

Bazylikańskie Studia Historyczne
Василіанські історичні дослідження
The Basilian Historical Studies

II

Bazylikańskie Studia Historyczne, t. 2
Василіанські історичні дослідження, т. 2
The Basilian Historical Studies, vol. 2

**ПРОВІНЦІЯ ЧИНУ СВЯТОГО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО
У ПОЛЬЩІ**

**Дії комуністичних органів безпеки
проти греко-католицького духовенства
в Польщі (1944–1956)
(документи)**

зібрав та опрацював
Ігор Галагіда

Видавництво «ВАСИЛІАДА»

Варшава 2012

Bazylikańskie Studia Historyczne, t. 2
Василіанські історичні дослідження, т. 2
The Basilian Historical Studies, vol. 2

**PROWINCJA ZAKONU ŚWIĘTEGO BAZYLEGO WIELKIEGO
W POLSCE**

**Działania komunistycznych organów
bezpieczeństwa przeciwko duchowieństwu
greckokatolickiemu w Polsce (1944–1956)
(dokumenty)**

zebrał i opracował
Igor Hałagida

Wydawnictwo „BAZYLIADA”
Warszawa 2012

RADA REDAKCYJNA

Mirosław Czech, Igor Harasim OSBM (redaktor naczelny),
Igor Hałagida (redaktor naukowy), Piotr Kuszka OSBM, Roman Lepak OSBM,
Bogdan Pietnoczko OSBM

REDAKTOR TOMU

Igor Hałagida

RECENZENT TOMU

dr Konrad Białecki

Projekt okładki

Igor Żytka

Redakcja i korekta

Anna Świtalska-Jopek

Indeksy

Igor Hałagida

Anna Świtalska-Jopek

Skład i łamanie

„TYRSA” Sp. z o.o., ul. Kościeliska 7, 03-614 Warszawa, www.tyrsa.pl

Druk i oprawa

„EFEKT” S.j.

© Copyright by Igor Hałagida i Zakon Świętego Bazylego Wielkiego

ISSN 2081-9013

Adres redakcji

ul. Miodowa 16, 00-246 Warszawa, tel.: 22 831 17 18, tel./fax: 22 831 17 59
Zamówienia i sprzedaż w redakcji

Spis treści

Słowo wstępne	15
Вступне слово	19
Foreword	23
I. Hałagida, <i>Działania komunistycznych organów bezpieczeństwa przeciwko duchowieństwu greckokatolickiemu w Polsce (1944–1956)</i>	27
Dokumenty	103
Nota edytorska	105
Nr 1. 1945 luty 27, Przemyśl – Pismo komendanta powiatowego Milicji Obywatelskiej w Przemyślu ppor. Franciszka Bielaka do Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Przemyślu w sprawie ks. Michała Huka	107
Nr 2. 1945 wrzesień 5, [?] – Notatka nieznanego z nazwiska szefa wywiadu 28. pułku piechoty w sprawie ks. Bazylego Czerwinczaka	109
Nr 3. 1945 październik 24, Wojtkowa – Pismo wójta gminy Wojtkowa Makarego Dachowa do Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Przemyślu w sprawie ks. Eugeniusza Modryckiego	111
Nr 4. 1946 sierpień 26, Rzeszów – Pismo funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie do naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie wysiedlenia bp. Jozafata Kocylowskiego	112
Nr 5. 1947 kwiecień 4, Warszawa – Pismo naczelnika samodzielnego Wydziału II Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego płk. Juliusza Burgina do wiceministra bezpieczeństwa publicznego płk. Romana Romkowskiego w sprawie kontaktów duchowieństwa greckokatolickiego w Polsce z duchowieństwem w Czechosłowacji	114
Nr 6. 1947 kwiecień 16, Przemyśl – Pismo referenta Referatu V Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Przemyślu Józefa Chtieja do Wojewódzkie-	

- go Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie w sprawie aresztowania duchowieństwa greckokatolickiego124
- Nr 7. 1947 kwiecień 19, [?] – Meldunek zastępcy dowódcy ds. polityczno-wychowawczych Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego województwa krakowskiego por. Bochenka do Zarządu Polityczno-Wychowawczego Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego w sprawie o. Adama Abrahamowicza127
- Nr 8. 1947 kwiecień 24, Rzeszów – Pismo funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie w sprawie duchownych greckokatolickich aresztowanych w Przemyślu129
- Nr 9. 1947 [kwiecień?], Warszawa – Anonimowa notatka sporządzona na podstawie materiałów otrzymanych z Czechosłowacji dotycząca Kościoła greckokatolickiego130
- Nr 10. 1947 czerwiec 7, Rzeszów – Telefonogram kpt. Jana Michalczyszyna z Grupy Operacyjnej „Wisła” do naczelnika samodzielnego Wydziału II Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Wacława Komara w sprawie ks. Andrzeja Hozy135
- Nr 11. 1947 czerwiec 17, Warszawa – Wyciąg z raportu kierownika grupy śledczej Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego przy sztabie Grupy Operacyjnej „Wisła” w sprawie zeznań ks. Andrzeja Hozy137
- Nr 12. 1947 lipiec 17, Rzeszów – Telefonogram zastępcy dowódcy Grupy Operacyjnej „Wisła” płk. Grzegorza Korczyńskiego do dyrektora Gabinetu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego dotyczący ss. józefitek z Cebłowa139
- Nr 13. 1947 lipiec 31, Rzeszów – Pismo funkcjonariuszy Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie do naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie duchownych greckokatolickich141
- Nr 14. 1947 sierpień 18, Szczecin – Pismo Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Szczecinie w sprawie duchownych greckokatolickich143
- Nr 15. 1947 wrzesień 4, Lublin – Wyciąg z doniesienia agenta celnego ps. „Zbyszek” w sprawie ks. Andrzeja Hozy144
- Nr 16. 1947 październik 4, Warszawa – Pismo naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Franciszka Piątkowskiego do zastępcy szefa i naczelnika Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Szczecinie w sprawie duchowieństwa greckokatolickiego146

Nr 17.	1947 październik 16, Warszawa – Wyciąg z raportu okresowego naczelnika Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Szczecinie z 25 września 1947 r.	148
Nr 18.	1947 listopad 7, Warszawa – Pismo naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Franciszka Piątkowskiego do naczelnika Wydziału V i kierownika Sekcji 5 Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu w sprawie duchowieństwa greckokatolickiego	150
Nr 19.	1948 styczeń 10, Warszawa – Doniesienie informatora ps. „Zet” dotyczące o. Pawła Puskarskiego	151
Nr 20.	1948 styczeń 27, Warszawa – Agenturalne doniesienie informatorki ps. „Czar-na”	152
Nr 21.	1948 kwiecień 21, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppłk. Jana Tataja do dyrektora Departamentu II Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego oo. bazylianów z Warszawy	154
Nr 22.	1948 wrzesień 29, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu VII Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego gen. Waława Komara do dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppłk Julii Brystygier w sprawie duchownych greckokatolickich	157
Nr 23.	1948 październik 8, Warszawa – Notatka służbowa dyrektora Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppłk. Jana Tataja w sprawie ks. Stefana Hraba	159
Nr 24.	1948 październik 13, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu VII Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego gen. Waława Komara do dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppłk Julii Brystygier w sprawie sierocińca prowadzonego przez ss. służebnice w Przemysłu	161
Nr 25.	1948 grudzień 3, Warszawa – Postanowienie kierownika Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Karola Soplaka o wszczęciu agenturalnego rozpracowania krypt. „A-O”	163
Nr 26.	1949 styczeń 28, Warszawa – Plan agenturalnego rozpracowania krypt. „A-O”	165
Nr 27.	1949 luty 25, Rzeszów – Pismo naczelnika Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie ppor. Franciszka Krawczyka do naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego kpt. Józefa Dziemidoka w sprawie ukraińskiego sierocińca prowadzonego przez ss. służebnice w Przemysłu	173

Nr 28.	1949 maj 6, Człuchów – Raport specjalny Referatu III Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Człuchowie dotyczący aresztowania ks. Piotra Maziara	175
Nr 29.	1949 lipiec 6, Warszawa – Plan śledztwa w sprawie zakonnic greckokatolickich przetrzymywanych w więzieniu w Sosnowcu opracowany przez naczelnika Wydziału I Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Bronisława Wróblewskiego	176
Nr 30.	1949, Warszawa – Anonimowa charakterystyka o. Pawła Puszkarskiego	178
Nr 31.	1949 październik 6, Katowice – Anonimowa notatka służbowa dotycząca zwolnienia z więzienia w Sosnowcu greckokatolickich sióstr zakonnych	180
Nr 32.	1949 październik 10, Warszawa – Postanowienie szefa Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego na miasto stołeczne Warszawę o wydaleniu ks. Piotra Maziara poza granice państwa	181
Nr 33.	1949 listopad 15, Gdańsk – Pismo naczelnika Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Gdańsku kpt. Stanisława Supruniuka i kierownika Sekcji 5 tego wydziału Józefa Michalskiego do Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Malborku w sprawie ks. Bazylego Hrynyka	183
Nr 34.	1950 czerwiec 21, [Kętrzyn?] – Odpis agenturalnego doniesienia informatora ps. „Paweł” dotyczącego ks. Jerzego Męcińskiego	185
Nr 35.	1950 czerwiec 22, Opole – Odpis agenturalnego doniesienia informatora ps. „Edward”	187
Nr 36.	1950 sierpień 11, Warszawa – Postanowienie o założeniu rozpracowania krypt. „Zakon”	193
Nr 37.	1951 styczeń 18, Warszawa – Agenturalne doniesienie informatora ps. „Renault”	200
Nr 38.	1951 luty 1, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego płk. Józefa Czaplickiego do dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego dotyczące rozpracowania ks. Włodzimierza Hajdukiewicza	201
Nr 39.	1951 luty 28, Rzeszów – Pismo naczelnika Wydziału III Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie kpt. Włodzimierza Owsiejczyka do naczelnika Wydziału II Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Bronisława Wróblewskiego z informacją o prowadzonych rozpracowaniach	203
Nr 40.	1951 marzec 5, Warszawa – Notatka informacyjna dotycząca prac dokonanych w obiektywnym rozpracowaniu krypt. „K-U” za miesiąc luty	209
Nr 41.	1951 marzec 9, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppłk Julii Brystygier do dyrektora Departamen-	

	tu VII Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego plk. Józefa Czaplickiego w sprawie broszury wydanej w Czechosłowacji	212
Nr 42.	1951 marzec, Warszawa – Plan pracy Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego na miesiąc kwiecień	213
Nr 43.	1951 marzec 20, Warszawa – Wniosek o przekazanie rozpracowania krypt. „Zakon” z Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego do Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego	216
Nr 44.	1951 marzec 22, Warszawa – Pismo referenta Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego do naczelników wydziałów V wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego w sprawie duchowieństwa greckokatolickiego	224
Nr 45.	1951 marzec 29, Warszawa – Raport funkcjonariuszy Wydziału II Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego o zgodę na wprowadzenie do rozpracowania krypt. „Zakon” informatora ps. „Michał”	226
Nr 46.	1951 marzec 30, Warszawa – Notatka informacyjna mł. chor. Jana Kawali dotycząca rozpracowania krypt. „K-U”	227
Nr 47.	1951 kwiecień 10, Warszawa – Załącznik do raportu referenta Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego dotyczący ks. Eustachego Charchalisa	229
Nr 48.	1951 kwiecień 17, Warszawa – Informacja dotycząca rozpracowania krypt. „A-O”	231
Nr 49.	1951 kwiecień 20, Warszawa – Wstępny plan przedsięwzięć do sprawy operacyjnej krypt. „A-O”	240
Nr 50.	1951 kwiecień 28, Warszawa – Notatka służbowa referenta Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego w sprawie s. Tadeusza Rudko	242
Nr 51.	1951 kwiecień 30, Warszawa – Plan pracy referenta Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego na miesiąc maj	244
Nr 52.	1951 maj 4, Warszawa – Notatka informacyjna chor. Jana Kawali dotycząca prac dokonanych w obiektywnym rozpracowaniu krypt. „K-U” za miesiąc kwiecień	247
Nr 53.	1951 maj [po 20?], Warszawa – Sprawozdanie referenta Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego z wykonanych działań za miesiąc kwiecień	249
Nr 54.	1951 czerwiec 2, Warszawa – Sprawozdanie referenta Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego z wykonanych działań za miesiąc maj	251

- Nr 55. 1951 lipiec 2, Warszawa – Sprawozdanie referenta Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego z wykonanych działań za miesiąc czerwiec256
- Nr 56. 1951 lipiec 4, Warszawa – Raport referenta Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego w sprawie informatorki ps. „Warka”260
- Nr 57. 1952 lipiec 10, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego płk Julii Brystygier do dyrektora Departamentu Śledczego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego płk. Józefa Różańskiego w sprawie przesłuchania bp. Czesława Kaczmarka262
- Nr 58. 1951 lipiec 12, Warszawa – Pismo naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego kpt. Józefa Dziemidoka do naczelnika Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Koszalinie kpt. Kazimierza Kunickiego w sprawie informatora ps. „Janek”264
- Nr 59. 1951 lipiec 13, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego płk Julii Brystygier do wiceministra bezpieczeństwa publicznego gen. Mieczysława Mietkowskiego w sprawie uzyskania informacji o duchowieństwie greckokatolickim z Czechosłowacji266
- Nr 60. 1951 lipiec 24, Wrocław – Postanowienie referenta Sekcji 5 Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu Jana Krochmalczyka o założeniu rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”268
- Nr 61. 1951 sierpień 6, Wrocław – Plan operacyjnych przedsięwzięć do rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”274
- Nr 62. 1951 sierpień 22, Olsztyn – Notatka służbowa kierownika Sekcji 2 Wydziału III Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie ppor. Henryka Justyńskiego dotycząca ks. Jerzego Męcińskiego280
- Nr 63. 1951 październik, Wrocław – Raport funkcjonariuszy Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu z przebiegu rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”284
- Nr 64. 1951 listopad 22, Warszawa – Agenturalne doniesienie informatora ps. „Buk” dotyczące Kościoła greckokatolickiego287
- Nr 65. 1951 grudzień 10, Wrocław – Raport funkcjonariuszy Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu w sprawie rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”292
- Nr 66. 1951 grudzień 21, Warszawa – Raport referenta Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego do naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie przejścia informatora ps. „Prawy”295

- Nr 67. 1952 styczeń 18, Warszawa – Wniosek kpt. Wacława Lokajczyka z Wydziału II Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego o przekazanie rozpracowania krypt. „K-U” do Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego296
- Nr 68. 1952 maj 14, Warszawa – Wyciąg z doniesienia informatora ps. „Heniek” dotyczącego o. Pawła Puszkarskiego299
- Nr 69. 1952 maj 17, Warszawa – Notatka służbowa referenta Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego dotycząca klasztoru oo. bazylianów w Warszawie302
- Nr 70. 1952 sierpień 7, Warszawa – Anonimowa notatka dotycząca m.in. informatora ps. „Wacek”303
- Nr 71. 1952 listopad 21, Warszawa – Wnioski dotyczące rozpracowania ks. Andrzeja Złupki304
- Nr 72. 1952 grudzień 11, Warszawa – Pismo zastępcy naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Stanisława Morawskiego do naczelnika Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Koszalinie w sprawie informatora ps. „Janek”305
- Nr 73. 1953 styczeń 4, Warszawa – Notatka referenta Wydziału II Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppor. Jana Kawali w sprawie duchownych grekokatolickich307
- Nr 74. 1953 marzec, Wrocław – Meldunek funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu do naczelnika Wydziału I Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”308
- Nr 75. 1953 marzec 14, Warszawa – Pismo wicedyrektora Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppłk. Mikołaja Krupskiego do naczelnika Wydziału III Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie w sprawie ks. Józefa Przepiórskiego313
- Nr 76. 1953 marzec 25, Wrocław – Meldunek specjalny funkcjonariuszy Wydziału XI Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu do naczelnika Wydziału I Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie ks. Jana Polańskiego315
- Nr 77. 1953 kwiecień 17, Koszalin – Pismo kierownika Sekcji 5 Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Koszalinie W. Lipińskiego do naczelnika Wydziału I Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie informatora ps. „Janek”318
- Nr 78. 1953 kwiecień 29, Warszawa – Pismo naczelnika Wydziału II Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego kpt. Kazimierza Olecha do

	naczelnika Wydziału XI Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie w sprawie ss. służebnic z Chełma	320
Nr 79.	1953 maj, Wrocław – Pismo funkcjonariuszy Wydziału XI Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu do naczelnika Wydziału I Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”	322
Nr 80.	1953 maj 29, Warszawa – Pismo zastępcy naczelnika Wydziału I Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego kpt. Eugeniusza Błaszczaka do naczelnika Wydziału XI Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu w sprawie informatora ps. „Arbor”	327
Nr 81.	1953 czerwiec 15, Warszawa – Pismo naczelnika Wydziału I Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Stanisława Morawskiego do naczelnika Wydziału XI Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu w sprawie ks. Jarosława Hrebeniaka	328
Nr 82.	1953 lipiec 1, Warszawa – Anonimowa notatka dotycząca rozpracowania krypt. „A-O”	330
Nr 83.	1953 listopad 2, Lublin – Anonimowa informacja dotycząca ss. służebnic z Chełma	333
Nr 84.	1953 grudzień 9, Warszawa – Anonimowa notatka dotycząca duchownych greckokatolickich	336
Nr 85.	1954 czerwiec 22, Lublin – Pismo ppor. Waclawa Tomy z Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie do naczelnika Wydziału ds. Funkcjonariuszy w sprawie ss. służebnic z Chełma	338
Nr 86.	1954 październik 19, Wrocław – Raport funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu o zatwierdzenie werbunku informatora ps. „Las”	340
Nr 87.	1955 maj 4, Warszawa – Pismo naczelnika Wydziału I Departamentu VI Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego kpt. Eugeniusza Błaszczaka do naczelnika Wydziału V Departamentu II Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie duchownych greckokatolickich	346
Nr 88.	1955 maj 26, Warszawa – Niezatwierdzone przez przełożonych postanowienie referenta Sekcji 2 Wydziału I Departamentu VI Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego ppor. Tadeusza Pilawskiego o założeniu sprawy agenturalno-poszukiwawczej dotyczącej ks. Romana Baczy	347
Nr 89.	1955 lipiec 21, Szprotawa – Postanowienie o założeniu sprawy ewidencyjno-obszerności krypt. „Alpa” na ks. Włodzimierza Hajdukiewicza	348
Nr 90.	1955 lipiec 28, Wrocław – Charakterystyka informatora ps. „Las”	350

Nr 91.	1956 maj 12, Rzeszów – Raport kpt. Henryka Lecińskiego z Wojewódzkiego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie w sprawie ks. Sylwestra Krupy	352
Nr 92.	1956 maj 20, Warszawa – Postanowienie o złożeniu materiałów rozpracowania krypt. „Zakon” do archiwum	355
Nr 93.	1956 sierpień 8, Brzeg – Notatka służbowa funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Opolu dotycząca sprawy krypt. „Palermo” założonej na ks. Piotra Maziara	357
Nr 94.	1956 październik 6, Wrocław – Charakterystyka informatora ps. „Las”	359
Wykaz skrótów		361
Indeks nazwisk		363
Indeks miejscowości		

Słowo wstępne

Pierwszy tom „Bazylikańskich Studiów Historycznych” spotkał się z pozytywnym przyjęciem czytelników oraz badaczy zajmujących się problematyką religijną w czasach komunistycznych. Wielu z nich podkreśliło to, na czym nam szczególnie zależy – otwarte podejście do najbardziej nawet drażliwych tematów oraz połączenie obszernego wstępu (mającego walor monografii) z wyczerpującym wyborem dokumentów. Drugi tom naszego pisma, przedstawiający działania komunistycznego aparatu represji wobec duchowieństwa greckokatolickiego w Polsce w pierwszym powojennym dziesięcioleciu, powstał według tego samego schematu.

Lata stalinizmu to okres szczególnie dramatyczny dla grekokatolików w PRL. To wówczas – w wyniku dwu deportacji duchowieństwa i wiernych (na Ukrainę sowiecką w latach 1944–1946 oraz na ziemię zachodnie i północne Polski w ramach akcji „Wisła” w 1947 r.) – dokonana została faktyczna likwidacja struktur Kościoła greckokatolickiego. Temu procesowi nie towarzyszył żaden, nawet formalny, akt prawny. Po prostu stwierdzono, że „problem” został ostatecznie rozwiązany poprzez przesiedlenia wiernych oraz zakaz działalności duszpasterskiej. Ówczesne polskie władze uznały, że nie ma potrzeby sięgać do takich kroków, jakie zastosowano w Czechosłowacji czy Rumunii, gdzie – wzorem niekanonicznego tzw. Soboru Lwowskiego z marca 1946 r. – miejscowych katolików obrządku wschodniego „przyłączono” do lokalnych Kościołów prawosławnych.

Dzieje Kościoła greckokatolickiego w Polsce pokazują trwałość przesłania Jezusa Chrystusa, które zostawił swoim uczniom i wyznawcom: „Gdzie dwóch albo trzech gromadzi się w Moje imię, tam jestem pośród nich” (Mt 18,20). Podczas ciemnej nocy stalinizmu w Polsce hierarchów greckokatolickich nie było, a pracę na rzecz wiernych podjęło kilkunastu księży. Mimo to Kościół, jako wspólnota wiernych, przetrwał. Wyjątkowym świadectwem owej siły są specyficzne źródła – dokumenty komunistycznego aparatu bezpieczeństwa. Pokazują one bezwzględność władz komunistycznych w walce z Kościołem greckokatolickim, ale równocześnie dowodzą niezłomności jego wyznawców.

Mimo skrajnie niesprzyjających warunków po 1947 r. greckokatolicy wierzni sami organizowali życie religijne, a pozostający na wolności i odważni kapłani niesli im posługę. W tym samym czasie funkcjonariusze komunistycznego aparatu bezpieczeństwa stale inwigilowali pozostałych w Polsce księży, zakonników i zakonnice (w sumie około 240 osób). Używali wszelkich dostępnych metod, by ich złamać i zmusić do zaprzestania działalności duszpasterskiej. Dwudziestu dwóch kapłanów przeszło przez uwięzienie i tortury w tzw. podobozie ukraińskim Centralnego Obozu Pracy w Jaworznie – oficjalnie stworzonym w celu wyjawienia członków ukraińskiego podziemia zbrojnego, w istocie jednak służącym jako dodatkowy środek totalnego zastraszenia deportowanej ludności ukraińskiej i pozbawienia jej elit. Kilku innych zostało skazanych, wyrokami stalinowskich sądów, na kary długoletniego więzienia. Oprócz tego władze za wszelką cenę starały się udowodnić tezę o powszechnej kolaboracji duchowieństwa greckokatolickiego z III Rzeszą i współpracy z ukraińskim podziemiem. Tego rodzaju konstatacje nie znajdują potwierdzenia w źródłach.

Publikowane materiały pozwalają zweryfikować również inne opinie głoszone przez osoby często nieprzychylnie naszej wspólnocie – o rzekomo rozposzechnionej współpracy duchowieństwa greckokatolickiego z komunistycznym aparatem bezpieczeństwa. Analiza tego zagadnienia, dokonana przez redaktora tomu w tekście poprzedzającym część źródłową, nie pozostawia żadnej wątpliwości: takie wypadki były nieliczne, krótkotrwałe, najczęściej wymuszone bądź brutalnym śledztwem, bądź groźbami dalszych represji nie tylko wobec osób duchownych, ale też ich bliskich. Znacznie więcej jest natomiast przykładów pokazujących ogromny hart ducha i wierność głoszonym zasadom. Owa niezłomność charakteryzowała zresztą nie tylko duchowieństwo, ale znaczną część wiernych.

Niemal wszystkie z publikowanych tu 94 dokumentów wytworzone zostały przez funkcjonariuszy komunistycznego aparatu bezpieczeństwa. Autorami jedynie kilku z nich byli bądź funkcjonariusze innych służb (na przykład Milicji Obywatelskiej), bądź też urzędnicy administracji cywilnej różnego szczebla. Dokumenty te umieszczono w zbiorze jako przykłady ilustrujące ówczesną politykę władz. Ich adresatami były zresztą powiatowe i wojewódzkie pionierzy bezpieki. Informacje zawarte w upublicznianych materiałach odzwierciedlają wiedzę ich wytwórców, jednak nie zawsze muszą być tożsame ze stanem faktycznym. Niejednokrotnie stanowią raczej projekcję ich wyobrażeń.

Zgodnie z założeniami naszego pisma niczego nie staramy się ukryć czy też przemilczeć. Poprzez lekturę opublikowanych dokumentów oraz obszernego

wstępu redaktora tomu czytelnik uzyskuje możliwość wyrobienia sobie własnego poglądu o poszczególnych osobach czy zdarzeniach. Nikogo nie osądzamy ani nie potępiamy. Nie oznacza to jednak przyjęcia postawy indyferentyzmu moralnego i etycznego. Wzorem do naśladowania są ci spośród kapłanów i świeckich, którzy pomimo represji nie dali się złamać. Dzięki ich męstwu nasz Kościół przetrwał dziesięć lat stalinizmu, a następnie – po niemal czterdziestu kolejnych latach – odrodził się do pełnego życia instytucjonalnego.

Redakcja

Вступне слово

Перший том «Василіанських історичних досліджень» був схвально сприйнятий Читачами та дослідниками, які займаються віросповідними питаннями періоду комуністичної влади у Польщі. Багато з них вказувало – у чому ми зокрема зацікавлені – на відвертий підхід до найдражливіших навіть тем, та на поєднання розлогого вступу (який має вартість монографії) з вичерпною збіркою документів. Другий том «Досліджень», у якому представлено дії комуністичних органів безпеки відносно греко-католицького духовенства в Польщі у перше післявоєнне десятиліття, за основу взяв такі самі видавничі принципи.

Роки сталінізму були зокрема драматичним періодом для греко-католиків у Польській Народній Республіці. Саме тоді, як результат двох депортацій духовенства та вірних, – на советську Україну в роках 1944–1946 та західні та північні землі Польщі в ході Операції «Вісла», – відбулася дійсна ліквідація структур греко-католицької Церкви. Цей процес не супроводжувався ніякими, навіть формальними, законодавчими актами. Влада просто заявила, що «питання» остаточно вирішено шляхом переселення послідовників цієї церкви й заборону релігійних послуг. Тодішня польська влада рішила, що немає потреби звертатися до таких методів, яких вжито в Чехословаччині та Румунії, де – за зразком неканонічного т.зв. Львівського собору з березня 1946 р. – тамтешніх католиків східного обряду «приєднано» до місцевих православних Церков.

Історія греко-католицької Церкви в Польщі показує, яким тривким є повчання Ісуса Христа, яке він лишив своїм учням і послідовникам: «Бо де двоє або троє зібрані в моє ім'я, там я серед них» (Єв. від Матея, 18, 20). У важкий час комуністичного панування в Польщі не було греко-католицьких ієрархів, тому роботу на благо вірних цієї церкви взяло на себе кілька канадців священників. Не дивлячись на усю скруту, Церква як спільнота вірних збереглася. Виняткове свідчення силі цієї Церкви дають своєрідні

джерела – документи комуністичних органів безпеки. Вони показують, з одного боку, безоглядність комуністичної влади в боротьбі з греко-католицькою Церквою, але, з другого – свідчать про незламність її послідовників.

Не дивлячись на крайнє несприятливі умови після 1947 р., вірні греко-католицької церкви самі організували релігійне життя, а відважні священники, які ще були на волі, надавали релігійні послуги. У той сам час працівники комуністичних органів безпеки постійно вели нагляд за уцілілими в Польщі священиками, ченцями і черницями (разом біля 230 осіб). Застосовано усі наявні методи, щоб їх зламати і примусити припинити діяльність. Двадцять двох священиків ув'язнено і мучено в т. зв. українському підтаборі Центрального табору праці в Явожні, який закладено – за офіційною версією – щоб виявити членів українського збройного руху, а який насправді мав за мету повністю залякати депортоване українське населення і позбавити його еліт. Кількох інших священиків сталінські суди засудили на довголітнє ув'язнення. Крім того, влада будь-якою ціною намагалася доказати, що греко-католицьке духовенство повсюдно співробітничало з нацистською Німеччиною та українським збройним підпіллям. Того роду обвинувачення не підтверджуються джерельними матеріалами.

Оприлюднені в цьому томі документи дозволяють верифікувати також заяви, з якими виступають часто особи неприхильні спільноті греко-католицької Церкви, а саме про поширене співробітництво духовних осіб з комуністичними органами безпеки. Аналіз цього питання, який провів у надрукованому у вступній частині видання тексті редактор цього тому, не лишає найменших сумнівів: такі випадки були нечисленні, короткотривалі й найчастіше вони були наслідком жорстокого слідства або погроз дальших репресій відносно не тільки самих священиків, але також їхньої рідні. Набагато більше однак прикладів показує на їхню силу духу й відданість проголошуваним принципам. Така незламність притаманна була не тільки духовенству, але також значній частині мирян.

Майже усі з надрукованих у цьому томі 94 документів вийшли з-під пера працівників органів безпеки. Авторами лише кількох документів є працівники інших органів (напр. громадської міліції) або чиновники державної адміністрації різних рівнів. Ці документи поміщено в томі як приклади, що показують політику тодішньої влади та методи праці органів безпеки. Вони були адресовані найчастіше районним і обласним відділенням цих органів. Інформація, яка є наявна в надрукованих у цьому томі

документах, віддзеркалює найчастіше знання тих, хто ці матеріали творив, тому вона не завжди мусить бути тотожна з дійсністю. Неоднократно вона є лише проекцією того, як цю дійсність уявляли собі працівники органів.

Відповідно до принципів, за якими видаємо наші «Дослідження», нічого не пробуємо вкривати або промовчувати. Читачеві – на основі публікованих у цьому томі документів та вступної статті редактора видання – створюємо умови скласти власну думку про окремих осіб і події. Нікого не оцінюємо ані не осуджуємо. Проте, це ніяк не означає, що ми стоїмо на становищі моральної та етичної індиферентності. Зразком для наслідування є ці духовні особи та миряни, яких не зламали репресії. Саме завдяки їх героїзмові греко-католицька спільнота у Польщі перетривала десять років сталінізму, щоб потім – після дальших майже сорока років – відродитися вповні як Церква.

Редакція

Foreword

The first volume of 'The Basilian Historical Studies' has been well received by readers and researchers studying religious issues in the times of communism. Many of them paid special attention to the open attitude towards even the most controversial topics – what has been very important to us – as well as the combination of a comprehensive introduction (having the features of a monographic study) and a wide selection of documents. The second volume of our periodical follows the same pattern. It shows actions of the Polish communist apparatus of repression against the Greek-Catholic clergy in the first decade after the second world war.

The years of Stalinism were especially difficult for the Greek-Catholics in the People's Republic of Poland. At that time the structure of the Greek-Catholic Church in Poland was effectively liquidated due to two deportations of clergy and the believers – first to Soviet Ukraine in 1944–1946 and then to Polish northern and western territories during the Vistula Operation in 1947.

The process of liquidation wasn't based on any, even formal, legal act. It was just stated that the problem had been solved by the displacement of the believers and a ban on pastoral activity. The Polish authorities had decided that there was no need to take similar measures as had been implemented in Czechoslovakia and Romania. There, following the example of the non-canonical, so called Council of Lviv, which was organized by Soviets in March 1946, Eastern-Rite Catholics in both countries had been incorporated into the local Orthodox Churches.

The history of the Greek-Catholic Church in Poland shows the sustainability of Jesus Christ's message he left to his disciples and believers: 'Where two or three are gathered in My name, there I am among them' (Matt. 18:20). During the dark night of Stalinism in Poland, although there was no Greek-Catholic hierarchy, the pastoral work was continued by several priests and due to their sacrifices the Church as a community of believers has survived. The documents of the communist apparatus are striking evidence of that will to survive. They show both the

ruthlessness of the communist authorities in their fight against the Greek-Catholic Church and the steadfastness of its believers.

Despite the extremely difficult conditions after 1947, the Greek-Catholic believers organized their religious life on their own. At that time the officers of the communist apparatus constantly kept under surveillance the priests, monks and nuns (total number: 240 people) that had stayed in Poland. They used all available means to break them down and force them to stop their pastoral activity. Twenty-two priests were imprisoned and tortured in a Ukrainian sub-camp of a so called Central Labour Camp in Jaworzno. It was officially created to disclose members of the Ukrainian underground. In fact, it was used as an additional tool of intimidation for deported Ukrainians and to deprive them of their elites. Some of those priests were sentenced to a long imprisonment by Stalinist courts. Apart from that, authorities tried to prove the thesis of collaboration of Greek-Catholic Ukrainian priests with the Third Reich and the Ukrainian underground at all costs. Such claims haven't been confirmed by sources.

Materials that are being published here can also be used to verify claims of alleged cooperation of the Greek-Catholic clergy with the communist security apparatus, and which is being spread by people unfriendly towards our community. The analysis of this problem has been carried out by the editor in the introductory part of this volume. It shows with no doubt that there were only a few such cases of collaboration, which didn't usually last long. The clergy were often forced to cooperate with the authorities because of the brutality of the interrogation or by threats against them and their families. There are much more cases showing great bravery and the will to hold on to principles. Such steadfastness was characteristic not only for the clergy, but also for a great part of the believers.

Almost all of 94 documents published here were created by the officers of the communist security apparatus. Only a few of them were created by officers of other state services (e.g. Citizens' Militia) or civil administration servants of various levels. Those documents have been included to illustrate the government policy at that time. They were aimed at the district and provincial security offices and information included in the presented material reflects more the knowledge of those who created the documents, than the reality. It is very often just the reflection of imagination of the authors of the documents, which is not necessarily linked with the facts.

According to the rules of our periodical we try not to hide or conceal anything. The readers can work out their own opinion about particular people or

events by reading documents and the introduction. We do not judge or blame anybody. Although this doesn't mean that we adopt the attitude of moral and ethical indifferentism. We rather follow the example of those of the clergy and the believers who hadn't been broken down despite repressions. It is due to their bravery that our Church survived ten years of Stalinism, and then, after almost forty years, returned to his full institutional life.

Editorial Board

Działania komunistycznych organów bezpieczeństwa przeciwko duchowieństwu greckokatolickiemu w Polsce (1944–1956)*

Uwagi wstępne

Dla polskich komunistów duchowieństwo Kościoła greckokatolickiego¹ w Polsce nie było tylko „przeciwnikiem” ideologicznym, głoszącym odmienne

* Jest to nieco uzupełniona i przeredagowana wersja innego tekstu, zob. I. Hałagida, „A-O”, „Zakon”, „Wichrzyciele” – *działania aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec duchowieństwa greckokatolickiego w latach 1944/1945–1956/1957* [w:] *Internacjonalizm, czy...? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944–1989)*, red. J. Hytrek-Hryciuk, G. Strauchold, J. Syrnyk, Wrocław–Warszawa 2011, s. 351–411.

¹ Występujące tu zwroty „Kościół greckokatolicki”, „katolicki obrządek wschodni” oraz „grekokatolicy”, „katolicy obrządku wschodniego” są traktowane wymiennie. Z kolei określenia „Kościół unicki” i „unicy” pojawiają się sporadycznie, najczęściej w cytatach z przywoływanych źródeł. Choć powszechnie były one używane do końca XIX w., a nawet niekiedy jeszcze w okresie międzywojennym, dziś mogą być nacechowane pejoratywnie, ponieważ noszą piętno polemiki wyznaniowej. Warto jednak dodać, że zwrot „Kościół unicki” nawiązuje do zawartej w 1596 r. brzeskiej unii kościelnej. W monarchii austro-węgierskiej w języku urzędowym posługiwano się nazwą „Kościół greckokatolicki”. Pojęcie to ma jednak szersze znaczenie i oznacza ogół katolików tradycji bizantyjskiej: Białorusinów, Rumunów, Ukraińców, Węgrów. W okresie II Rzeczypospolitej oficjalnie używano nazwy „obrządek grecko-rusiński”. Z kolei po II wojnie światowej wśród ukraińskiej emigracji na Zachodzie popularny stał się termin „Ukraiński Kościół Katolicki” („Ukrajńska Katołycka Cerkwa”). Na Ukrainie obecnie powszechnie używa się nazwy „Ukraiński Kościół Greckokatolicki” („Ukrajńska Hrekokatołycka Cerkwa”), z kolei w Polsce do niedawna oficjalnie stosowane było określenie „Kościół bizantyjsko-ukraiński”, które odnosiło się zarówno do jego źródeł, jak i narodowościowego charakteru większości wyznawców (w kwietniu 2010 r. powrócono do nazwy „Kościół greckokatolicki”). Odnotować też należy, że w 1999 r. na synodzie biskupów (najwyższym kolegiальnym organie władzy w Kościele patriarchalnym i arcybiskupim większym) zaproponowano nazwę Kijowski Kościół Katolicki, co podkreślałoby niezależność i historyczną spuściznę ukraińskich grekokatolików. Występujący niekiedy w literaturze zwrot „wschodnie Kościoły katolickie” to najbardziej ogólne sformułowanie obejmujące wszystkie wspólnoty wschodnie zjednoczone z Rzymem.

poglądy czy wyznającym inne wartości. Nie mniejsze znaczenie miał też fakt, że – w odróżnieniu np. od kleru prawosławnego – było ono niemal jednolite narodowościowo². Pewna jego część zresztą już przed 1939 r. łączyła pracę duszpasterską z działalnością społeczną, oświatową czy kulturalną (na marginesie pozostają rozważania nad działalnością polityczną czy niekiedy wręcz antypaństwową; wydaje się, że mimo wszystko kwestia ta jest nadal bardzo zmitologizowana³ i wymaga dalszych badań). Fakt ten z pewnością odgrywał ważną rolę nie tylko w polityce wyznaniowej władz komunistycznych wobec tzw. Kościołów mniejszościowych, ale był także istotnym czynnikiem w kształtowaniu polityki narodowościowej.

Zagadnienie to jest tym ważniejsze, że po przesiedleniu w 1947 r. większości Ukraińców na zachodnie i północne tereny Polski (akcja „Wisła”) to właśnie Kościół stawał się dla osiedlonych w rozproszeniu (często w nieprzychylnym czy wrogim środowisku) katolików obrządku wschodniego niejako substytutem dotychczasowego życia społeczno-kulturalnego, miejscem „przekazu tradycji i zachowania tożsamości”⁴. Działo się tak, choć zdaniem władz Kościoła greckokatolicki został faktycznie (ale nie *de iure*) w Polsce po akcji „Wisła” zdelegalizowany⁵. Dopiero w 1957 r. zgodzono się na utworzenie nieoficjalnych placówek

² Spośród 244 zidentyfikowanych dotychczas księży diecezjalnych, zakonników i zakonnice, którzy pozostali po 1947 r. w Polsce, 85 proc. – ostrożnie przyjmując – było narodowości ukraińskiej, przeważająca większość pozostałych (mniej więcej połowa duchownych z Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny) deklarowała się jako Rusini czy Łemkowie, jeden ze studentów był narodowości karańskiej, a jeszcze inny kapłan – według niepotwierdzonych danych – prawdopodobnie polskiej.

³ Zob. np. L. Kulińska, *Działalność terrorystyczna i sabotażowa nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce w latach 1922–1939*, Kraków 2009, s. 489–537; F. Rzemieniuk, *Walki polityczne grekokatolickiego duchowieństwa o niepodległość Ukrainy w okresie II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Siedlce 2003, *passim*. Wśród ważnych publikacji próbujących ukazać to zagadnienie w bardziej wszechstronnym świetle wymienić należy przede wszystkim monografię wydaną w zeszłym roku na Ukrainie, zob. O. Zajcew, O. Behen, W. Stefaniw, *Nacjonalizm i rerlihija. Hreko-Katołycka Cerkwa ta ukrajinskyj nacjonalistycznyj ruch w Hałyczyni (1920–1930-ti roky)*, Lwów 2011. Tam też dalsza literatura.

⁴ T. Marciniak, *Religijność grekokatolicka. Mazurskie przejawy niecodziennego życia*, „Nomos” 1998, nr 22/23, s. 145. Zob. także B. Domała, *Ukraińcy na Warmii i Mazurach. Studium procesów asymilacyjnych*, Olsztyn 2009, s. 97–143.

⁵ Stan taki nie był tylko polską specyfiką. Również w innych krajach tzw. bloku wschodniego, gdzie istniały struktury Kościoła grekokatolickiego, komuniści zdecydowali się na jego likwidację. Wybrano tam jednak nieco inny wariant, wykorzystując przy tym lokalne Kościoły prawosławne. Wzorowano się na działaniach podjętych na Ukrainie sowieckiej, gdzie w 1946 r. we Lwowie zwołano niekanoniczny „sobór”, który ogłosił zerwanie unii brzeskiej i „dobrowolny powrót” grekokatolików do prawosławia. Podobnie postąpiono w Rumunii („sobór” w Kluż w 1948 r.) i Czechosłowacji („sobór” w Preszowie w 1950 r.). We wszystkich tych krajach

duszpasterskich⁶; ich liczba zwiększała się w następnych dekadach. Od 1967 r.

Kościół greckokatolicki musiał działać w podziemiu. Na bezpośrednią likwidację wspólnot greckokatolickich nie zdecydowano się – z różnych względów – jedynie na Węgrzech, w Bułgarii i w Jugosławii, aczkolwiek i tam duchowieństwo obrządku wschodniego dotknęły represje. Literatura dotycząca owych kwestii jest olbrzymia, a jej omówienie przekracza ramy niniejszego tekstu. Zob. m.in. M. Baranovský, *Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev na Slovensku v rokoch 1945–1950* [w:] *Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období*, zost. M. Baranovský, D. Kodajová, Bratislava 2006, s. 135–154; B. Bociurkiw, *Ukrajínska Hreko-katolícka Cerkwa i radianska derżawa (1939–1950)*, Lwów 2005, *passim*; D. Bendas, *Represji radianskoji władzy proty hreko-katolíckoho duchowenstwa na Zakarpatti w 1944–1949 rokach*, „Kowczeh” 2000, nr 2, s. 290–299; P. Bodnarczuk, *Osoblywosti relihijnoji sytuaciji w Ukraini u seredyni 1940-ch – na poczattku 1950-ch rr.*, „Ukrajínskyj istorycznyj žurnał” 2010, nr 2, s. 137–163; I.M. Bucur, *The Romanian Greek-Catholic Church between Co-optation and Suppression 1945–1948* [w:] *Konfessionelle Identität und Nationsbildung. Die griechisch-katholischen Kirchen in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, hrsg. v. H.Ch. Maner, N. Spannenberger, Stuttgart 2007, s. 187–198; *Cirkev v okovách totalitného režimu. Likvidácia Gréckokatolíckej Cirkvi v Československu v roku 1950*, ed. J. Coranič, P. Šturák, J. Koprivňáková, Prešov 2010, *passim*; J. Coranič, *Násilná likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi a tzv. „Prešovský sobor” 28.04.1950*, „Theologos” 2005, nr 1, s. 9–30; A. Dobeş, *Biserica greco-catolică în atenția serviciilor de informații (1945–1950)*, „Tara Barsei” (seria nowa) 2004, nr 3, s. 126–134; S. Eldrow, *Katolicite w Błgarija (1878–1989). Istoriczsko izsledwane*, Sofija 2002, *passim*; M. Gárdonyi, *Túlélés – együttm ködés – ellenállás. A katolikus egyház stratégiái a „népi demokráciákban”* [w:] *Felekezetek, Egyházpolitika, Identitás / Konfesie, Cierkevna Politika, Identita*, red. S. László, Š. Šutaj, Budapest–Kossuth 2008, s. 149–156; R. Jarema, *Włast’ i Cierkow nakanunie Lwowskoho Cierkownoho Sobora (1944–1946 gg.)*, Moskwa 2005, *passim*; N. Kmeť, *Postavenie cirkvi na Slovensku 1948–1951*, Bratislava 2002, *passim*; J. Krišto, *Postupak komunista prema vjerskim službenicima, osobito pripadnicima Katoličke crkve nakon rata* [w:] 1945. – *razdjelnica hrvatske povijesti*, red. N.K. Kolanović, M. Jareb, K. Spehnjak, Zagreb 2006, s. 231–255; R. Myż, *Peresliduwannia hreko-katolíckoho duchowenstwa w Juhoslawiji pid czas druhoji switowoji wijny ta w pisliwojennyj period*, „Kowczeh” 2000, nr 2, s. 300–310; S. Stępień, *Represje wobec kościoła greckokatolickiego w Europie Środkowo-Wschodniej po II wojnie światowej* [w:] *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2, red. *idem*, Przemyśl, 1994, s. 195–262; P. Šturák, *Dejny gréckokatolíckej Cirkvi v Československu v rokoch 1945–1989*, Prešov 1999, *passim*; O. Utkin, *Lwiwskyj cerkownyj sobor 1946 r. w konteksti tohoczasných politycznych realij*, „Ukrajínskyj istorycznyj žurnał” 1998, nr 5, s. 99–110; C. Vasile, *The Supression of the Romanian Greek Catholic (Uniate) Church*, „East European Quarterly” 2002, nr 5, s. 313–322; T. Véghe, *Útkeresés kényyszerpályák között: görög katolikusok Magyarországon és Ukrajnában 1945 után* [w:] *Felekezetek, Egyházpolitika, Identitás...*, s. 289–294; W. Wojnałowycz, *Nastup na etnokonfesijni oseredky jak odyń iz zasobiw zdijsnennia nacionalnoji polityky w Ukraini, druha poł. 40-ch–50-ti roky XX st.*, „Z archiw WUCzK-GPU-NKWD-KGB” 1997, nr 1/2, s. 207–226; *idem*, *Partijno-derżawna polityka szczodo relihij ta relihijnych instytucij w Ukraini 1940–1960 rokiw: politołohicznyj dyskurs*, Kyjiw 2005, *passim* (szczególnie s. 339–424); T. Wołokitina, G. Muraszko, A. Noskowa, *Moskwa i Wostocznaja Jewropa. Włast’ i cierkow w period obszcziestwienných transformacij 40–50-ch godow XX wieka*, Moskwa 2008, s. 371–480.

⁶ Więcej zob. *Odnowienie duszpasterstwa greckokatolickiego w Polsce (1956–1957). Dokumenty*, oprac. I. Hałagida, Warszawa 2011 („Bazylikańskie Studia Historyczne”, t. 1). Tam też dalsza literatura.

grekokatolicy posiadali też własnego generalnego wikariusza podporządkowanego prymasowi Polski. Jednakże osobowość prawną Kościoła grekokatolickiego w Polsce odzyskał dopiero po upadku komunizmu.

* * *

Prezentowany tekst nie pretenduje do miana opracowania wyczerpującego zagadnienie. Choć do jego przygotowania wykorzystano materiał zgromadzony w czasie długotrwałej i żmudnej kwerendy, nadal nie udało się ustalić wielu podstawowych faktów i zagadnień. O ile wiedza historyków dotycząca struktur i metod komunistycznego aparatu bezpieczeństwa w pierwszym powojennym dziesięcioleciu znacznie się w ostatnich latach poszerzyła⁷, o tyle kwestie bardziej szczegółowe – w tym dokładne prześledzenie tych zagadnień przez pryzmat losów kleru grekokatolickiego – znane są tylko w ogólnym zarysie. Nie wiemy jeszcze, jaką dokładnie rolę w działaniach przeciwko duchowieństwu obrządku wschodniego odgrywały w całym tym okresie służby sowieckie, nie znamy zakresu współpracy z innymi „bratnimi” służbami (przede wszystkim czechosłowackimi), nie potrafimy do końca odpowiedzieć na pytanie, jak duży wpływ miała bezpieka na relacje grekokatolickich kapłanów z duchowieństwem łacińskim czy klerem prawosławnym. Dlatego też niniejsze opracowanie uważać raczej należy za swoiste podsumowanie dotychczasowych badań⁸ oraz zachętę do dalszych poszukiwań archiwalnych.

⁷ Dokładne przedstawienie dotychczasowego dorobku wymagałoby omówienia w odrębnym tekście. Skrócony przegląd badań zob. A. Dudek, A. Paczkowski, *Polska [w:] Czekiści. Organa bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944–1989*, red. K. Persak, Ł. Kamiński, Warszawa 2010, s. 458–465; W. Frazik, B. Kopka, G. Majchrzak, *Dzieje aparatu represji w Polsce Ludowej (1944–1989). Stan badań*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej” 2004, nr 1, s. 475–522.

⁸ Wcześniejsze publikacje autora dotyczące tego zagadnienia zob.: I. Hałagida, *Działania aparatu bezpieczeństwa PRL wobec grekokatolickiego kapłana ks. mitrata Stefana Dziubiny [w:] Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców. Studia nad zagadnieniem*, red. J. Syrnyk, Warszawa 2009, s. 203–258; *idem*, *Grekokatolicki kapłan ks. Włodzimierz Boziuk (1913–1969) i jego skomplikowane losy w PRL*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2009, nr 3, s. 325–350; *idem*, „Szpieg Watykanu”. *Kapłan grekokatolicki ks. Bazyle Hrynyk (1896–1977)*, Warszawa 2008. Kwestię działań aparatu bezpieczeństwa wobec duchowieństwa grekokatolickiego w różnych okresach PRL poruszali także m.in. Jarosław Syrnyk (*idem*, *Ludność ukraińska na Dolnym Śląsku (1945–1989)*, Wrocław 2007, s. 90–91), Arkadiusz Słabig (*idem*, *Aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości narodowych na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1989*, Szczecin 2008, s. 220–222; *idem*, *Kościół prawosławny i grekokatolicki na Pomorzu Środkowym w polityce władz lokalnych w latach 1945–1989 [w:]*

Pisząc o działaniach organów bezpieczeństwa, nie da się pominąć kwestii agentury⁹ pozyskanej spośród greckokatolickiego duchowieństwa. Do tego trudnego problemu starano się jednak podejść w sposób zupełnie chłodny i bezstronny, pamiętając, że sytuacja, w jakiej wówczas znaleźli się księża i zakonnice obrządku wschodniego (a faktycznie większość Ukraińców), była często ekstremalna, a podejmowane decyzje niejednokrotnie stanowiły próbę wyboru mniejszego zła. Autor nie osądza więc tych osób, które zostały różnymi metodami „złamane” i nakłonione do współpracy, traktując je raczej jako kolejne ofiary systemu komunistycznego.

Struktury aparatu bezpieczeństwa „zajmujące się” Kościołem greckokatolickim

Precyzyjne określenie, od kiedy komunistyczny aparat bezpieczeństwa „zajmował się” Kościołem greckokatolickim w powojennej Polsce, jest niezwykle trudne. Prawdopodobnie jednak działa się to już od końca 1944 r., gdy po przejściu frontu w południowo-wschodniej Polsce (w jej nowych, choć nieformalnych granicach) zaczęły powstawać pierwsze struktury terenowe Resortu Bezpieczeństwa Publicznego (od 1 stycznia 1945 r. Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego)¹⁰. Wydaje się także, że w pierwszym okresie główny ciężar działań podejmowanych przeciwko Kościołowi greckokatolickiemu spoczywał na służbach sowieckich, które z kolei, także po drugiej stronie granicy, prowadziły własne operacje¹¹.

Kościół katolicki w realiach władzy komunistycznej na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1989, red. T. Ceynowa, P. Knap, Szczecin 2011, s. 51–70) czy Krzysztof Sychowicz (*idem*, *Ks. Mirosław Ripecki – kolejny niepokorny wobec systemu komunistycznego. Głos w dyskusji* [w:] *Śladami Unii Brzeskiej*, red. R. Dobrowolski, M. Zemło, Lublin–Supraśl 2010, s. 481–494).

⁹ Autorowi trudno było uniknąć przywoływania (choćby w cytatach) specyficznej terminologii i „wewnątrzresortowego” żargonu. Wyjaśnienie podstawowych terminów zob. I. Dojka, *Zakłamanym słownikiem czyli żargon funkcjonariuszy bezpieczeństwa PRL*, Kraków 2011. Tam też wcześniejsza literatura.

¹⁰ Więcej zob. *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944–czerwiec 1945)*, wybór i oprac. L. Pietrzak, S. Poleszak, R. Wnuk, M. Zajączkowski, Warszawa 2004; *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Rzeszowszczyźnie (sierpień 1944–lipiec 1945)*, wybór i oprac. D. Iwaneczko, Z. Nawrocki, Rzeszów 2005.

¹¹ O działaniach sowieckiej bezpieki podejmowanych w celu likwidacji Kościoła greckokatolickiego na Ukrainie sowieckiej pisali ostatnio Switłana Hurkina (*eadem*, *The role of Soviet State Security Organs in the Liquidation of the Ukrainian Greek Catholic Church in Halychyna* [w:] *Prenasledovanie cirkvi v komunistických štátoch strednej a východnej Európy*, zost. M. Fiamová, P. Jakubčín, Bratislava 2010, s. 61–83) oraz Iwan Zuliak (*idem*, *Uczast' ahentury NKWS u pidhotowci i provedenni lwivśkoho soboru 1946 r.*, „Naukowi zapysky Ternopilśkoho

Polska bezpieka mogła się tym zagadnieniem systematycznie zająć z początkiem 1945 r., gdy dotychczasowy pion kontrwywiadu (funkcjonujący wcześniej w ramach Resortu Bezpieczeństwa Publicznego) przekształcono w Departament I MBP. W zainteresowaniu co najmniej dwóch jego wydziałów (Wydział II – do walki z reakcyjnym podziemiem i Wydział III – do walki z bandytyzmem politycznym) mogły znajdować się kwestie związane z Kościołem grekokatolickim. Na szczeblu wojewódzkim odpowiednikiem Departamentu I były wydziały I w poszczególnych wojewódzkich urzędach bezpieczeństwa publicznego, które organizowały pracę w ramach sekcji. Ich kompetencje precyzowało pismo kierownika Wydziału Personalnego MBP do wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego z 16 lutego 1945 r. Stwierdzano tam m.in., że Sekcja 2 „organizuje prace przeciwko wszystkim antypaństwowym elementom znajdującym się w różnych nielegalnych partiach i organizacjach, jak sanacja, endecja, antypaństwowe elementy chłopskie i **mniejszości narodowe** [wyróżnienie – *I.H.*]. Werbuje, wychowuje i utrzymuje łączność z agenturą w celu rozpracowywania tego elementu”, a Sekcja 3 „organizuje pracę przeciwko wszystkim antypaństwowym elementom, które przenikają do partii rządzących, zaśmiecają je, oraz przeciwko wrogiej agenturze **wśród duchowieństwa** [wyróżnienie – *I.H.*], inteligencji i młodzieży. Werbuje agenturę, wychowuje ją i utrzymuje z nią łączność w celu rozpracowania tego elementu”¹².

Kilka miesięcy później – we wrześniu 1945 r. – część wydziałów została wyłączona z Departamentu I MBP (który nadal miał zajmować się zagadnieniami kontrwywiadowczymi) i przekształcona w samodzielne departamenty. W ten sposób powstał m.in. Departament V MBP (nazywany też społeczno-politycznym)¹³ nadzorujący partie polityczne, organizacje społeczne i stowarzyszenia oraz Kościoły i związki wyznaniowe (przez cały okres istnienia Departamentu V

nacionalnoho pedahohicznoho uniwersytetu im. Wołodymyra Hnatiuka” (seria: istorija) 2011, t. 1, s. 168–178).

¹² Cyt. za: Z. Nawrocki, *Struktura aparatu bezpieczeństwa [w:] Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 27.

¹³ Peerelowskie organa bezpieczeństwa tworzone były na podobieństwo służb sowieckich. Nie powinien więc budzić zdziwienia fakt, że początkowa struktura MBP w znacznym stopniu odzwierciedlała pierwowzór (przy zachowaniu, rzecz jasna, wynikających z różnych przyczyn odmienności). Dlatego też przypomnieć wypada, że od 1949 r. działaniami wobec duchowieństwa i „klerykałów” w ZSRR na szczeblu ogólnozwiązkowym „zajmował się” Zarząd V („tajno-polityczny”) MGB, a na szczeblu republik jego odpowiedniki terenowe. Do tego czasu w MGB funkcjonował samodzielny Wydział „O” zajmujący się „pracą operacyjną wśród duchowieństwa”, zob. A. Hilger, *Związek Sowiecki 1945–1991 [w:] Czekiści. Organa bezpieczeństwa...*, s. 49–50;

na jego czele stała kpt./płk Julia Brystygier). W kontekście rozważań podejmowanych w niniejszym tekście najważniejszą komórką nowego departamentu był Wydział V, w którego gestii znajdowały się zagadnienia dotyczące Kościołów i duchowieństwa. Początkowo dzielił się on na trzy sekcje: Sekcja 1 – obsługi Kościoła rzymskokatolickiego, Sekcja 2 – obsługi Kościołów greckokatolickiego, prawosławnego, ewangelickiego i innych, Sekcja 3 – obsługi organizacji religijnych¹⁴. Później utworzono jeszcze Sekcję 4 – „postępowe ruchy katolickie”, a w 1952 r. Sekcję 5 – „zakonów żeńskich”. W tym samym czasie zagadnienia związane z Kościołami mniejszościowymi i związkami wyznaniowymi przejęła Sekcja 4 Wydziału III Departamentu V MBP, a sprawy mniejszości narodowych i organizacji mniejszościowych Sekcja 3 tegoż wydziału¹⁵. Na poziomie wojewódzkim działania w tym kierunku prowadziły sekcje 5 wydziałów V w poszczególnych wojewódzkich urzędach bezpieczeństwa publicznego. Wydaje się jednak, że Sekcja 2 na szczeblu centrali faktycznie wówczas nie istniała. Powołana została do życia dopiero jesienią 1947 r., gdy mianowano jej pierwszego kierownika¹⁶.

plk Julia Brystygier (AIPN)

Departament V MBP był główną komórką prowadzącą działania wobec Kościołów i związków wyznaniowych do 6 stycznia 1953 r., gdy utworzono specjalny Departament XI zajmujący się wyłącznie wszelkimi działaniami „po linii” wyznaniowej (przez cały okres jego istnienia kierował nim plk Karol Więckowski). Przejął on automatycznie strukturę i wszelkie sprawy po zlikwidowanym Wydziale V Departamentu V MBP. Departament XI tworzyły: Wydział I – kler

Lubjanka. Organy WCzK-OGPU-NKWD-NKGB-MGB-MWD-KGB 1917-1991. Sprawocznik, red. A. Kokurin, N. Pietrow, Moskwa 2003, s. 142, 209-210.

¹⁴ Z. Nawrocki, *Struktura aparatu...*, s. 35.

¹⁵ A. Dziurok, *Wstęp [w:] Metody pracy aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945-1989*, red. *idem*, Warszawa 2004, s. 21.

¹⁶ Był nim Karol Soplak, który objął swą funkcję formalnie z dniem 1 listopada 1947 r. Jego biogram zob. w części źródłowej. Więcej o tej postaci w dalszych partiach niniejszego tekstu.

świecki, Wydział II – zakony, Wydział III – organizacje religijne oraz stowarzyszenia katolików świeckich i Wydział IV – inne wyznania.

Jak wyżej wspomniano, na początku 1945 r. w Departamencie I MBP istniały dwa wydziały (II i III) zajmujące się zagadnieniami podziemia zbrojnego. W kwietniu tego roku powołano do życia nową jednostkę – Wydział do Walki z Bandytyzmem, która na szczeblu wojewódzkim miała funkcjonować jako wydział, na szczeblu powiatowym zaś jako sekcja. W styczniu 1946 r. Wydział do Walki z Bandytyzmem połączono z Wydziałem II Departamentu I i wyodrębniono w osobny Departament VII, który z kolei od marca tego roku zmienił numerację na Departament III MBP. „Kwestią ukraińską” od 1948 r. zajmowała się w nim Sekcja 1 (od 1950 r. Sekcja 2) Wydziału I. Po kolejnej reorganizacji – w 1951 r. – zagadnienie to znalazło się w kompetencjach Sekcji 2 Wydziału II. Na poziomie wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego wydziały III dzieliły się na sekcje, spośród których – w kontekście omawianych tu problemów – najistotniejsze były sekcje 1 (przemianowane w 1950 r. na sekcje 2). Początkowo najważniejszą rolę odgrywały sekcje wydziałów III wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego w Lublinie i Rzeszowie zaangażowane w zwalczanie podziemia ukraińskiego. W czerwcu 1954 r. komórki Departamentu III zajmujące się „nacjonalizmami” (w tym mniejszością ukraińską) przeniesione zostały do Departamentu I, gdzie utworzono odrębny Wydział X¹⁷.

Dekretem przewodniczącego Rady Państwa Aleksandra Zawadzkiego z 7 grudnia 1954 r. zlikwidowano MBP, tworząc zamiast niego dwa odrębne resorty: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego. Zmiana ta była wynikiem zarówno przeobrażeń zachodzących po śmierci Stalina na najwyższych szczytach władzy (w tym w organach bezpieczeństwa) w ZSRR, jak i skali przestępstw i nadużyć funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa ujawnionych na falach Radia Wolna Europa przez zbiegłego na Zachód w 1953 r. wicedyrektora Departamentu X MBP, płk. Józefa Światłę¹⁸.

Przeobrażenia objęły też „pion wyznaniowy”, aczkolwiek miały one charakter raczej formalny. Początkowo w ramach KdsBP nadal funkcjonował Departament XI i dopiero 11 marca 1955 r. zmieniono jego numerację (Departament VI), ale po-

¹⁷ Z. Nawrocki, *Struktura aparatu...*, s. 29, 37–38.

¹⁸ Więcej na ten temat zob. Z. Błażyński, *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii 1940–1955*, Londyn 1985; A. Paczkowski, *Trzy twarze Józefa Światły*, Warszawa 2009. Tam też dalsza literatura.

zostawiono właściwie ten sam zakres zadań¹⁹. Mimo to w działaniach bezpieki „na odcinku klerykalnym” w następnych miesiącach wystąpił wyraźny regres, co tłumaczyć należy swoistym „zamieszaniami” wywołanym ucieczką Świątły i jej konsekwencjami. W kierownictwie aparatu bezpieczeństwa zdawano sobie zresztą z tego sprawę²⁰. Od wiosny 1955 r. kwestia mniejszości narodowych ponownie została podporządkowana Departamentowi III, a zajmował się nimi Wydział III²¹.

Kolejne zmiany przyniósł październik 1956 r. Najistotniejszą była likwidacja odrębnego pionu bezpieki (KdsBP) i włączenie go – jako Służby Bezpieczeństwa – w struktury MSW²². Zagadnieniami wyznaniowymi na szczeblu centralnym miał zajmować się Wydział V Departamentu III, a wojewódzkim – grupy V wydziałów III. Wydaje się jednak, że zmiana ta w stosunku do Kościoła greckokatolickiego dokonała się dosyć późno, bo dopiero na początku grudnia 1958 r. (przynajmniej wówczas powiadomiono o tym struktury terenowe)²³. W 1962 r. zagadnienia te wyodrębniono do nowo powstałego Departamentu IV MSW, w którego gestii ponownie (aż do 1990 r.) znalazły się tylko sprawy wyznaniowe. Mimo to przez cały czas kwestie Kościoła greckokatolickiego powracały niekiedy w działalności departamentów II i III MSW, które rozpracowywały środowiska mniejszości ukraińskiej.

Rzecz jasna przedstawione wyżej w ogólny sposób struktury bezpieki pracujące „po linii” Kościoła greckokatolickiego nie są jedynymi, które angażowały się w działania operacyjne przeciwko kapłanom i siostronom obrządku wschodniego. Pamiętać bowiem należy także o pionie „W”, który dokonywał perlustracji korespondencji, pionach obserwacji różnych szczebli, które zajmowały się bezpośrednią inwigilacją, prowadzącym śledztwa Departamencie Śledczym, pionach technicznych czy też swoistej elicie w bezpiece, tj. pionie *stricte* wywiadowczym,

¹⁹ M. Filipiak, *Wstęp* [w:] *Biuletyny Komitetu do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego grudzień 1954–listopad 1956*, red. W. Chudzik, M. Filipiak, J. Gołębiowski, Warszawa 2009, s. 27.

²⁰ Więcej zob. B. Noszczak, *Kryzys działalności Departamentu VI KdsBP przeciwko Kościołowi rzymskokatolickiemu w Polsce i próby jego przewyciężenia (1954–1956)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2005, nr 1, s. 99–122.

²¹ Z. Nawrocki, *Struktura aparatu...*, s. 40.

²² Od tej pory aż do 1990 r. w MSW istniały równoległe dwa „piony”: Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa.

²³ AIPN, 01283/1603 (mikr.), Pismo wicedyrektora Departamentu III MSW, ppłk. Stanisława Filipiaka, do naczelników wydziałów III KW MO, 29 XII 1958 r., b.p.

który dostarczał do Warszawy informacje o Watykanie czy Kościele greckokatolickim w krajach zachodnich²⁴.

Pierwsze lata (1944–1947)

Zachowane materiały dotyczące przedsięwzięć aparatu bezpieczeństwa z tego pierwszego okresu są niezwykle skąpe. Niełatwo więc ustalić, jakie były ich efekty. Jak wyżej wspomniano, początkowo *gros* działań spoczywało prawdopodobnie na służbach sowieckich, które – o czym należy pamiętać – od początku 1945 r. przygotowywały się do likwidacji Kościoła greckokatolickiego na terenie USRR²⁵. Świadczyć o tym może chociażby depesza ludowego komisarza NKGB USRR Siergieja Sawczenki z 8 kwietnia 1945 r. skierowana do jego zwierzchnika w Moskwie – ludowego komisarza NKGB ZSRR Wsiewołoda Mierkułowa – w której oprócz przedstawienia stanu przygotowań do aresztowania metropolity Józefa Slipyja i pozostałych biskupów greckokatolickich zawiadamiano także, że po planowanych zatrzymaniach pozostanie jeszcze nierozwiązany problem z ordynariuszem przemyskim przebywającym poza granicami ZSRR. „Oprócz unickich biskupów wyznaczonych do aresztowania na terytorium Polski, w Przemyślu, znajduje się biskup Kocyłowski. Nie można wykluczyć, że po przeprowadzeniu przez nas aresztów Kocyłowski może stanąć – z polecenia Watykanu – na czele Kościoła unickiego. Proszę więc Was o sankcję na zdjęcie Kocyłowskiego w Przemyślu” – pisał Sawczenko²⁶. Odpowiedź na tę prośbę nadeszła już po tygodniu, 15 kwietnia 1945 r. „Zdjąć Kocyłowskiego [w] Przemyślu na terytorium Polski natychmiast. Kwestię tę należy przedstawić, w razie konieczności, przed tow. Sierowem, z tym, by zdjęcie Kocyłowskiego było przeprowadzone przez polskie

²⁴ Jest to szczególnie interesujące i niezbadane dotychczas zagadnienie. Czekają na nadal na swego historyka.

²⁵ Już w lutym 1945 r. NKGB USRR wznowiło prowadzoną w latach 1939–1941 sprawę operacyjną krypt. „Chodiaczyje” („Chodzący”), w ramach której rozpracowywano ukraiński episkopat greckokatolicki z metropolitą Slipyjem na czele (N. Serdiuk, *Represiji radiańskich orhaniiw derżawnoji bezpeky szczodo Ukrajinskoji Hreko-katołyčkoji Cerkwy w 1944–1949 rr.*, Kyjiw 2006, s. 15 – autoreferat rozprawy doktorskiej; S. Hurkina, *The role of Soviet State Security Organs...*, s. 64).

²⁶ *Likwidacja UHKC (1939–1946). Dokumenty radiańskich orhaniiw derżawnoji bezpeky*, t. 1, red. W. Serhijczuk i in., Kyjiw 2006, s. 462, dok. nr 79: Informacja NKGB USRR o depeszy ludowego komisarza bezpieczeństwa państwowego USRR Siergieja Sawczenki do ludowego komisarza bezpieczeństwa państwowego ZSRR Wsiewołoda Mierkułowa o trwających przygotowaniach do aresztowania duchowieństwa greckokatolickiego, kwiecień 1945 r.

organa bezpieczeństwa publicznego” – depešował swym podwładnym na Ukrainie Mierkułow²⁷.

W owym czasie w zainteresowaniu bezpieki znalazło się też niższe duchowieństwo. Nie wiadomo dokładnie, wobec jak licznej grupy prowadzono działania operacyjne ani też jaki ostatecznie przyniosły one efekt. Wiemy jednak, że niektóre z nich kończyły się aresztowaniami i procesami. Dotychczas udało się ustalić nazwiska siedmiu duchownych²⁸: ks. Michała Huka – proboszcza w Iskani w powiecie przemyskim (skazany 4 kwietnia 1945 r. przez WSG w Przemyśle na 10 lat więzienia), ks. Michała Werhuna – proboszcza w Brunarach Wyżnych w powiecie gorlickim (uniewinniony 9 listopada 1946 r. przez WSR w Krakowie), ks. Bazylego Diaka – proboszcza w Czyrnej w powiecie nowosądeckim (skazany prawdopodobnie w 1945 r., nie udało się ustalić ani za co, ani na jaką karę; zwolniony w 1947 r.), ks. Bazylego Czerwinczaka – proboszcza w Smolniku w powiecie leskim (18 kwietnia 1946 r. uniewinniony przez WSR w Rzeszowie, po kilku miesiącach ponownie aresztowany i skazany 2 kwietnia 1947 r. przez ten sam sąd na 8 lat więzienia), ks. Michała Haszczaka – proboszcza w Baligrodzie w powiecie leskim i dziekana

Greckokatolicka katedra w Przemyśle
(zbiory bp. P. Kryka)

²⁷ *Ibidem*, s. 525, dok. nr 92: Informacja II Departamentu NKGB USRR o depešy ludowego komisarza bezpieczeństwa państwowego ZSRR Wsiewołoda Mierkułowa do ludowego komisarza bezpieczeństwa państwowego USRR Siergieja Sawczeni odnośnie do aresztowania bp. Jozafata Kocyłowskiego, 15 IV 1945 r.

²⁸ Wydaje się, że może to nie być ostateczna liczba. W literaturze przedmiotu wspomina się bowiem także ks. Piotra Mrzygłoda – proboszcza w Krasnem w dawnym powiecie turczańskim, który został aresztowany po 1945 r. i zmarł lub został zamordowany w nieznanym areszcie lub więzieniu w 1948 r., ks. Pawła Hamiwkę – proboszcza w Łomnej w powiecie przemyskim, który w 1946 r. został aresztowany przez funkcjonariuszy UB, dotkliwie pobity i przez krótki okres więziony w Przemyśle, skąd wykupiła go rodzina, oraz ks. Józefa Przepiórskiego – proboszcza w Chorobrowie w powiecie hrubieszowskim, zatrzymanego w tejże miejscowości w 1945 r. i przez kilka tygodni więzionego w areszcie PUBP w Hrubieszowie.

dekanatu baligrodzkiego (uniewinniony 20 lipca 1946 r. przez WSR w Rzeszowie), ks. Antoniego Pakosza – proboszcza w Roztoce Wielkiej w powiecie nowosądeckim (skazany 25 czerwca 1946 r. przez Specjalny Sąd Karny w Krakowie na 3 lata więzienia) oraz ks. Eugeniusza Modryckiego – proboszcza w Grąziowej w powiecie przemyskim (aresztowany w 1945 r. i po ponadrocznym śledztwie zwolniony)²⁹. Stwierdzenie, czy stawiane wówczas duchownym zarzuty były prawdziwe, wymaga dalszych dodatkowych badań³⁰.

ks. Antoni Pakosz (AIPN)

Nie udało się niestety ustalić, jakie działania aparat bezpieczeństwa podejmował wobec duchowieństwa greckokatolickiego w związku z trwającą od 1944 r. akcją przesiedleńczą ludności ukraińskiej do USRR. Wydaje się jednak, że to właśnie z tego powodu zatrzymano w dniach 10–12 marca 1945 r. siedmiu kleryków z Greckokatolickiego Seminarium Duchownego w Przemyślu: Stefana Harwankę, Romana Jana Pawłyszyna, Antoniego Chanasa, Jarosława Horodyłowskiego, Michała Wasiuńcia, Metodego Solarza i Jana Chome³¹. „Jednej nocy obudził nas stróż [...], mówiąc, że jacyś ludzie dobijają się do drzwi – wspominał po latach będący już wówczas biskupem

²⁹ Zob. m.in. AIPN, GK 435/7, Akta śledcze w sprawie ks. Eugeniusza Modryckiego; AIPN Kr, 07/4699, Akta śledcze w sprawie ks. Antoniego Pakosza; AIPN Kr, 110/570, Akta sądowe w sprawie m.in. ks. Michała Werhuna; AIPN Rz, 107/426, Akta śledcze i sądowe w sprawie ks. Bazylego Czerwinczaka; AIPN Rz, 050/1483, Wyrok w sprawie ks. Michała Huka, 4 VI 1945 r., k. 2; AIPN Rz, 108/130, Akta nadzoru prokuratorskiego w sprawie ks. Michała Haszczaaka. Por. I. Hałagida, *Ukraińscy duchowni greckokatolicki sądzeni w stalinowskiej Polsce (1944–1956)*, „Almanach Historyczny” 2009, nr 11, s. 85–116. Tam też dalsza literatura.

³⁰ Za uproszczoną i powielającą dawne niesprawdzone sądy (oparte zresztą na niezweryfikowanych materiałach bezpieki z lat sześćdziesiątych XX w.) uznać też należy opinię ks. Stanisława Nabywańca, który m.in. stwierdził ostatnio, że „w latach 1944–1947 aktywność polityczna księży greckokatolickich przybrała na sile w popularyzowaniu programu nacjonalistów, religijnym usankcjonowaniu tego programu oraz w organizowaniu zaplecza materialnego dla UPA” (S. Nabywaniec, *Kościół skazany na niebyt. Z dziejów Kościoła greckokatolickiego w Polsce 1944–1989* [w:] *Kościół w Polsce – dzieje i kultura*, t. 10, red. J. Walkusz, Lublin 2011, s. 153). Tam też inne jednostronne i niewyważone sformułowania.

³¹ AP Przemyśl, Biskupstwo Greckokatolickie, 5739, Pismo konsystorza greckokatolickiego do Starostwa Powiatowego w Przemyślu, [marzec 1945 r.], k. 28–30. W dokumencie tym wymienia

Jan Choma. – Rozbudziwszy się, usłyszeliśmy silne walenie do drzwi, ale nasze zasuwę dobrze trzymały i nie puszczały. Była północ. Szybko zebraliśmy się i po schodach weszliśmy na strych, by i tam zaryglować drzwi, a później przez otwór wyleźliśmy na dach i zaczęliśmy głośno wołać pomocy. Z dołu, z ulicy, słychać było strzały [...]. Na nasze krzyki nikt nie odpowiedział, choć mniej więcej 200 metrów od nas na ulicy Basztowej, w naszym dawnym budynku seminaryjnym, był sowiecki lazaret, przed którym dzień i noc stała warta. [...] Po jakimś czasie usłyszeliśmy stukot w piwnicy, ale i tam zasuwę wytrzymały i nie dało się otworzyć drzwi. Dopiero przez okno wybite od strony ulicy udało się wejść do środka nocnym i nieproszonym «gościom». Byli z Urzędu Bezpieczeństwa. [...] Wszystkich nas na dachu było piętnastu razem z księżmi Jaworskim i Eustachewiczem. Niektórzy uciekli na strych sąsiedniego budynku, a siedmiu z nas zabrano do jednego pokoju [...], postawiono twarzą do ściany i rozpoczęto rewizję w naszych pokojach, konfiskując zegarki i co nieco z ubrań [...]. Potem naszą siódmkę pod eskortą poprowadzono na Zasanie do [budynku] Urzędu Bezpieczeństwa. Tam znęcano się nad nami do rana, a później zaprzęgnięto do najcięższych prac. [...] Niekiedy w nocy wzywano nas na przesłuchania, niektórych w ich trakcie ciężko pobito, m.in. Horodyłowskiego i mnie, ale nie tak ciężko jak jego. Zarzucano nam, że należymy do Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, że w piwnicy naszego budynku ukrywaliśmy broń. Oczywiście to nie była prawda, tylko wymysły. W areszcie na Zasaniu trzymano nas tydzień, a później przekazano w ręce wojskowej komisji sowieckiej na ulicy 3 Maja. Oni [Sowieci], jak zobaczyli pobitego Horodyłowskiego, jego ciało pokryte sińcami, zaraz wypuścili go na wolność, a nas sześciu powieźli na punkt zbiorczy na ul. Mickiewicza niedaleko dworca. [...] Wydaje się, że na ten punkt chodził sam biskup Jozafat Kocyłowski i domagał się naszego zwolnienia, również inni nasi księża opiekuni czynili różne starania i wieczorem tego samego dnia wróciliśmy do seminarium duchownego i zamieszkaliśmy w budynku kapituły³². Bez wątplenia natomiast z przesiedleniem Ukraińców

się też dwóch innych kleryków: Augustyna Solarza i Stefana Hłuchowskiego, jednak z przywoływanych dalej wspomnień bp. Chomy wynika, że nie było ich wśród zatrzymanych.

³² I. Choma, *Znad Sianu nad Tyber – w drozi do swjaszczestwa*, mps – kserokopia w zbiorach autora. Fragmenty tego materiału zostały też opublikowane, zob. U. Jedlińska, *Peremyska Duchowna Seminarija u spohadach otcia Iwana Chomy (wojenni roky 1944–1945)* [w:] *Peremysz i peremyska zemlia protiahom wikipi*, t. 2: *Wydatni dijaczi Peremyszczyny*, red. S. Zabrowarnyj, Peremysz–Lwiv 2001, s. 298–306.

wiązać należy deportację do USRR biskupów i członków greckokatolickiej Kurii przemyskiej. Spowodowana ona była głównie oceną przebiegu akcji wysiedleńczej ze strony funkcjonariuszy WUBP w Rzeszowie, według których bp Kocyłowski i cała przemyska Kuria greckokatolicka miały być podporą dla ukraińskiego podziemia. „Bandy UPA mają swoich ideowych przywódców na terenie miasta Przemyśla w postaci biskupa ukraińskiego i całej sfery jego podwładnych kleryków” – stwierdzano w raporcie dekadowym WUBP w Rzeszowie z 15 września 1945 r.³³

Biskup Kocyłowski został aresztowany pięć dni później – 20 września 1945 r. Dzień wcześniej zatrzymano proboszcza greckokatolickiej katedry przemyskiej ks. Bazylego Hrynyka oraz siedemnastu Ukraińców – mieszkańców Przemyśla. „Pamiętam jak dzisiaj, w nocy z 18 na 19 września 1945 r. [...] do parafialnego domu, w którym mieszkałem razem z rodzoną siostrą, przyszło kilku ubeków razem ze swym oficerem – wspominał po latach te wydarzenia ks. Hrynyk. – Drzwi domu, jak zazwyczaj w nocy, były zamknięte i oni zaczęli dobijać się do okien, by wpuścić ich do środka, bo mają do mnie ważną sprawę i chcą porozmawiać ze mną w domu. Przedstawili się, że są z UB. Sam poszedłem otworzyć im drzwi. Ubecy rozmawiali po polsku, ale oficer, który przyszedł z nimi, znał język ukraiński. [...] Ubecy kazali mi zbierać się, bo pójde z nimi do ich budynku. Tam – jak oświadczył mi ich oficer – miałem udzielić odpowiedzi na pewne sprawy, jakimi oni się interesowali i zaraz wrócić do domu. Dlatego nie pozwolili mi wziąć ze sobą czasosłowu [księgi kościelnej, w której znajdują się teksty nabożeństw z tzw. cyklu dobowego oraz poranne i wieczorne modlitwy]. «Nie trzeba, my zaraz księdza zwolnimy» – powiedział mi oficer. W domu, a szczególnie w kancelarii zrobili rewizję”³⁴.

Wszystkich zatrzymanych przewieziono do więzienia WUBP w Rzeszowie³⁵. W czasie prowadzonych tam przesłuchań nakłaniano duchownych do „dobrowolnego” wyjazdu do USRR oraz zarzucano im współpracę z podziemiem ukraińskim i Niemcami w okresie okupacji³⁶. „Tę szumowinę faszystowskich band ukraińskich należy natychmiast zlikwidować, czym pozbawimy kierownictwo UPA siły” – sugerował wówczas szefowi MBP Stanisławowi Radkiewiczowi mjr Wła-

³³ Cyt. za: D. Iwaneczko, *Urząd Bezpieczeństwa w Przemyślu 1944–1956*, Rzeszów 2004, s. 75.

³⁴ ABWa, zespół IX, sprawa 1, jednostka 2.14, Spohady o. Wasyla Hrynyka, b.d., k. 15.

³⁵ Por. W. Sywcz, *Ostanni dni ukrajinskoho Peremyszla: 1944–1947* [w:] *Na Chrystowij nywi. Spomyny*, New York 1978, s. 172–176.

³⁶ ABWa, zespół IX, sprawa 1, jednostka 2.14, Spohady o. Wasyla Hrynyka, b.d., k. 16–20.

dysław Sobczyński, kierownik WUBP w Rzeszowie³⁷. W nocy z 17 na 18 stycznia 1946 r. po ponadtrzymiesięcznym pobycie w więzieniu rzeszowskim ordynariusz przemyski i ks. Hrynyk zostali przekazani NKGB, a następnie deportowani do Mościsk. Jak wynika z relacji ks. Hrynyka, po stronie sowieckiej (pomijając bałagan, brak kompetencji sowieckich funkcjonariuszy i prymitywne warunki) obchodzono się z więźniami stosunkowo łagodnie³⁸. W pewnym momencie (od 19 stycznia wieczorem) funkcjonariusze sowieckiej bezpieki zaczęli się do więźniów odnosić wręcz z kurtuazją, komunikując, że zostaną zwolnieni, co rzeczywiście nastąpiło kilka dni później.

Jak się wydaje, powrót ordynariusza przemyskiego do jego stolicy biskupiej był zaskoczeniem nie tylko dla władz miasta, ale też dla funkcjonariuszy lokalnej bezpieki. „Bydlę to – pisał o przemyskim biskupie następny szef WUBP w Rzeszowie, kpt. Tomasz Wiśniewski – wywiezione do ZSRR, nie wiem jakim prawem powróciło do Polski. Chodzi po ulicach z rozwianą brodą i nastawia Ukraińców, że instrukcja mówi, że wyjazd jest dobrowolny, tylko kto podpisze, ten jedzie”³⁹. Nie wiadomo, kto podjął decyzję o zwolnieniu biskupa przemyskiego i jego towarzysza. Wiedza o funkcjonowaniu sowieckich służb nakazywałaby szukać takiego decydenta na stosunkowo wysokim szczeblu – we Lwowie, Kijowie czy nawet Moskwie. Jednak pewne poszlaki wskazują na to, że powrót bp. Kocyłowskiego do Przemyśla był raczej inicjatywą lokalną. Najpoważniejszym argumentem przemawiającym za tą hipotezą jest depesza wspomnianego wyżej ludowego komisarza NKGB USRR Sawczenki do szefa NKGB w Drohobyczu – Włodzimierza Majstruka (wysłana 24 stycznia, a więc w dniu zwolnienia duchownych!), w której nadawca polecał „zatrzymanego

bp Jozafat Kocyłowski
(zbiory A. Stepana)

³⁷ AIPN Rz, 04/34, Raport specjalny kierownika WUBP w Rzeszowie mjr. Władysława Sobczyńskiego dla ministra bezpieczeństwa publicznego Stanisława Radkiewicza, 15 IX 1945 r., k. 59.

³⁸ ABWa, zespol IX, sprawa 1, jednostka 2.14, Spohady o. Wasyla Hrynyka, b.d., k. 18.

³⁹ Cyt. za: D. Iwaneczko, *Urząd Bezpieczeństwa w Przemyśle...*, s. 75.

przez Was unickiego biskupa Kocyłowskiego natychmiast, pod silnym konwojem, wysłać do Kijowa do dyspozycji wydziału śledczego NKGB USRR razem z materiałami, jakimi na niego dysponujecie⁴⁰. Trudno przypuszczać, by Majstruk zignorował polecenie samego szefa bezpieki całej republiki. Jedynym więc wytłumaczeniem jest fakt, że depesza nadeszła zbyt późno i bp Kocyłowski oraz ks. Hrynyk albo byli już w drodze powrotnej, albo w Przemyślu. Wydaje się przy tym, że bardziej prawdopodobny jest drugi wariant, tzn. że duchownych nie było po sowieckiej stronie granicy.

Wspomniane wyżej pierwsze aresztowanie bp. Kocyłowskiego, jego deportacja do USRR, a następnie powrót nie oznaczały końca działań represyjnych wobec Kościoła greckokatolickiego czy społeczności ukraińskiej w Przemyślu. Jeszcze w październiku 1945 r. władze zlikwidowały tutejsze Greckokatolickie Seminarium Duchowne. Nie wydano też zgody na wznowienie nauki w Państwowym Gimnazjum i Liceum z ukraińskim językiem wykładowym ani w prywatnym Ukraińskim Instytucie dla Dziewcząt o statusie szkoły średniej. Jednocześnie zakazano działalności dwóch greckokatolickich diecezjalnych towarzystw charytatywnych: Pomocy Diecezjalnej oraz Instytutu Wdów i Sierot po Księżach. Wiosną 1946 r. starosta przemyski wydał nakaz przesiedlenia do USRR dzieci z domu sierot i ochronki, którą w Przemyślu prowadziły siostry służebnice Najświętszej Marii Panny. Jedynie interwencja sekretarza rzymskiej Kongregacji ds. Kościołów Wschodnich, kard. Eugène'a Tisseranta, wstrzymała (jak się miało okazać czasowo) realizację tych planów⁴¹. Zagrożony aresztem administrator Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny ks. Aleksander Malinowski jesienią 1945 r. nielegalnie przekroczył granicę z Czechosłowacją i kanałami kurierskimi podziemia ukraińskiego przedostał się na Zachód.

Represje omijały na razie pałac greckokatolickiego biskupa przemyskiego, choć zdawano sobie sprawę z tego, że sytuacja jest bardzo napięta, a sam hierarcha nadal znajdował się w zainteresowaniu organów bezpieczeństwa. „Nas zwolniono i zostawiono na miejscu, ale to nie oznaczało, że dano nam spokój – opisywał sytuację po powrocie do Przemyśla ks. Hrynyk. – Od tego czasu tydzień w tydzień pogranicznicy [sowieccy] z Mościsk przyjeżdżali do Przemyśla [sprawdzać], czy

⁴⁰ *Likwidacja UHKC...*, t. 2, s. 491, dok. nr 241: Depesza ludowego komisarza NKGB USRR Siergieja Sawczenki do szefa NKGB drohobyckiej obłasti o przekazaniu bp. Jozafata Kocyłowskiego, 24 I 1946 r.

⁴¹ E. Misyło, *Hreko-katolyčka Cerkwa u Polszczy (1944–1947)*, „Warszawski ukrajinoznawczy zapyssky” 1989, nr 1, s. 211.

przewielebny i ja przebywamy na miejscu, czy czasem gdzieś nie wyjechaliśmy. Tak było do święta Wniebowstąpienia. Tydzień, a może dwa po Wniebowstąpieniu przyjechało ich do Przemyśla więcej. Wówczas to zrobili w pałacu biskupim dokładną rewizję. Za mną wysłali ks. kanclerza Mikołaja Hrycelaka. Akurat prowadziłem katechezę z dziećmi, bo przygotowywałem je też do Pierwszej Św[iętej] Komunii. Powiedziałem więc ks. Hrycelakowi: «Proszę księdza, by został tu chwilę z dziećmi, bo ja nie chcę iść do pałacu [biskupiego], a jak ksiądz wróci, to proszę powiedzieć, że ja mam pogrzeb». Sam w tym czasie poszedłem na cmentarz i do wieczora ukrywałem się w pobliżu naszego kapitulnego grobowca. Wieczorem, wracając, wstąpiłem do pałacu. Pogranicznicy jeszcze tam byli. Zobaczywszy mnie, zatrzymali, ale niebawem zwolnili. Pytali, gdzie byłem przez cały dzień, na którym pogrzebie. Rzeczywiście poprzedniego dnia [...] zmarł dalszy krewniak ks. mitr[ata] Bazylego Pynyły i on zwrócił się do mnie, żebym odprawił parastas [nabożeństwo, w trakcie którego odmawia się modlitwy za zmarłych] w domu zmarłego. Bolszewicy mogli sobie sprawdzić, że tam byłem⁴².

Ostateczną decyzję co do ordynariusza przemyskiego podjęto 11 kwietnia 1946 r. w Przemyślu podczas narady, w której udział wzięli wicewojewoda rzeszowski Roman Gesing, dyrektor Departamentu Politycznego Ministerstwa Administracji Publicznej Adam Grabowski (podlegały mu m.in. kwestie narodowościowe) oraz przedstawiciele milicji, wojska i organów bezpieczeństwa – w tym sowiecki doradca WUBP w Rzeszowie, bliżej nieznany płk M. Nowikow (jak można przypuszczać, dysponował on już wówczas odpowiednimi pełnomocnictwami, by samodzielnie decydować o losach biskupa). Uczestnicy tego spotkania doszli do wniosku, że dalszy pobyt hierarchy, jego sufragana i pozostałych członków Kapituły greckokatolickiej w mieście może sparaliżować akcję deportacyjną ludności ukraińskiej oraz postanowili, że duchowni zostaną przymusowo wywiezieni. Wszelkie formalności i odpowiedzialność za tę decyzję przyjął na siebie Gesing, „techniczną” stronę akcji miał przygotować płk Nowikow⁴³.

26 czerwca 1946 r. około godziny 9.00 oddziały Wojska Polskiego w pełnym uzbrojeniu okrążyły pałac biskupi i Kapitułę, zamykając równocześnie przyлегłe ulice. Dowodzący operacją porucznik (nieznany z nazwiska), wicestarosta przemyski Zygmunt Felczyński i szef PUBP w Przemyślu Jan Żugaj oświadczyli

⁴² ABWa, zespół IX, sprawa 1, jednostka 2.14, Spohady o. Wasyla Hrynyka, b.d., k. 24.

⁴³ I. Biłas, *Likwidacja greckokatolickiej diecezji przemyskiej oraz tragiczne losy jej ordynariusza biskupa Jozafata Kocyłowskiego w kontekście polityki wyznaniowej ZSRR* [w:] *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3, red. S. Stępień, Przemyśl 1996, s. 287–288.

bp. Kocyłowskiemu, że „mają z ministerstwa rozkaz usunięcia ks. biskupa wraz z całą Kurią i Kapitułą z terytorium Polski do ZSRR i rozkaz ten bezwzględnie wykonają. Po czym polecili ks. biskupowi i wszystkim innym księżom spakować się do godz. 6 wieczorem”⁴⁴. Gdy oznaczony czas minął, protestującego przeciwko bezprawiu wiekowego duchownego, który w tym czasie napisał skargę do Bolesława Bieruta z argumentacją, że jedynie papież może go zwolnić z kierowania powierzoną mu diecezją⁴⁵, żołnierze siłą wynieśli z pałacu, wrzucili na ciężarówkę i tak odstawili do granicy⁴⁶. Drugie wysiedlenie bp. Kocyłowskiego przebiegało więc znacznie brutalniej niż pierwsze. Zniszczono i zrabowano pałac biskupi. „Wojsko rozbiegło się po wszystkich salonach i pokojach, wszystko rabowano i niszczone oraz gdzieś pełnymi ciężarówkami wywożono i zaraz za bezcen na rynku sprzedawano – zapamiętała ówczesne wydarzenia przełożona przemyskich bazylianek s. Bazylija (Weronika) Sywcz. – Wywieziono dużo świec i wina mszalnego, które było przeznaczone dla całej przemyskiej diecezji. Ks. kanclerz [Hrycelak] widząc, co się dzieje, ledwie wyprosił, by pozwolono mu spożyć Najświętszy Sakrament z tabernakulum, bo bał się nieuchronnego zbezczeszczenia i profanacji”⁴⁷.

Razem z ordynariuszem greckokatolickiej diecezji przemyskiej aresztowano też jej sufragana bp. Grzegorza Łakotę oraz członków Kapituły – ks. Romana Reszetyłę, ks. Jana Kuzycza, kanclerza Kurii ks. Mikołaja Hrycelaka i wiekowego ks. Bazylego Kozłowskiego. Wszyscy duchowni zostali przetransportowani do przygotowanych z góry na bocznicę kolejowej bydłących wagonów, gdzie – bezskutecznie – byli nakłaniani do wyrażenia zgody na przesiedlenie. Ostatecznie, dwa dni później, w nocy z 28 na 29 czerwca 1946 r. również i oni zostali wywiezieni do USRR. Zatrzymania i wysiedlenia uniknęli wówczas jedynie trzej członkowie Kapituły: ciężko chory ks. Bazyli Pynyło, nieobecny ks. Mikołaj Deńko (kilka tygodni wcześniej wyjechał na leczenie do Krakowa) i ks. Bazyli Hrynyk, który

⁴⁴ I. Hałagida, *Deportacje greckokatolickich biskupów przemyskich do USRR w 1945 i 1946 roku. Nowe dokumenty*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2008, nr 2, s. 312, dok. nr 3: Anonimowa relacja z aresztowania bp. Jozafata Kocyłowskiego, [1946 r.].

⁴⁵ *Ibidem*, s. 310–311, dok. nr 2: List bp. Jozafata Kocyłowskiego do Bolesława Bieruta, 26 VI 1946 r.

⁴⁶ Według niesprawdzonych informacji ks. Hrynyk, uprzedzony dzień wcześniej o mającej się odbyć akcji, próbował ratować bp. Kocyłowskiego, jednak hierarcha kategorycznie odmówił opuszczenia swej siedziby i ukrycia się w bezpiecznym miejscu (M. Kamiński, M. Kozak, *Otec mitrat Wasyl Hrynyk*, 1981, k. 10, mps – kserokopia w zbiorach autora; ABWa, zespół IX, sprawa 1, jednostka 2.14, Spohady o. Wasyla Hrynyka, b.d., k. 27).

⁴⁷ W. Sywcz, *Ostanni dni ukrajinskoho Peremysla...*, s. 189–190.

zdążył uciec, a następnie przez kilka dni ukrywał się w Przemyślu, by w końcu – mimo usilnego poszukiwania go przez bezpiekę – także wyjechać z miasta⁴⁸.

Akcja „Wisła” i COP w Jaworznie (1947–1948)

Funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa aktywnie uczestniczyli też w akcji „Wisła”, tj. w wysiedleniu ludności ukraińskiej na ziemie zachodnie i północne⁴⁹. W instrukcji dotyczącej zwalczania podziemia ukraińskiego, wydanej niemal w przededniu operacji, polecano m.in. przystąpienie do „operatywnego rozpracowania kleru greckokatolickiego”⁵⁰. Parę dni przed rozpoczęciem wysiedlenia do Sanoka przybyła kilkudziesięcioosobowa grupa funkcjonariuszy bezpieki z centrali z płk. Grzegorzem Korczyńskim na czele (objął on funkcję zastępcy dowódcy Grupy Operacyjnej „Wisła” ds. bezpieczeństwa)⁵¹. Powołano ją „w celu koordynacji i należytego usystematyzowania całości prac związanych z rozpracowaniem, śledztwem, walką z bandami UPA i całym faszystowskim podziemiem

⁴⁸ Więcej zob. I. Hałagida, „Szpieg Watykanu”..., s. 48–49.

⁴⁹ Literatura dotycząca akcji „Wisła” i jej oceny jest obszerna. Przegląd dotychczasowych badań zob. A.L. Sowa, *Akcja „Wisła” w polskiej historiografii – aktualne problemy badawcze* [w:] *Akcja „Wisła”*, red. J. Pisuliński, Rzeszów 2003, s. 12–25; I. Iljuszyn, *Akcja „Wisła” w historiografii ukraińskiej* [w:] *ibidem*, s. 26–35; K. Bortnik, *Akcja „Wisła” w polskiej historiografii krajowej*, „Historica” 2007, nr 1, s. 101–123; I. Cependa, *Operacja „Wisła” w polskiej historiografii*, „Ukraiński historyczny żurnal” 2002, nr 3, s. 84–93.

⁵⁰ AIPN Rz, 0037/4, t. 2, Instrukcja dyrektora Departamentu III MBP, płk. Józefa Czaplickiego, dotycząca zwalczania OUN, 25 IV 1947 r., k. 14. W dokumentach aparatu bezpieczeństwa oraz w literaturze historycznej często oskarża się duchownych greckokatolickich w Polsce o pełną współpracę z ukraińskim podziemiem. Jest to pogląd dalece nieprawdziwy, o czym świadczyć może chociażby to, że jedynie kilku kapłanów zaangażowało się w ścisłą i bezpośrednią działalność w OUN. „Księża na ogół odnosili się przychylnie do podziemno-wyzwoleńczego ruchu, a niektórzy, jak ks. «Kadyło» [ks. Bazyli Szewczuk – I.H.] z okolic Birczy, sami przyłączyli się do walki – wspominała po latach Maria Sawczyn. – Takich było jednak niewiele. Poza tym nie wszyscy oni rozumieli, po co prowadzimy bez szans na powodzenie, w ich rozumieniu, walkę. «Dzieci, przecież wszyscy zginiecie i przepadniecie» – mówili. «Orłan» [Bazyli Hałasa – I.H.] nie raz rozmawiał z nimi po wsiach, jak też wywoływał księży z Przemyśla i naświetlał im naszą ocenę ówczesnych okoliczności, akcentował konieczność stawiania oporu okupantowi. Powstańców drażniło współczucie tych dobrych ludzi, którzy uważali, że jesteśmy szaleni i nie możemy realnie oceniać sytuacji, w jakiej się znaleźliśmy” (M. Sawczyn, *Tysiącza doroh (spohady)* [w:] *Litopys UPA*, I seria, t. 28, Toronto–Lwów 1995, s. 113).

⁵¹ O działalności bezpieki w czasie akcji „Wisła” zob. m.in. J. Pisuliński, *Rola aparatu bezpieczeństwa w działaniach prowadzonych w ramach akcji „Wisła” w województwie rzeszowskim* [w:] *Historia i dziedzictwo regionów w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, red. M. Stolarczyk, A. Kawalec, J. Kuzicki, Rzeszów 2011, s. 354–360.

Akcja „Wisła”. Stacja załadownicza (AIPN)

oraz przesiedleniem ludności ukraińskiej z pasa pogranicznego na zachodnie tereny Polski⁵². Jej członków miały wspierać lokalne struktury, tj. WUBP w Rzeszowie i urzędy szczebla powiatowego. Zgodnie z wydaną wówczas instrukcją funkcjonariusze bezpieki zobowiązani byli do przekazywania informacji nie tylko o akcjach podejmowanych przeciwko ukraińskiemu podziemiu, ale także – a może przede wszystkim – o przebiegu akcji wysiedleńczej oraz danych zdobytych drogą oficjalną i agenturalną⁵³. Rozpracowywali też – zgodnie ze wspomnianymi wyżej wytycznymi – duchownych greckokatolickich.

Prawdopodobnie najwięcej uwagi poświęcono wówczas Przemyślowi, gdzie po deportacji biskupów pozostali jeszcze księża i zakonnice. „Na terenie Przemyśla przebywa sześciu księży ukraińskich oraz cały szereg sióstr zakonnych również narodowości ukraińskiej – stwierdzano w jednym z dokumentów, powstałym niespełna dwa tygodnie przed rozpoczęciem wysiedlenia. –

⁵² Cyt. za: *idem*, *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie wobec społeczności ukraińskiej 1944–1956* [w:] *Służby Bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukraińców*, red. G. Motyka, Warszawa 2005, s. 33.

⁵³ *Akcja „Wisła”. Dokumenty*, oprac. E. Misiło, Warszawa 1993, s. 152–153, dok. nr 64: Instrukcja dla przedstawiciela UB przy dowódcy dywizji wchodzącej w skład GO „Wisła”, kwiecień 1947 r. Informacje te miały być przesyłane bezpośrednio do płk. Korczyńskiego.

W związku z tym, iż pozostała ludność ukraińska zmieniła obrządek, a wyznania gr[recko]kat[olickiego] ludności jest bardzo mało, toteż księża ci, jak również siostry, nie zajmowały się niczym innym, jak tylko krzewieniem nacjonalistycznego ducha ukraińskiego wśród pozostałej ludności ukraińskiej, jak również i wśród rodzin mieszanych. Ludzie ci byli przez nas od dłuższego czasu przez szereg miesięcy obserwowani i rozpracowywani. W wyniku zebranych przez nas materiałów okazało się, iż tworzą oni na terenie Przemyśla sieć szpiegowsko-upowską. Obecny okres repatriacji Ukraińców do USRR był dla nas specjalną okazją w celu pozbycia się z naszego terenu tak niepożądanego elementu, jakim byli ci księża i zakonnice. By raz nareszcie położyć kres ich szkodliwej działalności, w dniu 16 kwietnia, na podstawie posiadanych przez nas materiałów kompromitujących, zostały aresztowane następujące osoby: 1) s. Kuczerska Monika, 2) s. Semków Epistania, 3) s. Halinko Bartłomieja, 4) s. Szczerbluk Placyda, 5) s. Mikoś Witalina, 6) s. Jaczmińska Antonina, 7) ks. Jaworski Stefan, 8) ks. Prokopiw Włodzimierz, 9) ks. Wasylkiewicz Mocjusz, 10) ks. Miahkij Julian, 11) Miahka Irena, 12) o. Roman Justyn. Osoby te zostały u nas osadzone w areszcie i po przeprowadzeniu wstępnego śledztwa oficer śledczy wyjechał w dniu dzisiejszym w ich sprawie do Prokuratury Wojskowej w celu otrzymania sankcji⁵⁴. Z czasem działania bezpieki rozszerzano na inne tereny. Między innymi w lipcu 1947 r. w orbicie jej zainteresowania znalazł się też klasztor sióstr józefitek w Cebłowie. „W klasztorze tym znajduje się od 40 do 60 sióstr zakonnych różnej narodowości, gdyż jest klasztorem międzynarodowym (siostry zakonne to Polki, Ukrainki, Belgijki i inne) – depeşował do warszawskiej centrali płk Korczyński. – Siostry posiadają dokumenty belgijskiego konsulatu w Warszawie, że w najbliższym czasie zostaną wywiezione do Belgii. Według informacji od członka PPR z Bełza istnieje podejrzenie, iż siostry tego klasztoru utrzymują łączność z bandą UPA i wyrabiają lekarstwa, przygotowują opatrunki dla bandytów. Proszę o jak najszybsze przysłanie mi wskazówek odnośnie ww. klasztoru⁵⁵. Ostatecznie jednak siostry z Cebłowa uniknęły wysiedlenia (część z nich latem 1947 r. wyjechała na Dolny

⁵⁴ AIPN, 01283/1601 (mikr.), Pismo referenta Referatu V PUBP w Przemyślu Józefa Chtieja do WUBP w Rzeszowie, 16 IV 1947 r., b.p. – zob. dok. nr 6 w części źródłowej. Wszystkie wymienione wyżej osoby po krótkim pobycie w przemyskim areszcie zostały przekazane sowieckim organom bezpieczeństwa i wywiezione do USRR, gdzie skazano je na długoletni pobyt w łagrach.

⁵⁵ AIPN, 0192/337, t. 16, Telefonogram zastępcy dowódcy GO „Wisła” płk. Grzegorza Korczyńskiego do dyrektora Gabinetu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego dotyczący ss. józefitek z Cebłowa, 17 VII 1947 r., k. 141–142 – zob. dok. nr 12 w części źródłowej.

Śląsk i podjęła pracę w szpitalach bądź parafiach rzymskokatolickich). Dopiero jesienią 1951 r., po przesunięciu granicy, w wyniku którego Cebłów znalazł się w USRR, ostatecznie opuściły one swój klasztor i wyjechały do Jaskowej Górnej w powiecie kłodzkim, gdzie utworzyły nowy dom prowincji⁵⁶.

Szczególną rolę w czasie akcji „Wisła” odgrywali funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa oddelegowani do oddziałów wysiedlających, na punktach załadowczych i tzw. stacjach rozdzielczych. To właśnie oni mieli typować osoby podejrzane o współpracę z podziemiem, wyłapywać reprezentantów szeroko rozumianej inteligencji ukraińskiej oraz przeprowadzać pozyskania agentury. „[Ukraińców] werbować, wyzyskując np. zastraszenie i załamanie spowodowane akcją, postawę lojalności obywatelskiej, ciężki stan materialny wysiedlonego, antagonizmy rodzinne i sąsiedzkie, trudności związane z transportem mienia i chorych członków rodziny do punktu przejściowego i załadowczego” – stwierdzano w kolejnych wytycznych⁵⁷. Dokładne przedstawienie skali represji i metod zastosowanych wówczas wobec osób duchownych czeka jeszcze na swego historyka. Pewne wyobrażenie o nastawieniu funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa do duchowieństwa grekokatolickiego dają jednak spisane po latach wspomnienia jednego z aresztowanych wówczas kapłanów, ks. Stefana Dziubiny. „Koniecznie chciałem się dowiedzieć o losie mamy, siostry, ludzi z Gładyszowa – pisał on. – Pojechałem na stację w Zagórzanach, gdzie zastałem gładyszowian już w wagonach. [...] Do odjazdu pociągu w kierunku Nowego Sącza zostało już nie-

⁵⁶ *Prodożennia istoriji naszoho zhromadżennia wid 1943 r.*, mps – kserokopia w zbiorach autora udostępniona przez siostrę Stefanię (Natalię) Marko, s. 6.

⁵⁷ *Akcja „Wisła”. Dokumenty...*, s. 162–163, dok. nr 72: Instrukcja dla przedstawiciela UB przy dowódcy oddziału wysiedlającego, kwiecień 1947 r. Jak wynika z odnalezionych sprawozdań, tylko w pierwszej dekadzie maja 1947 r. zwerbowano w ten sposób 93 informatorów w transportach i 16 informatorów wśród ludności, która nie została wysiedlona (*ibidem*, s. 258, dok. nr 143: Raport delegatury MBP przy GO „Wisła” dla ministra bezpieczeństwa publicznego gen. Stanisława Radkiewicza za okres od 1 do 10 maja, 11 V 1947 r.). Tydzień później liczby te kształtowały się w następujący sposób: 277 informatorów w transportach, 18 informatorów pozostawionych w terenie, 1 agent pozostawiony w terenie, 8 agentów celnych (*ibidem*, s. 269, dok. nr 152: Raport delegatury MBP przy GO „Wisła” dla ministra bezpieczeństwa publicznego gen. Stanisława Radkiewicza za okres od 11 do 16 maja, 16 V 1947 r.). Do końca istnienia delegatury MBP przy GO „Wisła” (31 lipca 1947 r.) funkcjonariusze bezpieki mieli pozyskać 856 informatorów (J. Pisuliński, *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie...*, s. 33). Podejmując tę kwestię, pamiętać należy, że nie wszystkie pozyskane w czasie wysiedlenia źródła były później wykorzystywane. Z pewnością znaczna część nie nadawała się z różnych względów (np. brak możliwości, predyspozycje intelektualne) do pracy operacyjnej. Trudna do oszacowania liczba osób po przyjeździe na miejsce osiedlenia odmówiła współpracy.

dużo czasu, zacząłem już się żegnać, gdy podszedł do mnie jeden ubek. «Proszę za mną. Kim pan jest?» – zapytał, bo miałem na sobie cywilne ubranie. «Księdzem» – odpowiedziałem. «Jakim księdzem? Rzymskokatolickim czy greckokatolickim?» – «Greckokatolickim». – Ubek cynicznie uśmiechnął się i powiedział: «To nam wystarczy. Proszę za mną». Kazał mi iść ze sobą na stację, gdzie było ich więcej. Któryś zatelefonował do Gorlic po motocykl. Długo nie trzeba było czekać. Przyjechał motocykl z przyczepką. Kazali mi się do przyczepy, ubek usiadł za kierownicą i tak pojechaliśmy do Gorlic. Na UB przywitano mnie jak należy: «Niech ksiądz będzie ostrożny, bo w razie próby ucieczki – zastrzelimy». Realność tej groźby była oczywista. Spisali protokół. Umieszczono mnie w korytarzu, gdzie postawili łóżko i przynosili jedzenie. Wszyscy inni siedzieli w piwnicy. Cały czas zwożono ze wszystkich stron ludzi oskarżonych o współpracę z UPA, chociaż UPA u nas prawie nie było. Mój «przywilej» okazał się męką. Siedząc na korytarzu, ze wszystkich stron słyszałem krzyki torturowanych ludzi. Ich bito, męczono prądem elektrycznym, a tego nikt nie wytrzyma bez krzyku. Mnie nie bito. Kilka razy poprosili napisać życiorys, prawdopodobnie chcieli znaleźć jakieś różnice, ale nie znaleźli. Żadnego śledztwa i najmniejszego śladu oskarżenia o cokolwiek także nie było. – «Panowie macie telefon? Macie policję w Łabowej? Ta policja mnie zna, wiedzą o mnie wszystko. Zadzwońcie do nich i dowiedzcie się» – zaproponowałem ubekom swoją pomoc, jednak ani śledztwo, ani życiorys, ani moja pomoc do niczego nie była im potrzebna, bo oni już dawno wiedzieli, jaki los mnie czeka. Próbowali jeszcze go zmienić. W czasie jednego z przesłuchań zaproponowali współpracę, obiecywali zwolnienie, jeżeli tylko się zgodzę. To było śmieszne. Z miejsca kategorycznie odmówiłem⁵⁸. Po dwóch tygodniach przetrzymywania w budynku PUBP w Gorlicach ks. Dziubina skierowany został do Centralnego Obozu Pracy w Jaworznie.

Ze szcątkowych danych, które udało się odnaleźć, wynika, że tego rodzaju próbę pozyskania podjęto w stosunku do jeszcze co najmniej dwóch kapłanów, przy czym jeden z nich – ks. Michał Werhun, jak to później określono, „na werbunek nie poszedł”⁵⁹. Drugim duchownym był ks. Włodzimierz Boziuk, który 28 kwietnia 1947 r. na stacji w Wołkowie zwerbowany został jako informator

⁵⁸ D. Dziubyna, *I stwerdy diło ruk naszych. Spohady*, Warszawa 1995, s. 87–88.

⁵⁹ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Raport Janusza Roszkowskiego z podróży służbowej do Zielonej Góry w dniach 6–9 czerwca, 9 VI 1951 r., b.p.

ps. „Mały”⁶⁰. Mimo to jego także skierowano do obozu w celu – jak to określono w jednym z dokumentów – „podawania nastroju wśród repatriantów, a po przewiezieniu ww. do COP w Jaworznie podstawiono do rozpracowania więźniów”⁶¹.

Księża Dziubina i Boziuk nie byli jedynymi duchownymi grekokatolickimi, których uwięziono w COP w Jaworznie⁶². Za druty tego obozu trafiło jeszcze dwiętnastu innych kapłanów aresztowanych w ramach akcji „Wisła”. Byli to (w nawiasach daty aresztowania w kolejności chronologicznej): ks. Michał Haszczak (27 kwietnia), ks. Piotr Maziar (28 kwietnia), ks. Emilian Kałeniuk (4 lub 8 maja), ks. Julian Krynicki (5 maja), ks. Jan Jaremin (9 maja), ks. Eustachy Charchalis (11 maja), ks. Eugeniusz Chyłak (11 maja), ks. Stefan Szeremeta (12 maja), ks. Konstanty Daćko (23 maja), ks. Sylwester Krupa (2 czerwca), ks. Grzegorz Fedoryszczak (9 czerwca), ks. Jan Bułat (10 czerwca), ks. Emilian Kotys (czerwiec), ks. Jerzy Męciński (koniec czerwca), ks. Jarosław Hrebeniak (2 lipca), ks. Mikołaj Zajac (początek lipca), o. Adam Abrahamowicz (6 lipca), ks. Aleksy Kolankowski (11 lipca), ks. Jan Seneta (15 lipca). Do tego grona kilka miesięcy później dołączono aresztowanego już na Ziemiach Zachodnich ks. Michała Doczyłę (16 września). Wszyscy oni zostali aresztowani w związku z – najczęściej nieprawdziwymi – podejrzeniami o współpracę z OUN lub UPA⁶³.

⁶⁰ AIPN, Kartoteka byłego Biura „C” MSW, Karta E-14-B dotycząca ks. Włodzimierza Boziuka (uwierzytelniony wypis w zbiorach autora); AIPN Bi, 0088/490, t. 1, Kwestionariusz informatora ps. „Mały”, [1947 r.], k. 1–2; *ibidem*, Charakterystyka agenta „Mały”, 29 VIII 1947 r., k. 5. Sprawę tego duchownego omówiono dokładniej w innej publikacji, zob. I. Hałagida, *Grekokatolicki kapłan ks. Włodzimierz Boziuk..., passim*.

⁶¹ W Jaworznie ks. Boziuk został – jak to określano w żargonie bezpieki – „dowerbowany” (podpisał formalne zobowiązanie) i był wykorzystywany jako agent celny.

⁶² Fragmenty niniejszego tekstu dotyczące COP w Jaworznie częściowo pochodzą z wcześniejszej publikacji autora na ten temat (I. Hałagida, *Ukraińscy duchowni grekokatolicki i prawosławni w COP w Jaworznie (1947–1949)* [w:] *Obóz dwóch totalitaryzmów. Jaworzno 1943–1956*, t. 2, red. K. Miroszewski, Z. Woźniczka, Jaworzno 2007, s. 80–119), jednak niektóre z zawartych tam stwierdzeń nie są, w kontekście obecnej wiedzy, precyzyjne. Więcej o funkcjonowaniu tzw. podoboju ukraińskiego w jaworzniańskim obozie zob. K. Miroszewski, *Powstanie i funkcjonowanie Centralnego Obozu Pracy w Jaworznie (1945–1949)*, „Dzieje Najnowsze” 2002, nr 2, s. 23–40; *idem*, *Ukraińcy i Łemkowie w Centralnym Obozie Pracy Jaworzno* [w:] *Pamiętny rok 1947*, red. M.E. Ożóg, Rzeszów 2007, s. 209–219; E. Misiło, *Jaworzno*, „Kontakt” 1990, nr 4, s. 55–61; *idem*, *Ukraińcy w obozie koncentracyjnym w Jaworznie 1947–1949* [w:] *Historia martyrologii więźniów obozów odosobnienia w Jaworznie 1939–1956*, red. K. Miroszewski, Z. Woźniczka, Jaworzno 2002, s. 58–70; *idem*, *Żertwy Jaworzna* [w:] *Ukraina i Polska – miż mynułym i majbutnim*, red. A. Pawłyszyn, Lwiv 1991, s. 24–36. Tam też dalsza literatura.

⁶³ W Jaworznie uwięziono także pięciu ukraińskich duchownych prawosławnych. Byli to: ks. Józef Kundeus, ks. Mikołaj Kostyszyn, ks. Bazyli Laszenko, ks. Aleksander Nesterowicz i ks. Damian Towstiuak.

Podobnie jak pozostali Ukraińcy uwięzieni w Jaworznie, także duchowni byli poddawani wymyślnym karom fizycznym i psychicznym oraz zmuszani do wykonywania wyniszczających zdrowie prac. Przez cały czas przesłuchiwali ich też (z zastosowaniem brutalnych metod, najczęściej bicia) funkcjonariusze z grup śledczych MBP, którzy starali się wydobyć od kapłanów samooskarżające zeznania, oraz rozpracowywała agentura zwerbowana spośród więźniów. Równocześnie od innych osadzonych starano się uzyskać informacje mogące obciążyć duchownych, szczególnie na temat ich ewentualnych kontaktów z podziemiem⁶⁴. Nie wszyscy księża przebywający w obozie byli w stanie wytrzymać w warunkach, w jakich się znaleźli. W wyniku tortur i powszechnie panującego głodu jeden z greckokatolickich duchownych – ks. Krynicki – zmarł. Inny kapłan – ks. Chylak – zgodził się natomiast współpracować z bezpieką i wkrótce został zwolniony⁶⁵. Po kilku miesiącach zwolniono także ks. Boziuka (informatora ps. „Mały”), którego zamierzano wykorzystać w jednym z ogólnopolskich rozpracowań⁶⁶. Mimo brutalnych metod śledztwa tylko od jednego z uwięzionych kapłanów – ks. Kolankowskiego – wydobyto zeznania, na podstawie których postawiono mu zarzut współpracy z ukraińską partyzantką, w kryjówce pod stodołą jego probostwa działacze podziemia ukryli bowiem część swego archiwum, odnalezione w 1948 r. Z tego też powodu 20 kwietnia 1948 r. kapłan został aresztowany i wywieziony do więzienia przy ul. Montelupich w Krakowie⁶⁷.

⁶⁴ „Kpt. Szpan wskaże Grupie Śledczej COP Jaworzno nastawienie do prowadzenia śledztwa [r[ze]ciw]ko przekazanych, zwrócić szczególnie uwagę należy na: a) działalność praktyczną w org[aniza]cji OUN-UPA poszczególnych członków; b) zmiany stanowisk ich od początku do chwili ujęcia; c) kontakty ich organizacyjne i w ramach siatki cywilnej; d) **kontakty z klerem greckokat[olickim]** [wyróżnienie – *I.H.*] oraz z polskim podziemiem i przedstawicielami obcych państw” – stwierdzano m.in. w planie śledztwa, które zamierzano przeprowadzić wobec 112 partyzantów UPA, ujętych na terytorium Czechosłowacji i przekazanych do Polski, a następnie od 22 do 24 maja 1947 r. przetrzymywanych w obozie w Jaworznie (AIPN, 0296/27, t. 3, Plan przedsięwzięć operatywno-śledczych dla rozpracowania przekazanych przez władze CSR członków OUN-UPA, 2 V 1948 r., k. 42).

⁶⁵ Okoliczności pozyskania ks. Chylaka są nieznane. W ocalałych szczątkowych archiwaliach zachowało się jednak jego zmikrofilmowane zobowiązanie do współpracy jako informator ps. „12” (AIPN, 001176/196/J (mikr.), Zobowiązanie ks. Eugeniusza Chylaka do współpracy, 12 VI 1947 r.). Nie udało się też odnaleźć żadnych dokumentów, które pomogłyby odtworzyć rzeczywisty charakter kontaktów kapłana z bezpieką. Materiały takie, o ile powstały, najprawdopodobniej wybrakowano w latach sześćdziesiątych. W literaturze przedmiotu pojawiają się też informacje, że duchowny został zwolniony dzięki staraniom syna, który był urzędnikiem w jednym z ministerstw w Warszawie.

⁶⁶ AIPN Bi, 0088/490, t. 1, Raport o zezwolenie na „wyrzucenie” agenta obozowego „Mały”, 30 VIII 1947 r., k. 9. Więcej zob. w dalszej części niniejszego tekstu.

⁶⁷ Ks. Kolankowski został skazany 4 maja 1948 r. przez WSR w Krakowie na 10 lat więzienia, utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na 5 lat oraz przepadek mienia.

Karol Soplak (AIPN)

Na brak efektów dochodzenia w sprawie uwięzionych kapłanów zwróciła w końcu uwagę (latem 1948 r.) warszawska centrala bezpieki, a konkretniej Departament V MBP, w którym – o czym już wyżej wspomniano – od 1947 r. funkcjonowała Sekcja 2 mająca prowadzić działania operacyjne wobec duchowieństwa greckokatolickiego⁶⁸. W połowie sierpnia (najprawdopodobniej 16 lub 17) do obozu przyjechał delegowany specjalnie w tej sprawie jej kierownik, Karol Soplak, który co najmniej przez następne dwa dni przesłuchiwał kapłanów. Wydaje się, że to jego miał na myśli ks. Zając, który po latach wspominał: „Jesienią 1948 r. Ukraińców w obozie pozostało bardzo mało. [...] Jednak księżmi UB interesował się

nadal, do nas czasem przyjeżdżał z Warszawy jeden śledczy, prawdopodobnie zajmował się tylko nami”⁶⁹. Zdobyte przez niego materiały nie wniosły jednak do sprawy – jak się wydaje – wiele nowych faktów.

12 sierpnia 1948 r. duchownego przewieziono do więzienia w Sztumie, gdzie zmarł 26 lipca 1953 r. (zob. AIPN Kr, 07/367, Akta śledcze ks. Aleksiego Kolankowskiego; AIPN Kr, 110/2474, Akta sądowe i więzienne ks. Aleksiego Kolankowskiego). Z zachowanych dokumentów wynika, że zgon nastąpił w szpitalu więziennym z powodu niewydolności układu krążenia, choć w literaturze można też odnaleźć informacje, że kapłan został zamordowany przez więziennych strażników. Innym więzionym w Jaworznie duchownym, wobec którego wszczęto postępowanie, był ks. Fedoryszczak. Zostało ono jednak umorzone w grudniu 1948 r. (zob. AIPN Kr, 07/440, Akta śledcze ks. Grzegorza Fedoryszczaka).

⁶⁸ Wiele wskazuje na to, że powołanie tej komórki związane było z zakończoną właśnie akcją „Wisła” i podjęciem przez bezpiekę nowych działań operacyjnych wobec środowisk ukraińskich – w tym koniecznością koordynacji rozpracowywania duchowieństwa greckokatolickiego na terenie całej Polski. Niestety nie zachowało się wiele dokumentów dotyczących działalności owej sekcji. Wiadomo jednak, że pracowało w niej tylko kilku funkcjonariuszy. Pierwszym kierownikiem Sekcji 2 był, jak wspomniano, Karol Soplak.

⁶⁹ M. Zając, *Pryjchało bahato swjaszczenykiw...* [w:] *Jaworzno. Spohady wjazniw polskoho koncentracijnoho taboru*, red. B. Huk, M. Iwanyk, Peremyszl–Toronto–Lwiv 2007, s. 75. „W grudniu na podstawie jego decyzji – kontynuował dalej ten wątek duchowny – cała reszta więźniów, przeważnie księży, wyszła na wolność. Był między nimi ks. Doczyło, którego przywieźli już z ziem zachodnich i strasznie gdzieś jeszcze pobili. Przypominam sobie, jak kapusie z klucznikami bili go w obozie, on nie biegł, szedł prosto, a oni bili go łatami [deskami – I.H.] z łózek” (*ibidem*).

W następnych tygodniach nastąpiła więc wymiana korespondencji między prokuraturą a różnymi komórkami bezpieki, zarówno szczebla wojewódzkiego, jak i centralnego. „Z uwagi, że do Wydziału Śledczego tut[ejszego] Urzędu Wojskowa Prokuratura Rejonowa w Krakowie przesyła szereg pism, próśb od rodzin wymienionych w raporcie [duchownych] oraz pism napływających od aresztowanych z COP, w których opisują swój zły stan zdrowia, jak również z uwagi na to, że sankcja prokuratorska wydana w lipcu 1947 roku jest przedawniona, a do dalszego przedłużenia sankcji nie posiadamy materiałów obciążających, w związku z tym prosimy o wydanie decyzji w sprawie wyżej wymienionych osób” – alarmował w październiku 1948 r. do Warszawy w sprawie więzionych w Jaworznie księży zastępca szefa WUBP w Krakowie⁷⁰. Ostateczne decyzje w tej sprawie podjęte zostały w MBP w grudniu tego samego roku. „Celem zakończenia śledztwa przeciwko księżom greckokatolickim i prawosławnym podejrzanym o współpracę z UPA i osadzonym w COP w Jaworznie – pisała dyrektor Departamentu V MBP ppłk Julia Brystygier do szefa WUBP w Krakowie – deleguję kierownika Sekcji 1 Dep[artamentu] V ob. Soplaka i referenta ob. Kosińskiego od dnia 6 do 10 grudnia [19]48 roku. Większą część przewiduję zwolnić, a niektórych osadzić w więzieniu karno-śledczym celem prowadzenia dalszego śledztwa. W związku z powyższym proszę: 1) przydzielić do pomocy ww. pracownikom V Dep[artamentu] jednego waszego pracownika z Wydziału Śledczego lub Wydziału V dla szybkiego przesłuchania wszystkich księży; 2) polecić Wydziałowi Śledczemu wystosować wnioski na zwolnienie i osadzenie w więzieniu karno-śledczym tych księży, którzy będą wytypowani do zwolnienia i [do] osadzenia w więzieniu przez ob. Soplaka po ich przesłuchaniu i po uprzednim telefonicznym porozumieniu ze mną. Księża zakwalifikowani do osadzenia w więzieniu zostaną przetransportowani do więzienia karno-śledczego według

Stefan Kosiński (AIPN)

⁷⁰ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Raport zastępcy szefa WUBP w Krakowie do dyrektor Departamentu V MBP ppłk Julii Brystygier, 15 X 1948 r., b.p.

wskazówek dyrektora Dep[artamentu] VI MBP⁷¹. Dwa dni przed wysłaniem tego pisma kierownik Soplak sporządził plan działań, które zamierzał podjąć po przybyciu na miejsce. Na podstawie materiałów, którymi dysponował, wytypował sześciu księży grekokatolickich do werbunku (ks. Szeremetę, ks. Maziara, ks. Krupę, ks. Jaremina, ks. Bułata, ks. Zająca – trzej ostatni określani zostali jako „rezerwowi”) oraz duchownych, którym zarzucano współpracę z podziemiem ukraińskim i których zamierzano osadzić w więzieniu (ks. Haszczaka, ks. Dackę, ks. Zająca – i prawosławnego kapłana ks. Towstiuka). Pozostałych zamierzano zwolnić. Wśród zwolnionych mieli też być księża, których bezpieka planowała pozyskać do współpracy. Ci, którzy się ewentualnie na to nie zgodzili, mieli dołączyć do grupy więźniów. „Dnia 7, 8 i 9 grudnia 1948 r. kierownik Soplak, ref[erent] Kosiński i jeden pracownik Wydziału Śledczego lub Sekcji 5 Wydziału V WUBP Kraków przeprowadzą przesłuchania wszystkich wymienionych księży, z tym że Soplak przesłucha tylko wytypowanych do werbunku w celu werbunku – precyzował owe zadanie warszawski funkcjonariusz. – [...] Księża, którzy nie pójdą na werbunek, niezwłocznie po przesłuchaniu odizolować, by zapobiec porozumieniu się z resztą księży, których się zwolni. [...] Po zakończeniu akcji werbunku i przesłuchania Soplak natychmiast przez WCz [łączność na wysokiej częstotliwości – I.H.] zawiadomi dyrektora Departamentu V MBP o rezultacie akcji [oraz] wystąpi z konkretnym wnioskiem na zwolnienie i osadzenie w więzieniu tych księży, których się zwerbuje i którzy nie pójdą na werbunek. [...] Księża zakwalifikowanych do osadzenia w więzieniu karno-śledczym [należy] osadzić w więzieniu w Opolu⁷²”.

Nie wiemy, rzecz jasna, jak dokładnie przebiegały owe przesłuchania i rozmowy werbunkowe⁷³. Wydaje się jednak, że tylko wobec jednego kapłana zakończyły się one sukcesem: jako informator ps. „Wacek” zgodził się współpracować ks. Szeremeta. Nowo pozyskane źródło miało być włączone do jednej z ogólnopolskich

⁷¹ *Ibidem*, Pismo dyrektor Departamentu V MBP ppłk Julii Brystygier do szefa WUBP w Krakowie płk. Teodora Dudy, 6 XII 1948 r., b.p.

⁷² *Ibidem*, Opracowany przez Karola Soplaka plan realizacji werbunku wytypowanych księży grekokatolickich osadzonych w COP w Jaworznie, 4 XII 1948 r., b.p.

⁷³ Próby pozyskania nie podjęto prawdopodobnie wobec ks. Bułata, choć jeszcze w listopadzie 1948 r. Soplak planował, że kapłan ten „może być użyty do rozpracowania krypt. «Wschód»”, oraz że „po wyjściu z obozu nawiąże kontakty z księżmi gr[recko]kat[olickimi], którzy przyjęli już obrządek łaciński i mają parafie rzym[sko]kat[olickie] lub są przy klasztorach żeńskich [...], wydaje mi się, że trudności w werbunku nie będzie”. Zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.), Notatka Karola Soplaka w sprawie ks. Jana Bułata, 8 XI 1948 r., b.p.

spraw założonych na duchowieństwo greckokatolickie⁷⁴. Wiadomo także, że 12 grudnia 1948 r. osiemnaście osób (siedemnastu duchownych i jedna osoba świecka) zostało zwolnionych z Jaworzna⁷⁵. „Wszyscy zwolnieni otrzymali naka-zy zwolnienia i odebrano od nich zobowiązania o zachowaniu tajemnicy, na jakie okoliczności byli przesłuchiwani. Ponadto wszystkim zwolnionym zwrócono depozyty i ich dokumenty osobiste. W zamian odebrano pokwitowania odbioru. Wszyscy zwolnieni zostali odstawieni autem do Szczakowej, która jest węzłową stacją. Stamtąd rozjechali się do swoich miejsc zamieszkania” – raportował swym zwierzchnikom naczelnik Wydziału V WUBP w Krakowie⁷⁶. Zwolnienie wspomnianych duchownych nie oznaczało, rzecz jasna, że organa bezpieczeństwa przestały się nimi interesować. Wręcz przeciwnie. Już 7 stycznia 1949 r. WUBP w Krakowie przesłał do Warszawy wykaz zwolnionych duchownych z adresami, pod które się oni udali po opuszczeniu Jaworzna⁷⁷. Ich dalszym rozpracowaniem miały się już zająć terenowe (wojewódzkie i powiatowe) urzędy bezpieczeństwa.

Ostatnich sześciu kapłanów (pięciu greckokatolickich oraz jeden prawosławny), zgodnie ze wspomnianym wyżej planem, przewieziono 8 stycznia 1949 r. do więzienia na Montelupich w Krakowie, a następnie (po około dwóch tygodniach) do więzienia karno-śledczego w Grudziądzu. „Przesyłając

ks. Stefan Dziubina
(zbiory I. Hałagidy)

ks. Konstany Daćko
(zbiory E. Miśiły)

⁷⁴ Więcej na ten temat w dalszej części tego tekstu.

⁷⁵ W literaturze występuje niekiedy data 10 grudnia, lecz najprawdopodobniej oznacza ona dzień dokonania odpowiedniego wpisu do księgi więźniów.

⁷⁶ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Pismo naczelnika Wydziału V WUBP w Krakowie por. Mariana Kozłowskiego do Departamentu V MBP, 18 XII 1948 r., b.p.

⁷⁷ *Ibidem*, Pismo szefa WUBP w Krakowie płk. Teodora Dudy do Wydziału V Departamentu V MBP, 7 I 1949 r., b.p.; *ibidem*, Wykaz siedemnastu duchownych i jednej osoby świeckiej zwolnionych z COP w Jaworznie, b.d., b.p.

w załączeniu postanowienie Naczelniej Prokuratury Wojskowej o tymczasowym aresztowaniu wraz z nakazami przyjęcia obywateli: Krupa Sylwester, Daćko Konstanty, Maziar Piotr, Towstiuł Damian, Haszczak Mikołaj i Zając Mikołaj osadzonych w COP w Jaworznie, proszę o wydanie zarządzenia niezwłocznego przetransportowania ww. do więzienia karno-śledczego w Grudziądzu” – stwierdzano w jednym z dokumentów⁷⁸. W Grudziądzu duchowni byli ponownie przesłuchiwani przez wspomnianego wyżej Karola Soplaka i zmuszani do podjęcia współpracy. Powiodło się to w jednym przypadku: jako informator ps. „Adam” zwerbowany został wówczas ks. Maziar. Pozyskanie to – jak się wkrótce miało okazać – nie było jednak żadnym sukcesem bezpieki⁷⁹. Niewiele brakowało, by także ks. Daćko wyraził zgodę na współpracę z bezpieką. Zaczął nawet pisać zobowiązanie, jednak nie ukończył go i nie złożył pod nim swego podpisu⁸⁰. „Ja, niżej podpisany ks. Daćko Konstanty, zobowiązuję się do utrzymania w ścisłej tajemnicy, że dnia 2 marca [19]49 [r.] inspektor Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego proponował mi współpracę z organami bezp[ieczeństwa] publ[icznego], na którą nie zgodziłem się i nie chciałem podpisać zobowiązania. Jestem uprzedzony o tym, że za rozgłoszenie [lub] ujawnienie przed kimkolwiek powyższej tajemnicy będę pociągnięty do surowej odpowiedzialności do kary śmierci włącznie” – pisał następnie pod dyktando funkcjonariusza⁸¹. O pozostałych kapłanach brak jakichkolwiek informacji, lecz jest niemal pewne, że także w ich przypadku ewentualne próby werbunku zakończyły się niepowodzeniem. Decyzją Naczelniej Prokuratury Wojskowej z 5 marca 1948 r. wszyscy przetrzymywani w Grudziądzu księża mieli zostać zwolnieni. Na wolność wyszli trzy dni później – 8 marca – co wywołało nawet pewien opór kierownictwa Wydziału V MBP.

Uwięzieni w Jaworznie kapłani nie byli jedynymi duchownymi aresztowanymi w czasie akcji „Wisła”. Miejscem, na które zwrócili szczególną uwagę funkcjonariusze bezpieczeństwa, była greckokatolicka parafia w Krakowie, którą od

⁷⁸ *Ibidem*, Pismo wicedyrektora Departamentu V MBP Henryka Chmielewskiego do dyrektora Departamentu VI MBP płk. Stanisława Pizły, [styczeń 1949 r.], b.p.

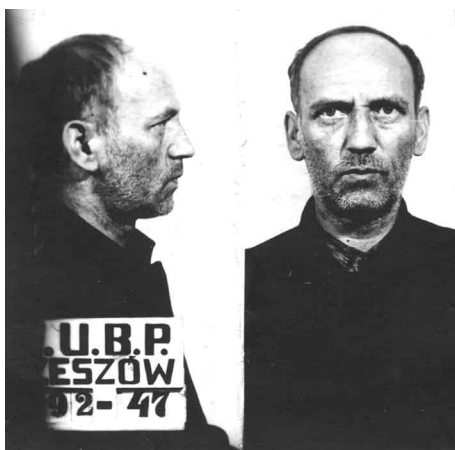
⁷⁹ Więcej na ten temat w dalszej części tekstu.

⁸⁰ „Dalszego ciągu zobowiązania nie chciał pisać, powiedział, że do tego zobowiązać się nie może” – zanotował Soplak na dokumencie zawierającym urwane w połowie zdanie napisane ręką duchownego. Zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.), Fragment zobowiązania ks. Konstantego Daćki do współpracy, 2 III 1949 r., b.p.

⁸¹ *Ibidem*, Zobowiązanie ks. Konstantego Daćki o zachowaniu tajemnicy, 2 III 1949 r., b.p. Por. *ibidem*, Wniosek Karola Soplaka do NPW o umorzenie śledztwa i zwolnienie ks. Konstantego Daćki z więzienia, 2 III 1949 r., b.p.

1946 r. administrował ks. Stefan Hrab pełniący wcześniej posługę w Kłokowicach w powiecie przemyskim, gdzie utrzymywał sporadyczne kontakty z ukraińską partyzantką. Po przyjeździe do Krakowa duchowny niejednokrotnie niósł pomoc (dawał nocleg, żywił itp.) Ukraińcom przejeżdżającym przez to miasto, w tym członkom podziemia, co wśród funkcjonariuszy bezpieczeństwa rodziło podejrzenia, że krakowska parafia jest punktem kontaktowym OUN. Krakowscy funkcjonariusze, instruowani w tej sprawie przez przełożonych z Warszawy, baczniej zainteresowali się parafią na początku 1947 r. „Obecnie zaczęto prowadzić sprawę w kierunku rozpracowania dekanatu grekokatolickiego, który podlega Kurii krakowskiej łańciskiej – raportował do Warszawy, nie do końca precyzyjnie, kierownik Sekcji 5 Wydziału V WUBP w Krakowie. – Jest poważne podejrzenie, że tam ukrywa się dużo tajemnicy oraz ludzi, którzy ukrywają się, gdyż jako Ukraińcy powinni byli wyjechać na wschód [*sic!* – *I.H.*]. Proboszczem jest tam bardzo

podejrzana sztuka, człowiek posiadający trzy doktoraty, [ks.] Hrab Stefan. Przed wojną pracował w Przemyśle”⁸². Nowym wątkiem w tej sprawie były zeznania ks. Andrzeja Hozy⁸³, który podobnie jak ks. Hrab utrzymywał sporadyczne kontakty z ukraińskim podziemiem (m.in. obydwaj kapłani 27 maja 1945 r. udzielili

ks. Stefan Hrab (AIPN)

ks. Andrzej Hoza (AIPN)

⁸² AIPN Kr, 039/1, t. 1, Raport okresowy kierownika Sekcji 5 Wydziału V WUBP w Krakowie dla naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP mjr. Franciszka Piątkowskiego, 3 III 1947 r., k. 7.

⁸³ Ks. Hoza został zatrzymany 22 kwietnia 1947 r. na podstawie zeznań jednego z członków SB OUN Romana Susa ps. „Oreł”, który zgłosił się do jednostki KBW w Birczy, zob. J. Pisuliński, *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie...*, s. 32.

podwójnego ślubu w cerkwi w Brylińcach⁸⁴), oraz informacje przekazane bezpie-
ce przez byłego referenta gospodarczego Nadrejonu „Chołodnyj Jar” I Okręgu
OUN Jarosława Hamiwkę ps. „Wyszynskij”⁸⁵.

11 (według innych źródeł 12) maja 1947 r. grupa operacyjna MBP zatrzyma-
ła ks. Hraba i wszystkie inne osoby (co najmniej 35), które znajdowały się wów-
czas na terenie krakowskiej parafii probostwa przy ul. Wiślnej. Wśród nich byli
m.in. wspomniany już wyżej ks. Szeremeta, który przyjechał odwiedzić rodzi-
nę, ks. Deńko i żona „Orłana” – Maria Sawczyn „Mariczka”, która zamieszkała
tam kilka dni wcześniej ze swym kilkumiesięcznym synem – Zenkiem. „Przez
okno zauważyłam, jak czterech mężczyzn w cywilnym ubraniu przecięło ulicę,
uważnie patrząc w okna probostwa – opisywała ona później wtargnięcie funk-
cjonariuszy bezpieki do mieszkania ks. Hraba. – «Czy to nie emgiebiści» – pomy-
ślałam, instynktownie przeczuwając, że ci ludzie niosą nam nieszczęście. Długo
nie musieliśmy czekać. Po minutach agenci UB i MGB byli już na probostwie.
Księdza Hraba od razu aresztowano i wywieziono do więzienia, a u wszystkich
innych sprawdzono dokumenty i zatrzymano w mieszkaniu”⁸⁶. Następnie w po-
mieszczeniach parafii urządzono „kocioł”, w który w następnych dniach wpad-
ło kilkadziesiąt osób (głównie Ukraińców z Krakowa). Większość z nich trafiła
następnie do COP w Jaworznie. Z pułapki udało się uciec jedynie ks. Deńce oraz
„Mariczce”, która jednak za swą brawurę zapłaciła bardzo wysoką cenę⁸⁷.

Księża Hrab i Hoza po aresztowaniu zostali przewiezieni do więzienia MBP
w Warszawie. W czasie trwającego kilka miesięcy śledztwa starano się od nich
wydobyć przede wszystkim informacje dotyczące kontaktów z Watykanem, treści

⁸⁴ Ślub wówczas wzięli krajowy referent ds. propagandy „Zakerzońskiego Kraju” Bazyli Hałasa
„Orlan” i Maria Sawczyn „Mariczka” oraz Piotr Kawuła „Taras” i nieznaną z nazwiska Anna
„Swjatosława”. Zob. A. Karwańska-Bajlak, *Wo imja Twoje (Mereżane żyttiam)*, wyd. 2, Warszawa
2000, s. 115–116; M. Sawczyn, *Tysiacza dorih...*, s. 91–92.

⁸⁵ 21 maja 1947 r. Hamiwka został zatrzymany w Bezmiechowej, w drodze do PUBP w Lesku,
gdzie zamierzał się ujawnić. Niemal natychmiast podjął długoletnią współpracę z organami bez-
pieczeństwa jako agent (później TW) ps. „Huragan”. Więcej zob. R. Witalec, *Sprawozdanie z akcji
czoty „Czumaka” przeprowadzonej w powiecie przemyskim od 28 czerwca do 7 lipca 1947 r.*, „Aparat
Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2004, nr 1, s. 319–334. Tam też dalsza literatura.

⁸⁶ M. Sawczyn, *Tysiacza dorih...*, s. 127.

⁸⁷ Sawczyn uciekła, skacząc z pierwszego piętra parafialnego budynku i zostawiając w rękach
funkcjonariuszy MBP syna. Mimo długoletnich poszukiwań (także prowadzonych już po upad-
ku komunizmu) ani jej, ani „Orłanowi” nie udało się natrafić na ślad dziecka. Wiadomo jedynie,
że do 1951 r. mały Zenko przebywał w sierocińcu w Krakowie pod przybranym nazwiskiem
Piotr Wojewódzki, a później prawdopodobnie został adoptowany przez wysokiego rangą funk-
cjonariusza bezpieki.

instrukcji, jakie duchowieństwo greckokatolickie otrzymało ze Stolicy Apostolskiej, ilości pieniędzy przesyłanych do Polski oraz kontaktów z placówkami dyplomatycznymi (przed zatrzymaniem ks. Hoza starał się pod przybranym nazwiskiem wyjechać do USA, a ks. Hrab kilkakrotnie odwiedzał poselstwo belgijskie). Przebieg dochodzenia prowadzonego przeciwko wspomnianym wyżej kapłanom wskazywać może na to, że funkcjonariusze bezpieki rozważali zorganizowanie pokazowego procesu „siatki szpiegowskiej OUN”, w której ks. Hrab miał odgrywać istotną rolę⁸⁸. Ostatecznie jednak do rozprawy takiej nie doszło, a ks. Hoza i ks. Hrab wkrótce zostali przekazani sowieckim organom bezpieczeństwa, a następnie skazani i zesłani do łagrow⁸⁹.

ks. Bazyli Szewczuk (AIPN Rz)

ks. Teodor Marków (AIPN Rz)

Innym jeszcze duchownym był ks. Bazyli Szewczuk, który wiosną 1945 r. w obawie przed atakami polskiej partyzantki zszedł do podziemia i do 1947 r. był kapłanem przemyskiego kurenia UPA. Aresztowany przez czechosłowackie organa bezpieczeństwa podczas próby przedostania się na Zachód, przekazany został do Polski, a następnie uwięziony w Rzeszowie. 8 czerwca 1948 r. WSR w Rzeszowie skazał go na karę śmierci. Stracono go pięć dni później. Razem z ks. Szewczukiem na ławie oskarżenia zasiadł ks. Teodor Marków, który skazany został na 10 lat więzienia⁹⁰.

⁸⁸ Eugeniuszowi Misile dziękuję za zwrócenie mi uwagi na ten aspekt aresztowań przeprowadzonych w Krakowie.

⁸⁹ Pisząc o osobach duchownych aresztowanych w trakcie akcji „Wisła”, warto też wspomnieć o s. Małgorzacie (Helenie) Dyczko, która zanim wstąpiła do zakonu (1953 r.), została aresztowana 24 maja 1947 r. i oskarżona o współpracę z ukraińskim podziemiem (zarzut nieprawdziwy). Już dwa tygodnie później – 10 czerwca – Sąd GO „Wisła” skazał ją na 5 lat więzienia. Wyrok odbywała w Rzeszowie, Inowrocławiu i Grudziądzu. Została zwolniona w 1951 r., zob. AIPN, 0203/1787, Akta sądowe Heleny Dyczko; AIPN, Kartoteka byłego Biura „C” MSW, Karta E-14 dotycząca Heleny Dyczko (uwiarytelniony wypis w zbiorach autora).

⁹⁰ AIPN Rz, 046/306, Wyrok w sprawie ks. Teodora Markowa i ks. Bazylego Szewczuka, 8 VI 1948 r., k. 10–12; *idem*, Zawiadomienie o śmierci więźnia ks. Bazylego Szewczuka, 13 IX 1948 r., k. 48. Por. I. Hałagida, *Ukraińscy duchowni greckokatolicki sądzeni...*, s. 102–105.

Po akcji „Wisła” (1948–1952)

Działania na szczeblu centralnym

Przesiedlenie ludności ukraińskiej na ziemie zachodnie i północne nie było równoznaczne z końcem działań operacyjnych prowadzonych wobec duchowieństwa greckokatolickiego. Wręcz przeciwnie, oznaczało rozpoczęcie nowego etapu, w nowym miejscu i w nowych okolicznościach. Już w październiku 1947 r. kapłani, którzy nie zostali aresztowani w czasie akcji „Wisła”, znaleźli się pod pilnym nadzorem funkcjonariuszy bezpieki, zarówno z warszawskiej centrali, jak i struktur lokalnych. „Należy wszystkich przybyłych do was księży [greckokatolickich] wziąć na ewidencję, ustalić imię i nazwisko, skąd przybył, [jakie było jego] poprzednie miejsce zamieszkania, gdzie przeszedł kurs liturgiczny – polecał podwładnym mjr Franciszek Piątkowski z Wydziału V Departamentu V MBP. – [Należy] ustalić każdego z nich kontakty, kto do nich przychodzi i odwrotnie, z jakimi księżmi przyjaźnią się itp. (istnieje bowiem uzasadnione podejrzenie, że oni będą kontaktować się z bandami UPA zbiegłymi na tereny zachodnie, a wszyscy księża greckokat[olicki] byli członkami band). Posiadane dane [...] przesłać [należy] natychmiast do Dep[artamentu] V Wydz[iału] V celem sprawdzenia w kartotece, jakie posiadamy na nich materiały. Na wszystkich założyć opracowania. Sprawa jest b[ardzo] pilna, gdyż po otrzymaniu danych możemy wysłać [do księży] agenturę z tych terenów, z których oni pochodzą”⁹¹. Oprócz podejrzeń o współpracę z podziemiem czy uprawianie działalności szpiegowskiej (o czym dalej), istotną kwestią, na którą zwrócono uwagę, była pomoc, jakiej duchowieństwu greckokatolickiemu udzielał Kościół rzymskokatolicki⁹². „W dekadzie sprawozdawczej ustalono fakty ścisłej współpracy kleru rzymskokatolickiego

⁹¹ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Pismo naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP mjr. Franciszka Piątkowskiego do zastępcy szefa i naczelnika Wydziału V WUBP w Szczecinie w sprawie duchowieństwa greckokatolickiego, 4 X 1947 r., b.p. – zob. dok. nr 16 w części źródłowej. Podobne pismo mjr Piątkowski skierował niemal miesiąc później do WUBP w Poznaniu. „Należy w dalszym ciągu ustalać, gdzie i jacy księża greckokatolicki zostali przez biskupów rzym[sko]kat[olickich] skierowani na parafię. [Proszę] przysłać do nas personalia księży gr[recko]kat[olickich] oraz skąd przybyli celem ustalenia ich przestępczej działalności w UPA. Po otrzymaniu ww. dokumentów natychmiast otrzymanie wskazówki, jak postępować” (*ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP mjr. Franciszka Piątkowskiego do naczelnika Wydziału V i kierownika Sekcji 5 WUBP w Poznaniu w sprawie duchowieństwa greckokatolickiego, 7 XI 1947 r., b.p. – zob. dok. nr 18 w części źródłowej).

⁹² Zagadnienie relacji między katolikami (zarówno duchownymi, jak i wiernymi) obydwu rytów nie doczekało się dotychczas odrębnego opracowania i wciąż czeka na swego badacza.

z klerem greckokatolickim przybyłym na teren naszego województwa w ramach akcji «W» – informował Warszawę jeszcze jesienią 1947 r. naczelnik Wydziału V WUBP w Szczecinie. – Współpraca ta wyraża się tym, że Kuria biskupia w Gorzowie [Wielkopolskim] wydaje za zgodą prymasa Polski kardynała Hlonda zaświadczenia księżom greckokatolickim zezwalające na odprawianie obrzędów rzymskokatolickich [tak w oryginale] i nadaje im beneficja. [...] Drogą agenturalną stwierdzono, że ze względu na to, iż brak jest księży rzy[msko]kat[olickich] do obsadzenia parafii, kler rzym[sko]kat[olicki] dla stworzenia przeciwwagi dla Kościoła Narodowego wykorzystuje kler greckokatolicki w ten sposób, że wysyłają popów na praktykę do księży rzymskokatolickich, by ci nauczyli się ich obrzędku, a po złożeniu egzaminu otrzymują parafie”⁹³.

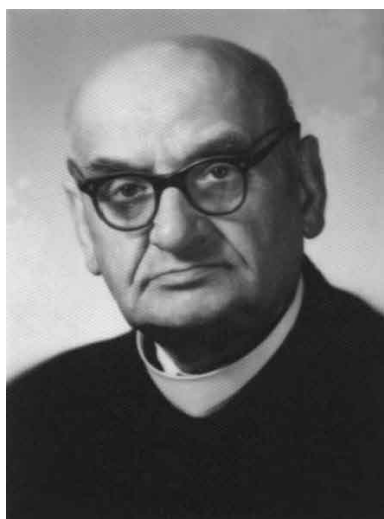
Głównym rozpracowaniem aparatu bezpieczeństwa duchowieństwa greckokatolickiego była sprawa o kryptonimie „A-O” (pierwsze litery od „Actio Orientalis”). Została ona wszczęta już 3 grudnia 1948 r. w Wydziale V Departamentu V MBP na „grupę księży greckokatolickich i współpracujących z nimi księży rzymskokatolickich podejrzanych o uprawianie wywiadu na rzecz Watykanu i imperialistów anglosaskich”⁹⁴. W „pierwszym kręgu” podejrzanych i rozpracowywanych osób znaleźli się przede wszystkim ks. Mikołaj Deńko, ks. Bazyl Hrynyk, ks. Włodzimierz Hołyński, ks. Włodzimierz Maćków, specjalny delegat archimandryty stojący na czele zakonu bazylikańskiego w Polsce o. Paweł Puskarski i kilku innych duchownych. Podstawą wszczęcia tej sprawy były zarówno wymuszone (zawierające też nieprawdziwe informacje) zeznania ks. Hozy i ks. Hraba złożone przez nich po aresztowaniu w 1947 r., jak i przechwycone przez UB listy ks. Hołyńskiego do ks. Deńki, o. Puskarskiego i innych kapłanów, w których była mowa o pieniądzach przesłanych z Watykanu dla duchowieństwa greckokatolickiego oraz pomocy ze strony prymasów Hlonda i Wyszyńskiego (możliwość birtualizmu)⁹⁵. W atmosferze narastającej w kraju podejrzliwości

M.in. ostatnio zwrócił na to uwagę Michael Fleming (*idem*, *Communism, Nationalism and Ethnicity in Poland 1944–50*, London–New York 2010, s. 120).

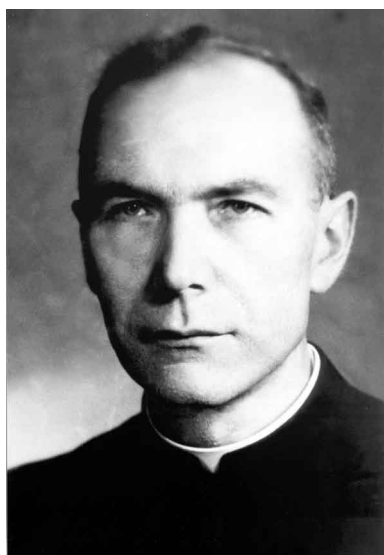
⁹³ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Wyciąg z raportu okresowego naczelnika Wydziału V WUBP w Szczecinie, 25 IX 1947 r., b.p.

⁹⁴ *Ibidem*, Postanowienie kierownika Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V MBP Karola Soplaka o wszczęciu agenturalnego rozpracowania o krypt. „A-O”, 3 XII 1948 r., b.p. – zob. dok. nr 25 w części źródłowej.

⁹⁵ *Ibidem*, Plan agenturalnego rozpracowania o krypt. „A-O”, 28 I 1949 r., b.p. – zob. dok. nr 26 w części źródłowej.

ks. Bazyli Hrynyk
(zbiory I. Hałagidy)

ks. Mikołaj Deńko (AIPN)

i szpiegomanii równało się to możliwości oskarżenia o szpiegostwo⁹⁶. Faktycznie jednak – mimo poważnych zarzutów – rozpracowanie to nie było przez niemal trzy lata prowadzone. Trudno stwierdzić, z jakich przyczyn. Nie można jednak wykluczyć, że zadecydowały o tym kwestie wewnątrzorganizacyjne we wspomnianej wyżej Sekcji 2 Departamentu V. Może jednak powodem był brak odpowiedniej agentury.

Jak wynika ze sporządzonej w kwietniu 1951 r. informacji, początkowo główne źródła bezpieczeństwa, które zamierzano wykorzystać w sprawie „A-O”, mieli stanowić byli więźniowie COP w Jaworznie – informatorzy „Wacek” (ks. Szeremeta) i „Adam” (ks. Maziar). Szybko jednak okazało się, że nie mogą tego zrobić. Pierwszy z duchownych nie posiadał dostatecznych możliwości operacyjnych, gdyż nie utrzymywał kontaktów z innymi kapłanami⁹⁷. Z kolei ks. Maziar wkrótce po zwolnieniu z więzienia w Grudziądzu został ponownie aresztowany. Przyczyną była jego pełna i dobrowolna dekonspiracja przed kapłanami, na których miał – w zamierzeniach bezpieczeństwa – donosić. „Ks. Maziar po wielkim wahaniu zgodził się na ścisłą współpracę z organami bezpieczeństwa publicznego, napisał zobowiązanie i wybrał pseud[onim] «Adam», i otrzymał za

⁹⁶ Podobne było stanowisko funkcjonariuszy Departamentu III MBP. „Kler grec[ko]kat[olicki] stanowi niepoślednie zagadnienie jako agentura Watykanu i wygodne narzędzie org[anizacji] OUN w ruchu nacjonalistycznym z drugiej strony” – stwierdzano w 1949 r. w jednym z dokumentów (AIPN, 0192/337, t. 25, Analiza pracy agenturalnej po linii OUN-UPA za okres od 1 kwietnia do 1 października, 17 X 1949 r., k. 239).

⁹⁷ AIPN, 01283/1601 (mikr.), Informacja dotycząca rozpracowania o krypt. „A-O”, 17 IV 1951 r., b.p. – zob. dok. nr 48 w części źródłowej.

pokwitowaniem 15 tys. zł – pisano później w jednej z notatek dotyczących duchownego. – Podczas werbunku ks. Maziar wypowiadał się, że taka robota nie bardzo licuje z jego godnością kapłańską, że ta praca może kolidować z jego sumieniem kapłańskim. Po zawarbowaniu ks. Maziara zwolniono z więzienia razem z innymi pięcioma księżmi. Specjalnego zadania ks. Maziar nie otrzymał. Miał się rozejrzeć w terenie, nawiązać kontakt z dawnymi znajomymi i napisać do Warszawy. Gdy po miesiącu nic nie napisał, było konieczne spotkanie [się] z nim, [które zamierzano] odbyć w miejscu zamieszkania jego, [jego] żony Marii i córki Ireny, to znaczy w Człuchowie woj. Szczecin. Przed spotkaniem ustalono, że ks. Maziar nawiązał kontakt z o. Puzkarskim w Warszawie i ks. Hrynykiem koło Gdańska. Na spotkaniu ks. Maziar o nawiązanych kontaktach nic nie mówił, a na pytanie, do kogo pisał i kto do niego pisał, odpowiedział, że nigdzie nie był i do nikogo nie pisał, pisał jedynie do ks. Haszczaka, który razem z nim wyszedł z więzienia. Następnie powiedział, że chciałaby pojechać do Warszawy do o. Puzkarskiego, prosić go o pomoc w wystaraniu mu jurysdykcji na odprawianie nabożeństw w obrządku łacińskim. Teraz było jasne, że ks. Maziar poszedł na werbunek celem dezinformacji organów bezpieczeństwa⁹⁸. Duchowny został ponownie zatrzymany 21 kwietnia 1949 r. w Warszawie, gdy wracał ze spotkania z o. Puzkarskim⁹⁹. Tego samego dnia funkcjonariusze człuchowskiego PUBP aresztowali jego żonę i córkę, które jednak wkrótce zostały zwolnione¹⁰⁰.

⁹⁸ AIPN, 0259/594, Notatka służbowa Karola Soplaka dotycząca ks. Piotra Maziara, 30 X 1949 r., k. 72–73.

⁹⁹ „W marcu 1949 r. ks. Maziar został zawarbowany w charakterze informatora «Adam» przez funkcjonariuszy Wydz[iału] V Dep[artamentu] V MBP w celu rozpracowania grupy kleru gr[eco]kat[olickiego] podejrzanej o uprawianie wywiadu na rzecz Watykanu i państw imperialistycznych – pisano później w jednej z notatek. – Ze względu na to, że ks. Maziar wkrótce potem zdekonspirował fakt współpracy z organami b[e]ezpieczeństwa p[ublicznego] oraz odmówił dalszej współpracy, został ponownie aresztowany 21 kwietnia [19]49 r. i osadzony w areszcie MBP. Przeciwno ks. Maziarowi wznowiono rozpoczęte już wcześniej śledztwo nakierowane na ujawnienie i udowodnienie jego współpracy z UPA. Postanowieniem szefa UBP na m.st. Warszawę z dnia 10 października [19]49 r. ks. Maziar jako niepożądany cudzoziemiec, który był wyznaczony do ZSRR już w 1946 r., miał być wydalony z granic RP i przekazany władzom ZSRR. Decyzja ta została zatwierdzona przez Gabinet Ministra B[e]ezpieczeństwa P[ublicznego] w dn[ia] 19 października [19]49 r. Ks. Maziar jednak w Polsce pozostał” (*ibidem*, Sprawa ks. Piotra Maziara – notatka Janusza Roszkowskiego, 18 IV 1951 r., k. 83; por. *ibidem*, Postanowienie szefa UBP na miasto stołeczne Warszawę o wydaleniu ks. Piotra Maziara poza granice państwa, 10 X 1949 r., k. 66 – zob. dok. nr 32 w części źródłowej).

¹⁰⁰ AIPN Wr, 011/76, Pismo Referatu III PUBP w Człuchowie do naczelnika Wydziału III WUBP w Szczecinie por. Adama Witeckiego w sprawie aresztowania ks. Piotra Maziara, 6 V 1949 r., k. 7.

ks. Piotr Maziar (AIPN)

Po trwającym ponad trzy lata śledztwie kapłan został skazany 28 kwietnia 1952 r. przez WSR w Warszawie na 10 lat więzienia (zwolniony przedterminowo 22 lipca 1953 r.)¹⁰¹. Również ks. Boziuk (informator ps. „Mały”) nie spełniał pokładanych w nim początkowo nadziei. Wprawdzie był przez kilka lat wykorzystywany jako źródło informacji przez funkcjonariuszy powiatowych urzędów bezpie-

czeństwa publicznego w Ostródzie i Węgorzewie (wiązało się to z jego przenosinami do kolejnych parafii), lecz stosunkowo szybko starał się z tego wypłatać, co w końcu udało mu się w 1956 r.¹⁰²

W związku z takim rozwojem sytuacji próbowano pozyskać nową agenturę spośród greckokatolickich kapłanów, szczególnie duchownych, którzy niedawno zostali zwolnieni z COP w Jaworznie. Jak się wydaje, bezpieka liczyła na to, że niedawne obozowe przeżycia (wzmocnione ewentualną groźbą ponownego uwięzienia) uczynią kapłanów bardziej podatnymi na naciski. Przewidywania te sprawdziły się w przypadku dwóch duchownych. Pierwszym z nich był ks. Charchalis, który po odzyskaniu wolności pełnił funkcję wikariusza rzymskokatolickiej parafii w Malborku. W dniu 24 marca 1950 r. został pozyskany do współpracy przez funkcjonariuszy WUBP w Gdańsku jako informator ps. „Polesie”. Na werbunek zgodził się jednak niechętnie, pod groźbą aresztowania i wszczęcia wobec niego śledztwa. Wydaje się także, iż stosunkowo szybko kapłan ten zaczął się uchylać od wyznaczanych mu zadań. „Jest to ksiądz zamknięty w sobie, mało mówny i schorowany (serce – puchną mu nogi) – charakteryzowano owo

¹⁰¹ AIPN, 1068/56, Wyrok WSR w Warszawie w sprawie ks. Piotra Maziąra, 28 IV 1952 r., k. 112–114v; AIPN Wr, 011/76, Karta informacyjna zwolnionego więźnia ks. Piotra Maziąra, 21 VII 1953 r., k. 18.

¹⁰² Zob. I. Hałagida, *Grekokatolicki kapłan ks. Włodzimierz Boziuk...*, *passim*. „Werbowany 28 IV 1947 r. w COP w Jaworznie, wyeliminowany 7 IX 1956 r. – pisał później o tym duchownym jeden z funkcjonariuszy. – Przyczyną eliminacji była kategoryczna odmowa dalszej współpracy. Niechęć do współpracy datowała się już od 1953 r. i właściwie od tego okresu «Mały» nie przekazał żadnego wartościowego doniesienia”. Zob. AIPN, 01283/1603 (mikr.), Pismo naczelnika Wydziału III KW MO w Olsztynie mjr. Mieczysława Targielskiego do naczelnika Wydziału III Departamentu III MSW, 30 V 1959 r., b.p.

źródło w jednym z dokumentów. – Nigdzie nie chodzi z tego powodu. Twierdzi, że żadnych kontaktów nie utrzymuje poza swoim proboszczem. Na temat księży gr[recko]kat[olickich] unika rozmów. Nosi się z zamiarem wyjazdu z Malborka i zwolnienia się na pewien czas z obowiązków duszpasterskich. [...] Po uzyskaniu zwolnienia pragnie zamieszkać przy rodzinie i leczyć się. Z nienawiścią w głosie podkreśla ciągle, że przyczyną jego choroby jest Jaworzno, że siedział tam półtora roku niewinnie. Doniesienia pisze pod przyimusem podczas spotkań¹⁰³. Z sieci agenturalnej ks. Charchalis został wyeliminowany w 1955 r.¹⁰⁴

Drugim byłym więźniem COP w Jaworznie zastraszonym ponownym uwięzieniem i zmuszonym w ten sposób do współpracy był ks. Doczyło, który 30 grudnia 1950 r. został zwerbowany przez funkcjonariuszy WUBP w Koszalinie jako informator ps. „Janek”¹⁰⁵. „Ww. informatora należy wykorzystać do rozpracowania kleru greckokatolickiego – polecała pół roku później funkcjonariuszom z Koszalina warszawska centrala bezpieki. – Zadania w tym kierunku: a) niech nawiąże kontakty z księżmi greckokatolickimi drogą osobistego zetknięcia się lub korespondencyjnie; b) w rozmowach z innymi księżmi greckokatolickimi niech porusza zagadnienia obecnego stanu i perspektyw Kościoła greckokatolickiego, działalności poszczególnych księży greckokatolickich, kto jest w kierowniczym trzonie tego obrządku; c) niech poda, co wie o poszczególnych księżach greckokatolickich z przeszłości i obecnej [ich] działalności, gdzie przebywają ci, których znał z terenu woj. rzeszowskiego; d) nastawić go [na] rozpracowanie o. Kulibaby Antoniego, którego podaje jako dobrego znajomego [...]. Z inf[ormatorem] «Janek» należy odbywać systematycznie spotkania. Odpisy jego doniesień dot[yczących] kleru greckokatolickiego należy przesyłać do Wydz[iału] V Dep[artamentu] V MBP”¹⁰⁶. Wydaje się, że ks. Doczyło bardziej niż ks. Charchalis angażował się we współpracę z bezpieką (w zachowanych materiałach znajdują się wzmianki,

¹⁰³ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Załącznik do raportu referenta Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V MBP Janusza Roszkowskiego dotyczący ks. Eustachego Charchalisa, 10 IV 1951 r., b.p. – zob. dok. nr 47 w części źródłowej.

¹⁰⁴ AIPN, 01283/1603 (mikr.), Anonimowa notatka dotycząca ks. Eustachego Charchalisa, 30 V 1959 r., b.p.

¹⁰⁵ AIPN, 01283/1598 (mikr.), Anonimowa notatka służbowa dotycząca ks. Michała Doczyły, 10 VII 1951 r., b.p.; *ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału V WUBP w Koszalinie kpt. Kazimierza Kunickiego do Departamentu V MBP, 12 VII 1951 r., b.p.

¹⁰⁶ *Ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP kpt. Józefa Dziemidoka do naczelnika Wydziału V WUBP w Koszalinie kpt. Kazimierza Kunickiego w sprawie informatora ps. „Janek”, 12 VII 1951 r. – zob. dok. nr 58 w części źródłowej.

że mógł pobierać wynagrodzenie), jednak z czasem także jemu zaczęła ciążyć. Nie wiadomo, jak długo informator ps. „Janek” był wykorzystywany przez aparat bezpieczeństwa. Najprawdopodobniej udało mu się przerwać współpracę jeszcze przed 1956 r.

Księża Charchalis i Doczyło nie byli jedynymi kapłanami greckokatolickimi, których próbowano zastraszyć groźbą uwięzienia i w ten sposób pozyskać do współpracy. Podobne kroki podjęto wobec dwóch innych duchownych. Pierwszym z nich był ks. Andrzej Rożak, wikariusz rzymskokatolickiej parafii w Nowej Wsi Królewskiej pow. Opole. Pozyskać go zamierzali funkcjonariusze Wydziału II Departamentu III MBP. Podstawę werbunku miał stanowić fakt, że jego brat – Mikołaj Rożak ps. „Striła” – był partyzantem UPA. Oprócz tego bezpieka posiadała informację, że duchowny odprawił raz połowe nabożeństwo dla jednej z sotni. Pozyskaniu sprzyjała też okoliczność, że kapłan był już dwukrotnie aresztowany¹⁰⁷. 19 kwietnia 1950 r. ks. Rożak podpisał zobowiązanie jako informator ps. „Edward”¹⁰⁸. Od początku nie wywiązywał się jednak ze stawianych mu zadań (choć napisał kilka doniesień), a po kilkunastu miesiącach „odmówił w ogóle współpracy z org[anami] bez[pieczeństwa], motywując, iż jest to niezgodne z jego sumieniem donosić”¹⁰⁹. Na polecenie dyrektora Departamentu III MBP płk. Józefa Czaplickiego z niepokornym informatorem przeprowadzono rozmowę, by przekonać go do współpracy, jednak ks. Rożak „kategorycznie odmówił – oświadczając, że raczej woli odbyć karę za popełnione przestępstwa, które w rzeczywistości były tylko spełnianiem obowiązku kapłańskiego”¹¹⁰. W związku z powyższym

¹⁰⁷ Po raz pierwszy ks. Rożak pełniący funkcję administratora w Mołodyczu w pow. jarosławskim został aresztowany wiosną 1945 r. w związku z podejrzeniami o współpracę z UPA (zarzut nieprawdziwy). Przetrzymano go w więzieniu w Rzeszowie. Zwolniony jesienią tego samego roku powrócił do Mołodycza. Ponownie został aresztowany wiosną 1947 r. w czasie akcji „Wisła” i przez kilkanaście dni przetrzymywano go w Jarosławiu.

¹⁰⁸ AIPN, Kartoteka byłego Biura „C” MSW, Karta E-14 dotycząca ks. Andrzeja Rożaka (uwiarytelniony wypis w zbiorach autora). Część akt dotyczących duchownego wybrakowano w 1980 r., pozostałe zniszczono w 1990 r.

¹⁰⁹ AIPN, MBP, 0296/12, t. 4, Plan realizacji kapelana OUN-UPA Okręgu II i informatora Wydziału II Departamentu III MBP ps. „Edward”, 17 XII 1951 r., k. 117.

¹¹⁰ *Ibidem*, k. 118. Możliwość takiego przebiegu wydarzeń zakładał jeszcze w sierpniu 1951 r. Janusz Roszkowski, który pisał: „Uzgodniono z W[ydziałem] II Dep[artamentu] III stanowisko w sprawie inf[ormatora] «Edwarda». Informator ten zostanie w dniu 30 sierpnia [19]51 r. dowerbowany przez zastępcę naczelnika W[ydziału] II D[epartamentu] III i przekazany nam na kontakt. O ile nie zgodzi się na kontynuowanie współpracy z UBP – zostanie aresztowany. Sankcję uzyskano”. Zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.), Sprawozdanie Janusza Roszkowskiego z wykonanej pracy w miesiącu sierpniu, 31 VIII 1951 r., b.p.

3 stycznia 1952 r. został on – podobnie jak wspomniany wcześniej ks. Maziar – aresztowany. Po trwającym ponad pół roku śledztwie WSR w Rzeszowie skazał go na 10 lat więzienia. Drugim ze wspomnianych kapłanów był ks. Jarosław Stefan Hura, który od 1948 r. pełnił funkcję administratora w rzymskokatolickiej parafii w Nietkowicach (pow. Krosno Odrzańskie). Jak stwierdzano później w jednym z dokumentów: „W końcu 1948 r. zostaje zawerbowany. Pseudonim «X». Werbowano bez komprmateriałów. Współpracował niechętnie, doniesień nie dawał. Mówił, że nie ma możliwości. Udzielał ogólnych informacji oraz pokazywał otrzymane z kurii pisma i instrukcje. Od listopada 1950 [r.] kontakt z ww. jest zerwany”¹¹¹. Późniejsze próby odnowienia łączności z informatorem „X” nie przyniosły rezultatu.

W takich okolicznościach funkcjonariusze MBP w prowadzeniu rozpracowania „A-O” musieli się opierać raczej na agenturze wywodzącej się spoza środowiska duchowieństwa greckokatolickiego. Byli to: informatorka ps. „Warka” (Ewa Tomaszewska, zakonnica obrządku łacińskiego mieszkająca w klasztorze oo. bazylianów¹¹²), agenci ps. „Renault” (N.N.) i ps. „Turski” (N.N.) oraz informatorzy ps. „Napoleon” (N.N.) i ps. „Roman” (N.N.). Wśród czterech ostatnich znajdowali się prawdopodobnie księża rzymskokatolicki. Wszyscy oni „nastawieni” byli na rozpracowanie o. Pawła Puszkarskiego. Oprócz wyżej wymienionych wykorzystywano też informatorów ps. „Pewny” (N.N.) i ps. „Feliks” (N.N.), pozostających na łączności PUBP we Włochach i mających zbierać informacje o ukrywającym się ks. Deńce, oraz będącego na łączności tej samej jednostki „ks. S” (prawdopodobnie rzymskokatolicki duchowny ks. Henryk Słojewski), który utrzymywał kontakty z ks. Włodzimierzem Maćkowem. Na rozpracowanie ks. Maćkova nastawiony był także prowadzony przez funkcjonariuszy Wydziału II Departamentu III MBP informator ps. „Michał” (N.N.), a na ks. Hrynyka informator ps. „Gospodarz” (N.N. – organista z kościoła w Wiercinach) z PUBP w Malborku. Oprócz tego do zdobywania informacji wykorzystywano agenta „Buka” prowadzonego przez WUBP we Wrocławiu, czyli prawosławnego duchownego ks. Jana Lewiarza¹¹³.

¹¹¹ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Raport Karola Soplaka z podróży służbowej do Zielonej Góry, 9 VI 1951 r., b.p.

¹¹² „Zwerbowana w charakterze informatora 8 listopada 1950 r. przez ref[erenta] Rudnickiego z S[ekcji] 5 W[ydziału] V UBP w W[arszawie] – charakteryzowano ją w jednym z dokumentów. – Na werbunek poszła chętnie. Podstawą werbunku było jej rozgoryczenie w stosunku do swych przełożonych, którzy ją wykorzystują, oraz brak jedzenia. Jest chora na gruźlicę”. Zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.), Notatka służbowa dotycząca informatorki ps. „Warka”, b.d., b.p.

¹¹³ Więcej zob. w biogramie w części źródłowej.

Mimo posiadania owej sieci agenturalnej efekty rozpracowania „A-O” nie były – jak wyżej wspomniano – duże. Pewnego przyspieszenia nabrało ono po objęciu funkcji kierownika Sekcji 2 przez Janusza Roszkowskiego. Już wkrótce po przejściu obowiązków nie tylko przeanalizował on posiadane materiały, ale też rozpoczął systematyczne sprawdzanie figurantów w kartotekach, zainicjował wyjazdy w teren (osobiście spotykał się z agentami i informatorami prowadzonymi przez jednostki terenowe) oraz zaczął inicjować nowe werbunki¹¹⁴. Dzięki temu ustalono m.in. miejsce pobytu ks. Deńki, dokładniej zorientowano się w sytuacji ks. Hrynyka oraz „namierzono” kilku innych, nieznanym do- tychczas kapłanów.

Głównym jednak zagadnieniem, na które Roszkowski zwrócił uwagę, było pozyskanie nowej agentury. Wkrótce po objęciu swej funkcji wytypował on jako

Janusz Roszkowski (AIPN)

kandydata do werbunku ks. Włodzimierza Hajdukiewicza, który od 1947 r. pracował jako wikariusz rzymskokatolicki w Szprotawie – prawdopodobnie dlatego, że bezpieka posiadała informacje wskazujące, iż córka kapłana – Oksana – utrzymywała kontakty z ukraińskim podziemiem¹¹⁵. „Materiał ten – jak pisał Roszkowski w kolejnym miesięcznym raporcie – został wykorzystany w br. przez S[ekcję] 5 W[ydziału] V WUBP w Zielonej Górze dla werbunku ks. H[ajdukiewicza]. Werbunek udał się. Ks. H[ajdukiewicz] był szczególnie załamany groźbą konsekwencji karnych, które musiałaby ponieść jego córka (chora na płuca)”¹¹⁶. Zaszantażowany duchowny zarejestro-

¹¹⁴ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Sprawozdanie Janusza Roszkowskiego z pracy za miesiąc kwiecień, [maj 1951 r.], b.p.; *ibidem*, Plan pracy Janusza Roszkowskiego na miesiąc maj, 30 IV 1951 r., b.p.; *ibidem*, Plan podróży służbowej do WUBP w Lublinie opracowany przez Janusza Roszkowskiego, 14 V 1951 r., b.p.; *ibidem*, Sprawozdanie Janusza Roszkowskiego z pracy za miesiąc maj, [czerwiec 1951 r.], b.p.

¹¹⁵ Na ten temat zob. I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona”. Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie „C-1” przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950–1954)*, Warszawa 2005, s. 99.

¹¹⁶ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Raport Janusza Roszkowskiego z podróży służbowej do Zielonej Góry w dniach 6–9 czerwca, 9 VI 1951 r., b.p.

wany został jako informator ps. „Władek”. Mimo początkowych pozytywnych ocen materiałów dostarczanych przez nowego informatora¹¹⁷, trudno uznać ten werbunek za udany. Wkrótce zresztą – prawdopodobnie jeszcze przed 1955 r. – duchowny zerwał wszelkie kontakty z bezpieką¹¹⁸.

W ramach sprawy „A-O” stosowano różne metody zbierania informacji w celu uzyskania materiałów kompromitujących w jakiś sposób greckokatolickie duchowieństwo. Oprócz werbunku i prowadzenia agentury starano się perlustrować korespondencję figurantów, rozpracowywać środowiska ich znajomych i kontakty, przesłuchiwać duchownych przebywających w więzieniach oraz „podstawiać” im agenturę celną, a także ponownie analizować posiadane materiały czy informacje – w tym te, które znajdowały się w gestii innych pionów¹¹⁹. Mimo zastosowania wielu różnorodnych środków efekty rozpracowania nie były jednak imponujące. Chociaż ustalono dane wielu duchownych greckokatolickich, miejsca ich zamieszkania i działalność, nie zdołano zdobyć żadnych niezbitych dowodów przeciwko nim (raczej nie można za takie uznać potajemnego przesyłania przez ks. Hrynyka sprawozdań do Watykanu czy rozdzielania przez ks. Deńkę i o. Puskarskiego pieniędzy przekazanych przez Stolicę Apostolską w ramach pomocy dla duchowieństwa greckokatolickiego)¹²⁰. „Zapoznano się ze sprawami osądzonych za przestępczą działalność księży gr[ecker]kat[olickich]: Huka, Kolankowskiego, Markowa, Szewczuka. Materiałów obciążających interesujących nas księży gr[ecker]kat[olickich] nie znaleziono – stwierdzał jesienią 1951 r.

¹¹⁷ Roszkowski przynajmniej raz – pod koniec czerwca 1951 r. – odbył z informatorem ps. „Władek” kontrolne spotkanie. Zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.), Sprawozdanie referenta Sekcji I Wydziału V Departamentu V MBP Janusza Roszkowskiego z wykonanych działań za miesiąc czerwiec, 2 VII 1951 r. – zob. dok. nr 55 w części źródłowej.

¹¹⁸ Większość materiałów dotyczących ks. Hajdukiewicza została wybrakowana w latach osiemdziesiątych.

¹¹⁹ Między innymi w czerwcu 1951 r. przejęto odpowiednią dokumentację – jak pisano „6 segregatorów” – z Wydziału II Departamentu III MBP. Zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.), Sprawozdanie Janusza Roszkowskiego z pracy za miesiąc czerwiec 1951 r., 3 VII 1951 r., b.p.). Kilka tygodni później w następnym sprawozdaniu Roszkowski meldował, że „z Wydz[iału] II Dep[artamentu] III uzyskano informację, iż ks. Hrynyk jest organizacyjnie związany z działalnością OUN; opracowano wytyczne dla WUBP Gdańsk dla rozpracowania ks. Hrynyka” (*ibidem*, Sprawozdanie Janusza Roszkowskiego z pracy za miesiąc sierpień 1951 r., 31 VIII 1951 r., b.p.). W tym ostatnim przypadku ewidentnie chodzi o kontakty duchownego z kontrolowaną przez bezpiekę siatką banderowskiej OUN w Polsce.

¹²⁰ Nie można wykluczyć, że stało się tak dlatego, że Roszkowski i inni funkcjonariusze Sekcji I Wydziału V Departamentu V prowadzili równocześnie rozpracowania duchowieństwa rzymskokatolickiego, zarówno w samej Warszawie, jak i w poszczególnych diecezjach.

Roszkowski. – [...] Ustalono w W[ydziale] II WUBP W[arszaw]a, iż inwigilacja korespondencji ks. Deńki nie jest prowadzona z braku możliwości agenturalnych. [...] Poprzez kierownika sekcji sprawdzono stan rozpracowania ks. Hrynyka Bazylego, prowadzonego przez WUBP Gdańsk. Rozpracowanie stanęło w martwym punkcie¹²¹. Nie były to optymistyczne konkluzje. Może dlatego decyzją prowadzącego sprawę oraz kierownictwa Departamentu V postanowiono zmienić dotychczasową taktykę. „Opracowano wnioski dla dyrektora Departamentu w sprawie rozpracowania «A-O» – zapisał w cytowanym już wyżej sprawozdaniu Roszkowski. – Treść wniosków: przeprowadzić przesłuchania figurantów rozpracowania «A-O» oraz innych księży gr[recko]kat[olickich] blisko z nimi związanych wg pytańników specjalnych opracowanych dla każdego przesłuchiwanego. Poprzez te przesłuchania będziemy się starać uzyskać potwierdzenie naszych podejrzeń oraz informacji niesprawdzonych o wrogiej działalności figurantów rozpracowania. O ile te potwierdzenia uzyskamy, przeprowadzimy likwidację grupy przez areszty. Jeżeli natomiast potwierdzenia nie uzyskamy, to przez sam fakt masowego przesłuchania zneutralizujemy ich wrogą działalność. Jednocześnie podczas przesłuchań będzie można, w zależności od stopnia załamania, przeprowadzić werbunki. O ile wniosek ten zostanie zatwierdzony przez dyr[ektora] Dep[artamentu], zostanie opracowany szczegółowy plan realizacji¹²². Nie wiadomo, czy zamierzenia te rzeczywiście wprowadzono w życie. Nie udało się też odnaleźć żadnych dokumentów, które mogłyby przybliżyć, jakie działania prowadzono przez następny rok, tj. do aresztowania niektórych figurantów sprawy „A-O” w grudniu 1952 r.¹²³

Niemal półtora roku po wszczęciu rozpracowania „A-O” – 11 kwietnia 1950 r. – w Wydziale II Departamentu III MBP zapoczątkowano sprawę, której nadano kryptonim „K-U”. Podstawą jej wszczęcia było odnalezienie w okolicach Hrebennego archiwaliów (błędnie określanych w dokumentach bezpieki jako „archiwum UPA”), w tym listów do ukrywającego się po 1946 r. greckokatolickiego kapłana ks. Romana Baczy. „Archiwum zawiera korespondencję ks. Baczy Romana, b[yłego] członka nacjonalistycznego komitetu ukraińskiego z czasów okupacji niemieckiej [prawdopodobnie chodzi o Ukraiński Komitet Pomocowy – *I.H.*], cieszącego się popularnością jako wybitny działacz wśród ukraińskich

¹²¹ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Sprawozdanie z pracy Janusza Roszkowskiego za miesiąc listopad 1951 r., 30 XI 1951 r., b.p.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ Więcej na ten temat w dalszej części tekstu.

ks. Mirosław Ripecki w Chrzanowie (zbiory bp. P. Kryka)

nacjonalistów – stwierdzano w powstałym rok później raporcie. – W korespondencji znajdującej się w archiwum przechodzi szereg osób związanych z ks. Baczą, kontaktem korespondencyjnym w okresie okupacji, jak i po wyzwoleniu. M.in. w wym[ienionej] korespondencji przechodzi szereg księży gr[recko]kat[olickiego] obrządku, podejrzanych o współpracę z OUN-UPA. [...] Analizując posiadane materiały z archiwum UPA, zachodzi podejrzenie, że ks. Bacza Roman był wybitnym [działaczem] nacjonalistycznym i prawdopodobnie zajmował wyższe stanowisko w org[anizacji] OUN-UPA. Jego korespondencja znajdowała się pod opieką bandy, co nasuwa również przypuszczenie, że osoby utrzymujące kontakt korespondencyjny z ks. Baczą były powiązane z nim organizacyjnie, gdyż korespondencji od osób niezwiązanych z nim organizacyjnie nie przechowywano by w archiwum UPA¹²⁴. Głównym figurantem sprawy był oczywiście ks. Bacza, a oprócz niego w gronie podejrzanych znaleźli się także m.in. ks. Konstanty Daćko, ks. Eugeniusz Chylak, ks. Bazyli Hrynyk, ks. Mirosław Ripecki, ks. Mikołaj Zając,

¹²⁴ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Raport funkcjonariuszy Wydziału II Departamentu III MBP chor. Jana Kawali, kpt. Wacława Lokajczyka i mjr. Bronisława Wróblewskiego o wszczęciu rozpracowania obiektowego o krypt. „K-U”, 20 III 1951 r., b.p.

bazylianin o. Justyn Roman oraz grupa osób świeckich. „Na wyżej wymienione osoby założyć rozpracowanie obiektowe «K-U» celem ustalenia [miejsca ich pobytu] i stwierdzenia obecnego oblicza politycznego wym[ienionych] figurantów” – precyzowano w cytowanym wyżej raporcie¹²⁵.

Choć sprawa „K-U” zapoczątkowana została w kwietniu 1950 r., faktycznie – podobnie jak wspomniane wcześniej rozpracowanie „A-O” – nie była przez niemal rok prowadzona. Co więcej, z czasem okazało się, że nie wszczęto jej formalnie i dopiero rok później, w marcu 1951 r., złożono stosowny wniosek. „Poza tym poważniejsze zmiany w miesiącu marcu [19]51 r. w obiektowym rozpracowaniu krypt. «K-U» nie zaszły, z tym że napisano również postanowienie o założeniu rozpracowania, którego dotychczas nie było” – raportował przełożonym zajmujący się wówczas tym zagadnieniem funkcjonariusz¹²⁶. Może właśnie to tłumaczy bałagan istniejący w zachowanej (szczętkowej) dokumentacji sprawy oraz pojawiające się tam błędy. Wystarczy stwierdzić, że niektórych występujących w niej „figurantów” nie było już wówczas na terenie Polski, gdyż zostali przesiedleni przed akcją „Wisła” do USRR bądź też jeszcze przed 1945 r. wyjechali na Zachód. Ks. Eugeniusz Chylak, usilnie poszukiwany wiosną 1951 r. przez funkcjonariuszy Departamentu III MBP z powodu nieprawdziwych oskarżeń o współpracę z UPA, już w 1947 r. „przechodził” – o czym wcześniej wspomniano – w materiałach Departamentu V MBP początkowo jako więzień COP w Jaworznie, a później jako figurant sprawy o kryptonimie „A-O”. Mieszkał zresztą wówczas w Warszawie i tam zmarł dwa lata po zwolnieniu z obozu.

Początkowo funkcjonariusze zamierzali wykorzystać w tej sprawie przede wszystkim wspomnianego już ks. Rożaka, który jednak – o czym była wyżej mowa – wówczas już odmówił utrzymywania kontaktów z bezpieką¹²⁷. Oprócz

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ *Ibidem*, Notatka informacyjna mł. chor. Jana Kawali dotycząca rozpracowania o krypt. „K-U”, 30 III 1951 r., b.p. – zob. dok. nr 46 w części źródłowej.

¹²⁷ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Raport funkcjonariuszy Wydziału II Departamentu III MBP chor. Jana Kawali, kpt. Wacława Lokajczyka i mjr. Bronisława Wróblewskiego o wszczęciu rozpracowania obiektowego o krypt. „K-U”, 20 III 1951 r., b.p. W innym miejscu owego dokumentu stwierdzano: „Przez Wydz[iał] II Dep[artamentu] III MBP został zawerbowany kapelan bandy UPA (występujący obecnie pod ps. «Edward»), który utrzymywał kontakt korespondencyjny z ks. Baczą Romanem i przekazywał ks. Baczy sprawozdania z działalności band UPA. W czasie werbunku ag[ent] «Edward» przyznał się do współpracy z bandą UPA, jednak nie pogłębił posiadanych przez nas materiałów na ks. Baczę i osoby, które utrzymywały z nim kontakt (pomimo że osoby te ag[entowi] «Edwardowi» były znane, zwłaszcza część ks[ięży] gr[ecko]kat[olickich]). W czasie swej współpracy z org[anami] bezp[ieczeństwa] ag[ent] «Edward» nie wywiązywał się ze swych zadań

tego zamierzano sięgnąć po wspomnianych wyżej informatorów ps. „Polesie” (ks. Charchalis) i ps. „Janek” (ks. Doczyło). W planowanych przedsięwzięciach do sprawy „K-U” zalecano też rozważyć próbę werbunku innych kapłanów.

Jakie były rezultaty sprawy „K-U”, dokładnie nie wiadomo. Wydaje się jednak, że mimo szeroko zakrojonych działań operacyjno-identyfikacyjnych podjętych w 1951 r., nie udało się funkcjonariuszom bezpieki zdobyć żadnych dowodów winy duchownych będących jej figurantami (latem 1951 r. było to 30 osób). Nie udało się też „namierzyć” ks. Baczy. W styczniu 1952 r. materiały te zostały przekazane Departamentowi V „do dalszego prowadzenia”. W gestii Departamentu III pozostawiono jedynie dokumentację dotyczącą ks. Chylaka, o. Melecjusza (Michała) Bilińskiego i ks. Ripeckiego¹²⁸. W przypadku dwóch pierwszych wiązało się to z podejrzeniami o kontakty z podziemiem, a ks. Ripecki został włączony do „gry operacyjnej” z ZCz OUN i wywiadem brytyjskim o kryptonimie „C-1”¹²⁹.

Część osób występujących w sprawach „A-O” i „K-U” równocześnie była figurantami rozpracowania o kryptonimie „Zakon”, założonego przez Departament III MBP na zakon oo. bazylianów w Warszawie. „Po rozbiciu kleru gr[ecko]kat[olickiego] z powodu akcji «W» – stwierdzano w jednym z dokumentów – wokół o. Puskarskiego [ihumena klasztoru bazylikańskiego] zgrupowała się znaczna część pozostałego kleru gr[ecko]kat[olickiego], któremu [o.] Puskarski, mając wpływ w kurii

o. Paweł Puskarski (ABWa)

pomimo możliwości, gdyż utrzymuje [on] kontakty z klerem gr[ecko]kat[olickim]. Doniesienia dawał ogólnikowe, które w ogóle nie pogłębiały posiadanych przez nas materiałów. W ostatnim okresie ag[ent] «Edward» odmówił w ogóle współpracy z org[anami] bezp[iecieństwa], motywując to sumieniem, które mu nie pozwala jako księdzu na współpracę z org[anami] bezp[iecieństwa] itp. Należy zaznaczyć, że ag[ent] «Edward» ma możliwości pracy w interesującym nas środowisku, gdyż utrzymuje kontakty z klerem gr[ecko]kat[olickiego] obrządku”.

¹²⁸ Materiałów dalszych rozpracowań tych duchownych nie odnaleziono. Najprawdopodobniej nie zachowały się – np. dokumentację dotyczącą ks. Ripeckiego (4 tomy) wybrakowano w 1988 r.

¹²⁹ AIPN, 01251/241 (mikr.), Wniosek kpt. Wacława Lokajczyka z Wydziału II Departamentu III MBP o przekazanie rozpracowania krypt. „K-U” do Departamentu V, 18 I 1952 r., b.p. – zob. dok. nr 66 w części źródłowej.

biskupiej [w Warszawie] udzielał i udziela poparcia różnymi sposobami, jak przyjmowanie byłych ks[ięży] gr[ecker]kat[olickich] do klasztoru oo. bazylianów, gdzie przechodzą kursy odprawiania [w] obrządku rzymskokatolickim, [czy] udzielanie zapomogi pieniężnej, na który to cel [o. Puszkarski] otrzymuje fundusze z Watykańu”¹³⁰. W ramach sprawy „Zakon” rozpracowywanych było 36 figurantów (w większości osób duchownych)¹³¹, o których wiadomości dostarczali m.in. informatorzy o pseudonimach „Warka”, „Renault” i „Napoleon” (wspomniani już wcześniej i wykorzystywani do sprawy „A-O”). W maju 1951 r. rozpracowanie o kryptonimie „Zakon” zostało przekazane Departamentowi V MBP do dalszego prowadzenia¹³².

Ze sprawami „A-O” i „Zakon” wiązało się też centralne rozpracowanie (bez kryptonimu) ss. służebnic pracujących w Szpitalu Zakaźnym pw. św. Mikołaja w Chełmie. Podstawę jego wszczęcia stanowiły informacje uzyskane przez bezpiekę, że siostry w czasie okupacji współpracowały z Niemcami, źle traktowały Polaków leczących się wówczas w szpitalu, a po 1944 r. nawet były podejrzewane o mordowanie pacjentów¹³³. Prowadzone w tej sprawie działania przyniosły jednak mizerne rezultaty. Funkcjonariusze UB aresztowali tylko Ferdynanda Maschnera (narodowości niemieckiej), który, jako jeńiec wojenny, był wykorzystywany do pomocy w jednym z pułków KBW i na początku lutego 1949 r., po ucieczce, zatrudnił się u siostr jako pracownik fizyczny¹³⁴.

Nie wiadomo niestety, jaką rolę w przedstawionych wyżej działaniach odgrywały służby sowieckie (czy to bezpośrednio, czy też poprzez tzw. doradców

¹³⁰ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Plan pierwiastkowych operacyjnych przedsięwzięć do wstępnego agencyjnego rozpracowania kryptonim „Zakon”, 3 X 1950 r., b.p.

¹³¹ *Ibidem*, Notatka informacyjna dotycząca prac w sprawie wstępnego agenturalnego rozpracowania kryptonim „Zakon”, 5 II 1951 r., b.p.

¹³² *Ibidem*, Wniosek o przekazanie sprawy „Zakon”, [maj 1951 r.], b.p. Posunięcie to było zgodne z ówczesną logiką funkcjonariuszy bezpieki, którzy na początku lat pięćdziesiątych uznali zakony i zgromadzenia za jeden z filarów Kościoła w Polsce. „W przekonaniu UB stanowiły one największe zagrożenie, ponieważ były w większej mierze niż ogół duchowieństwa diecezjalnego związane z Watykanem, mocno wspierały hierarchię kościelną w pracy organizacyjnej, były lepiej zorganizowane i bardziej zdyscyplinowane” (D. Zamiatała, *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945–1989*, t. 1: *Problematyka organizacyjno-personalna*, Łomianki 2011, s. 62).

¹³³ AIPN Lu, 01/34, t. 1, Odpis raportu sierż. Władysława Dąbrowskiego i sierż. Bolesława Włodarczyka z komisariatu MO w Chełmie, 10 II 1949 r., k. 31; *ibidem*, Zapisek o rozpytaniu świadka Huberta Taczalskiego, 12 II 1949 r., k. 33; *ibidem*, Zapisek o rozpytaniu świadka Zygmunta Fałkowskiego, 10 II 1949 r., k. 34–35; *ibidem*, Protokół przesłuchania świadka Edwarda Fałkowskiego, 14 II 1949 r., k. 36.

¹³⁴ *Ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału V WUBP w Lublinie kpt. Jana Lelucha do Wydziału V Departamentu V MBP, 21 XI 1949 r., k. 89.

w strukturach MBP). Przekazanie do ZSRR ks. Hraba i ks. Hozy mogłoby wskazywać na ścisłe współdziałanie w tym zakresie w pierwszym okresie po akcji „Wisła”. W latach następnych owa zależność prawdopodobnie osłabła, aczkolwiek nadal wymieniano się informacjami (chyba raczej w kierunku Warszawa–Kijów–Moskwa niż odwrotnie).

Część przedsięwzięć wymierzonych przeciwko duchowieństwu greckokatolickiemu przez peerelowskie służby pod koniec lat czterdziestych i na początku lat pięćdziesiątych była częściowo skoordynowana z działaniami czechosłowackiej bezpieki, która także rozpracowywała środowiska ukraińskie w tym kraju, szczerkowe struktury podziemia oraz Kościoł greckokatolicki (traktując go – podobnie jak było to w Polsce – jako „wywiadowniczą ekspozyturę Watykanu”)¹³⁵. Wiosną 1947 r. władze czechosłowackie rozpętały prawdziwą „antybanderowską” nagonkę przeciwko mniejszym lub większym oddziałom ukraińskiego podziemia, które próbowały przedostać się (głównie z terytorium Polski) na Zachód. Ową kampanię wspierały, rzecz jasna, władze sowieckie¹³⁶. Służyła też – jak można sądzić – skompromitowaniu czeskiej Partii Demokratycznej popieranej nieoficjalnie w wyborach przez greckokatolickiego ordynariusza preszowskiego bp. Pawła Gojdyca.

Przedmiot szczególnego zainteresowania czechosłowackiej bezpieki stanowiła greckokatolicka parafia w Pradze, której proboszczem był bazylianin o. Paweł Huczko. Dzięki kontaktom, jakie posiadał w praskich urzędach, mógł on nieść pomoc przede wszystkim ukraińskim uciekinierom z Galicji Wschodniej, którzy próbowali przedostać się na Zachód. Ułatwiał więc zdobycie paszportów i zaświadczeń o czechosłowackim obywatelstwie, oferował zakwaterowanie czy pieniądze. Korzystali z tego nierzadko emisariusze czy kurierzy OUN, co później zostało wykorzystane przez bezpiekę do oskarżeń kapłana o zorganizowanie w Pradze „banderowskiego ośrodka”. Ojciec Huczko został aresztowany 13 marca 1947 r. Razem z nim zatrzymano kilkanaście innych osób. Tego losu uniknęła

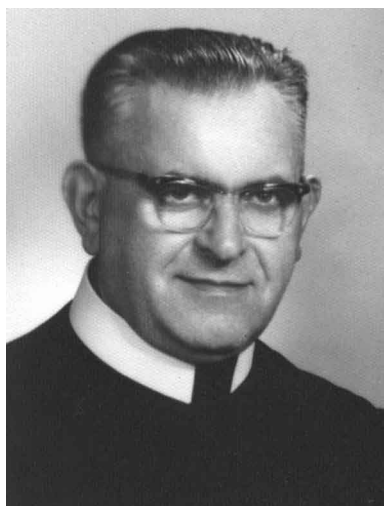
¹³⁵ Więcej o działaniach czechosłowackich organów bezpieczeństwa wobec środowisk ukraińskich i Kościoła greckokatolickiego w Czechosłowacji zob. m.in. O. Koutek, *Działania Służby Bezpieczeństwa wobec Ukraińców w Czechosłowacji w latach 1945–1989* [w:] *Służby Bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji...*, s. 297–334; J. Pešek, *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948–1953*, Bratislava 1999, s. 80–89; *idem*, *Nástroj represie a politickej kontroly. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953–1970*, Bratislava 2000, s. 57–58.

¹³⁶ Na ten temat zob. m.in. J. Mlynárik, *Osud banderovců a tragédie řeckokatolické církve*, Praha 2005, s. 46–54; L. Veselý, *Kilka uwag na temat walki z tzw. banderowcami w powojennej Czechosłowacji* [w:] *Służby Bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji...*, s. 336–349.

natomiast prowincjał bazylianów w Czechosłowacji o. Sebastian Saboľ, któremu udało się przedostać za granicę¹³⁷.

Długotrwałe śledztwo w sprawie o. Huczki i pozostałych aresztowanych zostało zakończone pokazowym procesem, który odbył się w Pradze w dniach 13–18 grudnia 1948 r. Praskiego proboszcza skazano na 15 lat więzienia. Rozprawa ta była powiązana z inną, w której 8 grudnia 1948 r. skazano na karę śmierci i stracono czterech partyzantów UPA z Polski¹³⁸. Taki zabieg miał wywołać wrażenie, że Kościół greckokatolicki w Czechosłowacji ściśle współpracuje z UPA i OUN. Skazanie o. Huczki nie zakończyło działań StB wobec Kościoła greckokatolickiego w Czechosłowacji. Kulminacyjny moment stanowił zwołany w 1950 r. – wzorem sowieckim, o czym już była mowa – „sobór”, na mocy którego czechosłowackich grekokatolików „zjednoczono” z Kościołem prawosławnym.

Informacje o aresztowaniach w Czechosłowacji dotarły też do Polski. „W toku dochodzenia prowadzonego przez władze czeskie przeciwko [ks.] Huczce Pawłowi, proboszczowi grekokatolickiej parafii w Pradze, który został aresztowany za współpracę z banderowskimi orga-

o. Arseniusz Kulibaba
(zbiory I. Hałagidy)

nizacjami, ujawniono szereg nazwisk osób podejrzanych o współpracę z ukraińskimi terrorystycznymi organizacjami w Polsce – pisał do płk. Romana Romkowskiego naczelnik Wydziału II MBP płk Juliusz Burgin. – [...] W związku ze zbliżającym się procesem sądowym przeciwko banderowcom w Pradze przyjaciele [chodzi o StB – I.H.] proszą o niezwłoczne sprawdzenie powyższych danych. Przyjaciele proszą również o przesłanie im naszych uwag odnośnie działalności grekokatolickiej Cerkwi oraz przesłanie materiałów dotyczących działalności banderowców na terenie Polski¹³⁹. Czechosłowackiej bezpiece chodziło

¹³⁷ J. Mlynárik, *Osud banderovců a tragédie...*, s. 67.

¹³⁸ Byli to Jan Kliszcz ps. „Bizon”, Paweł Leśniak ps. „Zirka”, Mikołaj Maluch ps. „Chmara” i Bazyli Rybka ps. „Wasył”.

¹³⁹ AIPN, 01283/1601 (mikr.), Pismo płk. Juliusza Burgina do wiceministra MBP płk. Romana Romkowskiego, 4 IV [1949 r.], b.p. Por. *ibidem*, Notatka informacyjna dotycząca nielegalnej działalności Kościoła grekokatolickiego na terytorium Czechosłowacji, b.d., b.p.

przede wszystkim o bazylianów – o. Puszgarskiego i o. Kulibabę, których nazwiska pojawiały się w protokołach przesłuchania zatrzymanych osób, oraz o siostry zakonne (służebnice i bazylianki), które w czasie wojny lub tuż po jej zakończeniu przedostały się z terytorium Polski do swych domów w Czechosłowacji i tam – pod nieprawdziwymi zarzutami współpracy z UPA – zostały zatrzymane w 1948 r. „Zwracamy uwagę na fakt, że nie chodzi tu właściwie o zakonnice, lecz o osoby, które pod tą przykrywką chciały przekroczyć granicę i ująć uwadze organów bezpieczeństwa” – precyzował Burgin. Innym wątkiem szczególnie interesującym funkcjonariuszy MBP i StB były osobiste kontakty między duchowieństwem greckokatolickim w obydwu krajach. Warszawska bezpieka posiadała już wówczas informację, że w 1946 r. do Polski przedostał się *via* Czechosłowacja nielegalnie bazylianin o. Metody Nyczka, który nie tylko rozmawiał z ks. Hrabem i ks. Deńką w Krakowie, o. Puszgarskim w Warszawie i o. Kulibabą w Krystynopolu, ale w drodze powrotnej zabrał też pisemne informacje o sytuacji Kościoła greckokatolickiego w Polsce i ZSRR. Dla bezpieki był to „dowód” na „szpiegowską robotę” kleru greckokatolickiego.

Wspomniana wyżej sprawa sióstr zakonnych początkowo wywoływała w aparacie bezpieczeństwa nieco zamieszania. Bezsporny jest fakt, że 11 grudnia 1948 r. siostry te (15 służebnic i 2 bazylianki)¹⁴⁰ zostały przekazane przez stronę czechosłowacką do Polski i początkowo umieszczone w areszcie WUBP w Katowicach, a następnie w więzieniu w Sosnowcu¹⁴¹. Władze czechosłowackie powoływały się przy tym na pismo dyrektora gabinetu ministra MBP ppłk. Leona Andrzejewskiego z 10 stycznia 1947 r. wysłane do MSW Czechosłowacji 10 stycznia 1947 r. Zawierało ono 26 nazwisk (wśród nich kilkanaście nazwisk księży i sióstr) z prośbą o „ustalenie miejsca pobytu na terenie CSR”, gdyż osoby te „brały

¹⁴⁰ Były to: s. Hliba (Paraskewia) Bojczuk, s. Mindora (Maria) Bożemska, s. Krystyna (Melania) Delawska, s. Jurija (Nadzieja) Dumak, s. Agnieszka (Anna) Hałamaj, s. Augustyna (Aleksandra) Kaczor, s. Daria (Kornelia) Kwiatkowska, s. Natalia (Stefania) Majewska, s. Atanazja (Stefania) Nedilka, s. Teofilakta (Maria) Ostiuk, s. Ewnyia (Anna) Podboraczyńska, s. Anna (Maria) Prociw, s. Tadeusza (Tekla) Rudko, s. Aukstencja (Anastazja) Seniuta, s. Helena (Maria) Sołodka, s. Paula (Zofia) Szeremeta, s. Julianna (Paulina) Wasyłyńczuk. Ich biogramy, autorstwa Kornelii Banaś i Igora Hałagidy, zob. *Leksykon duchowieństwa katolickiego represjonowanego w PRL. Pomordowani, więzieni, wygnani*, t. 3, red. J. Myszor, Warszawa 2006.

¹⁴¹ AIPN Ka, 08/1868, Pismo MSW w Pradze do MBP, 10 XII 1948 r., k. 27; *ibidem*, Pismo szefa WUBP w Katowicach ppor. Romana Lasaka do dyrektora gabinetu ministra MBP płk. Juliusza Burgina, 28 XII 1948 r., k. 158; *ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału I Departamentu III MBP Bronisława Wróblewskiego do dyrektora Departamentu III MBP ppłk. Jana Tataja, 18 II 1949 r., k. 171. Wcześniej siostry były przez jakiś czas więzione w obozie pracy w Ilavie.

aktywny i częstokroć kierowniczy udział w przestępczej działalności ukraińskich nielegalnych organizacji UPA¹⁴². Informacja o tym fakcie wzbudziła pewną konsternację, gdyż okazało się, że żaden z pionów bezpieczeństwa, również w jednostkach terenowych, nie prowadził takiej sprawy. Stwierdzono też, że żadna z siostr nie była rejestrowana w kartotekach centralnych czy lokalnych. Ostatecznie nie udało się ustalić z całą pewnością, kto był inicjatorem owego pisma. Generał Wacław Komar, dyrektor Departamentu VII MBP, stwierdził jedynie w maju 1949 r., że „pismo do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych CSR [...] było ze względów politycznych antydatowane”¹⁴³.

Owo zamieszanie spowodowało jednak, że siostry były przez kilkanaście miesięcy przetrzymywane bez sankcji prokuratorskiej w więzieniu w Sosnowcu.

s. Helena (Maria) Sołodka (AIPN Ka)

s. Hliba (Paraskewia) Bojczuk (AIPN Ka)

„Osadzono mnie w jednej celi z innymi siostrami – pisała po latach jedna z zakonnicek, starając się o odszkodowanie za bezprawne uwięzienie. – Przebywałyśmy w tej celi jak zwierzęta. Spałyśmy na betonie, bez jakiegokolwiek pościeli. Nie dawano nam żadnych spacerów na wolnym powietrzu. Byłyśmy nękanie i opluwane różnymi wyzwiskami. Żywiono nas suszoną kapustą i brukwią, poważnie zaczęłyśmy chorować, nabawiłyśmy się wielu chorób. To bez wątpienia było jedną z głównych przyczyn naszego zwolnienia z więzienia. W ciągu tych trzynastu miesięcy straciłam zdrowie”¹⁴⁴.

Mimo kompetencyjnych wątpliwości, na początku lipca 1949 r.

¹⁴² *Ibidem*, Odpis pisma ppłk. Leona Andrzejewskiego do MSW Czechosłowacji, 10 I 1947 r., k. 183–185.

¹⁴³ *Ibidem*, Pismo dyrektora Departamentu VII MBP gen. Wacława Komara do dyrektora gabinetu ministra MBP płk. Juliusza Burgina, 12 V 1949 r., k. 187.

¹⁴⁴ AIPN Rz, 101/144, Pismo Nadziei Dumak (s. Juriji) do Sądu Wojewódzkiego w Przemyślu, 4 XI 1996 r., k. 33.

sprawa zatrzymanych siostr została przekazana Wydziałowi I Departamentu III MBP do dalszego prowadzenia. W efekcie 6 lipca 1949 r. naczelnik tego wydziału – mjr Bronisław Wróblewski – opracował wstępny plan śledztwa. „Ponieważ zachodzi podejrzenie, iż wymienione zakonnice współpracowały i były związane z org[anizacją] OUN-UPA oraz w związku z tym, że sprawa ich przekazana została do Wydz[iału] I Dep[artamentu] III MBP celem rozpracowania, a do dnia dzisiejszego nie były ani razu przesłuchane [...], należy delegować kpt. Białka do WUBP Katowice z zadaniem przeprowadzenia operacyjnego śledztwa, które winno wykazać, czy rzeczywiście zakonnice te związane były z org[anizacją] OUN-UPA”¹⁴⁵. Rezultaty wyjazdu wspomnianego kpt. Romana Białka do Sosnowca nie były pozytywne. W złożonym po powrocie raporcie stwierdzał, że siostry przez pół roku „siedziały razem w jednej celi, następnie w miesiącu maju rozdzielono je do dwóch różnych cel”, a więc „miały czas przemyśleć bardzo dokładnie i porozumieć się między sobą, jak mają odpowiadać na zadawane pytania”. Tym też tłumaczył mizerne wyniki przeprowadzonych przez siebie przesłuchań i ogólnikowe odpowiedzi na zadawane pytania. „Biorąc pod uwagę powyższe fakty oraz siedmiomiesięczny pobyt wyżej wymienionych w jednej celi, uważam, że prowadzenie dalszego śledztwa przeciwko ww. bez posiadania konkretnych komprmateriałów (choćby początkowo na jedną, dwie osoby) nie da pożądaných rezultatów” – konstatował¹⁴⁶. Kilka dni później z wnioskiem tym zgodzili się przełożeni kpt. Białka¹⁴⁷. 27 września 1949 r. wszystkie zakonnice zostały zwolnione¹⁴⁸.

¹⁴⁵ AIPN Ka, 08/1868, Opracowany przez naczelnika Wydziału I Departamentu III MBP mjr. Bronisława Wróblewskiego plan operacyjnego śledztwa w związku ze sprawą osiemnastu zakonnice ukraińskiego pochodzenia, 6 VII 1949 r., k. 192.

¹⁴⁶ *Ibidem*, Raport kpt. Romana Białka z wyjazdu do Sosnowca, 15 VII 1949 r., k. 232.

¹⁴⁷ *Ibidem*, Raport naczelnika Wydziału I Departamentu III MBP mjr. Bronisława Wróblewskiego do dyrektora Departamentu III MBP płk. Jana Tataja, 28 VII 1949 r., k. 233–234; *ibidem*, Pismo wicedyrektora Departamentu III MBP płk. Leona Andrzejewskiego do wiceministra MBP gen. Romana Romkowskiego, 29 VII 1949 r., k. 235; *ibidem*, Raport naczelnika Wydziału I Departamentu III MBP mjr. Bronisława Wróblewskiego do dyrektora Departamentu III MBP płk. Jana Tataja, 8 IX 1949 r., k. 236–237.

¹⁴⁸ Pisząc o działaniach aparatu bezpieczeństwa i represjach wobec ss. służebnic, warto też wspomnieć o s. Atanazji (Katarzynie) Babeć, która latem 1946 r. przedostała się nielegalnie do Czechosłowacji, gdzie ukończyła kurs pielęgniarski i pracowała w szpitalu. Po trzech latach potajemnie powróciła do Polski. Za nielegalne przekroczenie granicy została aresztowana 13 maja 1949 r. przez funkcjonariuszy MO. Śledztwo w jej sprawie prowadził WUBP w Krakowie. Ostatecznie zakonnice zwolniono 13 listopada 1949 r. (AIPN Kr, 0101/70/16, Akta sprawy Katarzyny Babeć).

Zanim siostry odzyskały wolność, próbowano prawdopodobnie niektóre z nich pozyskać do współpracy. Jak wynika ze szczątkowo zachowanych materiałów, zamiar ten powiódł się w przypadku s. Tadeuszy (Tekli) Rudko, która zgodziła się na współpracę jako informatorka ps. „Maria”. Jak się jednak wkrótce miało okazać, nie był to udany werbunek. Po odzyskaniu wolności s. Tadeusza przebywała początkowo w placówce swego zgromadzenia w Wałczu. Utrzymywała też wówczas prawdopodobnie sporadyczne i nieregularne kontakty z bezpieką, pracowała jednak „bardzo nierzetelnie” i dostarczała „informacji ogólnych”. W 1951 r. została przeniesiona do Warszawy, gdzie ss. służebnice zajmowały dwa pokoje na parterze klasztoru oo. bazylianów przy ul. Miodowej. Tam funkcjonariusze bezpieki próbowali na nowo podjąć z nią kontakt z zamiarem wykorzystania do wspomnianej wyżej sprawy „Zakon”. „23 kwietnia [19]51 r. funkcjonariusz S[ekcji] 5 W[ydziału] V UBP Warszawa tow. Niemczyk usiłowała nawiązać kontakt z «Marią» – zapisano w stosownej notatce. – W tym celu poszła [ona] do klasztoru i poprosiła o widzenie z s. Rudko. Rozmowa odbyła się w rozmównicy. Tow. Niemczyk przedstawiła się jako funkcjonariuszka UB (okazała legitymację) i powołała się na pseudonim «Maria». [Siostra] Rudko rozmawiała niechętnie i starała się jak najszybciej zakończyć rozmowę. Powiedziała, że obecnie nie może pracować, gdyż nie może wychodzić na miasto, a jak wychodzi, to razem z inną siostrą. Po rozmowie tej [s.] Rudko poszła do o. Puskarskiego i dłuższy czas z nim rozmawiała. Po tej rozmowie [s.] Rudko nie może obecnie nigdzie wychodzić poza klasztor. Od tego czasu zaczęła pracować w kuchni. Wniosek: nie ulega wątpliwości, że [s.] Rudko zdekonspirowała przed o. Puskarskim fakt współpracy z UBP”¹⁴⁹. Oznaczało to *de facto* eliminację informatorki „Marii” z sieci agenturalnej.

Sprawa sióstr zakonnych nie była jedyną, która pojawiła się w wyniku kontaktów między peerelowskim MBP a StB. Znacznie ważniejszą informacją, jaką udało się funkcjonariuszom bezpieki uzyskać od czechosłowackich „przyjaciół”, była wiadomość o utrzymywaniu przez duchowieństwo greckokatolickie w Polsce nieformalnych kontaktów – także *via* Czechosłowacja – ze Stolicą Apostolską. Połączenie tych danych z uzyskanymi od zatrzymanych w Polsce księży zeznaniem o sporządzaniu przez duchownych sprawozdań o sytuacji Kościoła

¹⁴⁹ AIPN, 01283/1601 (mikr.), Notatka służbowa dotycząca Tekli Rudko, 28 IV 1951 r., b.p. Informację o zachowaniu s. Tadeuszy po rozmowie z funkcjonariuszką UB bezpieki otrzymała od innego, niezidentyfikowanego dotychczas informatora ps. „Jarka” (najprawdopodobniej zakonniczki obrządku łacińskiego), zob. *ibidem*, Notatka ze słów z doniesienia źródła ps. „Jarka”, 26 IV 1951 r., b.p.

grekokatolickiego w Polsce (i przesyłaniu ich do Watykanu) oraz ukrywaniu się niektórych duchownych pod przybranymi nazwiskami w klasztorach rzymskokatolickich, prowadziło do prostej konstatacji, że istnieją nielegalne drogi łączności między duchowieństwem grekokatolickim w Polsce a Watykanem. To prawdopodobnie dlatego w połowie 1951 r. dyrektor Departamentu V MBP płk Brystygier prosiła wiceministra Romkowskiego o nawiązanie dalszej współpracy i wymianę dokumentów oraz informacji z czechosłowacką bezpieką. „Czechosłowackie władze bezpieczeństwa w ubiegłych latach aresztowały szereg księży grekokatolickich, m.in. bp. Pawła Gojdyca, proboszcza parafii gr[recko]kat[olickiej] w Pradze Pawła Huczke i innych – stwierdzała ona w jednym z pism. – Księża ci prowadzili wywiadowczą i dywersyjną działalność w powiązaniu z Watykanem i OUN-UPA. Jest nam wiadomym, iż w toku śledztwa przeciwko ww. ujawniono szereg powiązań z polskim klerem grekokatolickim, szczególnie na odcinku organizowania nielegalnych przerzutów swoich ludzi z ZSRR i Polski do Czechosłowacji i poprzez nie do Austrii. W związku z tym, iż Wydz[iał] V Dep[artamentu] V prowadzi rozpracowanie kleru grekokatolickiego jako podejrzanego o prowadzenie wywiadowczej i rewizjonistycznej działalności, zachodzi potrzeba nawiązania kontaktu z czechosłowackimi organami bezpieczeństwa w celu uzyskania materiałów dot[yczących] polskiego kleru grekokatolickiego, jakie można uzyskać poprzez przesłuchanie przebywających w więzieniach czechosłowackich księży grekokatolickich”¹⁵⁰.

Wymienione wyżej działania aparatu bezpieczeństwa wymierzone były wprost przeciwko duchowieństwu grekokatolickiemu. Nie wiadomo jednak, czy – a jeżeli tak, to jakie dokładnie – podjęto kroki wobec wiernych, którzy sporadycznie domagali się nabożeństw w rodzimym obrządku. Wydaje się jednak, że funkcjonariusze bezpieki niedostatecznie orientowali się w tym zagadnieniu. Nie dysponowali też prawdopodobnie precyzyjnymi danymi dotyczącymi liczebności grekokatolików na ziemiach zachodnich i północnych. „Według posiadanych, niezupełnie pewnych informacji, na terenie Polski, a w szczególności na terenie

¹⁵⁰ AIPN, 01283/1597 (mikr.), Pismo dyrektor Departamentu V MBP płk Julii Brystygier do wiceministra MBP gen. Romana Romkowskiego, 19 VII 1951 r., b.p. „Wystąpiono z wnioskiem, po uzgodnieniu z kierownictwem Departamentu, do w[ice]min[istra] Mietkowskiego o nawiązanie kontaktu z czechosłowackimi organami bezpieczeństwa w związku z rozpracowaniem kleru grekokatol[ickiego] i o spowodowanie przesłania nam materiałów dot[yczących] współpracy w nielegalnej działalności kleru gr[recko]kat[olickiego] czechosłowackiego z polskim” – pisał o tym w swym miesięcznym sprawozdaniu Roszkowski (*ibidem*, Sprawozdanie Janusza Roszkowskiego z pracy za miesiąc lipiec, 31 VII 1951 r., b.p.).

woj. wrocławskiego i innych województw zachodnich, mieszka 70 tys. Łemków należących do obrządku greckokatolickiego, którzy są oporni i bardzo niechętnie odnoszą się do prób pochłonięcia ich przez Kościół rzymskokat[olicki] – stwierdzano w jednym z dokumentów w 1951 r. – Drugim ośrodkiem zamieszkania przesiedleńców pochodzących z akcji «W» jest woj. olsztyńskie, gdzie znajdują się przeważnie wysiedleńcy z woj. rzeszowskiego i lubelskiego, też należący do obrządku greckokatolickiego [i] również niechętnie odnoszący się do prób ich pozyskania przez duchowieństwo rz[ymsko]kat[olickie]. [...] Zarówno Urząd do spraw Wyznań, jak i Ministerstwo Bezpieczeństwa Publ[icznego] danych co do unitów na terenie Polski nie posiada¹⁵¹. Można więc jedynie przypuszczać, że wszystkie tego rodzaju inicjatywy były przez aparat bezpieczeństwa traktowane jako przejaw „ukraińskiego nacjonalizmu” i jako takie znajdowały się w gestii wydziałów II i III poszczególnych WUBP.

Rozpracowania lokalne: tereny południowo-wschodnie

Zakończenie akcji „Wisła” nie oznaczało kresu działań podejmowanych przez funkcjonariuszy bezpieki na terenach południowo-wschodnich. Wymienić tu można chociażby rozpracowywanie ss. służebnic, którym po akcji „Wisła” udało się pozostać w mieście, gdzie nadal prowadziły sierociniec¹⁵². 5 maja 1949 r. w WUBP w Rzeszowie założono sprawę agenturalnego rozpracowania o kryptonimie „Kwatera”. Wśród jej figurantów znalazły się także s. Manuela (Michalina) Kowalczuk, s. Partenia (Pulcheria) Kosyna i s. Jarosława (Rozalia) Łuczka. „W początkowym okresie po założeniu rozpracowania figuranci przechodzący w rozpracowaniu pozostawali w kontakcie z czł[onkami] org[anizacji] OUN, jak to miało miejsce z przełożoną b[yłego] sierocińca ukraińskiego. Kowalczuk Michalina była w kontakcie z czł[onkami] org[anizacji] OUN zam[ieszkałymi] w Krakowie, ks. Hrabem i ks. Deńką, którym przekazywała literaturę organizacyjną przez niejaką Małnowicz Marię (obecnie aresztowana) oraz w budynku sierocińca był punkt kontaktowy czł[onków] wspomnianej organizacji – pisano w jednym z dokumentów. – W późniejszym okresie stwierdzono w toku rozpracowania, że przełożona tego sierocińca oraz zakonnice utrzymują szerokie kontakty korespondencyjne

¹⁵¹ AIPN, 01283/1644 (mikr.), Sytuacja większych Kościołów nierzymskokatolickich w II i III kwartale 1951 r., b.d., b.p.

¹⁵² Trudno stwierdzić, jakie konkretnie podejmowano działania, wiadomo jednak, że jesienią 1948 r. przesłuchiowano niektóre z przebywających w Przemyślu sióstr (zob. np. AIPN Rz, 042/756, Protokół przesłuchania Michaliny Kowalczuk, 3 XI 1948 r., k. 1).

z org[anizacją] ukraińskich nacjonalistów mieszczącą się w Kanadzie i od tej organizacji otrzymują fundusze w formie gotówki i dolarów, które następnie przekazują wdowom po b[yłych] księżach ukraińskich i czł[onkach] org[anizacji] OUN”¹⁵³. Jeszcze przed wszczęciem sprawy w listopadzie 1948 r. przemyski sierociniec został zlikwidowany¹⁵⁴. Rzeszowscy urzędnicy postulowali też wysiedlenie z Przemyśla samych sióstr¹⁵⁵. Ostatecznie ani w Urzędzie Wojewódzkim, ani w WUBP na taki krok się nie zdecydowano, ograniczając się „jedynie” do usunięcia zakonnice do innego budynku. Także w następnych latach nie uniknęły one szykan¹⁵⁶.

Oprócz tego z orbity zainteresowania bezpieki nie znikali także – zgodnie z wydanymi poleceniami – księża greckokatolicki, którzy po zwolnieniu z COP

¹⁵³ AIPN, 0192/337, t. 18, Pismo naczelnika Wydziału III WUBP w Rzeszowie kpt. Włodzimierza Owsiejczyka do naczelnika Wydziału II Departamentu III MBP mjr. Bronisława Wróblewskiego z informacją o prowadzonych rozpracowaniach, 28 II 1951 r., k. 430–432 – zob. dok. nr 39 w części źródłowej.

¹⁵⁴ Por. E. Misyło, *Likwidacja ukraińskiego syrotyńca w Peremysli*, „Peremyński dzwony” 1993, nr 7/8/9, s. 19–22; P. Smoleński, *Jest już za późno*, „Gazeta Wyborcza”, 16 XI 2002. „W odpowiedzi na Wasze pismo [...] zawiadamiamy, że w Przemyśle istniał zakład sierot prowadzony przez s[iostry] zakonne Ukrainki, których jest 7 – pisał do Warszawy naczelnik Wydziału V WUBP w Rzeszowie. – Dzieci w zakładzie było 21 [w rzeczywistości co najmniej dwukrotnie więcej] w wieku 7–17 lat. Zakład pozostawał pod kierownictwem [s.] Kowalczuk Manueli. Fundusze czerpał z Kuratorium O[kręgu] S[zkolnego] Rzeszów, z «Caritasu» oraz przesyłek pocztowych od Ukraińców z USA. W listopadzie 1948 r. Kuratorium O[kręgu] S[zkolnego] w porozumieniu z Miejską Radą Nar[odową] w Przemyśle przeprowadziło kontrolę udzielonych subwencji zakładowi, gdzie zostało stwierdzone, że gospodarka jest prowadzona wadliwie. Na skutek powyższego zarząd miasta wysiedlił zakonnice do innego budynku, a zakład przemianował na Państwowy Dom Dziecka nr 1 z administracją cywilną, który obecnie posiada 72 dzieci pod swoją opieką”. Zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.), Pismo naczelnika Wydziału V WUBP w Rzeszowie ppor. Franciszka Krawczyka do naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP kpt. Józefa Dziemidoka w sprawie ukraińskiego sierocińca prowadzonego przez ss. służebnice w Przemyśle, 25 II 1949 r., b.p. – zob. dok. nr 27 w części źródłowej.

¹⁵⁵ „Wymienionym osobom, jako Ukrainkom, w miesiącu październiku 1946 r. pełnomocnik rządu USRR ds. ewakuacji proponował wyjazd do USRR, na co [one] nie zgodziły się – stwierdzano w jednym z pism. – Z tego najwidoczniej wynika, że pozostanie ich ma wytyczony cel, a to oddawanie swoich usług zakonspirowanym ukraińskim wrogom polskości. [...] Z uwagi na to, że konwent ss. służebnic godzi w dobro interesu państwa polskiego, a zamieszkiwanie jego członków w strefie nadgranicznej nasuwa wiele podejrzeń o działalność antypaństwową, przeto Urząd Wojewódzki stawia wniosek, ażeby osoby, które wchodzi w skład konwentu sióstr służebnic NMP w Przemyśle, przesiedlone zostały na tereny ziem zachodnich” (AAN, MAP, 1040, Pismo naczelnika Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie do MAP, 12 IX 1949 r., k. 49–50).

¹⁵⁶ Częściowo na ten temat zob. W. Czykało, S. Łebedowycz, *Narys istoriji Prowinciji Materi Bożoji Neustannoji Pomoczi*, Warszawa 1988, mps w zbiorach Archiwum Zarządu Prowincji ss. służebnic w Warszawie, s. 58–59.

ks. Emilian Kałeniuk
(zbiory E. Misiały)

w Jaworznie powrócili do dawnych miejsc zamieszkania. Nie udało się niestety ustalić, jakie konkretnie przedsięwzięcia podejmowano wobec ks. Sylwestra Krupy, który po zwolnieniu z więzienia w Grudziądzu od 1948 r. mieszkał w Przemyślu, odprawiając sporadycznie nabożeństwa (bez udziału wiernych) w miejscowej kaplicy oo. albertynów.

Nieco więcej wiadomo natomiast o innym duchownym, któremu udało się wrócić w tym samym czasie, ks. Emilianie Kałeniuku. Po zwolnieniu z Jaworzna zamieszkał w klasztorze ss. nazaretanek w Komańczy, odprawiając sporadycznie nabożeństwa greckokatolickie dla pozostałych w okolicznych miejscowościach Ukraińców obrządku wschodniego. Z niewia-

domych powodów (może ze względu na podeszły wiek) władze tolerowały pobyt duchownego, lecz jego aktywność pilnie obserwowała lokalna bezpieka, co tłumaczono tym, że „zam[ieszkuje] w grom[adzie] Komańcza oraz niedaleko pasa granicznego i jest podejrzenie, że może prowadzić różne kontakty z b[yłymi] współpracownikami bandy UPA, którzy to zdołali zbiec do Czechosłowacji, i z pozostałymi na tut[ejszym] terenie”, że „w obecnej dobie wzmógł swą działalność po linii religijnej, gdyż w święta ukraińskie do cerkwi w gr[omadzie] Komańcza zjeżdża się ludność ukraińska” oraz że nie należy „dopuszczać do wrogiej działalności elementu ukraińskiego”¹⁵⁷. Kapłana stale inwigilowała agentura zwerbowana spośród miejscowej ludności, a w PUBP w Sanoku i Lesku co jakiś czas pojawiał się pomysł, by go wysiedlić na Ziemię Zachodnie. Taki postulat zgłaszała też placówka WOP z Baligrodu, która prawdopodobnie miała własną agenturę „nastawioną” na rozpracowanie duchownego. „Obecnie, jako ksiądz greckokat[olicki], utrzymuje ożywioną korespondencję z wysiedlonymi przez akcję «W» jego współnikami z czasu grasujących band – pisano o duchownym w jednym z dokumentów. – A co najważniejsze, organizuje on w strefie nadgranicznej różnego rodzaju uroczystości, pod pretekstem czego przyjeżdżają b[yli] wysiedleńcy z zachodu [informacja

¹⁵⁷ AIPN Rz, 042/1741, Charakterystyka ks. Emiliana Kałeniuka sporządzona przez szefa PUBP w Sanoku por. Ludwika Setlaka, 30 III 1953 r., k. 2.

nieprawdziwa]. Odbicie tego jest takie, że po każdej uroczystości zorganizowanej przez ww. dają się odczuć odgłosy szeptanej propagandy przeciw obecnej rzeczywistości. Analizując ogólnie to zagadnienie, należy stwierdzić, iż ob. Kałeniuk jest podatnym [na] prowadzenie wrogiej inspiracji oraz może być wykorzystany do uprawiania różnego rodzaju przestępstw, jak również i do przestępstw o charakterze granicznym. Wobec powyższego proponuję zabronić ob. Kałeniuk Emilianowi zamieszkiwać w terenie strefy nadgranicznej wzdłuż całej granicy RP dla jej bezpieczeństwa¹⁵⁸. Zamiar ten jednak nigdy nie został zrealizowany.

Ostatnim duchownym greckokatolickim rozpracowywanym przez bezpiekę na terenach południowo-wschodnich był ks. Jan Wysoczański. Także w przypadku tego kapłana nie znamy żadnych szczegółów. Wiadomo jednak, że w połowie lat pięćdziesiątych został w jakiś sposób pozyskany do współpracy¹⁵⁹. Materiały na ten temat się nie zachowały¹⁶⁰.

Rozpracowania lokalne: ziemie zachodnie i północne

Podobne działania prowadzono także w poszczególnych jednostkach terenowych na ziemiach zachodnich i północnych. Dla przykładu WUBP we Wrocławiu założył w lipcu 1951 r. sprawę o kryptonimie „Wichrzyciele”, w ramach której inwigilacją i zbieraniem danych objęto duchownych greckokatolickich znajdujących się na terenie województwa wrocławskiego¹⁶¹. „Środowisko byłych księży gr[ecko]katolickich [...] stanowi najbardziej nacjonalistyczno-reakcyjny odłam

¹⁵⁸ *Ibidem*, Wniosek szefa PUBP w Lesku por. Stanisława Kluski do szefa WUBP w Rzeszowie w sprawie usunięcia ks. Emiliana Kałeniuka, [1951 r.], k. 14.

¹⁵⁹ Na przykład w notatce informacyjnej sporządzonej przez KW MO w 1958 r. wspomina się, że duchowny ten „jest wykorzystywany operacyjnie przez Ref[erat] do spraw Bezpieczeństwa KP MO w Jaśle”. Zob. AIPN, 01283/1604 (mikr.), Pismo zastępcy naczelnika Wydziału III KW MO w Rzeszowie kpt. Mieczysława Kalemby do Wydziału V Departamentu III MSW, 21 VII 1958 r., b.p. Por. AIPN Rz, 00179/2, Dziennik archiwalny teczek personalnych i pracy wyeliminowanej agentury WUSW w Rzeszowie, k. 99 (uwierzytelniony wypis w zbiorach autora); AIPN Rz, 00179/1, Dziennik ewidencji mikrofilmów wyeliminowanej agentury, k. 78 (uwierzytelniony wypis w zbiorach autora); AIPN, Kartoteka odtworzeniowa Biura „C” MSW, Karta E-14 dotycząca ks. Jana Wysoczańskiego (uwierzytelniony wypis w zbiorach autora).

¹⁶⁰ Dokumenty dotyczące uwikłania ks. Wysoczańskiego we współpracę z bezpieką zostały zniszczone w 1990 r.

¹⁶¹ Byli to: ks. Andrzej Złupko, ks. Konstanty Daćko, ks. Paweł Szufłat, ks. Aleksy Stećków (Styczek), ks. Jarosław Wodonos, ks. Michał Machnik, ks. Michał Haszczak, ks. Karol Korol, ks. Józef Chylak, ks. Jan Jurczyński, ks. Jan Polański, ks. Jarosław Hrebeniak. W ścisłym kręgu osób rozpracowywanych w ramach tej sprawy znaleźli się także kapłan obrządku bizantyjsko-słowiańskiego ks. Telesfor Perehud i nieznanymi bliżej duchowny ks. Stanisław Synówka.

kleru dolnośląskiego i utrzymuje nieprzejednanie wrogi stosunek do Polski Ludowej i Związku Radzieckiego, oczekując na nową wojnę i przywrócenie Kościoła greckokatolickiego, jednocześnie siejąc propagandę p[rzeciw]ko obecnej rzeczywistości i partiom politycznym – stwierdzano w jednym z dokumentów. – Wymienione środowisko jest ściśle ze sobą powiązane, jak również z elementem łemkowskim przybyłym na teren województwa wrocławskiego w ramach akcji «W», utrzymując ze sobą kontakty i skupiając się wokół zdecydowanego wroga Polski Ludowej, ks. Złupki Andrzeja, jako byłego z[astęp]cy administratora apostołskiego na całą Łemkowszczyznę¹⁶².

Głównym figurantem sprawy o kryptonimie „Wichrzyciele” był mocno schorowany i *de facto* nieopuszczający własnego mieszkania ks. Złupko. Owo szczególne zainteresowanie jego osobą ze strony wrocławskiej bezpieki tłumaczyć najprawdopodobniej należy tym, że cieszył się powszechnym szacunkiem przesiedlonych na te tereny Łemków, którzy często odwiedzali swego dawnego duszpasterza, oraz tym, że starał się – mimo choroby – utrzymywać kontakty listowne z duchownymi greckokatolickimi z innych terenów. Oprócz niego bardziej intensywnie inwigilowano też ks. Pawła Szufłata („był organizatorem wszystkich grup nacjonalistycznych”), ks. Włodzimierza Hajdukiewicza („jawnej roboty nie przejawia, lecz prowadzi zamaskowaną”), ks. Konstantego Daćkę („jest podejrzany przez MBP o prowadzenie wywiadu na rzecz Watykanu”) i ks. Jarosława Hrebieniaka („obecnie przebywa niezameldowany na terenie Wrocławia, co może świadczyć, że przybył tu ze specjalnym celem”). „Ww. stanowią najbardziej aktywny trzon wrogiego kleru greckokatolickiego i prowadzą wrogą robotę przeciwko obecnej rzeczywistości i państwu ludowemu” – stwierdzano w jednym z dokumentów¹⁶³.

Zachowało się niewiele materiałów sprawy „Wichrzyciele”. Z tego też powodu nie wiadomo, jakie dokładnie przedsięwzięcia podejmowano i jaką wykorzystywano agenturę. W świetle odnalezionych materiałów wydaje się jednak, że

¹⁶² AIPN, 01283/1597 (mikr.), Postanowienie referenta Sekcji 5 Wydziału V WUBP we Wrocławiu Jana Krochmalczyka o założeniu rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”, 24 VII 1951 r., b.p. – zob. dok. nr 59 w części źródłowej. Rozpracowanie „Wichrzyciele” wszczęto na polecenie Departamentu V MBP. „Nastawiono WUBP Wrocław na rozpracowanie grupy księży greckokatolickich przebywających na ich terenie – raportował przełożonym Roszkowski. – WUBP Wrocław w związku z tym założył rozpracowanie «Wichrzyciele». Polecono wykorzystanie agentury spośród [rzymskokatolickiego] kleru lwowskiego”. Zob. *ibidem*, Sprawozdanie Janusza Roszkowskiego z pracy za miesiąc lipiec, 31 VII 1951 r., b.p.

¹⁶³ *Ibidem*, Streszczenie posiadanych materiałów na księży greckokatolickich – figurantów środowiskowego rozpracowania kryptonim „Wichrzyciele”, 24 VII 1951 r., b.p.

jednym z głównych źródeł informujących funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa o interesujących ich osobach był wspomniany wyżej agent ps. „Buk” (prawosławny kapłan ks. Jan Lewiarz). Bezpieka nie rezygnowała też z pozyskania źródeł spośród rozpracowywanego duchowieństwa greckokatolickiego. Wzmianki na ten temat można znaleźć chociażby w materiałach ze wspomnianych wyżej centralnych rozpracowań (głównie „A-O”), z którymi sprawa „Wichrzyciele” była w pełni skoordynowana. Wynika z nich, że próby pozyskania współpracowników spośród rozpracowywanych księży zakończyły się niepowodzeniem. „WUBP Wrocław założył rozpracowanie pod kryptonimem «Wichrzyciele» na grupę kleru gr[ecko]kat[olickiego], przebywającą na ich terenie – pisał w jednym z dokumentów Janusz Roszkowski. – Próbowano werbować ks. gr[ecko]kat[olickiego] Szuflata, ale przy rozmowie [funkcjonariusze] doszli do wniosku, że ks. Sz[uf]lat na werbunek nie pójdzie i współpracy nie proponowano. WUBP Wrocław planuje w m[iesi]ącu listopadzie werbunek ks[ię]dza gr[ecko]kat[olickiego] Hrebieniaka Jarosława, który dotąd przebywał na terenie Warszawy, a ostatnio przeniósł się do Wrocławia”¹⁶⁴. Ostatecznie jednak próby werbunku ks. Hrebieniaka wówczas nie podjęto ze względu na brak kompromitujących materiałów.

Podobnie jak w przypadku spraw centralnych, także w rozpracowaniu o kryptonimie „Wichrzyciele” nie udało się bezpiece odnieść jakichś godnych uwagi sukcesów. Choć prowadzono je co najmniej do wiosny 1953 r., nie zdobyto żadnych dowodów, które mogły potwierdzać nielegalne czy kompromitujące działania greckokatolickiego kleru. Najpoważniejszym – jak się wydaje – efektem podejmowanych akcji było pozyskanie do współpracy (jako informatora

¹⁶⁴ *Ibidem*, Sprawozdanie Janusza Roszkowskiego z pracy za miesiąc październik, 5 XI 1951 r., b.p. „Planowany werbunek przez PUBP Strzelin – ks. Szufat – nie doszedł do skutku (brak materiałów kompr[omitujących] do złamania kandydata) tym bardziej, że już w roku 1949 były próby werbowania ww., jednak nie zawierowano go – uściślał tę kwestię wrocławski WUBP w przesłanym do Warszawy raporcie. – Obecnie rozmowę z kandydatem [na informatora] Sz. przeprowadził osobiście ref[erent] Sekcji 5 Wydz[iału] V Mazur, która mimo odpowiednich metod nie dała rezultatów. Kandydat Sz. swym zachowaniem starał się wykazać zupełnie lojalnym i – jak stwierdził – «jest zupełnie pewny, że państwo nie ma do niego żadnych zastrzeżeń, gdyż nigdy wrogo nie występował, a przeciwnie bierze udział we wszystkich akcjach, zjazdach itp.» Kiedy zwrócono uwagę na księży patriotów – lojalnych – którzy występowali przez radio na zjazdach oraz dawali swe oświadczenia do prasy, solidaryzując się z uchwałami rządu w sprawie zniesienia stanu tymczasowości [administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich] i na pytanie, czy on – jako ksiądz lojalny – złożyłby takie oświadczenie, [Sz.] odpowiedział, że «to byłoby dla niego poniżające»” (*ibidem*, Raport funkcjonariuszy Wydziału V WUBP we Wrocławiu dla naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP kpt. Józefa Dziemidoka o przebiegu środowiskowego rozpracowania kryptonim „Wichrzyciele”, [październik 1951 r.], b.p.).

o ps. „Arbor”) byłego kanclerza Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny i znaczącej postaci w środowisku łemkowskim, ks. Jana Polańskiego¹⁶⁵. Wkrótce potem, najprawdopodobniej w 1954 r., sprawa ta została zamknięta.

Niestety nie odnaleziono podobnych spraw prowadzonych w innych województwach. Nie wiadomo, czy materiały takie nie zachowały się, czy też działania podejmowane przez inne wojewódzkie i powiatowe urzędy bezpieczeństwa publicznego były zakrojone na mniejszą skalę. Pewne jednak jest, że terenowe struktury bezpieki zakładały także sprawy na poszczególnych kapłanów. Nie udało się ustalić ich dokładnej liczby, wiadomo jednak, że np. ks. Hołyński z Wrocławia rozpracowywany był w latach 1947–1948 w ramach sprawy o kryptonimie „U” prowadzonej przez Wydział III WUBP we Wrocławiu¹⁶⁶, ks. Józefa Chyłaka inwigilował Wydział III WUBP we Wrocławiu¹⁶⁷, ks. Stefana Jodłowskiego w 1950 r. rozpracowywali funkcjonariusze PUBP w Choszcznie¹⁶⁸, ks. Hrynyka WUBP w Gdańsku w ramach sprawy o kryptonimie „U-1”¹⁶⁹, a ks. Stanisław Harasowski był figurantem sprawy o kryptonimie „Artysta” prowadzonej przez WUBP w Poznaniu. Jedynym znanym duchownym zwerbowanym wówczas przez powiatowe struktury bezpieki był ks. Teodor Ludkiewicz, który w 1950 r. został pozyskany przez PUBP w Gryfinie jako informator ps. „Teodorowicz” (z uwikłania we współpracę uwolnił się w 1956 r.)¹⁷⁰.

¹⁶⁵ *Ibidem*, Meldunek funkcjonariuszy WUBP we Wrocławiu do naczelnika Wydziału I Departamentu XI MBP w sprawie rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”, [marzec 1953 r.], b.p. – zob. dok. nr 74 w części źródłowej. Więcej na ten temat w dalszej części tekstu.

¹⁶⁶ AIPN, Kartoteka byłego Biura „C” MSW, Karta E-14 dotycząca ks. Włodzimierz Hołyńskiego (uwierzytelniony wypis w zbiorach autora); J. Syrnyk, *Ludność ukraińska...*, s. 90–91.

¹⁶⁷ Polecenie takie lokalnym strukturom wydał naczelnik Wydziału II Departamentu III MBP mjr Bronisław Wróblewski, nakazując w sprawie duchownego „ustalić i przeprowadzić pełny wywiad [...] do wykonania powyższego należy podchodzić bardzo ostrożnie” (AIPN Wr, 024/3687, t. 1, Pismo naczelnika Wydziału II Departamentu III MBP mjr. Bronisława Wróblewskiego do naczelnika Wydziału III WUBP we Wrocławiu kpt. Stefana Turleja, [kwiecień 1951 r.], k. 1; tam też niewiele dokumentów zachowanych w tej sprawie. Zob. także inne materiały dotyczące tego duchownego: AIPN Wr, 039/9757).

¹⁶⁸ AIPN, Kartoteka byłego Biura „C” MSW, Karta E-14 dotycząca ks. Stefana Jodłowskiego (uwierzytelniony wypis w zbiorach autora). Materiały na temat duchownego zostały zniszczone w 1989 r.

¹⁶⁹ I. Hałagida, „*Szpieg Watykanu*”..., s. 92–95.

¹⁷⁰ AIPN, Kartoteka byłego Biura „C” MSW, Karta E-14 dotycząca ks. Teodora Ludkiewicza (uwierzytelniony wypis w zbiorach autora); A. Słabig, *Aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości narodowych...*, s. 221–222. Większość materiałów dotyczących informatora ps. „Teodorowicz” nie zachowała się. Część z nich wybrakowano w latach 1978 i 1988. Pozostałe zniszczono w 1989 r.

„Realizacje” lat 1952–1953 i ich skutki

Kulminacyjnym – jak się wydaje – momentem wspomnianych wcześniej rozpracowań o kryptonimach „A-O”, „K-U” i „Zakon” była „realizacja” (jak to określano w żargonie służb) głównych ich figurantów. Nie wiadomo, co spowodowało podjęcie takiej decyzji. Nie można wykluczyć, że wiązało się to z ogólnym nasileniem represji wobec Kościoła katolickiego w 1952 r. (czego wymowną ilustrację stanowią aresztowania niektórych członków rzymskokatolickiej kurii krakowskiej skazanych na początku 1953 r. w pokazowym procesie¹⁷¹), co skutkowało skazaniem – przebywającego od stycznia 1951 r. w więzieniu – biskupa kieleckiego Czesława Kaczmarka (22 września 1953 r.) i aresztowaniem prymasa Stefana Wyszyńskiego (26 września 1953 r.). Zaznaczyć tu należy, że już 10 lipca 1951 r. dyrektor Departamentu V MBP płk Julia Brystygier zwróciła się do swego odpowiednika w Departamencie Śledczym, płk. Józefa Różańskiego, z pismem, w którym prosiła o „przesłuchanie bp. Kaczmarka na okoliczność Kościoła greckokatolickiego w Polsce”¹⁷².

W połowie grudnia 1952 r. aresztowano trzech duchownych greckokatolickich: dwóch bazylianów – o. Pawła (Piotra) Puzkarskiego (13 grudnia) i o. Pasywa (Piotra) Szewahę (15 grudnia) oraz ukrywającego się od 1947 r. ks. Deńkę (16 grudnia). Przeprowadzono też gruntowną rewizję w pomieszczeniach klasztornych przy ul. Miodowej w Warszawie. Funkcjonariusze bezpieki odnaleźli tam m.in. kilka egzemplarzy nielegalnej literatury, niedużą sumę dolarów oraz – co chyba najistotniejsze – schemat skrytki w podziemiach przemyskiej katedry greckokatolickiej, gdzie ukryto rozmontowaną drogocenną mitrę biskupów przemyskich (tzw. koronę księcia Daniela). Dzięki temu schematowi funkcjonariuszom MBP udało się odnaleźć kosztowności; ich dalszy los pozostaje nieznan.

Spośród aresztowanych szczególną uwagę zwrócono na o. Puzkarskiego, który cieszył się zaufaniem duchowieństwa rzymskokatolickiego (w tym prymasa Wyszyńskiego). „Po trzech nieprzespanych nocach zabrali mnie w nocy na śledztwo

¹⁷¹ Więcej na ten temat zob. F. Musiał, *Kościół zraniony. Proces księdza Lelity i sprawa kurii krakowskiej*, Kraków 2003. Ogłoszono wówczas drakońskie wyroki, wobec trzech oskarżonych księży orzeczono karę śmierci, czwarty kapłan został skazany na dożywotnie więzienie.

¹⁷² AIPN, 01283/1597 (mikr.), Pismo dyrektora Departamentu V MBP płk Julii Brystygier do dyrektora Departamentu Śledczego MBP płk. Józefa Różańskiego w sprawie przesłuchania bp. Czesława Kaczmarka, 10 VII 1951 r., b.p. – zob. dok. nr 57 w części źródłowej. Kielecki ordynariusz był w tej sprawie przesłuchiwany m.in. 31 grudnia 1951 r.

– wspominał później duchowny swój pobyt w mokotowskim więzieniu. – Śledczy zachowywali się grzecznie, ale co ja im mówiłem, nie pamiętam. Prawdopodobnie wszystko, co im było trzeba i co chcieli. Kilka dni później powiedzieli mi, że zostali też aresztowani o. Jaworski, o. Szewaha, bracia Oleśków i Hassaj, siostry służebnice, które mieszkały w naszym domu. Oprócz tego dowiedziałem się, że w czasie rewizji pod ołtarzem naszej cerkwi i w piwnicy znaleźli dużo karabinów i innej broni, a w ścianach zamurowano dużo złota, że my utrzymywaliśmy kontakt z UPA i banderowcami. Na to wszystko ja miałem patrzeć i dawać swoje błogosławieństwo. Oprócz tego zarzucano mi, że będąc w przyjacielskich relacjach z J[ego] E[minencją] kard. Hlondem, a potem z prymasem Wyszyńskim, dostawałem z Watykanu dolary na podziemną działalność. Żeby ułatwić naszemu duchowieństwu podziemną działalność, starałem się o pracę dla niego na zachodnich ziemiach Polski. Zarzucano mi nawet, że jestem tajnym biskupem, a moje wizytacje zakonnic różnych zgromadzeń po całej Polsce zamiast prymasa to tylko parawan, za którym kryła się moja wroga działalność na niekorzyść Polski Ludowej i Związku Radzieckiego¹⁷³. W trakcie jego wielogodzinnych przesłuchań starano się przede wszystkim uzyskać od o. Puzkarskiego nie tylko potwierdzenie owych podejrzeń, ale też nowe informacje o kontaktach duchowieństwa greckokatolickiego z rzymskokatolickim i roli biskupów w przekazywaniu do Watykanu informacji czy pieniędzy przesyłanych ze Stolicy Apostolskiej do Polski za pośrednictwem prymasów Hlonda i Wyszyńskiego. Zdobyte w ten sposób dane miały wykazać „szpiegowską działalność” kleru greckokatolickiego oraz jej wspieranie przez polski episkopat. W tym też celu o. Puzkarski został „użyty” jako świadek w procesie bp. Kaczmarka¹⁷⁴. Śledztwo

¹⁷³ P. Puzkarskýj, *Korotkyj narys istoriji domu i cerkwy wasylianskoji w Warszawi 1930–1964*, Warszawa 1964, mps w archiwum Kurii Generalnej Zakonu św. Bazylego Wielkiego w Rzymie, s. 84.

¹⁷⁴ „Jedną z poważniejszych agencji Watykanu i jego ośrodków dywersyjnych w Polsce stanowili i stanowią niektórzy przedstawiciele reakcyjnego kleru obrządku greckokatolickiego, organizatorzy i uczestnicy faszystowskich band nacjonalistów ukraińskich, banderowców i UPA, organizatorzy masowych mordów Polaków, szpiegów imperializmu amerykańskiego. Reakcyjnych księży greckokatolickich – nacjonalistów ukraińskich w okresie po wyzwoleniu Watykan i Episkopat polski używał jako agentury w działalności dywersyjno-szpiegowskiej przeciwko Polsce i ZSRR. Watykan i Episkopat polski w tajemnicy przed społeczeństwem polskim i rzeszami wierzących za pośrednictwem prowincjała oo. bazylianów o. Puzkarskiego Pawła i in. finansował wrogów Polski, nacjonalistów ukraińskich, ukrywał zbrodniarzy antypolskich poszukiwanych przez władze, udzielał reakcyjnym księżom greckokatolickim, zaciekłemu wrogom narodu polskiego, prawa wykonywania funkcji religijnych w obrządku rzymskokatolickim” – pisano we wstępie do opublikowanego stenogramu z procesu, w którym zresztą umieszczono fragmenty zeznań o. Puzkarskiego (*Proces księdza biskupa Kaczmarka*

w sprawie wspomnianych trzech duchownych greckokatolickich trwało ponad rok i zakończyło się procesem przed Wojewódzkim Sądem Rejonowym w Warszawie, w trakcie którego (wyrok ogłoszono 31 grudnia 1953 r.) ks. Deńko został skazany na 12 lat więzienia, a o. Puszkarski i o. Szewaha na 10 lat¹⁷⁵.

Aresztowanie o. Puszkarskiego, ks. Deńki i o. Szewahy wywołało zrozumiałe zaniepokojenie wśród duchowieństwa greckokatolickiego. Szczególnie mocno – jak się wydaje – przeżyto to w bazylińskim klasztorze w Warszawie. Prawdopodobnie owa atmosfera zastraszenia spowodowała, że bezpieka podjęła kolejne próby werbunku z grona zakonników. Nie znamy do-

o. Pasyw (Piotr) Szewaha
(zbiory I. Hałagidy)

kładnie metod oraz celów, jakie zamierzali osiągnąć funkcjonariusze UB. Wiadomo jednak, że 9 września 1953 r. na współpracę z bezpieką zgodził się o. Augustyn (Korneliusz) Wojtowicz, który od tego dnia w kartotekach bezpieki figurował jako informator ps. „Józefowicz”¹⁷⁶. Owego pozyskania nie można chyba traktować jako dużego sukcesu¹⁷⁷. Niespełna rok później o. Augustyn zmarł.

Inaczej natomiast należy chyba traktować pozyskanie przez UB do współpracy również mniej więcej w tym samym okresie informatora ps. „Eliasz”¹⁷⁸. Nie udało się odnaleźć bezpośredniego potwierdzenia identyfikującego to źródło, lecz z treści zachowanych donosów i innych dokumentów wnioskować można, że bez

i innych członków ośrodka antypaństwowego i antyludowego, Warszawa 1953, s. 26, 225–233). Podobne stwierdzenia padały też w audycjach emitowanych wówczas przez Polskie Radio.

¹⁷⁵ „Opracował oszczercze i kłamliwe sprawozdanie...”. *Sudowyj wyrok otciu Mykoli Deńku*, oprac. I. Hałahida, „Peremyński dzwony” 2001, nr 1, s. 12–16.

¹⁷⁶ AIPN, 001176/761/J (mikr.), Zobowiązanie o. Korneliusza Wojtowicza do współpracy, 9 XI 1953 r., b.p.; *ibidem*, Kwestionariusz informatora ps. „Józefowicz”, b.d., b.p. Jak można przypuszczać, werbunkowi towarzyszyły obiekcje ze strony kapłana, skoro miesiąc później – 27 września 1953 r. – musiano go „dowerbować” poprzez podpisanie kolejnego zobowiązania (*ibidem*, Zobowiązanie o. Korneliusza Wojtowicza do współpracy, 27 X 1953 r., b.p.).

¹⁷⁷ W czasie kwerendy nie natrafiono na żadne oryginały czy odpisy ewentualnych doniesień, co tłumaczyć należy tym, że albo ich nie było, albo nie przedstawiały żadnej wartości i zostały wybrakowane. Materiały dotyczące o. Wojtowicza zniszczono w połowie lat sześćdziesiątych (uwierzytelniony wypis z karty E-14 dotyczącej o. Korneliusza Wojtowicza w zbiorach autora).

¹⁷⁸ D. Zamiatała, *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych...*, s. 356.

wątpienia chodzi tu o o. Rodiona (Romana) Barabasza, który po aresztowaniu o. Puzkarskiego zaczął pełnić funkcję delegata archimandryty dla oo. bazylianów w Polsce. Ojciec Barabasz spotykał się z funkcjonariuszami bezpieki regularnie przez kilka lat, z sieci agenturalnej wyeliminowany został prawdopodobnie na początku lat sześćdziesiątych.

Innym zakonnikiem, którego prawdopodobnie próbowano pozyskać, był o. Borys (Jan) Bałyk. Jednak i w tym przypadku przedsięwzięcia te zakończyły się fiaskiem. „W 1952 r. w czasie rewizji w klasztorze nie znaleziono u [o.] Bałyka żadnych materiałów kompromitujących – pisano o duchownym kilka lat później. – W czasie rewizji polecono mu zgłosić się w Urzędzie [Bezpieczeństwa] na m.st. Warszawę na drugi dzień. Stawił się punktualnie, przyjął go tow. Błaszczak, który po przedstawieniu ogromu przestępstw dokonanych przez zakon zażądał dowodu, że on jest lojalnym obywatelem, w postaci współpracy z organami UB. Podpisał oświadczenie, w którym zobowiązuje się informować na żądanie władz o zauważonej wrogiej działalności. Napisał przy tym swój życiorys i spis znajomych księży greckokatolickich. W spisie tym umieścił księży, którzy siedzieli w więzieniu lub [byli] w podeszłym wieku. W listopadzie 1953 r., przy okazji oddawania mu depozytu, przeprowadzono rozmowę, w której dalej deklarował się jako lojalny obywatel, gotów udzielić na żądanie władz informacji o znanej mu wrogiej działalności. Ponieważ nie zna osób, które taką działalność prowadzą, nie może nic aktualnie podać. Odmówił umówienia się na spotkanie na mieście, gdyż, jak oświadczył, szpiclem i agentem nie chce być. Jeśli władze mają do niego sprawę, to prosi o wezwanie urzędowe lub odwiedzenie go w klasztorze. Jak wynika z materiałów, nie było z nim żadnych spotkań¹⁷⁹.”

Z aresztowaniem i śledztwem prowadzonym przeciwko wspomnianym wyżej trzem duchownym związane są też działania podjęte wobec siostr zakonnych, z którymi owi kapłani utrzymywali kontakt. W przypadku ss. józefitek przyczyną było to, że przed swym wyjazdem z Krakowa ks. Deńko przekazał prowincjałowi oo. franciszkanów, o. Wojciechowi Zmarzowi, na przechowanie dwie walizki z częścią swych osobistych rzeczy. Wkrótce potem walizki te zostały odebrane przez s. Dorotę (Efrozynę) Buczeluk, s. Ananię (Annę) Łysik i s. Marię (Marię) Petryszyn. Najprawdopodobniej wydobyte od ks. Deńki w czasie przesłuchań informacje były powodem zatrzymania siostr (funkcjonariusze bezpieki twier-

¹⁷⁹ AIPN, 01283/1603 (mikr.), Notatka mjr. Romana Masnego z Wydziału III Departamentu III MBP w sprawie o. Borysa Bałyka, 4 II 1959 r., b.p.

dzili, że miało się w nich znajdować „archiwum UPA”). 8 stycznia 1953 r. aresztowano s. Dorotę i Marię, a 14 marca tego samego roku s. Ananię. Śledztwo nie dowiodło jednak żadnej ich winy i 9 kwietnia 1953 r. wszystkie siostry zostały zwolnione¹⁸⁰.

Znacznie groźniejsze wydawały się działania wymierzone przeciwko ss. służebnicom z Chełma, które utrzymywały ścisły kontakt z oo. bazylianami (kapelanami siostr). Stało się to podstawą do wysunięcia dawnych – nieprawdziwych – i nowych zarzutów: przede wszystkim posługiwania się podrobionymi dokumentami (metryki świadectwa) oraz nielegalnego posiadania zagranicznej waluty. 15 grudnia 1953 r. funkcjonariusze bezpieki przeprowadzili rewizję w domu siostr i przejęli znalezione tam dokumenty oraz inne przedmioty należące do zakonnic (po kilku tygodniach zakwestionowane rzeczy zwrócono). Po trwających całą noc przesłuchaniach siostry zwolniono, a ich przełożoną, s. Wissarionę (Olę) Oleksyn, zatrzymano i przewieziono do aresztu WUBP w Lublinie. Śledztwo w jej sprawie nie przyniosło żadnych efektów i już 23 grudnia 1952 r. zostało umorzone¹⁸¹. Wcześniej jednak zastraszona s. Wissariona zgodziła się podjąć współpracę z bezpieką jako informatorka ps. „Hucułka”. Okazała się jednak źródłem mało wartościowym. Od początku przekazywała tylko ogólnie znane informacje, a po kilku miesiącach pisemnie (!) odmówiła dalszej współpracy (choć próbowano ją jeszcze do tego nakłonić w 1956 r.)¹⁸².

s. Wissariona (Olga) Oleksyn
(AIPN Lu)

¹⁸⁰ Zob. AIPN Kr, 111/3159, Akta śledcze Doroty Buczeluk; *ibidem*, 111/3177, Akta śledcze Anny Łysik. Por. J. Marecki, *Zakony pod presją bezpieki. Aparat bezpieczeństwa wobec wspólnot zakonnych na terenie województwa krakowskiego 1944–1975*, Kraków 2009, s. 327, 545, 552.

¹⁸¹ AIPN Lu, 01/34, t. 2, Postanowienie o umorzeniu śledztwa przeciwko Oldze Oleksyn, 23 XII 1952 r., k. 29.

¹⁸² *Ibidem*, Raport kpt. Edwarda Popławskiego do naczelnika Wydziału II Departamentu VI KdsBP ppłk. Kazimierza Olecha o zezwolenie na nawiązanie kontaktu z wyeliminowanym informatorem ps. „Hucułka”, 17 X 1956 r., k. 96–97. Część materiałów dotyczących s. Wissariony wybrakowano w 1980 r.

Aresztowanie przełożonej chełmskich zakonnicy i przeprowadzona rewizja nie były jedynymi represjami zastosowanymi wobec siostr. Wydarzenia te wkrótce wykorzystano jako pretekst do pozbawienia ich pracy w szpitalu¹⁸³. 8 marca 1954 r. zakonnice zostały zmuszone do przeprowadzki. Opuściły chełmski szpital i wyjechały do Janowa Lubelskiego (pow. Kraśnik), gdzie podjęły pracę w tamtejszym Państwowym Domu Opieki Społecznej. „Gdy siostry były przy pracy, przyjechali przedstawiciele Wydziału Zdrowia i Opieki Socjalnej z Lublina i wręczyli siostronom urzędowe przeniesienie do pracy w Zakładzie dla Nieuleczalnie Chorych w Janowie Lubelskim – opisywano to wydarzenie w niepublikowanej historii zgromadzenia. – Przyjechali wielkim autobusem i przywieźli całą obsługę świeckich pielęgniarek, które od razu stanęły na wszystkich stanowiskach, na których pracowały siostry. W jednej chwili siostry nie mogły już wejść ani na oddział, ani do kancelarii. W przeciągu czterech godzin miały spakować się i opuścić teren szpitala. Większość siostr wyjechała ze swymi rzeczami, kilka zostało, by spakować resztę, ale nie mogły już tu nocować. [...] Po kilku dniach dali samochód ciężarowy, by zabrać resztę siostr i ich rzeczy. Tak siostry z wielkim żalem i na zawsze pożegnały szpital”¹⁸⁴.

Usunięcie siostr nie oznaczało jednak końca działań bezpieki wobec nich. „Zawiadamiam, że do Janowa [Lubelskiego] pow. Kraśnik zostały przeniesione z Chełma zakonnice służebnice NMP i zatrudnione w szpitalu dla nieuleczalnie chorych – pisał funkcjonariusz prowadzący rozpracowanie. – Zakonnice powyższe zostały przeniesione za wrogą działalność w szpitalu na terenie Chełma. Obecnie zakonnice te starają się o otrzymanie paszportów na wyjazd do Belgii. W związku z powyższym placówkę tę należy wziąć w aktywne rozpracowanie. Nastawić posiadaną sieć informacyjną oraz kontakty poufne w miejscu pracy zakonnic na sygnalizowanie o wszelkich objawach wrogiej działalności oraz zamierzeniach zakonnic. Jeśli nie posiadacie sieci na tym obiekcie, to proszę natychmiast dokonać werbunku spośród osób świeckich zatrudnionych na tym obiekcie i nastawić ją na rozpracowanie tychże zakonnic”¹⁸⁵.

¹⁸³ *Ibidem*, Pismo mjr. Tadeusza Kwiatkowskiego do I sekretarza KW PZPR w Lublinie w sprawie ss. służebnic w Chełmie, 23 XI 1953 r., k. 48–50.

¹⁸⁴ W. Czykało, S. Lebedowycz, *Narys istoriji Prowinciji Materi Bożoji...*, s. 67.

¹⁸⁵ AIPN Lu, 01/34, t. 2, Pismo ppor. Wacława Tomy do szefa PUBP w Kraśniku por. Jana Kościa, [1954 r.], k. 56. Z zachowanych materiałów wynika, że głównym źródłem w Janowie Lubelskim donoszącym na siostry był niezidentyfikowany informator ps. „Miś”.

Dalsze działania (1953–1956)

Jak wyżej wspomniano, aresztowanie w 1952 r. o. Puzkarskiego, ks. Deńki i o. Szewahy było prawdopodobnie kulminacją działań Departamentu V MBP wobec duchowieństwa greckokatolickiego. Niewiele niestety wiadomo o dalszych przedsięwzięciach podejmowanych zarówno przez ten departament, jak i Departament XI KdsBP, który przejął po nim sprawy. Wydaje się, że próbowano jeszcze kontynuować jakiś czas sprawę o kryptonimie „A-O”. Świadczyć o tym może informacja pochodząca z połowy 1953 r., w której oprócz tradycyjnych sformułowań o „szpiegowskiej robocie” greckokatolickiego kleru znalazła się też charakterystyka aktualnej sytuacji operacyjnej. „Agentura rekrutująca się z tego środowiska nie była wykorzystywana dotychczas do jego rozpracowania, względnie wykorzystywana była słabo – stwierdzano w tym dokumencie. – Dotychczas po rozpracowaniu księży gr[recko]kat[olickich] pracują informatorzy: a) Inf[ormator] „Eliasz” – na kontakcie Wydz[iału] II Dep[artamentu] XI – możliwości ma duże, wykorzystany słabo. b) Inf[ormator] „Arbor” – na kontakcie WUBP Wrocław – pracuje chętnie, informacji udziela o działalności nacjonalistycznej z przeszłości figurantów. Obecnie po tym środowisku ma słabe możliwości ze względu na dopuszczenie go do pracy pozytywnej. c) Inf[ormator] „Janek” – na kontakcie WUBP Koszalin – do pracy nieszczerzy, możliwości do pracy ma. d) Inf[ormator] „Polesie” – na kontakcie WUBP Gdańsk – do pracy nieszczerzy, możliwości ma duże. Celem uaktywnienia informatorów w pracy i zmuszenia ich do szczerości zostaną opracowane informacje dla poszczególnych WUBP na ww. informatorów celem ich dowerbowania. Pod koniec ub[iegłego] r[oku] przeprowadzono częściową likwidację sprawy, w wyniku czego zostali aresztowani o. Puzkarski, ks. Deńko i inni. Materiały dot[yczące] rozpracowania przekazano do Dep[artamentu] Śledczego celem wykorzystania ich w śledztwie. Na skutek przeprowadzonej likwidacji częściowej u pozostałych figurantów notuje się częściową obawę oraz ostrożność w swej działalności”¹⁸⁶. Nie udało się ustalić, czy zamierzenia te wprowadzono w życie, czy raczej formułowano je niejako siłą rozpędu. Wiele jednak wskazuje na to, że działania tego pionu bezpieczeństwa wobec duchowieństwa greckokatolickiego były coraz mniej energiczne i sprawa „A-O” została wkrótce zakończona¹⁸⁷.

¹⁸⁶ AIPN, 01283/1601 (mikr.), Anonimowa informacja dotycząca rozpracowania kryptonim „A-O”, 1 VII 1953 r., b.p.

¹⁸⁷ Tłumaczyłoby to brak jakichkolwiek dokumentów z lat 1954–1956 dotyczących tego rozpracowania. Nie można wykluczyć, że przyczyniło się do tego aresztowanie najbardziej aktywnych,

ks. Jan Polański (ABWa)

Nie oznacza to jednak, że funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa nie próbowali dalej prowadzić rozpracowania środowiska greckokatolickiego duchowieństwa ani też werbować źródeł informacji. Niekiedy się to udawało. Bez wątplenia najbardziej wartościowym źródłem był dawny kanclerz Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny ks. Jan Polański, który jako informator ps. „Arbor” został zwerbowany – jak wyżej wspomniano – 20 lutego 1953 r.¹⁸⁸ Dokładne przesłedzenie tego przypadku jest dziś niemożliwe z powodu wybrakowania materiałów (wydaje się, że jakąś rolę mógł tu odegrać konflikt kapłana z wrocławskim rzymskokatolickim wikariuszem kapitulnym ks. Kazimierzem Lagoszem), jednak stosunkowo

długi okres współpracy (do 1960 r.) oraz zachowana spora liczba doniesień rozproszonych w różnych jednostkach archiwalnych, a także poruszana w nich tematyka wydają się wskazywać, że duchowny był dosyć cennym źródłem безпеaki¹⁸⁹.

Za nieudane z kolei uznać należy pozyskanie dwa miesiące później innego duchownego greckokatolickiego pracującego w obrządku łacińskim, ks. Bogdana Poliwiki, który 28 kwietnia 1954 r. podpisał zgodę na współpracę jako informator ps. „Kozlicki”. Już dwa lata później (a faktycznie prawdopodobnie wcześniej) został wyeliminowany z sieci agenturalnej z powodu braku możliwości wykorzystania¹⁹⁰. Podobnie było w przypadku ks. Teodora Sawki, który 30 marca 1953 r.

znanych i cieszących się największym autorytetem kapłanów. Pozostali zaś duchowni zostali tymi wydarzeniami na tyle przybici i zastraszeni, że starali się nie eksponować swego obrządku, narodowości i aktywności.

¹⁸⁸ AIPN, Kartoteka byłego Biura „C” MSW, Karta EO-4-A dotycząca ks. Jana Polańskiego (uwierzytelniony wypis w zbiorach autora); AIPN Wr, Kartoteka odtworzeniowa byłego WUSW we Wrocławiu, Karta EO-4 dotycząca ks. Jana Polańskiego (uwierzytelniony wypis w zbiorach autora).

¹⁸⁹ Teczke pracy informatora ps. „Arbor” wybrakowano w 1973 r. Większość pozostałych zniszczono w 1990 r. Ocenę postępowania ks. Polańskiego komplikuje to, że był on niezwykle aktywnym „księdzem patriotą” popierającym publicznie działania władz. Z pewnością postać ta wymaga gruntownego opracowania w odrębnym tekście.

¹⁹⁰ AIPN, Kartoteka byłego Biura „C” MSW, Karta EO-4 dotycząca ks. Bogdana Poliwiki (uwierzytelniony wypis w zbiorach autora). Materiałów na temat duchownego nie udało się odnaleźć; prawdopodobnie nie zachowały się.

został pozyskany jako informator ps. „Teofil” (rok później materiały w jego sprawie złożono do archiwum z adnotacją, że duchowny ten do pracy agenturalnej „nie nadaje się”¹⁹¹) i ks. Jarosława Hrebieniaka, który wprawdzie 16 października 1954 r. podpisał zobowiązanie jako informator ps. „Las”¹⁹², lecz faktycznej współpracy z bezpieczeństwem nie podjął. „Informator «Las» zawerbowany został do współpracy w październiku 1954 roku – pisano niespełna rok później. – Przy werbunku materiały, jakie uzyskano w czasie opracowania, ww. nie potwierdził, jak również nie uzyskano żadnych nowych [informacji]. W dotychczasowej współpracy informator «Las» żadnych materiałów nie przekazał, gdyż na spotkaniach stwierdza, że nigdzie nie wyjeżdża i nic nie wie. Należy stwierdzić, że do współpracy jest ustosunkowany negatywnie, co wypływa z niewłaściwej z nim pracy”¹⁹³. Wkrótce potem ks. Hrebieniak został wyeliminowany z sieci agenturalnej.

Oprócz Departamentu V i jego terenowych komórek, duchowieństwo grekokatolickie – o czym już była mowa – rozpracowywali funkcjonariusze Departamentu III¹⁹⁴. Jedną z głównych spraw wówczas prowadzonych (a zarazem chyba największą z lat pięćdziesiątych) była gra operacyjna z Zagranicznymi Formacjami OUN oraz wywiadem brytyjskim o kryptonimie „C-1”. W jej trakcie na terenie Polski utworzono fikcyjną, w pełni kontrolowaną przez bezpieczeństwo ukraińskiego podziemia. Na czele tej struktury stał Leon Łapiński ps. „Zenon”, od 1949 r. rejestrowany w kartotekach UB jako agent ps. „Bogusław”¹⁹⁵. Wśród figurantów sprawy „C-1” znalazło się też kilku kapłanów grekokatolickich:

¹⁹¹ AIPN, Kartoteka byłego Biura „C” MSW, Karta EO-4 dotycząca ks. Teodora Sawki (uwiarytelniony wypis w zbiorach autora). Materiałów na temat duchownego nie udało się odnaleźć; prawdopodobnie nie zachowały się.

¹⁹² AIPN Wr, 0014/1624, Raport funkcjonariuszy WUBP we Wrocławiu o zatwierdzenie werbunku informatora „Las”, 19 X 1954 r., k. 8–11 – zob. dok. nr 86 w części źródłowej; *ibidem*, Zobowiązanie ks. Jarosława Hrebieniaka do współpracy, 16 X 1954 r., k. 12.

¹⁹³ *Ibidem*, Charakterystyka informatora ps. „Las”, 28 VII 1955 r., k. 84 – zob. dok. nr 90 w części źródłowej.

¹⁹⁴ Jedynie jako przykład można podać byłego więźnia COP w Jaworznie, ks. Męcińskiego, który przez kilka lat znajdował się w zainteresowaniu tego pionu. Dopiero w 1955 r. sprawę tę przekazano strukturom terenowym – WUdsBP w Olsztynie i PUdsBP w Ostródzie (AIPN Bi, 0089/1520, Postanowienie por. Henryka Justyńskiego w sprawie przekazania sprawy ks. Jerzego Męcińskiego do PUdsBP w Ostródzie, 16 VIII 1955 r., k. 176–178; *ibidem*, Postanowienie ppor. Franciszka Szafałowicza z WUdsBP w Olsztynie o założeniu sprawy ewidencyjno-obszaryjnej na ks. Jerzego Męcińskiego, 21 XI 1955 r., k. 180). Duchowny był inwigilowany do 1957 r., gdy udało mu się uzyskać zgodę na wyjazd na Zachód.

¹⁹⁵ Więcej na ten temat zob. I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona”...*, *passim*. Tam też dalsza literatura.

ks. Mirosław Ripecki, ks. Józef Przepiórski, a przede wszystkim ks. Bazyli Hrynyk. Głównymi zarzutami stawianymi duchownym było utrzymywanie przez nich kontaktów z „siatką” OUN oraz informowanie Stolicy Apostolskiej o losach grekokatolików w Polsce i USRR. Owe oskarżenia doskonale wpisywały się w przedstawione wyżej koncepcje bezpieki zakładające działalność szpiegowską grekokatolickiego kleru. Ostatecznie ks. Hrynyk został aresztowany 20 kwietnia 1954 r. w czasie „realizacji” sprawy „C-1”. Rok później skazano go za szpiegostwo na 6 lat pozbawienia wolności¹⁹⁶.

Banderowcy nie byli jedyną frakcją OUN, z którą funkcjonariusze peerełowskiego aparatu bezpieczeństwa prowadzili grę operacyjną. Jeszcze w 1949 r. wszczęto działania przeciwko melnykowskiej frakcji tej organizacji, którym nadano kryptonim „Pająki”¹⁹⁷. Jedną z rozpracowywanych w tej sprawie osób był ks. Piotr Hardybała, który przed wysiedleniem utrzymywał – jak się wydaje – ścisłe kontakty z melnykowcami, a może nawet pełnił funkcję rejonowego prowidnyka tej organizacji. 25 lutego 1953 r. duchowny został pozyskany do współpracy jako agent ps. „Ren”. Przekazał on bezpiece sporo informacji nie tylko o członkach czy sympatykach melnykowskiej siatki, ale też o ludności ukraińskiej przesiedlonej na zachodnie i północne ziemie Polski¹⁹⁸.

Paradoksalnie ożywienie działalności aparatu bezpieczeństwa nastąpiło w chwili pewnej „odwilży” w kraju, tj. w latach 1956–1957. To właśnie wówczas wszczęto nowe aktywne działania operacyjne wobec ks. Sylwestra Krupy w Przemysłu¹⁹⁹ i ks. Juliana Pleszkiewicza²⁰⁰. Podobne kroki podjęto w stosunku do

¹⁹⁶ Por. *idem*, „Szpieg Watykanu”..., s. 101–108 i nast.

¹⁹⁷ Częściowo na ten temat zob. M. Majewski, *Teodor Dak i operacja „Pająki”* [w:] *Służby bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji...*, s. 206–247.

¹⁹⁸ Więcej na ten temat zob. AIPN, 01434/174, Teczka osobowa i teczka pracy TW „Ren”. Informatora „Ren” bezpieka wykorzystywała do 1961 r., gdy wyjechał na pobyt czasowy do USA. Wyjazd ten był uzgodniony z sowieckim KGB, które zamierzało skierować go do penetracji emigracyjnych środowisk ukraińskich. Jednak po przybyciu na miejsce ks. Hardybała zdecydował się na emigrację i zerwał wszelkie kontakty z komunistycznymi służbami.

¹⁹⁹ AIPN Rz, 043/382, Postanowienie kpt. Henryka Lecińskiego o założeniu sprawy ewidencyjno-obszerniczej na ks. Sylwestra Krupę, 8 V 1956 r., k. 2; *ibidem*, Raport kpt. Henryka Lecińskiego z WUdsBP w Rzeszowie w sprawie ks. Sylwestra Krupy, 12 V 1956 r., k. 3–5 – zob. dok. nr 91 w części źródłowej. Sprawa prowadzona była do 1960 r.

²⁰⁰ AIPN, Kartoteka odtworzeniowa Biura „C” MSW, Karta E-14 dotycząca ks. Juliana Pleszkiewicza (uwierzytelniony wypis w zbiorach autora). Materiały te zostały wybrakowane w 1982 r.

zwolnionych z więzienia: ks. Teodora Markowa²⁰¹, ks. Michała Huka²⁰² i ks. Bazylego Hrynyka²⁰³. W tym samym okresie struktury powiatowe w Słupsku zaczęły inwigilować studytę o. Nikodema Stecurę²⁰⁴, a ich odpowiedniki w Lublinie przełożoną domu ss. służebnic w Janowie Lubelskim s. Wissarionę (Olę) Oleksyn²⁰⁵. Na początku 1959 r. zaczęto ponownie rozpracowywać ks. Deńkę (sprawa kryptonim „Iński”)²⁰⁶. Jest to już jednak temat na inne opracowanie.

Zakończenie

Jak wspomniano we wstępie do niniejszego tekstu, wiele zagadnień związanych z działaniami komunistycznego aparatu bezpieczeństwa wobec Kościoła greckokatolickiego w Polsce w pierwszym powojennym dziesięcioleciu jest jeszcze niejasnych. Jednak można już chyba pokusić się o zweryfikowanie niektórych opinii i stwierdzeń występujących w literaturze naukowej czy publicystyce.

Przede wszystkim nie wytrzymuje krytyki teza, że działania podjęte przez bezpiekę wobec greckokatolickich osób duchownych były podyktowane kolaboracją tych ostatnich z Niemcami w czasie wojny lub współpracą z ukraińskim podziemiem. Analiza zachowanych spraw i dokumentów wskazuje, że właściwie pojedyncze osoby duchowne utrzymywały kontakty z władzami okupacyjnymi,

²⁰¹ „Od nowo zwerbowanej agentury do sprawy agenturalno-śledczej krypt. «Rocznica» do[t]yczącej] grupy nacjonalistów ukraińskich podejrzanych o rozkolportowanie wrogich ulotek uzyskano dane, że w miesiącu marcu br. na terenie miasta Koszalina w mieszkaniu jednego z nacjonalistów ukraińskich zorganizowano potajemnie wieczorek dla Ukraińców – raportowano w jednym ze sprawozdań. – Na wieczorku tym byli obecni figuranci rozpracowania, kilku Ukraińców z poszczególnych powiatów naszego województwa, a także z terenu Szczecina i Poznania. Prowodzyrem tego był zwolniony z więzienia ksiądz Marków Teodor, b[ły]ł działacz bandy UPA” (AIPN Gd, 0019/112, Sprawozdanie z pracy agenturalno-operacyjnej Wydziału II KW MO w Koszalinie za drugi kwartał, 2 VII 1956 r., k. 60).

²⁰² AIPN, Kartoteka byłego Biura „C” MSW, Karta E-14 dotycząca ks. Michała Huka (uwierzytelniony wypis w zbiorach autora), zob. także AIPN Wr, 024/7812, Materiały operacyjne dotyczące Marii Huk (synowej duchownego, u której kapłan zamieszkał po zwolnieniu z więzienia w 1953 r.).

²⁰³ I. Hałagida, „*Szpieg Watykanu*”..., s. 201–203.

²⁰⁴ AIPN, Kartoteka byłego Biura „C” MSW, Karta E-14 dotycząca o. Nikodema Stecury (uwierzytelniony wypis w zbiorach autora).

²⁰⁵ AIPN Lu, 01/34, t. 3, Postanowienie zastępcy naczelnika Wydziału II KW MO w Lublinie kpt. Lecha Gabskiego o założeniu sprawy agenturalnego sprawdzenia na Olę Oleksyn, 4 IV 1957 r., k. 6–7.

²⁰⁶ AIPN Kr, 010/10428, Postanowienie o założeniu sprawy ewidencyjno-obszerniczej na ks. Mikołaja Deńkę, 27 I 1959 r., k. 3.

co zresztą często wynikało z pełnionych przez nie funkcji kościelnych (np. administratorzy czy proboszczowie parafii) czy społecznych (np. przewodniczący lokalnych komitetów ukraińskich). Znaczna część tego rodzaju zarzutów stawianych poszczególnym kapłanom była nieprawdziwa i nie znajdowała później potwierdzenia w czasie działań operacyjnych i śledstw. Podejmowane przez bezpiekę przedsięwzięcia nie dowiodły także, by *gros* duchowieństwa greckokatolickiego było aktywnie zaangażowanych we wspieranie ukraińskiego podziemia zbrojnego. Tego rodzaju (raczej sporadyczne) kontakty udowodniono jedynie kilku osobom duchownym (np. ks. Szewczukowi, ks. Hozie, ks. Hrabowi), za co zresztą dotknęły ich – niewspółmierne do popełnionych czynów – represje.

Wypada więc stwierdzić, że głównym powodem zainteresowania aparatu bezpieczeństwa klerem greckokatolickim była raczej narodowość duchownych, ich pozycja w środowisku mniejszości ukraińskiej i działalność społeczna. Niebagatelną też chyba rolę odgrywał fakt, że duchowni byli reprezentantami stosunkowo nielicznej, przetrzebionej w czasie okupacji i pierwszych latach powojennych, ukraińskiej inteligencji i chociażby z tego powodu – w myśl wydanych instrukcji – znajdowali się ciągle pod obserwacją bezpieki. W ówczesnej rzeczywistości, narastającej szpiegomanii i swoistej paranoi ogarniającej służby każda forma aktywności środowisk ukraińskich od razu kojarzona była z „ukraińskim nacjonalizmem” i „szpiegostwem na rzecz Watykanu i Anglosasów”.

Zupełnie nieprawdziwe są też informacje o dużym stopniu penetracji środowiska greckokatolickiego kleru przez agenturę zwerbowaną spośród duchowieństwa (sądy takie pojawiają się nierzadko w pracach naukowych osób duchownych²⁰⁷, jak też w ich publicznych wypowiedziach o charakterze publicystycznym²⁰⁸). Rzeczywisty obraz jest zupełnie inny. Nie negując samego zjawiska – przedstawionego w prezentowanym tekście w takim stopniu, w jakim

²⁰⁷ Wymienić tu można chociażby tekst ks. Henryka Borcza, w którym o współpracę z bezpieką pomówiony został ks. Ripecki (H. Borcz, *Dekanat sanocki w latach 1944–1956* [w:] *Powiat sanocki w latach 1944–1956*, red. K. Kaczmarski, A. Romaniak, Rzeszów–Sanok 2007, s. 64).

²⁰⁸ „Nie da się ukryć, że Kościół greckokatolicki będzie się musiał zmierzyć z prawdą o współpracy duchownych tego obrządku ze Służbą Bezpieczeństwa – stwierdził w jednym z wywiadów ks. Tadeusz Isakowicz-Zaleski. – [...] Nie da się zaprzeczyć, że byli księża, których bardzo prześladowano, a oni zachowali się heroicznie, ale penetracja tego środowiska przez SB była bardzo głęboka. Wielu z agentów spośród duchownych greckokatolickich wyrządziło swojemu Kościołowi – ale też środowisku ukraińskiemu w Polsce – olbrzymią krzywdę” (T. Isakowicz-Zaleski, *Pojednania nie można budować na kłamstwie*, rozm. C. Gmyz, „Rzeczpospolita”, 3 XI 2008).

pozwalają zachowane materiały – z całą stanowczością stwierdzić należy, że przypadki dobrowolnej długoletniej współpracy były nieliczne, a osoby duchowne, które zostały przez funkcjonariuszy bezpieki w różnych okolicznościach złamane, prędzej czy później próbowały się z tego wypłatać. Ich starania były na tyle skuteczne, że w większości przypadków zakończyły się powodzeniem (jeszcze przed zmianami w 1956 r.). Niemal wszystkie w następnych latach były też rozpracowywane jako figuranci różnych spraw zakładanych bądź na duchowieństwo, bądź na środowiska ukraińskie w Polsce.

Konstatując, można więc stwierdzić, że duchowieństwo greckokatolickie w Polsce wyszło z okresu stalinowskiego *per saldo* obronną ręką. Pozbawione swych biskupów, nie zawsze mogące znaleźć oparcie w hierarchii rzymskokatolickiej (także zaciekle zwalczanej przez władze), właściwie pozostało ono samotne w konfrontacji z potężnym aparatem władzy egzemplifikowanym przede wszystkim przez struktury bezpieki. Mimo wszystko jednak, nawet w tych skrajnie trudnych warunkach, duchowni starali się dalej nieść posługę swym wiernym. A niektórzy z nich – najodważniejsi i najbardziej aktywni – zapłacili za to szukaniami oraz pobytem w więzieniach. O tym przede wszystkim nie należy zapominać, pisząc dzieje greckokatolickiej wspólnoty w PRL.

Dokumenty

Nota edytorska

Niniejszy wybór dokumentów nie wyczerpuje tematu. Bez wątpienia w przyszłości uda się odnaleźć materiały, które rzucą nowe światło na bardziej szczegółowe aspekty przedstawianych tu faktów czy wydarzeń. Wydaje się jednak, że obecny zbiór jest reprezentatywny dla dzisiejszego stanu naszej wiedzy.

Prezentowane źródła przechowywane są w kilkunastu archiwach Instytutu Pamięci Narodowej: w Białymstoku, Krakowie, Rzeszowie, Warszawie i Wrocławiu. Niemal wszystkie upubliczniono po raz pierwszy. Dokumenty opublikowane zostały zgodnie z zasadami edytorstwa naukowego. Zachowano w nich język oryginału, ograniczając się jedynie do poprawienia błędów literowych, najbardziej rażących stylistycznych i ortograficznych oraz uwspółcześnienia interpunkcji. Podobnie jak w poprzednim tomie „Bazylikańskich Studiów Historycznych” ujednolicono także pisownię terminu „greckokatolicki”¹, a także zapis miesięcy w datach² oraz wyrazów „Kościół”, „Kuria”, „Kapituła”, które zdecydowano się pisać wielką literą. Ujednolicono także zapis numeracji wydziałów, departamentów i referatów (cyframi rzymskimi) oraz sekcji (cyframi arabskimi). Wszelkie dodatki odredaktorskie ujęto w nawiasy kwadratowe. Fragmenty nieczytelne i opuszczenia także zostały w ten sposób zaznaczone wraz z odpowiednim komentarzem. Występujące w dokumentach wyróżnienia (podkreślenia, spacjowanie, wersaliki) zachowano, stosując pogrubienie tekstu. Źródła opatrzone przypisami edytorskimi i wyjaśniającymi na tyle, na ile pozwala dzisiejszy stan wiedzy.

Pojawiające się w dokumentach nazwiska i imiona zostały ujednolicone i – zgodnie z obowiązującymi zasadami polskiej ortografii – spolszczone³. Przeważającą większość biogramów opracował redaktor niniejszego tomu na podstawie słowników biograficznych, schematyzmów czy drobnych informacji

¹ W oryginale występuje on jako „greckokatolicki”, „grecko-katolicki”, „grekokatolicki”, „greko-katolicki”.

² Zapis cyframi rzymskimi i arabskimi zamieniono na formę słowną.

³ Nazwiska zakończone na *-ćkyj*, *-śkyj*, *-ycz* podawane są z końcówkami *-cki*, *-ski* oraz *-icz*.

rozproszonych w literaturze. Noty sporządzone w oparciu o biogramy przygotowane przez innych autorów opatrzone źródłem informacji. Przynależność administracyjną miejscowości starano się podać zgodnie z ich aktualnym stanem w danym okresie⁴.

⁴ S. Rospond, *Skorowidz ustalonych nazw miejscowości na Ziemiach Odzyskanych według uchwał Komisji Ustalania Nazw Miejscowości przy Ministerstwie Administracji Publicznej*, t. 1–2, Wrocław 1948; *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorialnie ich właściwych władz i urzędów oraz urządzeń komunikacyjnych*, oprac. T. Bystrzycki i in., t. 1–3, Przemyśl–Warszawa 1931–1933; *Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1967.

Nr 1

1945 luty 27, Przemyśl – Pismo komendanta powiatowego Milicji Obywatelskiej w Przemyślu ppor. Franciszka Bielaka do Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Przemyślu w sprawie ks. Michała Huka

[^a]

Do
Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego
w Przemyślu

Załączone akta i zatrzymanego ks. Huka Michała¹, proboszcza ob[rządu] gr[recko]kat[olickiego] w Iskani podejrzanego o przynależność i współpracę z banderowcami^b, przedstawiam do tamtejszej dyspozycji.

Protokół przesłuchania Marczaka² – nauczyciela w Iskani – znajduje się^c na posterunku MO w Birczy, a który zostanie dostarczony przez komendanta tegoż posterunku na najbliższej odprawie i który to protokół zostanie przekazany w ślad [za] tut[ejszym] doniesieniem.

Zakwestionowane rzeczy u ks. Huka, jak: 1 bateria radiowa, druty telefoniczne z 4 słuchawkami i pas rewolwerowy [oraz] 1 aparat fotograficzny, w myśl

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczęć Powiatowa Komenda Milicji Obywatelskiej (Referat Śledczy) w Przemyślu z wpisaną odręcznie liczbą dzienną pisma Kd 314/45.

^b W dokumencie błędnie *bandurowcami*.

^c W dokumencie ukraińszczyzna *znachodzi się*.

¹ Michał Huk (1889–1980) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Poździaczu pow. Przemyśl, wyświęcony w 1916 r., żonaty. Po święceniach administrator w Pawłokomie pow. Brzozów (1917–1921) i proboszcz w Iskani pow. Przemyśl (1921–1945). Zaangażowany w ukraińskie społeczno-kulturalne życie wsi (z tego powodu przed 1939 r. negatywnie postrzegany przez władze i oskarżany o wspieranie działań antypolskich). Aresztowany w 1930 r. w czasie tzw. pacyfikacji pod zarzutem przynależności do OUN i przewieziony do Przemyśla, zapewne sądzony. W 1943 r. zaangażował się prawdopodobnie w tworzenie oddziału ukraińskiej samoobrony, który brał udział w starciach polsko-ukraińskich. W 1945 r. aresztowany i oskarżony o kolaborację z Niemcami oraz współpracę z podziemiem ukraińskim (rzeczywisty powód stanowił raczej fakt, że jego synowie byli aktywnymi członkami OUN). Skazany w 1945 r. w Przemyślu na 10 lat więzienia; przetrzymywany m.in. we Wronkach pow. Szamotuły, skąd został zwolniony w 1953 r. Po wyjściu na wolność mieszkał początkowo w Strzelinie, a później w Karszowie pow. Strzelin i w Pęczu w tym samym powiecie. Aktywnie rozpracowywany przez organa bezpieczeństwa. Ze względu na wiek i choroby nie pełnił posług duszpasterskich (sporadycznie jeździł do Chranowa pow. Ełk pomagać ks. Mirosławowi Ripeckiemu w czasie większych świąt). Zm. we Wrocławiu i tam został pochowany.

² Bronisław Marczak – brak bliższych danych.

rozkazu zostaną przesłane Komendzie Wojewódzkiej [MO], a ta przekaze [je] do Ministerstwa [Bezpieczeństwa Publicznego]³.

Komendant powiatowy MO
(-) F[ranciszek] Bielak, ppor.^d

[^e]

Źródło: AIPN, 915/1075, k. 5, oryginał, mps.

^d W dokumencie nieczytelna parafrasa na odbitej pieczęcie imiennej. Franciszek Bielak, „Dobry”, „Sokół” – w czasie II wojny światowej dowódca partyzanckiego oddziału Ludowej Straży Bezpieczeństwa obwodu Nisko, po 1945 r. komendant powiatowy MO w Przemyślu.

^e Poniżej pieczętka *Kierownik Referatu Śledczego* i nieczytelny podpis. U dołu pośrodku dokumentu okrągła pieczętka z godłem państwowym *Komenda Powiatowa Milicji Obywatelskiej w Przemyślu*.

³ W czasie późniejszego śledztwa duchowny stwierdzał, że część wymienionych rzeczy została mu podrzucana.

1945 wrzesień 5 [?] – Notatka nieznanego z nazwiska szefa wywiadu 28. pułku piechoty w sprawie ks. Bazylego Czerwinczaka

Wstępny protokół dochodzenia nr 51/b

Czerwinczak Bazyli^a, s. Andrzeja, ur. 1906 r., Ukrainiec [ze] wsi Krzeczkowa. Zatrzymany wg zeznania bandytów UPA¹ (załącznik nr 1²).

Ksiądz Czerwinczak Bazyli od dłuższego czasu brał aktywny udział w bandzie UPA. ^bPrzemowy jego były częstym zjawiskiem w każdej grupie UPA. Posiadał pistolet „siódemkę”^b. Podczas rewizji znaleziono ^bw cerkwi pod amboną³ paczkę literatury banderowskiej „Ideja i czyn”⁴ [oraz] list adresowany do matki

^a W dokumencie tu i dalej ukraińska wersja imienia *Wasyl*. Bazyli Czerwinczak (1906–1985) – duchowny grekokatolicki. Ur. w Potyliczu pow. Rawa Ruska, wyświęcony w 1935 r., celebś. Po święceniach wikariusz w Woli Oleszyckiej pow. Lubaczów (1935–1939), a następnie duszpasterz w Caryńskim, Krywem, Tworylnem i Smolniku pow. Lesko oraz Olszanach pow. Przemyśl. W 1945 r. zamieszkał jako rezydent w Przemyślu. Po raz pierwszy aresztowany w 1945 r. i oskarżony o współpracę z UPA, sądzony w 1946 r., niewinny. Wkrótce ponownie aresztowany. Skazany w 1947 r. na 8 lat więzienia (później zmieniono kwalifikację czynu i zmniejszono wyrok do 5 lat). Przetrzymany w Nowym Wiśniczu pow. Bochnia; zwolniony w 1951 r. Po wyjściu na wolność kapelan w rzymskokatolickim klasztorze ss. samarytanek w Żbikowie k. Pruszkowa oraz w zakładzie dla dzieci chorych umysłowo prowadzonym przez siostry. Rezydent i katecheta szkoły podstawowej w Miłosnej k. Warszawy (1957–1958). Po powrocie do rodzimego rytu duszpasterz grekokatolików w Bytowie (1958–1962), Krukankach pow. Węgorzewo (1962–1963), Jarosławiu (1965–1967) i Przemyślu (1963–1985); dojeżdżał też do Komańczy pow. Sanok (1972–1975) i Kulasznego tego samego powiatu (1968–1975). W 1969 r. mianowany kanonikiem Kapituły grekokatolickiej. Zm. w Przemyślu i tam został pochowany.

^{b-b} Fragment podkreślony odręcznie.

¹ Ukraińska Powstańcza Armia, UPA (Ukraińska Powstańska Armija, UPA) – ukraińska formacja zbrojna powołana w 1942 r. przez OUN-B do walki o niepodległe państwo ukraińskie, walczyła z Sowietami oraz wojskowymi formacjami niemieckimi. Ostatni zbrojny oddział zlikwidowany został przez sowieckie organa bezpieczeństwa w 1960 r. Najpełniejszą monografią tej formacji opublikowaną w języku polskim jest wydana ostatnio praca Grzegorza Motyki (*idem, Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*, Warszawa 2006), zob. też *Orhanizacija Ukrajinskich Nacionalistiw i Ukrajinska Powstańska Armija. Istoryczni narysy*, red. S. Kulczykyj, Kyjiw 2005. Tam też dalsza literatura.

² Dokumentów nie odnaleziono.

³ W czasie późniejszego śledztwa oraz rozprawy ks. Czerwinczak zdecydowanie negował to stwierdzenie. „Znaleziona ulotka nie mogła znajdować się pod amboną w cerkwi, gdyż w cerkwi w Olszanach nie ma w ogóle ambony. Dostęp do cerkwi jest umożliwiony wszystkim wiernym, a zwłaszcza w niedzielę” – zeznał on podczas procesu (AIPN Rz, 107/426, Protokół rozprawy ks. Bazylego Czerwinczaka, 18 IV 1946 r., k. 32v).

⁴ „Ideja i czyn” („Idea i Działanie”) – główne pismo kierownictwa OUN-B wydawane w latach 1942–1946 w podziemiu na Ukrainie. Ukazało się dziesięć numerów, których redaktorami byli

zamieszkującej w Przemyślu^b (obowiązkowo sprawdzić matkę i siostrę zamieszkujące w Przemyślu, niewykluczona możliwość, że matka i siostra były specjalną [grupą] łącznikową między Przemyślem a grupą „Jaroszenki”⁵, do której należał [ks.] Czerwinczak⁶).

[Ks.] Czerwinczaka trzeba poddać specjalnemu i umiejętnemu badaniu, gdyż zna „Jaroszenkę” i „Łastiwkę”^c. Spotykał się z nimi osobiście. Przy konfrontacji z Kowalikami Michałem⁷, Bazylim⁸ i Józefem⁹ ostatni podali, że spotykali się z nim w sotni „Łastiwki”,^b gdzie miał przemowę^b.

(-) Szef wywiadu 28. pp

Źródło: AIPN Rz, 107/426, k. 4, oryginał, rkps¹⁰.

kolejno Dymitr Majiwski, Mirosław Prokop, Michał Palidowicz oraz – prawdopodobnie – Piotr Fedun. Więcej zob. *Litopys UPA*, I seria, t. 24, red. J. Majiwszyj, E. Sztendera, Toronto 1995.

^c W dokumencie tu i dalej błędnie „Łastoczki”. Grzegorz Jankowski „Łastiwka” (?–1947) – partyzant UPA. Ur. w Cisowej pow. Przemyśl. W czasie II wojny światowej służył w ukraińskiej policji pomocniczej w Olszanach pow. Przemyśl; zdezerterował w 1943 r. Od stycznia 1946 r. dowódca sotni U-3 (kryptonim „94b”) wchodzącej w skład kurenia Piotra Mykołenki „Bajdy”. Zginął w walce z WP.

⁵ „Jaroszenko” – osoba niezidentyfikowana.

⁶ Informacja nieprawdziwa.

⁷ Michał Kowalik – osoba niezidentyfikowana.

⁸ Bazyl Kowalik – osoba niezidentyfikowana.

⁹ Józef Kowalik – osoba niezidentyfikowana.

¹⁰ Dokument ten powstał w oparciu o pierwszy, wstępny, protokół przesłuchania duchownego. „Czerwinczak Bazyl zeznał, co następuje – stwierdzano w nim. – Z początkiem sierpnia jechałem do Kupna na modlitwę. W drodze byłem zatrzymany przez pięciu osobników uzbrojonych i odprowadzony do lasu koło Krzeczkowej, gdzie spotkałem około 80 uzbrojonych banderowców. Tam zmusili mnie do odprawienia mszy świętej i wygłoszenia przemowy skierowanej przeciwko ZSRR. Literaturę banderowską widziałem u «Stepowego», który przyniósł ją do cerkwi i wręczył mi do rąk. Pistolet «siódemkę» dostałem od «Jaroszenki», który podarował [mi go] dla obrony własnego życia. Czasem przechodzili koło mnie banderowcy i słyszałem ich rozmowy o samostijnej Ukrainie. Zaznaczam, że Kowalików widziałem na zebraniu banderowców” (AIPN Rz, 107/426, Protokół przesłuchania ks. Bazylego Czerwinczaka, 5 IX 1945 r., k. 5). W czasie późniejszego śledztwa ks. Czerwinczak odwoływał fragmenty tego zeznania mówiące m.in. o tym, że miał pistolet lub że widział w czasie nabożeństwa Kowalików.

Nr 3

1945 październik 24, Wojtkowa – Pismo wójta gminy Wojtkowa Makarego Dachowa do Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Przemyślu w sprawie ks. Eugeniusza Modryckiego

[^a]

Do
Pow[iatowego] Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego
w Przemyślu

Ks. Eugeniusz^b Modrycki¹ z Grąziowej jest zatrzymany przez władze^c wojskowe polskie i znajduje się w Wojtkowej.

W związku z moim sprawozdaniem z daty dzisiejszej wnoszę o niezwłoczne zabranie go z Wojtkowej do dyspozycji ^cwładz bezpieczeństwa^c, gdyż zachodzi obawa, że władze wojskowe mogą go uwolnić i wymieniony umknie z rąk władz wymiaru sprawiedliwości.

Wójt gminy Wojtkowa
(Makary Dachów^d)

Źródło: AIPN, GK 435/7, k. 1, oryginał, rkps.

^a W lewym górnym rogu nieczytelna adnotacja.

^b W dokumencie błędnie *Emil*.

^{c-c} W dokumencie wielką literą.

^d W dokumencie powtórny zapis nazwiska Dachowa dokonany innym charakterem pisma. Makary Dachów – osoba niezidentyfikowana.

¹ Eugeniusz Modrycki (1907–?) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Drohobycz, wyświęcony w 1931 r., celebs. Po święceniach wikariusz i katecheta w szkołach w Sądowej Wiszni pow. Mościska (1931–1936), a następnie wikariusz w Rawie Ruskiej (1936–1938) i administrator w Grąziowej pow. Dobromil (po 1944 r. pow. Przemyśl). Aresztowany w 1945 r. pod nieprawdziwym zarzutem współpracy z gestapo oraz podziemiem ukraińskim. Po kilku dniach przekazany do PUBP w Przemyślu, gdzie przeszedł brutalne śledztwo. Zwolniony w 1947 r. Po odzyskaniu wolności przebywał w klasztorze oo. kamedułów na Bielanych k. Krakowa, a później został kapelanem sióstr obrządku łacińskiego w Justkowej Woli k. Krakowa. Jesienią 1947 r. wyjechał na zachodnie ziemie Polski; usilnie poszukiwany przez aparat bezpieczeństwa. Dalsze losy nieznanne, prawdopodobnie porzucił stan duchowny.

Nr 4

1946 sierpień 26, Rzeszów – Pismo funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie do naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie wysiedlenia bp. Jozafata Kocyłowskiego

[^a]

Do
Naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP
w Warszawie

W odpowiedzi na pismo z dnia 22 VIII 1946 r.¹ [^b] zawiadamiamy, że b[i-sku]p gre[ko]kat[olicki] Józef Kocyłowski² został zatrzymany 24 IX [19]45 r., będąc podejrzanym o współpracę z Niemcami i szerzenie szowinizmu antypolskiego. Ponieważ winy jego nie można mu było dostatecznie udowodnić, bp Józef Kocyłowski, jako Ukraińiec, został przesiedlony dnia 26 VI [19]46 r. na teren Ukrainiejskiej Republiki Socjalistycznej wraz z całym personelem na mocy porozumienia

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka z godłem państwowym *Wojew[ódzki] Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie Wydział V* z wpisaną odręcznie liczbą dzienną pisma 0107/515/46. Niżej odręczna dekretacja *Do teczki Kościoła* [przekreślony wyraz *prawosławnego*] *greckokatolickiego*. 20 IX [19]46 [r.] i nieczytelny podpis.

^b Opuuszczono numer dzienny pisma 1077/46 W.V/1059/46/ D.V.

¹ Chodzi o pismo wysłane przez naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP Jana Terkowskiego do naczelnika Wydziału V WUBP Rzeszowie, w którym – przesyłając odpis listu bp. Kocyłowskiego do Bolesława Bieruta z 26 czerwca 1946 r. – prosił on o natychmiastowe zaraportowanie mu o obecnym stanie danej sprawy. Zob. AIPN, 01283/1600 (mikr).

² Jozafat (Józef) Kocyłowski OSBM (1876–1947) – duchowny greckokatolicki, bazylianin, biskup. Ur. w Pakoszówce pow. Sanok, studiował w Rzymie, gdzie uzyskał doktoraty z filozofii i teologii, wyświęcony w 1907 r. Po święceniach wykładał dogmatykę w Greckokatolickim Seminarium Duchownym w Stanisławowie. Do zakonu wstąpił w 1911 r. w Krechowiu pow. Żółkiew. Od 1916 r. ordynariusz przemyski. Bardzo aktywny zarówno pod względem duszpasterskim, jak i organizacyjno-kościelnym. Po 1918 r. początkowo zajmował nieprzychylnie stanowisko wobec państwa polskiego, lecz po decyzji Rady Ambasadorów Ligi Narodów z 1923 r. był lojalny wobec władz II Rzeczypospolitej. Po 1944 r. mimo podziału diecezji pozostał w Polsce. Aresztowany w 1945 r. i po kilku miesiącach pobytu w rzeszowskim więzieniu przekazany razem z ks. Bazylim Hrynykiem stronie sowieckiej, zwolniony po kilku dniach powrócił do Przemyśla. Powtórnie aresztowany w czerwcu 1946 r., deportowany do ZSRR. Początkowo przetrzymywany w więzieniu we Lwowie, a następnie w podkijowskim obozie w Czapajewce, gdzie zmarł wycieńczony fizycznie i wyczerpany torturami psychicznymi. W 2001 r. zaliczony w poczet błogosławionych.

pomiędzy władzami radzieckimi [a władzami polskimi]. Przesiedlenia dokonywał miejscowy PUR, który miał do pomocy oddział WBW.

O danym miejscu jego zamieszkania nie wiemy.

P.o. kierownik S[ekcji] 5 Wydz[iału] V WUBP w Rzeszowie
(-) Dyjak Tadeusz³

Naczelnik Wydziału V WUBP w Rzeszowie
(-) Grodzieński Stanisław⁴

[^c]

Źródło: AIPN, 01283/1600 (mikr.), b.p., oryginał, mps⁵.

^c U dołu odręczny dopisek *Do teczki Kościoła* [przekreślony wyraz *prawosławnego*] *gr[recko]kat[olickiego]*. 30 IX [19]46 [r.].

³ Tadeusz Dyjak (ur. 1919 r.) – funkcjonariusz UB. Ur. w Radawcu pow. Lublin. Od 18 czerwca do 28 sierpnia 1946 r. referent Sekcji 5 WUBP w Rzeszowie. Później zwolniony. Por. AIPN Rz, 180/319, Akta osobowe Tadeusza Dyjaka.

⁴ Stanisław Grodzieński (1912–?) – funkcjonariusz UB. Ur. w Lublinie, w aparacie bezpieczeństwa od 1944 r. Członek grupy operacyjnej MBP „Prusy Wschodnie” (1945 r.), p.o. kierownik Sekcji 2 Wydziału I WUBP w Olsztynie (1945–1946), naczelnik Wydziału V WUBP w Rzeszowie (1946–1947). Zwolniony ze służby w 1947 r. w stopniu porucznika. Por. AIPN Rz, 0048/1271, Akta osobowe Stanisława Grodzieńskiego, por. *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej 1944–1990. Informator personalny*, red. J. Izdebski, K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2007, s. 184.

⁵ Dokument został opublikowany. Zob. I. Hałagida, *Deportacje greckokatolickich biskupów przemyskich do USRR w 1945 i 1946 roku. Nowe dokumenty*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2008, nr 2, s. 315, dok. nr 4.

1947 kwiecień 4, Warszawa – Pismo naczelnika samodzielnego Wydziału II Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego płk. Juliusza Burgina do wiceministra bezpieczeństwa publicznego płk. Romana Romkowskiego w sprawie kontaktów duchowieństwa greckokatolickiego w Polsce z duchowieństwem w Czechosłowacji

Do
płk. Romkowskiego¹

W toku dochodzeń prowadzonych przez władze czeskie przeciwko **Huczкови Pawłowi**², proboszczowi greckokatolickiej parafii w Pradze, który został aresztowany za współpracę z banderowskimi organizacjami, ujawniono szereg nazwisk osób podejrzanych o współpracę z ukraińskimi terrorystycznymi organizacjami w Polsce.

Przed wszystkim chodzi tu o osoby, które są poważnymi osobistościami i funkcjonariuszami greckokatolickiej Cerkwi i które w latach 1945–1946–1947, korzystając z łączności kurierskiej i różnych punktów przerzutowych, przekroczyły nielegalnie granice z Polski do Czechosłowacji, gdzie bądź to zamieszkały, bądź to wyjechały z CSR na Zachód. Większość z tych osób starała się o uzyskanie obywatelstwa czechosłowackiego, motywując [to] tym, że zawsze przyznawali się do narodowości czeskiej, względnie słowackiej. Część z nich wyjechała nielegalnie z CSR w różnych kierunkach.

Poniżej podajemy wykaz tych osób, które należy rozpracować na terenie Polski:

¹ Roman Romkowski [właśc. Natan Grinszpan-Kikiel] (1907–1968) – działacz komunistyczny i funkcjonariusz aparatu bezpieczeństwa. Ur. w Krakowie. Przed wrześniem 1939 r. członek egzekutywy Komitetu Okręgowego KPP w Krakowie (1928–1930), w l. 1930–1935 przebywał w ZSRR, funkcjonariusz okręgowy KPP na Śląsku i w Poznaniu (1935–1936). Aresztowany za działalność i więziony (1936–1939). W l. 1941–1944 partyzant w Brygadzie im. Stalina; komisarz polityczny i szef wywiadu brygady. Po 1944 r. m.in. wiceminister MBP (1946–1949), podsekretarz stanu w MBP (1949–1954). Członek KC PPR (1945–1948) i KC PZPR (1948–1955). Zm. w Warszawie i tam został pochowany. Por. M. Piotrowski, *Ludzie bezpieki w walce z narodem i Kościołem. Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978 – Centrala*, Lublin 2000, s. 314.

² Paweł (Pankracy) Huczko OSBM (1913–2002) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Muczonach w pobliżu miasta Edelény (Węgry), do zakonu wstąpił w Preszowie, wyświęcony w 1937 r. Po święceniach proboszcz w Medzilaborcach (1940–1943), a następnie rektor Greckokatolickiego Seminarium Duchownego w Preszowie (1943–1945) i proboszcz w Pradze (1945–1947). Aresztowany w 1947 r. i skazany w Pradze w 1948 r. na 15 lat więzienia o zaostrzonym reżimie. Zwolniony po 12,5 roku z zakazem odprawiania nabożeństw. Później wystąpił z zakonu oraz stanu kapłańskiego. Zm. w Koszycach i tam został pochowany.

Bazyli Melnyk^a, Paweł Myśkiw^b, A[rseniusz] Kulibaba^c – Krystynopol,
Jan Basarab^d, Emanuel Hlawacz^e, Stefan Harwanko³, dr Bazyli Hopko^f, Jozafat

^a W dokumencie ukraiński wariant imienia *Wasył*. Prawdopodobnie chodzi o: Bazyli Melnyk (1899–1949) – duchowny grekokatolicki. Ur. w Niebyłowie pow. Kałusz, wyświęcony w 1932 r., cełbs. Po święceniach proboszcz w Zarwanicy pow. Podhajce (1923–1926). Prawdopodobnie w 1926 r. inkardynowany do diecezji stanisławowskiej. Proboszcz w Zielonej pow. Nadwórna. W l. 1945–1946 przebywał w Liberu w Czechosłowacji, a od 1947 r. w Monachium. Duszpasterz ukraińskich studentów (1947–1949), redaktor pisma „Chrystyjański hołos” („Głos Chrześcijański”). Zm. w Monachium i tam został pochowany.

^b W dokumencie *prof. Petaw Myszkiv*. Prawdopodobnie chodzi o: Paweł (Piotr) Myśkiw OSBM (1911–1984) – duchowny grekokatolicki, bazylianin. Ur. w Słobodnicy w ówczesnej Jugosławii. Do zakonu wstąpił w 1933 r. w Krechowie pow. Żółkiew, wyświęcony w 1934 r. Po święceniach przebywał w klasztorze w Krystynopolu pow. Sokal (1935–1939), a następnie w Ołomuńcu w Czechosłowacji (1940–1946) oraz w Rzymie (od 1946 r.). Wikariusz generalny bp. Jana Buczki (1946–1953). Generalny protokonsultor zakonu bazylińskiego (1946–1949), generalny konsultor (1949–1953), protoarchimandryta (1953–1963), generalny ekonom (1963–1979) i ponownie generalny konsultor (1976–1982). Zm. w Rzymie i tam został pochowany.

^c W dokumencie ukraiński wariant nazwiska *Kułybaba*. Arseniusz (Antoni) Kulibaba OSBM (1911–1964) – duchowny grekokatolicki, bazylianin. Ur. w Łaskowcach pow. Trembowla. Do zakonu wstąpił w 1925 r. w Krechowie pow. Żółkiew. Po złożeniu pierwszych ślubów kontynuował naukę w bazylińskim Domu Studiów w Ławrowie pow. Turka (1927–1930), a następnie w Dobromilu (1930–1932). W l. 1932–1933 uczył łaciny i innych przedmiotów w klasztorze w Ławrowie. W l. 1933–1936 studiował teologię w bazylińskich klasztorach w Krystynopolu pow. Sokal i Żółkwi. Wyświęcony w 1936 r. Po święceniach studiował w „Gregorianum” w Rzymie. Po powrocie do Polski wykładowca w bazylińskim klasztorze w Ławrowie. Po wybuchu wojny wysłany jako wykładowca do Ołomuńca, gdzie przebywał do 1941 r. Po likwidacji seminarium przez gestapo przeniesiony do klasztoru oo. benedyktynów w Pradze. W styczniu 1943 r. przymusowo skierowany przez władze niemieckie do kopalni węgla w Ostrawie. Pracował tam jako robotnik fizyczny. Po zwolnieniu w 1943 r. wykładowca w klasztorze w Krystynopolu. Wyszedłony w ramach akcji „Wisła” do Stargardu Szczecińskiego. Od lutego 1948 r. wikariusz w parafii łacińskiej w Pile, a od września w Wałczu. Aktywnie rozpracowywany przez organa bezpieczeństwa. W 1957 r. przyjechał do Warszawy, gdzie mianowany został notariuszem Sądu Metropolitalnego w Warszawie. Od 1962 r. pełnił także funkcję obrońcy węzła małżeńskiego w Trybunale Prymasowskim. Niezależnie od tego pracował w parafii bazylińskiej w Warszawie oraz pomagał w duszpasterstwie grekokatolickim w Przemyślu (1960–1961). Protokonsultor Delegatury Bazylińskiej w Polsce (1960–1963?). W 1963 r. wyjechał do Rzymu. Doradca komisji liturgicznej Kongregacji ds. Kościołów Wschodnich. Zm. w Rzymie i tam został pochowany.

^d W dokumencie angielski wariant imienia *John*. Jan Basarab (1888–1961) – ukraiński prawnik i działacz grekokatolicki z Kanady. Studiował na uniwersytetach w Manitobie i Edmonton. W 1922 r. otworzył pierwszą ukraińską kancelarię adwokacką w Edmonton. Długoletni przewodniczący Bractwa Ukraińców-Grekokatolików w Kanadzie (oddział prowincji Alberta), członek dyrekcji wydawnictwa „Ukrajński wisti” („Ukraińskie Wieści”).

^e W dokumencie *Manuel*. Emanuel (Michał) Hlawacz OSBM (1919–1978) – duchowny grekokatolicki, bazylianin. Ur. w Seczowcach w pobliżu Trzebiszowa. Do zakonu wstąpił w 1919 r. w Mukaczowie. W czasie wojny przebywał w Krasnym Brodzie, a następnie w Medzilaborcach i Bukowcu (klasztor w Bukowej Horce) i Wysokich Tatrach. Wyświęcony w 1944 r. Po święceniach skierowany do klasztoru w Medzilaborcach, gdzie pełnił funkcję prefekta (1945–1946). Od 1946 r. pomagał w praskiej parafii grekokatolickiej (1946–1947), a po aresztowaniu o. Huczki, przejął jej administrowanie (do 1950 r.). Aresztowany w 1950 r., przeszedł brutalne śledztwo. Od 1951 r. bez wyroku

sądowego internowany w wojskowym obozie pracy, zwolniony w 1953 r. nadal zmuszony był utrzymywać się z pracy fizycznej (w wyniku wypadku w lesie stracił częściowo słuch). Od 1962 r. przebywał w rodzinnych Seczowcach. W 1968 r. jeden z inicjatorów odrodzenia Kościoła greckokatolickiego w Czechosłowacji i administrator odzyskanej parafii w Pradze. Od 1970 r. schorowany mieszkał w Nitrze. Tam też zm., pochowany został w Seczowcach.

^f W dokumencie *Hojko*. Prawdopodobnie chodzi o: Bazylia Hopko (1904–1976) – duchowny greckokatolicki, biskup. Ur. w Hrabsku na wschodniej Słowacji, wyświęcony w 1929 r., celebs. Po święceniach krótko administrator w Pakostovie (1929 r.), a następnie proboszcz w Pradze (1929–1936) i ojciec duchowny seminarium w Preszowie (1936–1941), sekretarz biskupa preszowskiego (1941–1947) i wykładowca w Greckokatolickim Seminarium Duchownym w Preszowie (1943–1947). Od 1947 r. sufragan diecezji preszowskiej. Aresztowany w 1950 r. i po roku brutalnych przesłuchań skazany w 1951 r. na 15 lat więzienia. Przetrzymywany w wielu więzieniach, m.in. w Leopoldovie, Ilavie i Valdicach. W 1964 r. z nadszarpniętym zdrowiem internowany w klasztorze w Osieku. Zwolniony w 1968 r., wkrótce ponownie zamieszkał w Preszowie. Aktywnie włączył się w odrodzenie Kościoła greckokatolickiego. Zm. w Preszowie i tam został pochowany. W 2003 r. zaliczony w poczet błogosławionych. Por. J. Bábjak, *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov*, t. 1, Preszow 2009, s. 32–44. Tam też dalsza literatura.

^g W dokumencie ukraiński wariant *Iwan Ludcyszyn*. Jan Ludcyszyn – osoba niezidentyfikowana.

^h W dokumencie *Baczinski*. Wojciech Baczyński – osoba niezidentyfikowana.

³ Stefan Harwanko (ur. 1920 r.) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Kropiwniku pow. Dobromil, wyświęcony w 1945 r., celebs. Po święceniach wyjechał do Rzymu, gdzie podjął studia, które ukończył w 1951 r. Duszpasterz greckokatolicki w Kanadzie: w Yorktown (1952–1956), Buchanan (1956–1958), Wakaw (1958–1964), Krydor (1964–1969), Saskatoon (1969–1971) i Preeceville (1971, 1977–1978). Postulator procesu beatyfikacyjnego metropolity Andrzeja Szeptyckiego.

⁴ Jozafat (Józef) Kamiński OSBM (1908–1970) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Rozbórze Długim pow. Jarosław, do zakonu wstąpił w 1925 r. w Krechowie pow. Żółkiew. Studiował w Ławrowie pow. Turka i Dobromilu, wyświęcony w 1934 r. Po święceniach znany rekolekcjonista, pracował też we Lwowie i Konecznej pow. Gorlice. Od 1941 r. proboszcz w Czystohorbie pow. Sanok. Chcąc uniknąć wywiezienia do USRR, w 1944 r. przedostał się nielegalnie razem z matką i dwoma braćmi na terytorium Czechosłowacji. Duszpasterz w Vydraniu k. Medzilaborec. Poszukiwany przez polskie i czechosłowackie organa bezpieczeństwa. Aresztowany w 1948 r. i skazany w Pradze na 10 lat więzienia. Przetrzymywany m.in. w Leopoldovie, Ilavie i Valdicach. Zwolniony w 1956 r. z zakazem pełnienia posługi. Od 1961 r. protoihumen działającej w podziemiu prowincji oo. bazylianów. Od 1968 r. wspierał duszpasterstwo w praskiej parafii. Zm. w Pradze i tam został pochowany. Por. J. Bábjak, *Zostali verní...*, t. 1, s. 522–523.

⁵ Jan Kinak – osoba niezidentyfikowana.

⁶ Jan Budko – osoba niezidentyfikowana.

je Brisa Josep⁷, Fedoriw Jerzyⁱ, Huczko Pankracy⁸, Bercz Andrzej^j, Halko Józef⁹, Lipin Piotr^k, Nyczka Metody^l, Kit Jan^l, Łobodycz^m Roman, Hlawacz Józef¹⁰, Ka-

ⁱ W dokumencie *Georg Fedoriw*. Prawdopodobnie chodzi o: Jerzy Fedoriw (1907-?) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Sadowie pow. Stanisławów, studiował w Greckokatolickiej Akademii Teologicznej we Lwowie i na Uniwersytecie w Pradze, gdzie obronił doktorat. Po 1945 r. w Kanadzie. Wyświęcony w 1949 r., celebs. Po święceniach wikariusz w Toronto (1949–1956), sekretarz kancelarii biskupiej (1949–1979), później ponownie duszpasterz w Toronto, historyk Kościoła.

^j W dokumencie ukraiński wariant imienia *Andrij*. Andrzej Bercz (1921–1974) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Dobrovem k. Turczianskich Teplic, wyświęcony w 1946 r., żonaty. Po święceniach duszpasterz-birytualista w rzymskokatolickiej parafii w Ruprechticach (1946–1950). Po usunięciu z parafii, by utrzymać rodzinę, pracował fizycznie w różnych miejscowościach. Aresztowany w 1961 r. i skazany na 10 miesięcy więzienia za potajemne odprawianie nabożeństw. Przetrzymany w Mirowem k. Ołomuńca. Po odnowieniu duszpasterstwa greckokatolickiego duszpasterz w Brezinach (1968–1970) i Novosadzie (1970–1974). Zm. w Koszycach i tam został pochowany. Por. J. Bábjak, *Zostali verní...*, t. 1, s. 331–333.

^k W dokumencie *Lupin Petr*. Piotr Lipin (1905–1984) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Letniej pow. Drohobycz, wyświęcony w 1933 r., celebs. Po święceniach wikariusz w Kropielnikach pow. Rudka (1934–1938), a następnie w Niedzielnej pow. Turka (1938–1939). W l. 1939–1944 proboszcz w Woli Michowej pow. Lesko. Od 1944 r. przebywał w obozie dla uchodźców w Vornbach w Niemczech, a od 1949 r. w USA. Proboszcz w Clifton Heights (1949–1950) i Filadelfii (1949–1957). Rektor katedry filadelfijskiej (1957–1962). W l. 1964–1982 proboszcz w Chester. Tam też zm., pochowany został w Filadelfii.

^l W dokumencie błędnie *Nyczka*. o. Metody (Michał) Nyczka OSBM (1919–1986) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Teklówce pow. Zaleszczyki, do zakonu wstąpił w 1936 r. w Krechowce pow. Żółkiew. W l. 1941–1946 przebywał w klasztorach w Krystynopolu pow. Sokal i Żółkwi, wyświęcony w 1944 r. Po 1945 r. w Rzymie, a następnie w Paryżu, skąd w drugiej połowie 1947 r. wyjechał do Brazylii, gdzie był wikariuszem (1947–1948), administratorem (1948–1949) i ponownie wikariuszem (1949–1950) w Ivai, administratorem w Prudentópolis (1950–1956) oraz rektorem katedry w Kurytybie (1956–1959). Po wyjeździe do USA wikariusz w Chicago (1960–1963), a następnie proboszcz w Bradford w Anglii (1964–1967). Od 1979 r. mieszkał w Kanadzie, gdzie był proboszczem w Mundare (1979–1986) i wikariuszem w Vancouver (1986 r.). Pełnił szereg funkcji kościelnych i społecznych, m.in. duchowego dyrektora nowicjatu ss. służebnic i katechety w Brazylii, archidiecezjalnego konsultora w Edmonton (1980–1986), duchowego dyrektora Ligi Ukraińskich Katolickich Kobiet w Edmonton, redaktora pisma „Pracia” („Praca”) w Brazylii i dyrektora audycji radiowej „Weczirnia hodyna” („Wieczorna Godzina”) w Edmonton (do 1985 r.). Zm. w Toronto, pochowany został w Mundare.

⁷ Josep Szalje Brisa – osoba niezidentyfikowana.

⁸ Prawdopodobnie chodzi o duchownego o. Pawła Huczkę, który nosił świeckie imię Pankracy. Zob. przyp. 2 w niniejszym dokumencie.

⁹ Józef Halko (1904–1987) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Hazleton w stanie Pensylwania (USA), wyświęcony w 1928 r., żonaty. Po święceniach administrator w Wyszniej Olszawie k. Stropkowa (1928–1934). Od 1934 r. organizator i pierwszy administrator (później proboszcz) parafii w Bratysławie. W 1950 r. internowany, a następnie wysiedlony na Morawy (z powodu ciężkiej choroby nie pracował, cała rodzina utrzymywała się dzięki pensji jego żony). W 1968 r. aktywny inicjator odnowienia duszpasterstwa greckokatolickiego. W l. 1968–1979 ponownie administrator w Bratysławie. Od 1974 r. tytularny kanonik diecezji preszowskiej. Zm. w Bratysławie, pochowany został w Preszowie. Por. J. Bábjak, *Zostali verní...*, t. 2, s. 145–148.

¹⁰ Józef Hlawacz – osoba niezidentyfikowana. Być może chodzi o rodzzonego ojca bazylianina o. Emanuela Hlawacza.

¹ W dokumencie *Kitt Iwan*. Jan Kit (1911–?) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Zwertowie pow. Żółkiew, wyświęcony w 1935 r., celebs. Po święceniach administrator w Stefkowej pow. Lesko (1935–1937) i w Łupkowie tego samego powiatu (1937–1946). W 1946 r. przedostał się na terytorium Czechosłowacji, a następnie do Niemiec. W l. 1946–1948 duszpasterz w Lubece. Od 1948 r. pracował w Belgii. Proboszcz w Trazegnies (1948–1950), Charleroi (1950–1962), Lowanium (1962–1965) i ponownie Charleroi (1956–?). Kanonik od 1978 r. Wydawca trzymiesięcznika „Hołos Chrysta Czołowikolubcia” („Głos Chrystusa Miłującego”).

^m W dokumencie *Lobodycz*. Roman Łobodycz (1893–1969) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Srokach Szczyreckich pow. Lwów, wyświęcony w 1917 r., celebs. W czasie I wojny światowej kapelan w armii austro-węgierskiej, trafił do włoskiej niewoli. Po zwolnieniu kapelan w UHA, po zakończeniu walk krótko internowany w Polsce. Kapelan metropolity Andrzeja Szeptyckiego, a później m.in. katecheta w Żydaczowie i Haliczu, wikariusz i proboszcz w Załukwi pow. Stanisławów, rektor katedry w Stanisławowie (1930–1935) i we Lwowie (1938–1939, 1941–1944). Znany działacz społeczny, członek UNO. W l. 1935–1938 senator RP. W l. 1944–1946 przebywał w Pradze. W 1947 r. wyemigrował do USA. Proboszcz w Los Angeles (1947–1951), rektor Greckokatolickiego Seminarium Duchownego w Waszyngtonie (1952–1953), duszpasterz w Filadelfii. Tam też zm. i został pochowany.

ⁿ W dokumencie *Kapisinski Martus*. Prawdopodobnie chodzi o: Mikulasz Kapiszinski (1898–1961) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Brusnicy w pobliżu Stropkova, wyświęcony w 1922 r., żonaty. Po święceniach administrator w Varadce koło Bardejowa (1922–1927), a następnie duszpasterz w Preszowie (1927–1950). Od 1938 r. wykładowca w miejscowym Seminarium Duchownym. Aresztowany w 1950 r. i przetrzymywany w Hlohovcu, a następnie w obozie pracy w Podolińcu. Zwolniony w 1951 r. z nakazem przesiedlenia się do północnych Czech. Mieszkał w Starych Niechanicach w pobliżu Hradec Kralowych, gdzie pracował jako nocny stróż. W 1957 r. powrócił na Słowację do Velkej Luki. Tam też zm., pochowany został w Sliaczu. Por. J. Bábjak, *Zostali verní...*, t. 1, s. 388–390.

¹¹ Włodzimierz (Grzegorz) Kowałyk OSBM (1910–1992) – duchowny greckokatolicki, bazyliantin. Ur. w Złoczowie, do zakonu wstąpił w 1927 r., wyświęcony w 1936 r. Po święceniach przebywał w klasztorze w Krystynopolu pow. Sokal, pełnił m.in. funkcję ihumena, w l. 1946–1947 studiował w Rzymie. Po studiach wyjechał do Argentyny. Wiceprowincjalny superior w Argentynie (1948–1953), generalny ekonom zakonu w Rzymie (1953–1955), pracownik Radia Watykan (1953–1954). W l. 1955–1965 proboszcz i opiekun nowicjatu w Apóstoles, wikariusz w Nowym Jorku (1965–1969), proboszcz (1970–1974) i wikariusz (1974–1983) w Apóstoles, duszpasterz w Berisso (1983–1991). Założyciel i długoletni redaktor pisma „Żyttia” („Życie”). W 1991 r. powrócił na Ukrainę, zm. w Czerwonohradzie (do 1953 r. Krystynopol) i tam został pochowany.

¹² Ludowicz Moczak – osoba niezidentyfikowana.

rońko^o, Marian Potasz¹³, Irenej Baczyński^p, Michał Sabadosz^r, Jan Dreksler¹⁴, Jan Majurnik¹⁵, [s], Kamiński Karol¹⁶, Kamińska Magdalena¹⁷, Kerliczko Jan¹⁸, Aleksander Jakubowski¹⁹, Ignacy Wizniuk²⁰, Stefan Haragal²¹, Kowalik Grzegorz^t,

^o W dokumencie *Fedronka*. Innocenty (Jan) Fedorońko OSBM (1923–1971) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Hrabowczyku k. Svidnika, do zakonu wstąpił w 1938 r. w Mukaczowie. W czasie II wojny światowej przebywał w Rużomberku i Michalowcach, a po 1945 r. w Pradze; wyświęcony w 1948 r. W l. 1950–1951 internowany w klasztorze w Podolińcu, a następnie skierowany do wojskowych obozów pracy w północnych Czechach. Zwolniony w 1954 r., nadal zmuszony był do utrzymywania się z pracy fizycznej. Po odnowieniu duszpasterstwa greckokatolickiego w 1968 r. duszpasterz w Bratysławie. Tam też zm. i został pochowany. Por. J. Bábjak, *Zostali verní...*, t. 1, s. 55–58.

^p W dokumencie błędnie *Irena Baczyńska*. Irenej Baczyński (1906–1989) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Poraczu, wyświęcony w 1930 r., żonaty. Po święceniach administrator w Lutynie (1930–1952), w 1950 r. podpisał zgodę na przejście na prawosławie, lecz w rzeczywistości nadal pozostał grekokatolikiem. W 1952 r. nawiązał kontakt z grupą ks. Jana Ljawienca. Aresztowany w 1955 r. i rok później skazany na 2 lata więzienia. Po odrodzeniu duszpasterstwa greckokatolickiego w Czechosłowacji m.in. duszpasterz w Sabinovie. Pochowany w Lutynie.

^r W dokumencie *Michał Sabadycz*. Michał Sabadosz (1904–1984) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Viszló w pobliżu miasta Edelény (Węgry), wyświęcony w 1929 r., celebs. Po święceniach katecheta w szkołach państwowych w Preszowie (1929–1936) oraz wychowawca w internacie. W l. 1936–1943 dodatkowo katecheta w gimnazjum. W l. 1943–1947 wicerektor Greckokatolickiego Seminarium Duchownego w Preszowie oraz wizytator katechetów, członek Kapituły preszowskiej. Za pracę odznaczony przez papieża tytułem domowego kapelana. W 1949 r. mianowany potajemnie przez bp. Pawła Gojdyca (na wypadek aresztowania hierarchy) jednym z zastępców; w 1950 r. krótko aresztowany. Następnie – aż do 1964 r. – pracował jako robotnik fizyczny. Po przejściu na emeryturę w 1968 r. zamieszkał w Sabinovie. Po odnowieniu duszpasterstwa greckokatolickiego administrator w Preszowie, a wkrótce potem w Sabinovie; mitrat. Po kilku latach z powodów zdrowotnych wyjechał do rodzinnego Viszló. Tam też zm. i został pochowany. Por. J. Bábjak, *Zostali verní...*, t. 2, s. 314–319.

^s W dokumencie powtórzone nazwisko o. Kulibaby.

^t W dokumencie *Rehor*. Prawdopodobnie błędny zapis i powtórnie chodzi o bazylianina Włodzimierza Kowalyka, zob. przyp. 11 w niniejszym dokumencie.

¹³ Marian (Jan) Potasz OSBM (1918–2006) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Preszowie, do zakonu wstąpił w 1932 r. w Mukaczowie, wyświęcony w 1943 r. Po święceniach przebywał krótko w Toryskach, a później w Preszowie. Aresztowany w 1948 r. Skazany w 1950 r. w Bratysławie na 10 lat więzienia, zwolniony w 1954 r. Nie mogąc wrócić na Słowację, pracował jako robotnik w Cieplicach w północnych Czechach. Potajemnie organizował życie zakonne. W 1958 r. ponownie aresztowany i skazany na 8 lat więzienia, zwolniony na podstawie amnestii w 1960 r. Po 1968 r. aktywny uczestnik odnowienia duszpasterstwa greckokatolickiego w Czechosłowacji, długoletni protoiumen bazylikańskiej prowincji (1970–1994). Zm. w Preszowie i tam został pochowany. Por. J. Bábjak, *Zostali verní...*, t. 2, s. 314–319. Tam też dalsza literatura.

¹⁴ Jan Dreksler – osoba niezidentyfikowana.

¹⁵ Jan Majurnik – osoba niezidentyfikowana.

¹⁶ Karol Kamiński – osoba niezidentyfikowana.

¹⁷ Magdalena Kamińska – osoba niezidentyfikowana.

¹⁸ Jan Kerliczko – osoba niezidentyfikowana.

¹⁹ Aleksander Jakubowski – osoba niezidentyfikowana.

²⁰ Ignacy Wizniuk – osoba niezidentyfikowana.

²¹ Stefan Haragal – osoba niezidentyfikowana.

Nyczko Bazyli²², **Benedykt Melnyk**²³, **Kohut Mikołaj**^u, [s], **Grzegorz Buranycz**^w, **Teodor Priszlak**²⁴, **Eugeniusz Durko**²⁵, **Anton Itrisz**²⁶, **Hrygorij Hałamaj**²⁷, **Joannes Kumanes**²⁸, **Aleksander Lazarczuk**²⁹, **Dymitr Szymczij**³⁰.

Przy niniejszym załączamy fotokopie następujących dokumentów³¹:

^u W dokumencie *Nikołaj*. Mikołaj (Michał) Kohut OSBM (1911–1971) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Nesquehoning w stanie Pensylwania (USA), do zakonu wstąpił w 1932 r., wyświęcony w 1935 r. Później pracował w Kanadzie. W l. 1937–1940 duszpasterz w Mundare, a następnie (1941–1943) opiekun nowicjatu w tamtejszym klasztorze. W l. 1944–1946 duszpasterz w Grimsby. Od 1946 r. przebywał w Rzymie, gdzie m.in. był generalnym konsultorem zakonu (1946–1953), dyrektorem ukraińskiej sekcji Radia Watykan (1948–1952), sekretarzem generalnym (1949–1952) i rektorem Seminarium Św. Jozafata (1952–1953). Od 1953 r. ponownie w USA. Dwukrotny protoiumen (1953–1958, 1964–1970). Duszpasterz w Uniontown w stanie Pensylwania (1958–1964) i w Astorii w stanie Nowy Jork (1970–1971). Zm. w Astorii, pochowany został w Haptonburgh.

^w W dokumencie błędnie *Grigorij Burabyz*. Grzegorz Buranycz (1912–?) – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Prawdopodobnie narodowości polskiej, według niektórych źródeł przed przybyciem do Pragi był klerykiem greckokatolickim. W l. 1946–1948 mieszkał na praskiej parafii greckokatolickiej, pomagając równocześnie osobom duchownym w przedostawaniu się do zachodnich stref okupacyjnych Niemiec. Aresztowany przez czechosłowacką bezpiekę i skazany w 1948 r. na dożywocie. Dalsze losy nieznanne.

²² Bazyli Nyczko – osoba niezidentyfikowana.

²³ Benedykt (Włodzimierz) Melnyk OSBM (1907–1993) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Niebyłowie pow. Kałusz. Do zakonu wstąpił w 1923 r., nowicjat odbył w Krechowcie pow. Żółkiew (1923–1924), później przebywał w Ławrowie pow. Turka (1925–1928), Dobromilu (1929–1930) i Krystynopolu pow. Sokal (1930–1932). Wyświęcony w 1932 r. Po święceniach wikariusz w Żółkwi (1933–1934). Od 1935 r. duszpasterz w Brazylii i Argentynie: wikariusz w Prudentópolis (1935–1938), proboszcz w Cruz Machado (1939–1940), Prudentópolis (1941–1948), Antonio Olinto (1949–1950), União da Vitória (1951–1956), Apóstoles (1957–1963), Campo Mourão (1964–1971), Roncador (1972–1981). Pod koniec życia powrócił na Ukrainę. Zm. w Hoszowie i prawdopodobnie tam został pochowany.

²⁴ Teodor Priszlak (1895–?) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Lipovcu w środkowej Słowacji, wyświęcony w 1923 r. Po święceniach duszpasterz w Krajnej Bystrej (1923–1946) i Medvediu (1923–1928). Dalszych losów nie udało się ustalić.

²⁵ Eugeniusz Durko – osoba niezidentyfikowana.

²⁶ Anton Itrisz – osoba niezidentyfikowana.

²⁷ Hrygorij Hałamaj – osoba niezidentyfikowana.

²⁸ Joannes Kumanes – osoba niezidentyfikowana.

²⁹ Aleksander Lazarczuk – osoba niezidentyfikowana.

³⁰ Prawdopodobnie chodzi o: Doroteusz (Dymitr) Szymczij OSBM (ur. 1915 r.) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Buczaczu, do zakonu wstąpił w 1937 r., wyświęcony w 1942 r. Po święceniach katecheta w Krystynopolu pow. Sokal (1943–1946). Po II wojnie światowej w Brazylii. Początkowo wikariusz w Pitandze (1947–1948) oraz Iracemie (1948 r.), a następnie rektor seminarium bazylińskiego w Prudentópolis (1949–1954). Proboszcz (1954–1956) i wikariusz (1957–1961) w Ivai. Równocześnie opiekun nowicjatu w tamtejszym klasztorze. W l. 1953–1959 konsultor bazylińskiej prowincji. Dwukrotny opiekun nowicjatu w Apóstoles (1961–1965, 1970–1979), duszpasterz w Posadas (1965–1969) i Oberá (1980 r.). Na początku lat dziewięćdziesiątych powrócił na Ukrainę.

³¹ Załączników nie odnaleziono.

1. Wykaz 15 greckokatolickich zakonnic wraz z personaliami. Zwracamy uwagę na fakt, że nie chodzi tu właściwie o zakonnice, lecz o osoby, które pod tą przykrywką chciały przekroczyć granicę i ująć uwadze organów bezpieczeństwa³².
2. Świadcstwo dojrzałości Teodora Priszłaka, który został aresztowany na terenie Słowacji za kolportaż nielegalnych ulotek.
3. Książeczkę wojskową Piotra Myśliki, który obecnie przebywa w Rzymie, gdzie spełnia b[ardzo] ważną funkcję w ukraińskich organizacjach, oraz zaświadczenie wydane przez poselstwo jugosłowiańskie w Pradze.
4. Świadcstwo urodzenia [x] z dnia 20 września [19]45 r. wydane przez Urząd Parafialny w Liszczycach, świadcstwo urodzenia [y] wydane przez Urząd Parafialny w Szmitkowie oraz świadcstwo urodzenia [z].

Nasi przyjaciele³³ proszą o ustalenie autentyczności dokumentów oraz przekazanie danych dotyczących osób figurujących na ww. świadectwach.

5. Karta przydziałowa na nazwisko Georg **Kynach**³⁴.

Zebranie danych odnośnie ww. osób ma poważne znaczenie w dalszym prowadzeniu śledztwa.

Następną osobą rozpracowywaną przez władze czeskie jest Eugenia **Kowalowa**³⁵, ur. 10 grudnia 1910 r. w Hołuczkwie w Polsce. Ww. była służącą księdza **Melnyka** Bazylego w Polsce. [Ks.] Melnyk zajmował się przewożeniem ludzi na Zachód. Obecnie znajduje się w Bawarii.

Na szczególną uwagę zasługują dwie osoby, które podają się za zakonnice, co do których zachodzi podejrzenie, że nie są zakonnicami, tj. Maria **Ostiukowa**³⁶,

^x Opuuszczono numer dokumentu *Nr 45/75*.

^y Opuuszczono numer dokumentu *Nr 5/37*.

^z Opuuszczono numer dokumentu *Nr 25/41*.

³² Chodzi o służebnice i józefitki, które w czasie II wojny światowej lub tuż po niej przedostały się na terytorium Czechosłowacji.

³³ W nomenklaturze aparatu bezpieczeństwa współpracujące służby. W tym przypadku chodzi o StB.

³⁴ Prawdopodobnie chodzi o: Gleb (Grzegorz) Kinach OSBM (1888–1980) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Zbarażu, do zakonu wstąpił w 1914 r., wyświęcony w 1915 r. Po święceniach m.in. opiekun nowicjatu w Mukaczowie (1920–1939), następnie przebywał w Pradze (1939–1944). Wikariusz generalny zakonu (1946–1949), opiekun nowicjatu w Apóstoles (1951–1952). Od 1952 r. w Rzymie. W l. 1958–1963 generalny konsultor zakonu, zastępca redaktora wydawnictwa „Analecta OSBM” (1952–1980). Zm. w Rzymie i tam został pochowany.

³⁵ Eugenia Kowalowa – osoba niezidentyfikowana.

³⁶ Teofilakta (Maria) Ostiuk SSMI (1920–1997) – zakonnica greckokatolicka, służebnica. Ur. w Nowym Dworze pow. Hrubieszów, do zgromadzenia wstąpiła w 1938 r. w Krystynopolu pow. Sokal. Tam też odbyła kandydaturę i nowicjat. W połowie maja 1946 r. w okolicach wsi Bielanka pow. Gorlice przedostała się na teren Czechosłowacji do klasztoru swojego zgromadzenia w Preszowie. W październiku 1947 r. przeniesiona z Preszowa do klasztoru w Trzebiszowie. Aresztowana w 1948 r. przez czechosłowackie organa bezpieczeństwa, wraz z innymi siostrami osadzona

ur. 24 kwietnia 1920 r. w Krystynopolu w Polsce, oraz Stefania **Bruchalowa**³⁷, ur. 13 marca 1917 r. w Lisztinach.

Przyjaciele proszą również o ustalenie danych odnośnie **Buranycza** Grzegorza, ur. 6 grudnia 1912 r. w Wawrzyku pow. [Nowy] Sącz, który po swoim powrocie z obozu koncentracyjnego w pierwszej połowie [19]45 r. przystąpił do organizacji banderowskiej, a następnie wyjechał do CSR, gdzie współpracował z ww. organizacją. Za tę działalność został on obecnie aresztowany. W jego notesie figurują adresy: **Olga Kaczmerska**³⁸ z Baligrodu i **Osidacz** – aptekarz z Baligrodu³⁹.

Następnie ustalono, że przy przekraczaniu granicy polsko-czechosłowackiej pomagali [o.] **Puszkarski**⁴⁰ z Warszawy i [o.] **Kulibaba** z Krystynopola z pow. hrubieszowskiego⁴¹.

W związku ze zbliżającym się procesem sądowym przeciwko banderowcom w Pradze przyjaciele proszą o niezwłoczne sprawdzenie powyższych danych. Przyjaciele proszą również o przesłanie im naszych uwag odnośnie działalności grecko-

w obozie pracy w Ilavie, a następnie, wraz z 16 siostrami zakonnymi i 1 osobą świecką, przekazana do Polski i osadzona bez sankcji prokuratorskiej w więzieniu w Sosnowcu, zwolniona w 1949 r. Po wyjściu na wolność zamieszkała w klasztorze ss. elżbietanek obrządku łacińskiego w okolicach Katowic. Później pracowała w aptece Sanatorium Przeciwgruźliczego w Adampolu pow. Włodawa (1949–1952). W następnych latach przebywała w placówkach swego zgromadzenia w Goleniowie (1952–1953), Wałczu (1953–1954), ponownie Goleniowie (1954–1959), Halembie pow. Ruda Śląska (1959–1961), Świdwinie (1961–1962) i Maszewie pow. Goleniów (1962–1963). We wrześniu 1963 r. powróciła do Halemby. W 1985 r. przeniesiona do placówki w Przemyśle, tam spędziła ostatnie lata życia. Ciężko chora, po trudnej operacji, na krótko przeniesiona została do Państwowego Domu Pomocy Społecznej w Janowie Lubelskim pow. Kraśnik prowadzonego przez ss. służebnice. Tam też zm. i została pochowana.

³⁷ Stefania Bruchalowa – osoba niezidentyfikowana.

³⁸ Olga Kaczmerska – osoba niezidentyfikowana.

³⁹ Mikołaj Osidacz (1884–?) – działacz ukraiński. Ur. w Pagórku pow. Jasło, aptekarz w Jaworowie pow. Dolina, a od 1936 r. w Baligrodzie. W czasie wojny prawdopodobnie stał na czele UDK w Baligrodzie. Aresztowany w 1944 r. pod zarzutem współpracy z Niemcami, wkrótce potem zwolniony, śledztwo zostało umorzone w 1947 r. Powtórnie zatrzymany w czasie akcji „Wisła” i osadzony w COP w Jaworznie. Zwolniony w 1948 r., po wyjściu na wolność nadal znajdował się w orbicie zainteresowania bezpieki. Por. m.in. AIPN Rz, 369/57, Akta śledcze dotyczące Mikołaja Osidacza.

⁴⁰ Paweł (Piotr) Puszkarski OSBM (1895–1977) – duchowny grekokatolicki, bazylianin. Ur. w Krystynopolu pow. Sokal, do zakonu wstąpił w 1911 r., śluby złożył w 1920 r., wyświęcony w 1922 r. Po święceniach opiekun nowicjatu w klasztorze w Krechowie pow. Żółkiew, w l. 1926–1931 ihumen w klasztorze w Krasnopuszczu pow. Brzeżany, od 1930 r. administrator w klasztorze w Warszawie. W 1946 r. mianowany delegatem archimandryty z obowiązkami prowincjała, rozpoczął odbudowę warszawskiego klasztoru zniszczonego w czasie powstania w 1944 r. Po faktycznym zlikwidowaniu struktur Kościoła grekokatolickiego niósł pomoc innym duchownym. Współautor sprawozdań dla Watykanu opisujących sytuację grekokatolików w Polsce. Wizytator i kapelan wielu żeńskich zgromadzeń zakonnych obrządku łacińskiego. Aresztowany w 1952 r. i skazany w 1953 r. na 10 lat więzienia; zwolniony w 1956 r. Po wyjściu na wolność pełnił szereg funkcji w klasztorze bazylikańskim i strukturach bazylikańskiej prowincji. Zm. w Warszawie i tam został pochowany.

⁴¹ Przed 1944 r. Krystynopol należał do powiatu sokalskiego, po 1944 r. – hrubieszowskiego. W wyniku zmiany granicy w 1951 r. miasto znalazło się na terenie USRR.

katolickiej Cerkwi oraz przesłanie materiałów dotyczących działalności banderowców na terenie Polski.

Naczelnik Wydziału II MBP
(-) **Burgin**⁴², płk

AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

⁴² Juliusz (Jojlis) Burgin (1906–1973) – działacz komunistyczny. Ur. w Warszawie, od 1925 r., członek KZMP i KPP, wielokrotnie więziony za działalność. We wrześniu 1939 r. żołnierz Ochotniczego Batalionu Warszawskiego, później przedostał się do sowieckiej strefy okupacyjnej. Komendant Oddziału Ofensywnego Gwardii Robotniczej w Brześciu, członek Oddziału Specjalnego NKWD w Brześciu, naczelnik Gospodarstwa Pomocniczego 6. Dywizji Piechoty Armii Czerwonej w twierdzy Brześć, kierownik działu dziennika „Szlakiem Wolności” w Mińsku (1940–1941). W l. 1941–1943 żołnierz Armii Czerwonej oraz funkcjonariusz NKGB. Od czerwca 1943 r. żołnierz 1. Dywizji Pancerniej im. T. Kościuszki. W aparacie bezpieczeństwa od 1945 r. Naczelnik II Samodzielnego Wydziału MBP (1945–1947), dyrektor Gabinetu Ministra MBP (1948–1949). W 1949 r. przekazany do dyspozycji MON. Ambasador w ChRL i KRLD (1950–1951). W l. 1951–1957 podsekretarz stanu w Ministerstwie Transportu Drogowego i Lotniczego (1951–1957) oraz prezes Spółdzielni Wydawniczej „Książka i Wiedza” (1959–1962). Członek prezydium Stowarzyszenia Ateistów i Wolnomyślicieli. Zm. w Warszawie i tam został pochowany. Por. AIPN, 0154/48, Akta osobowe Juliusza Burgina.

Nr 6

1947 kwiecień 16, Przemyśl – Pismo referenta Referatu V Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Przemyślu Józefa Chtieja do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie w sprawie aresztowania duchowieństwa greckokatolickiego

Pow[iatowy] Urz[ąd] Bezp[ieczeństwa] Publ[icznego]
w Przemyślu
[^a]

Do
Wojewódzkiego Urzędu Bezp[ieczeństwa] Publicznego
w Rzeszowie

Meldunek specjalny w sprawie ks[ięży] ukraińskich

Na terenie Przemyśla przebywało^b sześciu księży ukraińskich oraz cały szereg sióstr zakonnych również narodowości ukraińskiej.

W związku z tym, iż pozostała ludność ukraińska zmieniła obrządek, a wyznania greckokat[olickiego] ludności jest bardzo mało, toteż księża ci, jak również i siostry, nie zajmowali się niczym innym, jak tylko krzewieniem nacjonalistycznego ducha ukraińskiego wśród pozostałej ludności ukraińskiej, jak również i wśród rodzin mieszanych. Ludzie ci byli przez nas od dłuższego czasu przez szereg miesięcy obserwowani i rozpracowywani. W wyniku zebranych przez nas materiałów okazało się, iż tworzą oni na terenie Przemyśla sieć szpiegowsko-upowską. Obecny okres repatriacji Ukraińców do USRR¹ był dla nas specjalną okazją w celu pozbycia się z naszego terenu tak niepożądanego elementu, jakim byli ci księża i zakonnice.

By raz na zawsze położyć kres ich szkodliwej działalności, w dniu 16 kwietnia [1947 r.], na podstawie posiadanych przez nas materiałów kompromitujących, zostały aresztowane następujące osoby:

1. siostra Kuczerska Monika², zam[ieszkała] w Przemyślu, ul. Św. Jana 42;

^a Poniżej podłużna pieczętka *Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego Departament V Wydział V*.

^b W dokumencie *przybyło*.

¹ Chodzi o przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USRR przeprowadzane w l. 1944–1946.

² Monika (Olga) Kuczerska SSMI (1900–1986) – zakonnica greckokatolicka, służebnica. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Ur. w Tarnopolu, śluby wieczyste złożyła na początku lat dwudziestych. Przez dłuższy czas przebywała w klasztorze swego zgromadzenia w Przemyślu, gdzie pra-

2. siostra Semków Epistania^c, [zamieszkała w Przemyślu], ul. Św. Jana 42;
3. siostra Halinko Bartłomiej³, [zamieszkała w Przemyślu], ul. Mariacka 8;
4. siostra Szczerbluk^d Placyda, [zamieszkała w Przemyślu], ul. Mariacka 8;
5. siostra Mikoś Witalina⁴, [zamieszkała w Przemyślu], ul. Mariacka 8;
6. siostra Jaczmińska Antonina⁵, [zamieszkała w Przemyślu], ul. Mariacka 8;
7. ks. Jaworski Stefan⁶, [zamieszkały w Przemyślu], ul. Mariacka 8;
8. ks. Prokopiów Włodzimierz⁷, zam[ieszkały] w Łuczycach pow. Przemyśl;
9. ks. Wasylkiewicz Moczusz⁸, [zamieszkały w Przemyślu], ul. Mieczysława 88;

kowała jako nauczycielka języka niemieckiego. Zatrzymana w kwietniu 1947 r. i przekazana do ZSRR, przetrzymywana w więzieniu we Lwowie, a następnie zesłana do Krasnojarskiego Kraju. W 1957 r. zezwolono jej powrócić do Tarnopola, jednak wkrótce ponownie została aresztowana. Po zwolnieniu wyjechała do Dniepropietrowska, gdzie przebywała do 1961 r., a następnie powróciła do Tarnopola. Przez cały czas znajdowała się pod nadzorem KGB. Od 1968 r. przełożona podziemnego klasztoru ss. służebnic w Tarnopolu. Tam też zm. i została pochowana.

^c W dokumencie *Maria*. Epistania (Anastazja) Semków SSMI (1885–?) – zakonnica greckokatolicka, służebnica. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Ur. w Glinianach pow. Przemyślany, w 1946 r. zakrystianka w domu swego zgromadzenia w Przemyślu.

^d W dokumencie *Szambług*. Placyda (Paraskewia) Szczerbluk SSMI (1902–?) – zakonnica greckokatolicka, służebnica. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

³ Bartłomiej (Anastazja) Halinko SSMI (1891–?) – zakonnica greckokatolicka, służebnica. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Wiadomo, że urodziła się w Żółkwi.

⁴ Witalina Mikoś SSMI – zakonnica greckokatolicka, służebnica. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

⁵ Antonina (Anna) Jaczmińska SSMI (1897–?) – zakonnica greckokatolicka, służebnica. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Wiadomo, że urodziła się w Gajach pow. Lwów.

⁶ Stefan Jaworski (1912–1989) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Dobrowlanach pow. Drohobycz, wyświęcony w 1938 r., celebs. Po święceniach proboszcz cerkwi parafialnej na tzw. Błoniu w Przemyślu i osobisty kapelan bp. Jozafata Kocyłowskiego, aresztowany w 1947 r. po odprawieniu mszy wielkanocnej i przekazany sowieckim organom bezpieczeństwa. Więziony we Lwowie, a następnie skazany na 5 lat łagrów i zesłanie. Na Ukrainę powrócił w 1955 r. Pracował jako palacz, a równocześnie pełnił posługę jako duchowny działającego w podziemiu Kościoła greckokatolickiego. W 1958 r. powtórnie aresztowany i przez 7 lat więziony. Po zwolnieniu mieszkał m.in. w Winnicy i Podwołoczyskach, a w końcu w Drohobyczu. Dalej pracował jako podziemny kapłan, kształcąc też kandydatów do stanu duchownego. Zm. w Drohobyczu i prawdopodobnie tam został pochowany.

⁷ Włodzimierz Prokopiów (1912–?) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Rolowie pow. Drohobycz, w l. 1938–1944 studiował w Rzymie, tam też został wyświęcony, celebs. Po święceniach administrator w Krównikach pow. Przemyśl (1944–1946), dziekan dekanatu przemyskiego (1946–1947). Aresztowany w 1947 r. i przekazany NKWD; zesłany do łagru. Po zwolnieniu z więzienia zamieszkał w Wilnie, gdzie niósł pomoc duchową miejscowym Litwinom i Polakom oraz wspierał działający w podziemiu Kościół greckokatolicki na Ukrainie. Zm. w Wilnie i tam został pochowany.

⁸ Moczusz Wasylkiewicz (1881–1948) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Magierowie pow. Rawa Ruska, wyświęcony w 1905 r., żonaty. Pełnił szereg funkcji w greckokatolickiej Kurii w Przemyślu, równocześnie katecheta w przemyskich szkołach. Aresztowany w 1947 r. i przekazany NKWD. Przetrzymany w Drohobyczu, a następnie zesłany do łagru w Kazachstanie. Zm. w miejscowości Żuryk k. Karagandy.

10. ks. Miahki Julian⁹, [zamieszkały w Przemyślu], ul. Żeromskiego 17;
11. Miahka Irena – żona ks. Miahkego Juliana, [zamieszkała w Przemyślu], ul. Żeromskiego 17;
12. o. Roman Justyn¹⁰, [zamieszkały w Przemyślu], ul. Salezjańska 4.

Osoby te zostały u nas osadzone w areszcie i po przeprowadzeniu wstępnego śledztwa oficer śledczy wyjechał w dniu dzisiejszym w ich sprawie do Prokuratury Wojskowej w Rzeszowie w celu otrzymania sankcji.

Ref[erent] Referatu V
(–) Chtiej Józef¹¹

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., kopia, mps.

⁹ Julian Miahkij (1887–1964) – duchowny grekokatolicki. Ur. w Drohobyczu, wyświęcony w 1914 r., żonaty. Po święceniach wikariusz w katedrze w Przemyślu (1914–1915), a następnie wykładowca w Grekokatolickim Seminarium Duchownym w Przemyślu (1921–1933). Długoletni katecheta w przemyskich szkołach. Aresztowany w 1947 r. i przekazany NKWD. Początkowo przetrzymywany we Lwowie, a następnie skazany na 10 lat łagrów. Po zwolnieniu z zesłania zamieszkał w Drohobyczu. Tam też zm. i został pochowany.

¹⁰ Justyn (Józef) Roman OSBM (1912–1981) – duchowny grekokatolicki, bazylianin. Ur. w Besku pow. Sanok, do zakonu wstąpił w 1929 r. w Krechowie pow. Żółkiew, studiował teologię w klasztorze w Krystynopolu pow. Sokal i Ławrowie pow. Turka, wyświęcony w 1938 r. Po święceniach skierowany do klasztoru w Buczaczu, jednak w związku z wybuchem wojny rozpoczął pracę jako duszpasterz w Trybuchowcach pow. Buczacz, w 1942 r. przeniesiony do klasztoru w Przemyślu, gdzie został proboszczem bazylikańskiej cerkwi na tzw. Zasaniu. Aresztowany w 1947 r. i przekazany NKWD, przetrzymywany we Lwowie, a następnie w Kijowie, gdzie został skazany na 8 lat ciężkich robót. Przebywał w łagrze w Workucie, gdzie pracował w kopalni. W 1955 r. powrócił z zesłania na Ukrainę i zamieszkał w pobliżu Sambora, gdzie zatrudnił się jako buchalter w przedsiębiorstwie leśnym. Kapłan Kościoła grekokatolickiego działającego w podziemiu. Zm. w Samborze i tam został pochowany.

¹¹ Józef Chtiej (ur. 1916 r.) – funkcjonariusz UB. Ur. w Aksmanicach pow. Przemyśl. W 1939 r. walczył w kampanii wrześniowej, po zakończeniu walk przedostał się na Węgry, a następnie do Francji i w końcu do Anglii, gdzie ponownie wstąpił do WP i służył w batalionie saperów 4. Dywizji Piechoty. Do Polski powrócił w 1945 r. W aparacie bezpieczeństwa od 1946 r. Młodszy referent Referatu IV PUBP w Przemyślu (1946 r.), referent Referatu V PUBP w Przemyślu (1946–1947), starszy referent Referatu V PUBP w Przemyślu (1947 r.), słuchacz kursu dla zastępców szefów PUBP w CW MBP (1947 r.), starszy referent przy kierownictwie PUBP w Przemyślu (1947 r.), wkrótce potem zwolniony. Por. AIPN Rz, 180/196, Akta osobowe Józefa Chtieja.

Nr 7

1947 kwiecień 19 [?] – Meldunek zastępcy dowódcy ds. polityczno-wychowawczych Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego województwa krakowskiego por. Bochenka do Zarządu Polityczno-Wychowawczego Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego w sprawie o. Adama Abrahamowicza

Dowództwo Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego
woj. krakowskiego
Wydział Pol[ityczny]-Wych[owawczy] [a]

Tajne
Egz. nr 1

Do
Zarządu Pol[ityczny]-Wych[owawczego] KBW
w **Warszawie**

Meldunek specjalny

W czasie przeprowadzania pracy agitacyjno-propagandowej przez grupę pod dowództwem sierż. Pasicza¹ z kompanii ciężkiej broni w miejscowości Florynce, sierż. Pasicz wdał się w rozmowę z tamtejszym kierownikiem szkoły powszechnej ob. Kapałą Marianem^{2-b}, który poinformował sierż. Pasicza o wrogiej działalności popa Abrahamowicza^c Andrzeja^b.

Sprawa powyższa przedstawia się następująco.

Pop Abrahamowicz Andrzej pod pretekstem nauczania dzieci religii greckokatolickiej^d uczy dzieci języka ukraińskiego i agituje za wyłącznym jego uży-

^a W dokumencie wpisane na maszynie *m[iejsce] p[ostoju]*. 19 IV 1947 r. Nr wych[odzący] 0607. Niżej podłużna pieczęćka *Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego* z wpisaną odręcznie datą i numerem pisma FE 665/47.

^{b-b} W dokumencie podkreślone odręcznie.

^c W dokumencie tu i dalej błędnie *Abramowicza*. Adam (Andrzej) Abrahamowicz MSU (1885–1959) – duchowny greckokatolicki, studyta. Ur. w Kończakach Nowych pow. Stanisławów w rodzinie karaimskiej, otrzymał imię Zachariasz, w 1902 r. przyjął razem z ojcem chrzest i zmienił imię na Adam. Do zgromadzenia wstąpił w Uniowie pow. Przemyślany, wyświęcony w 1909 r., posługę duszpasterską pełnił w Skniłowie pow. Lwów, Kamienicy (w Jugosławii, obecnie Bośnia i Hercegowina), Korostowie pow. Stryj, w l. 1939–1942 administrator w Plenikowie pow. Przemyślany, a od 1942 r. wikariusz we Florynce pow. Nowy Sącz. Aresztowany w 1947 r. i mimo podeszłego wieku bez wyroku sądowego osadzony w COP w Jaworznie, zwolniony w 1948 r. Po wyjściu na wolność leczył nadszarpnięte pobytom w obozie zdrowie w ośrodkach prowadzonych przez oo. albertynów w Zakopanem, Bulowicach pow. Oświęcim, Krakowie i Przemyślu. Zm. w Przemyślu i prawdopodobnie tam został pochowany.

¹ Pasicz – osoba niezidentyfikowana.

² Marian Kapała – brak bliższych danych.

^d W dokumencie błędnie *prawosławnej*.

waniem. W konsekwencji tego dzieci nie chcą w ogóle używać języka polskiego i rozmawiają ze sobą jedynie w języku ukraińskim, co zostało stwierdzone przez ww. grupę na miejscu. Po przybyciu naszego wojska do ww. wsi Florynki pop Abrahamowicz uciekł, obawiając się odpowiedzialności. Nadmieniam, że szkoła ta jest szkoła polską, w której językiem wykładowym jest język polski i kierownikiem szkoły jest także Polak. Zwrócił się on z prośbą do sierż. Pasicza o interwencję w tej sprawie, gdyż jego meldunki do kuratorium nie odniosły skutku.

Poza tym grupa ta, przebywając w Krynicy, wdała się w rozmowę z jednym kapitanem przebywającym na kuracji w sanatorium oficerskim, który zwrócił uwagę na następujący wypadek. W Krynicy Wsi znajduje się kościół, który poprzednio był kościołem greckokatolickim. Obecnie zajmuje go duchowieństwo Kościoła rzymskokatolickiego. Na placu kościelnym stoi krzyż, na którym jest wryty napis o następującej treści w języku ukraińskim: „W setną rocznicę wolnej Rusi”³.

W sprawie popa Abrahamowicza powiadomimy kuratorium we własnym zakresie, a po otrzymaniu odpowiedzi zawiadomimy Zarząd Pol[ityczno]-Wych[owawczy].

Zastępca d[owód]cy WBW Kraków ds. pol[ityczno]-wych[owawczych]
(–) Bochenek⁴, por.

Odbito 2 egz.⁵

Źródło: AIPN, 01283/1598 (mikr.), b.p., kopia, mps.

³ Informacja nieprawdziwa. Najprawdopodobniej chodzi o krzyż upamiętniający 950-lecie chrztu Rusi Kijowskiej lub o upamiętnienie którejś rocznicy zniesienia pańszczyzny w Galicji w 1848 r.

⁴ Bochenek – osoba niezidentyfikowana.

⁵ Dokument został wysłany 23 kwietnia 1947 r. przez szefa Zarządu Polityczno-Wychowawczego KBW płk. Zdzisława Bibrowskiego do dyrektora gabinetu MBP płk. Leona Andrzejewskiego (zob. AIPN, 01283/1598 – mikr.). Półtora roku później naczelnik Wydziału V Departamentu V MBP zwrócił się do WUBP w Krakowie z poleceniem ustalenia dalszych losów o. Abrahamowicza. „Proszę o poinformowanie nas, gdzie obecnie przebywa i jaką uprawia działalność pop prawosławny [sic! – I.H.] Abrahamowicz Andrzej. Według posiadanych przez nas informacji ww., będąc nauczycielem religii prawosławnej [sic! – I.H.] w miejscowości Florynka pow. Nowy Sącz, uczył dzieci języka ukraińskiego i agitował za wyłącznym jego używaniem. Termin: 20 stycznia 1949 r.” (*ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP mjr. Józefa Dziemidoka do naczelnika Wydziału V WUBP w Krakowie w sprawie o. Adama Abrahamowicza, 27 XII 1948 r., b.p. – mikr.). Odpowiedź na to pismo nadeszła pod koniec lutego 1949 r. i zawierała nieprecyzyjne lub nieprawdziwe informacje: „Na teren [pow.] Nowy Sącz, do gromady Florynka, przybył w 1943 r., zamieszkał wśród Łemków. Ww. do ludności polskiej był wrogo ustosunkowany, natomiast do okupanta pozytywnie. W 1947 r., w czasie wysiedlenia Łemków, zbiegł on do gromady Binczarowa, ukrywając się przed wywozem. Po pewnym jednak czasie został uchwycony przez WP i przesiedlony. Ze względu na to, że w tym czasie nie były prowadzone żadne spisy, nie ustalono, dokąd został wysiedlony. Ww. był podejrzany o współpracę z bandami ukraińskimi. Materiałów kompromitujących na niego nie posiadamy” (*ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału V WUBP w Krakowie kpt. Mariana Kozłowskiego do Wydziału V Departamentu V MBP w sprawie o. Adama Abrahamowicza, 22 II 1949 r., b.p. – mikr.).

Nr 8

1947 kwiecień 24, Rzeszów – Pismo funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie w sprawie duchownych grekokatolickich aresztowanych Przemysłu

[^a]

Do
Naczelnika Wydziału V
Departamentu V Min[isterstwa] Bezp[ieczeństwa] Publ[icznego]
w Warszawie

W załączeniu¹ przesyłamy raport PUBP Przemysł dotyczący aresztowania księży i siostr zakonnych wyznania grekokatolickiego. O dokonanym aresztowaniu meldowałem dnia 22 kwietnia [19]47 r. [^b], po otrzymaniu sankcji ^cprokuratury wojskowej^c w Rzeszowie w dniu 17 kwietnia [19]47 r. na areszt i w dniu 19 kwietnia [19]47 r. [zarówno] wszyscy księża, jak i zakonnice zostali repatriowani do USRR i oddani na granicy w Medyce do dyspozycji władz sowieckich.

Kierownik Sekcji 5 Wydz[iału] V
WUBP w Rzeszowie
(-) Pietrucha Marian^d

Naczelnik Wydziału V
WUBP w Rzeszowie
Stanisław Grodzieński^e

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka z godłem państwowym *Wojew[ódzki] Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie Wydział V* z wpisanym odręcznie numerem pisma 230 S.V/445/47. Niżej odręczny dopisek *Górczyński do akt sprawy. 2 V [19]47 r.* i nieczytelny podpis. Z prawej strony dokumentu na tej samej wysokości podłużny stempel *Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego Departament V Wydz[iał] V* z wpisaną odręcznie datą wpływu pisma 26 IV 1947 r. i numerem sprawy FE/57/47.

^b Opuszczono numer pisma 246/S/V. Dokumentu tego nie odnaleziono.

^{c-c} W dokumencie wielką literą.

^d W dokumencie podpis *wz. Kubicka*. Marian Pietrucha (ur. 1925 r.) – funkcjonariusz UB. Ur. w Kiełanówce pow. Rzeszów. W aparacie bezpieczeństwa od 1945 r. Młodszy referent Sekcji 3 Wydziału I WUBP w Rzeszowie (1945–1946), referent, starszy referent i p.o. zastępca kierownika Sekcji 4 Wydziału V WUBP w Rzeszowie (1946 r.), starszy referent oraz p.o. kierownik i kierownik Sekcji 5 Wydziału V WUBP w Rzeszowie (1946–1951), kierownik Sekcji 2 Wydziału V WUBP w Rzeszowie (1951–1952), zastępca naczelnika Wydziału X WUBP w Rzeszowie (1952–1953), zastępca naczelnika Wydziału XI WUBP w Rzeszowie (1953 r.), naczelnik Wydziału XI WUBP w Rzeszowie (1953–1955), zastępca naczelnika Wydziału VI WUdsBP w Rzeszowie (1955–1956). Zwolniony ze służby w 1956 r. w stopniu kapitana. Por. AIPN Rz, 180/3656, Akta osobowe Mariana Pietruchy.

^e W dokumencie pieczętka imienna Stanisława Grodzieńskiego z nieczytelnym podpisem w zastępstwie.

¹ Zob. dok. nr 6.

1947 [kwiecień?], Warszawa – Anonimowa notatka sporządzona na podstawie materiałów otrzymanych z Czechosłowacji dotycząca Kościoła greckokatolickiego

**Notatka informacyjna
dotyczy: nielegalnej działalności Kościoła greckokatolickiego**

Na podstawie dokumentów i materiałów znalezionych podczas rewizji w probostwie greckokatolickim (Praga I, [ul.] Karlova 1) oraz z zeznań proboszcza [o.]^{a-a} Pawła **Huczki**^a wynika następujące:

1. Kościół greckokatolicki zajmował się aktywnie zaopatrywaniem różnych osób w obywatelstwo czechosłowackie i w paszporty wyjazdowe.
2. W dokumenty te zaopatrywano osoby z Zakarpackiej Ukrainy i głównie z Polski lub ZSRR; osoby te przeszły nielegalnie granicę.
3. Wysocy przedstawiciele Kościoła greckokatolickiego wystawiali tym osobom potwierdzenie pochodzenia czeskiego lub słowackiego, co nie odpowiadało prawdzie.
4. Na podstawie tak uzyskanego obywatelstwa oraz pod różnymi pozorami również potwierdzonymi przez dostojników tego Kościoła (np. studia w Paryżu) i nieodpowiadającymi prawdzie dla osób tych uzyskiwano paszporty wyjazdowe.
5. W[edług] zeznania proboszcza [o.] Pawła Huczki, ilość osób, które w ten sposób dostały się za granicę, dochodzi do stu, a ilość ukrytych w ten sposób w CSR – [szacować można] najmniej na kilkaset (tylko w Czechach jest 300 zakonników).
6. Kościół greckokatolicki liczy się i na przyszłość z tego rodzaju działalnością i stale ma przygotowane miejsca do ukrycia we wsch[odniej] Słowacji [dla] osób, które będą nielegalnie przechodzić granicę z Polski lub ZSRR. Osoby te przebywają jakiś czas w Trzebiszowie lub Preszowie, po wystawieniu zaś fałszywych dokumentów są posyłane na Zachód i umieszczane w[edług] możliwości.
7. Było ustalone, że podania o czechosłowackie obywatelstwo składano za pośrednictwem instytutu zagranicznego w Pradze, który tym osobom wystawiał potwierdzenia, że złożyły podanie o przyznanie obywatelstwa oraz żądał udzielenia pomocy tym osobom.

^{a-a} W dokumencie zakreślone lub podkreślone odręcznie.

8. Na tej podstawie urząd repatriacyjny wystawił legitymacje i wypłacił 500 koron na osobę. Pieniądze te inkasował o. Huczko P[aweł], który je zostawiał na organizowanie sieci nielegalnego przechodzenia granicy zach[odniej] CSR przez kurierów i agentów UPA i OUN.
9. Na podstawie legitymacji repatriacyjnej właściwy oddział MSW wydał poświadczenie obywatelstwa.
10. Tym, którzy nie mogli przejść tych formalności, służył ks. Huczko siecią nielegalnych przejść do Bawarii.
11. Działalność tę rozwinął z rozkazu swych przełożonych, biskupa preszowskiego ^aPawła **Gojdyca**^a i ^aprzeora zakonu [oo.] bazylianów [o.] Sebastiana **Saboła**^{1-a}, najwyższych przedstawicieli Kościoła greckokatol[ickiego] w CSR.
12. [O.] Huczko kontynuował działalność [o.] Pawła **Myśliwa**^b, który po nielegalnym przybyciu z Polski² był głównym organizatorem tych machinacyj. Obecnie Myśliw jest w Rzymie, gdzie jego rola nie jest wyjaśniona dokładnie, ale wiadomo, że zajmuje się wysyłaniem księży Kościoła greckokatol[ickiego] za granicę.
13. Jak oznajmił przeor [o.] Saboł, Kościół greckokatol[icki] będzie starał się o wzmocnienie tych pozycji w krajach zamorskich, dopóki sytuacja w ZSRR nie pozwoli na rozwinięcie akcji na Ukrainie.
14. Działalność ta rozciągała się na członków terrorystycznych organizacji ukraińskich, zwłaszcza jeśli chodzi o nielegalne przerzuty przez granicę.
15. Jest poważne podejrzenie, że osoby duchowne i cywilne uciekające z Polski są przeważnie skompromitowane współpracą z nielegalnymi organizacjami.
16. Urzędy czechosł[owackie] udzielały za mało uwagi przedłożonym dowodom, nieraz bardzo prymitywnie skonstruowanym. Niektórzy urzędnicy przyśpieszali lub inaczej pomagali przeprowadzać formalności.

^b W dokumencie tu i dalej błędnie *Myszkina*.

¹ Sebastian (Stefan) Saboł OSBM (1909–2003) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Preszowie, do zakonu wstąpił w 1934 r., w tym też roku został wyświęcony. Po święceniach wykładowca w seminarium w Užhorodzie (1935–1938) i katecheta w tamtejszym gimnazjum (1937–1938). W l. 1939–1948 protoiumen oo. bazylianów w Czechosłowacji, uniknął aresztowania, wyjeżdżając potajemnie z kraju. W l. 1948–1950 przebywał w Rzymie – gdzie obronił doktorat – a następnie w USA. Duszpasterz m.in. w Uniontown w stanie Ohio (1951–1954), Nowym Jorku (1960–1964), ponownie w Uniontown (1964–1970), Bedford w stanie Ohio (1971–1979) i Hamtramck w stanie Michigan (1979–1988). Historyk Kościoła, znany poeta i publicysta (pseudonim literacki „Zoresław”). Autor szeregu publikacji, członek Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki. Od 1988 r. przebywał w domu dla starszych zakonników w Warren w stanie Michigan (1988–2003). Tam też zm. i prawdopodobnie został pochowany.

² Informacja nieprawdziwa.

17. Środki finansowe czerpał [o.] Huczko od biskupa Gojdycza lub przeora Saboła^c, od nuncjatury watykańskiej, z zapomóg dla „repatriantów” oraz z machinacji walutowych prowadzonych częściowo również przez [o.] Myśliwa.

Powyższe stwierdza się na podstawie protokołów zeznań [o.] Pawła Huczki z dn[ia] 17 marca 1947 r. i Hriczko-Jaworskiego alias ^aGrzegorza Buranycza^a z 10 marca 1947 r. oraz z własnoręcznie napisanej wypowiedzi ostatniego. Potwierdzają to dowody, m.in. [d]

Uwagi

Powyższe twierdzenia i fakty opierają się na konkretnych i wiarygodnych dowodach. ^aUkraiński ruch nacjonalistyczny współpracuje z Kościołem greckokatolickim od 1917 r., ponieważ Kościół prawosławny zwraca się coraz bardziej ku współpracy z władzą ZSRR. Kościół greckokatolicki jest pod wpływem i naciskiem Watykanu^a. Reakcyjne koła katolickie i międzynarodowa reakcja, po tej wojnie zwłaszcza, przywiązują wielkie znaczenie do Kościoła greckokatolickiego, który coraz ciaśniej wiąże się z ruchami nacjonalistycznymi i terrorystycznymi. Pod pozorem działalności charytatywnej i humanitarnej Kościół greckokatol[icki] popiera elementy wywrotowe, które po rozbiciu nielegalnych organizacji w Polsce i ZSRR chronią się do CSR. Tego rodzaju działalność Kościoła greckokatol[ickiego] może wpłynąć ujemnie na stosunki CSR z Polską i ZSRR i jest szkodliwa również dla ludowej demokracji czechos[łowackiej], nie tylko pośrednio przez swoje nastawienie antypostępowe, ale i bezpośrednio, gdyż UPA i OUN są przeciwko całości i ludowej władzy CSR. UPA i OUN popierają separatystów słowackich. Zbrojne grupy terrorystów ukraińskich przenikają na teren CSR. Zdarzają się wypadki bestialskich mordów na obywatelach CSR³.

W okolicy Chebu likwiduje się organizatorów nielegalnych przejść^e przez granicę. Kontynuuje się przesłuchania aresztowanych [o.] Huczki, Buranycza, Prodana⁴ i Zielińskiego⁵. Przedsięwzięto środki ostrożności i gotowości przeciwko akcji

^c W dokumencie błędnie *Sobala*.

^d Opuuszczono wykaz dokumentów zarekwirowanych przez czechosłowacką bezpiekę, m.in. dokumentów podpisanych *in blanco* przez duchownych greckokatolickich, zaświadczeń wydanych na przybrane nazwiska czy korespondencji między bp. Gojdyczem, o. Huczka i o. Sabołem.

^e W dokumencie rusycyzm *przechodów*.

³ Więcej o próbach przedostania się członków ukraińskiego podziemia na Zachód przez terytorium Czechosłowacji zob. W. Wjatrowycz, *Rejdy UPA Terenamy Czechosłowaczczyny*, Lwów 2001; *Litopys UPA*, I seria, t. 48, red. M. Smigel, Toronto–Lwów 2010. Tam też dalsza literatura.

⁴ Jan Prodan – osoba niezidentyfikowana.

⁵ Bogdan Kowałyk, „Junak”, „Wysoczan” (ur. 1926 r.) – członek ukraińskiego podziemia. Ur. w Zatrwarnicy pow. Lesko, członek OUN i partyzant UPA. W 1947 r. wysłany jako kurier na Zachód (posługiwał się fałszywym nazwiskiem Jan Zieliński). Aresztowany przez czechosłowackie organa bezpie-

Kościoła greckokatol[ickiego], zwłaszcza jeśli chodzi o wydawanie obywatelstwa CSR i paszportów zagranicznych.

[^f]

Na podstawie zeznania ^aJana **Zielińskiego**^a, zatrzymanego kuriera UPA, i ^aJana **Prodana**^a, aresztowanego za ukrywanie banderowców, został aresztowany ksiądz greckokatol[icki] [o.] ^aPaweł Pankracy **Huczko**^a – ur. 21 kwietnia 1913 r. w Preszowie, Ukrainiec, kierownik greckokatolickiego urzędu parafialnego w Pradze I, [ul.] Karlova 1. Zieliński i Prodan zeznali, że Huczko brał aktywny udział w organizowaniu nielegalnych przejść, a Zieliński dodał, że Huczko i w inny sposób współpracował z banderowcami. Oba zeznania potwierdził i aresztowany pracownik ww. urzędu parafialnego ^aGrzegorz Buranycz^a alias ^aJaworski^a, ur. [w] 1912 r. w Wawrzyku koło Nowego Sącza, Polak, zam[ieszkały] w Pradze I, [ul.] Krzyżownicka 1, któremu powierzono również współpracę z UPA i organizowanie nielegalnych przejść przez granicę. Równocześnie z aresztowaniem [o.] Pawła Huczki zarządzo na probostwie rewizję. Znalaziono cyklostyl i większą ilość materiału obciążającego, jak: listy, dokumenty itp., które są obecnie studiowane. Materiały te kompromitują preszowskiego biskupa greckokatolickiego ^aPawła Gojdycza^a i wyższego dostojnika tego Kościoła w Trzebiszowie [o.] ^aSebastiana Saboła^a zwłaszcza przez to, że polecili [oni] zaopatrywać w dokumenty ludzi przybyłych nielegalnie z ZSRR i z Polski, kazali proboszczom umieszczać w klasztorach i gdzie indziej ludzi bez dokumentów, jak również starać się o paszporty pod różnymi pozorami i w tym celu posyłali formularze i stwierdzenia in blanco podpisane i opatrzone pieczęciami. Następnie korespondencja znaleziona wskazuje, że obaj (a Saboł zwłaszcza) zajmowali się wywiadem na terenie Polski i ZSRR i w tym kierunku współpracowali z różnymi osobami i z organizacjami UPA. O ostatnim świadczy list polecający, który przyniósł [o.] ^aEmanuel Hlawacz^a, obecny kapłan praskiego probostwa. W liście tym m.in. jest mowa o tym, że w ZSRR UPA grozi śmiercią księżom grteckokatol[ickim] przechodzącym na prawosławie, co autor listu pochwała. Ze znalezionych materiałów wynika, że greckokatol[icy] dostojnicy kościelni współpracują z banderowcami, nie jest jednak wiadomo jeszcze, jak daleko sięga ta współpraca, gdyż [o.] Huczko zaprzecza wszystkiemu i przyznaje się do poszczególnych spraw, gdy jest przyparty do muru. Już dziś jednak widać, że Huczko nie był centralną figurą organizacji banderowskich w CSR, ale że centralna placówka jest na wschodniej Słowacji – kierowana przez [bp.] Gojdycza lub [o.] Saboła. Wskazuje na to [fakt], że do Pragi byli posyłani ludzie już z instrukcjami i zadaniami

czeństwa i skazany w 1948 r. na dożywotni pobyt w obozie o zaostrozonym reżimie. Przetrzymany w Pradze i Borach, zwolniony w 1965 r. Po inwazji wojsk sowieckich na Czechosłowację wyjechał do Austrii, a następnie do USA.

^f Opuuszczono kolejny nagłówek *Notatka informacyjna. Dotyczy nielegalnej działalności Kościoła greckokatolickiego (dalszy ciąg dochodzeń).*

(jak Huczko lub ^aEmanuel Hlawacz^a – obecny proboszcz, który z powodu niedostatecznych dowodów jeszcze nie jest zatrzymany, ale jest osobą podejrzaną. [O.] Hlawacz przy zeznaniach swoich jako świadek kłamie, zaprzecza, a gdy mu się pokazuje dowody, wzrusza ramionami. [O.] Hlawacz przyjechał do Pragi z wyznaczonym z góry, ale dotychczas niewyjaśnionym zadaniem.

Uwagi

Jest oczywiste, że cały Kościół greckokatolicki jest zaangażowany w nielegalnej działalności, zwłaszcza jeśli chodzi o ukrywanie ludzi bez dokumentów i o ułatwianie przejścia przez CSR osobom, które uciekły z Polski lub ZSRR.

Chodzi teraz o to, w jakim stopniu można będzie różnym księżom i dostojnikom greckokatol[ickim] taką działalność udowodnić. Akcja śledcza jest w toku.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

1947 czerwiec 7, Rzeszów – *Telefonogram kpt. Jana Michalczyszyna z Grupy Operacyjnej „Wisła” do naczelnika samodzielnego Wydziału II Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Wacława Komara w sprawie ks. Andrzeja Hozy*

Telefonogram

Do
Naczelnika Wydz[iału] II MBP
mjr. **Komara**¹

W związku z Waszym telefonogramem z dnia 6 czerwca [19]47 r.² w sprawie ks. Kaczmarka Michała, rzekomo obywatela USA, zatrzymanego przez organ UBP komunikujemy, że:

- a) Prawdziwe nazwisko zatrzymanego brzmi **Hoza Andrzej**³.
- b) W 1946 r. ks. **Hoza Andrzej** na podstawie zdobytej podstępnie metryki urodzenia Kaczmarka Michała, zmarłego obywatela USA, wprowadził

¹ Wacław Komar (1909–1972) – działacz komunistyczny. Ur. w Warszawie, przed 1939 r. członek WKP(b) i KPZU. W l. 1927–1928 przebywał w ZSRR. Uczestnik wojny domowej w Hiszpanii (1936–1939). W l. 1939–1940 żołnierz Armii Polskiej we Francji. Po 1945 r. zastępca szefa Polskiej Misji Wojskowej we Francji. Szef Oddziału II Sztabu Generalnego (1945–1950), jednocześnie naczelnik Samodzielnego Wydziału II MBP (1947 r.). Dyrektor Departamentu VII MBP (1947–1950). Główny Kwatermistrz WP (1950–1952). W l. 1952–1954 aresztowany. W l. 1955–1956 dyrektor fabryki „Specyfika” na Służewcu i fabryki chemicznej na Woli. Dowódca Wojsk Wewnętrznych i p.o. dowódca KBW (1957–1959). Dyrektor generalny MSW (1960–1968). Zm. w Warszawie i tam został pochowany.

² Dokumentu nie odnaleziono.

³ Andrzej Hoza (1912–1997) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Porudnie pow. Jaworów, wyświęcony w 1935 r., cebs. Po święceniach wikariusz w Strzałkach pow. Sambor (1935–1937) i Zalesiu pow. Rzeszów (1937–1938), a następnie administrator Mierzwicy pow. Żółkiew (1938–1939). Od maja 1939 r. administrator Janowa Nowego pow. Jaworów, gdzie zastał go wybuch wojny. W czasie pierwszej okupacji sowieckiej w obawie przed aresztowaniem podpisał zgodę na współpracę z sowiecką bezpieką, której jednak nie podjął. Wyjechał do Przemyśla, chcąc przedostać się do niemieckiej strefy okupacyjnej. Ponieważ nie udało mu się przekroczyć niemiecko-sowieckiej linii demarkacyjnej, w listopadzie 1940 r. wyjechał do Żółkwi do oo. bazylianów, a następnie w okolice Bełza, gdzie w końcu udało mu się przedostać pod okupację niemiecką. Przez pół roku pracował w Hrubieszowie jako buchalter, po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej powrócił do Porudna. Od lipca 1941 r. administrator w Kłokowicach pow. Przemyśl. W l. 1943–1946 utrzymywał kontakt z podziemiem ukraińskim, pełniąc posługę duchową, uniknął wysiedlenia do USRR. Aresztowany w 1947 r. w Kłokowicach niemal w przeddzień swego wyjazdu pod przybranym nazwiskiem Michał Kaczmarek (występujące w literaturze informacje o zatrzymaniu w Gdyni przed wejściem na statek są nieprawdziwe). W l. 1947–1948 przetrzymywany w więzieniu mokotowskim w Warszawie, po czym przekazany stronie sowieckiej i skazany na 10 lat pobytu w łagrach. Po zwolnieniu z obozu wyjechał do Porudna; pracował jako sprzedawca w sklepie, a później w młeczarni. Do stanu duchownego oficjalnie powrócił po 1990 r. Zm. w Jaworowie i tam został pochowany.

w błąd konsulat amerykański w W[arsza]wie, podając się za właściwego Kaczmarka Michała [oraz] uzyskał obywatelstwo amerykańskie i wizę na przejazd do USA.

- c) Ks. **Hoza** Andrzej był aktywnym współpracownikiem organizacji OUN i UPA, kontaktował się z „Orlanem”⁴ – „krajowym referentem politycznym Zakerzońskiego Kraju”, „Hryhorem”⁵ – „okręgowym referentem Okręgu nr I”, „Burlaką”⁶ – dowódcą sotni UPA oraz szeregiem innych wybitnych osobistości konspiracyjnych organizacji ukraińskich.
- d) Ks. **Hoza** Andrzej *vel* Kaczmarek Michał znajduje się obecnie w WUBP Rzeszów w rozpracowaniu grupy śledczej MBP przy GO „Wisła”.

(–) **Michalczyszyn**⁷, kpt.

^a-GO „Wisła”^a

Źródło: AIPN Rz, 00141/1921 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^a-^a W dokumencie dopisane odręcznie.

⁴ Bazyli Hałasa, „Orlan”, „Zenon”, „Nazar”, „Sawczenko” (1920–2002) – członek ukraińskiego podziemia. Ur. w Białokrynicy pow. Podhajce, w OUN od 1937 r., przed 1939 r. przewodnik młodzieżówki OUN (junactwa), a w czasie niemieckiej okupacji całej organizacji w okręgu tarnopolskim; w l. 1943–1945 przewodnik OUN-B w Przemyskiem, w l. 1945–1947 zastępca Jarosława Starucha „Stiaha” i referent propagandy „Zakerzońskiego Kraju”. Po akcji „Wisła” przeszedł na teren USRR, w l. 1948–1953 przewodnik OUN-B północno-zachodnich regionów, członek kierownictwa OUN-B od 1950 r., aresztowany razem z żoną w 1953 r. przez grupę pozorowaną MGB, więziony do 1960 r. Zm. w Kijowie i tam został pochowany. Autor opublikowanych wspomnień (W. Hałasa, *Nasze żyttia i borot’ba*, Lwów 2005).

⁵ Mirosław Huk, „Hryhor” (1912–1951) – członek podziemia ukraińskiego. Syn ks. Michała Huka, członek OUN, referent propagandy I Okręgu OUN-B „Zakerzońskiego Kraju” (1945 r.), a następnie jego przewodnik (1945–1947). W drugiej połowie 1947 r. przedostał się na teren USRR, gdzie kontynuował działalność w tamtejszych strukturach (referent propagandy OUN-B w Tarnopolskiem). Aresztowany przez sowiecką bezpiekę, skazany na karę śmierci i stracony w Czortkowie. Miejsce pochówku nieznanne.

⁶ Włodzimierz Szczygielski, „Burlaka” (1920–1948) – członek ukraińskiego podziemia. Ur. we Lwowie, członek OUN, w 1939 r. walczył na Ukrainie Karpackiej, w 1940 r. z polecenia OUN wstąpił do ukraińskiej policji pomocniczej; komendant posterunku w Wojtkowej, Kuźminie, Jaworniku Ruskim i Medyce pow. Dobromil, w czerwcu 1944 r. zdezerterował z całym posterunkiem. Partyzant UPA, dowódca sotni U-4 (kryptonim „94b”). We wrześniu 1947 r. podjął próbę przejścia z częścią innych rozbitych oddziałów na Zachód. Zatrzymany na terytorium Czechosłowacji w 1948 r. i przekazany do Polski. Skazany w 1949 r. przez WSR w Rzeszowie na karę śmierci. Stracony w tym samym roku, miejsce pochówku nieznanne.

⁷ Jan Michalczyszyn (ur. 1918 r.) – funkcjonariusz UB. Ur. w Bucniowie pow. Tarnopol. Od czerwca 1941 r. w Armii Czerwonej, od grudnia tego roku w „strojbatalionie”. Od 1943 r. w 1. Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki, gdzie ukończył szkołę podoficerską. Zastępca dowódcy baterii, a następnie dowódca samodzielnego plutonu artylerii przy 1. Batalionie 5. pp. W 1944 r. powołany na kurs w Kujbyszewie, po jego ukończeniu w aparacie bezpieczeństwa. Śledczy „w dyspozycji kpt. Romkowskiego” RBP (1944 r.), kierownik Sekcji 2 Wydziału VIII Departamentu I MBP (1945 r.), wykładowca Centralnej Szkoły MBP (1945–1947), starszy wykładowca Centralnej Szkoły MBP (1947–1948), starszy wykładowca Katedry VII Wydziału Wyszczolenia MBP (1948–1949), kierownik Sekcji 1 Wydziału II Departamentu Śledczego MBP (1949 r.). Zwolniony na własną prośbę w 1949 r. w stopniu majora i skierowany do dyspozycji MON. Dalszych losów nie udało się ustalić. Por. AIPN, 0193/3305, Akta osobowe Jana Michalczyszyna.

1947 czerwiec 17, Warszawa – Wyciąg z raportu kierownika grupy śledczej Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego przy sztabie Grupy Operacyjnej „Wisła” w sprawie zeznań ks. Andrzeja Hozy

[^a]

Wyciąg
z raportu kierownika grupy śledczej przy sztabie GO „Wisła”
z dnia 6 czerwca 1947 r.

Ks. Hoza przyznał się do następujących faktów i dał wyjaśnienia:

- a) Do współpracy z „Orłanem”.
- b) Do wyjazdów do konsulatu amerykańskiego w Warszawie celem rzekomego wyjazdu do Stanów Zjednoczonych Am[eryki] Północnej.
- c) [O] finansowaniu przez ^bkardynała Hlonda^{1-b} kleru grec[ko]katol[ickiego] związanego z podziemiem konspiracyjnych organizacji ukraińskich.
- d) Dał dane o dwukrotnym przyjeździe chargé d'affaires belgijskiego ^bdo ks. Hraba^{2-b}, któremu to ks. Hrab przekazał materiały kompromitujące ^cpolskie władze demokratyczne^c (prawd[opodobnie] sierpień [19]46 r.).

^a W lewym górnym rogu odręczny dopisek *Dep[artament] I*.

^{b-b} W dokumencie podkreślone odręcznie.

^{c-c} W dokumencie wielką literą.

¹ August Hlond SDB (1881–1948) – duchowny rzymskokatolicki, salezjanin, kardynał, prymas Polski. Ur. w Brzęczkowicach pow. Katowice, studiował w Rzymie i Krakowie. Śluby złożył w 1897 r., wyświęcony w 1905 r. Po święceniach m.in. przełożony placówek salezjańskich w Przemyślu (1907–1909) i Wiedniu (od 1909 r.). Od 1922 r. administrator apostolski w polskiej części diecezji wrocławskiej. Od 1926 r. arcybiskup poznański i gnieźnieński – prymas Polski. Po wybuchu II wojny światowej wyjechał do Rzymu, powrócił do kraju w 1945 r., organizował polską administrację kościelną na ziemiach zachodnich i północnych. Od 1946 r. arcybiskup warszawski i gnieźnieński. Zm. w Warszawie i tam został pochowany. W 1992 r. rozpoczęto jego proces beatyfikacyjny.

² Stefan Hrab (1905–1967) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Przemyślu, po uzyskaniu świadectwa dojrzałości rozpoczął studia medyczne. W czasie zamachu majowego powołany do wojska; prawdopodobnie służył w jednostce, która opowiedziała się przeciwko Józefowi Piłsudskiemu. Pod wpływem tych wydarzeń wstąpił do Greckokatolickiego Seminarium Duchownego w Przemyślu i wyjechał do Rzymu, gdzie studiował teologię i filozofię (w 1928 r. obronił doktorat z filozofii, w 1932 r. z teologii). Wyświęcony w 1931 r., celebs. Po powrocie do Polski wikariusz w greckokatolickiej katedrze w Przemyślu (1932–1936) i wykładowca miejscowego Greckokatolickiego Seminarium Duchownego (1933–1936). W l. 1932–1936 katecheta w szkołach. W l. 1936–1938 administrator w Baligródzie pow. Lesko. Kapelan wojskowy. Po wkroczeniu Sowieców do miasta w 1939 r. przez jakiś czas ukrywał się, a następnie był administratorem w Stanisławczyku (1939?– 1940), Hermanowicach (1940–

e) O przyjeździe tajemniczego zakonnika czeskiego do [ks.] Hraba, któremu również [ks.] Hrab wręczył materiały kompromitujące ^cwładze demokratyczne ^cPolski (sierpień [19]46 r.)³.

f) O przechowywanej w Przemyślu mitrze-koronie, zabytku historycznym z XIII wieku (kleru grec[ko]kat[olickiego]), o której to mitrze ma wiedzieć ^bbiskup Kocyłowski ^b, obecnie przebywający w Kijowie, i ks. Hrab.

Ks. Hrab zaprzeczył, jakoby miał wiedzieć o tej koronie, i nie potwierdził żadnych istotnych i udowodnionych faktów jego pracy konspiracyjnej.

Za zgodność:

[^d]

Źródło: AIPN, 0183/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

-1945) pow. Przemyśl, i w końcu – po spaleniu 27 lutego 1946 r. budynków probostwa – w Grochowcach pow. Przemyśl (1945–1946). Udzielał posług religijnych ukraińskiemu podziemiu, z tego powodu podejmowano próby zamachu na jego życie; uniknął przesiedlenia do USRR. Od 1946 r. administrator parafii w Krakowie. Aresztowany w 1947 r. w Krakowie. Początkowo przetrzymywany w siedzibie miejscowego WUBP, a następnie – z dwiema innymi aresztowanymi osobami – przewieziony do więzienia w Rzeszowie. Po kilkumiesięcznym śledztwie przekazany do więzienia MBP w Warszawie, a następnie deportowany do USRR. Skazany w Kijowie na 15 lat łagrów. Do 1955 r. pracował w kopalniach k. Norylska, gdzie w wyniku wypadku stracił nogę. Po powrocie z zesłania osiedlił się w Stebnyku, gdzie mimo swego kalectwa, odprawiał nabożeństwa greckokatolickie (występujące niekiedy w źródłach informacje, że przyjął prawosławie, wydają się nieprawdziwe). Zm. w Stebnyku i tam został pochowany.

^d W dokumencie nieczytelny podpis.

³ Chodzi o bazylianina o. Metodęgo Nyczkę. O jego pobycie w Polsce zob. m.in. I. Hałagida, „*Szpieg Watykanu*”..., s. 51 i in.

Nr 12

1947 lipiec 17, Rzeszów – Telefonogram zastępcy dowódcy Grupy Operacyjnej „Wisła” płk. Grzegorza Korczyńskiego do dyrektora Gabinetu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego dotyczący ss. józefitek z Cebłowa

[^a]

Telefonogram nr 1680/DM

We wsi Cebłów^b gmina Bełz powiat Hrubieszów znajduje się belgijski klasztor żeński.

Klasztor ten posiada dokumenty z ^cbelgijskiego konsulatu^c w Warszawie. Konsulat nadto prosi, aby polskie władze pomogły im i opiekowały się ich klasztorem.

W klasztorze tym znajduje się od 40 do 60 siostr zakonnych różnej narodowości, gdyż jest klasztorem międzynarodowym (siostry zakonne to Polki, Ukrainki, Belgijki i inne). Siostry posiadają dokumenty ^cbelgijskiego konsulatu^c w Warszawie, że w najbliższym czasie zostaną wywiezione do Belgii. Według informacji od członka PPR z Bełza istnieje podejrzenie, iż siostry tego klasztoru utrzymują łączność z bandą UPA i wyrabiają lekarstwa, przygotowują opatrunki dla bandytów. Proszę o jak najszybsze przysłanie mi wskazówek odnośnie ww. klasztoru. Przy

^a W lewym górnym rogu odręczne adnotacje 2+III+V oraz AE-1014/47.

^b W dokumencie tu i dalej błędnie Cegłów.

^{c-c} W dokumencie wielką literą.

niniejszym zapodaję odpis zaświadczenia wydanego przez poselstwo belgijskie w Warszawie.

[^d]

Z[astęp]ca dowódcy GO „Wisła”
Korczyński¹, płk

Źródło: AIPN, 0192/337, t. 16, k. 141–142, oryginał, druk wypełniony odręcznie.

^d W dokumencie w tym miejscu odpis wspomnianego pisma *Zaświadczenie. Poselstwo belgijskie nr 1357/CL: 1621. Poselstwo belgijskie w Warszawie zaświadcza, że klasztor św. Józefa w Cebłowie został założony i znajduje się pod zarządem misjonarzy belgijskich. Z tego tytułu poselstwo belgijskie specjalnie jest tym [klasztorem] zainteresowane, tym bardziej, że jest on częściowo własnością wywiezionych misjonarzy. Poselstwo poleca klasztor życzliwej opiece odnośnych władz. Poselstwo jest upoważnione do wydawania siostrom wymienionego klasztoru wiz wyjazdowych do Belgii. Warszawa, dn. 19 IV 1947 r. Minister pełnomocny Belgii.*

² Grzegorz Korczyński [właśc. Stefan Kilanowicz] (1915–1971) – działacz komunistyczny i funkcjonariusz UB. Ur. w Warszawie. Z ruchem komunistycznym związany od lat trzydziestych, uczestnik wojny w Hiszpanii (1937–1939), w l. 1940–1942 członek ruchu oporu we Francji, później członek partyzantki komunistycznej w Polsce, dowódca Grupy Operacyjnej im. T. Kościuszki na Zamojszczyźnie (1942–1943), szef I Oddziału Operacyjnego Głównego Sztabu AL (1943–1944), dowódca II Obszaru Lubelskiego AL (1944 r.). Komendant wojewódzki MO w Warszawie (1944 r.). Od 1945 r. w aparacie bezpieczeństwa. Szef WUBP w Gdańsku (1945–1946), pomocnik ministra bezpieczeństwa publicznego (1946–1948), zastępca dowódcy ds. bezpieczeństwa w Grupie Operacyjnej „Wisła” (1947 r.). Od 1948 r. w MON. Starszy inspektor w Dowództwie Wojsk Lotniczych (1948–1949), w dyspozycji szefa Departamentu Kadr MON (1949–1956). Aresztowany w 1950 r. i skazany w 1954 r. przez Sąd Wojewódzki dla m.st. Warszawy na dożywotnie więzienie. NSW złagodził karę do 15 lat więzienia, a następnie na mocy amnestii do 10 lat. Później postępowanie wznowiono, a w 1956 r. umorzono. Szef Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego WP (1956–1965), wiceminister MON (1965–1971). Poseł na Sejm PRL (1961–1971). Od 1971 r. ambasador w Algierii. Tam też zm., pochowany został w Warszawie. Więcej zob. P. Gontarczyk, *Grzegorz Korczyński (1915–1971), generał, wiceminister bezpieczeństwa publicznego i obrony narodowej*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2006, nr 1, s. 362–365. Tam też dalsza literatura.

1947 lipiec 31, Rzeszów – Pismo funkcjonariuszy Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie do naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie duchownych greckokatolickich

[^a]

Do naczelnika Wydziału V
Departamentu V MBP
w Warszawie

W odpowiedzi na pismo z dnia 4 lipca [1947] r. [^b] w załączeniu przesyłamy posiadane przez nas materiały na księży rzym[sko]kat[olickich]¹ i greckokat[olickich] podejrzewanych o kontakty z UPA.

Na księży ukraińskich aresztowanych przez PUBP w Przemyślu, podejrzewanych o kontakty z UPA, o których podawaliśmy raportem specjalnym z dnia 24 kwietnia [19]47 r. [^c], protokołów nie posiadamy, dlatego że ^dwszyscy ww. księża zostali odesłani do USRR wraz z materiałami^d. Załączone protokoły na księży greckokat[olickich] otrzymaliśmy z GO „Wisła”.

Przez PUBP Lesko zostali aresztowani księża greckokat[olicy] ^dks. Haszczak Michał² i ks. Maziar^e Piotr^d za współpracę z bandą UPA, których wraz z materiałami kompromitującymi przesłano do GO „Wisła” w Rzeszowie.

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka z godłem państwowym *Wojew[ódzki] Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie Wydział V* z wpisanym odręcznie numerem pisma 328.SV/976/47 i datą. Z lewej strony na tej samej wysokości podłużna pieczętka *Ścisłe tajne*. Poniżej podłużna pieczętka *MBP Departament V*.

^b Opuszczono liczbę dzienną pisma 1095/47.

^c Opuszczono liczbę dzienną pisma 250 S.V.

^{d-d} W dokumencie podkreślone odręcznie.

¹ Chodzi o dokument zawierający sześć nazwisk duchownych rzymskokatolickich podejrzewanych o współpracę z podziemiem ukraińskim, zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.), Zasada ustosunkowania się kleru do organizacji OUN, [1947 r.], b.p.

² Michał Haszczak (1899–1951) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Chyrowie pow. Stary Sambor, wyświęcony w 1926 r., celebs. Po święceniach wikariusz w katedrze greckokatolickiej w Przemyślu (1926–1931), a następnie administrator w Liskowatym pow. Dobromil (1931 r.), Cisnej pow. Lesko (1931–1933) i Chmielu tego samego powiatu (1933–1938). Od 1938 r. proboszcz w Baligrodzie pow. Lesko i dziekan dekanatu baligrodzkiego. Aresztowany w 1946 r. pod nieprawdziwym zarzutem współpracy z UPA. Postawiony przed WSR w Rzeszowie, niewinny. Po wyjściu na wolność zamieszkał w Uhercach Mineralnych pow. Lesko, gdzie m.in. uczył się obrządku łacińskiego. Tam też ponownie aresztowany w czasie akcji „Wisła” i bez wyroku sądowego osadzony w COP w Jaworznie. W 1949 r. znalazł się w grupie sześciu duchownych przewiezionych z obozu do wię-

Ww. księża zostali przesłani wraz z wszystkimi materiałami (nie zostawiając kopii) do COP w Jaworznie. ^fZałączniki w części trzeciej rozpr[acowania]^f.

Kier[ownik] Sekcji 5
Wydziału V WUBP w Rzeszowie
Pietrucha M[arian]

Naczelnik Wydziału V
WUBP w Rzeszowie
Grodziński Stanisław^g

[^h]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

zienia na Montelupich w Krakowie i stamtąd po dwóch tygodniach do więzienia karno-śledczego w Grudziądzu; zwolniony w 1949 r. Po wyjściu na wolność wyjechał do Lubania, gdzie został wikariuszem obrządku łacińskiego. Aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Zm. w Żarach i prawdopodobnie tam został pochowany.

^e W dokumencie błędnie *Maziarz*. Piotr Maziar (1890–1971) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Grabowcu pow. Jarosław, wyświęcony w 1916 r., żonaty. Po święceniach administrator kilku parafii w pow. Nowy Sambor: Łużku Górnym, Leninie Wielkiej i Laszkach Murowanych (1916–1921). Proboszcz w Rozsochach pow. Nowy Sambor (1921–1927), administrator (1927–1928) i proboszcz (1928–1947) w Wańkowej pow. Lesko. Dziekan dekanatu leskiego (1930–1947). Aresztowany w czasie akcji „Wisła”, przetrzymywany w Sanoku, Rzeszowie i COP w Jaworznie, skąd w 1949 r. został wywieziony do więzienia karno-śledczego w Grudziądzu. Tam pozyskany do współpracy jako informator „Adam”, zwolniony na początku marca 1949 r. Wkrótce potem aresztowany za odmowę współpracy i skazany w 1952 r. na 10 lat więzienia; zwolniony w 1953 r. Po wyjściu na wolność administrator rzymskokatolicki w Michałowie pow. Brzeg (1953–1959), później wikariusz w Poznaniu (1959–1961). Aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Po powrocie do rodzimego rytu duszpasterz greckokatolicki w Barkowie pow. Człuchów (1961–1964), Bobolicach pow. Koszalin (1963–1965), Szczecinku (1962–1965) i Przemkowie pow. Szprotawa (1965–1971). Oficjalnie na emeryturze od 1963 r., dalej pełnił posługę duszpasterską. W 1967 r. przeniósł się z Poznania do Przemkowa. Tam też zm. i został pochowany.

^{f-f} W dokumencie fragment dopisany odręcznie.

^g Dokument podpisany w zastępstwie Grodzińskiego na jego pieczęcie służbowej.

^h Poniżej podłużna pieczęćka *Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Departament V* z datą wpływu pisma 4 sierpnia 1947 r. i liczbą dzienną 6469/FE.

Nr 14

1947 sierpień 18, Szczecin – Pismo Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Szczecinie w sprawie duchownych greckokatolickich

Urząd Wojewódzki Szczeciński

Wydział Społeczno-Polityczny

[^a]

Tajne!

Do
Wojewódzkiego Urzędu
Bezpieczeństwa Publicznego
w Szczecinie

Stosownie do zarządzeń władz centralnych między przesiedleńcami z akcji „W” nie mogą znajdować się inteligenci, jak np. księża, adwokaci, urzędnicy itd.

Tymczasem Urząd Wojewódzki jest w posiadaniu informacji poufnych, według których na terenie województwa szczecińskiego przebywa czterech popów (gr[ecko]kat[olickich] narodowości ukraińskiej), którzy obecnie udają księży obrządku [rzymsko]katolickiego.

Jeden z nich przebywa w Wałczu, drugi u dziekana Wysiatyckiego¹ w Wałczu, a dwóch przebywa w zakładach „Caritasu” w Tucznie. Nazwisk wspomnianych popów Urząd Wojewódzki dotychczas nie otrzymał.

O powyższym Urząd Wojewódzki komunikuje celem załatwienia omawianej sprawy przez Urząd Bezpieczeństwa Publicznego zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Za wojewodę szczecińskiego

p.o. naczelnik Wydziału

(–) Stefan Kosior²

Źródło: AP Szczecin, Urząd Wojewódzki Szczeciński, 317/1089, k. 7, kopia, mps³.

^a Opuszczono liczbę dzienną pisma SP-W-rel. 1331/47 oraz charakterystykę, czego dotyczy *Popowie ukraińscy, informacje*. Niżej odręczna adnotacja aa. 12 XII [19]47 r.

¹ Wysiatycki – duchowny rzymskokatolicki. Brak bliższych danych.

² Stefan Kosior – osoba niezidentyfikowana.

³ Dokument został opublikowany, zob. R. Drozd, I. Hałagida, *Ukraińcy w Polsce 1944–1989. Walka o tożsamość (dokumenty i materiały)*, Warszawa 1999, s. 52, dok. nr 12.

1947 wrzesień 4, Lublin – Wyciąg z doniesienia agenta celnego ps. „Zbyszek” w sprawie ks. Andrzeja Hozy

Podał: „Zbyszek”¹

dnia 4 września 1947 r.

Więzenie w Lublinie

Agenturalne doniesienie

Źródło informacyjne „Zbyszek” donosi do Działu Specjalnego, że będąc w więzieniu karno-sledczym Warszawa-Mokotów na dziesiątym pawilonie, ^{a-}ze mną przebywał^a aresztowany ksiądz greckokatolicki o nazwisku Hoza Andrzej *vel* Kaczmarek Michał, który w potocznej rozmowie ze mną powiedział mi w sekrecie, że jak jeździł kardynał Hlond do Rzymu, to prowadził rozmowę z papieżem, który wydał rozkaz kardynałowi Hlondowi, aby zaopiekował się pozostałymi księżmi greckokatolickimi w Polsce, na co otrzymał fundusze w dolarach amerykańskich na podtrzymanie księży greckokatolickich w Polsce.

Ksiądz kardynał Hlond otrzymał od papieża imienny wykaz księży greckokatolickich w Polsce. Po przyjeździe do Polski kardynała Hlonda wezwał on do siebie księdza Krupę² o imieniu nieznanym z miasta Przemyśla, któremu polecił wypłacenie po 10 i 20 dolarów amerykańskich księżom greckokatolickim w Przemyślu.

Od księdza Krupy pobierał pieniądze ksiądz Hoza Andrzej będący w parafii Kłokowice^b gmina Fredropol powiat Przemyśl. Ksiądz Hoza pobierał pieniądze dla siebie i dla doktora księdza Hraba z Krakowa. Poza tym wypłacił trzem innym księżom kapelanom z organizacji UPA. Jak się dowiedziałem od [ks.] Hozy An-

^{a-a} W dokumencie *gdzie też ze mną przebywał*.

^b W dokumencie błędnie *Klukowice*.

¹ „Zbyszek” – informator MBP. Osoba niezidentyfikowana.

² Sylwester Krupa (1892–1960) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Nowym Siole pow. Żydaczów, wyświęcony w 1917 r., żonaty. Po święceniach wikariusz w Samborze (1917–1918?) i Zapałowie pow. Lubaczów (1918?–1924), później proboszcz w Cewkowie pow. Lubaczów (1924–1936) i Żurawicy pow. Przemyśl (1936–1945). Jesienią 1945 r. wyjechał do Przemyśla. Aresztowany podczas akcji „Wisła” i uwięziony w COP w Jaworznie. W 1949 r. znalazł się wśród sześciu więźniów wywiezionych z obozu do więzienia na Montelupich w Krakowie, a następnie do więzienia karno-sledczego w Grudziądzu; zwolniony w marcu 1949 r. Po wyjściu na wolność powrócił do Przemyśla, gdzie pracował w bliżej nieznanym przedsiębiorstwie i sporadycznie odprawiał nabożeństwa greckokatolickie „przy drzwiach zamkniętych”. Aktywnie rozpracowywany przez organa bezpieczeństwa. W 1957 r. odnowił duszpasterstwo greckokatolickie w Przemyślu, gdzie regularnie odprawiał do 1959 r. Zm. w Przemyślu i tam został pochowany.

drzeja, do kardynała Hlonda przyjeżdżali łącznicy z zagranicy, między innymi był mnich o nieznanym nazwisku³, który przywiózł pieniądze w dolarach oraz ważne papiery, które były doręczone dla kardynała Hlonda. Zakonnik ten zatrzymał się w Warszawie u ojca Puszkarskiego o niezapodanym adresie. Nadmieniam, że u ojca Puszkarskiego zatrzymywali się [różni księża] kilkakrotnie, lecz bliższych danych brak.

Kiedy wychodziłem z celi rzekomo na wolność, ksiądz Hoza Andrzej opowiedział mi, żebym poszedł do księdza kardynała Hlonda i powiedział mu, że w Bezpieczeństwie pytali się o jego różne sprawy związane z księżmi greckokatolickimi i nim samym oraz że w czasie śledztwa do tej pory jeszcze nic nie powiedział. Przy tym dodał, żeby ksiądz kardynał Hlond podawał paczki dla niego i [dla] księdza doktora Hraba.

„Zbyszek”

Przyjął kierownik Działu Specjalnego
[Więzienia] w Lublinie
(-) Kurzyński Tadeusz⁴

Za zgodność z oryginałem:
(-) Banaś Czesław⁵

Odpis sporządzono dnia 29 grudnia [19]49 r.
Oryginał znajduje się w teczce pracy ^{c-c}źródła „Zbyszek”^c.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

^{c-c} W dokumencie błędnie *Hozy Andrzej*.

³ Prawdopodobnie chodzi o salezjanina o. Romana Maziara.

⁴ Tadeusz Kurzyński – osoba niezidentyfikowana.

⁵ Czesław Banaś – osoba niezidentyfikowana.

1947 październik 4, Warszawa – Pismo naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Franciszka Piątkowskiego do zastępcy szefa i naczelnika Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Szczecinie w sprawie duchowieństwa greckokatolickiego

[^a]

Do
Z[astępcy] szefa i naczelnika Wydziału V
Woj[ewódzkiego] Urz[ędu] Bezp[ieczęństwa] Publ[icznego]
w Szczecinie

W związku z Waszym pismem z dnia 26 września [19]47 r. [^b] skierowanym do naczelnika Wydziału I Departamentu III dotyczącym kleru greckokat[olickiego]¹ wyjaśniam.

1. Sprawą tą winien zajmować się Wydział V Sekcja 5 [WUBP].
2. Należy wszystkich przybyłych do Was księży wziąć na ewidencję, ustalić imię i nazwisko, skąd przybył, poprzednie miejsce zamieszkania, gdzie przechodził kurs liturgiczny.
3. Ustalić każdego z nich kontakty, kto do nich przychodzi i odwrotnie. Z jakimi księżmi przyjaźnią się itp. (istnieje bowiem uzasadnione podejrzenie, że oni będą kontaktować się z bandami UPA zbiegłymi na tereny zachodnie, a wszyscy księża greckokat[olicki] byli czł[onkami] band).
4. Posiadane dane zawarte w punkcie 2 i 3 przesyłać natychmiast do Dep[artamentu] V Wydz[iału] V celem sprawdzenia w kartotece, jakie posiadamy na nich materiały. Na wszystkich założyć opracowania. Sprawa jest b[ar]

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka z godłem państwowym *Rzeczpospolita Polska* Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego z wpisaną odręcznie liczbą dzienną pisma FE 1671/47.

^b Opuszczono liczbę dzienną pisma 833/81/47.

¹ Dokumentu nie odnaleziono.

dzo] pilna, gdyż po otrzymaniu danych możemy wysłać agenturę z tych terenów, z których oni pochodzą.

Naczelnik Wydziału V Dep[artamentu] V MBP
Piątkowski², mjr

Odbito 3 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

² Franciszek Piątkowski (1908–?) – funkcjonariusz aparatu bezpieczeństwa. Ur. w Wólce Kijańskiej pow. Lubartów. Przed 1939 r. członek KZMP i KPP. Po wrześniu 1939 r. w sowieckiej strefie okupacyjnej, od lipca 1941 r. w Armii Czerwonej (dostał się do niewoli, skąd udało mu się uciec), następnie w AL. W l. 1944–1945 przedstawiciel PKWN w Lubelskiem, pracownik Egzekutywy KW PPR w Lublinie (1945–1946). W aparacie bezpieczeństwa od 1946 r. Szef WUBP w Lublinie (1946–1947), naczelnik Wydziału V Departamentu V MBP (1947–1948), naczelnik Wydziału I WUBP w Szczecinie (1948–1949), naczelnik Wydziału I UBP m.st. Warszawy (1949–1951), zastępca naczelnika Wydziału Specjalnego Departamentu Więziennictwa MBP (1951–1953), naczelnik Wydziału Specjalnego Departamentu Więziennictwa MBP (1953 r.), naczelnik Wydziału III Departamentu Więziennictwa MBP (1953–1955), zastępca kierownika delegatury Centralnego Zarządu Więziennictwa MSW w Katowicach (1955 r.), inspektor Głównego Inspektoratu MSW (1955–1961), starszy inspektor Głównego Inspektoratu MSW (1961–1963). Zwolniony ze służby w 1963 r. w stopniu podpułkownika. Por. AIPN, 0194/1592, Akta osobowe Franciszka Piątkowskiego.

1947 październik 16, Warszawa – Wyciąg z raportu okresowego naczelnika Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Szczecinie z 25 września 1947 r.

Duchowieństwo

W dekadzie sprawozdawczej ustalono fakt ścisłej współpracy kleru rzymskokatolickiego z klerem greckokatolickim, przybyłym na teren naszego województwa w ramach akcji „W”. Współpraca ta wyraża się tym, że Kuria biskupia w Gorzowie [Wielkopolskim] wydaje za zgodą prymasa Polski kardynała Hlonda zaświadczenia księżom greckokatolickim zezwalające na odprawianie [w] obrządku rzymskokatolickim i nadaje im beneficja.

Jako przykład może służyć fakt, iż w powiecie Strzelce [Krajeńskie] (powiat graniczy z naszym powiatem Myślibórz) ksiądz greckokatolicki^a Poliwko^b Bogdan^a, który wyuczył się obrządku rzym[sko]kat[olickiego] u^a księdza Łojka¹ w Pełczycach^a, obecnie zdał egzamin i został przez biskupa w Gorzowie [Wielkopolskim] przydzielony do diecezji w Strzelcach [Krajeńskich] jako ksiądz katolicki.

Drogą agenturalną stwierdzono, że ze względu na to, że brak jest księży rzym[sko]kat[olickich] do obsadzenia parafii, kler rzym[sko]kat[olicki] dla stworzenia przeciwwagi dla Kościoła Narodowego wykorzystuje kler greckokatolicki w ten sposób, że wysyłają popów na praktykę do księży rzymskokatolickich, by ci nauczyl ich obrządku, a po złożeniu egzaminu otrzymują parafie.

^{a-a} W dokumencie podkreślone odręcznie.

^b W dokumencie błędnie *Paliwka*. Bogdan Poliwko (1906–1969) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Lipnicy Dolnej pow. Jasło, wyświęcony w 1942 r., żonaty. Po święceniach duszpasterz w archidiecezji lwowskiej. W 1943 r. inkardynowany do AaŁ, proboszcz Nowicy pow. Gorlice. W ramach akcji „Wisła” wysiedlony na zachodnie ziemie Polski. Wikariusz, a następnie administrator i proboszcz rzymskokatolicki w Bobrówku pow. Strzelce Krajeńskie. Nie powrócił już do rodzimego rytu. Nie należał do „księży patriotów”, choć miejscowe władze partyjne zaliczały go do duchownych „pozytywnie ustosunkowanych do PRL”. Zm. w Bobrówku i tam został pochowany.

¹ Franciszek Łojek (1890–?) – duchowny rzymskokatolicki. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. W 1919 r. kapelan WP, po 1945 r. przeniesiony na teren administratury gorzowskiej, wikariusz w Świnoujściu (1945–1946).

Dwa takie fakty stwierdzono w powiecie Wałcz. ^aKsięża Hura Jarosław² i Dionizy Seneta^{3-a} otrzymali już takie zaświadczenia, fotokopie których w załączeniu przesyłamy.

[c]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

^c U dołu dokumentu odrębny dopisek *Wyciąg z raportu okresowego naczelnika Wydziału V WUBP Szczecin z dnia 25 IX [19]47 r. A/70/WV/47*. Poniżej odręczna adnotacja *Po wysłaniu listu wrócić do mnie. 4 XI [19]47 [r.]* i nieczytelna parafa.

² Jarosław Stefan Hura (1898–1963) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Wólce Mazowieckiej pow. Hrubieszów, wyświęcony w 1925 r., żonaty. Po święceniach wikariusz w Jarosławiu (1925–1928), a następnie administrator w Stubnie pow. Przemyśl (1928–1929). Proboszcz w Tehlowie pow. Rawa Ruska (1929–1939) i administrator w Tudorkowicach pow. Sokal, w Krakowcu pow. Jarosław oraz w Jaworniku pow. Sanok (do 1947 r.). Sympatyzował z OUN i w czasie okupacji uczestniczył w pracach UCK. Z tego powodu po 1945 r. rozpracowywany przez NKWD. W ramach akcji „Wisła” wysiedlony na ziemie zachodnie Polski. Aresztowany w tym samym roku w Szczecinie i uwięziony. Zwolniony dzięki staraniom administratora apostolskiego ks. Edmunda Nowickiego. Po wyjściu na wolność wikariusz obrządku łacińskiego w Bobrowicach pow. Krosno Odrzańskie, a następnie administrator w Nietkowicach w tym samym powiecie. Nie powrócił już do rodzimego rytu. Zm. w Gorzowie Wielkopolskim i prawdopodobnie tam został pochowany.

³ Dionizy Seneta (1894–1956) – duchowny greckokatolicki. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Wyświęcony w 1930 r. Po święceniach m.in. administrator w Szlachtowej pow. Nowy Targ. W czerwcu 1947 r. wysiedlony w ramach akcji „Wisła” na zachodnie ziemie Polski. Prawdopodobnie aresztowany i krótko więziony w Szczecinie. W 1948 r. wikariusz obrządku łacińskiego w Miastku. Zm. w Rokitnie pow. Międzyrzecz. Pochowany na przykościelnym placu (później krzyż z jego nagrobka przeniesiono i wmurowano w ogrodzenie starego cmentarza, ale doczesne szczątki wciąż spoczywają na starym miejscu – pod murem otaczającym teren kościelny; dokładne miejsce pochówku nie jest oznaczone).

Nr 18

1947 listopad 7, Warszawa – Pismo naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Franciszka Piątkowskiego do naczelnika Wydziału V i kierownika Sekcji 5 Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu w sprawie duchowieństwa greckokatolickiego

[^a]

Do
Naczelnika Wydziału V i kier[ownika] Sekcji 5
Woj[ewódzkiego] Urz[ędu] Bezp[ieczeństwa] Publ[icznego]
w Poznaniu

W związku z Waszym zapytaniem dotyczącym postępowania w stosunku do kleru greck[o]kat[o]lickiego].

Bardzo dobrze zrobiliście, przysyłając fotokopie dokumentów¹. Należy w dalszym ciągu ustalać, gdzie i jacy księża greckokatolicki zostali przez biskupów rzym-[sko]kat[o]lickich skierowani na parafie. [Powinniście] przysyłać do nas personalia księży greck[o]kat[o]lickich oraz skąd przybyli celem ustalenia ich przestępczej działalności w UPA.

Po otrzymaniu ww. dokumentów natychmiast otrzymacie wskazówki, jak postępować.

Naczelnik Wydziału V Dep[artamentu] V MBP
Piątkowski, [mjr]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczęć z godłem państwowym *Rzeczpospolita Polska Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego*.

¹ Nie wiadomo, o jakie dokumenty chodzi, materiałów nie odnaleziono.

Nr 19

1948 styczeń 10, Warszawa – Doniesienie informatora ps. „Zet” dotyczące o. Pawła Puzkarskiego

o. Paweł Puzkarski

zam. przy ul. Górnośląskiej 16, gdzie ma nawet kaplicę w mieszkaniu nr 3. Skarżył się w roku 1945, iż nie ma on zaufania u władz radzieckich. W mieszkaniu jego przy ul. Górnośląskiej po nabożeństwie odbywają się zebrania dla wiernych, ale nie dla wszystkich. Doszło do moich wiadomości, że był przez jakieś władze badany jako podejrzany w roku 1945. Ma majątek kościelny pod swoją opieką na trasie [w kierunku na] Otwock, zdaje mi się, że w Pakości¹, gdzie często bywa on oraz ci, którzy bywają na zebraniach po nabożeństwach.

„Zet”²

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

¹ Informacja prawdopodobnie nieprawdziwa.

² „Zet” – informator MBP, osoba niezidentyfikowana.

1948 styczeń 27, Warszawa – Agenturalne doniesienie informatoroki ps. „Czarna”

Źródło: „Czarna”¹

Przyjął: Mazurek²

[^a]

Doniesienie

Dnia 26 stycznia 1948 r. przyszyliśmy obie z siostrą do ojca^b Puszkarskiego Pawła, Warszawa ul. Miodowa 16. Gdy przyszyliśmy, nie chciał z nami rozmawiać. Pytał się, po co przyszyliśmy do niego, skąd mamy adres i odnosił się do nas bardzo nieprzychylnie. Jego siostra przyszła do niego i płakała, żeby on nie przyjmował nikogo, bo go rozstrzelają i że on nie wie, co to za ludzie. Wówczas powiedziałyśmy, żeby się nas nie bali, że my idziemy z Pragi i że znamy o. Huczkę. Na to o. Puszkarski powiedział nam, że o. Huczko jest aresztowany i zaczął do nas mówić po ukraińsku. Pytał się, jak dostałyśmy się do Warszawy, czy mamy jakieś papiery i czego myśmy uciekły z Pragi. My na to odpowiedziałyśmy mu, że uciekłyśmy przed aresztowaniem. On na to powiedział, że on nas rozumie, tylko nie może nam

^a W dokumencie poniżej odręczna adnotacja *Puszkarski*.

^b W dokumencie tu i dalej o. Puszkarski nazywany jest księdzem.

¹ „Czarna” – informatorka MBP, osoba niezidentyfikowana, prawdopodobnie zakonnica greckokatolicka.

² Janusz Mazurek (ur. 1927 r.) – funkcjonariusz UB/SB. Ur. w Lublinie, w czasie okupacji w AK, a następnie BCh, od 1944 r. w WP. W aparacie bezpieczeństwa od 1947 r. Referent Sekcji 2 Wydziału I Departamentu III MBP (1947–1949), starszy referent Sekcji 2 Wydziału I Departamentu III MBP (1949–1950), kierownik Sekcji 2 Wydziału II Departamentu III MBP (1950–1951), kierownik Sekcji 3 Wydziału II Departamentu III MBP (1951–1953), p.o. zastępca naczelnika Wydziału II Departamentu III MBP (1953–1954), naczelnik Wydziału X Departamentu I MBP (1954–1955), naczelnik Wydziału V Departamentu II KdsBP (1955–1956), naczelnik Wydziału II WUdsBP/KW MO w Gdańsku (1956–1958), inspektor Samodzielnej Sekcji Specjalnej KW MO w Lublinie (1958–1961), starszy inspektor Samodzielnej Sekcji Specjalnej KW MO w Lublinie (1961–1963), od 1963 r. w Departamencie I MSW. Rezydent (pod przykryciem) w Ottawie (1964–1967), inspektor Wydziału IV KW MO w Lublinie (1967–1972), rezydent (pod przykryciem) w Chicago (1972–1974), inspektor Departamentu I MSW (1974–1976), starszy inspektor Departamentu I MSW (1976 r.), starszy inspektor Wydziału VII Departamentu I MSW (1976–1977), starszy inspektor Wydziału XI Departamentu I MSW (1977–1978), kierownik punktu operacyjnego (pod przykryciem) w Teheranie (1978–1982). Zwolniony ze służby w 1982 r. w stopniu pułkownika. Por. AIPN, 003175/399, Akta osobowe Janusza Mazurka; *Aparat bezpieczeństwa w województwie gdańskim w latach 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych. Informator*, oprac. M. Węgliński, Gdańsk 2010, s. 242–243.

pomóc, bo ich też podejrzewają i że wpadają do nich kontrole za dokumentami. Po tej rozmowie o. Puzzkarski zaczął odnosić się do nas bardzo przychylnie, zaraz poprosił nas do stołu na kolację. Na temat polityczny rozmawialiśmy bardzo krótko, bo on nie chciał nas męczyć, że my jesteśmy zmęczone z drogi. W rozmowie na temat polityczny pytał się, czy jeszcze ktoś żyje z naszych i czy udało się im przejść za granicę. My odpowiedzieliśmy, że dokładnie nie wiemy, ale jacyś przeszli za granicę do Monachium.

Po tej rozmowie poszliśmy spać. Dnia 27 stycznia [19]48 r. przyszedł o. Puzzkarski i zaprosił nas na górę, gdzie zjedliśmy śniadanie. Przy rozmowie dowiedzieliśmy się, że są tam mniszki rzym[sko]kat[olickie] i że tam mieszka jakaś pani Polka i prosi, żebyśmy mówili po polsku. Prosiłyśmy ojca Puzzkarskiego, czy by nam nie pomógł dostać buty, jakąś pracę, a on na to odpowiedział, że on by nam radził jechać na wioskę, bo tu jest niebezpiecznie. Kazał nam być ostrożnym, że nas może ktoś obserwować, a my nie będziemy wiedziały. Że jednemu księdzu też tak się przytrafiło, że cały czas jego ktoś obserwował, aż jak przyjechał nad granicę, to dali znać i go tam przytrzymało. Pytałyśmy się ojca Puzzkarskiego, co nowego ze świata, a on odpowiedział, że teraz nie ma z Pragi nic, że ostatni raz słyszał o wielkim aresztowaniu na Słowacji^c. Skąd on wiedział o aresztowaniu nie wiem, bo on nam nie powiedział. Też [o.] Puzzkarski pytał, czy znamy biskupa Gojdycza. Gdy odchodziłyśmy, prosił nas, byśmy do niego nie przychodziły i kazał być ostrożnym, to przeżyjemy.

„Czarna”

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., kopia, mps.

^c W dokumencie *Słowensku*.

1948 kwiecień 21, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego pplk. Jana Tataja do dyrektora Departamentu II Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie oo. bazylianów z Warszawy

[^a]

Ścisłe tajne

Do dyrektora Departamentu II
w m[iejscu]

W związku z nadesłaniem przez Was dokumentów [^b] z dn[ia] 17 i 19 kwietnia [19]48 r. zawiadamiam, że rozpracowany przez nas obiekt przeniósł się z ul. Górnośląskiej 16 m. 3 na ul. Miodową 16. Jednocześnie proszę o rozpracowanie nast[ępujących] osób zam[ieszkałych] przy ul. Miodowej 16:

1. [o.] Jaworski Emilian¹, ur. 1903 r.
2. [br.] Oleśków Ignacy²

^a W lewym górnym rogu liczba dzienna pisma D.A.-1620/AB. Obok odręczna adnotacja *Do teczki ks. Jaworskiego Emiliana. 1 IX [19]48 r. i nieczytelna parafa.*

^b Opuuszczono liczby dzienne pisma C.G.-2553/48 oraz C.G.-2587/48.

¹ Orest (Emilian) Jaworski OSBM (1903–1956) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Ortyńcach pow. Sambor. Do zakonu wstąpił w 1930 r. w Krechowie pow. Żółkiew, gdzie odbył kandydaturę i nowicjat (1930–1932). W l. 1932–1933 studiował retorykę w bazylińskim Domu Studiów w Ławrowie pow. Turka, a później filozofię w Dobromilu (1933–1934) oraz teologię w Krystynopolu pow. Sokal i Ławrowie (1935–1937). W l. 1934–1935 nauczyciel matematyki, języka polskiego i przyrody w bazylińskiej szkole średniej w Buczaczu. Śluby wieczyste złożył w 1935 r., wyświęcony w 1938 r. W 1937 r. przeniesiony do klasztoru w Warszawie, gdzie studiował na miejscowym uniwersytecie i administrował parafią. Po wybuchu powstania warszawskiego wywieziony przez Niemców do Pruszkowa. Po kilku miesiącach powrócił do Warszawy. Proboszcz miejscowej parafii greckokatolickiej. W l. 1947–1949 studiował w Wyższej Szkole Higieny Psychiczej. Prawdopodobnie w tym okresie kapelan łańciskiego zgromadzenia ss. wspomóżycielek w Sulejówku. Niekiedy zastępował także kapelana ss. elżbietanek w szpitalu w Warszawie. Aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Aresztowany w 1952 r. w czasie przeszukania zorganizowanego w pomieszczeniach klasztornych, przetrzymywany w więzieniu na Mokotowie, zwolniony w lipcu 1953 r. Po wyjściu na wolność pozostał w Warszawie. Kapelan ss. służebnic obrządku greckokatolickiego w Chełmie. Zm. w Warszawie i tam został pochowany.

² Ignacy (Jan) Oleśków OSBM (1892–1982) – zakonnik greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Byszkach pow. Brzeżany. Do zakonu wstąpił w 1911 r. w Krechowie pow. Żółkiew, gdzie odbył kandydaturę

3. [br.] Hassaj³
4. [o.] Zagwojski⁴
5. [o.] Bałyk⁵

re i nowicjat (1911–1913). Śluby wieczyste złożył w 1923 r. W l. 1913–1914 przebywał w klasztorze w Krasnopuszczu pow. Brzeżany. Po odbyciu służby wojskowej furtian i krawiec w klasztorze we Lwowie (1918–1920), następnie przebywał w klasztorze w Bukowej pow. Sambor (1920–1921). W l. 1922–1933 krawiec i opiekun młodzieży w bazylińskiej szkole średniej w Buczaczu. Od 1933 r. pełnił funkcję krawca i zakrystiana w klasztorze w Warszawie. W 1944 r. po wybuchu powstania warszawskiego wywieziony przez Niemców do Pruszkowa, gdzie przez krótki okres przebywał w obozie, a później mieszkał w klasztorze ss. samarytanek. Po kilku miesiącach wyjechał do Bielanki pow. Gorlice. Po powrocie do Warszawy włączył się aktywnie w odbudowę bazylińskiego klasztoru. Aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Aresztowany w 1952 r. podczas przeszukania zorganizowanego w pomieszczeniach klasztornych, przetrzymywany w więzieniu na Mokotowie, zwolniony w 1953 r. Po wyjściu na wolność pozostał w klasztorze w Warszawie, tam też zm. i został pochowany.

³ Benedykt (Bazyli) Hassaj OSBM (1892–1990) – zakonnik grekokatolicki, bazylianin. Ur. w Tokach pow. Tarnopol. Do zakonu wstąpił w 1912 r. w Krechowie pow. Żółkiew, gdzie odbył kandydaturę i nowicjat (1912–1914), śluby wieczyste złożył w 1924 r. W zakonie prowadził chóry w cerkwiach przyklasztornych (grał na fisharmonii). Przebywał kolejno w klasztorach w Ławrowie (1917–1920), we Lwowie (1920–1923), ponownie – jako furtian i krawiec – w Ławrowie (1924–1926), ponownie we Lwowie (1926–1929), Warszawie, we Lwowie, w Ławrowie i Buczaczu (1930–1938), Drohobyczu (1939 r.), Warszawie i Chełmie (1942–1944), Przemyślu (1945 r.). Pod koniec 1945 r. pod naciskiem władz administracyjnych i organów bezpieczeństwa wyjechał do klasztoru do Warszawy. Aresztowany w 1952 r. podczas przeszukania zorganizowanego w pomieszczeniach klasztornych, przetrzymywany w więzieniu na Mokotowie, zwolniony w 1953 r. Po wyjściu na wolność pozostał w klasztorze w Warszawie, tam też zm. i został pochowany.

⁴ Józef (Franciszek) Zagwojski OSBM (1898–1957) – duchowny grekokatolicki, bazylianin. Ur. w Kołokolinie pow. Rohatyn. Do zakonu wstąpił w 1914 r. w Krechowie pow. Żółkiew, gdzie odbył kandydaturę i nowicjat (1914–1916), śluby wieczyste złożył w 1921 r. W l. 1919–1920 studiował teologię w bazylińskim Domu Studiów w Ławrowie pow. Turka, a w l. 1921–1925 w Rzymie, gdzie obronił doktorat z teologii i filozofii. Wyświęcony w 1925 r. Po powrocie do Polski wykładał łacinę w klasztorze w Krechowie (1925–1927), a później filozofię w klasztorach w Krystynopolu pow. Sokal (1927–1928) i Dobromilu (1929–1931). W l. 1931–1937 ihumen w Krystynopolu (do 1937 r.), wykładowca filozofii i administrator miejscowej parafii. Pełnił też funkcję kapelana ss. słuźebnic w Krystynopolu. W l. 1937–1943 przebywał w klasztorze w Warszawie. W 1943 r. powrócił do Krystynopola, gdzie ponownie objął funkcję ihumena i spowiednika ss. słuźebnic. W 1946 r. przebywał krótko w klasztorze w Warszawie, a od 1947 r. do 1949 r. w Adampolu pow. Włodawa jako kapelan ss. słuźebnic. W l. 1947–1951 opiekun duchowy przy nowicjacie sióstr. W 1951 r. schorowany powrócił do klasztoru w Warszawie, gdzie zm. po ciężkiej chorobie. Tam też został pochowany.

⁵ Borys (Jan) Bałyk OSBM (1913–1989) – duchowny grekokatolicki, bazylianin. Ur. w Hadyńkach pow. Kopyczyńce, do zakonu wstąpił w 1929 r. w Krechowie pow. Żółkiew, gdzie odbył kandydaturę i nowicjat (1929–1931). Studiował retorykę, nauki humanistyczne, filozofię i teologię w klasztorach bazylińskich w Ławrowie pow. Turka i Dobromilu, śluby wieczyste złożył w 1935 r., wyświęcony w 1940 r. Po święceniach administrator w Przemyślu (1940–1942), wikariusz w Ułaszkwach pow. Czortków (1942–1943), później przebywał w klasztorze w Buczaczu (1943–1944). Od 1945 r. wikariusz parafii bazylińskiej w Przemyślu. W 1946 r. wyjechał do Warszawy, gdzie był kapelanem w żeńskich klasztorach, studiował także historię Kościoła na Wydziale Teologicznym miejscowego uniwersytetu (1946–1951). W 1949 r. otrzymał magisterium, a w 1951 r. obronił doktorat. Administrator placówki grekokatolickiej w Przemyślu (1962–1968) i duszpasterz grekokatolicki

W załączeniu zwracam nadesłane nam dokumenty jako niezgodne z naszym zamówieniem.

Dyrektor Departamentu III MBP
(-) **Tataj**⁶, ppłk

Źródło: AIPN, 01283/1595 (mikr.), b.p., kopia, mps.

w Jarosławiu (1971–1989). Wykładowca historii Kościoła na KUL. Intensywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Autor publikacji naukowych i popularnonaukowych. Zm. w Przemyśle, pochowany został w Warszawie.

⁶ Jan Tataj (1907–1996) – funkcjonariusz UB. W aparacie bezpieczeństwa od 1945 r. Kierownik Sekcji „A” Samodzielnego Wydziału II MBP (1945–1946), starszy referent i p.o. kierownik Oddziału Specjalnego Samodzielnego Wydziału II MBP (1946 r.), szef WUBP w Kielcach (1946–1947), szef WUBP w Lublinie (1947 r.), dyrektor Departamentu III MBP (1947–1949). W 1949 r. zwolniony ze służby w stopniu majora, a następnie aresztowany. Skazany w 1953 r. na 15 lat więzienia. Zm. w Warszawie i tam został pochowany.

1948 wrzesień 29, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu VII Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego gen. Wacława Komara do dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppłk Julii Brystygier w sprawie duchownych grekokatolickich

Ministerstwo
Bezpieczeństwa Publicznego
Departament VII
[^a]

Tajne

Do
Dyrektora Departamentu V MBP
ob. Brystygier¹

Dotyczy: ukraińskich księży

Na podstawie pisma apostolskiego wizytatora Ukraińców w zachodniej Europie – biskupa Kościoła grekokatolickiego ^bBuczki^{2-b} z dnia 2 września 1948 r. do

^a Poniżej nieczytelne adnotacje i stemple zawierające najprawdopodobniej numery pism i spraw.

^{b-b} W dokumencie fragment zakreślony.

¹ Julia Brystygier [właśc. Prajs] (1902–1975) – funkcjonariuszka UB. Ur. w Stryju, z ruchem komunistycznym związana przed 1939 r., członkini KPZU, za działalność więziona. W l. 1940–1945 w ZSRR, członkini ZG ZPP. W aparacie bezpieczeństwa od 1944 r. Kierownik Sekcji 3 RBP w Lublinie (1944–1945), naczelnik Wydziału III Departamentu I MBP (1945 r.), p.o. dyrektor Departamentu V MBP (1945–1950), dyrektor Departamentu V MBP (1950–1954), dyrektor Departamentu III MBP/KdsBP (1954–1955). Zwolniona ze służby w 1956 r. w stopniu pułkownika. Po 1956 r. pracowała w Państwowym Instytucie Wydawniczym, rozpracowywana przez aparat bezpieczeństwa. Zm. w Warszawie i tam została pochowana. Zob. m.in. A. Stopyra, *Figurantka „Roxana”*. *Inwigilacja Julii Brystygier przez Służbę Bezpieczeństwa (1962–1974)*. „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2009, nr 2, s. 389–404. Tam też dalsza literatura.

² Jan Buczek (1891–1974) – duchowny grekokatolicki, biskup. Ur. w Hermanowie pow. Lwów, wyświęcony w 1915 r., w 1922 r. obronił doktorat z teologii. Rektor Grekokatolickiego Małego Seminarium we Lwowie, od 1929 r. sufragan metropolity lwowskiego. Prowadził szeroką działalność mającą na celu wzmocnienie religijnego życia wiernych i aktywację młodzieży katolickiej. Od 1939 r. wizytator środowisk ukraińskich w Ameryce Południowej, przez jakiś czas pracował też w USA, m.in. jako generalny wikariusz egzarchatu filadelfijskiego. Od 1942 r. do śmierci przebywał stale w Rzymie. Od 1946 r. apostolski wizytator Ukraińców grekokatolików w Europie Zachodniej, od 1958 r. konsultor Kongregacji do spraw Kościołów Wschodnich, działacz społeczno-kulturalny,

egzarchy metropolity ^b**Bohaczewskiego**^{3-b} w Filadelfii komunikujemy, że w spisie ukraińskich księży greckokatolickich starających się o wyjazd do Stanów Zjednoczonych Am[eryki] Półn[ocnej] figuruje dwóch księży przebywających obecnie w Polsce, a mianowicie:

1. ^bks. **Kaczmarek** Michał^b [c]

2. ^bks. **Wodonos** Jarosław^{4-b}

Biskup Buczko wyraża wątpliwość, czy księżom tym uda się wyjechać z kraju, ponieważ obecnie nie utrzymuje z nimi kontaktu i nie ma o nich żadnych wiadomości.

W wypadku stwierdzenia ich miejsca pobytu prosimy o przesłanie nam szczegółowej opinii o nich, celem ich ewentualnego agenturalnego wykorzystania.

Dyrektor Departamentu VII MBP

(-) **Komar, gen. bryg.**

Wykonano w 3 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

honorowy członek Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki. Zm. w Rzymie i tam został pochowany.

^c W dokumencie odręczny dopisek ks. *Hoza*.

³ Konstanty Bohaczewski (1884–1961) – duchowny greckokatolicki, arcybiskup. Ur. w Manajowie pow. Zborów. Studiował w Innsbrucku (1905–1908), gdzie w 1910 r. obronił doktorat. Wyświęcony w 1909 r. Po święceniach prefekt w Greckokatolickim Seminarium Duchownym we Lwowie (1911–1914), następnie kapelan wojskowy (1916–1917). W l. 1918–1924 przebywał w Przemyślu, gdzie od 1924 r. pełnił funkcję generalnego wikariusza. W 1924 r. wyświęcony na biskupa i mianowany egzarchą Filadelfii, od 1958 r. metropolita filadelfijski. Zm. w Filadelfii i tam został pochowany.

⁴ Jarosław Wodonos (1908–1998) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Szumlanach (po 1918 r. pow. Podhajce), wyświęcony w 1942 r., żonaty. Po święceniach krótko duszpasterz w Nowicy pow. Gorlice, następnie administrator w Zdyni i Konecznej tego samego powiatu (1942–1947). W ramach akcji „Wisła” przesiedlony na Dolny Śląsk. Wikariusz parafii łańciskiej i katecheta w Środzie Śląskiej. W 1953 r. przeniesiony do Kwielic pow. Głogów, gdzie jako administrator pełnił posługę do 1967 r. W 1968 r. odszedł na emeryturę. Po 1957 r. powrócił do rytu wschodniego. Greckokatolicki duszpasterz w Wołowie (1957–1988), Zielonej Górze (1972–1977), Międzyrzeczu (1969–1972), Skwierzynie pow. Gorzów Wielkopolski (1969–1972), Gorzowie Wielkopolskim (1969–1972), Dobiegniewie (1969–1972), Strzelcach Krajeńskich (1969–1972), Przemkowie pow. Szprotawa (1972–1977) i Wrocławiu (1977–1979). Aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Zm. we Wrocławiu i tam został pochowany.

1948 październik 8, Warszawa – Notatka służbowa dyrektora Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppłk. Jana Tataja w sprawie ks. Stefana Hraba

Notatka służbowa
dot. księdza greckokat[olickiego] Hraba Stefana

Według posiadanych przez Departament III MBP materiałów (z zeznań łączniczek Krajowego Prowodu OUN – ^a Karwańskiej Anny ps. „Roma”¹, Kot Ludmiły ps. „Burlaczka”² i innych^a) – ks. **Hrab** Stefan, zam[ieszkały] przy ul. Wiślnej 11, był wybitnym członkiem organizacji OUN.

Utrzymywał kontakty przez łączniczki Krajowego Prowodu OUN z prowadzonymi przez siebie grupami „Stiahem”³ i „Orłanem”, od których otrzymywał literaturę nacjonalistyczną (ouenowską) i materiały informacyjne, które następnie przekazywał pewnej zagranicznej ambasadzie w Warszawie (wiadomo Dep[artamentowi] III).

Literaturę tę dostarczał również ks. Hrabowi członek OUN Małnowicz Michał⁴, przywożąc ją do ks. Hraba w paczkach z Przemysła.

^{a-a} W dokumencie podkreślone odręcznie.

¹ Anna Karwańska, „Roma” (ur. 1924 r.) – członkini podziemia ukraińskiego. Ur. w Buchowicach pow. Mościska, w OUN-B od 1942 r., w 1944 r. kierowała siatką UCzCh w pow. Mościska, a następnie (1944–1946) siatką UCzCh w II Rejonie Nadrejonu „Chołodnyj Jar” I Okręgu OUN „Zakerzońskiego Kraju”. Po rozwiązaniu siatki sanitariuszka w sotniach UPA. Po legalizacji, od jesieni 1946 r., obsługiwała punkt kurierski OUN w Krakowie. Tam aresztowana w 1947 r. i skazana w 1948 r. na 14 lat więzienia, zwolniona w 1954 r. Autorka opublikowanych wspomnień, zob. A. Karwańska-Bajlak, *Wo imja Twoje...*

² Kot Ludmiła, „Burlaczka” (ur. 1923 r.) – członkini ukraińskiego podziemia. Ur. w Przemysłu, w OUN prawdopodobnie od 1945 r., łączniczka I Okręgu OUN. aresztowana w 1947 r. i skazana w 1948 r. przez WSR w Rzeszowie na 15 lat więzienia. Zwolniona w 1956 r.

³ Jarosław Staruch, „Stiah”, „Jarlan”, „Stojar” (1910–1947) – członek podziemia ukraińskiego. Ur. w Słobodzie Złotej pow. Brzeżany, członek OUN od 1931 r., od 1935 r. zastępca krajowego przewodnika, wielokrotnie aresztowany za działalność, przetrzymywany w Berezie Kartuskiej. W l. 1939–1940 sekretarz UCK w Krakowie, członek kierownictwa OUN-B, aresztowany przez gestapo, po zwolnieniu członek referentury propagandy kierownictwa OUN-B (1943–1945), kierownik podziemnej radiostacji „Samostijna Ukrajina” („Niepodległa Ukraina”), od 1945 r. do śmierci przewodnik „Zakerzońskiego Kraju” OUN. Popęłił samobójstwo w bunkrze otoczonym przez grupę operacyjną MBP. Miejsce pochówku nieznanne.

⁴ Michał Małnowicz (ur. 1923 r.) – nie należał do podziemia ukraińskiego. Ur. w Wielkich Oczach pow. Lubaczów. Do 1946 r. mieszkał w Przemysłu i znał wielu księży greckokatolickich (w tym ks. Stefana Hraba, któremu przywoził przesyłki, przyjeżdżając, jako pracownik sklepu szewskiego, do Krakowa po towar). Aresztowany w czasie akcji „Wisła”, a następnie osadzony w COP w Jaworznie; zwolniony w 1948 r. Dalszych losów nie udało się ustalić.

Mieszkanie ks. Hraba służyło jako punkt korespondencyjno-kontaktowy członkom i łącznikom OUN w kraju, jak również jako punkt przerzutu kurierom OUN z Czech do Polski i odwrotnie, którymi byli księża i zakonnicy greckokatoliccy.

Wokół ks. Hraba skupiał się prawie cały kler greckokat[olicki], który specjalnie inspirował działalność antydemokratyczną OUN.

Dyrektor Departamentu III
(-) **Tataj**, ppłk

Źródło: AIPN, 01224/2029, k. 98, oryginał, mps.

1948 październik 13, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu VII Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego gen. Wacława Komara do dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppłk Julii Brystygier w sprawie sierocińca prowadzonego przez ss. służebnice w Przemyślu

Ministerstwo
Bezpieczeństwa Publicznego
Departament VII
[^a]

Tajne

Do
Dyrektora Departamentu V MBP
ob. Brystygier

Dotyczy: usług kard. Hlonda dla ukr[aińskiego] kleru gr[ecko]kat[olickiego]

Podaję poniżej wyciąg z pisma apostolskiego wizytatora Ukraińców w zachodniej Europie – gr[ecko]katolickiego ^bbiskupa **Buczki**^b do ^bks. Semczuka^{1-b} w Kanadzie z dnia 21 sierpnia 1948 r.² o usługach kard. ^bHlonda^b dla ukraińskiego kleru greckokatolickiego.

„Przez niedopatrzenie nie odpowiedziałem w poprzednim liście z dnia 9 kwietnia br. o naszym sierocińcu w Przemyślu. Nic pewnego nie mogę powiedzieć o tym, czy wasze przesyłki^c dochodzą na miejsce. Myśmy z Rzymu także

^a Poniżej odręczny dopisek JK/307/48 i nieczytelny podpis. Z prawej strony stempel z numerem pisma FE-2788/48 i datą wpływu pisma 3 listopada [19]48 [r.].

^{b-b} W dokumencie podkreślone odręcznie.

^c W dokumencie tu i dalej ukrainizm *posylki*.

¹ Stefan Semczuk (1899–1984) – duchowny greckokatolicki. Ur. we Lwowie, wyświęcony w 1923 r., celebs. Od 1928 r. w Kanadzie, gdzie obronił doktorat. Proboszcz w Alvenie (1930–1934), Canorze (1934–1937), Buchanan (1935–1937), Winnipegu w parafii NMP (1937–1952) i w parafii Matki Bożej Nieustającej Pomocy (1952–1965). W l. 1960–1962 odprowadził też w USA: w San Diego w stanie Kalifornia i w Phoenix w stanie Arizona. Od 1963 r. do śmierci wikariusz w parafii św. Eucharystii w Winnipegu. Znany działacz społeczny, dziennikarz i poeta (debiutował jeszcze we Lwowie w poetyckiej grupie „Logos”). Wydawca dwutygodnika „Buduczniśt’ nacji” („Przyszłość Narodu”). Inicjator i członek Zarządu Głównego Bractwa Ukraińców Katolików. Zm. w Winnipegu i tam został pochowany.

² Dokumentu nie odnaleziono.

wysłali tam poważną zapomogę przez kard. Hlonda i nie mamy potwierdzenia doręczenia. ^{d-d}Kard. Hlond jest tajemnym administratorem apostołskim naszego Kościoła w Polsce^d. O ile uważacie za stosowne, proszę raczej na jego adres skierować wasze przesyłki”.

Zasylając powyższe informacje do wykorzystania, proszę w odpowiedzi zaawiadomić nas, czy jeszcze obecnie istnieje ów greckokatolicki sierociniec i o ile zostaną ustalone adresy nadawców przesyłek do tego sierocińca z Kanady lub USA – przesłać je nam.

Dyrektor Departamentu VIII MBP
(-) Komar, gen. bryg.

Odb[ito] w 3 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^{d-d} W dokumencie fragment podkreślony na maszynie.

1948 grudzień 3, Warszawa – Postanowienie kierownika Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Karola Soplaka o wszczęciu agenturalnego rozpracowania krypt. „A-O”

Zatwierdzam

[^a]

Ścisłe tajne

Postanowienie

o zaprowadzeniu agenturalnego rozpracowania na grupę księży greckokatolickich i współpracujących z nimi księży rzymskokatolickich podejrzanych o uprawianie wywiadu na rzecz Watykanu i imperialistów anglosaskich

Ja, Soplak Karol¹, kierownik Sekcji 1 Wydz[iału] V Dep[artamentu] V [MBP], po rozpatrzeniu i przeanalizowaniu materiałów dotyczących działalności grupy księży greckokatolickich ukrywających się po klasztorach rzym[sko]katol[ickich]

^a W dokumencie brak daty i podpisu.

¹ Karol [właśc. Kalinik] Soplak (1906–?) – funkcjonariusz UB. Ur. w Matwijowcach pow. Krzemieniec, przed 1939 r. członek KPZU. W 1944 r. ochotnik do WP, informator Informacji Wojskowej 3. zapasowego pułku w Lublinie (ps. „Patriota”), słuchacz drugiego kursu dla oficerów w Kujbyszewie (1944–1945), w aparacie bezpieczeństwa od 1945 r. Młodszy wywiadowca Wydziału VII Departamentu I MBP (1945 r.), starszy referent Samodzielnego Wydziału III MBP (1945 r.), starszy referent Sekcji 2 Wydziału I Departamentu V MBP (1946 r.), starszy referent Sekcji 1 Wydziału II Departamentu V MBP (1946–1947), zastępca kierownika Sekcji 2 Wydziału II Departamentu V MBP (1947 r.), kierownik Sekcji 2 Wydziału V Departamentu V MBP (1947–1949). Zwolniony dyscyplinarnie w 1950 r. (oraz zdegradowany ze stopnia kapitana do stopnia szeregowca) za zatajenie ukraińskiej narodowości oraz faktu, że w 1930 r., będąc aresztowanym za działalność w ruchu komunistycznym, złożył na procesie zeznania niekorzystne wobec współoskarżonych. Por. AIPN, 0193/4173, Akta osobowe Karola Soplaka.

zakonów żeńskich, jak ks. Hołyński Włodzimierz², Maćków^b Włodzimierz³, Puszkarski Paweł i inni

stwierdzam

że wyżej wymienieni księża prowadzą wywiad na rzecz Watykanu, a pośrednio [także] na rzecz imperialistów anglosaskich przez siatkę księży gr[ecko]kat[o-lickich] przy pomocy i poparciu kleru rzym[sko]katol[ickiego] na czele z byłym prymasem Hlondem.

Za informacje dostarczane Watykanowi otrzymują wynagrodzenie w postaci dolarów amerykańskich.

Na tej podstawie

postanowiłem

na grupę księży greckokatolickich na czele z księżmi Hołyńskim Włodzimierzem, Maćkowem Włodzimierzem, Puszkarskim Pawłem i innymi zaprowadzić agenturalne rozpracowanie pod kryptonimem „A-O” („Actio Orientalis”).

Kierownik Sekcji 1 Wydz[iału] V Dep[artamentu] V [MBP]

(-) **Karol Soplak**

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^b W dokumencie zapis w ukraińskim brzmieniu *Maćkiw*.

² Włodzimierz Hołyński (1905–1948) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Podhajczykach pow. Rudki, wyświęcony w 1932 r., celebs. Doktor filozofii i teologii, profesor Greckokatolickiego Seminarium Duchownego w Przemyślu. Od 1945 r. do czerwca 1946 r. wykładał dogmatykę w rzymskokatolickim klasztorze oo. kamedułów w Krakowie. W lipcu 1946 r. wyjechał do Wrocławia, gdzie był kapłanem w domu łańciskiego (niemieckiego) zgromadzenia ss. szarytek, a po ich wywiezieniu i po likwidacji ich domu kapłanem u polskich ss. elżbietanek. Aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Zm. po ciężkiej chorobie we Wrocławiu, tam też został pochowany.

³ Włodzimierz Maćków (1900–1961) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Przemyślu, wyświęcony w 1938 r., celebs. Po święceniach wikariusz w Topolnicy pow. Turka, gdzie przebywał do 1939 r., później proboszcz w Dachnowie pow. Lubaczów. W 1946 r. uniknął wysiedlenia do USRR, lecz z obawy o życie ukrywał się, a następnie opuścił parafię pod fałszywym nazwiskiem. Po wyjeździe znalazł się w Otwocku k. Warszawy, gdzie został kapłanem w rzymskokatolickim klasztorze ss. benedyktynek. Wkrótce przeniósł się do bazylińskiego klasztoru w Warszawie, a następnie do rzymskokatolickiego klasztoru ss. Miłosierdzia Bożego w Derdach pow. Piaseczno, gdzie był kapłanem i pracował z miejscową młodzieżą. Aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. W 1959 r. powrócił na krótko do obrządku wschodniego, zostając duszpasterzem greckokatolickim w Białogardzie, jednak nagle choroba zmusiła go do przerwania posługi. Zm. w Derdach, pochowany został w Magdalence.

1949 styczeń 28, Warszawa – Plan agenturalnego rozpracowania krypt. „A-O”

Kierownik S[ekcji] I Wydz[iału] V Dep[artamentu] V
Karol Soplak

Ścisłe tajne

Plan
agenturalnego rozpracowania kryptonim „A-O”

[Część I]

Po repatriacji w 1946 [r.] głowy Kościoła gr[eckokat]olickiego, b[isku]pa przemyskiego Jozafata^a Kocyłowskiego, do ZSRR pełnomocnikiem do spraw tego Kościoła został mianowany przez papieża kard. Hlond. W ramach pełnomocnictwa [kard.] Hlond miał za zadanie reaktywowanie resztek księży gr[eckokat]olickich, udzielenie im jurysdykcji w obrządku rzym[sko]kat[olickim] i zorganizowanie aparatu wywiadowczego na rzecz Watykanu pod postacią tzw. „Actio Orientalis”¹, polegającej na zbieraniu wszelkich informacji dot[yczących] kwestii wschodniej oraz stosunku do Kościoła na terenie Polski, zbieranie wiadomości o stosunkach w ZSRR, na Ukrainie Radzieckiej, szczególnie na terenach należących do 1939 r. do Polski.

Dalszym celem greckokat[olickiej] grupy wywiadowczej w ramach akcji wschodniej było przygotowanie gruntu i ludzi na objęcie stanowisk kościelnych na terenie ZSRR po wybuchu wojny Anglosasów ze Związkiem Radzieckim i wkroczeniu armii alianckich na tereny ZSRR.

Wykonanie powyższych zadań powierzone zostało ks. Hrabowi Stefanowi, który dostał ściśle tajną nominację z Rzymu na referenta do spraw wschodnich na terenie całej Polski. Ks. Hrab Stefan oficjalnie był prob[oszczem] par[afii] gr[eckokat]olickiej św. Norberta – ul. Wiślna 22 w Krakowie.

Do grupy wywiadowczej ^b-ściśle z ks. Hrabem należeli: ks. Hoza Andrzej, ks. Hrynyk Bazyli, ks. Deńko Mikołaj², ks. Puskarski Paweł, ks. Jaworski Stefan,

^a W dokumencie błędnie *Josefata*.

¹ Informacja nieprawdziwa.

² Mikołaj Deńko (1905–1991) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Besku pow. Sanok, ukończył studia w Rzymie, gdzie uzyskał doktorat z filozofii i licencjat z teologii, wyświęcony w 1931 r., celeb. W 1932 r. powrócił do Przemyśla, gdzie został wykładowcą w Greckokatolickim Seminarium

ojciec zakonu bazylianów [o.] Roman Justyn, ks. Maćków Włodzimierz, ks. Hołyński Włodzimierz, ks. Krupa Sylwester, ks. Maziar Piotr i inni^b.

[Księża] Hrab Stefan i Hoza Andrzej przekazani [zostali] przez Dep[artament] Śledczy [MBP] władzom sowieckim. [Księża] Krupa Sylwester i Maziar Piotr osadzeni zostali w obozie pracy w Jaworznie, gdzie przebywają dotychczas. Księża Hrynyk Bazyli, Deńko Mikołaj, Jaworski Stefan, Roman Justyn, Maćków Włodzimierz i Hołyński Włodzimierz ukrywają się po klasztorach zakonów żeńskich rzym[sko]kat[olickich] i dalej prowadzą wywiad.

O. Puskarski jest superiorem zakonu [oo.] bazylianów i administratorem parafii Wniebowzięcia NMP – ul. Miodowa 16 w Warszawie. Jego zastępcą jest [o.] Jaworski Emilian Orest.

Z zeznań ks. Hozy Andrzeja z dnia 7 czerwca [19]47 r. wynika, że w roku 1946 ks[ięża] Hrab, Hrynyk i Deńko przygotowali sprawozdanie o sytuacji Kościoła gr[ecko]kat[olickiego] w Polsce, które ks. Hrab miał doręczyć przybyłemu z Pragi czeskiej zakonnikowi-bazylianinowi, który nielegalnie przekroczył granicę, był u ks[ięży] Hraba, Hrynyka i Deńki w Krakowie, u o. Puskarskiego w Warszawie i u [oo.] bazylianów w Krystynopolu pow. Hrubieszów. [Księża] Hrab, Hrynyk i Deńko dokładnie informowali tego zakonnika z Pragi czeskiej o sytuacji Kościoła, wysiedleniu Ukraińców do ZSRR i innych sprawach.

W dniu 2 czerwca [19]47 r. ks. Hoza zeznaje, że w kwietniu 1947 r. otrzymał od ks. Krupy Sylwestra w Przemyślu 40 dolarów amer[ykańskich] dla księży Szewczuka ps. „Kadyło”³ – kapelana UPA, ks. Hamiwki⁴ i dla niego – [ks.] Hozy Andrzeja. [Ks.] Krupa przy wręczaniu dolarów oświadczył, że pochodzą one od

Duchownym, od 1939 r. członek Kapituły przemyskiej. 26 czerwca 1946 r. wyjechał na leczenie do Krakowa, dzięki czemu uniknął wysiedlenia do USRR; od tego czasu pomagał administratorowi krakowskiej parafii ks. Stefanowi Hrabowi. W 1947 r. uniknął aresztowania, gdy funkcjonariusze MBP urządzili „kocioł” na plebanii zakończony likwidacją parafii. Po wyjeździe z Krakowa ukrywał się, pełniąc posługę kapelana w podwarszawskich klasztorach rzymskokatolickich. Aresztowany w 1952 r. w Pruszkowie i skazany w 1953 r. na 12 lat więzienia, przetrzymywany w Warszawie, Sztumie, Rawiczu i Wronkach pow. Szamotuły, zwolniony w 1956 r. Powrócił do Krakowa, gdzie do 1986 r. odprawiał nabożeństwa greckokatolickie; duszpasterz katolików obrządku wschodniego w Katowicach. Przez cały czas aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Zm. w Krakowie, pochowany został w Przemyślu.

^{b-b} W dokumencie podkreślone odręcznie.

³ Bazyli Szewczuk (1903–1948) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Stryju, wyświęcony w 1930 r., celebs. Po święceniach wikariusz w Dorożowie pow. Sambor (1930–1931), a później administrator w Hruszatycach pow. Przemyśl (1931–1932), Smerekowcu pow. Gorlice (1932–1934), Pawłokomie pow. Brzozów (1934–1938) i Piątkowej Ruskiej pow. Dobromil (1938–1945). W drugiej połowie kwietnia 1945 r., w obawie przed atakami polskiej partyzantki, zszedł do podziemia, gdzie pod ps. „Kadyło” i „Płastun” był kapelanem w UPA. Do jego obowiązków należało odprawianie nabożeństw, spowiadanie partyzantów, grzebanie poległych oraz opieka nad rannymi. Niósł też duchową pomoc ludności cywilnej. W maju 1947 r. wyruszył razem z sotnią Michała Dudy „Hromenka” do amerykańskiej strefy okupacyjnej w Niemczech. Aresztowany przez czechosłowackie organa

Ojca Św. jako pomoc materialna dla ks[ięży] gr[eckok]kat[olickich] [i] przesłane [zostały] za pośrednictwem kard. Hlonda.

Ks. Hoza zeznaje również, że miał wyjechać do Stanów Zjednoczonych Ameryki pod fałszywym nazwiskiem „Kaczmarek Michał”. Prócz niego mieli wyjechać do Ameryki za pośrednictwem ukraińskiego biskupa z Filadelfii Bohaczewskiego księża: 1) Maćków Włodzimierz, zam[ieszkały] w 1946 r. w klasztorze ss. sakramentek w Warszawie ul. Nowe Miasto, 2) ks. Deńko, 3) ks. Krupa Sylwester, 4) ks. Hołyński. Ks. Hoza kilkakrotnie był w ^cambasadzie amerykańskiej^c w W[arsza]wie, a przy tej okazji przywoził listy od o. Romana Justyna, bazylianina w Przemyślu, do o. Puzkarskiego Pawła, bazylianina w Warszawie. Jakiej treści te listy były – [ks.] Hoza nie wie.

Z zeznań [księży] Hozy, Krupy i Maziara wynika, że ^bo. Roman Justyn i o. Jaworski, zam[ieszkali] w 1946 r. na Zasaniu w Przemyślu^b, byli pośrednikami między prymasem Hlondem i [o.] Puzkarskim a księżmi grekokat[olickimi] w akcji przekazywania dolarów amerykańskich pochodzących z Rzymu.

Ks. Maziar Piotr zeznaje, że 40 dol[arów] dostał w Krakowie od ks. Deńki Mikołaja jako pomoc od papieża.

Ks. Krupa Sylwester zeznaje, że [ojcowie] Roman Justyn i Jaworski z Zasania rzekomo [zostali] repatriowani do ZSRR.

Po aresztowaniu ks[ięży] Hraba i Hozy ks. Deńko Mikołaj, [ks.] Hrynyk Bazyli, [ks.] Hołyński Włodzimierz ukrywają się i miejsce pobytu ich nie jest dotychczas ustalone. Funkcję referenta do spraw Kościoła gr[eckok]katol[ickiego] i [spraw] wschodnich przejął ^bbazylianin o. Puzkarski Paweł^b.

Z dokumentów [uzyskanych z] Biura „B” z lutego i czerwca 1948 r., [w tym] nadanego we Wrocławiu przez nieznanego księdza gr[eckok]kat[olickiego] ukrywającego się w jednym z klasztorów żeńskich we Wrocławiu do ks[iędza] kapelana Mik[ołaja], adresowanego do ss. Rodziny Marii w Izabelinie k. Warszawy, wynika, że ci dwaj ukrywający się księża należą do grupy księży gr[eckok]kat[olickich]

bezpieczeństwa i przekazany do Polski, gdzie na zamku w Rzeszowie przeszedł brutalne śledztwo. Tam też skazany w 1948 r. na karę śmierci i stracony. Miejsce pochówku nieznane.

^{c-c} W dokumencie wielką literą.

³ Paweł Hamiwka (1890–1968) – duchowny grekokatolicki. Ur. w Futorach pow. Lubaczów, wyświęcony w 1916 r., żonaty. Po święceniach wikariusz w Sanoku (1916–1918) i Mołodyczu pow. Jarosław (1918–1923), administrator w Grąziowej pow. Dobromil (po 1944 r. pow. Przemyśl) (1923–1924) oraz proboszcz w Łomnej pow. Przemyśl (1924–1946). W 1946 r. w obawie o swe życie przez kilka tygodni ukrywał się wśród parafian. Aresztowany przez organa bezpieczeństwa, pobity i krótko więziony w Przemyślu, wykupiony przez rodzinę. Po wyjściu na wolność odprawiał nabożeństwa łacińskie dla żołnierzy WP w Trościańcu pow. Przemyśl. W ramach akcji „Wisła” przesiedlony do miejscowości Płoty pow. Gryfice, gdzie ukrył swój stan duchowny. Początkowo pracował fizycznie jako robotnik rolny, później jako księgowy w spółdzielni mleczarskiej. W 1961 r. przeszedł na emeryturę. Powrócił do obowiązków duszpasterskich, pełniąc posługę dla grekokatolików w Trzebiatowie, Korzystnie pow. Kołobrzeg (1965–?) i Gryficach (1962–1963). Zm. w Gryficach, pochowany został w Płotach.

uprawiających wywiad na rzecz Watykanu i otrzymują za to dolary amerykańskie z Rzymu dla siebie i innych księży.

Ksiądz z Wrocławia pisze do ks[iędza] kapelana Mik[ołaja]: „Co do obrazków dla mnie przeznaczonych, chwilowo zatrzymaj [je] u siebie, może się jaka nadarzy okazja albo się jakoś zarządzi co do sposobu przesyłki. Podziękować za otrzymane oczywiście trzeba i to tak Ojcu (Ojcu Św.) [d], jak i Tisser. (kard. Tisserant⁵), a także Janowi (Buczko Jan, biskup ukraiński w Rzymie). Ale niezależnie jeszcze od treści trzeba być pewnym co do sposobu doręczenia. Zwykłą pocztą posyłać nie można i jeżeli nie ma innego pewnego sposobu, to lepiej z tą sprawą poczekać do lepszych czasów, które może już [są] niedaleko. Oni w Rz. (Rzymie) na pewno na to nie czekają, a raczej na coś innego (to znaczy nie czekają na podziękowania za dolary, a na materiał informacyjno-wywiadowczy). Jeżeli chodzi o formę, to do Ojca – w jęz. włoskim, do Tisser. – jak się da, zrobić w jęz. francuskim. Co do sprawy z posłem bel. (z posłem belgijskim), to nie troszcz się zbyt o język, wystarczy napisać np. po niemiecku, jeżeli nie można po francusku, dyplomaci na pewno zrozumieją. Postąp tak, aby jak najmniej nazwisk było wmieszanych w sprawę (słowa te napisane w jęz. włoskim). W ogóle należy być ostrożnym z tą sprawą pomocy kapłanom... Ciekawe, co piszesz. Cieszę się, że Maziar już wrócił z Jaw. (Jaworzna) i że młody M. (Maziar) może jeszcze do mnie wstąpi. Z listami do bp. Jana (Jan Buczko), jakie masz zamiar podać *via diplomatica*, ja bym chciał dołączyć od siebie podziękowanie, a może jeszcze coś”. Następnie opisuje o wiadomościach ze Lwowa, które dostał od Nowaka⁶ i spodziewa się jeszcze listu od niego.

W dokumencie z dnia 26 czerwca [19]48 r. przypuszczalnie ten sam ksiądz pisze: „Przypuszczam, że poprzedni mój list dla M. do przesłania b[isku]powi Janowi otrzymałeś i zapewne oddałeś tam, gdzie trzeba było. Moim zdaniem list zostanie doręczony”. Podpisany: „Włodek”.

Z powyższych listów wynika, że nadawca jest księdzem gr[ECKO]kat[OLICKIM], ma na imię Włodzimierz, zna dobrze język włoski, przeto musiał studiować we Włoszech, i mieszka we Wrocławiu w jednym z domów zakonnych i ma nazwisko podobne do ^eHojeński^e.

^d W dokumencie w tym miejscu odręczny odnośnik, jego wyjaśnienie u dołu strony *Uwagi w nawiasie – moje. K[arol] Soplak*.

^{e-e} W dokumencie wpisane odręcznie.

⁵ Eugène Tisserant (1884–1972) – duchowny rzymskokatolicki, arcybiskup, kardynał. Ur. w Nancy we Francji, wyświęcony w 1907 r., poliglota – studiował języki orientalne. W l. 1908–1914 kurator Biblioteki Watykańskiej. Pełnił szereg funkcji w Kurii Rzymskiej, m.in. sekretarza Kongregacji ds. Obrządków Wschodnich (1936–1959), przewodniczącego Papieskiej Komisji Biblijnej (1938–1971), prefekta Kongregacji ds. Ceremonii (1951–1968), bibliotekarza Biblioteki Watykańskiej i archiwisty tajnego archiwum (1957–1959, 1971–1972). Kardynał od 1936 r. Dziekan kolegium kardynalskiego i członek Akademii Francuskiej. Zm. w Albano Laziale, pochowany został w Rzymie.

⁶ Nowak – osoba niezidentyfikowana.

Z zeznań zawerbowanego księdza gr[ecker]kat[olickiego] [ps.] „Wacek” wynika, że w 1946/[19]47 do b-ks. Hraba i [ks.] Deńki do Krakowa^b przyjeżdżał często z Bielan pod Krakowem ksiądz gr[ecker]kat[olicki] Hołyński Włodzimierz, były prof[esor] Sem[inarium] Duch[ownego] w Przemyślu, który studiował na uniwersytecie] w Rzymie i z Krakowa wyjechał gdzieś na zachód.

Należy przypuszczać, że nadawcą ww. listów jest ks. Hołyński Włodzimierz, ukrywający się w jednym z klasztorów żeńskich we Wrocławiu. Adresatem u s[ióstr] w Izabelinie może być ks. Maćków, który w [latach] 1946/[19]47 był u ss. benedyktynek (sakramentek) w Warszawie ul. Nowe Miasto 2.

Szpiegowską robotę części kleru gr[ecker]kat[olickiego] potwierdza również list b[iskupa] Buczki do b[iskupa] Senyszyna Ambrożego⁷ w Waszyngtonie z dnia 1 kwietnia [19]48 r. [o] treści następującej: „Kardynał Tisserant polecił mi podziękować Waszej Ekscelencji za nadesłane 1000 dol[arów] dla biednego i stroskanego kleru polskiego diecezji warszawskiej. Jego Ekscelencja wysłał [je] do Warszawy przez jednego z naszych braci. Zapewniam Waszą Ekscelencję, że dostanie on za to na pewno ważne wiadomości, jakich ja osobiście nie mógłbym Wam zdobyć z za żelaznej kurtyny”⁸.

Dep[artament] VII informuje nas, że bp Buczko jest przewodniczącym komitetu ukraińskiego w Rzymie i agentem tak wywiadu Watykanu, jak i wywiadu amerykańskiego. Kard. Tisserant kieruje z ramienia wywiadu Watykanu sektorem ukraińskim. Należy przypuszczać, że bratem, przez którego Eminencja wysłał dolary do Warszawy, był salezjanin z Rzymu Maziar Roman⁹, który był w tym czasie w Polsce, a „Włodek” o nim pisze, że „może jeszcze do mnie wstąpi”.

⁷ Ambroży (Andrzej) Senyszyn OSBM (1903–1976) – duchowny greckokatolicki, bazylianin, metropolita. Ur. w Starym Samborze, wyświęcony w 1931 r. Po święceniach wikariusz w Warszawie (1932–1933), a następnie wiakriusz (1933–1937) i proboszcz (1937–1942) w Chicago. Sufragan diecezji filadelfijskiej (1942–1956), pierwszy egzarcha nowo utworzonej diecezji stamfordzkiej (1956–1958), biskup Stamford (1958–1961), metropolita filadelfijski (1961–1976). Zm. w Filadelfii i tam został pochowany.

⁸ Chodzi o list bp. Buczki do bp. Senyszyna przechwycony przez peerelowski wywiad. Zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.), Pismo dyrektora Departamentu VII MBP gen. Władysława Komara do dyrektora Dep[artamentu] V MBP ppłk Julii Brystygier, 21 V 1948 r., b.p.

⁹ Roman Maziar SDB (ur. 1923 r.) – kapłan greckokatolicki, salezjanin, syn ks. Piotra Maziara. Ur. w Rozsochach pow. Sambor, w 1938 r. wyjechał do Włoch, gdzie wstąpił do Małego Seminarium Salezjańskiego w Ivrei, które ukończył w 1942 r.; naukę kontynuował w Studentato Filosofico-Fogliacco w Turynie (1943–1946) i Papieskim Ateneum Salesianum w Turynie, gdzie otrzymał licencjat z teologii (1953 r.) oraz z filozofii (1956 r.). Do zakonu wstąpił w 1942 r., śluby złożył w 1949 r., wyświęcony w 1953 r. w Luri we Francji, w l. 1959–1986 wykładowca w Papieskim Ukraińskim Seminarium w Rzymie, od 1986 r. na emeryturze.

Część II

Na podstawie powyższych danych nakreślam następujący

Plan agent[uralny]

rozpracowania krypt. „A-O” z dn[ia] 27 stycznia 1949 r.

Przedsięwzięcia agent[uralno]-operacyjne^f:

1. Zarządzić inwigilację korespondencji figurantów sprawy „A-O” – obiektów i osób.
2. Sprawdzić figurantów w ewidencji D[epartamentu] II.
3. Wyjaśnić przez Nacz[elną] Prok[uraturę] Wojsk[ową], kiedy i w jakich okolicznościach udzielono o. Romanowi Maziarowi z Rzymu widzenia z ojcem [w COP] w Jaworznie.
4. Nastawić ag[enta] „Wacek” na ustalanie miejsca pobytu ukrywających się księży gr[recko]kat[olickich], na nawiązanie korespondencji z innymi księżmi, którzy wyszli z obozu. W tym celu odbyć spotkanie z „Wackiem”.
5. Przesłuchać ks. Hamiwkę, zam[ieszkałego] w pow. Łobez woj. szczecińskie, na okoliczność współpracy ks. Maziara i jego córki Ireny¹⁰ z UPA, z „Ihorem”¹¹ (i innych księży gr[recko]kat[olickich]). Ustalić przez ks. Hamiwkę innych księży gr[recko]kat[olickich] zam[ieszkałych] na terenie woj. szczecińskiego, szczególnie ukrywających się.
6. Ustalić, kiedy i w jakim celu przyjeżdżał z Rzymu do Polski salezjanin [o.] Maziar Roman, z kim na terenie Polski kontaktował się, z kim korespondował. W tym celu przesłuchać Irenę Maziar, zatrudnioną w „Samopomocy Chłopskiej” w Człuchowie – najpierw na okoliczność jej współpracy z UPA („Ihorem”), a następnie na okoliczność brata Romana. Nastawić się na werbunek Ireny lub areszt.
7. Ustalić adres (dokładne miejsce pobytu) ks. H[ołyńskiego] W[łodzimierza]. W tym celu odbyć spotkanie z „Bukiem”¹², nastawić go na zebra-

^f W dokumencie dalszy fragment przedstawiony w formie tabeli. Przy publikacji opuszczono kolumny zawierające zaplanowane terminy wykonania przedsięwzięć, nazwisko Soplaka, który zamierzał je zrealizować osobiście, oraz nieczytelne dopiski i uwagi.

¹⁰ Irena Maziar – córka ks. Piotra Maziara.

¹¹ Włodzimierz Miszczyszyn, „Ihor” – członek ukraińskiego podziemia, zięć ks. Maziara. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić, zginął prawdopodobnie w 1946 r.

¹² Jan Lewiarz (1903–1992) – duchowny prawosławny. Ur. w Rybotyczach pow. Dobromil, ukończył greckokatolicką Akademię Teologiczną we Lwowie (data święceń nieznana); celebs. W l. 1939–1941 kapelan i wychowawca w bursie we Lwowie, skierowany do pracy misyjnej na Wschodzie (nie podjął jej, za co został przez metropolitę Andrzeja Szeptyckiego zdjęty ze stanowiska). W 1941 r. przeszedł na prawosławie. Proboszcz w Ciechanii pow. Krosno (1941–1943) i Bartnem pow. Gorlice (1943–1947). W ramach akcji „Wisła” wysiedlony na Dolny Śląsk. Objął parafię w Zimnej Wodzie

nie danych o księżach gr[recko]kat[olickich] zam[ieszkałych] na terenie woj. wrocławskiego i innych, szczególnie o ukrywających się. Uzgodnić z nacz[elnikiem] wydz[iału] możliwość wyjazdu do Szklarskiej Poręby, by na miejscu w klasztorze ustalić nazwisko i obecne miejsce pobytu nadawcy dwóch listów do Izabelina.

8. Ustalić, czy u siostr w Izabelinie jest obecnie kapelan, kto nim jest. Zebrać dane po linii partyjnej, kto z ludzi partyjnych mieszka w Izabelinie i ma dostęp, kontakt lub możliwość obserwacji klasztoru. Zorientować się w obiekcie na miejscu.
9. Ustalić dokładną listę mieszkaniową klasztoru [oo.] bazylianów na ul. Miodowej 2 przez ew[idencję] ruchu ludności. Zarządzić tygodniową obserwację [oo.] bazylianów i o. P[awła] P[uszkarskiego] przez Wydz[iał] „A” celem ustalenia kontaktów. Obejrzyć obiekt na miejscu. Ustalić, kim jest ob. J. Kozycza czy Rozycka¹³, zam[ieszkała] Targowa 19, która koresponduje z o. P[awłem] P[uszkarskim] (prawdopodobnie jego siostra).
10. Przez WUBP ustalić, czy wypuszczeni z COP w Jaworznie księża gr[recko]kat[olicki] przybyli i mieszkają wg zapodanych przy zwolnieniu adresach, czym się trudnią, czy zatrudnieni są w obrządku rzym[sko]kat[olickim] jako księża. Zarządzić inwigilację korespondencji.
11. Przez Nacz[elną] Prokuraturę Wojskową osadzić w więzieniu 6 księży gr[recko]kat[olickich] przebywających w COP w Jaworznie. Dwóch spośród nich wytypować do werbunku, zwerbować w więzieniu.
12. Uzgodnić z Wydz[iałem] I Dep[artamentu] III plan opracowania klasztoru [ss.] sakramentek w stosunku do figuranta sprawy [ks.] M[aćkowa] W[łodzimierza] i klasztoru [oo.] bazylianów w stosunku do [o.] P[uszkarskiego] P[awła].

[^g]

pow. Lubin, gdzie przebywał do 1958 r. Jeden z głównych organizatorów parafii prawosławnych na ziemiach zachodnich i północnych Polski. W latach pięćdziesiątych uczestnik tzw. akcji misyjnej Kościoła prawosławnego wśród grekokatolików, w 1958 r. delegowany na teren Rzeszowszczyzny, w l. 1959–1966 dziekan dekanatu rzeszowskiego, w 1966 r. na krótko powrócił do Zimnej Wody. Po roku ponownie wyjechał na Podkarpacie, gdzie został proboszczem w Pielgrzymce pow. Jasło. Tam też zm. i został pochowany. Ks. Lewiarz prawdopodobnie jeszcze w 1947 r. pozyskany został przez organa bezpieczeństwa jako informator (następnie tajny współpracownik) „Buk”. Był długoletnim i niezwykle aktywnym oraz cennym źródłem bezpieki. Por. A. Brożniak, *Sprawa księdza Jana Lewiarza*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2008, nr 1, s. 155–180. Tam też dalsza literatura.

^g W dokumencie odręczny dopisek innym charakterem pisma *Zebrać wyczerpujące dane o o. Puszkarskim*.

¹³ Prawdopodobnie chodzi o Józefę Różycką.

Część III

Agentura rozpracowująca [sprawę] krypt. „A-O”

1. Agent „Wacek” – tkwiący w środowisku grupy „A-O”.
2. Informator „Buk” – informujący peryferyjnie o figurantach sprawy „A-O”.
3. Kandydaci na werbunek – ludzie tkwiący w środowisku rozpracowywanej grupy krypt. „A-O”, ^e-a mianowicie: ks. M[aziar] P[iotr] i ks. K[rupa] S[y]-wester]^e.

Kier[ownik] Sekcji 1 Wydz[iału] V Dep[artamentu] V
(–) Karol Soplak

[^h]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

^h Poniżej odręczny dopisek *Plan za obszerny na jeden miesiąc. Nie należy zapominać, iż istnieją zadania w całej sekcji. 1 II [19]49 [r.]* i nieczytelny podpis.

1949 luty 25, Rzeszów – Pismo naczelnika Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie ppor. Franciszka Krawczyka do naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego kpt. Józefa Dziemidoka w sprawie ukraińskiego sierocińca prowadzonego przez ss. służebnice w Przemyślu

[a]

Do
Naczelnika Wydziału V
Departamentu V MBP
w Warszawie

W odpowiedzi na wasze pismo [b] z dnia 21 stycznia 1949 r.¹, zawiadamiamy, że w Przemyślu istniał zakład sierot prowadzony przez s[iostry] zakonne Ukrainki, których jest 7.

Dzieci w zakładzie było 21 w wieku od 7 [do] 17 lat. Zakład pozostawał pod kierownictwem **Kowalczyk** Manueli². Fundusze czerpał z Kuratorium O[kręgu] S[zkolnego] Rzeszów, z „Caritasu” oraz przesyłek pocztowych od Ukraińców z USA.

^a W lewym górnym rogu nadruk obok godła państwowego *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie*. Niżej wpisany odręczny numer pisma EE-558/49. Z prawej strony na tej samej wysokości podłużna pieczęćka *Ścisłe tajne*, obok odręczny dopisek FE-17/47. 28 II [1949 r.].

^b Opuuszczono numer pisma FE-17/49.

¹ Dokumentu nie odnaleziono.

² Manuela (Michalina) Kowalczyk SSMI (1884–1974) – zakonnica greckokatolicka, służebnica. Ur. w Martynowie pow. Rohatyn. Do zgromadzenia wstąpiła w 1903 r. w Krystynopolu pow. Sokal. Pierwsze śluby złożyła w 1906 r., a śluby wieczyste w 1912 r. W 1912 r. ukończyła szkołę pielęgniarską i złożyła egzamin we Lwowie. W l. 1913–1914 pielęgniarka w przychodni „Lecznica” we Lwowie, w czasie I wojny światowej w wojskowym szpitalu we Lwowie, później w Jarosławiu (1916–1921). W l. 1922–1925 przełożona domu nowicjackiego w Krystynopolu. Od 1925 r. pracowała z dziećmi w przedszkolach lub sierocińcach w Glinianach pow. Przemyślany (1925 r.), Żółkwi (1926–1929) i Złoczowie (1929 r.). W 1929 r. przeniesiona do Przemyśla. Pracowała w kuchni Greckokatolickiego Seminarium Duchownego, a w l. 1940–1941 w przemyskim szpitalu zakaźnym. W l. 1941–1948 przełożona sierocińca prowadzonego przez ss. służebnice. W okresie tym przechowywała razem z innymi siostrami żydowskie dzieci, a po 1945 r. walczyła o przetrwanie sierocińca. Po likwidacji placówki pozostała w Przemyślu, gdzie m.in. pomagała kapłanowi ks. Sylwestrowi Krupie. Często służyła potrzebującym jako pielęgniarka. W 1967 r. przeniesiona do Chełma. Tam też zm. i została pochowana.

W listopadzie 1948 r. Kuratorium O[kręgu] S[zkolnego] w porozumieniu z Miejską Radą Nar[odową] w Przemyślu przeprowadziło kontrolę udzielonych subwencji zakładowi, gdzie zostało stwierdzone, że gospodarka jest prowadzona wadliwie.

Na skutek powyższego Zarząd Miasta wysiedlił zakonnice do innego budynku, a zakład przemianował na Państwowy Dom Dziecka nr 1 z administracją cywilną państwową, który posiada obecnie 72 dzieci pod swoją opieką.

Naczelnik Wydziału V
WUBP w Rzeszowie
[^c]

Odb[ito] w 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^c W dokumencie nieczytelny podpis na pieczęcie służbowej.

1949 maj 6, Człuchów – Raport specjalny Referatu III Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Człuchowie dotyczący aresztowania ks. Piotra Maziara

[^a]

Ścisłe tajne

Do
Naczelnika Wydziału III
Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego
w Szczecinie

Raport specjalny

PUBP Człuchów komunikuje, iż w dniu 28 kwietnia 1949 r. został zatrzymany [ks.] **Maziar Piotr**, s. Bazylego^b i Eudokii z d. Penow, ur. 26 sierpnia 1890 r. w Grabowcu^c pow. Lubaczów, były ksiądz ukraiński oraz współpracownik bandy UPA. Ww. został zatrzymany na terenie Warszawy przez Departament V MBP. Jednocześnie została aresztowana jego żona **Maziar Maria**¹ i córka **Irena**, które to zostały osadzone w areszcie PUBP Człuchów do dyspozycji MBP, natomiast [ks.] Maziar Piotr znajduje się w [więzieniu] MBP Warszawa do dyspozycji Departamentu V.

Nadmieniamy, iż cała rodzina przechodziła przez rozpracowanie Referatu III PUBP Człuchów za współpracę z bandą UPA na terenach wschodnich. Materiały dotyczące rodziny Maziarów zostały zabrane do MBP Departament V, które to mają być przekazane do Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego.

St[arszy] ref[erent] Ref[eratu] III
[PUBP Człuchów]^d

Źródło: AIPN Wr, 011/76, k. 17, kopia, mps.

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Człuchowie i wpisana odręcznie liczba dzienna 817/49.

^b W dokumencie błędnie Bazyla.

^c W dokumencie błędnie Grabowiczach.

^d W dokumencie brak podpisu.

¹ Maria Maziar (1893–1959) – z domu Fedelt (według innych źródeł Gołda), żona ks. Piotra Maziara, była narodowości polskiej.

Nr 29

1949 lipiec 6, Warszawa – Plan śledztwa w sprawie zakonnic greckokatolickich przetrzymywanych w więzieniu w Sosnowcu opracowany przez naczelnika Wydziału I Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Bronisława Wróblewskiego

Zatwierdzam

Dyrektor Departamentu III MBP

Tataj, ppłk.

Warszawa, 1 lipca^a 1949 r.

Plan

operacyjnego śledztwa w związku ze sprawą 18 zakonnic ukraińskiego pochodzenia zatrzymanych przez władze CSR i przekazanych do WUBP Katowice

W m[iesią]cu grudniu 1949 r. władze czeskie przekazały do WUBP Katowice 18 zakonnic, które prawdopodobnie współpracowały z OUN-UPA. Zakonnice te w latach 1945–1947 przekroczyły nielegalnie granicę polsko-czechosłowacką, uciekając przed rzekomym prześladowaniem zakonu greck[o]kat[olickiego].

Ponieważ zachodzi podejrzenie, iż wymienione zakonnice współpracowały i były związane z org[anizacją] OUN-UPA oraz w związku z tym, że sprawa ich przekazana została do Wydz[iału] I Dep[artamentu] III MBP celem rozpracowania, a do dnia dzisiejszego nie były ani razu przesłuchane (przy czym nadmieniam się, iż zakonnice te nie przechodzą w materiałach Wydz[iału] I Dep[artamentu] III MBP), należy delegować kpt. Białka¹ do WUBP Katowice z zadaniem przeprowadzenia operatywnego śledztwa, które winno wykazać, czy rzeczywiście zakonnice te związane były z org[anizacją] OUN-UPA.

Każdą zakonnicę przesłuchać należy na okoliczność jej pochodzenia, miejsca zamieszkania, co było powodem ucieczki za granicę, jej znajomości z klerem greck[oko]kat[olickim] i prywatne, na okoliczność przebywania rodziny, zwracając uwagę, czy ktokolwiek^b z ich rodzin^b nie znajduje się za granicą. Po przeprowadze-

^a W dokumencie dzień i miesiąc wpisane odręcznie. Wyżej parafa ppłk. Jana Tataja.

^{b-b} W dokumencie dopisane odręcznie.

¹ Roman Białek – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

niu operatywnego śledztwa przedstawić raport z wnioskiem do aprobaty dyrektora Departamentu III MBP.

Naczelnik Wydz[iału] I Dep[artamentu] III MBP
(-) **Wróblewski**², mjr

Źródło: AIPN Ka, 08/1868, k. 192, oryginał, mps.

² Bronisław [właśc. Borys] Wróblewski (1922–1978) – funkcjonariusz UB. Ur. w Mińsku, w l. 1941–1943 żołnierz armii sowieckiej, ciężko ranny na froncie; od 1943 r. żołnierz 1. Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki (szef sztabu batalionu), od kwietnia do lipca 1944 r. słuchacz kursu NKWD w Kujbyszewie. W aparacie bezpieczeństwa od 1944 r. Kierownik Sekcji 2 i zastępca kierownika WUBP w Lublinie (1944–1945), kierownik MUBP w Lublinie (1945 r.), kierownik Wydziału I i p.o. szef WUBP w Lublinie (1945 r.), kierownik Sekcji 1 Wydziału VIII Departamentu I MBP (1945 r.), zastępca kierownika WUBP w Lublinie (1945–1946), zastępca naczelnika Wydziału I Departamentu III MBP (1946–1949), naczelnik Wydziału I Departamentu III MBP (1949–1950), naczelnik Wydziału II Departamentu III MBP (1950–1953), instruktor grupy szkoleniowej Wydziału III Departamentu Szkolenia MBP (1953–1955). W latach pięćdziesiątych główny specjalista w MBP od kwestii ukraińskich. Za przestępstwo kryminalne zwolniony ze służby w 1955 r. i zdegradowany do stopnia kapitana. Zm. w Warszawie i prawdopodobnie tam został pochowany. Por. AIPN, 0193/6138, Akta osobowe Bronisława Wróblewskiego.

Charakterystyka

^a-Puszkarski Paweł Piotr
s. Jana i Rozalii z d. Jaremczuk^a
ur. 2 marca 1895 r. w Krystynopolu pow. Hrubieszów
prowincjał zakonu [oo.] bazylianów
zam[ieszkały w Warszawie^b]

Wywodzi się z rodziny chłopskiej, średnio zamożnej. Rodzeństwo przebywa na terenie Lubelszczyzny, pracując na własnych gospodarstwach. Ww. kończy seminarium duchowne [oo.] bazylianów obrządku wschodniego w Polsce i wyższe studia w Rzymie. Osiedla się w Warszawie. W latach 1935–[19]39 zostaje mianowany przełożonym klasztoru [oo.] bazylianów w Polsce. Uchodzi już w tym okresie jako wybitniejsza jednostka wśród kleru greckokatolickiego. Utrzymuje wybitne kontakty z hierarchią kościelną i przez nich używany jest jako łącznik między hierarchią greckokatolicką a rzym[sko]kat[olicką]. Jest jednym z najbardziej aktywnych wrogów ZSRR, utrzymuje z tej strony szerokie kontakty z elementami OUN¹ itd.

W czasie okupacji utrzymuje kontakty z władzami niemieckimi i ukraińskimi. Po wyzwoleniu ww. wiąże się z elementem UPA i OUN spośród księży greckokatolickich i niesie im pomoc materialną, moralną itp. Zakon [oo.] bazylianów w Warszawie, gdzie [Puszkarski^b] pełni obowiązki przełożonego i prowincjała staje się siedliskiem wrogich elementów UPA i innych. Ww. utrzymuje szeroką sieć kontaktów, które wykorzystuje do celów wywiadowczych. Kontakty sięgają poza granice państwa. Ww. zostaje oficjalnie mianowany ref[erentem] dla spraw Kościoła greckokatolickiego przy prymasie Polski, który po ewakuacji do ZSRR hierarchii greckokat[olickiej] obejmuje jurysdykcją swoją księży greckokat[olickich]. Księża greckokatol[icy] przy pomocy fig[uranta] otrzymują z zasady od prymasa Polski zezwolenie na przejście do obrządku rzym[sko]katol[ickiego] i zostają rozmieszczeni na parafiach rzym[sko]katol[ickich] w poszczególnych diecezjach.

^{a-a} W dokumencie dopisane odręcznie.

^b W dokumencie fragment wykropkowany, dopisano prawdopodobne wyrazy.

¹ Informacja nieprawdziwa.

O. [Puszkarski^b] jest, jak wynika z dokumentów, traktowany jako głowa Kościoła greckokatol[ickiego]², który wykorzystuje autorytet do wrogiej wywiadowczej, przeciw Polsce Ludowej, działalności. Do niego zjeżdżają się księża b[yłego] obrządku greckokatol[ickiego], on udziela w dalszym ciągu pomocy finansowej itp.

Ww. jest również rozpracowywany przez Departament VII za utrzymywanie kontaktów z działaczami UPA.

Posiadane materiały niezbitnie świadczą o wybitnej roli, jaką o. [Puszkarski^b] odgrywał i odgrywa w działalności elementów nacjonalistycznych ukraińskich oraz w robocie wywiadowczej.

Odb[ito] 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., kopia, mps.

² Informacja nieprawdziwa.

1949 październik 6, Katowice – Anonimowa notatka służbowa dotycząca zwolnienia z więzienia w Sosnowcu greckokatolickich siostr zakonnych

Notatka służbowa

Faktyczne zwolnienie 18 figurantów sprawy (zakonnice) z więzienia w Sosnowcu, [ul.] Ostrogórska, odbyło się 27 września [19]49 [r.], w godzinach popołudniowych.

Zwolnione zostały umieszczone na czas nieograniczony w trzech domach zakonnych siostr na terenie Katowic i Katowic-Ligoty, gdzie otrzymały pracę.

W ramach akcji zwalniania zawerbowano 1 inf[ormatorkę], która posiada dobre możliwości operacyjne¹.

Werbunek należy uważać za celowy i wartościowy, gdyż inf[ormatorka] posiada wpływ na wspomniane środowisko, a obecnie – po zakwaterowaniu w jednym z domów zak[onnych] na terenie Katowic – ma możliwości informowania o interesującym nas obiekcie.

[a]

Źródło: AIPN Ka, 08/1868, k. 241, oryginał, rkps.

^a W dokumencie podpis nieczytelny.

¹ Chodzi o s. Tadeuszę Rudko, por. dok. nr 50. Tadeusza (Tekla) Rudko SSMI (1914–1993) – zakonnica greckokatolicka, służebnica. Ur. w Libelli pow. Żółkiew, do zgromadzenia wstąpiła w 1930 r. w Krystynopolu pow. Sokal. Tam też odbyła kandydaturę i nowicjat. Pierwsze śluby złożyła w 1932 r. Po nowicjacie ukończyła szkołę w Poznaniu i zdobyła przygotowanie pedagogiczne. W 1937 r. podjęła pracę w przedszkolu w Samborze, skąd przeniesiono ją pod koniec 1939 r. do Krynicy. W 1938 r. złożyła śluby wieczyste, wojnę spędziła w Krynicy. W 1945 r. przeszła na terytorium Czechosłowacji. Po krótkim pobycie w klasztorze w Preszowie została przeniesiona do Węgierskiego Hradyszcz. Zatrzymana przez czechosłowacką StB w sierpniu 1948 r. i osadzona w obozie pracy w Ilavie. W grudniu 1948 r. wraz z 16 siostrami zakonnymi i 1 osobą świecką przekazana do Polski. Osadzona w więzieniu w Sosnowcu. Bez sankcji prokuratorskiej przetrzymywana tam do września 1949 r. Podczas pobytu w więzieniu pozyskana do współpracy jako informatorka „Maria”. Po wyjściu na wolność wyjechała do Warszawy, gdzie zatrzymała się w pomieszczeniach klasztoru bazyliańskiego na ul. Miodowej udostępnionych siostrom przez oo. bazyliańców. Przełożona siostr w warszawskim domu. Odmówiła nawiązania kontaktu z bezpieką. W następnych latach przebywała w domach swego zgromadzenia w Walczu (1949–1961), Miastku (1961 r.), ponownie Walczu (1961–1962), ponownie Miastku (1962–1964), Przemyślu (1964–1965), Halembie pow. Ruda Śląska (1965–1973), Świdwinie (1973–1987) i Koszalinie (od 1987 r.). Zm. w Świdwinie i tam została pochowana.

1949 październik 10, Warszawa – Postanowienie szefa Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego na miasto stołeczne Warszawę o wydaleniu ks. Piotra Maziara poza granice państwa

**Urząd
Bezpieczeństwa Publicznego**
na m.st. Warszawę

**Postanowienie
w wydaleniu z granic^a państwa polskiego^a**

Urząd Bezpieczeństwa Publicznego na m.st. Warszawę na mocy art. 10 pkt „b” i art. 11 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 sierpnia 1926 r. o cudzoziemcach [b]

postanawia

[Ks.] **Maziara** Piotra, s. Bazylego i Eudokii, ur. 26 sierpnia 1890 r. w Grabowcu^c, obywatela ZSRR¹, narodowości ukraińskiej, wydalić z granic Rzeczypospolitej Polskiej jako niepożądanego cudzoziemca, który wyznaczony do repatriacji w 1946 r. pozostał w Polsce, gdzie utrzymywał stosunki z grupą księży greckokatolickich działających na szkodę Rzeczypospolitej.

^{a-a} W dokumencie wielką literą.

^b Opuuszczono odwołanie do odpowiedniego aktu prawnego. Por. „Dziennik Ustaw RP” 1926, nr 83, poz. 465.

^c W dokumencie błędnie *Grabowicach*.

¹ Informacja nieprawdziwa. Ks. Maziar nigdy (oprócz okresu 1939–1941, tj. gdy Wańkowa znajdowała się w strefie sowieckiej) nie był obywatelem ZSRR. Stwierdzenie to powstało w związku z faktem, że u ks. Maziara w czasie rewizji znaleziono paszport sowiecki ze wspomnianego okresu.

Postanowienie niniejsze podlega wykonaniu po zatwierdzeniu przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego.

Szef Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego
na m.st. Warszawę

[^d]

Źródło: AIPN, 0259/594, k. 66, kopia, mps.

^d U dołu dokumentu treść zgody wydanej 19 października 1949 r. *Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego nr AD Ex 467/49. Postanowienie szefa Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego na m.st. Warszawę z dnia [1 października 1949 r.] o wydaleniu obywatela ZSRR Maziara Piotra, s. Bazylego, z granic państwa polskiego zatwierdzam i nieczytelna parafa.*

1949 listopad 15, Gdańsk – Pismo naczelnika Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Gdańsku kpt. Stanisława Supruniuka i kierownika Sekcji 5 tego wydziału Józefa Michalskiego do Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Malborku w sprawie ks. Bazylego Hrynyka

[^a]

Ścisłe tajne

Do
Powiatowego Urzędu Bezp[ieczęństwa] Publ[icznego]
w Malborku
Kier[ownik] Ref[eratu] V

Nawiązując do przesłanej w dniu 27 października [19]49 r. [^b] charakterystyki [ks.] Hrynyka Bazylego^c, podajecie, że ww. jest typowany do werbunku¹. Ponieważ ks. Hrynyk jest zagorzałym faszystą ukraińskim, należy zaniechać opracowania do werbunku, a wziąć [go] w aktywne rozpracowanie. Przede wszystkim należy:

1. Ustalać jego kontakty z innymi księżmi pochodzenia ukraińskiego, szczególnie z terenów warszawskich.
2. Ponieważ ks. Hrynyk prawdopodobnie zajmuje wysokie stanowisko w konspiracyjnej sieci Kościoła greckokatol[ickiego], należy zwrócić uwagę na [jego] kontakty z biskupami ukraińskimi, którzy są na emigracji we Włoszech i Anglii.
3. Ustalić [jego] kontakty z osobami pochodzenia ukraińskiego oraz z osobami [z] akcji „W” (akcja wysiedlenia z terenów, gdzie grasowały bandy UPA).
4. Typować agenturę pod ks. Hrynyka spośród ww. elementu.

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczęć z godłem państwowym *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Gdańsku* oraz wpisaną odręcznie liczbą dzienną pisma FE-4414/49.

^b Opuszczono liczbę dzienną pisma E-2488/49.

^c W dokumencie tu i dalej błędna forma nazwiska *Hryniuk*.

¹ Chodzi o pismo szefa PUBP w Malborku do Wydziału V WUBP w Gdańsku zawierające charakterystykę ks. Bazylego Hrynyka, zob. AIPN, 0192/354, t. 27, k. 92. Dokumentu nie publikuje się.

We wszystkich przedsięwzięciach i poczynaniach uzgadniać wykonanie z Wydz[iałem] V. Przesyłać odpisy wszystkich uzyskiwanych materiałów. Tak samo przesyłać odpisy dotychczas posiadanych materiałów².

Kier[ownik] Sekc[ji] 5 Wydz[iału] V
[WUBP]
Michalski Józef^d

Naczelnik Wydziału V [WUBP]
Supruniuk S[tanisław]³, kpt.

Odb[ito] w 2 egz.

Źródło: AIPN, 0192/354, t. 27, k. 103, oryginał, mps.

^d W dokumencie nieczytelny podpis w zastępstwie. Józef Michalski – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

² Dokument ten powstał po otrzymaniu przez WUBP w Gdańsku pisma z Departamentu V MBP dotyczącego ks. Hrynyka, w którym m.in. stwierdzano: „Werbować go nie można, należy go opracować w celu ustalenia jego kontaktów z innymi księżmi ukraińskimi w kraju, a szczególnie w Warszawie, i w celu ustalenia jego kontaktów z biskupami ukraińskimi za granicą, a szczególnie w Rzymie i w Anglii. Dla informacji i lepszego zorientowania się podaję, iż Hrynyk [w oryginale błędnie Hryniuk – I.H.] był księdzem greckokatolickim [i] jest zagorzałym faszystą ukraińskim, który uciekł z terenu [woj.] rzeszowskiego. Jest jednym z figurantów centralnego naszego rozpracowania. Obecnie prawdopodobnie zajmuje wysokie stanowisko w konspiracyjnej sieci Kościoła greckokatolickiego. W rozpracowaniu należy zachować daleko idącą ostrożność. Ustalić głównie poufne kontakty w kraju (Warszawa). O osiągnięciach meldować w raportach o przebiegu rozpracowania” (AIPN, 0193/354, t. 27, Pismo naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP kpt. Józefa Dziemidoka do naczelnika Wydziału V WUBP w Gdańsku, 9 XI 1949 r., k. 100).

³ Stanisław Supruniuk (ur. 1921 r.) – funkcjonariusz MO/UB. Ur. w Zagłuszach pow. Radymin. funkcjonariusz MO w Nisku (1944 r.), szef PUBP w Rozwadowie (1944–1945), szef PUBP w Nisku (1945 r.), szef PUBP w Przeworsku (1945–1946), szef PUBP w Krośnie (1946–1947), zastępca szefa i p.o. szef MUBP w Gdyni (1947 r.), szef MUBP w Gdyni (1947–1948), szef PUBP w Elblągu (1948–1949), naczelnik Wydziału V WUBP w Gdańsku (1949–1950), kierownik Sekcji 1 Wydziału VII Departamentu V MBP (1950–1951), kierownik Sekcji 4 Wydziału IV Departamentu V MBP (1951–1952), zastępca naczelnika Wydziału III Departamentu VII MBP (1952–1953), zastępca naczelnika Wydziału VI Departamentu VII MBP (1953–1954), w dyspozycji Departamentu Kadr MBP (1954–1955), zastępca naczelnika (etat niejawni) Wydziału Departamentu I KdsBP (1955–1957), inspektor Departamentu I MSW (1957–1959), oficer WSW (1959–1965), starszy inspektor Departamentu I MSW (1965–1973), starszy inspektor MSW (formalnie I sekretarz ambasady PRL w Berlinie) (1973–1977). Zwolniony ze służby w 1977 r. w stopniu pułkownika. Por. *Aparat bezpieczeństwa w województwie gdańskim...*, s. 352–353.

1950 czerwiec 21, [Kętrzyn?] – Odpis agenturalnego doniesienia informatora ps. „Paweł” dotyczącego ks. Jerzego Męcińskiego

Źródło: „Paweł”¹

Przyjął dnia 21 czerwca [19]50 r.

Kurzak Paweł²

(Ścisłe tajne)

**Odpis
doniesienie nr 210**

Po przeprowadzonym wywiadzie z ludźmi pochodzącymi z akcji „W”, a zamieszkałymi na terenie pow. kętrzyńskiego ustaliłem:

Ksiądz Męciński³, który przybył na Ziemię Odzyskane i obecnie zamieszkuje w Ostródzie, pochodzi z pow. hrubieszowskiego z miejscowości Waniów. Kilka-
naście miesięcy przed wyjazdem na Ziemię Odzyskane pracował jako proboszcz w Uhnowie, a potem w Korczminie i stamtąd wyjechał na Ziemię Odzyskane⁴.

¹ „Paweł” – informator UB, osoba niezidentyfikowana.

² Paweł Kurzak – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

³ Jerzy Męciński (1885–1974) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Felsztynie pow. Stary Sambor, wyświęcony w 1911 r., żonaty. Po święceniach wikariusz w Uhercach Niezabitowskich pow. Rudki (1911–1913), katecheta w szkołach w Mościskach (1913–1917), administrator w Karlikowie pow. Sanok (1917–1929). Jednocześnie administrator (1916–1928) i dziekan (1918–1929) dekanatu bukowskiego. Później administrator w Waniowie pow. Sokal (1929–1944), Uhnowie pow. Rawa Ruska (1944–1947), administrator dekanatu uhnowskiego (1945–1947). Uniknął przesiedlenia do USRR. W 1946 r., ukrywając się wraz z żoną, przez kilka tygodni przebywał w Tomaszowie Lubelskim i w Rzeczy pow. Rawa Ruska, po czym powrócił do Uhnowa, by w końcu przenieść się do Korczmina. Aresztowany w czasie akcji „Wisła” i uwięziony wraz z żoną w COP w Jaworznie. Zwolniony w 1948 r. Po wyjściu na wolność wikariusz w rzymskokatolickiej parafii w Ostródzie (do emerytury w 1955 r.), uczył także religii w miejscowej szkole. Zmuszony przez władze do rezygnacji z tej pracy. W l. 1952–1957 pomagał też ks. Mirosławowi Ripeckiemu w Chrzanowie pow. Ełk. Aktywnie rozpracowywany przez organa bezpieczeństwa. W 1957 r. uzyskał zgodę na odwiedzenie dzieci w USA, gdzie zdecydował się na emigrację i przez kilkanaście lat pełnił funkcję kapelana ukraińskiego skautingu. Okazyjnie pomagał też proboszczom greckokatolickim w Chicago i Nowym Jorku. Zm. w Chicago i tam został pochowany.

⁴ Informacja nieprawdziwa. Ks. Męciński przyjechał do Ostródy po zwolnieniu z COP w Jaworznie.

Wspomniany był księdzem greckokat[olickim]. Słynny był jako patriota i dobry kaznodzieja. Jest on szwagrem księdza Kotysa⁵ z Rzeczyca, który po powrocie z Jaworzna zmarł w Ostródzie. Dla ludzi pochodzących z Rzeczyca był on obcym, tylko jedynie teraz, za pośrednictwem księdza Kotysa, tu, w Ostródzie, zbliżył się do tych ludzi.

Wspomniany ksiądz ma parafię rzym[sko]kat[olicką] i ponadto ma zezwolenie od władz kościelnych odprawiać nabożeństwa gr[ecker]kat[olickie]. Na nabożeństwa spieszą ludzie nie tylko z pow. Ostróda, ale także z pow. kętrzyńskiego, jak z gm. Bobrowo, Kraskowo i Biedaszki. Ludzie spieszą z zaufaniem do księdza, by skorzystać z nabożeństw. Kazania głosi bardzo krótkie, ogranicza się jedynie^a do wyjaśniania^a Ewangelii. Według zapodania osób zamieszkałych w Gudnikach^b – jak Kluczkowska Paraskewia⁶ i Huk Sylwester⁷ – wspomniany ksiądz zaprzestał od Zielonych Świąt odprawiać nabożeństwa greckokat[olickie], a z czyjego polecenia nie wiadomo.

Następne spotkanie dnia 23 czerwca [19]50 r.

„Paweł”

Za zgodność z oryginałem: [c]

Źródło: AIPN, 01283/1600 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^{a-a} W dokumencie ukrainizm *na pojaśnieniu*.

^b W dokumencie błędnie *Gudzikach*.

^c W dokumencie nieczytelny podpis.

⁵ Emilian Kotys (1884–1949) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Dołżycy pow. Lesko, wyświęcony w 1907 r., żonaty. Po święceniach wikariusz (1909–1910), a później administrator (1910–1911) w Rzeczyca pow. Rawa Ruska. W l. 1911–1913 administrator, a następnie (1913–1918) proboszcz w Woli Cieklińskiej pow. Jasło. Jednocześnie katecheta w gimnazjum w Jasle. W 1918 r. krótko dziekan dukielski. W l. 1918–1937 administrator w Bihalach pow. Lubaczów. W l. 1925–1937 dziekan dekanatu lubaczowskiego. W 1937 r. ponownie objął parafię w Rzeczyca. Uniknął wysiedlenia do USRR, ukrywając się. Aresztowany w czerwcu 1947 r. w Uhnowie w ramach akcji „Wisła” i osadzony w więzieniu PUBP w Tomaszowie Lubelskim. Razem z duchownym zatrzymano też jego córkę Iwanę. W lipcu 1947 r. obydwój bez wyroku sądowego czy sankcji prokuratorskiej osadzeni zostali w COP w Jaworznie. Kapłana zwolniono w grudniu 1948 r. (jego córkę cztery miesiące wcześniej). Po zwolnieniu wyjechał do Zwierzewa pow. Ostróda, by po jakimś czasie przenieść się do pobliskiej Ostródy. Tam też zm. i został pochowany.

⁶ Paraskewia Kluczkowska (ur. 1916 r.) – luźno współpracowała z ukraińskim podziemiem. Ur. w Hubinku pow. Rawa Ruska. W 1947 r. w ramach akcji „Wisła” przesiedlona do Kurek pow. Ostróda. Zatrzymana w 1948 r. i oskarżona o udzielanie pomocy partyzantom UPA. W tym samym roku skazana przez WSR w Olsztynie na 5 lat więzienia. Przetrzymana w Olsztynie i Fordonie, zwolniona w 1950 r. Por. B. Łukaszewicz, *Życiorysy. Ukraińcy z operacji „Wisła” represjonowani na Warmii i Mazurach w latach 1947–1956. Materiały biograficzne*, Olsztyn 2009, s. 104.

⁷ Sylwester Huk – osoba niezidentyfikowana.

1950 czerwiec 22, Opole – Odpis agenturalnego doniesienia informatora ps. „Edward”

Źródło: „Edward”¹

Przyjął: Pomorski, kpt.²

Ag[enturalne] doniesienie³

Ad. 1. Żeby dokładnie opisać, jakie stanowisko zajmował kler greckokat[olicki] w czasie okupacji i po wyzwoleniu i w działalności organizacyjnej, na to trzeba było mieć częstą styczność z tym klerem i to w różnych miejscowościach, czego „Edw[ard]” nie miał. Miał styczność tylko na pewnym odcinku. I dlatego ten

¹ Andrzej Rożak (1908–1994) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Małanowskiej Woli pow. Mościska, wyświęcony w 1936 r., cełbs. Po święceniach wikariusz w Kwaszeninie pow. Dobromil (1936–1938), a następnie administrator w Jabłonce Wyżnej pow. Turka (1938–1939), Manasterzcu pow. Rudki (1938–1939), Majdanie Sieniawskim pow. Jarosław (1939–1944) oraz Mołodyczu tego samego powiatu (1944–1947). Aresztowany wiosną 1945 r. i przez kilkanaście miesięcy więziony w Rzeszowie; zwolniony jesienią tego samego roku. Ponownie aresztowany w czasie akcji „Wisła” i przez kilka tygodni przetrzymywany w Jarosławiu. Po wyjściu na wolność wyjechał do Warszawy, gdzie zatrzymał się w klasztorze oo. bazylianów i uczył się obrządku rzymskokatolickiego. W 1948 r. wyjechał do Opola, a następnie Nowej Wsi Królewskiej (obecnie dzielnica Opola), gdzie był wikariuszem rzymskokatolickim (1948–1952). Zaszantażowany i pozyskany w 1950 r. do współpracy jako informator „Edward”, wkrótce odmówił dalszej współpracy. W związku z tym aresztowany w 1952 r. i skazany na 10 lat więzienia. Przechowywany w Rzeszowie, Nowym Wiśniczu pow. Bochnia i Strzelcach Opolskich, zwolniony warunkowo w 1955 r. Po wyjściu na wolność kapelan w zgromadzeniu ss. marianek obrządku łacińskiego w Nysie (1955–1957), a następnie duszpasterz rzymskokatolicki w Kotulinie pow. Gliwice (1957–1977). Przeniesiony na emeryturę, powrócił do obrządku wschodniego i pełnił posługę duszpasterską dla grekokatolików w Zielonej Górze (1977–1988), Głogowie (1985–1988) i Przemkowie pow. Szprotawa (1977–1988). Od 1984 r. honorowy kanonik greckokatolickiej Kapituły przemyskiej. W 1988 r. wyjechał do Przemyśla, gdzie nadal pomagał w obowiązkach duszpasterskich. Tam też zm. i został pochowany.

² Romuald Pomorski – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

³ Doniesienie to jest wynikiem zadań przekazanych nowo zwerbowanemu agentowi w punktach przez kpt. Pomorskiego na poprzednim spotkaniu: „1. Opisać dokładnie, jakie stanowisko zajmował kler greckokat[olicki] w działalności w ruchu ukraińskich nacjonalistów w okresie okupacji i po wyzwoleniu. 2. Jakie dyrektywy ogórne otrzymywał kler greckokat[olicki] w zachowaniu się do okupanta niemieckiego. Oraz jakie dyrektywy otrzymał z chwilą przesiedlenia. 3. Opisać dokładnie, co jest wiadomo o o. Puzkarskim i innych księżach bazylianach. 4. [Opisać] co jest wiadomo o b[ylým] składzie personalnym Episkopatu greckokat[olickiego] w Polsce. 5. Po uzyskaniu adresu ks. Baczy Romana napisać list do niego w krótkich słowach, zapytując go o zdrowie itp.” Zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.), Zadanie do agenturalnego doniesienia informatora „Edward”, 25 V 1950 r., b.p.

opis będzie odnosić się do małej garstki, która była mi znana osobiście lub z opowiadania.

Było to w okolicach, gdzie narodowość [ukraińska] obrządku gr[recko]kat[olickiego] kończyła się, a w przeważającej większości ciągnęła się rz[ymsko]kat[olicka] i w mniejszości prawosławna. Więc na tym odcinku kler gr[recko]kat[olicki] z wyjątkiem jednostek zajął stanowisko pasywne do rozwijających się wypadków politycznych. Może w pierwszych dniach najazdu hitlerowskiego na Polskę kler g[recko]kat[olicki] wyjawiał więcej sympatii dla najeźdźcy, ale później zajął postawę pasywną, a nawet nieprzyjazną z powodu pobierania przez okupanta wszelkich kontyngentów, pańszczyźnianej robocizny, wywożenia ludzi na roboty do Niemiec, przesiedlenia, zabierania ich mienia, aresztowania i rozstrzelania itd.

Dowodem tego, iż kler gr[recko]kat[olicki] zajął do okupanta nie tylko pasywną, lecz nawet nieprzyjazną postawę jest to, że niektórzy księża występowali przeciwko tym wszystkim represjom, wstawiali się za aresztowanymi, nie zwracając uwagi na wyznanie i narodowość. Inni księża tego obrządku o tym wiedzieli i brali to za dobry uczynek. Tak ustosunkował się kler gr[recko]kat[olicki] do okupantów z wyjątkiem jednostek, które pozostały sympatykami, ci też przeważnie sprzątnęli się tuż przed wyzwoleniem.

Po wyzwoleniu kler gr[recko]kat[olicki] ustosunkował się pasywnie do rozwijających się wypadków politycznych, a w działalności organizacyjnej, tak jawnej, jak i tajnej nie miał nic do gadania, względnie przeciwdziałanie było bez skutku. Tak że kler gr[recko]kat[olicki] musiał dostosować się do sytuacji.

Tak było na wyżej wspomnianym odcinku, na co są dowody, które jeszcze dzisiaj mogą stwierdzić ludzie.

Ad. 2. Kler gr[recko]kat[olicki] nie otrzymywał żadnych dyrektyw od swej władzy zwierzchniej^a, jak ma zachować się w stosunku do okupanta niemieckiego, jak również po wyzwoleniu [i] w okresie wyzwolenia. Każdy kierował się prawem kanonicznym [oraz] przepisami władzy zwierzchniej sprzed wojny, która często przypominała, aby pilnować pracy duszpasterskiej, a nie zajmować się sprawami politycznymi. I dlatego, że nie było dyrektyw z góry, prawie każdy znalazł się w innych warunkach, do których musiał się dostosować. Tak było na tym odcinku, jak pod [punktem] 1.

Ad. 3. Bazylianie są [to] zakonnicy. Mieli swój klasztor i kościół na Miodowej 16 w Warszawie. W czasie działań wojennych tak klasztor, jak i kościół uległy zniszczeniu, wskutek czego ojcowie zamieszkali u^b-innych^b. Między innymi w 1947 r. mieszkali zdaje się przy ul. Górnośląskiej. Mieszkanie było tam skromne, też mieli tam i kaplicę, w której odprawiali mszę św. i nabożeństwo majowe

^a W dokumencie tu i dalej *zwierzchniczej*.

^{b-b} W dokumencie dopisane ręcznie.

w obrządku łacińskim. Było ich wtedy trzech czy czterech ojców i prawdopodobnie jeden brat. Ojcowie pomagali niektórym proboszczom w pracy duszpasterskiej. Prawdopodobnie dawali też i rekolekcje dla ludzi.

W tym czasie prowadzili odbudowę swego zniszczonego klasztoru i kościoła. Żyli bardzo skromnie, a nawet biednie. Ci ojcowie nazywali się: ^bo. Puskarski, o. Jaworski, o. Bałyk^c, a brat nie wiadomo jak się nazywał^b. Tyle wiadomo o bazyliańcach.

Teraz już mieszkają u siebie.

Ad. 4. W skład episkopatu gr[recko]kat[olickiego] w Polsce do wojny, tj. do września 1939 r., wchodził: bp ordynariusz Kocyłowski i ^bsufragan^b Łakota⁴, kanclerz Hrycelak⁵ i sekretarz, czyli notariusz Lach⁶. Wchodził jeszcze ^bkanonicy^b i inni referenci, ale jakie materiały prowadzili, nie wiadomo. Do tych ze znanych

^c W dokumencie tu i dalej o. *Borys*.

⁴ Grzegorz Łakota (1883–1950) – duchowny greckokatolicki, biskup. Ur. w Hołodówce pow. Rudki, wyświęcony w 1908 r. Po święceniach wikariusz w Trościańcu pow. Jaworów (1908–1909), osobisty kapelan ordynariusza diecezji przemyskiej bp. Konstantego Czechowicza i katecheta w przemyskim gimnazjum (1909–1910). W l. 1910–1913 studiował w Wiedniu, gdzie obronił doktorat z teologii. Po powrocie do Przemyśla ojciec duchowny w seminarium duchownym, od 1918 r. jego rektor. Sufragan greckokatolickiej diecezji przemyskiej od 1928 r. Po 1939 r. zarządzał tą częścią diecezji, która pozostała pod okupacją niemiecką. Aresztowany w 1946 r. i deportowany do ZSRR. Przetrzymany początkowo we Lwowie, a następnie w Kijowie. Skazany na 10 lat łagrów, zmarł w obozowym szpitalu w miejscowości Abieź. W 2001 r. zaliczony w poczet błogosławionych. Zob. S. Stępień, *Biskup Hryhorij Łakota (1883–1950)*, „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego” 1996, nr 2, s. 135–137; *idem*, *Łakota Grzegorz* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, red. S. Wilk i in., Lublin 2006, s. 368. Tam też dalsza literatura.

⁵ Mikołaj Hrycelak (1891–1976) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Baryczu pow. Przemyśl, wyświęcony w 1917 r., celebs. Po święceniach wikariusz w Przemyślu (1917–1924?), a następnie w Starej Soli pow. Sambor (1924?–1925), katecheta w ukraińskich szkołach w Przemyślu (1925–1926), proboszcz w Radymnie pow. Jarosław (1926–1939?). Od 1931 r. wykładowca w Greckokatolickim Seminarium Duchownym w Przemyślu, pełnił szereg funkcji w Kurii przemyskiej (m.in. sekretarza konsystorza, członka diecezjalnej rady administracyjnej, kanclerza). W czasie pierwszej okupacji sowieckiej szantażowany przez NKWD i nakłaniany do współpracy, po aresztowaniu i deportacji w 1946 r. przetrzymywany w więzieniach NKWD we Lwowie i w Kijowie (żona z młodszym synem wyjechała osobnym transportem). Skazany w Kijowie na 6 lat łagrów i 5 lat zesłania, zwolniony w 1954 r. powrócił do Lwowa. Tam też zm. i został pochowany.

⁶ Paweł Lach (1894–?) – duchowny greckokatolicki. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Wyświęcony w 1929 r., celebs. Po święceniach wikariusz parafii katedralnej w Przemyślu. Dalsze losy nieznanne.

należeli: Orski⁷, Mryc⁸, Pynyło⁹, Gmytrasewicz^d, Reszetyło¹⁰. Podczas wojny Lach przepadł, Mryc i Pynyło ^bpomarli^b, a kto ich miejsca zastąpił, nie wiadomo. Po wrześniu 1939 r. biskup Łakota zamieszkał w Jarosławiu, ^bkanclerzem zamiano-

^d W dokumencie błędnie *Gmyłzasewicz*. Włodzimierz Gmytrasewicz (1883–1941) – duchowny greckokatolicki, wyświęcony w 1912 r., celebs. Po święceniach wikariusz w Trościańcu pow. Jaworów (1912–1914), a następnie wikariusz (1914–1918) i administrator (1918–1919) w Lesku. W l. 1914–1925 katecheta w Lesku. Od 1925 r. rektor katedry w Przemyślu i dziekan dekanatu przemyskiego. W l. 1929–1935 rektor miejscowego Greckokatolickiego Seminarium Duchownego. Pełnił też szereg funkcji w przemyskiej Kurii. Zm. w Przemyślu i tam został pochowany.

⁷ Onufry Orski (1893–?) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Zawiszni pow. Sokal, wyświęcony w 1916 r., celebs. Po święceniach wikariusz w Tarnawcach pow. Przemyśl (1916–1917). Studiował w Wiedniu, gdzie w 1918 r. obronił doktorat. Po powrocie do Polski katecheta w Sokalu (1918–1922). W 1922 r. wstąpił do zakonu oo. bazylianów w Krechowie pow. Żółkiew. W l. 1924–1935 przebywał w Rzymie, a następnie w klasztorach w Krechowie (1925–1928) i Krystynopolu pow. Sokal (1929 r.). W 1929 r. wystąpił z zakonu i powrócił do duszpasterstwa diecezjalnego. Administrator w Ciechaniu pow. Krosno (1929 r.), a następnie prefekt i wykładowca w Greckokatolickim Seminarium Duchownym w Przemyślu. Dalsze losy nie są dokładnie znane. W latach czterdziestych przeszedł na prawosławie, po 1945 r. był pierwszym proboszczem prawosławnej parafii w Krakowie. Informacje uzyskane od Stanisława Stępnia.

⁸ Michał Mryc (1857–?) – duchowny greckokatolicki. Wyświęcony w 1884 r., żonaty (wdowiec od 1886 r.). Po święceniach wikariusz w Bełzie pow. Sokal (1884–1888) oraz administrator w Uhrynowie tego samego powiatu (1888–1889). Później wikariusz parafii katedralnej i katecheta w Przemyślu (1889–1893). W l. 1893–1898 prorektor w Greckokatolickim Seminarium Duchownym we Lwowie, a później rektor Greckokatolickiego Seminarium Duchownego w Przemyślu (1898–1918). Rektor katedry przemyskiej (1924–1925) i dziekan przemyski. Pełnił szereg funkcji w przemyskiej Kurii.

⁹ Bazyli Pynyło (1878–1947) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Sońnicy pow. Jarosław, wyświęcony w 1902 r., celebs. Po święceniach krótko drugi kaznodzieja w greckokatolickiej katedrze w Przemyślu. Wyjechał do Wiednia, gdzie został przyjęty do Instytutu św. Augustyna „Frintaneum”. Studiował na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wiedeńskiego. W trakcie krótkich przerw w nauce (w 1904 i 1905 r.) pełnił posługę duszpasterską wikariusza w Radymnie pow. Jarosław i w katedrze w Przemyślu. W lipcu 1906 r. obronił doktorat. Po powrocie do Przemyśla kapelan domowy bp. Konstantego Czechowicza. W l. 1908–1939 wykładowca (od 1918 r. profesor) w Greckokatolickim Seminarium Duchownym w Przemyślu. Jednocześnie w l. 1909–1918 ojciec duchowy kleryków w seminarium, a w l. 1919–1926 przełożony (kierownik) Domu Prezbiterialnego. Pełnił szereg funkcji w urzędach i instytucjach diecezjalnych, m.in. od 1916 r. radca i referent w konsystorz biskupim, a od 1 stycznia 1919 r. kanclerz oraz sędzia diecezjalnego sądu kościelnego i małżeńskiego. Od 1919 r. kanonik gremialny i mitrat przemyskiej Kapituły katedralnej. II wojnę światową spędził w Przemyślu. Pod koniec wojny podupadł na zdrowiu i jako obłożnie chory uniknął wysiedlenia do USSR w czerwcu 1946 r., a także w czasie akcji „Wisła”. Zm. w Przemyślu i tam został pochowany.

¹⁰ Roman Reszetyło (1880–1952) – duchowny greckokatolicki, wyświęcony w 1907 r., celebs. Po święceniach wyjechał na studia do Wiednia, gdzie w 1908 r. obronił doktorat z teologii. Po powrocie do kraju wikariusz w Ulhówku pow. Rawa Ruska (1912–1914?), a następnie katecheta w gimnazjum w Sanoku (1914?–1921?) oraz administrator (1921–1922) i proboszcz (1922–1927) w Potyliczu pow. Rawa Ruska. Od 1922 r. wykładał język hebrajski w Greckokatolickim Seminarium Duchownym w Przemyślu, pełnił też szereg funkcji w przemyskiej Kurii (m.in. kanclerza, prosynodalnego sędziego, obrońcy związku małżeńskiego, przewodniczącego sekcji pomocy cerkwiom towarzystwa Eparchalna Pomoc). Po aresztowaniu i deportacji przetrzymywany w więzieniach NKWD we Lwowie i w Kijowie, zesłany do łagru. Zm. w Kazaczyńsku w Krasnojarskim Kraju, tam też został pochowany.

wał^b ks. Kaczmara¹¹ i zarządzał tą częścią diecezji, która należała do Generalnej Guberni.

Ad. 5. Z braku adresu do ks. Baczy¹² nie napisał.

„Edward”

Zadanie

- 1) Opisać, co obecnie jest mu wiadome o działalności organizacyjnej księży greckokat[olickich] na terenie Polski oraz jakiej hierarchii^e podlegają obecnie księża greckokat[olicy] na terenie kraju.
- 2) Podać, kto z personelu b[yłego] Episkopatu greckokat[olickiego] przebywa obecnie na terenie Polski – wymienić nazwiska, pełnioną funkcję oraz co ośobiście jest wam wiadomo o tych osobach.
- 3) Napisać powtórnie do Czurko Agafii¹³, od której [należy] dowiedzieć się adresy ludzi, którzy by znali miejsce obecnego przebywania ks. Baczy Romana.
- 4) Podać, kto jest obecnie bezpośrednim waszym zwierzchnikiem w hierarchii kościelnej z ramienia Episkopatu greckokat[olickiego].

Zadanie dał:

(-) Pomorski R[omuald]

Przyjął do wiadomości i wykonania:

(-) „Edward”

^e W dokumencie tu i dalej błędnie *chirarchii*.

¹¹ Jan Kaczmar (1883–1944) – duchowny greckokatolicki, wyświęcony w 1910 r. Po święceniach wikariusz w Trościańcu pow. Jaworów (1910–1912), a następnie administrator w Zwierzu pow. Sambor (1912–1913). Później administrator (od 1924 r. proboszcz) w Miliku pow. Nowy Sącz, w l. 1925–1936 proboszcz w Złocku pow. Nowy Sącz. Od 1936 r. kanonik w przemyskiej Kurii. Zm. w Przemyśle i tam został pochowany.

¹² Roman Bacza (1914–1960) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Potyliczu pow. Rawa Ruska, wyświęcony w 1940 r., celebs. Po święceniach wikariusz w Zalesiu pow. Rzeszów (1940–1941). Brak danych o jego życiu w l. 1941–1943. Według niepotwierdzonych informacji członek lub współpracownik UCK w Krakowie. W l. 1943–1946 wikariusz, a w l. 1946–1947 proboszcz w Hrebennem pow. Tomaszów Lubelski. W kwietniu 1947 r., obawiając się represji ze strony organów bezpieczeństwa za działalność brata w podziemiu ukraińskim (Zenobiusz Bacza zginął 18 kwietnia 1947 r., duchowny brał udział w potajnym nabożeństwie żałobnym), opuścił skrycie parafię i wyjechał do klasztoru oo. cystersów w Mogile, gdzie uczył się obrządku łacińskiego. Po zdaniu odpowiednich egzaminów inkardynowany do diecezji kieleckiej. Wikariusz rzymskokatolickiej parafii w Gorzkowie pow. Kazimierza Wielka (1947–1955?), w Sokolinie tego samego powiatu (1955?–1958) i w Kijach pow. Pińczów (1958–1960). Przez cały czas występował pod fałszywym nazwiskiem Józef Kwiatkowski. W obawie przed dekonspiracją oraz nie chcąc narażać bliskich na represje, nie utrzymywał żadnych kontaktów z rodziną czy znajomymi. Usilnie poszukiwany przez organa bezpieczeństwa. Zm. w Kijach otoczony powszechnym szacunkiem, tam też został pochowany.

¹³ Agafia Czurko – osoba niezidentyfikowana.

Przedsięwzięcia operatywne

- 1) W celu dalszego ustalenia przez ag[enta] „Edward” ukrywającego się ks. Baczy Romana oraz ustalenia innych księży greckokat[olickich] przechodzących w ag[enturalnym] rozpr[acowaniu] o krypt. „K-U”, a ukrywających się na terenie Polski, należy, by ag[ent] „Edward” w tym celu wykorzystał wszelkie posiadane znajomości na terenie kraju, przez które to drogą korespondencyjną będzie się starał [o księżach tych] dowiedzieć. Dopilnuje wykonania w tym kierunku dane zadania ag[entowi] „Edward” kpt. Pomorski.
- 2) Odnośnie figurantów agent[uralnego] rozpr[acowania] krypt. „K-U”, którzy przechodzą w niejednym doniesieniu, jak: o. Puszkarski, o. Jaworski, o. Bałyk, ks. Maćków Włodzimierz, należy zrobić wyciągi z doniesienia, załączając je do poszczególnych teczek ewidencyjnych ww. figurantów. Wykonuje w terminie do dnia 30 czerwca [19]50 r. kpt. Pomorski.
- 3) Odpis doniesienia załączyć doteczki ag[enturalnego] rozpracowania pod krypt. „K-U”. Wykona do dnia 30 czerwca [19]50 r. kpt. Pomorski.
- 4) Oryginał doniesienia załączyć doteczki roboczej ag[enta] „Edward”. Wykonuje do dnia 30 czerwca [1950 r.] kpt. Pomorski.

Ref[erent] Wydz[iału] II Dep[artamentu III MBP
(-) Pomorski, kpt.

Wyk[onano] w 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

1950 sierpień 11, Warszawa – Postanowienie o założeniu rozpracowania krypt. „Zakon”

Zatwierdzam

Dyrektor Departamentu III MBP

(-) Czaplicki¹, płk^a

Postanowienie o założeniu wstępnego agencyjnego rozpracowania

Ja, mł[odszy] ref[erent] Wydz[iału] II Dep[artamentu] III [MBP] sierż. Kawala Jan², po rozpatrzeniu materiałów uzyskanych z zeznań aresztowanych ks. Hraba i ks. Hozy – czł[onków] OUN-UPA oraz doniesień ag[entów] „Zbyszek” i „Czar-na”³ stwierdziłem co następuje.

Po pierwszej wojnie światowej, kiedy układ sił politycznych zmienił się i powstało pierwsze socjalistyczne państwo – ZSRR – Watykan zorganizował siatkę szpiegowską rekrutującą się z kleru [rzymsko]katolickiego i greckokatolickiego. Zadaniem wywiadu watykańskiego było podważenie fundamentów budującego się państwa socjalistycznego (ZSRR) i przywrócenie wpływów, jakie Watykan utracił po rewolucji w Rosji. Prawie wszystkie zakony istniejące na terenach Polski i ZSRR były wykorzystywane przez Watykan w celach szpiegowskich, a głównym obiektem zainteresowania wywiadu watykańskiego był Związek Radziecki. Jak podała nam

^a Z prawej strony, na tej samej wysokości, podłużny stempel *Ścisłe tajne*.

¹ Józef Czaplicki [właśc. Izydor Kurtz *vel* Kurc] (1911–1985) – ur. w Łodzi (według innych źródeł w Wiedniu). W ruchu komunistycznym od 1927 r., przed wrześniem 1939 r. więziony za działalność. Po wybuchu wojny wyjechał do Białegostoku. Od 1942 r. dowódca plutonu w sowieckiej II Oddzielnej Partyzanckiej Kletmańskiej Brygadzie (1942–1943), później służył w Samodzielnym Batalionie Specjalnym (1944 r.). W 1944 r. skierowany do aparatu bezpieczeństwa. Kierownik Sekcji 4 RBP (1944 r.), członek warszawskiej grupy operacyjnej RBP (1944–1945), p.o. kierownik grupy operacyjnej MBP na m.st. Warszawę (1945 r.), kierownik Wydziału I WUBP w Łodzi (1945 r.), zastępca dyrektora Departamentu I MBP (1945–1946), dyrektor Departamentu VII MBP (1946–1947), zastępca dyrektora Departamentu I MBP (1947–1950), dyrektor Departamentu III MBP (1950–1953), zastępca dyrektora Departamentu VII MBP (1953–1955), zastępca dyrektora i p.o. dyrektor Departamentu I KdsBP (1955–1955), dyrektor Departamentu I KdsBP (1956 r.). Zwolniony ze służby w 1957 r. w stopniu pułkownika. Zm. w Warszawie i tam został pochowany. Zob. AIPN, 01753/7, Akta osobowe Józefa Czaplickiego; por. T. Łabuszewski, K. Krajewski, *Józef Czaplicki vel Izydor Kurtz (1911–1985), działacz komunistyczny, partyzant, dyrektor Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”* 2008, nr 1, s. 479–487. Tam też dalsza literatura.

² Jan Kawala – funkcjonariusz MBP, brak bliższych danych.

³ Zob. dok. nr 15 i 20.

agentura celna podstawiona pod aresztowanego czł[onka] OUN dr. ks. Hraba, siedzibą centrali szpiegowskiej Watykanu przed 1939 r. był „Instytut Antykominternowski” w Warszawie⁴.

Po drugiej wojnie światowej, kiedy układ sił politycznych uległ zmianie – powstały nowe państwa demokracji ludowych – wywiad watykański, nie zmieniając głównego celu, postawił przed sobą nowe zadania. Jeżeli przed [19]39 r. głównym obiektem zainteresowania wywiadu watykańskiego był ZSRR jako jedyne państwo socjalistyczne na świecie, to po II wojnie światowej obiektem zainteresowania wywiadu watykańskiego stały się państwa demokracji ludowej: Polska, Węgry itp. W[edłu]g słów dr. ks. Hraba (o czym doniosła nam ag[entura] celna) do niedawna szefem wywiadu watykańskiego⁵ był biskup francuski d’Herbigny^b, który ma obecnie przebywać w ZSRR. W Polsce natomiast wszelkie materiały wywiadowcze były przekazywane hierarchicznie kardynałowi [Hlondowi], a ten z kolei przekazywał je do Watykanu.

Jak wynika z posiadanych przez nas materiałów, wywiad watykański w dużej mierze bazuje na księżach gr[ecker]kat[olickich], którzy są narodowości ukraińskiej i zarazem [są] czł[onkami] OUN-UPA, jak np. aresztowani przez nas w [19]47 r. księża ^cHrab Stefan^c i ^cHoza Andrzej^c.

Watykan wykorzystał moment przesiedlenia Ukraińców z terenów Polski, w wyniku czego został rozbity kler gr[ecker]kat[olicki]. Poważna część tego kleru została wciągnięta w szeregi kleru rzym[sko]katolickiego. Pozostała część kleru gr[ecker]kat[olickiego] nadal jest na swoich stanowiskach.

^b W dokumencie błędnie *Derbini*. Michel d’Herbigny, SI (1880–1957) – duchowny rzymskokatolicki, jezuita, biskup. Ur. w Lille we Francji, do zakonu wstąpił w 1897 r., wyświęcony w 1910 r. W czasie studiów zainteresował się wschodnią teologią, obronił pracę doktorską. Po święceniach wykładowca w seminarium jezuickim w Enghien w Belgii, gdzie próbował utworzyć seminarium dla rosyjskich kleryków. Od 1922 r. przebywał w Rzymie. Wykładowca w „Gregorianum” oraz rektor Instytutu Orientalnego, opiekował się też rosyjską emigracją. Od 1934 r. doradca Kongregacji ds. Kościołów Wschodnich, aktywny członek komisji „Pro Russia”. Jeden z najbardziej znanych zwolenników prowadzenia katolickiej akcji misyjnej na Wschodzie. W 1926 r. otrzymał sakrę biskupią oraz misję odtworzenia hierarchii katolickiej w ZSRR. Potajemnie przyjechał do Związku Sowieckiego, gdzie wyświęcił czterech administratorów apostolskich. Jego działania zakończyły się niepowodzeniem: nowo wyświęceni biskupi zostali aresztowani. Pod koniec lat trzydziestych z niewyjaśnionych do dziś przyczyn pozbawiony swych uprawnień. Wyjechał do Mons we Francji, gdzie przez następnych dwadzieścia lat pracował jako zwykły kapłan. Zm. w Aix-en-Provence i prawdopodobnie tam został pochowany.

^{c-c} W dokumencie podkreślone odręcznie.

⁴ Prawdopodobnie chodzi o Instytut Wschodni w Warszawie. Była to jedna z pierwszych na świecie naukowych placówek sowietologicznych, powstała w związku z działalnością tzw. ruchu prometejskiego. Więcej zob. I.P. Maj, *Działalność Instytutu Wschodniego w Warszawie 1926–1939*, Warszawa 2007, *passim*; S. Mikulicz, *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1971, s. 217–218 i in.

⁵ Informacja nieprawdziwa.

W celu ustalenia ^chierarchii administracyjnej^c w Kościele gr[recko]kat[olickim] o. prowincjał ^cPaweł PuszkarSKI^c oraz ^cks. Deńko^c i aresztowany przez nas w [19]47 r. czł[onek] OUN ks. Hoza wspólnie konferowali z kardynałem Hlondem celem uzyskania od kardynała Hlonda pomocy w organizowaniu administracji kościelnej gr[recko]kat[olickiej].

^cKardynał Hlond^c przyrzekł pomoc ks[ięży] gr[recko]kat[olickim] pod warunkiem, że otrzyma dokładny spis ks[ięży] gr[recko]kat[olickich]. Ojciec prowincjał Paweł PuszkarSKI jeździł w tej sprawie do ks. Hraba, czł[onka] OUN, do Krakowa oraz ks. Deńki.

Jak zeznaje ks. Hoza oraz donosi agentura, ks. Hoza otrzymał od ^cks. KruPy^c z Przemyśla 50 lub 60 dolarów, które miały służyć jako zapomogi dla ks[ięży] gr[recko]kat[olickich], a przeważnie dla kapelanów OUN-UPA. Aresztowany ks. Hrab, czł[onek] OUN-UPA, otrzymał od o. PuszkarSKiego 10 dolarów jako zapomogę. Pieniądze na zapomogi dla ks[ięży] gr[recko]kat[olickich] były prawdopodobnie przywiezione z zagranicy przez nieustalonego mnicha, który jesienią 1946 r. przybył nielegalnie z Czechosłowacji do Polski. Zatrzymał się on na jeden dzień u ks. Hraba w Krakowie, po czym przyjechał do Warszawy, gdzie prowadził rozmowy z o. PuszkarSKim⁶.

Wymieniony mnich przybył do Polski prawdopodobnie w celach szpiegowskich. Interesował się on zakonem [oo.] bazylianów w Krystynopolu ^coraz wiedział, że z Polski wyjechali drogą nielegalną ks. Harwanko^d Stefan, ks. Prokopiw⁷ i ks. Miszczyszyn Mirosław^e – czł[onek] OUN-UPA ps. „Kruk”^c. W[edłu]g danych uzyskanych od agentury celenej – z wypowiedzi ks. Hraba – wynika, że istnieje nielegalna organizacja składająca się z samego kleru gr[recko]kat[olickiego].

W związku z powyższym zachodzi podejrzenie, że ośrodek tej organizacji bazuje się przy o. PuszkarSKim Pawle, który jest dominującą figurą pośród kleru gr[recko]katolickiego. Wskazuje na to również dotychczasowe opracowanie

^d W dokumencie błędnie *Hawryńko*.

^e W dokumencie błędnie *Marek*. Także informacja o przynależności duchownego do UPA jest prawdopodobnie nieprawdziwa. Mirosław Miszczyszyn (1913–1980) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Detroit w stanie Michigan, wyświęcony w 1939 r., celebs. Po święceniach wikariusz w Drohobyczu (1939–1942), a następnie wikariusz i katecheta w Lubaczowie (1942–1945). W 1946 r. wyjechał do Warszawy, gdzie przez kilka miesięcy był kapelanem u ss. sakramentek, a następnie przedostał się na Zachód. W l. 1946–1947 wikariusz w katedrze w Filadelfii, a następnie proboszcz w Amsterdam (1947–1949) i Niagara Falls w stanie Nowy Jork (1950–1955), w Stamford w stanie Connecticut (1955–1959), w Elmira Heights w stanie Nowy Jork (1959–1972) i w New Haven w stanie Connecticut (1972–1977). Od 1977 r. na emeryturze. Zm. w Stamford i prawdopodobnie tam został pochowany.

⁶ Chodzi prawdopodobnie o bazylianina o. Metodego (Michała) Nyczkę.

⁷ Informacja nieprawdziwa. Ks. Włodzimierz Prokopiw został aresztowany.

o. Puszkarskiego, który utrzymywał i utrzymuje szerokie kontakty z aresztowanymi czł[onkami] OUN-UPA oraz z całym klerem gr[eco]katolickim.

Ojciec ^cPuszkarski Paweł^c utrzymywał kontakty:

1. Z aresztowanym ^cks. Hrabem Stefanem^c, kapłanem UPA, który „błogosławił” oddziały UPA, dawał śluby czł[onkom] UPA – jak np. krajowemu prowidnykowi OUN „Orłanowi”.
2. Z aresztowanym ^cks. Hożą Andrzejem^c vel Kaczmarkiem, który był czł[onkiem] OUN-UPA.
3. Z ^cks. Miszczyszynem Mirosławem^c, czł[onkiem] OUN-UPA ^cps. „Kruk”, który wraz z ks. Markiem⁸ kontaktował łączniczkę OUN-UPA Łebedowicz vel Bielecką Helenę ps. „Hałyna”⁹ z płk. Jessicem¹⁰, attaché ambasady amerykańskiej^c.
4. Z ^cks. Maćkowem Włodzimierzem^c zam[ieszkałym] w Derdach^f k. Warszawy, który utrzymywał kontakty z aresztowaną łączniczką OUN-UPA

^f W dokumencie błędnie *Dyrdach*.

⁸ Marek (Mikołaj) Dyrdy OSBM (1906–1979) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Stanisławowie, do zakonu wstąpił w 1925 r. Katecheta w szkołach podstawowych w Woli Wysockiej i okolicznych przysiółkach pow. Żółkiew, w 1934 r. wyjechał do Buczacza, gdzie pracował w bazylijskim Instytucie Misyjnym, wyświęcony w 1935 r. W 1937 r. przeniesiony do klasztoru bazylijskiego w Przemyślu, a w 1938 r. do klasztoru w Hoszowie pow. Dolina. W czasie pierwszej okupacji sowieckiej jesienią 1939 r. wyjechał do Stanisławowa, a po kilku tygodniach do Ławrowa pow. Turka, gdzie pomagał miejscowym kapłanom. W styczniu 1940 r. powrócił do Hoszowa, od września do listopada 1940 r. był duszpasterzem w Witwicy pow. Dolina, a następnie (do wiosny 1941 r.) w Słobodzie Bolechowskiej pow. Dolina. Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej duszpasterz i katecheta w gimnazjum w Czortkowie, wiosną 1944 r. wyjechał do Wróblika Królewskiego pow. Krosno, skąd został przeniesiony do Przemyśla i w końcu ponownie do Hoszowa. Poszukiwany przez władze sowieckie, wyjechał do Wołkowa pow. Przemyślany, sporadycznie pełnił posługę duszpasterską dla ukraińskiego podziemia. Latem 1945 r. pod fałszywym nazwiskiem Maciej Śrutwa wyjechał w transporcie polskich repatriantów do Polski, przez kilka tygodni przebywał w Warszawie, gdzie w ambasadzie USA rozpoczął starania w sprawie wyjazdu na Zachód, zakończone jedynie wydaniem odpowiedniej zgody. W lutym 1946 r. nielegalnie przedostał się na terytorium Czechosłowacji, a stamtąd do zachodnich stref okupacyjnych Niemiec, po kilku miesiącach przez Francję wyjechał do USA. Pełnił posługę w Nowym Jorku (1946–1947), a następnie w Kanadzie w Winnipeg (1947–1949), Edmonton (1949–1953), Gleen Cove (1954–1957) oraz ponownie w USA w Chicago (1957–1974) i Nowym Jorku (1962–1974). W l. 1974–1979 ojciec duchowny w seminarium bazylijskim w Waszyngtonie. Tam też zm., pochowany został w Heptonburghu.

⁹ Helena Łebedowicz, „Zwenysława”, „Zahrawa”, „Zorzana”, „22” (1917–1988) – członkini ukraińskiego podziemia. Ur. w Deferiet w stanie Nowy Jork (USA). Członkini OUN, w podziemiu od 1943 r. Sanitariuszka i kurierka, w l. 1944–1945 referentka UCzCh w I Okręgu OUN „Zakerzońskiego Kraju”, później specjalna kurierka krajowego referenta SB OUN „Zakerzońskiego Kraju” Piotra Fedoriwa „Dalnyca”, utrzymywała m.in. kontakty podziemia ukraińskiego z zachodnimi placówkami dyplomatycznymi w Polsce. Ujęta razem z „Dalnymcem” przez WP we wrześniu 1947 r. i w 1950 r. skazana na 78 (!) lat więzienia; zwolniona w wyniku amnestii po 9 latach. W 1969 r. wyjechała na stałe na Zachód. Zm. w Chicago i tam została pochowana.

¹⁰ Frank Jessic – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić, w drugiej połowie lat czterdziestych zastępca attaché wojskowego ambasady USA w Warszawie.

Łebedowicz vel Bielecką Heleną ps. „Hałyna” oraz łączniczką OUN-UPA Knobloch Janiną¹¹ ps. „Pidhirjanka”. Ks. Maćków utrzymuje obecnie kontakty z Miszczyszyn Stefanią¹² zam[ieszkała] w W[arsza]wie ul. Nowe Miasto 2, siostrą ks. Miszczyszyna ps. „Kruk”, który wyjechał do USA.

U^c Miszczyszyn Stafanii^c i u ks. Maćkowa mieścił się punkt kontaktowy OUN-UPA. Przebywały u nich łączniczki OUN-UPA – ww. Łebedowicz, Knobloch oraz Bzdel Maria¹³ (nieustalona).

Ks. Maćków utrzymuje również kontakty z^c Huk Jarosławem¹⁴, zam[ieszkałym] w Tarnowie woj. Kraków^c, którego brat (imię nieustalone) prawdopodobnie jest czł[onkiem] OUN-UPA ps. „Hryhor” i przebywa na terenie ZSRR.

5. Z^c o. Jaworskim Emilianem^c, który jest podejrzany o przynależność do OUN-UPA. Prawdopodobnie zbiegł on przed wysiedleniem z terenów wschodnich. Obecnie zamieszkuje w W[arsza]wie przy ul. Miodowej nr 16.

6. Z^c o. Wojtowiczem Kornelem¹⁵, zam[ieszkałym] w Otwocku–Soplicow^c k. W[arsza]wy, który utrzymywał^c kontakty korespondencyjne^c

¹¹ Janina Knobloch, „Pidhirjanka” – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Członkini podziemia ukraińskiego, łączniczka II Okręgu OUN „Zakerzońskiego Kraju”, później łączniczka Piotra Fedoriwa „Dalnyca”. Aresztowana przez funkcjonariuszy MBP, popełniła samobójstwo prawdopodobnie w 1947 r.

¹² Stefania Miszczyszyn (ur. 1912 r.) – luźno związana z ukraińskim podziemiem. W 1946 r. razem z mężem wyjechała do Warszawy, gdzie zatrudniła się w klasztorze ss. sakramentek. Mieszkając w Warszawie, kontaktowała się z Heleną Łebedowicz – łączniczką OUN. Aresztowana w październiku 1950 r., bez sądu przetrzymywana do lipca 1952 r.; w 1959 r. wyjechała do USA. Dalsze losy nieznanne.

¹³ Maria Bzdel (ur. 1928 r.) – członkini ukraińskiego podziemia, dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

¹⁴ Jarosław Huk (1898–?) – leśniczy, narodowości polskiej. Ur. w Nowosiółce pow. Buczacz. Po uzyskaniu odpowiedniego dyplomu pracował w majątkach należących do rodziny Baworskich (1924–1933), a następnie w majątku Dachnów należącym do rodu Sapiehów (1933–1944). Później mieszkał w Tarnowie. Rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa jako znajomy ks. Włodzimierza Maćkowskiego. Na początku lat pięćdziesiątych prawdopodobnie aresztowany.

¹⁵ Korneliusz (Augustyn) Wojtowicz OSBM (1896–1954) – duchowny greckokatolicki, bazylijanin. Ur. w Jezupolu pow. Stanisławów. Do zakonu wstąpił w 1919 r. w Krechowie pow. Żółkiew, gdzie odbył kandydaturę i nowicjat (1919–1922). W l. 1922–1923 studiował filozofię w klasztorach w Krechowie i w bazylijańskim Domu Studiów w Ławrowie pow. Turka, a w l. 1923–1927 teologię w „Gregorianum” w Rzymie, gdzie obronił też doktorat. Śluby wieczyste złożył w 1925 r., wyświęcony w 1926 r. Po powrocie do Polski wykładowca greki, języka polskiego i geografii w Ławrowie (1927–1930), fizyki i matematyki w Dobromilu (1930–1933), teologii dogmatycznej w klasztorze w Krystynopolu pow. Sokal (1933–1936) i Ławrowie (1936–1939). W 1932 r. przez trzy miesiące przebywał w Kanadzie. W l. 1939–1941 wikariusz w Stanisławowie. W l. 1941–1942 wykładowca dogmatyki w Żółkwi, a następnie (1942–1946) w Krystynopolu. W grudniu 1946 r. przyjechał

z aresztowanym przez władze CSR czł[onkiem] OUN ^cKowałykiem Włodzimierzem^{16-c}.

7. Z ^cks. Krupą Sylwestrem^c, zam[ieszkałym] w Przemysłu ul. Słowackiego nr 69, który z polecenia o. Puzkarskiego udzielał pomocy czł[onkom] OUN-UPA, jak np. aresztowanemu ks. Hozie Andrzejowi.

Obecnie ks. Krupa Sylwester utrzymuje kontakt z czł[onkiem] OUN Demczuk Martą¹⁷, figurantką rozpracowania „Pająki”.

8. Z ^cks. Deńką^c, czł[onkiem] OUN, który jest figurantem rozpracowania „Pająki”.

9. Z ^cdr. Kaczorowskim Józefem¹⁸, zam[ieszkałym] w W[arsza]wie przy ul. Nowe Miasto 2 (klasztor)^c, który jest prawdopodobnie narodowości ukraińskiej. Kaczorowski utrzymuje również kontakty z ks. Maćkowem Włodzimierzem oraz ww. Miszczyszyn Stefanią, łączniczką OUN-UPA.

Po rozpatrzeniu powyższego należy stwierdzić, że ww. księża (i osoby z nimi powiązane) mogą być wykorzystywani przez wywiad watykański. Zarazem mogą oni być czł[onkami] OUN-UPA, o czym świadczy ich dotychczasowe indywidualne rozpracowanie za pomocą zewnętrznych operacyjnych przedsięwzięć, jak wywiad, rozpracowanie przez Dep[artament] II itp.

Celem konkretnego rozpracowania i ustalenia charakteru wrogiej działalności:

1. o. Puzkarskiego Pawła [s]
2. ks. Maćkowa Włodzimierza
3. o. Wojtowicza Korneliusza
4. o. Jaworskiego Emiliana
5. ks. Krupy Sylwestra
6. Huk Jarosława
7. Miszczyszyn Stefanii
8. Kaczorowskiego Józefa
9. Bzdel Marii

do klasztoru w Warszawie. Kapelan w łacińskim klasztorze ss. loretanek na warszawskiej Pradze. Zm. w Warszawie i tam został pochowany.

⁸ Tu i dalej opuszczono adresy zamieszkania, podane też we wcześniejszych fragmentach dokumentu.

¹⁶ W rzeczywistości chodzi o Bogdana Kowałyka.

¹⁷ Marta Demczuk – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić, żona znanego i cenionego przedwojennego profesora ukraińskiego gimnazjum w Przemysłu Michała Demczuka. Zm. w Przemysłu w połowie lat osiemdziesiątych i tam została pochowana.

¹⁸ Józef Kaczorowski (1880-?) – narodowości polskiej, ur. w Łanach pow. Stryj. Obronił doktorat, przed 1939 r. urzędnik PKP, razem z żoną i córką mieszkał we wsi Wiktoryn k. Warszawy, a od 1946 r. z całą rodziną w Warszawie (w klasztorze ss. sakramentek), rozpracowywany ze względu na kontakty z o. Puzkarskim i ks. Miszczyszynem.

postanowiłem na ww. założyć wstępne agencyjne rozpracowanie pod krypt. „Zakon” i przystąpić do ich aktywnego rozpracowania.

Mł[odszy] ref[erent]

W[ydziału] II Dep[artamentu] III [MBP]

(-) sierż. Kawala

Kier[ownik] S[ekcj] 2 W[ydziału] II

Dep[artamentu] III [MBP]

(-) kpt. Jastrzębski¹⁹

Nacz[elnik] Wydz[iału] II Dep[artamentu] III [MBP]

(-) mjr Wróblewski

Odb[ito] 2 egz.

[]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^h Poniżej odręczny dopisek 1 egz. zniszczono jako zbyt cenny i nieczytelny podpis. Niżej odręczna adnotacja Kawala. Po sprawie krypt. „Zakon” należy opracować szczegółowy plan dalszych operacyjnych przedsięwzięć oraz pomyśleć o wytypowaniu w tym środowisku kandydata na werbunek. Inf[ormator] „Michał” informuje nas ogólnikowo, ponieważ nie posiada w tym rozpracowaniu większych możliwości. 15 X [19]51 r. i nieczytelny podpis.

¹⁹ Kazimierz Jastrzębski – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

1951 styczeń 18, Warszawa – Agenturalne doniesienie informatora ps. „Renault”

Źródło: „Renault”¹

Przyjął: F.E. Mak²

Ścisłe tajne

Doniesienie agencyjne

[^a]

O. Puzzkarski Paweł^b ^cjest spowiednikiem 15 zgromadzeń żeńskich na terenie całej Polski i w związku z tym często wyjeżdża w teren^c. O. Puzzkarski w rozmowach mówił, żeby jak najmniej rozmawiać na tematy unitów. Oświadczył, że rolę unitów doskonale rozumie prymas, który zupełnie celowo pozostawia ich w cieniu i o nich w ogóle nie wspomina. W rozmowach [o.] Puzzkarski bardzo ostrożnie ^cdawał do zrozumienia, że zgromadzenie [oo.] bazylianów orientuje się dobrze w sytuacji w Związku Radzieckim. [O.] Puzzkarski jest b[ardzo] częstym gościem prymasa^c, z którym przynajmniej raz w tygodniu odbywa konferencję. ^cU [oo.] bazylianów bywa dość dużo księży związanych z nim przed 1939 r. Szczególnie częstym gościem u nich jest ks[iądz] proboszcz z Ursusa^c, przeniesiony tam z parafii [bp.] Choromańskiego³ na wyraźne polecenie prymasa. Parafia w Ursusie uważana jest przez księży za najtrudniejszą, tzw. „komunistyczną”.

„Renault”

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., kopia, mps.

^a W dokumencie odręczny dopisek „A-O”.

^b W dokumencie tu i dalej imię oraz nazwisko o. Puzzkarskiego wpisane odręcznie.

^{c-c} W dokumencie podkreślone odręcznie.

¹ „Renault” – agent MBP, osoba niezidentyfikowana.

² F.E. Mak – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

³ Zygmunt Choromański (1892–1968) – duchowny rzymskokatolicki. Ur. w Warszawie, wyświęcony w 1916 r., zwolennik Narodowej Demokracji. W okresie międzywojennym pełnił szereg funkcji na terenie archidiecezji warszawskiej (m.in. kanclerz, kanonik Kapituły metropolitalnej), w l. 1918–1945 wykładowca seminarium duchownego w Warszawie, w l. 1946–1968 sufragan warszawski, wikariusz generalny i kapitulny archidiecezji warszawskiej, w l. 1946–1968 sekretarz Konferencji Episkopatu Polski, bliski współpracownik prymasa Augusta Hłonda, a następnie prymasa Stefana Wyszyńskiego. Przez ponad dwadzieścia lat jeden z głównych architektów, a także wykonawców polityki Episkopatu Polski wobec komunistycznych władz PRL.

1951 luty 1, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego płk. Józefa Czaplickiego do dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego dotyczące rozpracowania ks. Włodzimierza Hajdukiewicza

[^a]

Ścisłe tajne

Do
Dyrektora Departamentu V MBP
w miejscu

Wydz[iał] II Dep[artamentu] III od 1948 r. prowadzi sprawę ks[iędz]a greck[okat]olickiego **Hajdukiewicza Włodzimierza**¹, zam[ieszk]ałego Szprotawa – Henryków 45, woj. Zielona Góra, jako współpracownika org[anizacji] OUN-UPA.

Ww. jest zarejestrowany w kartotece Centralnej MBP przez Wydz[iał] II Dep[artamentu] III MBP jako figurant ag[enturalnego] rozpracowania prowadzonego przez ten wydział.

Ostatnio będący w PUBP Szprotawa pracownik Wydz[iału] II Dep[artamentu] III MBP stwierdził, że na polecenie Wydz[iału] V WUBP Zielona Góra szef PUBP posiadane materiały na ks. **Hajdukiewicza** przesłał do tegoż wydziału.

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka z godłem państwowym *Rzeczpospolita Polska. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego* oraz wpisaną odręcznie liczbą dzienną pisma DB-014/SII/50. Niżej odręczna dekretecja Błaszczak. Wyjaśnić telefonicznie z Zieloną Górą na czyje polecenie. W porozumieniu z Wydz[iałem] III sprawdzić w kartotece. 3 III [19]51[r.] i nieczytelny podpis. Niżej kolejna adnotacja Dep[artament] III. Uzgodnić sprawę z szefem WUBP z Zielonej Góry z zamiarem zrealizowania werbunku jego córki. 30 III [19]51 [r.] i nieczytelny podpis. Z prawej strony dokumentu podłużny stempel *Do rąk własnych. W sekretariacie nie otwierać.*

¹ Włodzimierz Hajdukiewicz (1902–1974) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Aksmanicach pow. Przemyśl, wyświęcony w 1927 r., żonaty. Po święceniach administrator w Jasielu pow. Sanok (1927–1929) i w Krywej pow. Gorlice (1929–1930). Od 1930 r. proboszcz. We wrześniu 1939 r. aresztowany i przez kilka dni przetrzymywany w Berezie Kartuskiej, po zwolnieniu powrócił do Krywej. W ramach akcji „Wisła” przesiedlony na Dolny Śląsk; wikariusz łacińskiej parafii w Szprotawie. Od 1957 r. odprawiał w rodzimym rycie – długoletni duszpasterz w Legnicy (1957–1974), Lesznie Dolnym pow. Szprotawa (1957–1961), Modłej pow. Głogów (1957–1974), Szprotawie (1961–1974), Przemkowie pow. Szprotawa (1958–1974). W 1965 r. odznaczony przez papieża Pawła VI honorowym tytułem papieskiego szambelana. Zm. w Szprotawie i tam został pochowany.

Takie postępowanie waszych jednostek powoduje komplikacje w prowadzonych przez nas w skali krajowej opracowaniach^b po linii org[anizacji] OUN-UPA.

Karygodnym niedbalstwem jest niedokonanie podstawowej rzeczy operacyjnej, tj. sprawdzenia w kartotece.

W związku z powyższym proszę o wglądnięcie w tę sprawę i spowodowanie natychmiastowego przesłania sprawy ks. **Hajdukiewicza** do Wydz[iału] II Dep[artamentu] III MBP.

Sprawa b[ardzo] pilna.

Dyrektor Departamentu III MBP
(-) Czaplicki, płk.

Wyk[onano] w 3 egz.

Źródło: AIPN, 11283/1598 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^b W dokumencie *opracowaniach*.

1951 luty 28, Rzeszów – Pismo naczelnika Wydziału III Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie kpt. Włodzimierza Owsiejczyka do naczelnika Wydziału II Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Bronisława Wróblewskiego z informacją o prowadzonych rozpracowaniach

[^a]

Ścisłe tajne

Do
Naczelnika Wydziału II
Departamentu III MBP
w Warszawie

W załatwieniu pisma naczelnika Wydziału II Dep[artamentu] III z dnia 6 lutego 1951 r. [^b] w sprawie scharakteryzowania prowadzonych rozpracowań po linii Sekcji 2 i ref[eratów] trzecich PUBP, poniżej podaje się szczegółowe charakterystyki prowadzonych rozpracowań przez Sekcję 2 Wydziału III WUBP w Rzeszowie.

a) Sprawa agenturalnego rozpracowania krypt. „Kwatera” założona w dniu 5 maja 1949 r. przez Sekcję 1 Wydziału III.

Po założeniu tego rozpracowania w sprawie przechodziło 16 figurantów, a obecnie w sprawie tej przechodzi 9 osób, w tym 3 zakonnice b[yłego] sierocińca ukraińskiego w Przemyślu.

b) Powyższe rozpracowanie zostało założone na personel b[yłego] sierocińca ukraińskiego mieszczącego się [w tym mieście] przed 1939 rokiem, za czasów okupacji i po wyzwoleniu – do chwili jego rozwiązania.

Rozpracowanie to zostało założone na podstawie materiałów uzyskanych w toku śledztwa aresztowanych członków organizacji OUN, którzy byli w kontakcie z tym sierocińcem.

Sierociniec ukraiński, którego przełożoną jest Manuela (Michalina) Kowalcuk^c, był punktem kontaktowym dla członków organizacji OUN, jak Tymoczko

^a W lewym górnym rogu nadruk *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie*. Poniżej wpisana na maszynie liczba dzienna pisma C.B.-497/51. Obok – pośrodku – podłużna pieczęćka *Departament III MBP Wydział II* z wpisanymi odręcznie datą wpływu pisma 5 III 1951 r., numerem, pod jakim je zarejestrowano 107/51 oraz podpisem kpt. Jastrzębskiego.

^b Opuszczono liczbę dzienną pisma D.B.-107/51. Dokumentu nie odnaleziono.

^c W dokumencie tu i dalej błędnie Kowalska Michalina (Emanuela).

Ireny ps. „Chrystia”¹ i ps. „Zoja”², oraz punktem zaopatrzenia tych punktów [w] żywność i inne materiały techniczne.

Najwięcej zaangażowane [we] współpracę z czł[onkami] org[anizacji] były buchalterka sierocińca Staniszevska Katarzyna³ i jej siostra Maria⁴, która pracowała tam jako krawcowa^d. W sprawie tej przechodzą niżej wymienione osoby, a to:

1. Kowalczuk Michalina [e], wykształcenie średnie, narodowości ukraińskiej, grekokat[oliczka], zamieszkała od 1917 r. w Przemyślu.
2. Pulcheria^f Kosyna (Partenia^g)⁵ [e], narodowości ukraińskiej, grekokat[o-liczka], z zawodu wychowawczyni.

^d W dokumencie tu i dalej ukrainizm *krawczynia*.

^e Tu i dalej opuszczono dokładne dane personalne podane w biogramach.

^f W dokumencie błędnie *Bilcheria*.

^g W dokumencie błędnie *Bartenia*.

¹ Irena Tymoczko, „Chrystia”, „Nona”, „404” (1923–2010) – członkini podziemia ukraińskiego. Ur. w Aksmanicach pow. Przemyśl, w OUN od 1943 r. Początkowo łączniczka w okolicach Jaworowa, a następnie w przemyskim, gdzie była też kierowniczką lokalnej siatki UCzCh i pełniła obowiązki referenta gospodarczego Nadrejonu „Chołodnyj Jar” I Okręgu OUN. W l. 1945–1946 referent gospodarczy Nadrejonu „Beskyd” I Okręgu OUN, a następnie prowidynek Nadrejonu „Werchowyna” tegoż okręgu. Od lipca 1947 r. łączniczka do zadań specjalnych. Aresztowana w listopadzie 1947 r. w Przemyślu i skazana miesiąc później na 15 lat więzienia, zwolniona w 1955 r. Po wyjściu na wolność mieszkała i pracowała we Wrocławiu, od 1980 r. na emigracji w USA. Autorka opublikowanych wspomnień: I. Tymoczko-Kamińska, *Moja odyseja*, Warszawa 2005.

² Zenobia Chymko, „Zoja”, „Wira” (1920–1994) – członkini ukraińskiego podziemia. Ur. we Lwowie, w OUN od 1944 r. Początkowo maszynistka Bazylego Hałasy „Orłana”, a następnie kierownik siatki UCzCh i łączniczka „Orłana” do zadań specjalnych (m.in. kolportowała ulotki ukraińskie w Krakowie i Wrocławiu, organizowała punkty kontaktowe na ziemiach zachodnich oraz kontaktowała się z pracownikami ambasady Wielkiej Brytanii w Warszawie, którym przekazywała literaturę podziemia ukraińskiego). Aresztowana w sierpniu 1947 r. w Jeleniej Górze, „złamana” i pozyskana do współpracy, następnie przekazana do ZSRR.

³ Katarzyna Staniszevska (ur. 1923 r.) – urzędniczka, luźno związana z ukraińskim podziemiem. Ur. w Aksmanicach pow. Przemyśl. W l. 1941–1948 buchalterka w ukraińskim sierocińcu w Przemyślu prowadzonym przez ss. służebnice. W sierpniu 1949 r. zwerbowana przez UB jako informatorka „Róża”, nie podjęła rzeczywistej współpracy, ujawniając ten fakt przed bliskimi. Następnie przebywała w woj. lubelskim, pracując w szpitalach i ukrywając się przed bezpieką. Odnaleziona w lutym 1953 r. i nakłaniana do dalszej współpracy, próbowała popełnić samobójstwo. Uratowana, a następnie aresztowana. Dalszych losów nie udało się ustalić.

⁴ Maria Staniszevska – brak dokładnych danych, starsza siostra Katarzyny Staniszevskiej, mieszkała w Przemyślu.

⁵ Partenia (Pulcheria) Kosyna SSMI (1887–1964) – zakonnica grekokatolicka, służebnica. Ur. w Tartakowie pow. Sokal. Do zgromadzenia wstąpiła w 1911 r. w Krystynopolu pow. Sokal, tam też odbyła kandydaturę i nowicjat. Pierwsze śluby zakonne złożyła w 1913 r., a śluby wieczyste w 1920 r. Po nowicjacie pracowała głównie z dziećmi, m.in. w przedszkolach we Lwowie (1913–1917), Przemyślu (1917–1927) i Nowosiółkach pow. Jaworów (1927–1930). Od 1930 r. przebywała w Przemyślu, gdzie początkowo zajmowała się pracą w kuchni w Grekokatolickim Seminarium Duchownym, a od 1941 r. pracowała w sierocińcu i szkole św. Mikołaja prowadzonych przez ss. służebnice. Po upaństwowieniu sierocińca w 1948 r. pozostała w Przemyślu, pomagała ks. Sylwestrowi Krupie i szyła szaty liturgiczne. Zm. w Przemyślu i tam została pochowana.

3. Łuczka Jarosława⁶ [e], narodowości ukraińskiej, grekokat[oliczka], zam[ieszkała] w Przemyślu.
4. Staniszevska Katarzyna [e], wykształcenie średnie, z zawodu buchalterka, narodowości ukraińskiej, grekoka[oliczka].
5. Staniszevska Maria [e], narodowości ukraińskiej, grekokat[oliczka], z zawodu krawcowa.
6. Wanra Zofia⁷ [e], wyznanie grekokat[olickie], narodowości ukraińskiej, zam[ieszkała] w Przemyślu przy ul. Pelczara [h], z zawodu b[yla] kucharka sierocińca ukraińskiego.
7. Koszorycz Maria⁸ [e], panna, narodowości ukraińskiej, grekokat[oliczka].
8. Kaczor Anastazja⁹ [e], narodowości ukraińskiej, wyznania grekokat[olickiego], była sprzątaczką sierocińca ukraińskiego.
9. Siostra Pankracja¹⁰ – bliższych [danych] personalnych brak, ostatnio zamieszkała na terenach zachodnich, b[yla] zakonnica sierocińca ukraińskiego w Przemyślu.
10. Siostra Eudokia-Romana¹¹ – b[yla] zakonnica sierocińca ukraińskiego w Przemyślu, ostatnio zamieszkała na terenach zachodnich.

^h Opuszczono dokładne dane adresowe.

⁶ Jarosława (Rozalia) Łuczka SSMI (1902–1985) – zakonnica grekokatolicka, służebnica. Ur. w Stryju. Do zgromadzenia wstąpiła w 1920 r. w Krystynopolu pow. Sokal, pierwsze śluby złożyła w 1922 r., a śluby wieczyste w 1929 r. Początkowo pracowała jako wychowawczyni w Bereżanach pow. Dobromil (1926–1927), a później w sierocińcu w Przemyślu (1927–1929). W 1929 r. wysłana do Jugosławii, gdzie w klasztorze swego zgromadzenia pracowała w kuchni. Po powrocie do Polski ponownie zajmowała się pracą z dziećmi w Śniatynie (1934–1937) i Nowosiólkach pow. Jaworów (1937–1944). W l. 1944–1948 pracowała w przemyskim sierocińcu, aż do likwidacji placówki. Po wyjeździe z Przemyśla znalazła się w Adampolu pow. Włodawa (1949 r.), a następnie pracowała w Państwowym Prewentorium Przeciwgruźliczym w Gościeradowie pow. Kraśnik (1949–1951), Świdwinie (1951–1957) i Starym Kurowie pow. Strzelce Krajeńskie (1957–1963), gdzie prowadziła kuchnię u oo. bazylianów. Od 1964 r. przełożona domu w Chełmie. Tam też zm. i została pochowana.

⁷ Zofia Wanra – osoba niezidentyfikowana.

⁸ Maria Koszorycz – osoba niezidentyfikowana.

⁹ Anastazja Kaczor – osoba niezidentyfikowana.

¹⁰ Pankracja (Paraskewia) Kryszczyzsyn SSMI (1903–1969) – zakonnica grekokatolicka, służebnica. Ur. w Kozówce pow. Tarnopol. Do zgromadzenia wstąpiła w 1928 r. w Krystynopolu pow. Sokal, pierwsze śluby złożyła w 1930 r., a śluby wieczyste w 1936 r. W zgromadzeniu zajmowała się prowadzeniem kuchni w seminariach duchownych w Stanisławowie (1930–1932), Lwowie (1932–1939) i Przemyślu (1939–1946). Pracowała też w Kurii przemyskiej oraz w miejscowym sierocińcu prowadzonym przez siostry. W l. 1946–1951 magazynierka i kierowniczką kuchni w Państwowym Prewentorium Przeciwgruźliczym w Gościeradowie pow. Kraśnik, a w l. 1951–1957 kucharka u oo. bazylianów w Starym Kurowie pow. Strzelce Krajeńskie (1951–1957). Przeniesiona do placówki swego zgromadzenia w Maszewie pow. Goleniów, a następnie do Chełma. W 1964 r. wyjechała do placówki w Świdwinie, gdzie poważnie zachorowała. Przebywała w szpitalach w Koszalinie, Szczecinie i Warszawie. Zm. w Warszawie i tam została pochowana.

¹¹ Siostra Eudokia-Romana – osoba niezidentyfikowana.

c) W początkowym okresie po założeniu rozpracowania figuranci przechodzący w rozpracowaniu pozostawali w kontakcie z czł[onkami] org[anizacji] OUN, jak to miało miejsce z przełożoną b[yłego] sierocińca ukraińskiego. Kowalczuk Michalina była w kontakcie z czł[onkami] org[anizacji] OUN zam[ieszkałymi] w Krakowie, ks. Hrabem i ks. Deńką, którym przekazywała literaturę organizacyjną przez niejaką Małnowicz Marię¹² (obecnie aresztowana), oraz w budynku sierocińca był punkt kontaktowy czł[onków] wspomnianej organizacji.

W późniejszym okresie stwierdzono w toku rozpracowania, że przełożona tego sierocińca oraz zakonnice utrzymują szerokie kontakty korespondencyjne z org[anizacją] ukraińskich nacjonalistów mieszcącą się w Kanadzie i od tej organizacji otrzymują fundusze w formie gotówki i dolarów, które następnie przekazują wdowom po b[ytych] księżach ukraińskich i czł[onkach] org[anizacji] OUN.

Niezależnie od tego przełożona tego sierocińca pozostawała w kontakcie z kooperatywą ukraińską mieszcącą się w Warszawie pod nazwą „ss. Służebnice” i z tej kooperatywy czerpali zapomogi.

Odnośnie kontaktów z członkami org[anizacji] OUN w toku rozpracowania kontakty te zostały potwierdzone drogą śledztwa i przez agenturę.

d) W chwili założenia rozpracowania ustalono kontakty korespondencyjne zakonnice tego sierocińca z biskupem ukraińskim nazwiskiem Bohaczewskiⁱ, przebywającym w USA, i kooperatywą ukraińską w Kanadzie pod nazwą „Care”^j oraz pogłębione materiały, które charakteryzują powiązania zakonnice tego sierocińca z org[anizacją] OUN do 1948 r.

Do powyższej sprawy w tym okresie nie prowadzono konkretnych operacyjnych^k przedsięwzięć, jedynie z tego środowiska został zawerbowany jeden informator pod ps. „Róża”¹³, który w trakcie werbunku nie wyjaśnił wszystkich faktów związanych z działalnością organizacyjną w personelu b[yłego] sierocińca ukraińskiego. W obecnym okresie personel tego sierocińca ukraińskiego pozostaje nadal w kontakcie korespondencyjnym z zagranicą, tj. z kooperatywą ukraińską miesz-

ⁱ W dokumencie błędnie *Bochawski*.

^j W dokumencie tu i dalej błędnie „Cary”. Cooperative for American Remittances to Europe (CARE) – amerykańska organizacja humanitarna utworzona jesienią 1945 r., stawiająca sobie za cel pomoc (przede wszystkim żywnościową) dla zniszczonej wojną Europy. Wkrótce otworzyła swe biura w Kanadzie. W 1953 r. zmieniła nazwę na Cooperative for Assistance and Relief Everywhere. Z czasem objęła swą działalnością także kraje Azji, Ameryki Południowej oraz Afryki. Działa do dzisiaj, angażując się w walkę z ubóstwem, niesienie pomocy ofiarom wojen i klęsk żywiołowych oraz odbudowę zniszczonych nimi krajów.

^k W dokumencie *operatywnych*.

¹² Maria Małnowicz – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić, córka Michała Małnowicza, zob. dok. nr 23 przypis 4.

¹³ Zob. przyp. 3 w niniejszym dokumencie.

czącą się w Kanadzie pod nazwą „Care”, z biskupem ukraińskim przebywającym w USA oraz prowadzi szerokie kontakty korespondencyjne z zakonniceami ukraińskimi przebywającymi na terenie Polski.

Nowych wyjść w tym okresie, które by charakteryzowały działalność organizacyjną, względnie szpiegowską, nie uzyskano.

e) Wspomniane środowisko zostało jedynie częściowo opanowane poprzez agenturę, lecz nie w całości.

Do rozpracowania tego środowiska jest użyta częściowo ag[entka] ps. „Maria”¹⁴, która bezpośrednio pozostaje w kontakcie z całym personelem tegoż środowiska ukraińskiego zam[ieszkałego] przy ul. Pelczara. W tym okresie została zawerbowana do rozpracowania tegoż środowiska inform[atorka] „Róża”, która bezpośrednio wywodziła się z personelu tegoż środowiska i miała możliwości szczegółowego rozpracowania go i ustalenia kontaktów korespondencyjnych za granicą i na terenach Polski, lecz wspomniana po werbunku zbiegła. Nastawiona ag[entka] „Maria” dawała tylko doniesienia, które charakteryzowały kontakty korespondencyjne zakonnice tego środowiska za granicą i kontakty osobiste na terenie m[iasta] Przemyśla, które to kontakty zostały potwierdzone.

f) W tym okresie z figurantów wspomnianej sprawy została aresztowana Małnowicz Maria, która była wykorzystywana przez przełożonych tegoż sierocińca do przekazywania literatury organizacyjnej czł[onkom] organizacji przebywającym w Krakowie. Areszt wspomniany był przeprowadzony na polecenie Dep[artamentu III] MBP. Poprzez aresztowanie ww. potwierdzono kontakty Kowalczyk Michaliny z ks. Hrabem – czł[onkiem] org[anizacji] OUN przebywającym w Krakowie, któremu Kowalczyk przekazała literaturę ukraińską i charakteryzowała sytuację po linii organizacyjnej na terenie Przemyśla.

g) Na przyszłość do tego rozpracowania chcemy ustalić obecne kontakty i powiązania zakonnice tego sierocińca z czł[onkami] org[anizacji] OUN przebywającymi za granicą, w czym się one wyrażają oraz jaki mają charakter pod względem organizacyjnym czy szpiegowskim. [Zamierzamy] rozszkrywać kontakty na terenie Przemyśla i [na] zachodnich terenach Polski oraz kto w obecnym czasie finansuje te zakonnice i personel zam[ieszkały] w Przemyśle.

¹⁴ „Maria” – informatorka PUBP w Przemyśle, osoba niezidentyfikowana.

Do rozpracowania powyższych faktów planuje się wytypować i opracować jedną z tych zakonnice, którą po szczegółowym rozpracowaniu [zamierzamy] zawerbować.

[¹]

Naczelnik Wydziału III
WUBP w Rzeszowie
[¹]

Źródło: AIPN, 0192/337, t. 18, k. 430–432, oryginał, mps.

¹ Opuszczono dalszą część pisma opisującą pozostałe rozpracowania WUBP w Rzeszowie dotyczące środowisk ukraińskich: kryptonim „Zalew” („osoby pozostające w kontakcie z łącznikiem organizacji OUN po linii Melnyka, który przyjeżdżał w 1947 r. z angielskiej strefy okupacyjnej”), kryptonim „Beskid” („członkowie organizacji OUN z byłego nadrejonu «Werchowyna»”), kryptonim „Olcha” („osoby narodowości ukraińskiej zamieszkałe na terenie gromady Olchowa pow. Lesko”), kryptonim „Zasieka” („osoby podejrzane o kontakty z członkami organizacji OUN”), kryptonim „Skrzynka” („byli współpracownicy organizacji OUN, którzy za czasów okupacji byli członkami Ukraińskiego Dopomohowego Komitetu”), kryptonim „Jar” („byli współpracownicy organizacji OUN-UPA zamieszkali na terenie pow. leskiego”), kryptonim „Jodła” (na grupę kierowniczo-łącznikową [OUN]), kryptonim „Paproć” („na grasującą bandę pod d[owództw]em Kieryka Jana «Toczyło»”), kryptonim „U-7” („członkowie organizacji OUN-UPA z byłego nadrejonu «Beskyd»”).

¹ W dokumencie podpis nieczytelny.

1951 marzec 5, Warszawa – Notatka informacyjna dotycząca prac dokonanych w obiektowym rozpracowaniu krypt. „K-U” za miesiąc luty

Notatka informacyjna

dot[ycząca] prac dokonanych w obiektowym rozpracowaniu krypt. „K-U”
za m[iesiąc] luty 1951 roku

Rozpracowanie obiektowe krypt. „K-U” założone w kwietniu [19]50 r. na księży greckokat[olickiego] obrządku, nacjonalistycznych zapatrywań, którzy w czasie okupacji należeli bądź współpracowali z org[anizacją] OUN-UPA.

Agentura

Ogółem w rozpracowaniu – 1 ag[ent] („Edward”). W okresie do 28 II br. żadnych werbunków nie przeprowadzono ani nie planowano.

Zmiany w stanie ilościowym figurantów:

1. Stan na dzień 1 II [19]51 r.	–	27 fig[urantów]
2. Włączono nowych	–	1 fig[uranta]
3. Stan na dzień 28 II [19]51 r.	–	28 fig[urantów]
z tego w Polsce	–	28 [figurantów]

W miesiącu lutym włączono do obiektowego rozpracowania ks[ię]dza gr[recko]kat[olickiego] Ripeckiego^a Mirosława¹ rekrutującego się ze środowiska

^a W dokumencie tu i dalej błędna forma nazwiska *Rypecki*.

¹ Mirosław Ripecki (1889–1974) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Samborze, wyświęcony w 1913 r., żonaty. Po święceniach wikariusz i katecheta w Mostach Wielkich pow. Żółkiew (1913–1914). W czasie I wojny światowej (1914–1915) jako kapelan wojskowy przebywał na froncie, od 1919 r. kapelan UHA, po przekształceniu jej w tzw. Czerwoną UHA przedostał się przez Besarabię i Bukowinę do Sokala w Galicji, gdzie został administratorem parafii Suszyca Wielka pow. Sambor. Od 1921 r. katecheta w Sokalu, a następnie proboszcz w Liskach pow. Hrubieszów. W 1939 r. objął urząd dziekana waręskiego. Wojnę spędził w Liskach i (po spaleniu wsi w 1944 r. przez oddziały polskie) w Uhrynowie. Wiosną 1947 r. w ramach akcji „Wisła” przesiedlony do Chrzanowa pow. Ełk, gdzie założył w przydzielonym mu budynku nieczynnej szkoły placówkę greckokatolicką – jedyną działającą nieprzerwanie w Polsce przed 1957 r. Nie mając jurysdykcji miejscowego biskupa łańcuckiego, udzielał sakramentów (m.in. błogosławił małżeństwa), co doprowadziło do ostrego konfliktu duchownego z rzymskokatolicką Kurią w Olsztynie i prymasem Polski. Chrzanowska placówka stała się ważnym miejscem religijnym dla Ukraińców-greckokatolików nie tylko z Warmii i Mazur. Zm. w Chrzanowie, pochowany został w Liskach.

współpracowników, który w okresie okupacji współpracował z nacjonalistycznymi org[anizacjami] ukr[aińskimi], a ostatnio, zamieszkując w m[iejscowości] Chrzanowo pow. Ełk, kontaktował się z Ukraińcami z akcji „W” i czł[onkami] OUN.

Jak donosi ag[ent] „Bogusław”², w dn[iu] 7 I [19]51 r. ks. Ripecki dawał ślub kościelny w obrządku gr[recko]kat[olickim] członkowi OUN ps. „Wilchowyj”³.

Przebieg pracy agenturalnej

W m[iesią]cu lutym br. nie dokonano żadnej pracy z agenturą, gdyż ag[ent] ps. „Edward”, tkwiący w rozpracowaniu, w ostatnim okresie odmówił dalszej współpracy i planowane jest przewerbowanie go zgodnie z wnioskiem przedstawionym przez kpt. Pomorskiego, u którego ag[ent] „Edward” jest na kontakcie.

Inne prace

Po przetłumaczeniu materiału archiwalnego włączono do stanu czł[onków] organizacji ks. Zająca – kapelana UPA⁴ – tak że stan czł[onków] org[anizacji] w roz-

² Leon Łapiński, „Zenon” (1913–?) – członek podziemia ukraińskiego. Ur. w Kadłubiskach pow. Tomaszów Lubelski. Członek OUN od 1941 r., w 1942 r. członek Krajowego Sztabu OUN-B we Lwowie, a następnie (1943–1944) członek krajowej referentury SB OUN w tym mieście (m.in. rozpracowywał lokalną siatkę GL). Od 1944 r. referent SB OUN III Okręgu „Zakerzońskiego Kraju”. W 1948 r. próbował przedostać się z grupą towarzyszy na Zachód. Aresztowany na terytorium Czechosłowacji i przekazany do Polski, a następnie pozyskany do współpracy jako agent „Bogusław”. Główny agent prowokacyjnej operacji MBP o kryptonimie „C-1”. W 1954 r. wyłączony z sieci agenturalnej. Dalsze losy niezbrane. Więcej zob. I. Hałagida, *Leon Łapiński (1913–?)*, *agent III Departamentu MBP*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej” 2004, nr 1, s. 443–454; *idem*, *Prowokacja „Zenona”...*, *passim*.

³ Antoni Juchym, „Wilchowyj” (?–1952) – członek OUN, dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. W podziemiu od 1944 r., członek SKW w 2 Rejonie II Okręgu OUN „Zakerzońskiego Kraju”. Po akcji „Wisła” przedostał się na Pomorze, gdzie nawiązał kontakt z fikcyjną „siatką” Leona Łapińskiego „Zenona”. Przerzucony na Zachód, odbył przeszkolenie wywiadowcze zorganizowane przez wywiad brytyjski. Zginął w pow. łęborskim w potyczce swej pięcioosobowej grupy kurierskiej OUN z żołnierzami WOP i KBW. Więcej zob. I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona”...*, *passim*. Juchym ożenił się z Anną Szkilnyk. Por. *ibidem*, s. 85, przyp. 459.

⁴ Informacja nieprawdziwa, duchowny nie był kapelanem ukraińskiego podziemia. Mikołaj Zając (1907–1998) – duchowny grekokatolicki. Ur. w Wasylowie Wielkim pow. Tomaszów Lubelski, wyświęcony w 1933 r., celebs. Po święceniach wikariusz w Leninie Wielkiej pow. Turka (1933–1934), administrator w Nowicy pow. Gorlice (1934–1935), Olchowcu pow. Krosno (1938–1938) i Polanach pow. Krosno (1938–1942), od 1942 r. proboszcz w Męcinie Wielkiej pow. Gorlice. Wiosną 1947 r. przyjechał do Uhrynowa pow. Sokal, gdzie krótko pomagał ks. Mirosławowi Ripeckiemu. Aresztowany w czasie akcji „Wisła” i przez jakiś czas przetrzymywany w Hrubieszowie, a następnie uwięziony w COP w Jaworznie. W 1949 r. znalazł się w grupie sześciu duchownych wywiezionych z Jaworzna do więzienia na Montelupich w Krakowie, a po dwóch tygodniach do więzienia karno-śledczego w Grudziądzu. Zwolniony w marcu 1949 r., rozpoczął pracę w parafiach rzymskokatolickich diecezji warmińskiej, m.in. w Jegłowniku pow. Elbląg i Elblągu (1949–1952), Sterławkach Wielkich pow. Giżycko i Giżycku (1952–1960), Braniewie (1960–1968) oraz Reszlu (1969–1972). W 1960 r. powrócił do obrządku wschodniego. Wikariusz ks. Konrada Jaćkowa w Dobrym Mieście i Pieniężnie (1968–

pracowaniu przedstawia się [następująco]: 4 figurantów. Zaznacza się, że ks. Zając dotychczas figurował w stanie współpracowników.

Poza tym w wyniku ustalenia prowadzonego przez wywiad stwierdzono, że w Gliwicach przy ul. Pszczyńskiej ^[b] zamieszkuje osobnik o tym samym nazwisku i danych personalnych, pod którym [to] nazwiskiem ukrywa się poszukiwany przez nas figurant rozprac[owania] „K-U” kapelan UPA ks. Chylak^c Eugeniusz⁵, fałszywe nazwisko Huczala Rudolf⁶. W spr[awie] tej prowadzi się nadal identyfikację.

Poza tym żadne poważniejsze zmiany w rozpracowaniu obiektywnym krypt. „K-U” w m[iesią]cu lutym nie zaszły.

Mł[odszy] ref[erent] Wydż[iału] II Dep[artamentu] III MBP
(–) **Kawała**, chor.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

–1972). Od 1972 r. na emeryturze, okazjonalnie pomagał księżom greckokatolickim w Bartoszycach, Górowie Iławeckim i Ostrym Bardzie. W 1996 r. wyjechał na stałe do Janowa Lubelskiego pow. Kraśnik. Tam też zm., pochowany został w Bartoszycach.

^b Opuuszczono dokładne dane adresowe.

^c W dokumencie błędnie *Hylak*. Ks. Chylak nigdy nie był kapelanem ukraińskiego podziemia.

⁵ Eugeniusz Chylak (1877–1953) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Radocinie (po 1918 r. pow. Gorlice), wyświęcony w 1904 r., żonaty. Po święceniach wikariusz w Żelcdu pow. Żółkiew (1904–1905) i Dobromilu (1905–1909), a później proboszcz w Mierzwicy pow. Żółkiew (1909–1935). Ponieważ uważał się za Rusina i wyrażał poglądy rusofilskie, w czasie I wojny światowej został uwięziony przez władze Austro-Węgier w obozie w Talerhofie (1914 r.). Od 1919 r. dojeżdżał do Mokrotyna pow. Żółkiew (w l. 1919–1921 do Żółkwi), gdzie prowadził katechezę w gimnazjum. Od 1935 r. proboszcz w Krynicy Wsi pow. Nowy Sącz. W 1941 r. aresztowany przez gestapo i uwięziony w Nowym Sączu, a następnie do stycznia 1945 r. internowany w Kielcach. W lutym tegoż roku powrócił do Krynicy, lecz w związku z wysiedleniami ludności ukraińskiej zmuszony był wyjechać. W l. 1945–1947 duszpasterz w obrządku łacińskim w Tarnowie. Wiosną 1947 r. ponownie przyjechał do Krynicy, gdzie próbował reaktywować nabożeństwa greckokatolickie. Aresztowany w maju 1947 r. w Krakowie w „kotle” zorganizowanym przez UB w pomieszczeniach greckokatolickiej parafii, a następnie bez wyroku sądowego uwięziony w COP w Jaworznie; po miesiącu zwolniony. Po wyjściu na wolność wyjechał do Tarnowa, a następnie od 1950 r. przebywał w Warszawie, gdzie był wikariuszem w parafiach obrządku łacińskiego. Aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Zm. w Warszawie i prawdopodobnie tam został pochowany.

⁶ Informacja nieprawdziwa.

Nr 41

1951 marzec 9, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppłk Julii Brystygier do dyrektora Departamentu VII Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego płk. Józefa Czaplickiego w sprawie broszury wydanej w Czechosłowacji

[^a]

Do
Dyrektora Departamentu VII
w miejscu

Proszę o uzyskanie i przesłanie do Departamentu V [MBP] broszury w języku słowackim wydanej w Czechosłowacji¹. Broszura jest stenogramem z procesu przeciwko księżom słowackim, w którym jest mowa o udzielaniu pomocy księżom greckokatolickim w Polsce.

Dyrektor Departamentu V [MBP]
Brystygier

Odb[ito] 2 egz.

[^b]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

^a W lewym górnym rogu odręcznie wpisana liczba dzienna pisma JE-820/51. Obok dekretnacja Tow. Roszkowski. 28 IV [19]51 [r.] i nieczytelny podpis. Poniżej odręcznie wpisany kryptonim sprawy „A-O”. Na środku odręczny dopisek Morawski, *podać str[ony] akt, gdzie będzie dobrze.*

^b U dołu strony odręczny dopisek FEA-R 18/48,

¹ Prawdopodobnie chodzi o stenogram z procesu biskupów katolickich ze stycznia 1951 r. Rok później materiał ten ukazał się też drukiem w Pradze w języku polskim. Zob. *Proces zdrajców ojczyzny Jána Vojtaššáka, Michala Buzalki, Pavla Gojdiča*, Praha 1952.

1951 marzec, Warszawa – Plan pracy Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego na miesiąc kwiecień

Roszkowski Janusz¹

Ref[erent S[ekcji] 1 W[ydziału] V D[epartamentu] V [MBP]

Ścisłe tajne

Plan pracy na m[iesiąc] kwiecień [1951 r.]

1. Ustalić agenturę mającą dotarcie do rozpracowywanego środowiska „A-O” na podstawie charakterystyk posiadanych przez Wydz[iał] V Dep[artamentu] V oraz osobistych wyjazdów w teren. Ustalonych sprawdzić osobiście w czasie wyjazdów. Wytypować możliwych do wykorzystania w rozpracowaniu.

[^a]

2. Przez pracowników Wydz[iału] V Dep[artamentu] V, wyjeżdżających służbowo w teren, ustalić i zewidencjonować wszystkich księży, b[łyłych] księży, zakonnice i zakonników gr[ecker]kat[olickich] w celu ustalenia całego środowiska.

3. Zapoznać się z mat[eriałami] posiadаныmi przez Dep[artament] III MBP na rozpracowywane środowisko – 2, 3, 5 kwietnia [19]51 r.

4. Zamówić inwigilację korespondencji głównych figurantów rozpracowania „A-O” – 3 kwietnia [19]51 r.

^a W dokumencie punkty 1 i 2 owego planu zaznaczone z odręcznym dopiskiem *w ciągu całego [miesiąca]*.

¹ Janusz Roszkowski (ur. 1928 r.) – funkcjonariusz UB. Ur. w Łapach pow. Wysokie Mazowieckie. W aparacie bezpieczeństwa od 1949 r. Młodszy referent Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V MBP (1949–1950), młodszy referent Sekcji 4 Wydziału V Departamentu V MBP (1950 r.), referent Sekcji 4 Wydziału V Departamentu V MBP (1950–1953). Zatrzymany w lutym 1953 r. i oskarżony m.in. o to, że przed kilku laty posiadał nielegalnie broń oraz dokonywał kradzieży z transportów sowieckich. Podejrzewany też o utrzymywanie przed 1946 r. kontaktów z polskim podziemiem. Dochodzenie w tej sprawie umorzono, lecz został zwolniony z bezpieki. W 1953 r. podjął pracę w PAP. W latach sześćdziesiątych korespondent w Berlinie (1961–1963) i kierownik oddziału PAP w Bonn (1963–1967), później m.in. redaktor naczelny PAP (1971–1986) oraz przewodniczący Komitetu ds. Radia i Telewizji (1986–1989). Por. m.in. AIPN, 0193/3945, Akta osobowe Janusza Roszkowskiego; AIPN, 0703/255, Materiały operacyjne i śledcze dotyczące Janusza Roszkowskiego

5. Wyjazd do WUBP w Gdańsku w celu zapoznania się na miejscu z możliwościami rozpracowania ks. Hrynyka – 4 kwietnia [19]51 r.
6. Poprzez WUBP Wrocław ustalić:
 - a) miejsce pobytu ks. Deńki M[ikołaja] oraz możliwości dotarcia ag[enturalnego] do niego;
 - b) możliwości rozpracowania ks. Maćkowa przebywającego w Derdach k. Warszawy – 4 kwietnia [19]51 r.
7. W sprawie o. Puzkarskiego:
 - a) rozeznac kilka osób świeckich z jego otoczenia jako kandydatów na werbunek;
 - b) nasadzić agenturę – „Renault”, „Warkę”² i „Romana”³ na rozpracowanie o. P[uzkarskiego];
 - c) sprawdzić wszystkich współmieszkańców o. P[uzkarskiego] w Kartotece Centralnej MBP.
8. Wyjazd do WUBP Lublin – 2 kwietnia [19]51 r. – w celu:
 - a) opracowania na miejscu i werbunku L[ubczyńskiego] J[ana];
 - b) zapoznać się na miejscu w Chełmie z możliwościami opracowania ss. służebnic^b ze szpitala św. Mikołaja.
9. Wyjazd do WUBP Kraków – 28 kwietnia [19]51 r. – w celu:
 - a) rozeznania ks. Łycyniaka⁴;
 - b) odbycia spotkania z inf[ormatorem] „Wacek”. W zależności od ustalenia jego możliwości dotarcia do rozpracowywanego środowiska „A-O” – dać zadanie.
10. Opracować i napisać informację dot[yczącą] rozpracowania „A-O”.
11. Analiza, wyciąganie wniosków i ewidencjonowanie bieżącej korespondencji w ciągu całego miesiąca.

^b W dokumencie błędnie *służebniczek*.

² Chodzi o Ewę Tomaszewską, zwerbowaną w nieznanych okolicznościach jako informatorka „Warka”.

³ „Roman – informator MBP, osoba niezidentyfikowana.

⁴ Bazyli Łycyniak (1873–1951) – duchowny greckokatolicki. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Ur. w Surochowie pow. Jarosław, wyświęcony w 1897 r., żonaty. Po święceniach wikariusz w Mostach Wielkich pow. Żółkiew (1897–1899), a następnie w Jarosławiu (1899–1905). Aktywny działacz społeczny. W 1905 r. inkardynowany do Archidiecezji Lwowskiej, gdzie w l. 1907–1910 był rektorem Greckokatolickiego Seminarium Duchownego we Lwowie, a następnie katechetą w miejscowych gimnazjach. Od 1907 r. pracował też na różnych stanowiskach w Kurii metropolitalnej we Lwowie. W czasie I wojny światowej organizował domy opieki dla sierot wojennych; honorowy kanonik Kapituły metropolitalnej. W latach trzydziestych przeniesiony na emeryturę. W 1941 r. rozpracowywany przez NKWD. Podczas niemieckiej okupacji pracował w konsystorzku metropolitalnym we Lwowie. W 1944 r. przedostał się z żoną do Polski. Krótko przebywał w Jarosławiu, a następnie został proboszczem w Krynicy. Od 1945 r. pracował w łańciskim obrządku w Porębie Radlnej pow. Tarnów. Tam też zm. i prawdopodobnie został pochowany.

12. Analiza sprawy ks. Maziara i opracowanie raportu w sprawie ww. –
17 kwietnia [19]51 r.

[^c]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

^c W dokumencie parafa Janusza Roszkowskiego.

1951 marzec 20, Warszawa – Wniosek o przekazanie rozpracowania krypt. „Zakon” z Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego do Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego

Zatwierdzam

Dyrektor Departamentu III MBP

(–) Czaplicki, płk

[^a]

Ścisłe tajne

Wniosek

o przekazanie wst[ępnego] rozpracowania krypt. „Zakon” do Dep[artamentu] V MBP celem dalszego prowadzenia wg kompetencji

W dniu 21 sierpnia [19]50 r. zostało założone wstępne agenturalne rozpracowanie pod krypt. „Zakon” na osoby, które po wyzwoleniu kontaktowały się z komórką łączności przy Krajowym Prowodzie OUN-UPA.

Rozpracowanie obejmuje środowisko rekrutujące się z kleru gr[ecko]kat[olickiego] obrządku.

Z posiadanych przez nas materiałów wynika, że:

Po rozwiązaniu się administracji Kościoła gr[ecko]kat[olickiego] na terenie Polski poważna część kleru gr[ecko]kat[olickiego] została wciągnięta w szeregi kleru obrządku rzym[sko]katolickiego, natomiast pozostała część pracuje nadal w obrządku gr[ecko]kat[olickim].

W celu utworzenia ponownie hierarchii administracyjnej Kościoła gr[ecko]kat[olickiego] w Polsce prowincjał oo. bazylianów (gr[ecko]kat[olickiego] obrządku) w Warszawie o. **Puszkarski** Paweł oraz ks. **Deńko** i aresztowany przez nas w 1947 r.^b czł[onek] OUN ks. **Hoza** Andrzej wspólnie konferowali z kardynałem Hlondem dla uzyskania od niego pomocy w organizowaniu administracji Kościoła gr[ecko]kat[olickiego].

^a W dokumencie w tym miejscu odręczny dopisek *Za zgodność z oryginałem podpisu. Dyr[ektor] Dep[artamentu] III [MBP]* i nieczytelna paraafa. Obok odręczna adnotacja tym samym charakterem pisma *Uwaga. Oryg[inal] pozostał w W[ydziale] II D[epartamentu] III*. Na tej samej wysokości, z drugiej strony kartki, trójkątna pieczętka *Ministerstwo Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Dla użytku wewnętrznego N-88*.

^b W dokumencie błędna data 1948 r.

Kardynał Hlond przyrzekł im pomoc, pod warunkiem że otrzyma dokładny spis ks[ięży] gr[ecko]kat[olickich].

Prowincjał o. Paweł **Puszkarski** jeździł w tej sprawie do ks. **Hraba** (czł[onek] OUN¹) oraz ks. **Deńki** do Krakowa.

Sprawozdanie o stanie Kościoła gr[ecko]kat[olickiego] na terenie Polski opracowali wspólnie ww. księży i doręczyli kardynałowi Hlondowi.

W[edłu]g doniesień agentury (celnej) podstawionej pod aresztowanego ks. **Hraba** na terenie Polski ma istnieć siatka szpiegowska rekrutująca się z kleru gr[ecko]kat[olickiego], która pracuje pod kierunkiem watykańskiego wywiadu tzw. „Sanctum Officium”^c.

W[edłu]g zeznań aresztowanego ks. **Hraba** (czł[onka] OUN) zadaniem „Sanctum Officium” jest czuwać nad stanem moralnym duchowieństwa i „wnikać” głęboko w społeczeństwo.

Z dotychczasowego rozpracowania wynika, że w Warszawie przy ul. Miodowej mieści się klasztor oo. bazylianów, którego przełożonym (jak już wspomniano wyżej) jest prowincjał o. **Puszkarski** Paweł. Wokół o. **Puszkarskiego** zgrupowała się znaczna część kleru gr[ecko]kat[olickiego], której o. **Puszkarski** – mając wpływ w Kurii biskupiej – udzielał i udziela poparcia różnymi sposobami, jak: przyjmowanie byłych ks[ięży] gr[ecko]kat[olickich] do klasztoru oo. bazylianów, gdzie przechodzą kursy odprawiania mszy kościelnych obrządku rzym[sko]kat[olickiego], udzielanie zapomogi pieniężnej, na który to cel otrzymuje pieniądze w dolarach z Watykanu.

Z polecenia o. **Puszkarskiego** zapomogi takowe rozdzielał (w dolarach) ks[iądz] gr[ecko]kat[olicki] Krupa Sylwester z Przemyśla.

Spośród ks[ięży] gr[ecko]kat[olickich] zgrupowanych przy o. **Puszkarskim** część z nich należała bądź współpracowała z org[anizacją] OUN-UPA, jak np. aresztowani przez nas w 1947 r. ks. **Hrab** Stefan i ks. **Hoza** Andrzej, zbiegły w [19]46 r. za granicę (przebywa w USA) ks. **Miszczyszyn** Mirosław – kapelan UPA ps. „**Kruk**”.

^c W dokumencie tu i dalej błędnie „*Sonetum Officium*”. Kongregacja Sanctum Officium (Kongregacja Świętego Oficjum) – najstarsza kongregacja Kurii Rzymskiej, powołana w 1542 r. przez papieża Pawła III – jako Najwyższa Święta Kongregacja Rzymskiej i Powszechnej Inkwizycji – w celu „zachowania i obrony jedności wiary oraz wykrywania i zwalczania błędów oraz fałszywych doktryn”. Początkowo służyła jako najwyższy sąd odwoławczy w ramach Inkwizycji oraz koordynowała działalność kontrreformacji. Z czasem jej działalność zaczęła przygasać. Zreformowana w 1908 r. decyzją papieża Piusa X; zmieniono też wówczas nazwę na Najwyższą Świętą Kongregację Świętego Oficjum. Od 1965 r. Święta Kongregacja Nauki Wiary, a od 1983 r. Kongregacja Nauki Wiary. Obecnie jej podstawowym zadaniem jest dbanie o prawowierne głoszenie i obronę zasad katolickich w całym Kościele.

¹ Informacja nieprawdziwa.

O. **Puszkarski** Paweł jest dominującą figurą wśród kleru gr[recko]kat[olickiego] i jest poinformowany o nacjonalistycznym ruchu ukr[aińskiej] org[anizacji] OUN, na co wskazują posiadane materiały.

Zachodzi podejrzenie, że o. **Puszkarski**, będąc na wysokim szczeblu hierarchii kościelnej (jest prawdopodobnie sekretarzem w Kurii biskupiej do spraw obrządku wschodniego) i mając wpływ pośród kleru gr[recko]kat[olickiego], jest zarazem jednym z czł[onków] „Sanctum Officium” i wykorzystuje ks[ięży] gr[recko]kat[olickich] oraz podziemie OUN do celów szpiegowskich z polecenia Watykanu.

Świadczy o tym fakt, że w [19]46 r. przybył do Polski z zagranicy (drogą nielegalną) nieznaną zakonnik do o. **Puszkarskiego**. Zakonnik ten prowadził z o. **Puszkarskim** rozmowę na nieznaną nam temat, po czym wyjechał z powrotem drogą nielegalną do CSR².

Dotychczasowe rozpracowanie wykazało, że ks[ięża] gr[recko]kat[olicki] utrzymywali kontakty z łączniczkami Krajowego Prowodu OUN, jak: **Łebedowicz** Heleną ps. „Hałyna”, **Wachnianin** Eugenią³, **Skab** Eugenią ps. „Feśka”⁴ i innymi, oraz kontakt z Centralnym Prowodem OUN, o czym świadczy adres oo. bazylianów w Warszawie – Miodowa 16 – który miał zapisany w swoim notesie kurier Centr[alnego] Prow[odu] OUN „**Pimsta**”⁵ (fotokopię tego adresu uzyskano za pomocą ag[enta] „**Bronka**”⁶ w dniu 3 października [19]50 r.).

² Prawdopodobnie chodzi o bazylianina o. Metodego (Michała) Nyczkę.

³ Eugenia Wachnianin, „Weres” (ur. 1921 r.) – członkini podziemia ukraińskiego. Ur. w Lubaczowie, w OUN od 1943 r., utrzymywała kontakty z Heleną Łebedowicz „Zwenysławą”. Od 1946 r. pracowała w szpitalu ss. elżbietanek we Wrocławiu. Tam aresztowana w sierpniu 1948 r. Skazana przez WSR we Wrocławiu na 12 lat więzienia. Przetrzytywana we Wrocławiu, Fordonie oraz Inowrocławiu, zwolniona w 1955 r. Dalszych losów nie udało się ustalić.

⁴ Eugenia Skab, „Feśka” (ur. 1922 r.) – członkini ukraińskiego podziemia. Ur. w Uławowie pow. Lubaczów. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

⁵ Jan Smarż, „Pimsta” (1926–1951) – członek ukraińskiego podziemia. Ur. w Ropnicy Dolnej pow. Gorlice, w OUN od 1945 r., gospodarczy w SKW 7. Rejonu Nadrejonu „Beskyd” I Okręgu OUN. Aresztowany w 1945 r. i skazany na 3 lata więzienia, po warunkowym zwolnieniu ponownie w ukraińskiej konspiracji. Członek bojówki SB OUN 4. Rejonu Nadrejonu „Beskyd”. W 1948 r. przedostał się na Zachód, gdzie przeszedł przeszkolenie zorganizowane przez wywiad brytyjski. W 1949 r. dowódca pierwszej grupy kurierskiej ZCZ OUN do Polski, która nawiązała fikcyjny kontakt z „siatką” Leona Łapińskiego „Zenona”. Zginął w pobliżu wsi Kryłos w USRR w walce z MWD jako dowódca grupy kurierów ZCZ OUN, która kilka dni wcześniej została przerzucona drogą lotniczą. Por. I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona”...*, *passim*.

⁶ Jarosław Hura, „Sławko” (ur. 1923 r.) – członek ukraińskiego podziemia. Ur. w Hatowicach pow. Sokal (po 1944 r. pow. Hrubieszów), członek OUN od 1939 r. W 1941 r. członek tzw. pochidnych hrup, w 1942 r. służył w ukraińskiej policji pomocniczej w okolicach Włodzimierza Wołyńskiego, później m.in. dowodził SKW w rodzinnej wsi. Od 1944 r. członek bojówki SB OUN, a od 1945 r. członek referentury gospodarczej Nadrejonu „Lyman” III Okręgu OUN. Od 1947 r. członek grupy Leona Łapińskiego i stworzonej przez niego „siatki”. Zatrzymany w marcu 1949 r. i pozyskany do współpracy jako agent MBP „Broniek”. Wykorzystywany w Polsce i USRR w ramach operacji „C-1”. Dalsze losy nieznanne. Por. I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona”...*, *passim*.

Wstępne agenturalne rozpracowanie krypt. „**Zakon**” obejmuje środowisko składające się z następujących figurantów:

1. prowincjał o. **Puszkarski Paweł** [^d]
2. ks. **Maćków Włodzimierz**
3. o. **Wojtowicz Korneliusz**
4. ks. **Krupa Sylwester**
5. ks. **Miszczyszyn Mirosław**
6. **Kaczorowski Józef**
7. **Kordupel Maria**
8. **Bzdel Maria**
9. **Potrebko Olga**⁷
10. ks. **Deńko Mikołaj**
11. o. **Jaworski Emilian**
12. ks. **Męciński Jerzy**
13. **Maćków Stanisław**⁸
14. **Grycko Maria**^e
15. **Niedźwiecka Halina**⁹
16. **Puszkarski Aleksander**¹⁰
17. **Puszkarski Jan**¹¹
18. **Lubczyńska Janina**¹²

^d Tu i dalej opuszczono ujęte w formie tabelarycznej informacje o poszczególnych osobach zawierające ich dane personalne i adresy zamieszkania oraz – najczęściej nieprawdziwe – informacje zdobyte przez bezpiekę, wymienione wcześniej w tym dokumencie oraz innych publikowanych tu materiałach rozpracowania „Zakon”.

^e W dokumencie błędnie *Gryzcha*. Maria Grycko (ur. 1931 r.) – osoba bliżej niezidentyfikowana, pochodziła z Żukowa pow. Lubaczów, rozpracowywana przez bezpiekę za kontakty z ks. Mirosławem Miszczyszynem i Heleną Łebedowicz.

⁷ Olga Potrebko (ur. 1927 r.) – członkini ukraińskiego podziemia (sanitariuszka, a następnie łączniczka) OUN. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

⁸ Stanisław Maćków (ur. 1912 r.) – brat ks. Włodzimierza Maćkowa. Ur. w Przemyślu, z zawodu muzyk. W 1947 r. przebywał w Krakowie, aresztowany w czasie akcji „Wisła” w lipcu 1947 r. i osadzony w COP w Jaworznie, zwolniony w czerwcu 1948 r. Po wyjściu na wolność pozostał w Krakowie, rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa za kontakty z bratem oraz z oo. bazylianami w Warszawie. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

⁹ Halina Niedźwiecka (1911–1998) – członkini ukraińskiego podziemia. Członkini OUN, w l. 1931–1932 w specjalnej kobiecej grupie wywiadowczej podporządkowanej kierownictwu organizacji. Ur. w Jaworowie. Żona Mikołaja Kłymyszyna. Po 1946 r. prawdopodobnie aresztowana przez MBP, później na emigracji w USA. Zm. w Detroit i tam została pochowana.

¹⁰ Aleksander Puszkarski (1903–?) – brat o. Pawła Puszkarskiego, mieszkał w Krystynopolu. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

¹¹ Jan Puszkarski (1867–?) – ojciec o. Pawła Puszkarskiego. Ur. w Nowym Dworze pow. Hrubieszów, pracował na roli. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

¹² Janina Lubczyńska (ur. 1923 r.) – córka Jana Lubczyńskiego. W czasie okupacji w AK, po ujawnieniu się utrzymywała kontakt z o. Puszkarskim. Z tego powodu rozpracowywana przez aparat bezpieczeństwa. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

19. ks. **Sembratowicz Julian**¹³

Poza tym we wstępnym ag[enturalnym] rozpracowaniu krypt. „**Zakon**” przechodzi dwudziestu figurantów mniej ważnych z punktu widzenia operacyjnego, którzy utrzymują z o. **Puszkarskim** i innymi kontakty korespondencyjne bądź osobiste, a to:

1. Michałowski Kazimierz¹⁴
2. Puszkarska Zofia¹⁵
3. Różycka Józefa¹⁶
4. Grynowicz Leokadia¹⁷
5. Żółkiewski Jan¹⁸
6. Żółkiewska Teresa¹⁹
7. Bielak Józef²⁰
8. siostra zakonna Nieszpaur Alojza²¹
9. Bogusławska Janina²²
10. Wiśniewski Albin²³
11. o. Junyk Stefan^f

¹³ Julian Sembratowicz (1881–?) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Desznicy pow. Jasło, wyświęcony w 1905 r., żonaty. Po święceniach wikariusz w Lipie pow. Dobromil (1906–1907) i Woli Stańkowskiej pow. Nowy Sącz (1907–1912). Później administrator w Pielni pow. Sanok (1912–1919). Od 1919 r. proboszcz w Woli Stańkowskiej, a następnie (1939–1941?) w Złockiem tego samego powiatu. Aresztowany przez Niemców w 1941 r. jako podejrzany o szerzenie poglądów rusofilskich. Internowany w Kielcach, zwolniony w połowie listopada 1944 r. Po wyjściu na wolność powrócił do Złockiego. W 1946 r. wysiedlony do Muszyny pow. Nowy Sącz, gdzie za zgodą miejscowego proboszcza odprawił nabożeństwa w obrządku wschodnim przy zamkniętych drzwiach. W lipcu 1947 r., w trakcie akcji „Wisła”, wyjechał z żoną do Nowego Sącza, gdzie nie pełnił już posługi. Aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Zm. prawdopodobnie w Krakowie i tam prawdopodobnie został pochowany.

¹⁴ Kazimierz Michałowski – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa jako znajomy o. Pawła Puszkarskiego.

¹⁵ Zofia Puszkarska – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Prawdopodobnie rodzina o. Pawła Puszkarskiego.

¹⁶ Józefa Różycka – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Mieszkała w Nowej Wsi pow. Maków Mazowiecki. Rozpracowywana jako znajoma o. Pawła Puszkarskiego.

¹⁷ Leokadia Grynowicz – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Mieszkała w Zabrze, rozpracowywana w związku z korespondencją z o. Pawłem Puszkarskim.

¹⁸ Jan Żółkiewski – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Mieszkał w Orzyszu pow. Pisz. Rozpracowywany jako znajomy o. Pawła Puszkarskiego.

¹⁹ Teresa Żółkiewska – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Prawdopodobnie córka Jana Żółkiewskiego.

²⁰ Józef Bielak – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Mieszkał w Siedlcach, rozpracowywany jako znajomy o. Pawła Puszkarskiego.

²¹ Alojza Nieszpaur – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Prawdopodobnie zakonnica obrządku łacińskiego (ss. pasterek?). Mieszkała w Tucznie pow. Wałcz. Rozpracowywana jako znajoma o. Pawła Puszkarskiego.

²² Janina Bogusławska – osoba niezidentyfikowana.

²³ Albin Wiśniewski – osoba niezidentyfikowana.

12. Wasyłyk Anna²⁴
13. o. Kulibaba Antoni
14. Kazimierczak Janina²⁵
15. Tomankiewicz Konstanty²⁶
16. Izbicka Irena²⁷
17. o. Bałyk Jan
18. [o.] Biliński Michał²⁸
19. s. Amalia (nazwisko nieustalone, zam[ieszkała] Gościeradów pow. Kraśnik)²⁹

^f W dokumencie błędnie *Stanisław*. Soter (Stefan) Junyk OSBM (1912–1992) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Górnem pow. Stryj. Do zakonu wstąpił w 1929 r. w Ławrowie, kandydaturę i nowicjat odbył w klasztorach w Dobromilu, Krystynopolu pow. Sokal i Krechowcie pow. Żółkiew (1932–1935). Pierwsze śluby złożył w 1931 r., a śluby wieczyste w 1935 r. Wyświęcony w 1936 r. Po święceniach wikariusz w Złoczowie. W 1945 r. przyjechał jako repatriant do Polski. W następnych latach pracował w obrządku łacińskim jako wikariusz i katecheta w Mikulczycach pow. Bytom (1945–1949), wikariusz w Niemodlinie (1949–1950), proboszcz w Rogach pow. Niemodlin (1950–1953) i proboszcz w Lipnikach pow. Grodków (1953–1959). Jednocześnie katecheta w miejscowej szkole podstawowej. Dojeżdżał też na nabożeństwa do Lubiatowa pow. Grodków. W 1959 r. wyjechał do USA. Po wyjeździe przez kilka miesięcy przebywał u swej siostry w Nowym Jorku, a później przeniósł się do Kanady, gdzie pracował kolejno w parafiach w Mundare (1960–1964), Melfort (1964–1968), Preeceville (1968–1972), Wadena (1972–1974), Cranbrook (1975–1978), Swift Current (1979–1982) i Hudson Bay (1982–1984). W 1984 r. przeniesiony na emeryturę. Zm. w Vegreville, pochowany został w Mundare.

²⁴ Anna Wasyłyk – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Mieszkała we Wrocławiu, rozpracowywana jako znajoma o. Pawła Puszkarskiego.

²⁵ Janina Kazimierczak – osoba niezidentyfikowana.

²⁶ Konstanty Tomankiewicz – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Mieszkał we Wrocławiu, znajomy o. Pawła Puszkarskiego.

²⁷ Irena Izbicka – brak bliższych danych. Mieszkała w Ustce, rozpracowywana w związku z korespondencją z o. Pawłem Puszkarskim.

²⁸ Melecjusz (Michał) Biliński OSBM (ur. 1921 r.) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Tostobach pow. Podhajce. Do zakonu wstąpił w 1935 r. w Krechowcie pow. Żółkiew, tam też w 1937 r. złożył pierwsze śluby, a śluby wieczyste w 1942 r. w Krystynopolu pow. Sokal. W l. 1941–1943 odbył studia filozoficzne w Krystynopolu i Żółkwi, a w l. 1943–1946 studia teologiczne w Krystynopolu. Wyświęcony w 1944 r. Po święceniach do 1946 r. przebywał w Krystynopolu, po czym wyjechał do Warszawy. Od 1946 r. odprawiał w obrządku łacińskim. W l. 1946–1949 wikariusz w Niegowie pow. Wołomin i kapelan łacińskiego zgromadzenia ss. samarytanek w Fiszorze. W l. 1950–1968 wikariusz w Starym Kurowie pow. Strzelce Krajeńskie. W 1968 r. powrócił na stałe do obrządku wschodniego i odprawiał nabożeństwa w Przemyślu (1968 r.) oraz w Jarosławiu (1968–1970). W l. 1971–1978 ponownie pracował w rzymskokatolickiej parafii w Starym Kurowie. Grekokatolicki duszpasterz w Świdwinie (1978–1979), Trzebiatowie (1978–1982) i Baniach Mazurskich (1982–1983). W l. 1982–1985 ihumen klasztoru i duszpasterz grekokatolików w Węgorzewie. W l. 1985–1989 protoihumen zakonu w Polsce i proboszcz parafii bazylikańskiej w Warszawie. Później duszpasterz grekokatolików w Bartoszczach i Oстрыm Bardzie (1989–1990), Dobrym Mieście (1990–1991) i Olsztynie (1991 r.). Od 1991 r. przebywa w klasztorze w Warszawie. Pełnił szereg funkcji w prowincji swego zakonu.

²⁹ Amalia (Helena) Czaban SSMI (1903–1979) – zakonnica grekokatolicka, służebnica. Ur. w Stryju. Po ukończeniu seminarium nauczycielskiego w 1919 r. wstąpiła do zgromadzenia w Krystynopolu

20. Korzeniowska Jadwiga³⁰

W wyniku dotychczasowego rozpracowania krypt. „**Zakon**” został zwerbowany inf[ormator] ps. „**Michał**”³¹, rekrutujący się ze środowiska objętego rozpracowaniem, który bezpośrednio dotarcie ma do [następujących] figurantów: ks. **Maćkowi** Włodzimierza, **Maćkowi** Stanisława, **Kaczorowski** Józefa i ks. **Miszczyszyna** Mirosława ps. „**Kruk**” (kontakt korespondencyjny).

Poza tym w dniu 24 października [19]50 r. z rozpracowania krypt. „**Zakon**” aresztowano w ramach akcji „K” jednego figuranta: **Miszczyszyn** Stefanię, która jest siostrą [ks.] **Miszczyszyna** M[irosława] ps. „**Kruk**” oraz utrzymywała ona kontakty z łączniczkami komórki łączności przy Kraj[owym] Prow[odzie] OUN – **Łebedowicz** H[eleną] ps. „Hałyna”, **Kordupel** Marią *vel* **Bzdel** M[aria]³² i **Potrebko** Olgą. Aresztowanie **Miszczyszyn** Stefanii miało m[iędzy] innymi na celu pogłębienie naszych wiadomości o środowisku objętym rozpracowaniem celem głębszego dotarcia wewnątrz tego środowiska. Zatrz[ymana] **Miszczyszyn** Stefania przebywa nadal w więzieniu.

Wydział II Dep[artamentu] III [MBP] porozumiał się w sprawie wst[ępnego] ag[enturalnego] rozprac[owania] krypt. „**Zakon**” z Dep[artamentem] V MBP, w wyniku czego stwierdzono, że Dep[artament] V prowadzi obiektowe rozpracowanie na kler gr[eckokat[olickiego] obrządku, w którym między innymi przechodzą figuranci wst[ępnego] ag[enturalnego] rozprac[owania] krypt. „**Zakon**”, jak: o. **Puszkarski** P[aweł], ks. **Maćków** W[łodzimierz], ks. **Deńko** M[ikołaj] i inni.

Analizując wst[ępane] ag[enturalne] rozpracowanie krypt. „**Zakon**”, należy stwierdzić, że Wydział II Dep[artamentu] III [MBP] nie posiada konkretnych faktów które by świadczyły, że figuranci tego rozpracowania (za wyjątkiem kilku) byli członkami nacjonalistycznych org[anizacji] OUN i z tego względu rozpracowanie środowiska krypt. „**Zakon**” podlega kompetencji Dep[artamentu] V MBP.

pow. Sokal. Pierwsze śluby złożyła w 1921 r., a śluby wieczyste w 1928 r. W l. 1923–1946 kierowała siedmioklasową szkołą powszechną im. Św. Mikołaja w Przemyślu. Od 1946 r. przełożona wiceprowincji w Polsce. *De facto* organizatorka odrębnej prowincji. Dzięki jej staraniom m.in. przeniesiono nowicjat ze zniszczonego domu w Krystynopolu do Adampola pow. Włodawa, a następnie do Warszawy. Swą funkcję pełniła do 1960 r., tj. do wybrania nowego zarządu wiceprowincji. W l. 1960–1965 mistrzyni nowicjatu w Warszawie, w l. 1965–1974 pierwsza doradczyni przełożonej wiceprowincji (od 1968 r. prowincji). Jako pierwsza podjęła katechizację dzieci obrządku wschodniego w Warszawie i prowadziła ją do 1975 r. Zm. w Warszawie i tam została pochowana.

³⁰ Jadwiga Korzeniowska – osoba niezidentyfikowana.

³¹ „Michał” – informator MBP, osoba niezidentyfikowana.

³² Nie udało się ustalić, czy rzeczywiście chodzi tu o jedną, czy też może o dwie inne osoby, jak podano we wcześniejszym fragmencie tego dokumentu.

W związku z powyższym stawiam wniosek

Wstępne ag[enturalne] rozprac[owanie] krypt. „**Zakon**” przekazać do dalszego prowadzenia Dep[artamentowi] V MBP (co zostało ustalone z Dep[artamentem] V), wyłączając jednak do rozpracowania przez Wydz[iał] II Dep[artamentu] III [MBP] następujących figurantów:

1. **Potrebko** Olgę – łączniczka Krajowego Prowodu OUN

2. **Kordupel** *vel* **Bzdel** Marię – [łączniczka Krajowego Prowodu OUN] odnośnie których Wydz[iał] II Dep[artamentu] III MBP posiada konkretne dane o ich przynależności do OUN.

Niezależnie od tego Dep[artament] V MBP wstępne ag[enturalne] rozprac[owanie] krypt. „**Zakon**” winien prowadzić w ścisłym porozumieniu z Wydz[iałem] II Dep[artamentu] III [MBP] dla uzgadniania posunięć w wypadku uzyskania konkretnych wyjść świadczących o przynależności kleru gr[ecko]kat[olickiego] do org[anizacji] OUN. Niniejszy punkt będzie dotyczył również Wydz[iału] II Dep[artamentu] III MBP.

Zestawił:
(–) **Kawała**, chor.

Kier[ownik] S[ekcji] 2 Wydz[iału] II
Dep[artamentu] III MBP
(–) **Lokajczyk**³³, kpt.

Naczelnik Wydz[iału] II Dep[artamentu] III MBP
(–) **Wróblewski**, mjr

Odb[ito] 2 egz.

[^g]

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., kopia, mps³⁴.

^g W dokumencie adnotacje o zgodności i pieczętka taka jak u góry dokumentu.

³³ Waclaw Lokajczyk (ur. 1924 r.) – funkcjonariusz UB i SB. Ur. w Lubomlu. W aparacie bezpieczeństwa prawdopodobnie od 1945 r. Młodszy referent Sekcji 1 Wydziału I Departamentu III MBP (1947–1951), kierownik Sekcji 3 Wydziału II Departamentu III MBP (1951–1954), naczelnik Wydziału X MBP (1954–1955). Zwolniony ze służby w 1955 r.

³⁴ Inny egzemplarz tego dokumentu zob. AIPN, 0128/1597, b.p.

1951 marzec 22, Warszawa – Pismo referenta Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego do naczelników wydziałów V wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego w sprawie duchowieństwa greckokatolickiego

[^a]

Ścisłe tajne

Do
Naczelnika Wydz[iału] V
(na wszystkie WUBP)

Proszę o ustalenie i sporządzenie wykazu księży, byłych księży, zakonników i zakonnic obrządku greckokatolickiego przebywających na waszym terenie.

Księża ci, przeważnie pochodzenia ukraińskiego, w większości skompromitowani współpracą z OUN i UPA, byli wysiedleni z terenów woj. lubelskiego i rzeszowskiego. W większości przeszli oni na birytualizm, czyli wykonywanie czynności duszpasterskich w dwu obrządkach (greckokatol[ickim] i rzymskokatol[ickim]). Przeważnie nie przyznają się do przynależności do obrządku greckokatol[ickiego] i podają się za księży rzymskokatol[ickich].

Wszystkich ustalonych (nawet tych, co przeszli do stanu świeckiego) należy wziąć w aktywne rozpracowanie jako podejrzanych o uprawianie wywiadu na rzecz Watykanu i prowadzenie rewizjonistycznej, nacjonalistycznej działalności.

W rozpracowaniu należy zachować daleko idącą ostrożność, bowiem księża ci są bardzo czujni i doświadczeni w pracy konspiracyjnej. Nastawić się na wykrywanie ukrywających się, ustalenie powiązań organizacyjnych między sobą oraz kontaktów z zagranicą, ludnością ukraińską [^b] i klerem rzym[sko]kat[olickim] (szczególnie hierarchią).

W związku z powyższym należy:

1. Wszelkie przedsięwzięcia w stosunku do elementu ww. uzgadniać z Wydz[iałem] V Dep[artamentu] V MBP.

^a W lewym górnym rogu odręczna adnotacja *Z polecenia n[aczelnika] nie wysłano. Sprawę tę należy załatwić ustnie przy najbliższych okazjach* i parafa Janusza Roszkowskiego. Dokument ten nigdy jednak nie został wysłany.

^b W dokumencie przekreślone *ewakuowaną w ramach*.

2. Nadsyłać systematycznie raporty o przebiegu rozpracowania oraz odpisy ważniejszych materiałów.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

Nr 45

1951 marzec 29, Warszawa – Wniosek funkcjonariuszy Wydziału II Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego o zgodę na wprowadzenie do rozpracowania krypt. „Zakon” informatora ps. „Michał”

[^a]

Do
Dyrektora Departamentu III MBP
płk. Czaplickiego

Raport

o zezwolenie na wprowadzenie do wstępnego agenturalnego rozpracowania krypt. „Zakon” informatora ps. „**Michał**”

Proszę o zezwolenie na wprowadzenie do wstępnego agenturalnego rozpracowania krypt. „Zakon” inf[ormatora] ps. „Michał”, będącego obecnie na kontakcie mł[odszy] ref[erenta] Kawali Jana.

Motywuję to tym, że osoby przechodzące w doniesieniach inf[ormatora] „Michał” są figurantami wstępnego agenturalnego rozpracowania krypt. „Zakon”.

Wprowadzenie inf[ormatora] „Michał” do rozpracowania pozwoli nam uzyskać bliższe dane o kontaktach figurantów rozpracowania krypt. „Zakon” oraz na szersze i głębsze dotarcie wewnątrz tego środowiska.

Na razie inf[ormator] „Michał” utrzymuje z poszczególnymi figurantami rozpracowania kontakty towarzyskie.

Mł[odszy] ref[erent] W[ydziału] II
D[epartamentu] III MBP
(-) **Kawała**, chor.

Kier[ownik] S[ekcji] 2 W[ydziału] II
Dep[artamentu] III MBP
(-) **Lokajczyk**, kpt.

Naczelnik W[ydziału] II Dep[artamentu] III MBP
(-) **Wróblewski**, mjr

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^a W lewym górnym rogu odręczna adnotacja *Zgadzam się. 29 III 1951 r. i parafa płk. Józefa Czaplickiego.*

1951 marzec 30, Warszawa – Notatka informacyjna mł. chor. Jana Kawali dotycząca rozpracowania krypt. „K-U”

Ścisłe tajne

Notatka informacyjna

dot. prac dokonanych w obiektowym rozpracowaniu krypt. „K-U”
za m[iesią]c marzec 1951 r.

Rozpracowanie obiektowe krypt. „K-U” zostało założone w kwietniu 1950 r. na księży gr[ecker]kat[olickiego] obrządku nacjonalistycznych zapatrywań, którzy w czasie okupacji należeli bądź współpracowali z org[anizacją] OUN-UPA.

Agentura

W rozpracowaniu tkwi jeden ag[ent] („Edward”¹). W okresie 1 marca – 31 marca [19]51 r. żadnych werbunków nie przeprowadzono.

Zmiany w stanie ilościowym figurantów

1. Stan na dzień 1 marca [19]51 r.	–	28 fig[urantów]
2. Włączono nowych fig[urantów]	–	2 [figurantów]
3. Stan na dzień 31 marca [19]51 r.	–	30 [figurantów]
z tego w Polsce	–	30 [figurantów]

W m[iesią]cu marcu, po przetłumaczeniu korespondencji z archiwum UPA², włączono do obiektowego rozpracowania dwóch figurantów, a to:

1. Łaniosz Darię³, która jest b[yłą] nauczycielką z m[iejscowości] Boryń k. Turki ob[ł]ast’ Lwów. Utrzymywała kontakt korespondencyjny z księdzem **Baczą** Romanem.

2. Nykirui Paraskę⁴, pochodzi ze wsi Dobcza gm. Adamówka, pow. Jarosław. Utrzymywała kontakt korespondencyjny z ks. **Baczą** Romanem.

Plan operatywnych przedsięwzięć

W m[iesią]cu marcu opracowano plan operatywnych przedsięwzięć do rozpracowania obiektowego krypt. „K-U” zmierzających do opracowania figurantów

¹ Chodzi o ks. Andrzeja Rożaka.

² Informacja nieprawdziwa, chodzi o korespondencję ks. Romana Baczy.

³ Daria Łaniosz – osoba niezidentyfikowana.

⁴ Paraskewia Nykirui – osoba niezidentyfikowana.

rozpracowania oraz werbunku agentury. Plan został przedstawiony do zatwierdzenia kierownictwu Departamentu [V MBP].

Praca z agenturą

W m[iesią]cu sprawozdawczym nie było żadnej pracy z agenturą, ponieważ ag[ent] ps. „**Edward**” znajdujący się na kontakcie kpt. Pomorskiego odmówił dalszej współpracy, o czym meldowano w poprzednim sprawozdaniu.

Inne prace

Poza tym poważniejsze zmiany w miesiącu marcu [19]51 r. w obiektywnym rozpracowaniu krypt. „K-U” nie zaszły, z tym że napisano również postanowienie o założeniu rozpracowania, którego dotychczas nie było.

Opracował:
(-) **Kawała**, chor.

Wyk[onano] 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

1951 kwiecień 10, Warszawa – Załącznik do raportu referenta Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego dotyczący ks. Eustachego Charchalisa

Załącznik do raportu z podróży służbowej do Gdańska

Na terenie Malborka przebywa ks[ia]dz gr[eco]katol[icki] ^a-Charchalis Eustachy^{1-a}. Jest on prefektem i wikarym miejscowego proboszcza. Rodzina jego (żona i dzieci) są w woj. olsztyńskim w pow. lidzbarskim. ^aKs. Charchalis^a do Malborka przybył z obozu w Jaworznie. Dn[ia] 24 marca [19]50 r. został on zawerbowany przez S[ekcję] 5 W[ydziału] V WUBP Gdańsk. Na werbunek poszedł niechętnie, pod groźbą aresztowania i wznowienia śledztwa co do jego kontaktów z UPA. Pseudonim – „Polesie”.

Dn[ia] 6 kwietnia [19]51 r. odbyłem z nim spotkanie. Jest to ksiądz zamknięty w sobie, małowówny i schorowany (serce – puchną mu nogi), nigdzie nie chodzi z tego powodu. Twierdzi, że żadnych kontaktów nie utrzymuje, poza swoim proboszczem. Na temat księży gr[eco]katol[ickich] unika rozmów. Nosi się z zamiarem wyjazdu z Malborka i uwolnienia się na pewien czas z obowiązków duszpasterskich (w tym celu jeździ do Kurii w Olsztynie). Po uzyskaniu zwolnienia pragnie zamieszkać przy rodzinie, odpocząć i leczyć się. Z nienawiścią w głosie podkreśla ciągle, że przyczyną jego chorób jest Jaworzno, że siedział tam półtora roku niewinnie. Doniesienia pisze pod przymusem – podczas spotkań.

Wniosek

Pozwolić mu na wyjazd do rodziny. Przekazać na kontakt tamtejszemu PUBP. Do rozpracowania „A-O” przy obecnym stanie używać nie można. Najpierw

^{a-a} W dokumencie zakreślone odręcznie.

¹ Eustachy Charchalis (1898–1992) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Jaworowie, wyświęcony w 1926 r., żonaty. Po święceniach wikariusz w Dwerniku pow. Lesko (1926 r.), administrator w Chmielu (1926–1932) i proboszcz w Cisnej tego samego powiatu (1932–1947). W l. 1933–1947 dziekan dekanatu leskiego. Aresztowany w czasie akcji „Wisła” i uwięziony w COP w Jaworznie, zwolniony w 1948 r. Po wyjściu na wolność inkardynowany do diecezji warmińskiej. Wikariusz rzymskokatolicki w Malborku (1949–1957) i Dzierzgoniu pow. Sztum (od 1957 r.). Po odnowieniu nabożeństw greckokatolickich odprowadzał je w Dzierzgoniu (1957–1991), Dobrym Mieście (1961–1962) i Pieniężnie (od 1961 r.). Od 1976 r. honorowy kanonik greckokatolickiej Kapituły przemyskiej. Zm. w Dzierzgoniu, pochowany został w Lidzbarku Warmińskim.

należy go uaktywnić we współpracy z UB przy rozpracowaniu miejscowego kleru rzym[sko]kat[olickiego].

[^b]

Źródło: AIPN, 01283/1598 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

^b W dokumencie odręczny podpis Janusza Roszkowskiego.

1951 kwiecień 17, Warszawa – Informacja dotycząca rozpracowania krypt. „A-O”

Ścisłe tajne

Informacja

dot[ycząca] rozpracowania kryptonim „A-O”

Rozpracowanie „A-O”, założone w grudniu 1948 r., obejmuje grupę księży greckokatolickich na czele z ^ao. Puzkarskim^a, podejrzanych o uprawianie wywiadu na rzecz Watykanu i państw imperialistycznych oraz działalność rewizjonistyczno-nacjonalistyczną. Kler greckokatolicki oraz ludność tego wyznania zamieszkuje na terenach wschodnio-południowej Polski (woj. lubelskie i rzeszowskie), Słowacji i Ukrainy Radzieckiej. Fakt powyższy daje dla kleru gr[ecker]katol[ickiego] możliwości prowadzenia wywiadu, szczególnie na teren ZSRR poprzez swych ludzi na Ukrainie. Kościół greckokatolicki podlega Watykanowi. Daje się zauważyć szczególnie „opiekę” Rzymu w stosunku do kleru gr[ecker]katol[ickiego], którą okazuje Rzym poprzez hierarchię Kościoła [rzymskokatolickiego] ^a w Polsce^a oraz przez wysyłanie funduszy^b pieniężnych do Polski na rzecz Kościoła gr[ecker]katol[ickiego]. Po repatriacji głowy Kościoła gr[ecker]katol[ickiego] w Polsce, bp. **Kocyłowski-go**, do USRR w 1946 r. pełnomocnikiem Watykanu do spraw tego Kościoła został mianowany przez papieża kardynał Hlond. Po śmierci Hlonda pełnomocnictwa te przejął prymas **Wyszyński**¹. W ramach tych pełnomocnictw jest udzielana dla kleru gr[ecker]katol[ickiego] jurysdykcja w obrządku rzym[sko]katol[ickim] (birytualizm)

^{a-a} W dokumencie wpisane odręcznie.

^b W dokumencie *funduszów*.

¹ Stefan Wyszyński (1901–1981) – duchowny rzymskokatolicki, kardynał, prymas Polski. Ur. w Zuzeli pow. Ostrów Mazowiecka, studiował na KUL, wyświęcony w 1924 r. Redaktor „Ateneum Kapłańskiego” i organizator Katolickiego Związku Młodzieży Robotniczej. Po 1939 r. zagrożony aresztowaniem, ukrywał się. Od 1942 r. kapelan w Laskach k. Warszawy, później kapelan AK. Od 1945 r. rektor Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Biskup lubelski od 1946 r. Po śmierci prymasa Augusta Hlonda mianowany jego następcą (1948 r.) oraz metropolitą gnieźnieńskim i warszawskim. Inicjator rozmów z władzami komunistycznymi w ramach tzw. Komisji Mieszanej, które doprowadziły do podpisania pierwszego porozumienia między państwem a Kościołem (1950 r.). Od 1953 r. kardynał. W tym też roku aresztowany i internowany, początkowo w Rywałdzie Królewskim k. Grudziądza, a następnie w Stoczku Warmińskim, Prudniku k. Nysy i Komańczy. W izolacji przebywał do 1956 r. Po odzyskaniu wolności powrócił do Warszawy i podjął wszystkie funkcje kościelne. Aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Zm. w Warszawie i tam został pochowany. W 1986 r. wszczęto jego proces beatyfikacyjny.

oraz organizowany aparat wywiadowczy pod postacią tzw. Actio Orientalis. [Prowadzi on działalność] polegającą na zbieraniu wszelkich informacji dotyczących kwestii wschodniej oraz przygotowywaniu gruntu oraz ludzi na objęcie stanowisk kościelnych na terenie ZSRR „po wkroczeniu armii anglosaskich na tereny ZSRR” (wg zeznań ks. Hozy).

W związku z akcją „W” kler greckokatolicki w większości został wysiedlony z ludnością narodowości ukraińskiej na Ziemię Odzyskane i do Polski centralnej.

Podstawą założenia rozpracowania kryptonim „A-O” były dwa dokumenty z Biura „B”, będące listami pisanymi w lutym i czerwcu 1948 r. przez ^aks. Hołyńskiego^a Włodzimierza do ^aks. Deńki^a Mikołaja (^aks. Hołyński^a w lipcu 1948 r. umarł we Wrocławiu na gruźlicę płuc). Z listów tych [c] wynika, iż:

- 1) korespondujący posiadają do dyspozycji dolary przysłane z Watykanu;
- 2) utrzymują kontakt bezpośredni z papieżem, bp. **Buczka** (przewodniczący Komitetu Ukraińskiego w Rzymie), kardynałem **Tisserantem**, który z ramienia wywiadu watykańskiego kieruje sektorem ukraińskim;
- 3) utrzymują kontakt z posłem Belgii;
- 4) utrzymują więź organizacyjną ze wszystkimi księżmi greckokatol[ickimi];
- 5) kontaktują się z wysłannikiem Watykanu – synem ^aks. Maziara^a;
- 6) kontakt z Rzymem utrzymują drogą dyplomatyczną (przez jakie przedstawicielstwo, nie ustalono);
- 7) utrzymują kontakt konspiracyjny ze swymi ludźmi przebywającymi na terenie ZSRR (^a „za kordonem”^a);
- 8) obawiają się aresztowań ze strony UB i „przedsięwzięli wszystkie środki ostrożności”.

Wywiadowczą działalność części kleru greckokatolickiego potwierdził także dokument otrzymany z Dep[artamentu] VII MBP [c]. Dokumentem tym jest list bp. **Buczki** do bp. **Senyszyna** Ambrożego z Waszyngtonu z kwietnia 1948 r., w którym bp **Buczko** w imieniu kardynała **Tisseranta** dziękuje bp. **Senyszynowi** za 1 tys. dol[arów], które zostały wysłane do Polski dla kleru gr[ecko]katol[ickiego]. Jednocześnie bp **Buczko** zapewnia, iż za to bp **Senyszyn** otrzyma ważne wiadomości z za „żelaznej kurtyny”. W[edłu]g dok[umentu] z Dep[artamentu] VII MBP [c] dostojnicy Kościoła greckokatolickiego z USA utrzymują kontakt z klerem gr[ecko]katol[ickim] w Polsce w porozumieniu z Evreinoffem^d – jednym z kierowników wywiadu uprawianego przez „Russicum” w Rzymie².

^c W dokumencie tu i dalej opuszczono odwołania do odpowiednich stron w aktach sprawy.

^d W dokumencie błędnie *Ewereineffem*. Aleksander Evreinoff [Jewreinow] (1877–1959) – rosyjski duchowny greckokatolicki, arcybiskup. Ur. w Petersburgu w prawosławnej rodzinie arystokratycznej, dyplomata carski, sekretarz ambasady rosyjskiej w Konstantynopolu (1900–1906) i Rzymie

W 1947 r. był aresztowany przez władze czeskie o. Paweł **Huczko**^e, proboszcz grekokatol[ickiej] parafii w Pradze, za współpracę z banderowskimi organizacjami. W toku dochodzeń ujawniono [jego] powiązanie z polskim klerem, ^aszczególnie na odcinku przesyłania ludzi^a z ZSRR i Polski do Czechosłowacji nielegalnie przez granicę. Ustalono, iż w tej akcji jest pomocny szczególnie ^ao. Puskarski^a Paweł z Warszawy [c]. Sieć nielegalnego przerzutu przez granicę CSR dla kurierów OUN i szpiegów była zorganizowana przez o. **Huczkę** na rozkaz i przy pomocy przelożonych: b[isku]pa preszowskiego Pawła **Gojdyca** i przeora zakonu [oo.] bazylianów Sebastiana **Saboła**^f – najwyższych przedstawicieli Kościoła grekokatol[ickiego] w Czechosłowacji. Środki finansowe czerpano od ^anuncjatury^a watykańskiej w formie „zapomóg dla repatriantów”. W[edłu]g stwierdzenia przeora Saboła, Kościół grekokatol[icki] będzie wysyłać księży gr[ecker]kat[olickich] za granicę, dopóki sytuacja w ZSRR nie pozwoli na rozwinięcie akcji na Ukrainie. Saboł pisał w liście do bp. Gojdyca, [że] „zakon św. Bazylego będzie pracować na Zachodzie aż do otwarcia bram Wschodu. Potem skieruje swe wysiłki na Ukrainę, gdzie jest właściwy ich teren działania” [c].

Powyższe doskonale obrazuje obecne stanowisko i tendencje kleru gr[ecker]katol[ickiego] oraz ich opiekunów. Ponieważ Kościół prawosławny zwraca się coraz bardziej ku współpracy z władzą [w] ZSRR – Watykan oraz międzynarodowa reakcja przywiązują wielkie znaczenie i nadzieje do Kościoła gr[ecker]katol[ickiego] w walce przeciwko ZSRR.

Na terenie USA w Sybertswille i ^aNew Canada^a jest gr[ecker]katol[icki] zakon oo. franciszkanów, który podlega bezpośrednio centrali w Rzymie. Zadaniem tego zakonu jest przygotowanie misjonarzy do pracy za „żelazną kurtyną” [zarówno] w okresie przed „wyzwoleniem” tych krajów, jak i po „wyzwoleniu”. Obecnie zakon w tym celu kształci 12 ludzi. Jeden z zakonników pisze do siostry w Lublinie o uczniach zakonu: „Wszyscy muszą przyjąć nasz obrządek bizantyjski, jak go teraz nazywają. Robota idzie, choć powoli, ale zawsze naprzód. Może i niedługo Ojciec Św. pośle nas w rodzinne strony, może przyjdzie pracować jakiś czas w przebraniu, ale to wszystko jedno” [c]. Charakterystycznym jest fakt, iż klasztor w ww. założone

(1906–1909). W 1905 r. przeszedł na katolicyzm, wyświęcony w 1913 r. Po święceniach m.in. pracował w Watykanie w Sekretariacie Stanu oraz w Kongregacji ds. Nadzwyczajnych (1916–1921). Od 1921 r. sekretarz nuncjatury w Paryżu, gdzie założył rosyjską parafię katolicką. W 1924 r. przyjął obrządek grekokatolicki. Założyciel pisma „Błagowiest” (1930 r.). Od 1936 r. w Rzymie, zwierzchnik grekokatolików rosyjskich (1936–1959). W czasie II wojny światowej stał na czele Biura Informacyjnego Sekretariatu Stanu, a od 1947 r. kierował jego Wydziałem Prasy Zagranicznej. Od 1936 r. tytularny biskup Pionii, a od 1947 r. tytularny arcybiskup Parium. Zm. w Rzymie, pochowany został na przyklasztornym cmentarzu w Grottaferrata.

^e W dokumencie błędnie *Huczek*.

^f W dokumencie tu i dalej błędnie *Sobol*.

² Informacja nieprawdziwa.

[zostały] w końcu 1945 r. i że grunty oraz zabudowania kosztowały kilkaset dolarów. Finansisty nietrudno się domyśleć [c].

Wykonanie zadań stawianych przez Watykan w tzw. Actio Orientalis w Polsce zostało powierzone na przełomie lat 1945–[19]46 ^aks. dr. Stefanowi Hrabowi^a, który otrzymał tajną nominację na głowę Kościoła gr[ecker]katol[ickiego] w Polsce³ [c]. W związku z tym polecono mu reaktywowanie z resztek Kościoła gr[ecker]katol[ickiego] i zorganizowanie aparatu działającego ofensywnie na wschód oraz obronienie [duchowieństwa] w granicach Polski, zbieranie informacji dot[yczących] kwestii wschodniej oraz przekazywanie ich do Watykanu. Głową teoretyczną, formalną, miał być kard. **Hlond**, a praktycznie ^aks. Hrab^a.

^aKs. Hrab^a oficjalnie występował jako proboszcz parafii ^aśw. Norberta^a w Krakowie. Najbliższymi jego współpracownikami byli ^ao. Puzkarski^a Paweł, ^ao. Jaworski^a Emilian, ^aks. Deńko^a Mikołaj, ^aks. Hrynyk^a Bazyl i ^aks. Maćków^a. Cała ww. grupa w końcu 1946 r. przygotowała obszerny raport o sytuacji Kościoła gr[ecker]kat[olickiego] w Polsce, który następnie przekazano za granicę przez zakonnik bazylianina, nielegalnie przybyłego do Polski z Czechosłowacji w celu zobaczenia się z ^ao. Puzkarskim^a w Warszawie⁴ [c].

W 1947 r. w Krakowie zostają aresztowani przez Dep[artament] III MBP ^aks. Hrab^a i ^aks. Hoza^a. W więzieniu ^aks. Hrab^a wyraża się (w celi), że istnieje nielegalna organizacja, która składa się z samego kleru, działająca przeciwko ZSRR i obecnemu ustrojowi w Polsce [c].

Aresztowany ^aks. Hoza^a zeznał, iż ^aks. Hrab^a utrzymywał kontakty z przedstawicielem dypl[omatycznym] Belgii, któremu kilkakrotnie przekazywał materiały informacyjne [c]. Aresztowani ^aks. Hrab^a i ^aks. Hoza^a zostali przekazani przez Dep[artament] Śledczy MBP władzom ZSRR.

Po aresztowaniu ^aks. Hrab^a kierownictwo grupy szpiegowskiej księży gr[ecker]katol[ickich] przejął najbliższy jego współpracownik ^aks. Deńko^a Mikołaj (przypuszczenie to potwierdzają listy wspomniane na początku niniejszej informacji). W[edług] notatki b[yłego] naczelnika Wydz[iału] V Dep[artamentu] V Piątkowskiego, ^aks. Deńko^a był podczas aresztowania ^aks. Hrab^a ^gzawerbowany^g i uciekł [c].

Pośrednikiem konspiracyjnie działającej grupy wywiadowczej kleru gr[ecker]katol[ickiego] oraz oficjalnym przedstawicielem kleru gr[ecker]katol[ickiego] w stosunku do prymasa był i jest ^ao. Puzkarski^a Paweł z Warszawy.

^g–^g W dokumencie wyraz podkreślony, obok dopisek *nieprawda*. Informacja ta jest rzeczywiście nieprawdziwa.

³ Ta i pozostałe informacje w tym akapicie nieprawdziwe.

⁴ Chodzi o bazylianina o. Metodego (Michała) Nyczkę.

W toku rozpracowania ustalono, iż ^a-ks. Hrab^a, a potem ^a-o. Puzkarski^a, ^a[ks.] Hrynyk^a i ^a[ks.] Deńko^a otrzymują z Watykanu fundusze w dolarach i rozprawdają je między księży gr[recko]katol[ickich]. Dolary przywozili z Watykanu do Polski [c] [rzymskokatolicki] dygnitarze kościelni (Hlond, Sapięha) z okazji wyjazdów do Rzymu oraz specjalni łącznicy. Ustalono, że jednym z takich łączników był syn ^a-ks. Maziara^a – Roman, zakonnik oo. salezjanów w Rzymie. Przybył on legalnie do Polski we wrześniu 1947 r. celem „odwiedzenia rodziny”. Był do marca 1948 r. W tym czasie nawiązał kontakty z ukrywającymi się ^a-ks. Deńką^a, ^a-ks. Hrynykiem^a, ^a-ks. Hołyńskim^a oraz z ^a-o. Puzkarskim^a. Należy przypuszczać, że ^a[o.] Roman Maziara^a jest to ten łącznik, o którym pisze bp **Buczko** do bp. **Senyszyna**: „Pieniądze jego eminencja wysłał do Warszawy przez jednego z naszych braci”. W toku rozpracowania ustalono, iż rzeczywiście ^a[o.] Maziara^a przywiózł z Rzymu dolary, lecz ile i komu doręczył – tego nie ustalono. Cześć dolarów zostawił swej matce.

Dla głębszego dotarcia do rozpracowywanej grupy zawerbowano 2 księży greckokatolickich: ^a-ks. Maziara^a Piotra ps. „Adam” i ^a-ks. Szeremetę^a ps. „Wacek”⁵. Księżę tych zawerbowano w więzieniu, gdzie przebywali po aresztowaniu za współpracę z OUN-UPA. Okazało się, że „Wacek” posiada b[ardzo] słabe możliwości rozpracowywania tej grupy i wobec tego przekazano go na kontakt WUBP Kraków, gdzie obecnie przebywa. „Adam” natomiast, po wypuszczeniu [na wolność], świadomie ujawnił fakt współpracy z UB przed rozpracowywanymi figurantami (^a-o. Puzkarski^a, ^a-ks. Hrynyk^a) [i] jednocześnie oświadczył dla przedstawiciela UB, że „na swoich ludzi nie będzie mówić”. Wobec powyższego został aresztowany. Obecnie siedzi w areszcie MBP. Aresztowanie ^a-ks. Maziara^a spowodowało zwiększenie czujności rozpracowywanej grupy.

Z dokumentów Biura „B” wynika, że organizacja kleru gr[recko]katol[ickiego] obejmuje również i zakonnice Ukrainki. Są to ss. słuźebnice^h. Kilkanaście z nich,

⁵ Stefan Szeremeta (1894–1956) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Bolanowicach pow. Mościska, wyświęcony w 1920 r., żonaty. Po święceniach katecheta w Sądowej Wiszni pow. Mościska (1920–1924?), a następnie w Komarnie pow. Rudka (1924?–1939?). W l. 1939?–1946 administrator w Zahoczewiu pow. Sanok. W trakcie wysiedleń ludności do USRR wyjechał na początku 1946 r. z rodziną do Krakowa, gdzie w październiku tegoż roku został wikariuszem obrządku łacińskiego w Zabłociu pow. Żywiec (jego żona i córka mieszkały wówczas w Krakowie). Aresztowany w maju 1947 r. w „kotle” zorganizowanym przez UB w pomieszczeniach krakowskiej parafii greckokatolickiej. Razem z żoną i córką osadzony w COP w Jaworznie, zwolniony w grudniu 1948 r. Najprawdopodobniej w obozie pozyskany do współpracy jako informator „Wacek”. Próbowano go zaangażować do sprawy „A-O”, lecz wobec braku perspektyw operacyjnych przekazano „na kontakt” WUBP w Krakowie. Nie wiadomo, jak długo był wykorzystywany przez bezpiekę. Po wyjściu na wolność nie powrócił już do rodzimego rytu. Pełnił posługę duszpasterską jako łaciński wikariusz w Izdebniku pow. Wadowice (1949 r.), Zielonkach pow. Kraków (1949–1952) i Kobierzynie tego samego powiatu (1952–1956). Jednocześnie kapelan szpitala dla umysłowo i nerwowo chorych, gdzie zaraził się gruźlicą i zm. Pochowany został w Kobierzynie.

na czele z siostrą prowincjalną, mieszka w Warszawie razem z ^ao. Puzkarskim^a u ^aoo. bazylianów^a. Inne natomiast przebywają w woj. szczecińskim i lubelskim. Szczególną uwagę zwracają na siebie ss. służebnice, które pracują w szpitalu ^aśw. Mikołaja w Chłemie^a – są to ukraińskie nacjonalistki, obecnie podające się za Polki wyzn[ania] rzym[sko]katol[ickiego]. W 1946 r. wyjechały one wszystkie do Belgii, aby stamtąd wyjechać do Kanady. Po kilku miesiącach przełożona ich, ^as. Wissariona^a (^aOleksyn^a Olga)⁶, powróciła z kilkoma zakonniceami z powrotem do kraju, prawdopodobnie z określonym zadaniem.

W liście z 5 marca [19]49 r. ^as. Wissariona^a prosi ^ao. Jaworskiego^a, pomocnika o. Puzkarskiego^a, o wyrobienie wszystkim siostronom fałszywych dowodów tożsamości [c]. Jak wynika z treści listu, dokumenty te ma wyrobić wójt ^agm. Krystynopol^a pow. Hrubieszów ^aJan Lubczyński^{7-a}, będący jednocześnie b[ardzo] bliskim kontaktem ^ao. Puzkarskiego^a.

Wszyscy figuranci rozpracowania (^aPuzkarski, Deńko, Hrynyk, Maćków^a i inni) figurują również w rozpracowaniach Dep[artamentu] III MBP jako kontakty OUN-UPA.

Od 1949 r. do bieżącej chwili rozpracowanie „A-O” nie było prowadzone. W międzyczasie nie wpłynęły nowe materiały.

Głównymi figurantami rozpracowania „A-O” są:

1. ^aO. Puzkarski^a Paweł Piotr, s. Jana, ur. 2 marca 1895 r. w Krystynopolu, prowincjał zakonu ^abazylianów^a, zam[ieszkały] w Warszawie ^aul. Miodowa^a 16. Już przed 1939 r. uchodził za wybitniejszą jednostkę wśród kleru gr[recko]katol[ickiego] w Polsce. Jest jednym z najbardziej aktywnych wrogów ZSRR. Po wyzwoleniu utrzymuje kontakty z OUN-UPA. O. P[uzkarski] utrzymuje szeroką sieć kontaktów w kraju i za granicą. Jest oficjalnym przedstawicielem Kościoła gr[recko]katol[ickiego] przy prymasie

^h W dokumencie tu i dalej błędnie *służebniczki*.

⁶ Wissariona (Olga) Oleksyn SSMI (1903–1983) – zakonnica greckokatolicka, służebnica. Ur. w Kołomyi, do zgromadzenia wstąpiła w 1922 r. w Krystynopolu pow. Sokal. Pierwsze śluby złożyła w 1924 r., a śluby wieczyste w 1930 r. Po nowicjacie pracowała w sierocińcach prowadzonych przez ss. służebnice w Stanisławowie (1924–1927) i Bohorodczanach (1927–1930). W 1929 r. ukończyła seminarium nauczycielskie. Po powrocie do Krystynopola pełniła posługę przy nowicjacie (1930 r.). W l. 1930–1932 słuchaczka kursu pielęgnarskiego w szpitalu we Lwowie. W l. 1932–1940 przedszkolanka w różnych placówkach swego zgromadzenia w Stanisławowie, Rawie Ruskiej i Uhnowie pow. Rawa Ruska. Od 1940 r. mieszkała w Chłemie. Przełożona domu oraz instrumentariuszka w szpitalu św. Mikołaja. Po 1944 r. roku prawdopodobnie wyjechała do województwa wrocławskiego, skąd powróciła do Chłemia w 1948 r. Po usunięciu siostr z Chłemia, 8 marca 1954 r., przewieziona wraz z innymi siostrami do Janowa Lubelskiego pow. Kraśnik. Zm. w Janowie Lubelskim i tam została pochowana.

⁷ Jan Lubczyński – urzędnik, przed 1939 r. wójt gminy Krystynopol pow. Sokal. Rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa jako znajomy o. Puzkarskiego. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

Polski. Księża gr[ecker]katol[icy] poprzez niego załatwiają sprawy w Episkopacie. O. P[uszkarski] otrzymuje fundusze z Watykanu na cele Kościoła gr[ecker]katol[ickiego] jako ^azapomogi^a. W[edług inf[ormacji] ag[enta] „Renault” z 11 stycznia [19]51 r. o. P[uszkarski] obawia się aresztowania⁸. Często bywa u prymasa (cotygodniowo odbywa konferencję). W rozmowie daje do zrozumienia, że bazylianie orientują się dobrze w sytuacji w Związku Radzieckim.

O. P[uszkarski] mieszka w klasztorze oo. ^abazylianów^a, których jest razem z nim siedmiu. Oprócz księży są tam zakonnice ss. służebnice oraz skrytki. W[edług inf[ormacji] [agenta] „Renault” o. P[uszkarski] jest rzekomo spowiednikiem 15 zgromadzeń żeńskich na terenie całej Polski i w związku z tym często wyjeżdża w teren.

Pod o. P[uszkarskiego] istnieje podejście agenturalne poprzez:

a) ag[enta] „Renault” (na kontakcie z[astęp]cy nacz[elnika] W[ydziału] V Dep[artamentu] V, który utrzymuje z o. P[uszkarskim] stosunki towarzyskie,

b) inf[ormatorkę] „Warka” (na kontakcie MUBP W[arszawa] – jest to jedna z zakonnice [i] mieszkających razem z o. P[uszkarskim].

2. ^aO. Jaworski^a Emilian, s. Aleksandra, ur. 16 kwietnia 1903 r. w Ortyńcach, mieszka razem z ^ao. P[uszkarskim]^a, którego jest pomocnikiem. Znajduje się w rozpracowaniu Dep[artamentu] III [MBP] jako podejrzany o współpracę z UPA.

Podejście agent[uralne] takie samo jak pod ^ao. P[uszkarskiego]^a.

3. ^aKs. Deńko^a Mikołaj, s. Jana, ur. 29 listopada 1905 r., b[yły] kanonik Kapituły przemyskiej i profesor seminarium duchownego. Należy przypuszczać, iż jako najbliższy współpracownik ^aks. Hraba^a objął po jego aresztowaniu kierownictwo [nad] grupą księży gr[ecker]katol[ickich] prowadzących wywiadowczą działalność. Utrzymuje kontakt z wrogimi ośrodkami za granicą. Dysponował dużymi sumami pieniężnymi, które rozdawał wśród kleru gr[ecker]katol[ickiego]. Obecnie przebywa jako kapelan u sióstr [benedyktynek samarytanek] w domu św. Maura i Placyda w ^aPruszkowie^a, ^aul. Szkolna^a 15.

Możliwości dotarcia agenturalnego do ks. D[eńki] istnieją poprzez dwóch księży zawerbowanych na terenie m[ia]sta Pruszkowa („Feliks”⁹, „Prawy”¹⁰ [będący] na kontakcie szefa PUBP Włochy), z których jeden jest na parafii, na terenie

¹ W dokumencie *służebniczek* nadpisane nad przekreślonym *szarytek*.

⁸ Nie udało się odnaleźć tego dokumentu, jednak podobne informacje zawarte są w doniesieniu agenta „Renault” z 18 stycznia 1951 r., nie można więc wykluczyć, że powyższa data jest błędna. Zob. dok. nr 37.

⁹ „Feliks” – informator PUBP, osoba niezidentyfikowana.

której przebywa ks. D[eńko]. Poza tym w domu, w którym mieszka ks. D[eńko], jest 8 świeckich osób, spośród których można będzie przeprowadzić werbunek.

4. ^aKs. Maćków^a Włodzimierz, s. Juliana, ur. 9 października 1910 r. w Przemysłu, b[yl]y] dziekan, przyjaciel ^aks. Hraba^a. Uciekł przed ewakuacją do ZSRR. Ukrywa się. Początkowo był kapłanem u ss. benedyktynek w ^aW[arszawie]^a. Po aresztowaniu przez UB przebywającej w tym samym klasztorze łączniczki UPA ^aStefanii Miszczyszyn^a bez wymeldowania się przeniósł się na inne miejsce. Obecnie przebywa w ^aDerdach^a k. Warszawy, u ss. magdalenek. Dojścia agenturalnego nie ma. Ks. M[aćków] używa także nazwiska Dachnowski.
5. Ks. ^aHrynyk Bazyli^a, s. Jakuba, ur. 27 grudnia 1896 r. w ^aKoszelowie^a, b[yl]y] kanonik Kapituły przemyskiej i profesor seminarium duchownego, jeden z najbardziej zaufanych ludzi bp. **Kocyłowski**go, wybitny nacjonalista ukraiński. Uciekł przed ewakuacją do ZSRR. W[edł]u g niesprawdzonych, [pochodzących] z szeregu źródeł, informacji ks. H[rynyk] jest tajnym administratorem Kościoła gr[ecko]katol[ickiego] w Polsce¹¹. W 1946 r. ks. H[rynyk] był autorem raportu wysłanego przez Bazylewicz¹² do Czechosłowacji. O roli ks. H[rynyka] świadczy fakt następujący: żona ^aks. Maziara^a zwróciła się do ^ao. Puskarskiego^a o pomoc pieniężną [i] wkrótce potem otrzymała pieniądze od ^aks. Hrynyka^a.

Ks. H[rynyk] obecnie przebywa w Wiercinach pow. Malbork woj. Gdańsk, gdzie jest proboszczem. Razem z nim mieszkają dwie zakonnice służebnice. Ks. H[rynyk] ma opinię księdza pozytywnie ustosunkowanego do obecnej rzeczywistości. Bierze udział w ^aakcjach^a politycznych po linii kleru.

Pod ks. H[rynyka] jest zawerbowany inf[ormator] będący organistą w parafii ks. H[rynyka]. Od 1,5 roku nie utrzymywano z informatorem („Gospodarz”)¹³ kontaktu. Obecnie jest on na kursie organistów w Bydgoszczy. Wróci w końcu tego miesiąca. PUBP Malbork oraz WUBP Gdańsk otrzymały polecenie wzięcia w aktywne rozpracowanie ks. H[rynyka] oraz zostały poinstruowane co do sposobu i kierunku prowadzenia rozpracowania.

¹⁰ „Prawy” – informator PUBP, osoba niezidentyfikowana.

¹¹ Informacja nieprawdziwa.

¹² Dymitr Bazylewicz (1901–?) – ur. w Surochowie pow. Jarosław, prawdopodobnie członek SKW w rodzinnej wsi. W ramach akcji „Wisła” przesiedlony do Nowego Żoliborza pow. Miastko. Od 1950 r. mieścił się u niego punkt kontaktowy „siatki” Leona Łapińskiego „Zenona”. Aresztowany w kwietniu 1954 r. i skazany w 1956 r. na 5 lat więzienia. Dalsze losy nieznane. W dokumencie chodzi o list, jaki ks. Hrynyk przesłał za pośrednictwem siatki „Zenona” do bp. Buczki.

¹³ „Gospodarz” – informator PUBP, osoba niezidentyfikowana.

Wszyscy ww. figuranci rozpracowania „A-O” utrzymują ze sobą kontakty.

Ref[erent] S[ekcji] 1 W[ydziału] V D[epartamentu] V MBP
(-) Roszkowski

Odb[ito] 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

1951 kwiecień 20, Warszawa – Wstępny plan przedsięwzięć do sprawy operacyjnej krypt. „A-O”

Ścisłe tajne

**Wstępny plan
przedsięwzięć do sprawy krypt. „A-O”¹**

1. Ustalić agencję mającą dotarcie do rozpracowywanego środowiska na podstawie charakterystyk posiadanych przez Wydz[iał] V Dep[artamentu] V. Wytypować możliwych do wykorzystania w rozpracowaniu „A-O”.
2. Przejść Dep[artamentu] III MBP materiały dot. kleru gr[eko]kat[olickiego]. Przeanalizować je.
3. Zamówić inwigilację korespondencji głównych figurantów rozpracowania.
4. Sprawdzić i zarejestrować w Kart[otece] Centr[alnej] MBP głównych figurantów rozpracowania.
5. W sprawie o. Puskarskiego i o. Jaworskiego:
 - a) ustalić wszystkich mieszkańców klasztoru (ewidencja, „Warka”);
 - b) uzyskać charakterystyki oraz ustalić rodziny współmieszkańców o. Puskarskiego („Warka”);
 - c) ustalić funkcje każdego z mieszkańców klasztoru („Warka”);
 - d) ustalić najbliższe otoczenie o. P[uskarskiego] oraz pracujących w jego kancelarii („Warka”, „Renault”);
 - e) uzyskać plan rozmieszczenia pokoi oraz ludzi w klasztorze („Warka”);
 - f) ustalić, kto z otoczenia o. P[uskarskiego] i o. J[aworskiego] ma krewnych w ZSRR lub innych krajach;
 - g) spośród otoczenia o. P[uskarskiego] i o. J[aworskiego] wytypować kandydata (-ów) na werbunek – wziąć go w opracowanie; [a]
6. W sprawie ks. Deńki:

^a Opuszczono sześć kolejnych podpunktów omawiających działania wobec kilkunastu niezidentyfikowanych bliżej świeckich osób – prawdopodobnie znajomych o. Puskarskiego.

¹ Miesiąc wcześniej Janusz Roszkowski opracował podobny plan działań, choć nie został on wprost przypisany do rozpracowania „A-O” (AIPN, 01283/1957, Plan pracy na miesiąc kwiecień, [marzec 1951 r.]). Niektóre sformułowania zostały z niego zaczerpnięte w niniejszym dokumencie.

- a) Nastawić PUBP Włochy na rozpracowanie ks. D[eńki], użyć przede wszystkim inf[ormatorów] „Feliksa” i „Pewnego”², polecić im wejść w bliższy kontakt z ks. D[eńką];
 - b) Ustalić otoczenie ks. D[eńki], wytypować spośród niego kandydata na werbunek, opracować go i zawerbować.
7. W sprawie ks. Maćkowa:
- a) wyjechać do Derd osobiście pod pozorem wizytacji w zakładzie, gdzie ks. M[aćków] jest kapłanem, i zorientować się w możliwościach rozpracowania.
 - b) przejąć z Dep[artamentu] III MBP informatora pod ks. M[aćkowa].
8. W sprawie ^b-ks. Hrynyka
- a) kierować pracą z inf[ormatorem] „Gospodarz”;
 - b) spowodować nawiązanie kontaktu z kier[ownikiem] szkoły w Wiercicach i użyć go do rozpracowania ks. H[rynyka] (ew[entualnie] osobiście)^b;
 - c) wykorzystać agenturę [c] do rozp[racowania] ks. H[rynyka] (nacz[elnik] W[ydziału] V WUBP Gdańsk);
 - d) ^b-ewentualne osobiste zetknięcie się z ks. H[rynykiem] i nawiązanie z nim kontaktów^b.
9. Spotkanie z inf[ormatorem] „Wacek”. Ustalenie jego możliwości dotarcia do rozpracowywanego środowiska, ew[entualne] wykorzystanie go. Spowodować przyjazd ww. do W[arsza]wy do o. Puskarskiego.

[^d]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

^{b-b} W dokumencie podkreślone odręcznie.

^c W dokumencie wyraz nieczytelny, być może *lokalną*.

^d W dokumencie parafa Janusza Roszkowskiego.

² „Pewny” – informator PUBP, osoba niezidentyfikowana.

1951 kwiecień 28, Warszawa – Notatka służbowa referenta Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego w sprawie s. Tadeusza Rudko

Notatka służbowa

Rudko Tadeusza – była w 1949 r. zawerbowana przez WUBP Katowice w char[akterze] informatora ps. „Maria”. W tym czasie przebywała ona w więzieniu, przekazana przez władze CSR jako nielegalnie przebywająca na terenie CSR. Ww. była podejrzana [a] jako współpracownica OUN-UPA. Rudko nie przyznała się jednak, mat[eriałów] obciążających brak.

W pracy z UBP dawała informacje ogólne o charakterze informacyjnym. Pracowała raczej niechętnie. Później przebywała w Wałczu i ostatnio – kilka tygodni temu – przybyła do W[arszawy] i zamieszkała w klasztorze oo. bazylianów u o. Puzzkarskiego.

23 kwietnia [19]51 r. funkcjonariuszka S[ekcji] 5 W[ydziału] V UB P W[arszawy] wa tow. Niemczyk¹ usiłowała nawiązać kontakt z „Marią”. W tym celu poszła do klasztoru i poprosiła o widzenie się z s. Rudko. Rozmowa odbyła się w rozmównicy. Tow. Niemczyk przedstawiła się jako funkcjonariusz UB (okazała legitymację) i powołała się na pseudonim „Maria”. Rudko rozmawiała niechętnie i starała się jak najszybciej zakończyć. Powiedziała, że obecnie pracować nie może, gdyż nie może wychodzić na miasto, a jak wychodzi, to razem z inną siostrą. Po rozmowie tej Rudko poszła do o. Puzzkarskiego i dłuższy czas z nim rozmawiała. Po tej rozmowie Rudko nie może obecnie nigdzie poza klasztor wychodzić. Od tego czasu zaczęła pracować w kuchni².

Wniosek: Nie ulega wątpliwości, że Rudko zdekonspirowała przed o. Puzzkarskim fakt współpracy z UB P i że w wyniku powyższego należy oczekiwać związk-

^a W dokumencie wyraz nieczytelny.

¹ Niemczyk – osoba niezidentyfikowana.

² Tak owo wydarzenie opisała informatorka „Warka” (Ewa Tomaszewska): „Od kilku tygodni [tak w oryginale – *I.H.*] przybyła na nasz teren klasztorny siostra Rudko, która przyjechała z Katowic. Ww. nie wychodzi wcale z klasztoru, pomimo iż są różne sprawy, które należałoby załatwić. Tłumaczy się ona swoim kalectwem (brak pół brody), jednakże z obserwacji i słów ww. wynika, że ma ona jakieś inne powody do tego. Z opowiadań ww. wynika, że była ona aresztowana za nielegalne przekroczenie granicy czeskiej i została rzekomo zwolniona. W dniu 23 kwietnia br. na teren klasztoru przyszła jakaś młoda kobieta, która rozmawiała z Rudko około godziny. Po tej rozmowie siostra Rudko udała się do o. Puzzkarskiego, u którego przebywała dłuższy czas”. Zob. AIPN, 01283/1601 (mikr.), Doniesienie źródła „Warka”, 26 IV 1951 r., b.p.

szenia ostrożności i czujności w stosunku do ludzi ze strony rozpracowywanych figurantów.

W związku z powyższym poleciłem zwiększenie konspiracji w pracy inf[ormatorce] „Warka”, gdyż niewątpliwie o. Puskarski będzie usiłował wykryć w swym otoczeniu współpracujących z UBP.

[^b]

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

^b W dokumencie parafa Janusza Roszkowskiego.

Nr 51

1951 kwiecień 30, Warszawa – Plan pracy referenta Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego na miesiąc maj

Ścisłe tajne

Plan pracy

ref[erenta] S[ekcji] I W[ydziału] V D[epartamentu] V [MBP]
Janusza Roszkowskiego na m[iesiąc] maj 1951 r.

[^a]

Lp.	Przedsięwzięcia	Sposób wykonania	Data	Uwagi
1.	Przeanalizować mat[eriały] posiadane przez Dep[artament] III a dot[yczące] kleru gr[eckokatolickiego]. Wyciągnąć operacyjne wnioski	Otrzymam do wglądu na miejscu w Dep[artamencie] III	1 maja [19]51 r. do 3 maja [19]51 r.	wykonano
2.	Lokalne rozeznanie sytuacji ks. Maćkowa; rozpatrzenie możliwości dotarcia operacyjnego do niego	Osobiście jechać do Derd jako wizytator z ramienia Kuratorium w zakładzie prowadzonym przez ss. magdalenki, gdzie jest ks. Maćków	4 maja [19]51 r.	wykonano
3.	Ustalić dane dot[yczące] współpracy ks. Hrynyka z Niemcami	Wysłać pismo do WUBP Rzeszów (przez nich był zatrzymany za współpracę z Niemcami)	5 maja [19]51 r.	wysłano
4.	Ustalić miejsce pobytu ks. Złupki ¹ [^b], b[yłego] wikariusza gen[eralnego] adm[inistradora] apost[olskiego] Łemkowszczyzny. Uzyskać bliższe dane. Opracować	Wysłać pismo do WUBP Wrocław, gdyż wg posiadanych informacji tam przebywa	5 maja [19]51 r.	wysłano

^a Z lewej strony u góry dopisek odręczny *Do sprawy FEA-R-18/48.*

^b W dokumencie wyraz nieczytelny.

¹ Andrzej Złupko (1891–1956) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Dorożowie pow. Sambor, wyświęcony w 1926 r., celebs. Od 1927 r. administrator w Gładyszowie pow. Gorlice. W 1945 r., po nielegalnym wyjeździe z kraju administratora AAŁ ks. Aleksandra Malinowskiego, przejął jego obowiązki. W 1947 r. mianowany oficjalnie przez prymasa Augusta Hlonda generalnym wikariuszem tej kościelnej prowincji. W ramach akcji „Wisła” wysiedlony do Kunic pow. Legnica. Chory, nie odprawiał nabożeństw, mieszkał w Kostomłotach pow. Środa Śląska, gdzie miał zapewnioną opiekę. Zm. w Kostomłotach i tam został pochowany. W 1957 r. jego szczątki ekshumowano i przewieziono do Gładyszowa.

5.	Ustalić możliwości werbunku o. Kulibaby A[rseniusza]	Zażądać do wglądu mat[eriały] na niego z WUBP Koszalin	5 maja [19]51 r.	wysłano
6.	Opracować wspólnie z MUBP W[arszawa] plan rozpracowania agenturalnego o. Puzkarskiego i jego środowiska. Zlecić wykonanie S[ekcji] 5 W[ydziału] V MUBP W[arszawa]. Kontrolować i pomagać w rozpracowaniu		7 maja [19]51 r.	-
7.	Lokalne rozpoznanie sytuacji ks. Deńki, rozpatrzenie możliwości dotarcia operacyjnego do niego	Osobiście jechać do Pruszkowa jako wizytator w zakładzie prowadzonym przez s[iostry], u których ks. D[eńko] jest kapelanem	-	-
8.	Rozeznaczyć kontakt o. Puzkarskiego ob. Michałowskiego – profesora U[niwersytetu] W[arszawskiego]	Zapoznać się z materiałami na M[ichałowskiego] w MUBP W[arszawa] [i] W[ydziale] VI D[epartamentu] V	8 maja [19]51 r.	-
9.	Ustalić bliższe dane dot[yczące] ob. Gamoty ² , dyr[ektora] szkoły Michnowicza ³ i ks. Słojewskiego ⁴ . Ww. są kontaktami ks. Maćkowa. Rozpatrzyć możliwości werbunku	Sprawdzić wymienionych w Kartotece Centralnej MBP, w WUBP W[arszawa]. Zażądać do wglądu akta personalne	7–8 maja [19]51 r.	-
10.	Ustalić Zarzycką Jadwigę ⁵ – kontakt o. Puzkarskiego. Rozeznaczyć ją jako kandydata na werbunek	Poprzez Ref[erat] Ochr[ony] Zarządu Miejskiego uzyskać akta jej do wglądu, charakterystykę	7–8 maja [19]51 r.	-
11.	Ustalić firmę „Castra” oraz Własowa ⁶ – kontakty o. Puzkarskiego	Poprzez W[ydział] IV MUBP W[arszawa]	8 maja [19]51 r.	-
12.	Rozeznaczyć bliżej jako kandydatów na werbunek z otoczenia o. Puzkarskiego „W” i „O” i ewentualny [ich] werbunek	a) zadanie dla inf[ormatora] „Warka” b) opracować plan	-	-
13.	Ustalenie kontaktów, środowiska oraz sytuacji ks. Deńki w Pruszkowie. Rozeznaczyć jako kandydatów na werbunek pod niego 2 wytypowane osoby	Poprzez PUBP Włochy. Praca z inf[ormatorami] „Pewnym” i „Felixsem”	-	-
14.	Sprawdzić stan rozpracowania ks. Hrynyka przez PUBP Malbork. Nawiązać z nim kontakt. Rozeznaczyć go poprzez osobiste zetknięcie się	Wyjazd do WUBP Gdańsk i PUBP Malbork	-	-

² Gamola – osoba niezidentyfikowana.

³ Michnowicz – osoba niezidentyfikowana.

⁴ Henryk Słojewski – duchowny rzymskokatolicki, brak bliższych danych.

⁵ Jadwiga Zarzycka – brak bliższych danych.

⁶ Własow – osoba niezidentyfikowana.

15.	Ustalić obecną sytuację oraz możliwości operac[yjnego] dotarcia pod ss. służebnice ^c w Chełmie Lub[elskim]	Wyjazd do WUBP Lublin i PUBP Chełm	-	-
16.	Ustalić obecną sytuację oraz spowodować zetknięcie się i ewent[ualny] werbunek Lubczyńskiego J[ana]	Wyjazd do WUBP Lublin i PUBP Hrubieszów	-	-

[^d]

[^e]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

^c W dokumencie błędnie *służebniczki*.

^d Opuszczono ostatnią rubrykę tabeli niezwiązaną z duchowieństwem greckokatolickim.

^e W dokumencie odręczny podpis Janusza Roszkowskiego.

1951 maj 4, Warszawa – Notatka informacyjna chor. Jana Kawali dotycząca prac dokonanych w obiektowym rozpracowaniu krypt. „K-U” za miesiąc kwiecień

Ściśle tajne!

Notatka informacyjna

dot[ycząca] prac dokonanych w obiektowym rozpracowaniu krypt. „K-U”
za m[iesią]c kwiecień 1951 r.

Rozpracowanie obiektowe krypt. „K-U” zostało założone w kwietniu [19]50 roku na księży gr[ecko]kat[olickiego] obrządku, nacjonalistycznych zapatrywań, którzy w czasie okupacji należeli bądź współpracowali z org[anizacją] OUN-UPA.

Agentura

W rozpracowaniu krypt. „K-U” tkwi jeden ag[ent] (ps. „**Edward**”). W okresie 1 IV–30 IV br. żadnych werbunków nie przeprowadzono.

Zmiany w stanie ilościowym figurantów

1. Stan na dzień 1 IV [19]51 r. – 30
2. Stan na dzień 30 IV br. – 30

W okresie sprawozdawczym w stanie ilościowym figurantów rozpracowania nie zaszły żadne zmiany.

Plany operacyjnych^a przedsięwzięć

W m[iesią]cu kwietniu br. planów operacyjnych przedsięwzięć do rozpracowania nie zestawiano żadnych.

Plan operacyjnych przedsięwzięć do rozpracowania „K-U” został zestawiony dn[ia] 20 III br. i przedstawiony kierownictwu do akceptacji.

Praca z agenturą

W m[iesią]cu kwietniu br. nie kontynuowano żadnej pracy z agenturą, ponieważ ag[ent] „**Edward**”, będący na kontakcie kpt. Pomorskiego, odmówił dalszej

^a W dokumencie tu i dalej *operatywnych*.

współpracy i planuje się przewerbować ww., o czym podawano w planie operacyjnych przedsięwzięć z dnia 20 III [19]51 r.

Inne prace

W m[iesią]cu sprawozdawczym uzyskano własnoręczny życiorys **Huczały** Rudolfa zam[ieszkałego] w Gliwicach ul. Pszczyńska [b], który posiada te same dane personalne i nazwisko, pod jakim ukrywał się w Warszawie kapelan UPA ks. **Chylak**^c Eugeniusz – w sprawie tej nadal prowadzi się identyfikację.

Dalsze prace po obiektywnym rozpracowaniu krypt. „K-U” uzależnione są od planu operacyjnych przedsięwzięć z dnia 20 III br., który został przedstawiony do zatwierdzenia.

Mł[odszy] ref[erent] Wydz[iału] II Dep[artamentu] III MBP
(–) **Kawala**, chor.

Odb[ito] 2 egz.

Źródło: AIPN, 01238/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

^b Opuszczono dokładne dane adresowe.

^c W dokumencie błędnie *Hylak*.

1951 maj [po 20?], Warszawa – Sprawozdanie referanta Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego z wykonanych działań za miesiąc kwiecień

Roszkowski Janusz
Ref[erent] S[ekcji] I W[ydziału] V
D[epartamentu] V [MBP]

Ścisłe tajne

Sprawozdanie z pracy za m[iesiąc] kwiecień 1951 r.

1. Do sprawy „A-O”:
 - a) Przeanalizowano wszystkie sprawy dotyczące kleru greckokatolickiego posiadane przez W[ydział] V.
 - b) Sporządzono streszczenie – informację ze stanu rozpracowania dla tow. Kajdałowskiego¹.
 - c) Omówiono z tow. Kajdałowskim sprawę „A-O” i plan wstępnych przedsięwzięć.
 - d) Przeanalizowano sprawę ks. Maziara Piotra. Sporządzono streszczenie jej i wysunięto wnioski do ^akierownictwa departamentu^a w celu zakończenia tej sprawy i osadzenia ks. Maziara w więzieniu.
 - e) Wszystkie osoby przechodzące w rozpracowaniu „A-O” zarejestrowano w Kartotece Wydziałowej, figurantów zaś rozpracowania „A-O” zarejestrowano w Kartotece Centralnej MBP.
 - f) Zarządzono inwigilację korespondencji siedmiu figurantów rozpracowania „A-O” po uprzednim sprawdzeniu ewentualności odbioru.
 - g) Poprzez ewidencję ustalono wszystkich (32) mieszkańców klasztoru oo. bazylianów [przy] ul. Miodowej 16. Wszystkich sprawdzono i zarejestrowano w Kartotece Centralnej MBP. Ustalono, iż oprócz oo. bazylianów na terenie klasztoru mieszkają zakonnice służebnice^b oraz zakonnice skrytki, które pracują w innych instytucjach. Zwrócono się do UBP

^{a-a} W dokumencie wielką literą.

^b W dokumencie błędnie *służebniczki*.

¹ Kajdałowski – osoba niezidentyfikowana.

- W[arsza]wa o uzyskanie do wglądu akt personalnych zakonnicy skrytek z miejsc pracy.
- h) Po uprzednim przeanalizowaniu możliwości nastawiono UBP W[arsza]wa na rozpracowywanie środowiska o. Puzkarskiego. Dano zadanie dla inf[ormatora] „Warka” (jedna z zakonnicy mieszkających z o. Puzkarskim). Uzyskano od niej 2 doniesienia.
 - i) Poprzez WUBP W[arsza]wa ustalono miejsce pobytu ks. Deńki. Przebywa on w Pruszkowie.
 - j) Po uprzednim przeanalizowaniu możliwości nastawiono PUBP Włochy na rozpracowanie ks. Deńki. Do rozpracowania będą użyci informatorzy „Feliks” i „Pewny”, będący księżmi mieszkającymi w pobliżu ks. Deńki. Ustalono otoczenie ks. D[eńki], sprawdzono je w Kart[otece] Centralnej, polecono PUBP Włochy zebranie bliższych danych dot[yczących] ludzi z otoczenia ks. D[eńki].
 - k) W Dep[artamencie] III omówiono i uzgodniono sprawę przekazania nam materiałów dot[yczących] kleru greckokatolickiego.
 - l) Odbyto podróż służbową do WUBP Gdańsk i PUBP Malbork. W jej wyniku ustalono księży greckokatol[ickich] przebywających na terenie woj. gdańskiego i nastawiono WUBP na rozpracowanie ich. Odbyto kontr[olne] spotkanie z jednym zawerbowanym księdzem greckokatol[ickim] ps. „Polesie”. Stwierdzono, iż ww. nie ma możliwości rozpracowania kleru gr[ecker]kat[olickiego]. Ustalono obecną sytuację ks. Hrynyka przebywającego na terenie pow. Malbork i możliwości rozpracowania go. Nakreślono plan rozpracowania ks. Hrynyka dla PUBP Malbork.

[^c]

[^d]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

^c Opuszczono dalszy fragment dokumentu niezwiązany z duchowieństwem greckokatolickim, dotyczący działań podejmowanych wobec kleru rzymskokatolickiego.

^d Poniżej odręczny podpis Janusza Roszkowskiego.

1951 czerwiec 2, Warszawa – Sprawozdanie referenta Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego z wykonanych działań za miesiąc maj

Roszkowski Janusz
Ref[erent] S[ekcji] I W[ydziału] V
D[epartamentu] V [MBP]

Ścisłe tajne

Sprawozdanie z pracy za m[iesiąc] maj 1951 r.

I. Agentura

1. Praca z agenturą

Nie było

2. Werbunki i opracowanie kandydatów na werbunek

- a. W m[iesią]cu sprawozdawczym planowano przeprowadzenie werbunku „L.J.”¹ do rozpracowania „A-O”. Po bliższym rozeznaniu ww., podczas wyjazdu do PUBP Hrubieszów, bliższym opracowaniu na miejscu i zetknięciu się osobistym – z werbunku zrezygnowano. Kandydat na werbunek nie poszedłby. O ile by poszedł, to praca z nim nie dałaby żadnego efektu, bowiem ww. nie przyznał się do kontaktu z rozpracowywanym środowiskiem.
- b. Kandydat „Z.J.”² do rozpracowania „A-O”. Ustalono, iż obecnie przebywa na terenie W[arsz]awy (przez co zwiększają się możliwości ww. w rozpracowaniu środowiska „A-O”). Ustalono dokładny adres, współmieszkańców, sprawdzono w Kartotece Centralnej MBP i wysłano pismo do WUBP Katowice o przysłanie materiałów dot[yczących] ww.
- c. Nawiązano kontakt poufny z „W”³, który ma możliwości uzyskania informacji systemem kapturowym z otoczenia ss. słuźebnic^a z Chełma – figurantem rozpracowania „A-O”⁴.

^a W dokumencie tu i dalej błędnie forma *słuźebniczki*.

¹ Chodzi o Jana Lubczyńskiego.

² Prawdopodobnie chodzi o Jadwigę Zarzycką.

³ Osoba niezidentyfikowana.

⁴ Informacje miano uzyskać od nieświadomego („systemem kapturowym”) portiera szpitala, w którym pracowały siostry.

II. Rozpracowania

„A-O”

1. Przeanalizowano wszystkie materiały dotyczące kleru greckokatolickiego posiadane przez Wydz[iał] II Dep[artamentu] III MBP.
Nowych momentów nie wniosły. Dep[artament] III w środowisku kleru gr[ecker]kat[olickiego] agentury nie posiadał.
2. W celu bliższego rozeznania sytuacji figuranta rozpracowania „A-O” ks. M[aćkowa] przeprowadzono wizytację Wydz[iału] Oświaty WRN (byłem jako wizytator) w zakładzie, w którym ks. M[aćków] jest kapłanem (Zakład Wychowawczy ss. magdalenek w Derdach k. Warszawy). W wyniku powyższego ustalono warunki materialne ks. M[aćkowa], jego obowiązki oraz kontakty: inżyniera Gamołę z radiostacji Raszyn i nauczyciela Michnowicza z Łaz k. Derd. Sporządzono szkic sytuacyjny zakładu. Inż. Gamołę sprawdzono w mat[eriałach] naszego wydziału i ustalono, iż jest kontaktem [oo.] jezuitów z W[arsza]wy.
Poprzez mat[eriały] Dep[artamentu] III ustalono kontakt ks. M[aćkowa] – ks. Słojewskiego. Ks. Słojewski jest kontaktem poufnym szefa PUBP Włochy. Uzgodniono, iż na najbliższym spotkaniu będzie ustalona możliwość wykorzystania ks. S[łojewskiego] w rozpracowaniu ks. M[aćkowa].
3. W celu ustalenia obecnej sytuacji figuranta rozpracowania „A-O” ks. D[eńki] przeprowadzono wizytację Wydz[iału] Oświaty WRN (byłem jako wizytator) w zakładzie wychowawczym prowadzonym przez zakonnice, gdzie ks. D[eńko] jest kapłanem. Poprzez powyższe ustaliłem otoczenie ks. D[eńki], jego obowiązki oraz fakt, iż obecnie jest chory i leży w łóżku. Choruje już dłuższy czas.
Nastawiono PUBP Włochy na rozpracowanie ks. D[eńki] poprzez inf[ormatorów] „Pewnego” i „Feliksa” (księża z terenu Pruszkowa). Ww. informatorzy otrzymali zadanie nawiązania kontaktu z ks. D[eńką], bowiem dotąd nie utrzymywali takowego.
4. W celu ustalenia aktualnych danych dot. ss. służebnic z Chełma – figurantek rozpracowania „A-O” – odbyto podróż służbową do PUBP Chełm. Ustalono, iż na terenie Chełma przebywa 13 ss. służebnic, które pracują w szpitalu zakaźnym. Wszystkie są narodowości ukraińskiej, chociaż podają, że są Polkami. Opanowały one całkowicie szpital i sprawują w nim niepodzielną władzę. Ostatnio kupiły dom za 1,5 mln złotych. Materialnie wiedzie im się bardzo dobrze. Należy przypuszczać, iż wspomagają one finansowo grupę kleru greckokatolickiego. Do [siostr] często przyjeżdżają jacyś osobnicy, m.in. zakonnicy i księża. Obecnie przebywa u [siostr]

o. Jaworski Emilian (figurant rozpr[acowania] „A-O”) z W[arsza]wy. Dotychczas kapelanem [siostr] był o. Romanyk^b Jozafat, obecnie studiujący na KUL (ksiądz grekokat[olicki], Ukrainiec). Sprawdziłem poprzez wszystkie dostępne źródła, jakimi dokumentami legitymują się [siostry], a to w celu ustalenia, czy posiadają dokumenty wyrobione przez Lubczyńskiego. Okazało się, że legitymują się zupełnie innymi dokumentami. [Siostry] są bardzo skryte i ostrożne. Nie widać wśród nich żadnych rozdzwików. Na zewnątrz udają postępowe – biorą udział w zjazdach i konferencjach katolickich organizowanych przez elementy prorządowe. W celu ich bliższego opracowania nastawiono osobę zaufaną KP MO na prowadzenie stałej obserwacji posesji [siostr] i ich sposobu bycia oraz wytypowano kandydata na werbunek – „K.H.” i polecono PUBP Chełm bliżej rozeznąć go.

5. W celu bliższego rozeznania figuranta rozpracowania „A-O” – „L.J.” – odbyto wyjazd służbowy do PUBP Hrubieszów. Poprzez mat[eriały] PUBP, MO, PRN, agenturę oraz osobiste zetknięcie się z ww. ustalono wyczerpujące dane dot[yczące] jego rodziny, warunków materialnych, zawodowych, oblicza politycznego i moralnego (patrz cz. 1, pkt. 2).
6. W WUBP w Lublinie sprawdzono, czy posiadają ustalonych księży grekokatolickich przebywających na terenie woj. lubelskiego i czy posiadają mat[eriały] dot[yczące] ww. kleru. WUBP w Lublinie mat[eriałów] dot[yczących] kleru gr[ECKO]kat[olickiego] nie posiada.
7. W stosunku do figuranta rozpracowania „A-O” – o. P[uszkarskiego] – oraz klasztoru oo. bazylianów w W[arsza]wie uzyskano 2 doniesienia inf[ormatora] „Warka”. Na podstawie tych doniesień ustalono, iż o. P[uszkarski] utrzymuje kontakt z firmą „Castor” i jej właścicielem Własowem oraz Zarzycką Jadwigą, która przynosi o. P[uszkarskiemu] systematycznie co

^b W dokumencie błędnie *Romanek*. Jozafat (Bazyli) Romanyk OSBM (1919–2007) – duchowny grekokatolicki, bazylianin. Ur. w Łyskowie pow. Żydaczów, do zakonu wstąpił w 1934 r. w Dobromilu. Pierwsze śluby złożył w 1936 r., a śluby wieczyste w 1942 r., wyświęcony w 1942 r. Po święceniach przebywał w klasztorach w Dobromilu, Warszawie i Krystynopolu pow. Sokal. Od 1946 r. kapelan ss. służebnic w Adampolu i w Chełmie. Od 1947 r. dojeżdżał też do Lublina, gdzie rozpoczął studia teologiczne na KUL. Od 1952 r. przebywał w Warszawie. W l. 1953–1954 wikariusz w rzymskokatolickiej parafii w Wałczu, w l. 1957–1965 wikariusz w Starym Kurowie pow. Strzelce Krajeńskie. Pomagał też w duszpasterstwie grekokatolickim w Krukłankach pow. Węgorzewo (1964–1965). W l. 1966–1977 wikariusz grekokatolickiej parafii przy klasztorze bazyliańskim w Warszawie, a następnie jej administrator (1977–1982). W l. 1979–1982 duszpasterz grekokatolików w Olsztynie. W l. 1965–1985 protoihumen oo. bazylianów w Polsce. W l. 1981–1989 jeden z dwóch wikariuszy generalnych prymasa Polski dla grekokatolików W l. 1989–1994 administrator domu bazyliańskiego w Kołobrzegu i duszpasterz grekokatolików w Kołobrzegu i Świdwinie. Po powrocie do Warszawy w l. 1994–1999 opiekun duchowny i spowiednik kleryków w seminarium bazyliańskim. Odprawiał też w warszawskiej parafii. W 1990 r. odznaczony papieskim medalem „Pro Ecclesia et Pontifice”. W 1999 r. wyjechał do domu zakonnego w Przemysłu. Zm. w Warszawie i tam też został pochowany.

2 tygodnie jakieś listy i wręcza tylko jemu osobiście. W celu ustalenia firmy „Castor” porozumiano się z Wydz[iałem] IV UBP W[arsza]wa. Wyników ustalenia jeszcze brak. W sprawie Zarzyckiej ustalono: miejsce zamieszkania, współmieszkańców, warunki rodzinne, życiorys, uzyskano fotografię, sprawdzono w Kartotece Centralnej MBP.

Na podstawie materiałów Dep[artamentu] III ustalono kontakt o. P[uszkarskiego] – prof. UW Michałowski Kazimierza⁵. Prof. M[ichałowski] podejrzany jest o przynależność do masonerii, antysemita, utrzymuje kontakt z ambasadą brytyjską.

Ze współpracowników o. P[uszkarskiego] rozeznano bliżej – poprzez uzyskanie akt personalnych z miejsc pracy – Chlewińską⁶ i Chodzicką⁷, zakonnice skrytki, ustalono nazwisko księdza z Ursusa, utrzymującego bliski kontakt z o. P[uszkarskim]. Jest nim ks. Peciak⁸, b[ły] wikariusz bp. Choromańskiego z parafii św. Aleksandra w W[arsza]wie. W związku ze sprawą Mischyszyn Stefani, aresztowanej przez Dep[artament] III MBP, uzyskano dane, iż Wilczyńska⁹ (skrytka) i [brat] Oleśków (bazylianin) – obydwójce z otoczenia o. P[uszkarskiego] – złożyli fałszywe zeznania przed notariuszem, oświadczając, iż znają małżeństwo Mischyszynów od chwili jego zarwania. Jak później zeznała Mischyszyn – poznali ich dopiero w ostatnim czasie¹⁰.

Jak podaje inf[ormatorka] „Warka”, o. P[uszkarski] wie, iż nim interesuje się UBP i spodziewa się aresztowania. 26 maja przyjechał jakiś mężczyzna z Rzeszowa i chciał widzieć się z [bratem] Oleśkowem. Kiedy powiedziano mu, że [brat] Oleśków jest nieobecny, osobnik ten rozmawiał z o. P[uszkarskim]. Był bardzo zdenerwowany.

⁵ Kazimierz Michałowski (1901–1981) – archeolog, egiptolog i historyk sztuki. Ur. w Tarnopolu, ukończył studia na Uniwersytecie Lwowskim, gdzie podjął też pracę naukową. Od 1933 r. pracownik naukowy Uniwersytetu Warszawskiego. Organizator szeregu wykopalisk w Egipcie i twórca polskiej szkoły archeologii śródziemnomorskiej, członek Polskiej Akademii Nauk. Zm. w Warszawie i tam został pochowany.

⁶ Melania Chlewińska (1893–?) – nauczycielka, ur. w Święcianach woj. wileńskie, od 1920 r. mieszkała w Warszawie, po II wojnie światowej zamieszkała w klasztorze oo. bazylianów.

⁷ Irena Chodzicka (1912–?) – bibliotekarka, ur. w Warszawie, po II wojnie światowej zamieszkała w klasztorze oo. bazylianów.

⁸ Kazimierz Peciak (?–1966) – duchowny rzymskokatolicki. Prałat, szambelan papieski, wicedziekan pruszkowski, proboszcz parafii Ursus. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

⁹ Weronika (według innych źródeł Helena) Wilczyńska (1904–?) – skrytka mieszkająca w klasztorze oo. bazylianów w Warszawie.

¹⁰ „Oświadczenie z dnia 16 sierpnia [19]48 r., które złożyli [brat] Oleśków Ignacy i Wilczyńska Helena, potrzebowaliśmy na żądanie MO w związku z dokumentami na wyjazd do USA, o jakie starałam się w [19]48 r. – zeznawała Mischyszyn. – [Brat] Oleśków i Wilczyńska Helena, znając mnie z terenów wschodnich, złożyli oświadczenie takowe, wobec czego dokumenty te nie są fałszywe” (AIPN, 0192/338, t. 64, Protokół przesłuchania Stefani Mischyszyn, 10 XI 1950 r., k. 128).

8. Przez wyjeżdżającego do Zielonej Góry tow. Siemnickiego¹¹ uzyskano informację, iż zawarbowany przez WUBP Ziel[ona] Góra ksiądz greckokatol[icki] H.¹² pracuje dobrze i sam naprowadza pracującego z nim funkcjonariusza WUBP na środowiska kleru greckokatolickiego.

III. Sprawy śledcze

Nie prowadzi się. Prowadzi się sprawy kontrolno-śledcze. Praca ogranicza się do czytania napływających z Dep[artamentu] Śledczego dokumentów i ich ewidencjonowania.

IV. Sytuacja na obiektach

[c]

V. Inne sprawy

1. Wystąpiono z wnioskiem do Nacz[elnej] Prok[uratury] Wojsk[owej] o przedłużenie sankcji na areszt ks. Maziara Piotra. Sankcji nie uzyskano.
2. Przeprowadzono wywiad i ustalenia dot[yczące] firmy wskazanej przez n[aczelnika].

[d]

Źródło: AIPN, 01283/1597, b.p. (mikr.), oryginał, rkps¹³.

^c Opuuszczono fragment przedstawiający fakty poznane w ramach rozpracowania duchowieństwa rzymskokatolickiego.

^d Poniżej odręczny podpis Janusza Roszkowskiego.

¹¹ Siemnicki – osoba niezidentyfikowana.

¹² Prawdopodobnie chodzi o ks. Włodzimierza Hajdukiewicza.

¹³ Wstępna, nieco mniej szczegółowa, wersja tego dokumentu, zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p.

1951 lipiec 2, Warszawa – Sprawozdanie referenta Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego z wykonanych działań za miesiąc czerwiec

Roszkowski Janusz
Ref[erent] S[ekcji] 1 W[ydziału] V
D[epartamentu] V [MBP]

Ścisłe tajne

Sprawozdanie z pracy wykonanej w m[iesiącu]u czerwcu 1951 r.

Do sprawy „A-O” wykonano:

1. Uzyskano sankcję na opracowanie Zarz[yckiej] jako kandydata na werbunek pod o. Pusk[arskiego] i jego środowisko. Przeprowadzono na ww. wywiad z terenu Gliwic, gdzie zamieszkiwała do 1950 r. Poprzez Wydział III MUBP W[arsza]wa rozeznano jej męża (członek grupy „Radosława”¹) oraz jego środowisko.
2. Uzyskano sankcję na opracowanie ks. M[ackowa] jako kandydata na werbunek, tkwiącego głęboko w rozpracowywanym środowisku kleru gr[ek]o[kat]o[lickiego]. Porozumiano się z W[ydziałem] III D[epartamentu] II w spr[awie] rozpracowania inż. G[amoły] – kontaktu ks. M[ackowa].
3. Odbyto czterodniową podróż s[łużbową] do Zielonej Góry². Zapoznano się z materiałami posiadanymi na 7 księży gr[ek]o[kat]o[lickich]. Poinstruowano i nakierunkowano S[ekcję] 5 W[ydziału] V WUBP Zielona Góra na

¹ Jan Mazurkiewicz, „Jan”, „Sęp”, „Zagłoba”, „Radosław” (1896–1988) – żołnierz WP. Ur. we Lwowie, członek Związku Strzeleckiego i żołnierz Legionów Polskich, później służył w II Korpusie gen. Józefa Hallera oraz Wojsku Polskim. W l. 198–1939 wykładowca w Centrum Wyszkożenia Piechoty w Rembertowie. W czasie II wojny światowej w konspiracji. W l. 1943–1944 zastępca dowódcy Kierownictwa Dywersji AK, a od 1944 r. jego dowódca. W powstaniu warszawskim dowódca zgrupowania noszącego nazwę od jego pseudonimu. Po kapitulacji nadal w konspiracji. Aresztowany 1 sierpnia 1945 r. i po miesiącu zwolniony. Stał na czele tzw. Centralnej Komisji Likwidacyjnej AK. W lutym 1949 r. ponownie aresztowany i skazany w 1953 r. na dożywotnie więzienie. Zwolniony w 1956 r. i zrehabilitowany. Wieloletni wiceprezes ZBoWiD, w 1980 r. awansowany do stopnia generała. Zm. w Warszawie i tam został pochowany.

² Por. AIPN, 01283/1597 (mikr.), Plan podróży służbowej do Zielonej Góry sporządzony przez Janusza Roszkowskiego, 4 VI 1951 r., b.p. (mikr.); *ibidem*, Raport Janusza Roszkowskiego z podróży służbowej do Zielonej Góry, 9 VI 1951 r., b.p.

rozpracowanie ww. księży. Odbyto kontr[olne] spotkanie z inf[ormatorem] „Władkiem”³ (ksiądz gr[ecker]kat[olicki]), na którym określono ^a jego możliwości^a w rozpracowaniu kleru gr[ecker]kat[olickiego] i dano zadanie.

4. Nastawiono WUBP Wrocław i WUBP Kraków na rozpracowanie kleru gr[ecker]kat[olickiego] poprzez towarzyszy z naszego wydziału wyjeżdżających na powyższe województwa. WUBP Kraków polecono uaktywnienie inf[ormatora] „Wacka” w kierunku rozpracowania kleru gr[ecker]kat[olickiego].
5. Ustalono miejsce pobytu oraz sytuację ks. Złupki Andrzeja, który miał być, wg niesprawdzonych danych, zastępcą administratora Łemkowszczyzny. Ww. przebywa w woj. wrocławskim, jest ciężko chory. Zapoznano się z mat[eriałami] na ww., posiadanymi przez WUBP Wrocław.
6. Poprzez osobiście przeprowadzony wywiad rozeznano bliżej kontakt o. Puzkarskiego – Zarzycką Jadwigę. Ustalono, iż mąż jej pracuje w organach MO.
7. Poprzez akta otrzymane z WUBP Zielona Góra rozeznano bliżej o. Hajduka⁴ – kontakt o. Puzkarskiego.
8. Opracowano zadanie dla inf[ormatora] „Renault” w kierunku rozpracowania o. Puzkarskiego.
9. Na podstawie charakterystyk agentury ustalono agenturę mogącą być wykorzystaną do rozpr[acowania] „A-O”. Z WUBP Koszalin zażądano teczki pers[onalnej] i rob[oczej] inf[ormatora] „Janek”⁵ (ksiądz gr[ecker]kat[olicki]), celem określenia jego możliwości i dania zadania.

^{a-a} W dokumencie podkreślone odręcznie.

³ Chodzi o ks. Włodzimierza Hajdukiewicza.

⁴ Włodzimierz (Bazyli) Hajduk OSBM (1906–1983) – duchowny grekokatolicki, bazylianin. Ur. w Starym Mieście pow. Łańcut, do zakonu wstąpił w 1922 r. w Krechowie pow. Żółkiew, wyświęcony w 1931 r. Po święceniach kontynuował studia teologiczne na Uniwersytecie Warszawskim (1931–1933), jednocześnie rektor miejscowej cerkwi bazyliańskiej. W l. 1933–1938 nauczyciel łaciny, języka polskiego, retoryki i nauk humanistycznych w bazyliańskim Domu Studiów w Ławrowie pow. Turka. Po wybuchu wojny wyjechał na krótko do Leżajska, a następnie do klasztoru w Dobromilu, gdzie w l. 1939–1941 uczył języka polskiego i geografii. W l. 1941–1945 wikariusz w Romanowie pow. Bóbrka i Besku pow. Sanok. Po 1945 r. zamieszkał ponownie w Warszawie. Od 1946 r. pełnił posługę w obrządku łacińskim, początkowo jako wikariusz w Kołobrzegu z rezydencją w Dygowie (1946–1947), a później wikariusz (1947–1950), administrator (1950–1955) i proboszcz (1955–1978) w Starym Kurowie pow. Strzelce Krajeńskie. Prowadził też katechezę na terenie parafii, a w l. 1947–1958 nauczał religii na terenie pow. Strzelce Krajeńskie. W l. 1978–1979 przebywał w klasztorze bazyliańskim w Węgorzewie. Rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa (materiały zniszczono w 1986 r.). Od 1979 r. schorowany mieszkał w Janowie Lubelskim pow. Kraśnik, gdzie w miejscowym Państwowym Domu Pomocy Społecznej miał zapewnioną opiekę ss. służebnic obrządku wschodniego. Tam też zm., pochowany został w Warszawie.

⁵ Michał Doczyło (1898–1980) – duchowny grekokatolicki. Ur. w Czerniawej pow. Mościska, wyświęcony w 1925 r., celebs. Po święceniach administrator w Tarnawce pow. Przeworsk (1925–1926)

10. Na podstawie korespondencji prowadzonej przez o. Puszcarskiego ustalono [jego] kontakt – ks. Wolańskiego⁶ z Katowic (ksiądz gr[ecker]kat[olicki]). Z WUBP Katowice uzyskano akta ww. księdza. Poprzez agenturę będzie ustalony stosunek tego księdza do środowiska przez nas rozpracowywanego. W zależności od wyniku tego ustalenia będzie przeprowadzony werbunek na posiadanych mat[eriałach] (lekko kompr[omitujących]).
11. Na podstawie korespondencji prowadzonej przez o. Puszcarskiego ustalono jego bliski kontakt – o. Kulibabę z Wałcza. Uzyskano do wglądu akta o. K[ulibaby] z WUBP Koszalin. Po przeanalizowaniu ich stwierdzono, iż o. K[ulibaba] w środowisku kleru gr[ecker]kat[olickiego] jest poważną, aktywną i nadto związaną z kierowniczym środowiskiem osobą. Wobec powyższego o. K[ulibabę] włączono do rozpr[acowania] „A-O” jako jednego z głównych figurantów.
12. Na podstawie materiałów posiadanych przez S[ekcję] 6 W[ydziału] V WUBP W[arsza]wa rozeznano bliżej kontakt oo. bazylianów – nauczycielkę Różycką. Jest to stara sfanatyzowana dewotka.
13. Sprawę ks. Maziara Piotra przekazano do dalszego prowadzenia Dep[artamentowi] Śledczemu [MBP].

i Dąbrówce pow. Nisko (1926–1931). Wikariusz (1931–1933) i administrator (1933–1935) w Starym Siole pow. Lubaczów, Olszaniku pow. Sambor (1935–1937), Rabczycach pow. Drohobycz (1937–1938), Krywem pow. Lesko (1938–1945) i Żernicy Wyżnej pow. Lesko (1945–1947). W trakcie akcji „Wisła” wysiedlony na Pomorze i osiedlony w majątku państwowym Cieszyn pow. Koszalin, gdzie pracował fizycznie jako robotnik. Aresztowany w 1947 r. i uwięziony w COP w Jaworznie; zwolniony w 1948 r. Po wyjściu na wolność powrócił na teren pow. koszalińskiego i przez jakiś czas trudnił się pszczelarstwem. W l. 1949–1952 administrator łacińskiej parafii w Skrzatuszu pow. Wałcz. Po 1957 r. sporadycznie odprawiał też nabożeństwa w obrządku wschodnim, pomagając innym kapłanom grekokatolickim. W 1969 r. na stałe powrócił do rodzimego rytu. Duszpasterz grekokatolików w Trzebiatowie (1969–1977), Korzystnie pow. Kołobrzeg (1969–?) i Gryficach (1969–?). Aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Zm. w Jarandowie, pochowany został w Dobrym Mieście.

⁶ Onufry Wolański (1871–1985) – duchowny grekokatolicki. Ur. w Korpcu pow. Buczacz, wyświęcony w 1925 r., celebs. Po święceniach pracował w Generalnym Wikariacie dla Bukowińskich Grekokatolików. Według niepotwierdzonych źródeł w 1939 r. uciekł przed Sowietami na teren Polski, bardziej wiarygodne dane stwierdzają jednak, iż w 1943 r. pojawił się w Katowicach jako duszpasterz robotników przymusowych – wiernych Kościoła grekokatolickiego. Był duszpasterzem miejscowej wspólnoty grekokatolickiej. Po 1945 r. pozostał na terenie łacińskiej diecezji katowickiej bez stałego zajęcia duszpasterskiego. Od 1953 r. pomagał miejscowym kapłanom i odprawiał nabożeństwa w obrządku łacińskim, a sporadycznie także w obrządku wschodnim. W 1954 r. wyjechał do USA. Pełnił posługę w Troy w stanie Nowy Jork (1955–1956), Salem w stanie Massachusetts (1958–1960), Grand Rapids w stanie Michigan (1961–1964), Colchester (1964–1967) i New Britain (1964 r.) w stanie Connecticut, Litte Falls w stanie Nowy Jork (1967–1970), South Deerfield w stanie Massachusetts (1970–1972), Bath (1972–1976) i Cohoes (1976 r.) w stanie Nowy Jork oraz ponownie Troy (1977–1981). Od 1981 r. na emeryturze. Zm. w Troy i prawdopodobnie tam został pochowany.

14. Poprzez S[ekcję] 6 W[ydziału] V WUBP W[arsza]wa rozeznano bliżej Michnowicza – nauczyciela z Łaz, który jest kontaktem ks. Maćkowa.
15. Uzgodniono z n[aczeln]kiem W[ydziału] V WUBP W[arsza]wa wykorzystanie ks. S[łojewskiego] pod ks. Maćkowa (ks. S[łojewski] jest kontaktem poufnym UB i utrzymuje stosunki towarzyskie z ks. M[aćkowem]).
16. Z Wydz[iału] II Dep[artamentu] III MBP przejęto mat[eriały] dot[yczące] kleru greckokat[olickiego]. Zapoznano się z nimi. Na podstawie tych mat[eriałów] wytypowano do aktywnego rozpracowania jako jednego z głównych figurantów ks. Filipiaka⁷ przebywającego na terenie W[arsza]wy. Ww. utrzymywał kontakt z księdzem gr[eck]kat[olickim] w Czechosłowacji, który został aresztowany przez władze czeskie za działalność szpiegowską w OUN.
17. Z WUBP Gdańsk przejęto mat[eriały] do wglądu i opracowania wytycznych dla dalszego rozpracowania ks. Hrynyka.
18. Omówiono z kierownictwem sprawę dalszego rozpracowania środowiska greckokat[olickiego]. Nakreślono główne przedsięwzięcia do tej sprawy, które zostaną uwzględnione w planie pracy na m[iesią]c lipiec 1951 r.⁸
19. Zapoznano się ze sprawą inf[ormatora] „Edwarda” (ksiądz gr[eck]kat[olicki]), będącego na kontakcie W[ydziału] II D[epartamentu] III [MBP], który obecnie odmawia współpracy.
20. Zapoznano się ze sprawą [b].
21. Z Dep[artamentu] VII uzyskano broszury dot[yczące] procesów przeciwko ks[ię]żom gr[eck]kat[olickim].

[c]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, rkps⁹.

^b Wyraz nieczytelny.

^c W dokumencie odręczna parafa Janusza Roszkowskiego.

⁷ Filipiak – duchowny rzymskokatolicki, brak bliższych danych.

⁸ Zob. AIPN, 01283/1597, b.p. (mikr.). Dokumentu nie publikuje się.

⁹ Wstępna, nieco mniej szczegółowa wersja tego dokumentu, zob. AIPN, 01283/1597, b.p. (mikr.).

Nr 56

1951 lipiec 4, Warszawa – Raport referenta Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego w sprawie informatoroki ps. „Warka”

[^a]

Roszkowski Janusz
Ref[erent] S[ekcji] 1 W[ydziału] V
D[epartamentu] V [MBP]

Ścisłe tajne

Do naczelnika Wydz[iału] V
Dep[artamentu] V MBP

Raport

S[ekcja] 5 W[ydziału] V UBP na m.st. W[arsza]wę posiada na swoim kontakcie informatora „Warkę”, tkwiącego w środowisku przez nas rozpracowywanym (klasztor oo. bazylianów, o. Puzkarski).

„Warka” jest zakonnicą, przebywającą stale w klasztorze oo. bazylianów. Jest b[ardzo] cennym informatorem. Możliwości jej jednak nie są wykorzystywane odpowiednio. Spotkania odbywają się nieregularnie i są ciągle zrywane przez pracownika mającego ją na kontakcie, tj. tow. Rudnickiego¹, który tłumaczy powyższe tym, że często choruje. W S[ekcji] 5 W[ydziału] V UBP W[arsza]wa nie widać żadnej troski nad tym stanem.

W związku z tym, że:

1. „Warka” jest cennym informatorem, tkwiącym w środowisku bezpośrednio przez nas rozpracowywanym i że istnieje konieczność utrzymywania stałej i systematycznej współpracy z nią szczególnie przez pracownika prowadzącego całe rozpracowanie;
2. S[ekcja] 5 W[ydziału] V UBP W[arsza]wa niedostatecznie pracuje z inf[ormatorem] „Warka”

^a W lewym górnym rogu odręczny dopisek *Zgadzam się* i nieczytelny podpis.

¹ Rudnicki – osoba niezidentyfikowana.

^bStawiam wniossek² o spowodowanie przejęcia na nasz kontakt inf[ormatora] „Warkę”^b.

[c]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

^b- ^b W dokumencie podkreślone odręcznie.

^c Poniżej odręczny podpis Janusza Roszkowskiego.

² Niespełna tydzień później dyrektor Departamentu V MBP wystosowała w tej sprawie do szefa UBP m.st. Warszawy pismo o następującej treści: „Proszę o przekazanie na pewien okres czasu dla Wydz[iału] V Dep[artamentu] V [MBP] informatorkę «Warkę», będącą na kontakcie Sekcji 5 Wydz[iału] V UBP Warszawa. Wydz[iał] V Dep[artamentu] V MBP prowadzi centralne rozpracowanie kleru greckokatolickiego, którego główny ośrodek znajduje się w Warszawie – jest nim klasztor oo. bazylianów. Inf[ormatorka] «Warka» jest zakonnicą zamieszkałą w ww. klasztorze, utrzymującą kontakt z rozpracowywanymi przez nas figurantami”. Zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.), Pismo dyrektora Departamentu V MBP płk Julii Brystygier do szefa UBP m.st. Warszawy, 10 VII 1951 r., b.p.

1951 lipiec 10, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego płk Julii Brystygier do dyrektora Departamentu Śledczego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego płk. Józefa Różańskiego w sprawie przesłuchania bp. Czesława Kaczmarka

[^a]

Ścisłe tajne

Egz. nr 2^b

Do
Dyrektora Departamentu Śledczego
płk. Różańskiego¹

Proszę o przesłuchanie bp. Kaczmarka² na okoliczność Kościoła greckokatolickiego w Polsce.

Przesłuchanie należy tak przeprowadzić, aby uzyskać dane dotyczące następujących momentów:

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka z godłem państwowym *Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego* z wpisaną odręcznie liczbą dzienną pisma FE-A 1126/51.

^b W dokumencie numer wpisany odręcznie.

¹ Józef Różański [właśc. Goldberg] (1907–1981) – funkcjonariusz UB. Ur. w Warszawie, członek i funkcyjny działacz KPP. Po 1939 r. przedostał się do sowieckiej strefy okupacyjnej, gdzie służył w NKWD. Po 1941 r. ewakuowany na wschód. Od 1943 r. w szeregach 3. Dywizji Piechoty WP, pracował w redakcji gazety dywizyjnej i ukończył szkołę oficerów polityczno-wychowawczych. W aparacie bezpieczeństwa od 1944 r. Referent Sekcji 7 RBP (1944 r.), zastępca kierownika Sekcji 7 RBP (1944–1945), naczelnik Wydziału VIII Departamentu I MBP (1945 r.), kierownik Samodzielnego Wydziału IV MBP (1945–1947), dyrektor Departamentu Śledczego MBP (1947–1954). Zwolniony ze służby w 1954 r. w stopniu pułkownika. Po zwolnieniu krótko dyrektor w Polskim Radiu i Telewizji oraz w Państwowym Instytucie Wydawniczym. Aresztowany w 1954 r. i skazany w 1955 r. na 5 lat więzienia (po uzupełnieniu śledztwa w 1957 r. skazany na 15 lat). Zwolniony w 1964 r. Po wyjściu na wolność pracował w Mennicy Polskiej. Zm. w Warszawie i tam został pochowany.

² Czesław Kaczmarek (1895–1963) – duchowny rzymskokatolicki, biskup. Ur. w Lisewie Małym pow. Sierpc, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r., wyświęcony w 1922 r. Po święceniach m.in. studiował we Francji, gdzie w 1927 r. obronił doktorat. W 1929 r. wrócił do Polski. Od 1938 r. ordynariusz kielecki. Po wybuchu II wojny światowej pozostał w Kielcach, aresztowany w 1951 r. i w 1953 r. skazany przez WSR w Warszawie pod sfabrykowanymi zarzutami na 12 lat więzienia (jako jedynemu członkowi Episkopatu zorganizowano mu sfingowany proces pokazowy). Po październiku 1956 r. pod presją społeczną wyrok uchylono, a śledztwo umorzono. Po zwolnieniu ponownie objął rządy w diecezji, które sprawował do śmierci. Zm. w Lublinie, pochowany został w krypcie katedry kieleckiej.

1. Sytuacja Kościoła greckokatolickiego do 1939 r., podczas okupacji i po wyzwoleniu (rola, jaką wyznaczył mu Watykan, działalność, stosunki z klerem rzymskokatolickim).
2. Stosunek episkopatu [rzymskokatolickiego] do Kościoła greckokatolickiego:
 - a) udział biskupów greckokatolickich w episkopacie;
 - b) kiedy i w jakiej formie była omawiana na episkopacie sprawa Kościoła greckokatolickiego;
 - c) kto w episkopacie obecnie zajmuje się sprawami tego obrządku;
 - d) jakie wskazania w stosunku do Kościoła greckokatolickiego napłynęły z Rzymu;
 - e) rola polskich biskupów rzymskokatolickich jako pośredników między klerem gr[ecker]kat[olickim] a Watykanem (podczas wyjazdów do Rzymu przywozili pieniądze i instrukcje dla kleru greckokatolickiego).
3. Jaki jest czołowy aktyw kleru greckokatolickiego, kierownicze jednostki.

Dyrektor Dep[artamentu] V MBP
Brystygierowa

Odbito 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

1951 lipiec 12, Warszawa – Pismo naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego kpt. Józefa Dziemidoka do naczelnika Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Koszalinie kpt. Kazimierza Kunickiego w sprawie informatora ps. „Janek”

[^a]

Ścisłe tajne

Do
Naczelnika Wydziału V
Woj[ewódzkiego] Urz[ędu] Bezp[ieczeństwa] Publ[icznego]
w Koszalinie

W załączeniu zwracamyteczki personalną i roboczą informatora „Janek”¹.
Ww. informatora należy wykorzystać do rozpracowania kleru greckokatolickiego. Zadania w tym kierunku:

- Niech nawiąże kontakty z księżmi greckokatolickimi drogą osobistego zetknięcia się lub korespondencyjnie.
- W rozmowach z innymi księżmi greckokatolickimi niech porusza zagadnienia obecnego stanu i perspektyw Kościoła greckokatolickiego, działalności poszczególnych księży greckokatolickich, kto jest w kierowniczym trzonie tego obrządku.
- Niech poda, co wie o poszczególnych księżach greckokatolickich z przeszłości i obecnej działalności; gdzie przebywają ci, których znał z terenu woj. rzeszowskiego.
- Nastawić go na rozpracowania ^bo. Kulibaby Antoniego^b, którego podaje za dobrego znajomego, a którego poleciliśmy Wam pismem z dnia 9 lipca [19]51 r. [^c] aktywnie rozpracowywać.

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka z godłem państwowym *Rzeczpospolita Polska*. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego oraz wpisana odręcznie liczba dzienna pisma JEA-1299/51.

^{b-b} W dokumencie wpisane odręcznie.

^c Opuuszczono liczbę dzienną pisma FEA-1058/51.

¹ Chodzi o ks. Michała Doczyłę.

Z inf[ormatorem] „Janek” należy odbywać systematycznej spotkania. Opis jego doniesień dot[yczących] kleru greckokatolickiego należy przesyłać do Wydz[iału] V Dep[artamentu] V MBP.

Jednocześnie proszę o przekazanie nam do wglądu wszystkie posiadane przez Was materiały dot[yczące] księży greckokatolickich przebywających na terenie województwa koszalińskiego.

Naczelnik
Wydziału V Dep[artamentu] V MBP^d

Załączniki: 2 teczki²

Źródło: AIPN, 01283/1598 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^d W dokumencie odręczna parafa kpt. Józefa Dziemidoka na pieczętce służbowej.

² Materiałów nie odnaleziono.

1951 lipiec 13, Warszawa – Pismo dyrektora Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego płk Julii Brystygier do wiceministra bezpieczeństwa publicznego gen. Mieczysława Mietkowskiego w sprawie uzyskania informacji o duchowieństwie greckokatolickim z Czechosłowacji

[^a]

Ścisłe tajne

Egz. nr 2^b

Do

Wiceministra b[ezpieczeństwa] p[ublicznego]
generała **Mietkowskiego**¹

Prosimy o spowodowanie przesłania nam przez ^c czzechosłowackie władze bezpieczeństwa ^c materiałów dot[yczących] powiązań w nielegalnej działalności polskiego kleru greckokatolickiego z czzechosłowackim klerem gr[eco]kat[olickim].

Czechosłowackie władze bezpieczeństwa w ubiegłych latach aresztowały szereg księży greckokatolickich, m.in. bp. Pawła Gojdyca, proboszcza parafii gr[eco]kat[olickiej] w Pradze o. Pawła ^d Huczkę ^d i innych. Księża ci prowadzili wywiadowczą i dywersyjną działalność w powiązaniu z Watykanem i OUN-UPA.

Jest nam wiadomym, że w toku śledztwa przeciwko ww. ujawniono szereg powiązań z polskim klerem greckokatolickim, szczególnie na odcinku organizowania nielegalnych przerzutów swoich ludzi z ZSRR i Polski do Czechosłowacji i poprzez nią do Austrii.

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczęć z godłem państwowym *Rzeczpospolita Polska. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego* oraz wpisaną odręcznie liczbą dzienną pisma JEA-1403/51.

^b W dokumencie numer wpisany odręcznie.

^{c-c} W dokumencie tu i dalej wielką literą.

^{d-d} W dokumencie wpisane odręcznie.

¹ Mieczysław Mietkowski [właśc. Mojżesz Bobrowicki] (1903–1990) – działacz komunistyczny i funkcjonariusz UB. Ur. w Białymstoku, przed 1939 r. członek i funkcyjny działacz KPP. Od 1929 r. przebywał w ZSRR., w l. 1936–1937 członek Brygady im. J. Dąbrowskiego podczas wojny domowej w Hiszpanii, w 1939 r. krótko internowany we Francji. W l. 1941–1943 żołnierz ACz, a w l. 1943–1944 w WP. W aparacie bezpieczeństwa od 1944 r. Zastępca kierownika RBP (1944–1945), wiceminister bezpieczeństwa publicznego (1945–1954). Odwołany ze stanowiska w 1954 r., zwolniony ze służby w 1955 r. w stopniu generała. Zm. w Warszawie i tam został pochowany.

W związku z tym, iż Wydz[iał] V Dep[artamentu] V prowadzi rozpracowanie kleru greckokatolickiego, jako podejrzanego o prowadzenie wywiadowczej i rewizjonistycznej działalności, zachodzi potrzeba nawiązania kontaktu z czechosłowackimi organami bezpieczeństwa w celu uzyskania materiałów dot[yczących] polskiego kleru greckokatolickiego, jakie można uzyskać poprzez przesłuchanie przebywających w więzieniach czechosłowackich księży greckokatolickich.

**Dyrektor Departamentu V MBP
Brystygier**

Odbito 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

1951 lipiec 24, Wrocław – Postanowienie referenta Sekcji 5 Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu Jana Krochmalczyka o założeniu rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”

„Zatwierdzam”
Nacz[elnik] Wydz[iału] V
WUBP we Wrocławiu
[^a]

Ścisłe tajne

Postanowienie

o założeniu środowiskowego rozpracowania pod kryptonimem „Wichrzyciele”¹

Ref[erent] Sekcji 5 Wydz[iału] V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu Krochmalczyk Jan², po rozpatrzeniu posiadanych materiałów na n[iżej] w[ymienionych] księży gr[eco]kat[olickich]:

^a W dokumencie nieczytelny podpis.

¹ Rozpracowanie to zostało założone w efekcie wyraźnych wytycznych otrzymanych kilka dni wcześniej z Warszawy. „W załączeniu zwracam 12 teczek ewidencyjnych księży grekokatolickich. Księży tych należy rozpracowywać jako samodzielną grupę – zalecano wrocławskim funkcjonariuszom. – Nastawić się przede wszystkim na ujawnienie ich wzajemnych powiązań, powiązań z klerem gr[eco]kat[olickim] z innych województw i ludnością przybyłą na teren województwa wrocławskiego w ramach akcji «W». Przedsięwzięcia w stosunku do księży gr[eco]kat[olickich] należy uzgodnić z Wydz[iałem] V Dep[artamentu] V MBP” Zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.), Pismo naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP kpt. Józefa Dziemidoka do naczelnika Wydziału V WUBP we Wrocławiu, 20 VII 1951 r., b.p.

² Jan Krochmalczyk (ur. 1927 r.) – funkcjonariusz UB/SB. W aparacie bezpieczeństwa od 1950 r. Słuchacz kursu w ośrodku szkoleniowym w Pleszewie (1950 r.), referent Sekcji 5 Wydziału V WUBP we Wrocławiu (1951–1953), referent Sekcji 1 Wydziału XI WUBP we Wrocławiu (1953 r.), starszy referent Sekcji 1 Wydziału V WUBP we Wrocławiu (1953–1954), słuchacz dwuletniej szkoły oficerskiej (1954–1956), kierownik Delegatury ds. Bezpieczeństwa Publicznego w Strzelinie (1956–1957), zastępca komendanta KP MO w Strzelinie (1957–1959), starszy oficer operacyjny SB KP MO w Świdnicy (1959 r.), oficer operacyjny Wydziału II SB KW MO we Wrocławiu (1959–1960), starszy oficer operacyjny Wydziału II SB KW MO we Wrocławiu (1960–1967), inspektor Wydziału II SB KW MO we Wrocławiu (1967–1970), starszy inspektor Wydziału II SB KW MO we Wrocławiu (1970 r.), p.o. I zastępca komendanta MO ds. SB w Strzelinie (1970 r.), I zastępca komendanta MO ds. SB w Strzelinie (1970–1975). Zwolniony ze służby w 1975 r. w stopniu majora. Por. *Twarze dolnośląskiej bezpieki. Obsada kierowniczych stanowisk Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa na Dolnym Śląsku 1945–1990. Informator personalny*, oprac. P. Piotrowski, K. Szwagrzyk, W. Trębacz, Wrocław 2010, s. 196.

1. [ks.] **Złupko Andrzej** – były z[astępca] administratora apost[olskiego] na całej Łemkowszczyźnie.
2. **ks. Daćko Konstanty**³, s. Michała i Natalii, ur. 23 sierpnia 1903 r., m[iejscowość] Chołowice^b pow. Przemyśl, Ukrainiec, obywatelstwo polskie, wyksz[tałcenie] wyższe duchowne, zawód: ksiądz rz[ymsko]kat[olicki], zam[ieszkały] Bolesławiec.
3. **ks. Szuflat Paweł**⁴, s. Gabriela, ur. 6 kwietnia 1889 r. w Oparówce^c pow. Krosno, Ukrainiec, obywat[elstwo] polskie, wykształcenie wyższe duchowne, zawód: ksiądz rz[ymsko]kat[olicki], wikary, zam[ieszkały] w Strzelinie.
4. **ks. Styczek Aleksy**^d, s. Michała i Justyny z d. Hryńkiw^e, ur. 8 lutego 1903 r., m[iejscowość] Opary^f pow. Jarosław, Ukrainiec, obyw[atelstwo] polskie,

^b W dokumencie błędnie *Chodzniewice*.

^c W dokumencie błędnie *Oporowice*.

^d W dokumencie *Aleksander*. Aleksy Stećków (1906–1988) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Oparach pow. Jarosław, wyświęcony w 1936 r., celebs. Po święceniach wikariusz w Dobrzanach pow. Gródek Jagielloński (1936–1937), a następnie administrator w Rakowej pow. Sambor (1937–1946). Wiosną 1946 r. występował w Starym Samborze przeciwko przymusowemu zjednoczeniu z Kościołem prawosławnym. Aresztowany przez NKWD, zbiegł z aresztu i ukrywał się dzięki pomocy proboszcza łacińskiej parafii w Rakowej, który następnie pomógł mu przedostać się do Polski. Po przekroczeniu granicy przez kilka miesięcy pracował jako wikariusz w łacińskiej parafii Zgórkowice pow. Mielec, a następnie przeniósł się na Dolny Śląsk, gdzie był kapelanem w szpitalu oo. bonifratrów we Wrocławiu. Nie powrócił już do rodzimego rytu, do śmierci posługiwał się nazwiskiem Styczek. W 1946 r. mianowany wikariuszem w Miliczu, lecz wkrótce przeniesiony na stanowisko wikariusza do Tomaszowa Bolesławskiego pow. Bolesławiec, a następnie administratora do Marciszowa pow. Kamienna Góra. Od 1951 r. długoletni administrator w Piławie Dolnej pow. Dzierżoniów. W 1956 r. mianowany kanonikiem. Od 1980 r. na emeryturze. Zm. w Piławie Dolnej i tam został pochowany.

^e W dokumencie błędnie *Józefy z d. Hryczek*.

^f W dokumencie błędnie *Opaki*.

³ Konstanty Daćko (1903–1957) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Chołowicach pow. Przemyśl, wyświęcony w 1926 r., żonaty. Po święceniach administrator w Radocinej pow. Gorlice (1926–1929), Czarnorzekach pow. Krosno (1929–1931) i Łowczykach pow. Rudki (1931–1935). Od 1935 r. proboszcz w Teniatyskach pow. Rawa Ruska. W 1946 r. przeniósł się do pobliskich Prus, gdzie do 1947 r. był administratorem. Aresztowany w trakcie akcji „Wisła” i więziony w areszcie PUBP w Lubaczowie, a następnie osadzony w COP w Jaworznie. W 1948 r. znalazł się w grupie sześciu duchownych wywiezionych z obozu do więzienia na Montelupich w Krakowie, a następnie do więzienia karno-śledczego w Grudziądzu, gdzie był nakłaniany do współpracy (co spotkało się z kategoryczną odmową); wkrótce zwolniony. Po wyjściu na wolność pełnił posługę w obrządku łacińskim, kolejno jako wikariusz w Chojnowie, Kamiennej Górze, Złotorzy, Bolesławcu i Różance k. Bystrzycy Kłodzkiej. Aktywnie rozpracowywany przez organa bezpieczeństwa. Zm. w Różance i tam został pochowany.

⁴ Paweł Szuflat (1899–1981) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Oparówce pow. Krosno, wyświęcony w 1926 r., celebs. Po święceniach administrator w Bednarce pow. Gorlice (1926–1933), Klimkówce pow. Gorlice (1933–1934) i od 1934 r. proboszcz w Małastowie pow. Gorlice. Niechętnie postrzegany przez polskie władze; w sierpniu 1939 r. przez kilka tygodni więziony w Berezie Kartuskiej. W 1947 r. mianowany przez prymasa Augusta Hłonda jednym z dwóch wikariuszy schorowanego ks. Andrzeja Złupki – generalnego wikariusza dla AAL. W ramach akcji „Wisła” wysiedlony do miejscowości Zabór pow. Zielona Góra. Pracował w obrządku łacińskim początkowo jako wikariusz

wykształcenie wyższe duchowne, zawód: ksiądz rz[ymsko]kat[olicki], zam[ieszkały] Kamienna Góra.

5. **ks. Wodonos Jarosław Aleksy**, s. Mikołaja^g i Marii z d. Werhun, ur. 30 marca 1908 r., m[iejscowość] Szumlany^h pow. Podhajce, Ukrainiec, obywatelstwo polskie, wykształcenie wyższe duchowne, zawód: ksiądz rz[ymsko]kat[olicki], zam[ieszkały] w Miliczu.
6. **ks. Machnik Michał**⁵, s. Jerzego i Emilii Śliwińskiej, ur. 27 października 1881 r., m[iejscowość] Kamionka Lasowaⁱ, Ukrainiec, obyw[ate]stwo polskie, wyksz[tałcenie] wyższe duchowne, zawód: ksiądz [rzymskokatolicki], wikary, zam[ieszkały] Duszniki Zdrój pow. Kłodzko.
7. **ks. Haszczak Michał**^j, s. Franciszka i Marii Jedlińskiej, ur. 5 października 1889 r., m[iejscowość] Chyrów pow. Sambor, Ukrainiec, obyw[ate]stwo polskie, zaw[ód]: ksiądz [rzymskokatolicki], wikary, zam[ieszkały] Lubań.
8. **ks. Synówka Stanisław**⁶, s. Andrzeja i Rozalii, ur. 17 kwietnia 1919 r., m[iejscowość] Sadkowice pow. Sambor, Ukrainiec, obywatelstwo polskie, wyksz[tałcenie] duchowne, zawód: ksiądz [rzymskokatolicki], wikary, zam[ieszkały] Wilkanów pow. Bystrzyca.
9. **ks. Korol Karol**⁷, s. Dymitra i Anny Mudrak^k, ur. 21 listopada 1878 r., m[iejscowość] Skopów^l pow. Przemyśl, Ukrainiec, obywatelstwo polskie,

i katecheta w Strzelinie (od 1947 r.), a od 1962 r. jako rezydent w tej miejscowości. Aktywnie rozpracowywany przez organa bezpieczeństwa. Po 1957 r. powrócił do rytu wschodniego i był pierwszym po wojnie greckokatolickim duszpasterzem we Wrocławiu. W 1963 r. otrzymał zgodę na wyjazd do USA, gdzie pełnił posługę w Salem w stanie Massachusetts (1964–1969), a następnie w Woonsocket w stanie Rhode Island (1969–1973). Po powrocie do Polski nie podjął się już pełnienia stałych funkcji duszpasterskich, lecz w miarę swych możliwości nadal niósł posługę wiernym. Zm. we Wrocławiu i tam został pochowany.

^g W dokumencie błędnie *Michała*.

^h W dokumencie błędnie *Szmiany*.

ⁱ W dokumencie błędnie *Kamienica Lasowa*.

^j W dokumencie błędnie *Hyszczak*.

^k W dokumencie błędnie *Mindrachów*.

^l W dokumencie błędnie *Szkopowice*.

⁵ Michał Machnik (1881–1953) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Kamienicy pow. Limanowa, wyświęcony w 1923 r., celebs. Po święceniach wikariusz w Krynicy pow. Nowy Sącz (1923–1927), a następnie w Sołotwinie pow. Nadworna (1927–1947). W ramach akcji „Wisła” przesiedlony na teren Dolnego Śląska, gdzie został wikariuszem w Zieleńcach pow. Kłodzko, a później w Kudowie Zdroju i Czermnej w tym samym powiecie. Zm. w szpitalu w Dusznikach Zdroju, tam też został pochowany.

⁶ Stanisław Synówka (1919–1984) – duchowny rzymskokatolicki. Ur. w Sadkowicach pow. Sambor. W okresie międzywojennym oraz w czasie wojny przebywał we Lwowie. Od 1946 r. w Wilkanowie pow. Kłodzko. Zm. we Wrocławiu i prawdopodobnie tam został pochowany. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

⁷ Karol Korol (1878–1952) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Skopowie pow. Przemyśl, wyświęcony w 1904 r., żonaty. Po święceniach wikariusz w Stebnyku pow. Drohobycz (1904–1908), a później

wykształcenie wyższe duchowne, zawód: ksiądz rz[ymsko]kat[olicki], zam[ieszkały] Chocianów pow. Lubin.

10. **ks. Perehud Telesfor**⁸, s. Antoniego i Marii Ejsmont, ur. 9 stycznia 1892 r., Szanówka k. Żytomierza, Ukrainiec, obywatelstwo polskie, wykształcenie wyższe duchowne, zawód: ksiądz [rzymskokatolicki], zam[ieszkały] Sokołowice pow. Złotoryja.
11. **ks. Chylak¹ Józef**^m, s. Piotra i Kornelii Rudych^m, ur. 7 lipca 1884 r. [w Nowicy] pow. Gorlice, Ukrainiec, obywatelstwo polskie, wykształcenie wyższe duchowne, zawód: ksiądz rz[ymsko]kat[olicki], zam[ieszkały] Ząbkowice [Śląskie].
12. **ks. Jurczyński Jan**¹⁰, s. Dymitra i Anny Michalskiej, ur. 19 stycznia 1901 r., m[iejscowość] Buszkowice pow. Przemyśl, Ukrainiec, obywatelstwo polskie, wykształcenie wyższe duchowne, zawód: ksiądz rz[ymsko]kat[olicki], zam[ieszkały] Cieszków pow. Milicz.

proboszcz w Łące pow. Sambor (1908–1924) i dziekan łączynski (1924 r.). W l. 1924–1935 proboszcz w Krynicy pow. Nowy Sącz, a następnie w Śnietnicy pow. Gorlice (1935–1947). W ramach akcji „Wisła” przesiedlony na Dolny Śląsk, gdzie został wikariuszem łacińskiej parafii w Chocianowie pow. Lubin. Tam też zm. i prawdopodobnie został pochowany.

¹ W dokumencie błędnie *Hylak*.

^m W dokumencie błędnie *Rudy*.

⁸ Telesfor Perehud (1892–1975) – duchowny obrządku bizantyjsko-słowiańskiego. Ur. w Szanówce k. Żytomierza, ukończył seminarium duchowne w Żytomierzu, wyświęcony w 1915 r., celebs. Po święceniach w l. 1916–1939 administrator parafii bizantyjsko-słowiańskich w Torczynie pow. Łuck, Młynowie pow. Dubno, Wiśniówce pow. Łuków, Jałowcu pow. Wilno i Ostrówce. W l. 1940–1945 pracował w rzymskokatolickiej diecezji podlaskiej. Prawdopodobnie krótko więziony przez Niemców. W l. 1945–1946 duszpasterz w powiecie dobrzyńskim, a następnie administracji warmińskiej. W 1951 r. inkardynowany do administracji Dolnego Śląska. Administrator w Sokołowicach pow. Złotoryja (1948–1950), wikariusz w Kwielicach pow. Głogów (1950–1951), administrator w Solnikach Wielkich pow. Oleśnica (1951–1953), Włochach pow. Namysłów (1953–1956) i Topoli (1956–1957). Od 1957 r. na emeryturze. Zm. w Jarosławiu i tam został pochowany.

⁹ Józef Chylak (1884–1962) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Nowicy pow. Gorlice, wyświęcony w 1920 r., żonaty. Po święceniach administrator (1920–1924), a następnie proboszcz w Żeluchowie pow. Nowy Sącz (1924–1935) i w Łosiu pow. Gorlice (1935–1947). Nie poczuwał się do narodowości ukraińskiej, deklarując się jako Łemko. W l. 1944–1947 kilkakrotnie aresztowany przez funkcjonariuszy UB. W ramach akcji „Wisła” wysiedlony na zachodnie ziemie Polski, gdzie przez jakiś czas mieszkał z rodziną, ucząc się obrządku łacińskiego (prawdopodobnie w Bytomiu). Nie powrócił do rodzimego rytu. Inkardynowany do diecezji wrocławskiej. Wikariusz rzymskokatolicki w Ziębicach pow. Ząbkowice Śląskie (1947–1955) i administrator w Ciepłowodach tego samego powiatu (1955–1962). Na początku lat pięćdziesiątych rozpracowywany przez UB. Zm. w Ciepłowodach i tam został pochowany.

¹⁰ Jan Jurczyński (1901–1951) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Buszkowicach pow. Przemyśl, wyświęcony w 1930 r., celebs (według innych źródeł był żonaty, a żona zmarła w czasie okupacji). Po święceniach administrator w Binczarowej pow. Grybów (1930–1932), Roztoce Wielkiej pow. Nowy Sącz (1932–1934) i Smerekowcu pow. Gorlice (1936–1947). W ramach akcji „Wisła” przesiedlony na Dolny Śląsk, gdzie był wikariuszem rzymskokatolickiej parafii w Cieszkowie pow. Milicz. Prowadził

Stwierdziłem

że na terenie woj. wrocławskiego zatrudnionych w pracy duszpasterskiej jest 12 księży byłych gr[eko]kat[olików], wyłaniających się z byłej diecezji przemyskiej, którzy zostali przesiedleni na teren woj. wrocławskiego w ramach akcji „W” i zostali zatrudnieni jako księża w obrządku rz[ymsko]kat[olickim].

Środowisko byłych księży gr[ecko]katolickich – jak stwierdziłem – stanowi najbardziej nacjonalistyczno-reakcyjny odłam kleru dolnośląskiego i utrzymuje nieprzejednane wrogi stosunek do Polski Ludowej i Związku Radzieckiego, oczekując na nową wojnę i przywrócenie Kościoła greckokatolickiego, jednocześnie sięjąc propagandę p[rzeciw]ko obecnej rzeczywistości i partiom politycznym.

Wymienione środowisko jest ściśle ze sobą powiązane, jak również z elementem łemkowskim przybyłym na teren województwa wrocławskiego w ramach akcji „W”, utrzymując ze sobą kontakty i skupiając się wokół zdecydowanego wroga Polski Ludowej ⁿ-ks. Złupki Andrzejaⁿ jako byłego z[astęp]cy administratora apostolskiego na całą Łemkowszczyznę, od którego otrzymuje wytyczne na dalsze prowadzenie wrogiej roboty.

Środowisko to utrzymuje ściśle kontakty z księżmi gr[ecko]kat[olickimi] i elementem łemkowskim osiedlonym w ramach akcji „W” na terenie woj. olsztyńskiego, gdzie ma zagwarantowane miejsce zamieszkania w czasie nowej wojny, gdyż nie uznają ^o-ziem zachodnich^o jako ziem polskich, czym równocześnie nie uznają stabilizacji na ziemiach zachodnich i nie chcą podporządkować się nowo wybranej administracji kościelnej.

ⁿ-Ks. Złupko Andrzejⁿ opiekuje się Łemkami, podtrzymując ich na duchu, każąc cierpieć, oczekiwać przywrócenia Kościoła gr[ecko]kat[olickiego] i czekać na zmiany sytuacji politycznej w kraju. Utrzymuje z nimi ściśle kontakty na terenie pow. Legnica, gdzie poprzez elementy łemkowskie zbiera wiadomości o rozmieszczeniu wojsk Armii Czerwonej na terenie Legnicy. Z tych powodów, że jest chory i nie spełnia pracy duszpasterskiej, wiadomości te może wykorzystywać na prowadzenie wywiadu na rzecz Watykanu.

W związku z powyższym, celem rozpracowania wrogiej działalności ww. byłych księży gr[ecko]kat[olickich]

postanowiłem

też katechezę w miejscowych szkołach. Zm. prawdopodobnie w Cieszkowie i tam został pochowany.

ⁿ-ⁿ W dokumencie zakreślone odręcznie.

^o-^o W dokumencie tu i dalej wielką literą.

na grupujących się księży byłych gr[ecko]kat[olickich] na terenie woj. wrocławskiego założyć środowiskowe rozpracowanie pod kryptonimem „**Wichrzyciele**” i przystąpić do aktywnego rozpracowania.

Ref[erent] Sekcji 5 Wydz[iału] V
WUBP we Wrocławiu^p

Kier[ownik] Sekcji 5 Wydz[iału] V
WUBP we Wrocławiu^r

Odbito w 3 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^p W dokumencie odręczny podpis Jana Krochmalczyka.

^r W dokumencie odręczny podpis Stefana Turleja.

1951 sierpień 6, Wrocław – Plan operacyjnych przedsięwzięć do rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”

Zatwierdzam:
Nacz[elnik] Wydz[iału] V
WUBP Wrocław
[^a]

Ścisłe tajne

**Plan operacyjnych przedsięwzięć
do środowiskowego rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”**

[^b]

Z przeprowadzonej analizy posiadanych ^c materiałów na figurantów rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”, a to: ks. **Złupki** Andrzeja, ks. **Szuflata** Pawła, ks. **Daćki** Konstantego, ks. **Hrebeniaka**^d Jarosława^c oraz innych fig[urantów], wynika, iż przeszli oni na obrz[ądek] rzym[sko]kat[olicki] dlatego, by zakonspirować swoje oblicze nacjonalistyczne.

Wymienieni księża, będąc jeszcze na terenach wschodnich, współpracowali, a nawet bezpośrednio należeli do nacjonalistycznych organizacji ukraińskich, jak UPA-OUN itp.

Np. ks. **Korol** Karol, będąc w pow. Gorlice woj. Rzeszów, kiedy powstały bandy UPA, gościł przywódców tych band i pomagał im materialnie. W czasie, kiedy przywódcy przebywali u wymienionego na plebanii, wokół plebanii chodziły czujki banderowskie, które legitymowały ludzi.

W czasie okupacji fig[uranci], jak np. ^cks. **Szuflat**^c, pomagali i wysługiwali się okupantowi. Po wyzwoleniu prowadzili wrogą robotę przeciw ^epaństwu ludowemu^e.

^a W dokumencie nieczytelny podpis Witolda Dziemskiego.

^b W dokumencie w tym miejscu słabo czytelna adnotacja T[ow.] Roszkowski. Przedstawić swoje wnioski.

^{c-c} W dokumencie podkreślone odręcznie.

^d W dokumencie tu i dalej błędna forma *Hrebeniuk*.

^{e-e} W dokumencie wielką literą.

Po przesiedleniu ich w ramach akcji „W” na tereny ^eziem zach[odnich]^e księża ci nie zaprzestali dalszej swej działalności. Nawiązują pośrednio i bezpośrednio kontakt z działaczami nacjonalistycznymi, z którymi prowadzą wrogą, zakonspirowaną, szpiegowską robotę.

Konkretny fakt z ^cks. **Złupką** Andrzejem^c – b[yłym] ^eadmin[istratorem] apost[olskim]^e na Łemkowszczyźnie, a obecnie zamieszkałym w Kostomłotach pow. Środa Śląska, który po przybyciu do Kostomłotów^f grupował wokół siebie elementy łemkowskie, przebywające w samych Kostomłotach i okolicy. [Ks.] **Złupko** uchodził za chorego (sparaliżowany, leżąc w łóżku). Łemkowie^g ci pod pretekstem pomocy upośledzonemu przychodzili do niego do mieszkania, gdzie [ks.] Złupko odprawiał z nimi modły, przekazując błogosławieństwa itp., pobudzając i utrwalając w nich ducha wytrwałości, przetrzymania tego okresu do chwili powrotu na wschód. Poza tym nawiązał on kontakt z innymi księżmi gr[ecko]kat[olickimi], przebywającymi na innych terenach, jak: z wicedziek[anem] ^cks. **Hajdukiewiczem**^c ze Szprotawy, ^cks. **Szufłatem**^c ze Strzelina, ^cks. **Męcińskim**^c z Olsztyna i innymi, przyjmując ich posłańców, poprzez których otrzymuje i przekazuje różne wiadomości czy informacje. Jedną z takich łączniczek jest ^cob. **Panas** Janina^{1c} z Legnicy ul. Złotogórska [^h] (Łemkyniⁱ), która utrzymuje kontakt z fig[urantem] [ks.] Złupką, przekazując mu – jak wynika z mater[iałów] – wiadomości o stanie i ruchach wojsk ^eradzieckich i polskich^e stacjonujących w Legnicy. Wymieniona **Panas** posiada również krewnych (siostrę) w USA, z którą utrzymuje kontakt korespondencyjny, a której również przekazuje wiadomości o sytuacji w kraju. Dalszym kontaktem fig[uranta] „Z”² (łącznikiem) jest ^cob. **Mandzik** Michał^{3c} z Zimnej Wody pow. Lubin, poprzez którego fig[urant] „Z” kontaktuje się z innymi księżmi gr[ecko]katol[ickimi].

We Wrocławiu w Woszycach w zakonie ss. magdalenek ukrywa się jeden z fig[urantów], czł[onek] bandy UPA, ^cks. **Hrebeniak**^c, który ma być tam kapelanem. Tenże [ks.] **Hrebeniak** – jak wynika z materiałów – ma utrzymywać kontakty z organizacjami ukraińskimi na terenie Dolnego Śląska. W roku 1949 był w kontakcie z bandą UPA na terenie pow. Środa Śląska w m[iejscowości] Szczepanów, gdzie posiadał szwagra, do którego często przyjeżdżał z Warszawy, a który po likwidacji tej bandy został skazany na 15 lat więzienia za działalność w UPA. [Ks.] Hrebeniak natomiast zbiegł i ukrywa się do dzisiaj.

^f W dokumencie tu i dalej błędnie *Kostomłot*.

^g W dokumencie błędnie *Łemki*.

^h Opuuszczono dokładne dane adresowe.

ⁱ W dokumencie błędnie *Łemka*.

¹ Janina Panas – osoba niezidentyfikowana.

² Chodzi o ks. Andrzeja Złupkę.

³ Michał Mandzik – osoba niezidentyfikowana.

pobytu w W[arsza]wie utrzymywał kontakty z fig[urantami] rozp[racowania] krypt. „A-O” (grupa księży gr[ecko]kat[olickich]), jak: ks. **Maćkowie** Włodzimierzem^j, o. **Puszkarskim** Pawłem, ks. **Jaworskim** Emilianem i innymi. Obecnie niewątpliwie prowadzi nadal wrogą działalność, o czym świadczy fakt, iż przebywa niemeldowany. Poza wyżej podanymi fig[urantami] na terenie woj. wrocławskiego przebywają jeszcze inni księża gr[ecko]kat[olickcy], o których dotychczas nie posiadamy danych, a niewątpliwie są oni powiązani z tą grupą księży i prowadzą wspólną działalność wrogą przeciwko ^epaństwu ludowemu^e.

W związku z powyższym, w celu konkretnego rozpracowania wymienionego środowiska księży gr[ecko]kat[olickich] i wykrycia oraz sparaliżowania wrogiej działalności, ujawnienia wszelkich powiązań, kontaktów i prowadzonej obecnie roboty wrogiej, planuje [się]:

a) ^cDo sprawy głów[nego] fig[uranta] ks. **Złupki**^c – opracowano pismo do szefa PUBP Środa Śl[ąska] [z prośbą] o nadesłanie charakterystyki jego obecnej działalności, ustalenia środowiska łemkowskiego powiązanego z fig[urantem] „Z”. [Zalecono] zasięgnąć charakterystyki tych osób, tak miejscowych, jak i pozamiejscowych, sprawdzić osoby te i zarejestrować jako fig[urantów] sprawy. Niezależnie od tego wyjechać osobiście do PUBP i do Kostomłotów w celu zorientowania się w sytuacji w łonie środowiska ks. „Z”. Odbyć kontrolne spotkanie z inf[ormatorem] „Ranny”⁴ (pracował po zagadnieniu bandy w Szczepanowie, a który na terenie Kostomłotów i okolic posiada dużo znajomych z akcji „W”), dać mu odpowiednie zadanie po tym zagadnieniu, dostosowując [je] do jego możliwości. Przez wymienionego informatora „Ranny” można sprawdzić i ustalić, czy ks. Hrebeniak jest [to] ten sam, który przechodził w rozpracowaniu bandy. Ponadto porozumieć się odnośnie ks. „H”⁵ z szefem PUBP Środa Śl[ąska], czy wymieniony przechodził w rozpracowaniu grupy UPA zlikwidowanej w Szczepanowie⁶.

b) ^codnośnie fig[uranta] ks. **Hrebeniaka**^c – przeprowadzić wywiad dla opracowania planu tajnego zdjęcia [go] do werbunku.

Upřednio jeszcze zwrócić się do MBP Dep[artament] V Wydz[iał] V o nadesłanie streszczenia materiałów na ww.

^j W dokumencie błędnie *Władysławem*.

⁴ „Ranny” – informator PUBP, osoba niezidentyfikowana.

⁵ Chodzi o ks. Jarosława Hrebeniaka.

⁶ Chodzi o budzącą wiele kontrowersji tajemniczą, podziemną grupę ukraińską zlikwidowaną przez bezpiekę w 1950 r. Por. J. Syrnyk, *Kim byli „Wołod’ko” i „Biłyj”? O rzekomym istnieniu UPA na terenie województwa wrocławskiego w latach 1947–1951*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2007, nr 1, s. 177–192.

Po uzyskaniu tych danych opracować do werbunku i zawierować na podstawie notatki tow[arzysza] z MBP i protokołów zeznań **Kreta**⁷ i **Stawiskiego**^k.

Powyższe wykona ref[erent] Mazur⁸ do dnia 20 sierpnia br.

c) ^cW sprawie **Panas** Janiny^c (łącniczki fig[uranta] „Z”) – opracować pismo do PUBP Legnica z wytycznymi odnośnie jej aktywnego rozpracowania pod kątem werbunku.

Wykona ref[erent] Mazur do dnia 10 sierpnia br.

d) Ponieważ jeden z figurantów rozpr[acowania] „Wichrzyciele” ^cks. HM^{9-c} jest werbowany, wyjechać do PUBP Lubin, gdzie obecnie on przebywa, i odbyć kontrolne spotkanie w celu zorientowania się co do jego dotychczasowej pracy i możliwości wykorzystania go do rozpracowania środ[owiska] „Wichrzyciele”.

Wykona ref[erent] Mazur do dnia 15 sierpnia br.

e) Odnośnie kontaktu głów[nego] fig[uranta] „Z” z ^cks. **Męcińskim**^c z Olsztyna – opracować pismo do tamt[ejszego] Wydz[iału] V o nadesłanie charakterystyki z uwzględnieniem jego kontaktów z księżmi z naszego terenu, a w szczególności z fig[urantem] „Z”, i powiązań między nimi. Po uzyskaniu potwierdzających danych opracować spójny plan dalszego rozpracowania.

Wykona ref[erent] Mazur do dnia 10 sierpnia br.

f) Po uzyskaniu materiałów z PUBP Gorlice na ks. Sz.P¹⁰ dokonać werbunku [zgodnie] z uprzednio opracowanym planem, co należy uzyskać i w jakim kierunku nastawić go.

Powyższe wykona szef PUBP Strzelin wspólnie z ref[erentem] Mazurem do dnia 23 sierpnia br.

^k W dokumencie błędnie *Stawiński*. Nikifor Stawiski, „Skiba” – ur. w Banicy pow. Gorlice. Nie był wcześniej związany z ukraińskim podziemiem. W ramach akcji „Wisła” przesiedlony do Szczepanowa pow. Środa Śląska. Członek tajemniczej grupy stworzonej i kierowanej przez nieznanego bliżej „Wołod’kę”. Aresztowany w 1950 r. i skazany na 15 lat więzienia. Zwolniony w 1956 r. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

⁷ Jan Kret, „Biłyj” (?–1986) – członek tajemniczej grupy stworzonej i kierowanej przez nieznanego bliżej „Wołod’kę”. Aresztowany i skazany w 1950 r. przez WSR we Wrocławiu na karę śmierci, zamienioną następnie na dożywotnie więzienie. Zwolniony w 1955 r. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

⁸ Mazur – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

⁹ Chodzi o ks. Michała Haszczaka.

¹⁰ Chodzi o ks. Pawła Szufłata.

g) Ustalić i ująć na ewidencję wszystkich księży gr[ecker]kat[olickich] przebywających na terenie woj. wrocławskiego, założyć na nich teczki ewidencyjne, zasięgnąć charakterystyki od odnośnych PUBP, na których terenie wymienieni przebywają, z uwzględnieniem ich działalności i powiązania z fig[urantami] już będącymi w rozpracowaniu „Wichrzyciele”.

Wykona ref[erent] Mazur do dnia 30 sierpnia br.

h) Nastawić agenturę sprawdzoną z środowiska lwowskiego na ks[ięży] gr[ecker]kat[olickich] w celu rozpracowania ich z tej strony i powiązań.

Przedsięwzięcie to wykona nacz[elnik] Wydz[iału] V Dziemski¹¹
i kier[ownik] Sekc[ji] 5 Wydz[iału] V tow. Turlej¹².

i) Nastawić na głów[nego] fig[uranta] „Z” i innych figurantów rozpracowania „Wichrzyciele” inf[ormatora] „**Buk**”, będącego na kontakcie tow. kier[ownika] Sek[cji] 3 Wydz[iału] V Wołkowicza¹³.

j) Zwrócić się do Wydz[iału] III w m[iejscu] o informację, jakimi dysponują materiałami na księży gr[ecker]kat[olickich] po zagadnieniu rozpracowa-

¹¹ Witold Dziemski (ur. 1924 r.) – funkcjonariusz UB. Starszy referent Sekcji 5 PUBP w Ciechanowie (1945 r.), słuchacz CS MBP w Łodzi (1945–1946), referent Sekcji 1 Wydziału Personalnego MBP (1946–1947), starszy referent Sekcji 1 Wydziału I Biura Personalnego MBP (1947–1948), starszy referent Sekcji 5 Wydziału V WUBP w Białymstoku (1948 r.), kierownik Sekcji 5 Wydziału V WUBP w Białymstoku (1948 r.), kierownik Sekcji 5 Wydziału V WUBP we Wrocławiu (1948–1950), zastępca naczelnika Wydziału V WUBP we Wrocławiu (1950–1951), naczelnik Wydziału V WUBP we Wrocławiu. Od 1950 r. kapitan, zginął w wypadku motocyklowym. Por. *Twarze dolnośląskiej bezpieki...*, s. 142.

¹² Stefan Turlej (ur. 1924 r.) – funkcjonariusz UB/SB. W aparacie bezpieczeństwa od 1945 r. Referent Sekcji 2 PUBP w Żarach (1945–1947), starszy referent i p.o. szef PUBP w Górze Śląskiej (1947 r.), zastępca i p.o. szef PUBP w Oleśnicy (1947–1949), referent Referatu 5 Wydziału Miejskiego WUBP we Wrocławiu (1949–1950), referent Sekcji 5 Wydziału V WUBP we Wrocławiu (1950 r.), starszy referent Sekcji 5 Wydziału V WUBP we Wrocławiu (1950–1951), kierownik Sekcji 5 Wydziału V WUBP we Wrocławiu (1951–1952), zastępca naczelnika Wydziału V WUBP we Wrocławiu (1952–1953), naczelnik Wydziału XI WUBP we Wrocławiu (1953–1954), słuchacz Szkoły Specjalnej w Moskwie (1954–1955), zastępca kierownika WUdsBP w Olsztynie (1955 r.), naczelnik Wydziału VI UdsBP dla m.st. Warszawy (1955–1957), naczelnik Wydziału II KM MO w Warszawie (1957–1958), drugi zastępca komendanta ds. bezpieczeństwa KM MO w Warszawie (1958–1959). Zwolniony ze służby w 1959 r., ponownie przyjęty w 1969 r. Inspektor Grupy III Departamentu II MSW (1969–1972), starszy inspektor Grupy przy Wydziale III Biura Paszportów i Dowodów Osobistych MSW (1972–1973), starszy inspektor Grupy IV Departamentu III MSW (1973–1974), starszy inspektor Grupy do Zleceń Specjalnych Departamentu III MSW (1974 r.), starszy inspektor Wydziału VIII Departamentu IV MSW (1974–1981), zastępca naczelnika Wydziału VIII Departamentu IV MSW (1981–1984), zastępca naczelnika Wydziału V Departamentu VI MSW (1984–1985), naczelnik Wydziału V Departamentu VI MSW (1985–1989). Zwolniony ze służby w 1989 r. w stopniu pułkownika. Por. *Twarze dolnośląskiej bezpieki...*, s. 295–296.

¹³ Ignacy Wołkowicz – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

nia org[anizacji] UPA. Uzyskać odpisy takowych, ewentualnie streszczenie mater[iałów].

Wykona ref[erent] Mazur do dnia 15 sierpnia br.

W zależności od uzyskania wyników w myśl wyżej nakreślonego planu przedsięwzięć opracowany zostanie dalszy plan już konkretny, którego odpis prześlemy dla MBP Dep[artament] V Wydz[iał] V.

Opracował:
Ref[erent] Sekcji 5 Wydz[iału] V
WUBP Wrocław
[1]

Zgadzam się:
Kier[ownik] Sekcji 5 Wydz[iału] V
WUBP Wrocław
[1]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

¹ W dokumencie odręczny podpis referenta Mazura.

¹ W dokumencie odręczny podpis referenta Tomali.

1951 sierpień 22, Olsztyn – Notatka służbowa kierownika Sekcji 2 Wydziału III Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie ppor. Henryka Justyńskiego dotycząca ks. Jerzego Męcińskiego

[^a]

Ścisłe tajne

Notatka służbowa

dot. sprawy księdza greckokat[olickiego], obecnie rzym[sko]kat[olickiego] Męcińskiego Jerzego i towarzyszy rozpracowywanych przez Referat III PUBP w Ostródzie

Analizując sprawę przesłaną przez Referat III PUBP w Ostródzie na księdza greckokat[olickiego], obecnie rzym[sko]kat[olickiego] i towarzyszy, na podstawie agencyjnych danych stwierdziłem, że:

Męciński Jerzy, ksiądz greckokat[olicki], obecnie rzym[sko]kat[olicki], syn Apolinarego i Marii, ur. w 1885 roku, obecnie zamieszkały w Ostródzie przy ul. Sienkiewicza [^b]

mieszkając przed 1939 rokiem na terenie ziem wschodnich, już prowadził wrogą robotę nacjonalistyczną w postaci przeobrażania kazań religijnych, które wygłaszał, na polityczne, zaszczepiając politykę nacjonalistyczną wśród ludności ukraińskiej. Jaką działalność prowadził w czasie okupacji na tamtejszych terenach, tego dotychczas nie ustalono.

Po wyzwoleniu terenu powiatu Hrubieszów wspomniany [ks.] Męciński współpracował z nielegalną organizacją OUN-UPA, względnie do niej należał (bliższych danych brak), o czym świadczy fakt niepotwierdzony, że [u] ww. w kościele podczas rewizji prowadzonej przez Wojsko Polskie znaleziono magazyn broni¹. Ksiądz Męciński w obawie przed aresztowaniem wraz z żoną własnymi końmi z tamtejszego terenu uciekał na teren Ziemi Odzyskanych, lecz w wyniku pościgu

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie z wpisaną odręcznie liczbą dzienną pisma FR-564/50. Poniżej dopisek na maszynie Wydział III Sekcja 2.

^b Opuszczono dokładne dane adresowe.

¹ Te i inne stwierdzenia dotyczące duchownego są nieprawdziwe.

za ww. ze strony Wojska Polskiego miał być złapany i siedział w COP w Jaworznie. Z [powodu] braku materiałów [obciążających] został zwolniony.

Z posiadanych materiałów wynika, że ksiądz Męciński posiadał dzieci oraz zięcia greckokat[olickiego], który w obawie przed aresztowaniem ze strony ^corganów bezpieczeństwa p[ublicznego]^c w 1946 roku zbiegł na teren USA, gdzie do obecnej chwili zamieszkuje, a pozostała rodzina ma przebywać w Monachium.

Obecnie ksiądz Męciński z ww. utrzymuje kontakt korespondencyjny, w wyniku czego otrzymuje czasopisma i literaturę w języku ukraińskim, a następnie rozsiewa wrogą propagandę antypaństwową.

W wyniku rozpracowania ww. przy pomocy sieci agencji-informacyjnej – inf[ormatorów] ps. „Zenia”, „Piekarz” i „Skowronek”² – stwierdzono, że ksiądz Męciński w obecnej chwili utrzymuje szerokie kontakty z członkami i współpracownikami OUN-UPA, jak Brodziuk Maksymilian³, który na teren powiatu Ostróda przybył drogą nielegalną z powiatu Hrubieszów i ożenił się z Kluczkowską Olgą⁴ – łączniczką OUN-UPA, która przez Wojskowy Sąd Rejonowy^d w Olsztynie została skazana na 10 lat więzienia, Diaków Grzegorz⁵, obecnie zamieszkały w Lupawkach pow. Bytów, który w prasie poszukiwał ukrywających się członków OUN-UPA, Kotys^e Janina, współpracowniczką OUN-UPA, córka księdza greckokat[olickiego], który w 1950 r. zmarł w Ostródzie⁶, obecnie pracująca w PAGETE w Ostródzie, Korolczuk Piotr⁷, podejrzany o przynależność do OUN-UPA, zam[ieszkały] w Makrutach gm. Biesal powiat Ostróda, i jego żona Anastazja – była gospodyni [ks.] Męcińskiego, podejrzana również o współpracę z UPA, Nowosad Jan⁸, podejrzany o przynależność do organizacji i utworzenie ponowne takowej na terenie powiatu Ostróda, oraz wielu innymi, których dokładnie dotychczas nie ustalono.

^{c-c} W dokumencie wielką literą.

^d W dokumencie błędnie *Rejonowy Sąd Wojskowy*.

^e W dokumencie błędnie *Kotes*.

² Wymienionej agentury nie udało się zidentyfikować. Odpisy jej doniesień zob. m.in. AIPN Bi, 0089/1520, Doniesienie informatora „Skowronek”, 7 V 1950 r., k. 1; *ibidem*, Doniesienie informatora „Zenia”, 14 VIII 1950 r., k. 2; *ibidem*, Doniesienie informatora „Zenia”, 29 X 1951 r., k. 9.

³ Maksymilian Brodziuk (1914–?) – członek ukraińskiego podziemia. Ur. w Korczminie pow. Rawa Ruska (po 1944 r. pow. Tomaszów Lubelski). Członek OUN. Od lata 1946 r. do jesieni 1947 r. referent gospodarczy III Okręgu OUN. Po akcji „Wisła” przedostał się na Warmię, gdzie próbował się zalegalizować. Aresztowany przez MBP. Dalsze losy nieznane.

⁴ Olga Kluczkowska, „Orysia”, „Odarka” – członkini ukraińskiego podziemia. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić.

⁵ Grzegorz Diaków – osoba niezidentyfikowana.

⁶ Informacja nieścisła, ks. Emilian Kotys zmarł w 1949 r. Wspomniana w dokumencie Janina Kotys to w rzeczywistości Iwanka Kotys, aresztowana razem z ojcem i uwięziona w COP w Jaworznie. Po zwolnieniu mieszkała w Ostródzie.

⁷ Piotr Korolczuk – osoba niezidentyfikowana.

⁸ Jan Nowosad – osoba niezidentyfikowana.

Ww. w obecnej chwili ściśle ze sobą prowadzą kontakty koleżeńskie oraz schodzą się i prowadzą jakieś nieustalone dyskusje potajemnie.

Oceniając powyższe, należy stwierdzić, że [ks.] Męciński może być w obecnej chwili wykorzystywany przez siatkę szpiegowską nacjonalistów ukraińskich, z polecenia której może prowadzić wrogą robotę na tutejszym terenie [f].

W związku z powyższym, dla dokładniejszego rozszyfrowania i poznania metod działalności powyższej grupy, należy wykonać następujące czynności:

1. Zebrać dokładne dane personalne o wszystkich osobach obecnie utrzymujących kontakty z księdzem Męcińskim, ustalając osobiste kontakty tychże osób oraz dokładne życiorysy z uwzględnieniem dokładnego miejsca zamieszkania.
2. Księdza Męcińskiego i Brodziuka Maksymiliana poddać opracowaniu po linii Wydziału II WUBP w Olsztynie celem ustalenia kontaktów korespondencyjnych.
3. Przez informatorów ps. „Piekarz”, „Zenia”, „Skowronek” należy ustalić oraz odebrać obszerne doniesienia o działalności ww. oraz osób związanych z nim na terenie poprzedniego miejsca zamieszkania. Doniesienia winny być odebrane oddzielnie na każdego figuranta.
4. Wystosować pismo do powiatu Bytów woj. Koszalin celem przeprowadzenia wywiadu na Diaków Grzegorza, podając jako powód kontakty rozpracowywanego [ks.] Męcińskiego Jerzego, po ustaleniu przesłać odpisy materiałów celem rozpracowania Diakowa przez tamtejszy PUBP.
5. Zwrócić się do Wydziału III WUBP w Olsztynie celem ustalenia więźniów odbywających karę więzienia na terenie województwa olsztyńskiego, którzy znają księdza Męcińskiego i jego towarzyszy, celem przesłuchania takowych na okoliczność ww.
6. Z podobnym pismem zwrócić się do Wydziału III o zebranie wszechstronnych danych od sieci ag[enturalno]-inf[ormacyjnej] na [ks.] Męcińskiego i towarzyszy.
7. Wystosować pismo do PUBP w Kętrzynie celem wzięcia w intensywne rozpracowanie córki księdza greckokat[olickiego] Kolankowskiej⁹, przechodzącej jako kontakt z ks. Męcińskim.
8. Wszystkie osoby przechodzące w kontakcie [ks.] Męcińskiego należy sprawdzić w Wydziale II tut[ejszego] urzędu i – [o] ile ktoś z kontaktów jest rozpracowywany przez inny PUBP – należy zażądać materiałów na wymienioną osobę.

^f W dokumencie u dołu karty odręczny dopisek *Wydz[iał] „C” KW MO Olsztyn. Nr 1960/57.*

⁹ Prawdopodobnie chodzi o Darię Kolankowską, córkę ks. Aleksego Kolankowskiego.

9. Posiadając dokładne dane personalne, należy napisać pismo do Wydziału III WUBP w Olsztynie, który z kolei winien napisać pismo do MBP z zapytaniem, czy na powyższe osoby nie posiadają komprmateriału.

Po wykonaniu powyższych czynności należy spośród tegoż środowiska wytypować odpowiedniego kandydata na werbunek w zależności od możliwości i warunków przyszłej współpracy.

Z chwilą pozytywnego zebrania komprmateriałów na [ks.] Męcińskiego i jego towarzyszy należy w późniejszym okresie założyć wstępne agencyjne rozpracowanie.

Kierownik Sekcji 2 Wydziału III WUBP
w Olsztynie
(-) Justyński Henryk¹⁰, ppor.

Źródło: AIPN Bi, 0089/1520, k. 9–12, oryginał mps.

¹⁰ Henryk Justyński – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

1951 październik, Wrocław – Raport funkcjonariuszy Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu z przebiegu rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”

[^a]

Ściśle tajne
Egz. nr [^b]

Do
Naczelnika Wydziału V Dep[artamentu] V MBP
w Warszawie

Raport

o przebiegu środowiskowego rozpracowania kryptonim „Wichrzyciele”
– ^ckler greckokatolicki^c

W okresie sprawozdawczym odnośnie środowiskowego rozpracowania kryptonim „Wichrzyciele” materiałów świadczących o wrogiej działalności głównego figuranta ks. „Z”¹ oraz pozostałych figurantów nie uzyskano.

W[edłu]g nadesłanych przez poszczególne PUBP charakterystyk na figurantów sprawy „Wichrzyciele”, te nie ujawniły żadnej ^cdziałalności^c wrogiej. Stwierdzono, że księża b[yli] gr[ecker]kat[olicki] (obecnie przeszli na obrząd[ek] rz[ymsko]kat[olicki]) nie budzą żadnych podejrzeń. Stosunek ich do władz państwowych i rządu jest pozytywny (pozornie), biorą udział w akcjach organizowanych przez księży patriotów, apel pokoju podpisali. Faktycznego oblicza swego na zewnątrz nie ujawniają. Jedynie ich kontakty osobiste budzą podejrzenie prowadzenia przez nich zakonspirowanej działalności, o czym podaje inf[ormator] „Buk”, lecz ze względu na brak agentury w łonie samego kleru gr[ecker]kat[olickiego] nie jesteśmy w stanie ujawnić wrogiej roboty. Sam inf[ormator] „Buk” nie ma odpowiedniego dotarcia do ks[ięży] gr[ecker]kat[olickich], a tym samym nie ma możliwości rozpracowania ich.

^a W lewym górnym rogu odręczna dekretecja Tow. Roszkowski i nieczytelna parafa.

^b W dokumencie brak numeru.

^{c-c} W dokumencie dopisane odręcznie.

¹ Chodzi o ks. Andrzeja Złupkę.

Zaplanowane przedsięwzięcia do sprawy „Wichrzyciele” zostały wykonane, ale nie w zupełności i nie dały pożądaných wyników.

Planowany werbunek przez PUBP Strzelin – ks. Szuflat^d – nie doszedł do skutku (brak materiałów kompr[omitujących] do złamania kandydata), tym bardziej, że już w roku 1949 były próby werbowania ww., jednak nie zawerbowano go. Obecnie rozmowę z kandydatem Sz[uflatem] przeprowadził osobiście ref[erent] Sekcji 5 Wydz[iału] V Mazur, która [to rozmowa], mimo odpowiednich metod, nie dała rezultatów. Kandydat Sz[uflat] swym zachowaniem starał się wykazać [że jest] lojalnym i – jak stwierdził – jest pewny, że państwo nie ma do niego żadnych zastrzeżeń, gdyż nigdy wrogo nie występował, a przeciwnie, bierze udział we wszelkich akcjach, zjazdach itp. Wtedy zwrócono uwagę na księży patriotów – lojalnych – którzy występowali przez radio, na zjazdach oraz dawali swe oświadczenia do prasy, solidaryzując się z uchwałami rządu w sprawie zniesienia tymczasowości² i na pytanie, czy on – jako ksiądz lojalny – złożyłby takie oświadczenie, powiedział, że „to byłoby dla niego poniżające, gdyż on i tak ma zaufanie u władz”, zresztą wykazuje to swoim zachowaniem.

Ponieważ dalsza rozmowa była bezcelowa, postanowiono skontaktować go z szefem tamtejszego urzędu celem utrzymania kontaktu poufnego, a jednocześnie dano wytyczne w kierunku aktywnego rozpracowania go celem zdobycia materiałów i w przyszłości jednak wykorzystać go operatywnie, gdyż jest to charakterystycznie podejrzliwy typ.

W myśl powyższych przedsięwzięć nie uzyskano dotychczas odpowiedzi na wysłane pisma do WUBP Olsztyn [oraz] PUBP Szprotawa i Lubin w sprawie figurantów ks. **Męcińskiego**^e z Olsztyna, ks. **Hajdukiewicza** ze Szprotawy i Łemka ob. **Mandzika Michała**.

W sprawie ks. **Hrebeniaka**^f przeprowadzono wywiad, w trakcie którego stwierdzono, iż ww. nie jest meldowany. Możliwości sprawdzenia u zakonnic w Wojczycach na razie nie mamy, jednak w tym kierunku nasze przedsięwzięcia kierujemy, by drogą kombinacji ustalić i przeprowadzić rozmowę w kierunku wykorzystania operatywnego.

Poza tym innych charakterystycznych momentów świadczących o wrogiej działalności figurantów rozpracowania w okresie sprawozdawczym nie zanotowano.

^d W dokumencie tu i dalej błędnie *Szuflad*.

^e W dokumencie błędnie *Mięcińskiego*.

^f W dokumencie błędnie *Hrebeniuka*.

² Chodzi o akcję władz komunistycznych krytykujących brak uznania przez Watykan powojennych granic Polski oraz ustanowienie w 1945 r. przez prymasa Hlonda na ziemiach zachodnich i północnych Polski tymczasowej administracji kościelnej.

Plan przedsięwzięć operacyjnych, jaki został opracowany do powyższego opracowania³, a który został wysłany wam, pozostaje na dalszy okres, a który nastawimy się zrealizować i o wynikach podamy w następnym raporcie.

Ref[erent] Sekcji 5 Wydz[iału] V
WUBP Wrocław^g

Kier[ownik] Sekc[ji] 5 Wydz[iału] V
WUBP Wrocław^h

Naczelnik Wydz[iału] V
WUBP Wrocław

Odbito w 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^g W dokumencie odręczny podpis referenta Mazura.

^h W dokumencie odręczny podpis Stefana Turleja.

³ Zob. dok. nr 61.

1951 listopad 22, Warszawa – Agenturalne doniesienie informatora ps. „Buk”
dotyczące Kościoła greckokatolickiego

Źródło: „Buk”

Przyjął: LT z FCd

[^a]

Ag[enturalne] doniesienie
Sprawy gr[ecko]kat[olickie]

Kościół gr[ecko]kat[olicki] w Polsce właściwie istnieje. Sprawa tego Kościoła do dziś [jest] w Polsce nierozwiązana. Po odcięciu od Polski Lwowa – metropolia gr[ecko]kat[olicka] przestała istnieć, ale wierni pozostali w Polsce. Do 1946 r. istniała faktycznie diecezja gr[ecko]kat[olicka] w Przemyślu i Administratura [Apostolska]^b w Sanoku. Ta ostatnia istniała aż do czerwca 1947 r. Biskup przemyski Kocyłowski i jego pomocnik biskup Łakota znaleźli się z częścią kapituły w ZSRR. Szereg księży z okolic [^c] Lubaczowa, Jarosławia, Przemyśla, Sanoka – w sumie ponad 300. Część poszła z bandą UPA do Czechosłowacji, a stamtąd na Zachód¹, a część – wyżej 100 – jest w szeregach kleru rzym[sko]kat[olickiego] w Polsce, najwięcej w wojew[ództwie] olsztyńskim, zielonogórskim i wrocławskim. Hierarchia Polska z biskupem Milikiem² z Wrocławia i biskupem z Gorzowa [Wielkopolskiego] tak sprawą pokierowała, że księża, mimo że przybrali rzymskie szaty, są faktycznie dalej związani z gr[eko]katolikami, których na zachodzie jest bardzo dużo. Księża ci podtrzymują ten naród. Udzielają im posług religijnych często w języku ukraińskim, wnikają w życie prywatne swoich parafian i bardzo często ich

^a Z lewej strony u dołu nieczytelna odręczna adnotacja.

^b W dokumencie fragment wy kropkowany, wpisano prawdopodobne wyrazy.

^c W dokumencie niezrozumiały wyraz *sokoła*.

¹ Informacje nieprawdziwe.

² Karol Milik (1892–1976) – duchowny rzymskokatolicki. Ur. w Renardowicach, wyświęcony w 1915 r. Po święceniach kapelan wojskowy, po 1918 r. dyrektor Towarzystwa Czytelni Ludowych w Poznaniu. Od 1945 r. rektor kościoła św. Jana Kantego w Poznaniu. Od lipca 1945 r. wikariusz kapitulny archidiecezji wrocławskiej, erygował Wyższe Seminarium Duchowne we Wrocławiu. W 1951 r. odsunięty przez władze komunistyczne i internowany. Po zwolnieniu przebywał u sióstr Sacré Coeur w Pobiedziskach k. Poznania. Od 1957 r. mieszkał w Gorzowie Wielkopolskim, zasiadał w Trybunale Prymasowskim w Warszawie oraz pracował w Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski. Zm. w Gorzowie Wielkopolskim, pochowany został we Wrocławiu.

odwiedzają. Dziś każde dziecko gr[ecko]kat[olickie], czy to łemkowskie, czy z okolic Przemyśla, wie, gdzie jest jego ksiądz i że on z całej duszy zająłby się narodem, ale nie może, bo władze nie pozwalają. Niektórzy Łemkowie gr[eko]kat[olicy] jadą, ażeby swemu księdzu zawieźć ostatni grosz na utrzymanie.

Sami księża gr[ecko]kat[olicy] zajęli pozycję wyczekującą i wśród wiernych propagują tymczasowość. Wiem o tym jak najdokładniej z codziennej praktyki związanej z moim urzędem. Żaden ksiądz gr[ecko]kat[olicki] nie zabrał ze sobą nic z cerkwi, ale spakował i zdeponował u rzymskich księży na łemkowszczyźnie z prośbą o przechowanie, zanim wrócą. Taki olbrzymi skład jest jeden w Gorlicach u prałata Litwina³, drugi w Sękowej pow. Gorlice i tak aż po Krynicę.

Jak dawniej, tak i teraz prawdziwi polscy księża nie lubią księży ukraińskich, ale ich znoszą. Swego czasu spytałem osobiście (o czym już pisałem) księdza Długoleckiego⁴ z Miłoradzic pow. Lubin, dlaczego cierpią tych księży. Odpowiedział mi, że papież obecny nazywa księży gr[ecko]kat[olickich] „biednymi męczennikami XX wieku za wiarę Chrystusową i namiestnika Chrystusowego” i przez kard. Sapiehę⁵ przesłał dla nich specjalne błogosławieństwo. Uważam, że byłoby dobrą rzeczą użyć przeciw nim instytucje księży prałatów. Oni nie liczą się z niczym, a w swoim gronie mają poważną ilość członków b[yłych] gr[eko]kat[olików], o czym mi mówił ks. Rorem⁶ z Lubania.

Podtrzymujących na duchu tych księży jest jeszcze kilku: ks. Deńko, ks. Złupko, ks. Łycyniak i ks. Hrynyk. ^d-ci wspomniani to już z wyższego kleru, a ostatni ks. Hrynyk moim zdaniem będzie gdzieś na parafii w okolicy Krakowa na inne nazwisko^d. Został jeden i w samym Przemyślu i co niedziela oo. karmelici pozwalają mu odprawić mszę w jednej z kaplic zamkniętych, w obrządku gr[ecko]kat[olickim]⁷.

^{d-d} W dokumencie podkreślone odręcznie.

³ Litwin – duchowny rzymskokatolicki, brak bliższych danych.

⁴ Długolecki – duchowny rzymskokatolicki, brak bliższych danych.

⁵ Adam Stefan Sapieha (1867–1951) – duchowny rzymskokatolicki, arcybiskup metropolita krakowski, kardynał. Ur. w Krasiczynie. Studiował na Uniwersytecie Wiedeńskim, Uniwersytecie Jagiellońskim, w Instytucie Katolickim w Lille we Francji, na Uniwersytecie Jezuickim w Innsbrucku oraz w seminarium duchownym we Lwowie. Wyświęcony w 1893 r. Po święceniach kapłan u ss. Niepokalanego Poczęcia NMP w Jazłowcu pow. Buczacz, a później duszpasterz w Skale pow. Kraków. W 1895 r. wyjechał na studia do Rzymu, gdzie uzyskał doktorat z prawa kanonicznego i cywilnego. Po powrocie do kraju sekretarz sądu metropolitalnego, egzaminator prosynodalny i wicerektor seminarium duchownego we Lwowie. Od 1903 r. wikariusz we Lwowie oraz kanonik Kapituły katedralnej. W 1906 r. powołany do Rzymu na stanowisko szambelana papieskiego. Od 1911 r. ordynariusz diecezji krakowskiej, od 1926 r. arcybiskup metropolita krakowski. W czasie II wojny światowej, pod nieobecność prymasa Augusta Hlonda, faktycznie stał na czele Kościoła rzymskokatolickiego w Generalnym Gubernatorstwie. Od 1946 r. kardynał. Zm. w Krakowie, pochowany został w katedrze wawelskiej.

⁶ Tak w dokumencie, prawdopodobnie chodzi o ks. Antoniego Lorenca. Zob. też dok. nr 76.

⁷ Informacja nieprzypadkowa. W Przemyślu msze „przy drzwiach zamkniętych” odprawiał sporadycznie ks. Sylwester Krupa. Nabożeństwa te odbywały się w kaplicy kościoła oo. albertynów.

Sam metropolita tutaj nic nie poradzi. Gdyby parafie na zachodzie były zorganizowane, a księża mieli zabezpieczony byt, to coś i z tego byłoby. Dzisiaj księża rzym[sko]kat[oliccy] opływają w gotówkę. Parafie mają zorganizowane, ludność mieszka w dużych skupieniach, jest elementem panującym u siebie w domu. Łemkowie i Ukraińcy [są] rozbici – rozsiani często po 3–4 domy, a największe skupienie to 15 domów. Zebrać to wszystko i zgromadzić koło świątyni zrujnowanej to nie taka łatwa sprawa. Ksiądz prawosławny musi często iść pieszo kilkanaście kilometrów. Ludność łemkowska jest jeszcze w tym szczęśliwym położeniu, że śmiało używa swego języka, a władze odnoszą się do Łemków o wiele lepiej aniżeli do Ukraińców zza Sanu. Tamci swego języka nie używają. ^dWychowani w duchu szowinizmu i skrajnego nacjonalizmu, nienawidzą języka polskiego, którym mówią, nienawidzą obrządku, w którym modlą się, często nawet w czasie spowiedzi zgrzytają zębami z przekleństwem na ustach, gotowi w odpowiedniej chwili do odwetu ^d. Tęsknią za cerkwią, a boją się, ^dbo puszcza ktoś takie brednie, że każdy prawosławny pojedzie do Rosji ^d. Ostatnio z okolic Rudnej-Gwizdanowa, Głogowa, Chojnowa, Poznania itd. było u mnie kilka delegacji czysto gr[ecko]kat[olickich] z prośbą, ażeby u nich zakładać parafię. Niczego zrobić nie można, bo nie ma księży. Uważam za wskazane prosić patriarchę Aleksego⁸, ażeby z galicyjskich księży, którzy obecnie są nieczynni, prosić przynajmniej o dzisieju. Wówczas wziąłbym na siebie ciężar pokierowania nimi, ażeby wydrzeć z rąk rzym[sko]kat[olickich] przynajmniej pół miliona dusz. Trochę zrobią [protestanci]^b, trochę narodowcy, ale na Ziemiach Odzyskanych głos decydujący powinniśmy mieć my. Dokładnego rozmieszczenia, za małymi wyjątkami, parafii obsadzonych przez gr[ecko]kat[olickich] księży nie znam. Każdy urząd wojewódzki ma dokładne dane o nich i może podać. Czy nie byłoby wskazane wyjąć różne, nawet moje zapiski, dodać do tego swoje spostrzeżenia i wytoczyć egzamin ks. Szuflatowi z woj. wrocławskiego? Materiał jaki jest – wystarczający. Wystarczy mu powiedzieć, że pojedzie do Rosji, a będzie prawosławnym za kilka dni. Na drugi plan pójdzie ks. Hajdukiewicz itd.

Sprawę rozwoju parafii prawosławnych na zachodzie hamują i w niektórych urzędach, np. p[an] Wojdak⁹ – ref[erent] woj[ewódzki] wyznaniowy latami trzymając wnioski o stworzenie parafii. Przed dwoma laty dałem tam wniosek o uwłaszczenie parafii w Laskowicach powiat Oława i do dziś nie ma odpowiedzi. Kościół rzymski

⁸ Aleksy I [Siergiej Simański] (1877–1970) – duchowny prawosławny, biskup, metropolita, patriarcha. Ur. w Moskwie w rodzinie szlacheckiej. W 1901 r. złożył śluby zakonne. W l. 1904–1913 pracował w seminariach zakonnych w Tule i Nowogrodzie. Od 1913 r. sufragan diecezji nowogrodzkiej, a następnie biskup jamburski i wikariusz diecezji piotrogrodzkiej. W 1923 r. aresztowany i skazany na trzyletnie zesłanie do Kazachstanu. Po zwolnieniu tymczasowy zarządca diecezji nowogrodzkiej, od 1933 r. metropolita leningradzki. Od 1945 r. zwierzchnik Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Zm. w Pieriedielkinie, pochowany został w Moskwie.

⁹ Wojdak – osoba niezidentyfikowana.

zajmuje z łatwością świątynie, często po kilka w jednej miejscowości, ażeby tylko nie dopuścić do zajęcia przez prawosławnych. Przed trzema miesiącami wniosłem podanie o nauczanie religii. Do dziś dnia nie otrzymałem pozwolenia. Dostała natomiast pozwolenie katechetka w tej szkole, gdzie mieszkam. Pierwsza jej lekcja była nie o Bogu, ale o papieżu. Szczególnie na Ziemiach Odzyskanych należy spowodować, ażeby władze powiatowe przy najbliższej okazji przypominały ludności o dekreście mówiącym o równouprawnieniu wyznań. To konieczne, bo poza prasą i tymi, którzy ją czytają, nikt o tym nie wie.

Jeżeli nie da się nam skłonić księży b[yłych] gr[eko]kat[olików] do powrotu do nas, to dla spokoju należy położyć nacisk na władze kościelne, ażeby zabrały tych księży albo do Polski centralnej, albo wprost [należy ich] usunąć. Ludność prawdziwie polska na zachodzie ich nienawidzi, ale prawdziwie polskiej ludności na zachodzie [jest] mało – wszystko zza Buga i przeważnie albo na innych papierach, albo gr[eko]kat[o]licy, albo prawosławni. O tym Kościół rzymski dobrze wie, ale chodzi o ilość i o dochód, a nie jakość parafian. W b[yłej] Wschodniej Małopolsce ze Lwowem na czele sprawa przejścia na prawosławie poszła łatwiej chociażby z tego względu, że Lwów przyjął Unię dopiero 130 lat temu, zaś diecezja przemyska i Łemkowie ponad 300 lat. Tutaj obrządek został [zlatynizowany]^b. Lwów do tego nie dopuścił do ostatka, a na soborze we Lwowie [w] 1941 roku metropolita Szeptycki wyrugował wszystkie naleciałości latynizmu i liturgia już w 1941 r. wyglądała dosłownie tak, jak dziś wygląda liturgia prawosławna. Prawda, że metropolita Szeptycki w relacji dla Rzymu przed tym soborem (sam to czytałem) pisał, że ludność wielkiej Ukrainy chętnie przyjmuje Unię, ale bez rzymskich naleciałości. Papież zgodził się i kazał wydrukować w Grottaferrata [mszał]^b bez różnych dodatków rzymskich. Mszał taki dostał metropolita Szeptycki w 1941 r. z poleceniem przedrukować w swojej drukarni i już w 1942 r. mszał ten był użyty w gr[ecko]kat[o]lickiej lwowskiej diecezji. Szeptycki wraz z papieżem mieli zamiar nawrócić Ukrainę kijowską na Unię, tymczasem zupełnie nieświadomie pomogli przejść swoim własnym ludziom właśnie na prawosławie.

Sprawa z gr[eko]kat[olikami], którzy są na zachodzie, będzie gorsza, bo tutaj Unia [jest] zakorzeniona, a lud ma kontakt ze swymi duchownymi. Za wszelką cenę należy zwołać po jednym z tych ludzi do każdego z województw, w którym pracują, i tam poddać ich egzaminowi. Są to ludzie tchórzliwi i załamują się. Najbardziej przykre będzie dla nich pytanie, czy zechcieliby przejechać się do ZSRR. To pytanie będzie ich palić jak ogień piekielny. Prawda, to jest niemożliwe, bo repatriacja [jest] ukończona, ale mają dowód po swoich biskupach, że pojechali, a także i [po] swoich braciach księżach. Każdy z nich był mocno zaangażowany, każdy z nich [jest] nacjonalistą i każdy był pod opieką Hitlera. Nawet te materiały, które mają władze w ręku, już wystarczą, ażeby ich z miejsca osadzić. Niech pracują w swoim obrządku, jakim jest obrządek prawosławny, a ich robotę będziemy mieli

wówczas możliwość dokładnie przejrzeć i zbadać. Nauczymy ich być przynajmniej takimi obywatelami, jakimi byli za czasów Hitlera. Trud opłaci się. Poddani im wierni widząc, jak oni lawirują, stracą do nich zaufanie. Sprawy te znam dokładnie i rady powyższe wysuwam wedle mojej najlepszej woli i sumienia obywatelskiego. Jeżeli zajdzie potrzeba służenia dalszą radą w tej sprawie, to zawsze jestem gotów.

„Buk”

Przedsięwzięcie

Uzgodnić z Wydz[iałem] V wspólne rozpracowanie zagadnienia Kośc[ioła] gr[ecko]katolickiego.

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., kopia, mps.

1951 grudzień 10, Wrocław – Raport funkcjonariuszy Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu w sprawie rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”

[^a]

Ścisłe tajne

Egz. nr 1^b

Do
Naczelnika Wydz[iału] V Dep[artamentu] V MBP
w Warszawie

Raport

o przebiegu środowiskowego rozpracowania kryptonim „Wichrzyciele”

W ślad za raportem o przebiegu rozpracowania środowiskowego kryptonim „Wichrzyciele” meldujemy.

W okresie od października br. do chwili obecnej ważniejszych materiałów charakteryzujących wrogą działalność figurantów rozpr[acowania] „Wichrzyciele” nie uzyskano.

Do powyższego rozpracowania wytypowano na werbunek ks. „H”¹, [w sprawie] którego raport o zezwolenie został opracowany i przekazany do zatwierdzenia przez szefa urzędu. Po zatwierdzeniu werbunek zostanie dokonany w myśl wytycznych MBP.

Odnosnie fig[urantów] ww. rozpracowania, jak **Panas** Janina i **Mandzik** Michał, w okresie sprawozdawczym ustalono, że:

- a) **Panas** Janina (łączniczka UPA-OUN) była już aresztowana za współpracę z UPA. Obecnie jest w dalszym rozpracowaniu wraz z innymi czł[onkami] UPA, [prowadzonym] przez Wydz[iał] III tut[ejszego] urzędu;
- b) **Mandzik** Michał również [jest] podejrzany o powiązania z czł[onkami] UPA, lecz na niego konkretnych danych świadczących o wrogiej robo-

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka z godłem państwowym *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu* z odręcznie wpisaną liczbą dzienną pisma E 7959/V/51. Niżej odręczny dopisek *S[ekcja] I. Przekazano do wglądu teczkę kontrolną rozpracowania. 15 XII [19]51 r. i nieczytelna parafa.*

^b W dokumencie numer wpisany odręcznie.

¹ Chodzi o ks. Jarosława Hrebieniaka.

cie brak. Niemniej jednak są dane, że utrzymuje kontakt z głów[nym] fig[urantem] rozpr[acowania] „Wichrzyciele” ks. „Z”² oraz innymi księżmi gr[ecko]kat[olickimi]. Dokładnych danych o charakterze kontaktów brak.

W ostatnim okresie na ww. żadnych materiałów nie uzyskano.

Przedsięwzięcia dalsze do pogłębienia rozpr[acowania] [krypt.] „Wichrzyciele”. Na następny okres planuje się:

- a) Po zatwierdzeniu raportu o zezwolenie na werbunek kandydata „H” dokończyć takowego.
- b) Porozumieć się z szefem PUBP Środa Śl[ąska] w możliwościach wykorzystania posiadanego przez nich informatora w środowisku łemkowskim na terenie Kostomłotów – do rozpracowania gł[ównego] fig[uranta] „Z”.
- c) Skontaktować się z ks. „P”³ (będącym na poufnych kontakcie), z którym [zamierzamy] przeprowadzić rozmowę mającą na celu uzyskanie informacji odnośnie nastrojów i sytuacji wśród kleru gr[ecko]kat[olickiego]. Ponadto zorientować się w możliwościach zbliżenia go z fig[urantem] „Z” dla zdobycia danych o jego zamiarach i działalności oraz ustalenia najbliższych jego przyjaciół, co umożliwi nam podebranie odpowiedniego kandydata na werbunek do rozpracowania gruntownego ww. i działalności jego na obecnym etapie.
- d) Przeprowadzić analizę poszczególnych figurantów powyższego rozpracowania celem wytypowania odpowiedniego kandydata [na werbunek], który miałby możliwości i dotarcie do figurantów i rozpracowania ich wrogiej działalności.

² Chodzi o ks. Andrzeja Złupkę.

³ Prawdopodobnie chodzi o ks. Jana Polańskiego. Jan Polański (1888–1978) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Banicy pow. Gorlice, studiował teologię na Uniwersytecie Lwowskim. W 1914 r. aresztowany przez władze austro-węgierskie pod zarzutem szerzenia prorosijskiej propagandy i osadzony w obozie w Talerhofie (obozowe przeżycia, jak też przykrości, których – jako Łemko – doznał w lwowskim seminarium, spowodowały, że stał się zwolennikiem poglądów rusofilskich). Wyświęcony w 1916 r., żonaty (owdowiał przed 1939 r.). Po święceniach administrator w Tuligłowach pow. Mościska (1916–1918), a następnie administrator (1918–1922) i proboszcz (1922–1936) w Smolniku pow. Lesko. Od 1935 r. kanclerz i referent Kurii nowo utworzonej AAŁ, jeden z najbliższych współpracowników ks. Bazylego Maściucha, a po jego śmierci przez kilka miesięcy regent AAŁ (1936 r.). W okresie okupacji niemieckiej kilkakrotnie zatrzymywany przez gestapo. W 1941 r. więziony w areszcie w Nowym Sączu i Jaśle, a następnie internowany w Kielcach, zwolniony w 1945 r. W styczniu 1946 r. wyjechał na Dolny Śląsk. Rzymskokatolicki proboszcz w Brochowie, a następnie w Żurawinach i Gniechowicach. W 1953 r. inkardynowany do diecezji polskiej, administrator (a później proboszcz) w Rogach pow. Niemodlin. Członek państwowego „Caritasu” oraz aktywny działacz OKK, mimo to w latach pięćdziesiątych aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Zm. w Rudnej pow. Niemodlin, pochowany został w Rogach.

Przedsięwzięcia powyższe wykona referent Sekc[ji] 5 Wydz[iału] V Mazur do dnia 30 stycznia 1952 r.

Ref[erent] Sekcji 5 Wydz[iału] V
WUBP Wrocław^c

Kier[ownik] Sekc[ji] 5 Wydz[iału] V
WUBP Wrocław^d

Naczelnik Wydz[iału] V
WUBP Wrocław

Odbito w 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^c W dokumencie odręczny podpis referenta Mazura.

^d W dokumencie odręczny podpis Stefana Turleja.

Nr 66

1951 grudzień 21, Warszawa – Raport referenta Sekcji I Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego do naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie przejęcia informatora ps. „Prawy”

Ścisłe tajne

[^a]

Do
Naczelnika Wydz[iału] V
Dep[artamentu] V MBP

Raport

Duże możliwości rozpracowania ks. Deńki Mikołaja posiada inf[ormator] „Prawy” będący dotąd na kontakcie szefa PUBP Włochy tow. Mitki¹. W związku z tym w czerwcu br. dano zadanie dla informatora. Do chwili bieżącej otrzymaliśmy zaledwie 1 (jedno) doniesienie. Spotkania z inf[ormatorem] „Prawy” były zrywane ciągle przez szefa PUBP Włochy. Obecnie kontakt z inf[ormatorem] „Prawy” jest zupełnie zerwany (kpt. Mitko obecnie jest na szkole przy MBP).

W związku z tym, iż ks. Deńko jest jedną z centralnych postaci rozpracowania „A-O”, a inf[ormator] „Prawy” posiada duże możliwości rozpracowania jego (jest bowiem księdzem na tej parafii, na terenie której znajduje się dom zakonny, gdzie ksiądz D[eńko] jest kapelanem), należy zacząć systematyczną pracę z inf[ormatorem] „Prawy”.

Dlatego proponuję, aby inf[ormatora] „Prawy” przejąć na pewien okres czasu od PUBP Włochy.

[^b]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

^a W lewym górnym rogu odręczny dopisek *Zgadzam się. Napisać pismo do szefa WUBP Warszawa o przekazanie [wyraz nieczytelny] informatora. 24 XII 1951 r. i nieczytelny podpis.*

^b W dokumencie odręczna parafa Janusza Roszkowskiego.

¹ Aleksander Mitko – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

1952 styczeń 18, Warszawa – Wniosek kpt. Wacława Lokajczyka z Wydziału II Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego o przekazanie rozpracowania krypt. „K-U” do Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego

Zatwierdzam

Dyrektor Departamentu III MBP

(–) Czaplicki, płk

[^a]

Ścisłe tajne

Wniosek

o przekazanie obiektowego rozpracowania krypt. „K-U” do Dep[artamentu] V MBP celem dalszego prowadzenia wg właściwości

W dniu 11 kwietnia [19]50 r. zostało założone rozpracowanie krypt. „K-U” na b[yłych] księży gr[ecker]kat[olickiego] obrządku nacjonalistycznych zapatrywań.

Rozpracowanie założone [zostało] na podstawie materiałów archiwalnych OUN-UPA, które to archiwum zostało znalezione w okolicy wsi Hrebenne^b gm. Lubycza Królewska pow. Tomaszów Lubelski. Archiwum zawiera korespondencję ks. **Baczy** Romana, pochodzącego z m[iejscowości] Hrebenne, który wśród tamtejszych nacjonalistów cieszył się dużą popularnością.

W korespondencji znajdującej się w archiwum przechodzi szereg osób związanych z ks. **Baczą** R[omanem] – kontaktem korespondencyjnym w okresie okupacji, jak i po wyzwoleniu. Większa część ze wspomnianych koresp[ondentów] to księża gr[ecker]kat[olickiego] obrządku.

Z dotychczas posiadanych materiałów wynika:

[^c]

^a W dokumencie odręczny dopisek *Za zgodność z oryginałem podpisu. Dyr[ektor] Dep[artamentu] III [MBP]* i nieczytelny podpis. Obok trójkątna pieczętka *Ministerstwo Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Dla użytku wewnętrznego N-88*.

^b W dokumencie tu i dalej błędnie *Hrebenna*.

^c Opuszczono fragment dokumentu – tabelę zawierającą nazwiska „figurantów” oraz ich podstawowe (niekiedy błędne) dane biograficzne.

Ponieważ w znalezionym archiwum OUN-UPA nie ma konkretnych dokumentów, które świadczyłyby, iż ww. osoby były członkami OUN-UPA, **stawia się następujący wniosek:**

II. Obiektowe rozpracowanie krypt. „K-U” przekazać do dalszego prowadzenia wg kompetencji Dep[artamentowi] V MBP, wyłączając z tego rozpracowania:

- 1) ks. **Chylaka** Eugeniusza *vel* **Huczalę** Rudolfa
- 2) ks. **Bilińskiego** Piotra¹
- 3) ks. **Ripeckiego**^d Mirosława

odnośnie których Wydz[iał] II Dep[artamentu] III [MBP] posiada konkretne dane o ich powiązaniu z org[anizacją] OUN-UPA.

Sprawę ks. **Ripeckiego** Mirosława włączyć do agenturalnego rozpracowania krypt. „C-1” ze względu na to, że ww. ma powiązanie z figurantem tegoż rozpracowania ps. „**Wilchowyj**”.

Sprawę ks. **Bilińskiego** Piotra powiązać z rozpracowaniem **Ecka** Włodzimierza² (patrz załączony plan przedsięwzięć, s. 13, pkt 5³).

III. Do rozpracowania obiektowego kryptonim „K-U” włączyć i przekazać do Dep[artamentu] V [MBP] sprawę **Komarczewskiego** Teodozego^e zgodnie z postanowieniem z dnia 3 kwietnia [19]51 r. o wyłączeniu spr[awy] ks. **Komarczewskiego** ze wst[ępnego] ag[enturalnego] rozprac[owania] krypt. „H-1” i włączeniu do rozpracowania krypt. „K-U”, które to postanowienie zostało zatwierdzone przez dyr[ektora] Dep[artamentu] III [MBP].

Niezależnie od niniejszego wniosku Wydz[iał] II Dep[artamentu] III MBP opracował plan pierwiastkowych operatywnych przedsięwzięć do obiektowego

^d W dokumencie błędnie *Rypeckiego*.

^e W dokumencie błędnie *Teodora*. Teodozy Komarczewski (1906–1976) – duchowny grekokatolicki. Ur. w Chorobrowie pow. Sokal (po 1944 r. pow. Hrubieszów), ukończył studia teologiczne na Uniwersytecie Lwowskim, wyświęcony w 1931 r., żonaty. Po święceniach administrator w Pylach pow. Żółkiew (1932–1934), a następnie administrator (1934–1936) i proboszcz (1936–1946) w Hoczwi pow. Lesko. Z powodu działalności społecznej podejrzliwie traktowany przez władze polskie. W 1939 r. aresztowany i krótko więziony w Berezie Kartuskiej. Podczas wojny prawdopodobnie członek UDK i przewodniczący gminnej rady w Hoczwi. W czasie akcji „Wisła” przesiedlony do Okonka pow. Szczecinek. Od 1947 r. wikariusz rzymskokatolicki w Białogardzie, skąd w październiku 1949 r. wyjechał do Gorzowa Wielkopolskiego, gdzie także pełnił posługę jako kapłan łaciński. Od 1952 r. ponownie rzymskokatolicki wikariusz w Białogardzie. Wizytator nauki religii. Nie powrócił już do rodzimego rytu. Rozpracowywany przez organa bezpieczeństwa w ramach sprawy „Czarny”. Nie udało się ustalić miejsca śmierci ani pochówku.

¹ Piotr Biliński – duchowny grekokatolicki. W diecezji przemyskiej było dwóch księży o takim imieniu i nazwisku, nie wiadomo zatem, o którego kapłana chodzi. Podstawą poszukiwań przez bezpiekę była rzekoma służba w SS „Galizien”, co nie jest prawdą.

² Włodzimierz Eck – osoba niezidentyfikowana.

³ Dokumentu nie odnaleziono.

rozpracowania kryptonim „K-U” (przedstawia się w załączeniu⁴), który Dep[artament] V MBP może wykorzystać w porozumieniu z Wydz[iałem] II Dep[artamentu] III MBP w zależności od słuszności zaplanowanych przedsięwzięć z punktu widzenia pracy Dep[artamentu] V MBP.

Mł[odszy] ref[erent] Wydz[iału] II
Dep[artamentu] III MBP
(-) **Kawala**, chor.

Kier[ownik] S[ekcji] 2 Wydz[iału] II
Dep[artamentu] III MBP
(-) **Lokajczyk**, kpt.

Naczelnik Wydziału II Dep[artamentu] III MBP
(-) **Wróblewski**, mjr

Odb[ito] 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., kopia, mps.

⁴ Dokumentu nie odnaleziono.

1952 maj 14, Warszawa – Wyciąg z doniesienia informatora ps. „Heniek” dotyczącego o. Pawła Puszkarzkiego

Ścisłe tajne

Wyciąg z doniesienia źródła „Heniek”¹ z dn[ia] 8 maja [19]52 r.

W Polsce jest około 120 księży b[yłego] obrządku wschodniego. Ponadto jest 15 [oo.] bazylianów, których superiorem jest o. Puszkarzski z Warszawy. Delegatem dla spraw obrządku wschodniego w Polsce mianowany został prymas w dniu 24 lutego 1949 r. Nominację tę nadała prymasowi Kongregacja ds. Obrządków Wschodnich^a w Watykanie, a podpisał ją kardynał Tisserant^b. [Prymas] Wyszyński otrzymał także prawo udzielania zezwoleń na odprawianie [przez księży greckokatolickich] mszy w języku łacińskim.

Do 1951 r. na ogół wszyscy księża greckokat[oliccy] przeszli na obrządek łaciński – ludność także przyzwyczaiła się do tego obrządku. W końcu 1951 r. i obecnie w 1952 r. niektórzy księża greckokat[oliccy] i wierni zwracają się do prymasa o erygowanie parafii greckokat[olickich] z językiem starosłowiańskim. Na przykład z miejscowości Banie Mazurskie^c pow. Węgorzewo woj. Olsztyn miejscowy ks[iądz] zwrócił się w imieniu 2 tys. parafian o erygowanie parafii gr[ecko]kat[olickiej]. [Prymas] Wyszyński żadnej odpowiedzi nie udzielił. Wśród b[yłych] księży gr[ecko]kat[olickich] najbardziej ruchliwym jest ks. Ripecki z Chrzanowa pow. Ełk. Twierdzi on, że był czł[onkiem] Kapituły przemyskiej do 1939 r., posiada pełnomocnictwa bp. Kocyłowskiego^d. Chce zorganizować duszpasterstwo wśród księży gr[ecko]kat[olickich], ale oceniając obecną sytuację, dochodzi do wniosku, że duszpasterstwo to nie powinno nabrać szerokiego rozgłosu. Prosi on prymasa o stosowanie birytualizmu i zezwolenie na odprawianie nabożeństwa w obrządku greckokat[olickim] na terenie całej Polski albo przynajmniej diecezji warmińskiej.

^a W dokumencie tu i dalej *Kongregacja Wschodnia*.

^b W dokumencie błędnie *Tisseran*.

^c W dokumencie błędnie *Ranie Mazurskie*.

^d W dokumencie błędnie *Szeptyckiego*.

¹ Hieronim Goździewicz (1911–1984) – duchowny rzymskokatolicki. Ur. w Strzelnie, wyświęcony w 1934 r. Od 1952 r. sekretarz prymasa Stefana Wyszyńskiego. W nieznanych okolicznościach pozyskany do współpracy jako informator „Heniek” (współpracował przynajmniej do 1956 r., później ujawnił swą rolę przed prymasem), był ważnym i płodnym źródłem bezpieki. Zm. w Warszawie i tam został pochowany. Por. m.in. J. Żurek, *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956*, Warszawa–Katowice 2009, s. 203, przyp. 126.

W miejscowości Chrzanowo pow. Ełk zorganizował kaplicę, w której odprawia w obrządku greckokat[olickim]. Placówka ta rozrosła się w centralny ośrodek Kościoła greckokat[olickiego] w Polsce. W większe święta potrafi on zgromadzić do 5 tys. wiernych tego obrządku. Udziela on także w tym obrządku ślubów i chrztów. Ostatnio [prymas] Wyszyński zwrócił mu uwagę, że śluby te nie są ważne i musi wnieść odpowiednie wnioski do prymasa o ich zatwierdzenie (bliższe dane w załączniku nr 1 i nr 2²).

W grudniu 1951 r. ks. Ripecki przedstawił [prymasowi] Wyszyńskiemu swoje plany zorganizowania duszpasterstwa w obrządku greckokat[olickim]. Jako swoich współpracowników, którzy wyrazili na to zgodę, podał następujących księży:

ks. Męciński Jerzy – Ostróda

ks. Bazyli Hrynyk – Wierciny woj. Gdańsk

o. Bałyk Jan – bazylianin z Warszawy

ks. Mikołaj Deńko – kapelan [ss.] samarytanek w Wirze koło Warszawy.

W marcu 1952 r. ks. Ripecki prosił [prymasa] Wyszyńskiego o wystąpienie z wnioskiem do Rzymu o zamianowanie wizytatora apostolskiego dla wiernych w obrządku greckokat[olickim] w Polsce. Sugeruje przy tym, że najodpowiedniejszym kandydatem na to stanowisko byłby on sam.

W dniu 1 marca 1952 r. ks. Stanisław Czub³ z obrządku bizantyjskiego otrzymał od Kongregacji ds. Obrządków Wschodnich w Rzymie zezwolenie na przejście do obrządku łańcińskiego i inkardynację do diecezji siedleckiej.

² Dokumentów nie odnaleziono. W przytaczanym fragmencie chodzi o spór, jaki powstał między ks. Ripeckim a Kurią rzymskokatolicką w Olsztynie i prymasem Wyszyńskim. Duchowny greckokatolicki rzeczywiście powoływał się na pełnomocnictwa bp. Kocyłowskiego, z kolei kurialiści i hierarchowie rzymskokatolickcy na prawo kanoniczne (wszelka działalność duszpasterska jest nieważna bez zgody miejscowego biskupa). Ostatecznie konflikt ten zażegnano, wydając zgodę na erygowanie placówki duszpasterskiej w Chrzanowie i uprawomocniając małżeństwa pobłogosławione wcześniej przez ks. Ripeckiego.

³ Stanisław Czub (1909–1966) – duchowny obrządku bizantyjsko-słowiańskiego. Ur. w Piotrkowie Trybunalskim, początkowo zamierzał zostać duchownym rzymskokatolickim, ale nie ukończył seminarium z powodów zdrowotnych. W 1932 r. wstąpił do Papieskiego Seminarium Duchownego w Dubnie, wyświęcony w 1937 r. Po święceniach wikariusz w Zabłoci pow. Biała Podlaska (1937–1938), a następnie proboszcz w Pawłowie Starym tego samego powiatu (1938 r.) i Szóstce pow. Radzyń (1938–1939). W czasie wojny przebywał w parafiach rzymskokatolickich w Międzyrzeczu Podlaskim (1939–1940), Trzebieszowie pow. Łuków (1940–1941), Wojcieszkowie w tym samym powiecie (1941 r.), Korytnicy pow. Garwolin (1941–1943), Maciejowicach w tym samym powiecie (1943–1944), Wilczyskach pow. Łuków (1944–1945), powtórnie w Trzebieszowie (1945–1946), Wisznicach pow. Włodawa (1946–1947) i Horodyszczu pow. Chełm (1947–1954). W 1952 r. otrzymał z Kongregacji dla Kościoła Wschodniego dekret o powrocie na stałe do rodzimego obrządku łańcińskiego oraz inkardynację do diecezji podlaskiej. W l. 1954–1966 administrator w Ugoszczy pow. Węgrów. Zm. w Ugoszczy i tam został pochowany. Zob. „Niedziela” 2004, nr 24 (edycja podlaska).

Jednym z b[ardzo] ciekawych księży obrządku wschodniego jest ks. Donat Nowicki⁴ ze Starej Wsi pod Warszawą. Nowicki jest częstym gościem [prymasa] Wyszyńskiego, któremu opracowuje zagadnienia Cerkwi prawosławnej w Polsce i Związku Radzieckim. Uchodzi on za specja od tych spraw.

Za zgodność
[^e]

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

^e W dokumencie parafa Janusza Roszkowskiego.

⁴ Donat Nowicki (1893–1971) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Petersburgu (według innych źródeł w Orszy). Aresztowany przez sowieckie organa bezpieczeństwa w 1923 r. razem z grupą rosyjskich duchownych i świeckich katolickich, a następnie skazany w 1924 r. na 10 lat łagrów. Więziony m.in. na Wyspach Sołowieckich (tam też wyświęcony w 1928 r.) oraz na wyspie Anzer, w Leningradzie i Jarosławiu n. Wołgą. W 1932 r. – dzięki wymianie więźniów – znalazł się w Polsce. W l. 1932–1939 proboszcz bizantyjsko-słowiańskiej parafii w Torokaniach pow. Kobryn. W czasie II wojny światowej działał w konspiracji. Po wojnie pracował w rzymskokatolickich parafiach archidiecezji warszawskiej. Długoletni wykładowca języka i kultury rosyjskiej w seminarium duchownym oo. pallotynów w Ołtarzewie k. Warszawy. Zm. w Izabelinie i tam został pochowany.

Nr 69

1952 maj 17, Warszawa – Notatka służbowa referenta Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Janusza Roszkowskiego dotycząca klasztoru oo. bazylianów w Warszawie

Ścisłe tajne

Notatka służbowa

W dniu 16 maja 1952 r. przeprowadziłem rozmowę z z[astę]pcą naczelnika Wydz[iału] V UBP Warszawa na temat ich możliwości dotarcia do obiektu przy ul. Miodowej 16, gdzie zam[ieszkują] [oo.] bazylianie. Naczelnik oświadczył mi, że było dotarcie przez inf[ormatora] ps. „Warka”, ale obecnie od dłuższego czasu z inf[ormatorem] tym kontakt jest zerwany z tego powodu, że referent utrzymujący kontakt z informatorem został z pracy w organach zwolniony. Obecnie planuję na tym obiekcie przeprowadzić werbunek spośród osób świeckich, jakie tam zamieszkują i pracują.

St[arszy] r[eferent] S[ekcji] 1 W[ydziału] V
Dep[artamentu] V [MBP]
[a]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

^a W dokumencie nieczytelny podpis, prawdopodobnie Janusza Roszkowskiego.

Nr 70

1952 sierpień 7, Warszawa – Anonimowa notatka dotycząca m.in. informatora ps. „Wacek”

Ścisłe tajne

Notatka służbowa

Inf[ormator] „Wacek” – (ksiądz grecko)kat[olicki]) w czasie utrzymywania z nim kontaktu przez WUBP Kraków nie chciał dawać żadnych materiałów po linii księży gr[ecker]kat[olickich], tłumacząc się, że nie ma możliwości. Obecnie przekazany jest na kontakt PUBP Kraków. Po mojej poprzedniej bytności w WUBP Kraków przeprowadzono z nim rozmowę w myśl udzielonych mi wskazówek, jednakże nie dała ona pożądaných rezultatów w kierunku wykorzystania go po linii kleru gr[ecker]kat[olickiego].

Ks. Łycyniak Bazyli, zam[ieszkały] Poręba Radlna pow. Tarnów – zmarł w dniu 4 marca 1951 r., a w tydzień potem zmarła jego żona.

[^a]

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

^a W dokumencie nieczytelny podpis.

1952 listopad 21, Warszawa – Wnioski dotyczące rozpracowania ks. Andrzeja Złupki

Ścisłe tajne

**Wniosek
do sprawy ks[iędza] greck[o]kat[olickiego] Złupki Andrzeja**

Analiza materiałów zawartych w sprawie ks. Złupki Andrzeja wskazuje, że rozpracowanie ww. księdza zostało poważnie zaniedbane. Od roku czasu do sprawy nie wpływają żadne materiały. Wprawdzie WUBP Wrocław opracował wytyczne do opracowania ww. – brak jest jednak danych, jak te wytyczne wykonuje PUBP Środa Śląska, a WUBP Wrocław nie domaga się tychże. Na podstawie znajdujących się w sprawie materiałów nie można ustalić obecnej działalności ks. Złupki Andrzeja.

W związku z powyższym uważam za wskazane:

1. Zażądać z WUBP Wrocław charakterystyki ks. Złupki z uwzględnieniem jego obecnej działalności i kontaktów.
2. Uaktywnić jego rozpracowanie poprzez agenturę mającą do niego dotarcie oraz werbunek nowej agentury.
3. Spośród kontaktów wytypować i przystąpić do opracowania jako kandydatów na werbunek pod ww.
4. Odpisy ważniejszych materiałów przekazywać do sprawy kontrolnej.
5. Rozpracowanie korygować w zależności od powiązań z księżmi grec[ko]kat[olickimi] na terenie innego województwa.

[^a]

[^b]

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., oryginał, rkps.

^a Z lewej strony odręczny dopisek *Napisać pismo do Wrocławia zgodnie z wnioskiem*. Pismo takie sporządzone zostało tydzień później przez zastępcę naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP mjr. Stanisława Morawskiego: „W załączeniu zwracam sprawę na ks. Złupkę Andrzeja do dalszego rozpracowania. W rozpracowaniu należy: 1) Dopilnować wykonania przez PUBP Środa Śląska opracowanych przez was wytycznych z dnia 21 sierpnia [19]51 r. 2) Ustalić jego kontakty – wytypować i przystąpić do opracowania kandydatów na werbunek spośród tych kontaktów. 3) Zebrać i nadesłać dane o jego obecnym zachowaniu się. 4) Odpisy ważniejszych materiałów – a zwłaszcza dot[yczące] kontaktów z terenu innych województw – przysłać do Wydz[iału] V Dep[artamentu] V MBP”. Por. AIPN, 01283/1601 (mikr.), Pismo zastępcy naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP mjr. Stanisława Morawskiego do naczelnika Wydziału V WUBP we Wrocławiu, 28 XI 1952 r., b.p.

^b W dokumencie podpis nieczytelny.

1952 grudzień 11, Warszawa – Pismo zastępcy naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Stanisława Morawskiego do naczelnika Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Koszalinie w sprawie informatora ps. „Janek”

[^a]

Ścisłe tajne

Egz. nr 2^b

Do
Naczelnika Wydziału V
Woj[ewódzkiego] Urz[ędu] Bezp[ieczeństwa] Publ[icznego]
w Koszalinie
(do rąk własnych)

W[edłu]g posiadanych informacji, będący na Waszym kontakcie inf[ormator] ps. „Janek”¹ utrzymuje szerokie kontakty z księżmi obrządku greckokat[olickiego], a szczególnie z ks. Hrynykiem Bazylim z terenu woj. gdańskiego.

Ostatnio inf[ormator] „Janek” wyraził zgodę na prowadzenie placówki duszpasterskiej w obrządku greckokat[olickim] na terenie Kwasowa k. Słupska.

Wytyczne do pracy z inf[ormatorem] „Janek” oraz polecenie przesyłania jego doniesień były wam przesłane dnia 12 lipca 1951 r., na które nie nadesłaliście żadnej odpowiedzi.

W związku z powyższym należy:

1. Podać, jak pracuje inf[ormator] „Janek” – jakie daje materiały, czy podaje o swych kontaktach z ks. Hrynykiem i innymi księżmi greckokat[olickimi].
2. Ustalić poprzez inf[ormatora] „Janek” księży greckokat[olickich] na waszym terenie oraz ich kontakty z księżmi greckokat[olickimi] z terenu innych województw.

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka z godłem państwowym *Rzeczpospolita Polska*. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego oraz odręcznie wpisaną liczbą dzienną FEA-1848/52. Obok odręczna dekretnacja tow. Jędryś i nieczytelny podpis.

^b W dokumencie numer wpisany odręcznie. Obok dopisek 1299/57, niżej kolejna adnotacja E-1589/52.

¹ Chodzi o ks. Michała Doczyłę.

3. Spośród ustalonych kontaktów przez inf[ormatora] „Janek” wytypować i przystąpić do opracowania kandydatów na werbunek w środowisku kleru greckokat[olickiego].
4. Z inf[ormatorem] „Janek” utrzymywać systematyczny kontakt, nie zapominając o jego kontrolowaniu w pracy poprzez inną agenturę.
5. Odpisy ważniejszych materiałów oraz doniesień [informatora] „Janek” dotyczących działalności kleru greckokat[olickiego] przysyłać do Wydz[iału] V Dep[artamentu] V MBP.

Z[astęp]ca naczelnika Wydz[iału] V Dep[artamentu] V [MBP]
(–) **Morawski S[tanisław]**², **mjr**

Odbito 2 egz.

Źródło: AIPN, 011283/1598 (mikr.), b.p., oryginał, rkps³.

² Stanisław Morawski (ur. 1924 r.) – funkcjonariusz UB/SB. Ur. w Jakubowicach Murowanych pow. Lublin. W 1944 r. w AK, w czerwcu tego roku jego grupa przeszła do AL. W aparacie bezpieczeństwa od 1944 r. Funkcjonariusz KM MO w Lublinie (1944 r.), funkcjonariusz WUBP w Lublinie (1944 r.), wywiadowca Sekcji 1 MUBP w Lublinie (1944–1945), zastępca kierownika Sekcji 1 MUBP w Lublinie (1945 r.), kierownik Sekcji 2 MUBP w Lublinie (1945–1946), starszy referent i p.o. kierownik Sekcji 1 Wydziału IV WUBP w Lublinie (1946 r.), referent Sekcji 2 Wydziału II Departamentu V MBP (1946 r.), starszy referent i p.o. kierownik Sekcji 1 Wydziału II Departamentu V MBP (1946–1947), zastępca kierownika Sekcji 1 Wydziału III Departamentu V MBP (1947 r.), kierownik Sekcji 1 Wydziału II Departamentu V MBP (1947–1950), kierownik Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V MBP (1950–1951), zastępca naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP (1951–1953), naczelnik Wydziału I Departamentu XI MBP (1953–1954), słuchacz specjalnego kursu w Moskwie (1954–1955), zastępca dyrektora Departamentu VI KdsBP (1955–1956), naczelnik Wydziału V Departamentu III MSW (1956–1957), zastępca dyrektora Departamentu III MSW (1957–1962), p.o. dyrektor Departamentu IV MSW (1962 r.), dyrektor Departamentu IV MSW (1962–1971), dyrektor Departamentu III MSW (1971–1973), dyrektor Biura Historycznego MSW (1973–1975), dyrektor Departamentu I MSW (1975–1979), później wykładowca w ASW w Warszawie. Zwolniony ze służby w 1986 r. w stopniu pułkownika.

³ Na pismo to Warszawa nie otrzymała najprawdopodobniej żadnej odpowiedzi. Cztery miesiące później mjr Morawski zwrócił się do koszańskińskich funkcjonariuszy, domagając się w trybie pilnym nadesłania „odpowiedzi na pismo nasze z dnia 11 XII 1952 r.” (AIPN, 011283/1598 (mikr.), Pismo mjr. Stanisława Morawskiego do naczelnika Wydziału V WUBP w Koszalinie, 9 IV 1953 r., b.p).

1953 styczeń 4, Warszawa – Notatka referenta Wydziału II Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppor. Jan Kawali w sprawie duchownych greckokatolickich

Ścisłe tajne

Notatka służbowa

Przy aresztowanym w dn[iu] 15 grudnia 1952 r. ks. Deńce Mikołaju znaleziono listę odręczną wykazu księży gr[ecko]kat[olickich] na terenie Polski, którzy korzystali z zapomogi w 1947 r. w formie intencji mszalnych, za które otrzymywali od kardynała Hlonda przez przełożonego oo. bazylianów [o.] Puzkarskiego opłatę pieniężną w dolarach amerykańskich. Odnotowana ilość na liście mszy odpowiadała ilości otrzymanych dolarów.

M.in. na liście figuruje ks. Hardybała Piotr, który^a otrzymał 15 int[encji] msz[alnych], co odpowiada 15 dolarom^b.

Rozpytani na okoliczność ks. Hardybały ks. Deńko i ks. Puzkarski oświadczyli, iż wym[ieniony] nie jest im znany osobiście i nie przypominają sobie, by taki przyjeżdżał do W[arsza]wy, a jeżeli przyjeżdżał, to wyłącznie w sprawie zapomogi.

Zaznacza się, iż ww. w śledztwie nie chcą w ogóle kompromitować osób znanych im z wrogiej działalności.

Ref[erent] W[ydziału] II D[epartamentu] III MBP
[^c], ppor.

Źródło: AIPN, 002086/292, k. 200, oryginał, rkps.

^a W dokumencie *jako*.

^b W dokumencie *dolarą*.

^c W dokumencie *parafa*.

1953 marzec, Wrocław – Meldunek funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu do naczelnika Wydziału I Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”

Ścisłe tajne

Do
Naczelnika Wydz[iału] I Dep[artamentu] XI MBP
w Warszawie

Meldunek

W okresie sprawozdawczym, w m[iesią]cu lutym, do rozpracowania środowiskowego kr[yp]tonim „Wichrzyciele” dokonano werbunku inf[ormatora] „Arbor”¹ – b[yłego] z[astę]pcy ^aadministratora apostolskiego^a Łemkowszczyzny.

Według otrzymanych informacji agencji księży obrządku b[yłego] gr[eco]kat[olickiego] w dalszym ciągu uprawiają praktyki religijne w tymże obrządku, udzielając posług^b religijnych, jak chrzty, spowiedzi itp. W roku 1952 – jak ustalono – prawie wszyscy księży b[yli] gr[eco]kat[olicy] pracujący w obrządku rz[ym]sko[kat]olickim wyjeżdżali w swoje strony, gdzie odwiedzali dawnych parafian i swoje okolice, i tak: jak podaje agent „Buk” w roku 1951 odprawiano nabożeństwa w rytuale gr[eco]kat[olickim] w Nowym Dworze k. Gdańska i Bytowie woj. koszalińskie. W roku 1952 już odprawiał w Przemyślu ^cks. Krupa^c jawnie w b[ylej] katedrze gr[eco]kat[olickiej]², a obecnie w kościele ss. karmelitanek. W każdą niedzielę albo i w powszedni dzień odprawia w kaplicy św. Mikołaja. Najbardziej i najlepiej zorganizowanym punktem jest punkt ks. **Ripeckiego**^d w pow. Elk. Tam na niektóre święta, w[edł]g [otrzymanych] informacji, są takie zbiegowiska gr[eco]kat[olickie], że do pomocy ^cks. Ripecki^c zaprasza 8–10 księży b[yłych] gr[eco]kat[olickich]. Wszyscy księży w roku 1952 rozpoczęli spowiadanie wiernych w języku ukraińskim, a niektórzy, jak ^cks. **Szuflat** Paweł^c z pow.

^{a-a} W dokumencie wielką literą.

^b W dokumencie tu i dalej *usług*.

^{c-c} W dokumencie podkreślone odręcznie.

^d W dokumencie tu i dalej błędnie *Ropeckiego*.

¹ Chodzi o ks. Jana Polańskiego.

² Informacja nieprawdziwa.

Środa Śląska, za specjalną opłatą³ gotów jest odprawiać nabożeństwa pogrzebowe w obrządku gr[eco]kat[olickim]. W[ed]ł[og] posiadanych danych centrala Kościoła gr[eco]kat[olickiego] mieści się w Warszawie przy ul. Miodowej, gdzie udziela się ślubów i chrztów w obrządku gr[eco]kat[olickim]⁴. Proceder ten odbywa się tak: interesant przychodzi do pewnego rodzaju męża zaufania przy ul. Miodowej w Warszawie. Musi to być człowiek pewny. W towarzystwie tego męża zaufania idzie się do proboszcza i ten udziela posług duchownych w obrządku gr[eco]kat[olickim]. Tu źródło podaje, że usługi takie udziela się tylko osobom z ^a-centralnej^a Polski, gdyż Ziemie Odzyskane są wyłączone, ponieważ księża gr[eco]kat[olicy] udzielają takich posług na miejscu.

W okresie letnim roku 1952 prawie wszyscy księża b[yl]i gr[eco]kat[olicy] wyjeżdżali na Łemkowszczyznę. ^c-Ks. **Bułat**^{5-c} jeździł na kilka tygodni do Muszyny, gdzie przebywał u ob. ^c**Horbala** Michała^{6-c}.

^c-Ks. Paweł Szufłat^c odbywał objazd prawie całego powiatu Gorlice. Między innymi był u radcy sądu ^cBilinkiewicza Szymona^{7-c}. W tajemnicy powiedział ^c[ks.] Szufłat Bilinkiewiczowi^c, że administrator apostolski Łemkowszczyzny ^cks. dr Malinowski^c Aleksander⁸ jest w Polsce⁹, a jego ucieczkę z bandą UPA upozorowano celowo, gdyż byłby już dawno zginął w więzieniu. ^c-Ks. Malinowski^c w[ed]ł[og] ^cks. Szufłata^c działa b[ardzo] energicznie i tylko niektórzy wiedzą

³ Informacja nieprawdziwa.

⁴ Informacja prawdopodobnie nieprecyzyjna. W warszawskiej parafii greckokatolickiej odprawiano wówczas w obrządku łacińskim.

⁵ Jan Bułat (1901–1977) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Zaleskiej Woli pow. Jarosław, wyświęcony w 1930 r., cebs. Po święceniach administrator w Łowczycach pow. Rudki (1930–1931) i proboszcz w Bartnem pow. Gorlice (1931–1947). Niechętnie postrzegany przez władze, w 1939 r. więziony w Berezie Kartuskiej. Aresztowany w czasie akcji „Wisła” i uwięziony w COP w Jaworznie; zwolniony w 1948 r. Po wyjściu na wolność wikariusz rzymskokatolicki w Olecku (1951–1956) i duszpasterz w Kandytach (1956–1957). W l. 1949–1954 uczył też religii w liceum w Olecku. W 1957 r. powrócił do obrządku wschodniego i do śmierci był duszpasterzem w Górowie Iławeckim (1957–1973) oraz Ostrym Bardzie (1971–1973). Zm. w Bartoszycach i tam został pochowany.

⁶ Michał Horbal – osoba niezidentyfikowana.

⁷ Szymon Bilinkiewicz – osoba niezidentyfikowana.

⁸ Aleksander Malinowski (1889–1957) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Żukowie pow. Złoczów, w l. 1911–1920 służył w armii austriackiej, a następnie w UHA, wyświęcony w 1925 r., cebs. Po święceniach wikariusz w katedrze św. Jura we Lwowie. W następnych latach zajmował różne stanowiska duchowne, m.in. od 1927 r. prefekt (od 1932 r. wicerektor) Greckokatolickiego Seminarium Duchownego. Od 1937 r. rektor Internatu Chrześcijańskiego we Lwowie. Od 1939 r. zajmował się działalnością charytatywną wśród Ukraińców w Krakowie. Generalny wikariusz (od 1940 r.) oraz apostolski administrator (od 1941 r.) AAŁ. W 1946 r., zagrożony aresztowaniem, nielegalnie przedostał się na Zachód. Rektor greckokatolickich seminariów duchownych w Hirschbergu w Niemczech i Culemborgu w Holandii (1946–1950). Od 1951 r. wikariusz generalny Ukraińców-greckokatolików w Anglii. Zm. w Bradford i tam został pochowany. Więcej zob. S. Stępień, *Malinowski Aleksander* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, red. E. Ziemann i in., Lublin 2006, s. 977.

⁹ Ta i pozostałe informacje nieprawdziwe.

o miejscu jego pobytu. ^cKs. Malinowski^c prawdopodobnie ukrywa się pod innym nazwiskiem. Dalej opowiadał ^cks. Szuflat^c, że Kościołem gr[ecker]kat[olickim] opiekuje się biskup Bazyli^e z Ameryki.

W roku 1950 ^cks. Złupko Andrzej^c jako administrator Łemkowszczyzny pozostający w obrządku gr[ecker]kat[olickim] zezwolił wiernym uczęszczać do cerkwi prawosławnych. Natomiast w chwili obecnej stan rzeczy się zmienił i ks[ię]ża b[yl]i gr[ecker]kat[olicki], jak ^cks. Hajdukiewicz, ks. Zajęc, ks. Bułat, ks. Złupko, ks. Szuflat^c i inni, odwiedzają swoich b[yl]ych parafian, udzielając im posług religijnych w obrządku gr[ecker]kat[olickim].

Np. w styczniu 1953 roku został mianowany na stanowisko proboszcza parafii Rudna b[yl]y ks[ię]dz gr[ecker]kat[olicki] ^cPolański Jan^c. Jego poprzednik ^cks. Szmidt^c Jan¹⁰ (autochton) na kazaniu dla wiernych podał do wiadomości, że przychodzi na proboszcza ks[ię]dz gr[ecker]kat[olicki], który będzie odprawiał nabożeństwa w obrządku gr[ecker]kat[olickim] w m[iejscowościach] Zimna Woda, Lubin, Chocianów, Rudna i Rudna-Gwizdanów. „Wszyscy gr[ecker]kat[olicki] muszą absolutnie zerwać z Kościołem prawosławnym, bo my, tj. rz[ymscy]kat[olicki], a gr[ecker]kat[olicki] to jedno, a z tymi odciętymi, tj. prawosławnymi, nic nas nie łączy i tam chodzić jest grzech”.

W chwili obecnej z parafian ks. Szuflata żaden nie korzysta z posług prawosławnych, lecz ks. Szuflat odwiedza ich i udziela sakramentów w obrządku gr[ecker]kat[olickim]. To samo jest z parafianami ks. Hajdukiewicza. W roku 1952, jak stwierdzono, na terenie Polski rozpowszechniano kalendarze i miesięcznik „Kowczeh”^f w języku nacjonalistyczno-ukraińskim wydawanym przez St[any] Zjednoczone. Całe skupiska rozpowszechniania tychże jest okolica Ełku, gdzie pracuje b[yl]y ks[ię]dz gr[ecker]kat[olicki] Ripecki.

W dniu 24 listopada 1952 roku odwiedziła ks. Złupkę Andrzeja ob. Bilinkiewiczówna z pow. Gorlice, córka ^aradcy sądu^a Bilinkiewiczza, która miała opracowany list do Pr[ezydium] WRN z prośbą o zezwolenie na otwarcie Kościoła gr[ecker]kat[olickiego]. List ten miał podpisać ks. Złupko jako administrator apostołski Łemkowszczyzny i wszyscy księ]ża b[yl]i greck[o]kat[olicki], jak ks. Szuflat,

^c W dokumencie błędnie *Wasyłykyj*. Bazyli (Włodzimierz) Ładyka OSBM (1884–1956) – duchowny greckokatolicki, bazylianin, arcybiskup. Ur. w Drohobyczu, do zakonu wstąpił w 1909 r., wyświęcony w 1912 r. Po święceniach wikariusz w Winnipegu (1912–1913), a następnie duszpasterz w Edmonton (1924–1929). W l. 1929–1948 egzarcha Kanady. Od 1948 r. egzarcha centralnego kanadyjskiego egzarchatu. Zm. w Winnipegu i tam został pochowany.

^f W dokumencie błędnie „Kowczak”. „Kowczeh” („The Ark”) – ukraiński greckokatolicki miesięcznik wydawany w l. 1946–1956 w Stamford.

¹⁰ Jan Szmidt – duchowny rzymskokatolicki, brak bliższych danych.

ks. Zając, ks. Mykita⁸, ks. Wodonos, ks. Hajdukiewicz i inni. Z pismem tym, jak wyraził się, zwracała się do Kapituły wrocławskiej, gdzie ją poparto. Natomiast w rozmowie z [oo.] franciszkanami ci oświadczyli, że do ks. Lagosza¹¹ nie należy iść, gdyż ks. Lagosz jest zaprzędany obecnej władzy. Czy pismo to zostało zrealizowane, tego nie stwierdzono.

W dalszym ciągu, jak podaje agentura, księża gr[ecko]kat[olicy] utrzymują kontakt z ks. Złupką Andrzejem zam[ieszkałym] w Kostomłotach, który jest chory i nie może sam nawet ubrać się. Księża gr[ecko]kat[olicy] odwiedzają go w mieszkaniu, gdzie otrzymują nastawienia w dalszej działalności.

W okresie sprawozdawczym otrzymano materiały śledcze aresztowanego ks. Lichy Joachima¹², który zeznaje, że o miejscu jego ukrywania się w Dusznikach Zdroju pow. Kłodzko wiedział ks. Machnik Michał, b[yły] gr[eko]kat[olik], który przychodził go odwiedzać, udzielał intencji mszalnych i dostarczał prasę. Ponadto ks. Machnik zamówił miejsce ukrycia ks. Lichy Joachima u ks. Lupy¹³ w Szczytnie pow. Kłodzko.

Innych materiałów w okresie sprawozdawczym nie otrzymano.

⁸ W dokumencie błędnie *Mikytk*a. Mikołaj Mykita (1900–1962) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Krównikach pow. Przemyśl, wyświęcony w 1933 r., celebs. Po święceniach wikariusz w Rozdzielach pow. Gorlice (1933–1934), administrator w Bykowie pow. Sambor (1934–1936) i Jasielu pow. Sanok (1936–1937), wikariusz w Rachtyczach pow. Drohobycz (od 1937 r.). Jego losy w czasie II wojny światowej pozostają nieustalone. W ramach akcji „Wisła” przesiedlony do Zielonej Góry. W 1947 r. administrator rzymskokatolicki w Ługach pow. Zielona Góra (co najmniej do 1954 r.). Aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Nie powrócił do rodzimego rytu. Od 1959 r. krótko odprowadzał obrządku łacińskim w Kożuchowie pow. Nowa Sól, a następnie Jędrzychowie pow. Zielona Góra. Tam też pozostał po przejściu na emeryturę. Zm. w Jędrzychowie i prawdopodobnie tam został pochowany.

¹¹ Kazimierz Lagosz (1888–1961) – duchowny rzymskokatolicki. Ur. w Krośnie, wyświęcony w 1911 r. Po wybuchu I wojny światowej jeden ze współorganizatorów duszpasterstwa w Austrii dla uciekinierów z Galicji, przed 1939 r. duszpasterz na terenie archidiecezji lwowskiej, a w l. 1940–1945 na terenie archidiecezji katowickiej. Po zakończeniu wojny organizator życia religijnego na Dolnym Śląsku. W l. 1945–1951 proboszcz we Wrocławiu, od 1948 r. wizytator dziekanów wrocławskich, pod sfingowanymi zarzutami aresztowany w 1949 r. przez komunistyczne organa bezpieczeństwa i więziony do 1950 r. Po usunięciu przez władze administratora apostolskiego ks. Karola Milika mianowany wikariuszem kapitulnym; pełniąc ten urząd, szedł na daleko idące kompromisy z władzami komunistycznymi. Zwolniony z urzędu w 1956 r., wyjechał do Warszawy, gdzie zamieszkał jako emeryt. Tam też zm. i został pochowany.

¹² Joachim Licha – duchowny rzymskokatolicki, brak bliższych danych.

¹³ Lupa – duchowny rzymskokatolicki, brak bliższych danych.

Plan operacyjnych przedsięwzięć

1. Zebrać dokładną charakterystykę Kościoła gr[ecker]kat[olickiego] poprzez inf[ormatora] „Arbor” oraz charakterystyki wszystkich księży gr[ecker]kat[olickich].
 - a. Poprzez ww. ustalić konkretną działalność obecną księży gr[ecker]kat[olickich], kiedy i w jaki sposób odprawiają nabożeństwa w obrządku gr[ecker]kat[olickim]; udzielanie pomocy duchowej elementom łemkowskim.
 - b. W jaki sposób elementy łemkowskie otrzymują prasę i kalendarze nacjonalistyczno-ukraińskie z USA, jak są rozprawdane i co czyni się z nimi.
 - c. Zarejestrowanie i działalność ks. Złupki.
2. Dokonać werbunku ks. M.M.¹⁴ wywodzącego się ze środowiska kleru b[ylego] gr[ecker]kat[olickiego], od którego [należy] zebrać materiały jak wyżej i nastawić [go] na rozpracowanie kleru b[ylego] gr[ecker]kat[olickiego]

^hNacz[elnik] Wydz[iału] XI WUBP we Wrocławiu
Turlej St[anisław], kpt.^h

Kier[ownik] Sekcji 1 Wydz[iału] XI WUBP we Wrocławiu
^hIrek M[ichał]¹⁵, ppor.^h

Opracował:

Ref[erent] Sekcji 1 Wydz[iału] XI WUBP we Wrocławiu

^hKrochmalczyk J[an], st. sierż.^h

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^{h-h} W dokumencie wpisane odręcznie.

¹⁴ Prawdopodobnie chodzi o ks. Michała Machnika.

¹⁵ Michał Irek (ur. 1926 r.) – funkcjonariusz UB. W aparacie bezpieczeństwa od 1946 r. Referent gminny PUBP w Oławie (1946–1947), referent Referatu V PUBP w Oławie (1947–1949), starszy referent Referatu V PUBP w Oławie (1949–1950), starszy referent Referatu V PUBP w Zgorzelcu (1950–1952), starszy referent Sekcji 5 Wydziału V WUBP we Wrocławiu (1952–1953), starszy referent Sekcji 1 Wydziału XI WUBP we Wrocławiu (1953 r.), kierownik Sekcji 1 Wydziału XI WUBP we Wrocławiu (1953–1954). Zwolniony dyscyplinarnie ze służby w 1954 r. w stopniu porucznika. Por. *Twarze dolnośląskiej bezpieki...*, s. 164–165.

1953 marzec 14, Warszawa – Pismo wicedyrektora Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppłk. Mikołaja Krupskiego do naczelnika Wydziału III Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie w sprawie ks. Józefa Przepiórskiego

[^a]

Do
Naczelnika Wydz[iału] III WUBP
w Olsztynie

Według danych Wydz[iału] II Dep[artamentu] III MBP w miejscowości ^b-Giżycko-^b zamieszkuje ^b-ks. Przepiórski Józef^{1-b} zatrudniony ^b-na parafii rzym[sko]kat[olickiej] w Giżycku-^b.

W związku z powyższym należy sprawdzić, czy ww. faktycznie zamieszkuje pod wskazanym adresem oraz w sposób wyjątkowo dyskretny przeprowadzić pełny wywiad, jak również uzyskać zdjęcie wym[ienionego], po czym sprawdzić kartą „E-15” w Wydz[iałe] II Waszego urzędu.

W razie stwierdzenia, że ww. osoba jest notowana przez jakąkolwiek jednostkę na Waszym terenie, należy uzyskać posiadane przez daną jednostkę materiały kompromitujące i przesłać nam do wglądu, względnie w razie braku takich możliwości poinformować, dla których była zarejestrowana.

Uzyskane materiały w procesie ustalenia i wywiadu należy przesłać na odwrocie niniejszego pisma, dołączając odbitki zdjęć.

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka z godłem państwowym *Rzeczpospolita Polska. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego* z wpisaną odręcznie liczbą dzienną pisma DB-082/SII/52.

^{b-b} W dokumencie wpisane odręcznie.

¹ Józef Przepiórski (1886–1955) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Jaworowie, wyświęcony w 1912 r., żonaty. Po święceniach wikariusz w Starzawie pow. Mościska (1912–1914) i Jaworowie (1914–1918). Po proklamowaniu ZURL zgłosił się jako ochotnik do UHA, gdzie przez jakiś czas pełnił obowiązki kapelana. Po zakończeniu działań wojennych kolejno administrator w Bełzie (1918–1920), Wicku (1920–1921), Bełzcu (1921–1922), Lubyczy (1922–1923), a następnie wikariusz w Domastowie pow. Rawa Ruska (1923–1925). W późniejszym okresie administrator w Krupcu pow. Lubaczów (1925–1927) i proboszcz w Chorobrowie pow. Sokal (po 1944 r. pow. Hrubieszów) (1927–1946). W 1945 r. aresztowany przez funkcjonariuszy UB i przez kilka tygodni więziony w areszcie PUBP w Hrubieszowie. W czasie przesłuchań torturowany. W 1946 r., chcąc uniknąć wysiedlenia do USRR, przeniósł się do Ulhówka, skąd w ramach akcji „Wisła” został przesiedlony do Srokowa pow. Kętrzyn. Od 1947 r. wikariusz w rzymskokatolickiej parafii w Giżycku. Tam też zm. i został pochowany.

Sprawę należy traktować jako pilną i ważną, kierując odpowiedź do Wydz[ia-
łu] II Dep[artamentu] III MBP w jak najkrótszym czasie.

W[ice]dyrektor Departamentu III MBP
(-) **Krupski**², ppłk

Źródło: AIPN, 002082/104, t. 1, k. 205, oryginał, mps.

² Mikołaj Krupski (ur. 1919 r.) – funkcjonariusz UB. Ur. w Pialikach pow. Działowa. Ukończył kurs NKWD w Kujbyszewie, w aparacie bezpieczeństwa od 1944 r. Starszy oficer śledczy WUBP w Białymstoku (1944 r.), kierownik Sekcji 7 MUBP w Białymstoku (1944–1945), kierownik Grupy Operacyjnej PUBP w Łodzi (1945 r.), kierownik Sekcji 8 WUBP w Łodzi (1945 r.), zastępca kierownika Wydziału I WUBP w Łodzi (1945 r.), kierownik Wydziału I WUBP w Łodzi (1945–1946), kierownik Wydziału VII WUBP w Łodzi (1946–?), naczelnik Wydziału III WUBP w Łodzi (?–1947), naczelnik Wydziału V WUBP w Łodzi (1947–1948), zastępca szefa WUBP w Łodzi (1948 r.), szef WUBP w Bydgoszczy (1948–1950), szef WUBP w Lublinie (1950–1953), wicedyrektor Departamentu III MBP (1953–1954), inspektor Inspektoratu Gabinetu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego (1954 r.), sekretarz Sekretariatu Wiceministra Bezpieczeństwa Publicznego (1954–1955), sekretarz sekretariatu zastępcy przewodniczącego KdsBP (1955 r.), kierownik UdsBP m.st. Warszawy (1955–1957). W dyspozycji Departamentu Kadr MSW (1957–1960). Zastępca szefa Zarządu Politycznego WOP (1960–1961), wicedyrektor Departamentu I MSW (1961–1965), dyrektor Departamentu II MSW (1965–1973), kierownik Głównego Inspektoratu MSW (1973–1990). Zwolniony ze służby w 1990 r. w stopniu generała. Por. *Twarze bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwie pomorskim/bydgoskim, toruńskim i wrocławskim. Informator personalny*, red. M. Szymaniak, Bydgoszcz–Gdańsk 2010, s. 313–314.

1953 marzec 25, Wrocław – Meldunek specjalny funkcjonariuszy Wydziału XI Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu do naczelnika Wydziału I Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie ks. Jana Polańskiego

[^a]

Do
Naczelnika Wydz[iału] I Dep[artamentu] XI MBP
w **Warszawie**
(do rąk własnych)

Meldunek specjalny

Melduję, iż w dniu 13 lutego 1953 r. wik[ariusz] kap[itulny] ks. Lagosz Kazimierz zawiadomił do siebie na audiencję ks. prałata **Polańskiego** Jana – proboszcza parafii Rudna pow. Lubin, w trakcie której oświadczył ks. Polańskiemu, że na podstawie polecenia władz administracyjnych musi ks. Polańskiego przenieść na teren diecezji kieleckiej.

W dniu 7 marca 1953 r. ks. Polański Jan udał się na audiencję do przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej, gdzie przewodniczący oświadczył, że żadnego polecenia w stosunku do osoby ks. Polańskiego ks. wik[ariuszowi] kap[itulnemu] Lagoszowi nie dawał.

Według posiadanych przez nas informacji wik[ariusz] kap[itulny] ks. Lagosz oparł się frazesem, że otrzymał polecenie władz administracyjnych na przeniesienie ks. Polańskiego. Przeniesienie to jest spowodowane jedynie osobistymi pobudkami ks. Lagosza i zemstą w stosunku do tego, który znieważył ambicję jego osobistą.

W końcu 1952 r. ks. Lagosz otrzymał fałszywe skargi na ks. Polańskiego, gdy ten był proboszczem parafii Gniechowice pow. Wrocław. W związku z tym w pewną niedzielę wraz z wik[ariuszem] gen[eralnym] ks. Szukalskim¹ wyjechał do

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu* z wpisaną odręcznie liczbą dzienną pisma T-615/I/53. Niżej odręczny dopisek *Tow. Jędrys proponuję sprawę omówić z ppłk. Szczanickim i nieczytelna parafa.*

¹ Nestor Szukalski (1884–1954) – duchowny rzymskokatolicki. Wyświęcony w 1908 r. Po święceniach wikariusz w Monasterzyskach pow. Buczacz (1909–1910) i Wołkowie pow. Przemyślany (1910–1911). W l. 1911–1912 studiował w Niemczech. Wikariusz we Lwowie (1912–1913) i katecheta miejscowej szkoły (1913–1914). W czasie I wojny światowej kapelan. Po zakończeniu działań wojennych ponownie wikariusz we Lwowie (1917–1919), administrator w Sokolnikach pow. Lwów

Gniechowic, gdzie bezpośrednio udał się do kościoła. Po odprawieniu mszy przez ks. Polańskiego na środek kościoła wyszedł ks. Szukalski, który do parafian oświadczył: „Kto ma jakąś skargę na księdza Polańskiego, niech zgłosi się do Ekscelencji, tj. do ks. Lagosza”. Na podstawie tego zajścia powstało nieporozumienie między ks. Lagoszem a ks. Polańskim, wskutek czego ks. Lagosz zarzucił ks. Polańskiemu, że postąpił niewłaściwie, [gdy] głosząc kazanie, nie przywitał jego osoby. Po pewnym czasie ks. Lagosz polecił ks. Polańskiemu opuścić diecezję i przenieść się na teren diecezji kieleckiej. Ks. Polański, nie chcąc przenosić się z diecezji wrocławskiej, prosił ks. Lagosza, ażeby pozostawił go na terenie diecezji wrocławskiej bodaj na jakiejś najgorszej placówce. W związku z tym ks. Lagosz skierował ks. Polańskiego na stanowisko proboszcza parafii Rudna pow. Lubin.

Przy kierowaniu na powyższe stanowisko ks. Lagosz polecił ks. Polańskiemu odprawianie nabożeństw w obrządku gr[recko]kat[olickim] co niedzielę, jak również ks. Szukalski wydał takie samo polecenie. Ks. Polański polecenia tego w zupełności nie wykonał, niemniej jednak zwrócił się z pisemną prośbą do min[istra] Bidy² w Warszawie, ażeby zezwolono na odprawienie mu mszy w obrządku gr[recko]kat[olickim] w tzw. święto „Bożego Narodzenia”³. Odpowiedzi na pismo nie otrzymał i w dniu 25 grudnia 1952 r. odprawił nabożeństwo w obrządku gr[recko]kat[olickim], wygłaszając kazanie w języku ukraińskim.

Jak stwierdzono na podstawie otrzymanych materiałów, ks. Lagosz w chwili obecnej pertraktuje z biskupem kieleckim Sonikiem⁴, którego prosi o przyjęcie do

(1919–1921?), proboszcz w Bucniowie pow. Tarnopol (1921–1931) i Sokalu (1931–1945). W 1945 r. repatriowany do Polski, osiadł w Łącku pow. Nowy Sącz. W 1946 r. inkardynowany do archidiecezji wrocławskiej. Administrator w Piszkowicach pow. Kłodzko (1946 r.), kustosz Fundacji św. Franciszka w Kłodzku (1946–1947), dyrektor i kurator drukarni archidiecezjalnej we Wrocławiu (1947–1951), proboszcz we Wrocławiu (1951–1952), członek Kapituły Metropolitalnej (1951 r.) i wikariusz generalny (1952 r.). Zm. we Wrocławiu i tam został pochowany. Por. J. Wołczański, *Szukalski Nestor Jan Kanty* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. 3, red. R. Bender, Lublin 1995, s. 109–110.

² Antoni Bida (1897–1980) – działacz komunistyczny. Ur. w Ostrowie pow. Krasnystaw, jeszcze przed II wojną światową związany z ruchem lewicowym. W 1918 r. współtwórca Rad Delegatów Robotniczych w Lublinie, w II Rzeczypospolitej dziennikarz, współpracował z pismami „Orka” i „Kurier Prawny” oraz koncertem „Prasa Polska”. Po II wojnie światowej pracownik Ministerstwa Informacji i Propagandy (1945–1947), dyrektor Biura Prasowego przy Prezydium Rady Ministrów (1947–1949), dyrektor Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (1949–1950), dyrektor Urzędu ds. Wyznań (1950–1955). Później dyplomata, poseł PRL w Austrii (1955–1957) oraz Izraelu (1957–1963). Od 1966 r. na emeryturze. Zm. w Warszawie i tam został pochowany.

³ Negatywna odpowiedź UdsW na pismo ks. Polańskiego, zob. I. Hałagida, *Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski (1947–1957)*, Warszawa 2002, s. 180, dok. nr 17.

⁴ Franciszek Sonik (1885–1957) – duchowny rzymskokatolicki, biskup. Ur. w Wawrzeńcicach pow. Kraków, wyświęcony w 1911 r. Po święceniach wikariusz w Kielcach, kapelan bp. Augustyna Łosińskiego i profesor seminarium duchownego, członek Kapituły katedralnej, proboszcz parafii św. Wojciecha w Kielcach (1930–?). Aktywny działacz społeczny. Od 1935 r. sufragan diecezji

diecezji kieleckiej ks. Polańskiego. Bp Sonik zgodził się przyjąć ks. Polańskiego na najmłodszego wikarego katedry kieleckiej, natomiast w zamian ma przysłać innego księdza.

Z powyższego wynika, że przeniesienie ks. Polańskiego na teren innej diecezji nie jest związane z wykroczeniem kanonicznym ani też wrogą działalnością przeciwko państwu. Spowodowane ono jest jedynie pobudkami osobistymi ks. Lagosza i zemstą za urażoną ambicję. Wśród kleru postępowego członków Komisji Księży chodzą pogłoski, że ks. Lagosz chce zniszczyć czwartego aktywistę Komisji Księży przy ZBoWiD, jak to uczynił z ks. Lorencem⁵, ks. Muchą⁶, ks. Trzeciakiem⁷.

Należy nadmienić, że ks. Polański Jan od chwili pobytu na naszym terenie, tj. od roku 1945, jest aktywnym działaczem kleru postępowego. Był organizatorem Komisji Księży przy ZBoWiD, gdzie do dziś bierze aktywny udział w życiu społecznym.

W dniu 16 marca 1953 r. ks. Polański złożył prośbę do Komisji Księży przy ZBoWiD w sprawie interwencji w jego sprawie.

W związku z powyższym prosimy o wpłynięcie, ażeby ks. Polański pozostał na naszym terenie, gdzie poprzez ww. można byłoby przeprowadzić szerszą akcję polityczną wśród kleru oraz rozpracować wrogą działalność kleru gr[ecko]kat[olickiego], do którego ks. Polański ma dostęp. [b]

Podanie pisane przez ks. Polańskiego do Komisji Księży znajduje się w MBP w formie doniesienia inf[ormatora] „Arbor” z dnia 13 marca 1953 r., które – wraz z innymi odpisami doniesień – przesłaliśmy dnia 17 marca 1953 r. [c]

Kier[ownik] Sekcji 1 Wydz[iału] XI
WUBP we Wrocławiu
Irek M[ichał], ppor.

Naczelnik Wydziału XI
WUBP we Wrocławiu
Turlej S[tefan], kpt.

Odbito w 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

kieleckiej. W l. 1951–1957 zarządzał diecezją w zastępstwie uwięzionego bp. Czesława Kaczmarka. Zm. w Kielcach i tam został pochowany.

^b Z lewej strony na marginesie odręczny nieczytelny dopisek.

^c Opuuszczono liczbę dzienną pisma 541/1/53. Pismo przewodnie oraz odpisy doniesień informatora „Arbor”, o których mowa w dokumencie, zob. AIPN, 01283/1597 (mikr.).

⁵ Antoni Lorenc – duchowny rzymskokatolicki, brak bliższych danych.

⁶ Mucha – duchowny rzymskokatolicki, brak bliższych danych.

⁷ Trzeciak – duchowny rzymskokatolicki, brak bliższych danych.

1953 kwiecień 17, Koszalin – Pismo kierownika Sekcji 5 Wydziału V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Koszalinie W. Lipińskiego do naczelnika Wydziału I Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie informatora ps. „Janek”

[^a]

Ścisłe tajne

Do
Naczelnika Wydz[iału] I Dep[artamentu] XI
Ministerstwa Bezpieczeństwa Publ[icznego]
w Warszawie

W odpowiedzi na pismo Wasze z dnia 11 grudnia [19]52 r. dot. inf[ormatora] „Janek”¹ powiadamiam, że wymieniony informator chorował od pięciu miesięcy, przebywał w szpitalach i sanatoriach i łączność z nim nie była utrzymywana. Wymieniony został zdjęty ze stanowiska w Skrzatuszu i zamieszkuje przy ^bksiędzu Rojce^b – byłym wikariuszu generalnym Kurii gorzowskiej². Parafię w Skrzatuszu ^bksiądz ordynariusz Szelażek^{3-b} obsadził księżmi zakonnymi ze zgromadzenia oo. salezjanów.

W związku z taką sytuacją inf[ormator] „Janek” obecnie się stara o otrzymanie parafii greckokatolickiej w powiecie koszalińskim w miejscowości Głodowo, gdzie jest zgrupowane dużo grekokatolików.

^a W lewym górnym rogu godło państwowe i nadruk *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Koszalinie*. Niżej wpisana na maszynie liczba dzienna pisma PE-3148/52 oraz dopisek dot[yczy] ZAB-305-53. nieco niżej podłużny stempel *Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego* z wpisaną odręcznie datą wpływu pisma 17 IV [19]53 [r.] oraz powtórzonym numerem sprawy, jakiej dotyczy.

^{b-b} W dokumencie fragment zakreślony odręcznie.

¹ Zob. dok. nr 71.

² Antoni Rojko (1898–1958) – duchowny rzymskokatolicki, brak bliższych danych.

³ Zygmunt Szelażek (1905–1982) – duchowny rzymskokatolicki. Ur. w Płoskirowie na Podolu, studiował na Uniwersytecie Lwowskim i w Rzymie, wyświęcony w 1932 r., pracował w parafiach Wyżniany i Słowita pow. Przemyślany. W 1944 r. repatriowany do Polski, objął parafię Tykowo pow. Białogard. W 1947 r. mianowany dyrektorem niższego seminarium duchownego w Słupsku, po 1948 r. konsultor diecezjalny, w l. 1952–1956 wikariusz kapitulny w Gorzowie Wielkopolskim, mianowany na miejsce usuniętego przez władze komunistyczne ks. Edmunda Nowickiego. Od 1957 r. proboszcz w Szczecinie i dziekan dekanatu Szczecin-miasto. Zm. w Świnoujściu, pochowany został w Szczecinie.

Po nawiązaniu z nim łączności starano się uzyskać od niego informacje dot. księży greckokatolickich, których on zna, ^blecz oświadczył, że zna jedynie księdza Hrynyka^c z Gdańska^b. Otrzymał polecenie, aby z nim nawiązał kontakt, ponieważ ma ona załatwiać wszystkie sprawy odnośnie parafii greckokatolickich z ^bksiędzem prymasem Wyszyńskim^b.

Proszę o powiadomienie, czy zezwolić inf[ormatorowi] „Janek” na utworzenie parafii greckokatolickiej na naszym terenie.

Przy następnym spotkaniu będziemy starać się uzyskać dane odnośnie księdza Hrynyka, ponieważ miał się do niego udać i po otrzymaniu informacji prześlemy takowe. Ksiądz Hrynyk obecnie otrzymał zezwolenie od [oo.] franciszkanów w Sławnie odprawiania nabożeństw w okolicy Sławna w kościele filialnym rzymskokatolickim i przyjeżdża tam w niedziele i odprawia nabożeństwa.

Kier[ownik] Sekcji 5 Wydz[iału] V
(-) Lipiński W.⁴

Wyk[onano] 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1598 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^c W dokumencie tu i dalej błędnie *Krynica*. Błąd ten został następnie odręcznie poprawiony poprzez wpisanie właściwego nazwiska na marginesie.

⁴ W. Lipiński – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

1953 kwiecień 29, Warszawa – Pismo naczelnika Wydziału II Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego kpt. Kazimierza Olecha do naczelnika Wydziału XI Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie w sprawie ss. służebnic z Chełma

Ścisłe tajne

Egz. nr 1^a

Do
Naczelnika Wydziału XI
Woj[ewódzkiego] Urzędu Bezpiecz[eństwa] Publicznego
w Lublinie

W prowadzonym śledztwie p[rzeciw]ko [oo.] bazylianom w W[arsza]wie ujawniono, że zakonnice pracujące w szpitalu zakaźnym w Chełmie przy ul. Hrubieszowskiej 54 posiadają sfałszowane dokumenty, jak metryki i świadectwa szkolne. Niektóre z zakonnice posiadają również sfałszowane świadectwa ukończenia szkoły pielęgniarzkiej¹. Ponadto ww. zakonnice okradają szpital z żywności, o czym świadczą dwa załączone odpisy listów zabrane w czasie rewizji w [klasztorze bazylikańskim] w Warszawie². Zakonnice wysyłały i wysyłają kosztowne paczki żywnościowe do prowincji zakonnej do W[arsza]wy oraz do biskupów i prymasa.

W lutym br. aresztowano kapelana zakonnice w Chełmie [o.] Jaworskiego za nielegalne transakcje walutowe. W latach [19]47–[19]48 ukrywała się w szpitalu w Chełmie nacjonalistka ukraińska, czł[onkini] UPA, Staniszevska Katarzyna, której działalność była zakonnicom znana.

W związku z powyższym należy o tych faktach poinformować przew[odniczącego] WRN i spowodować w najbliższym czasie zwolnienie ww. zakonnice z pracy w szpitalu i zastąpienie ich personelem świeckim.

^a W dokumencie numer wpisany ręcznie.

¹ Informacja nieprawdziwa.

² Informacja nieprawdziwa.

O wynikach należy nas powiadomić.

Naczelnik Wydziału II Dep[artamentu] XI MBP
(-) **Olech** K[azimierz]³, kpt.

Źródło: AIPN Lu, 01/34, t. 2, k. 39, oryginał, mps.

³ Kazimierz Olech (ur. 1922 r.) – funkcjonariusz UB/SB. W aparacie bezpieczeństwa od 1945 r. Wywiadowca PUBP w Ostrowcu (1945 r.), starszy referent PUBP w Ostrowcu (1945–1946), starszy referent Wydziału V WUBP w Kielcach (1946 r.), kierownik Sekcji 1 Wydziału V WUBP w Kielcach (1946–1947), referent Wydziału V Departamentu V MBP (1947–1949), starszy referent Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V MBP (1949 r.), kierownik Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V MBP (1949–1950), kierownik Sekcji 2 Wydziału V Departamentu V MBP (1950–1952), zastępca naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP (1952–1953), naczelnik Wydziału II Departamentu XI MBP (1953–1955), naczelnik Wydziału II Departamentu V KdsBP (1955–1956), zastępca naczelnika Wydziału IV Departamentu I MSW (1956–1958), zastępca naczelnika i p.o. naczelnik Wydziału IV Departamentu I MSW (1958–1959), naczelnik Wydziału IV Departamentu I MSW (1959–1961), naczelnik Wydziału I Departamentu I MSW (1961–1962). Zwolniony w 1962 r. w stopniu podpułkownika. Por. M. Piotrowski, *Ludzie bezpieki w walce z narodem i Kościołem...*, s. 694–695.

1953 maj, Wrocław – Pismo funkcjonariuszy Wydziału XI Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu do naczelnika Wydziału I Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie rozpracowania krypt. „Wichrzyciele”

[^a]

Ścisłe tajne

Do
Naczelnika Wydz[iału] I Dep[artamentu] XI MBP
w Warszawie

Meldunek

o przebiegu środowiskowego rozpracowania kryptonim „Wichrzyciele”

W okresie sprawozdawczym po rozpracowaniu „**Wichrzyciele**” otrzymano [następujące] materiały:

Jak podaje źródło „**Buk**”, najbliższy kontakt ks. ^b**Szuflata**^b Pawła – **Bilinkiewicz** Szymon, radca sądu w Gorlicach, opowiadał, że najbliższy kontakt ks. **Szuflata**, ob. **Siokało** Bogdan¹, b[yły] z[astępca] szefa PUBP w Złotorzy woj. wrocławskie [^c], opowiadał **Bilinkiewiczowi**, że w UB dalej pracować nie może, gdyż Łemkowie denuncjowali go i przez nich ma wielkie nieprzyjemności. W UB nie chce pracować, gdyż z niego żaden „ubowiec”. Nie może patrzeć na to „mordowanie” i maltretowanie więźniów po nocach. Bywają chwile, że sceny, jakie się tam dzieją, ^dmrożą^d krew. Na zapytanie źródła, w jaki sposób to się dzieje, **Bilinkiewicz** odpowiedział, że nie pytał się **Siokała**, lecz dla ciekawości się spyta. Dalej **Siokało** miał mówić, że

^a W lewym górnym rogu nadruk *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu i godło państwowe*.

^{b-b} W dokumencie tu i dalej błędnie *Szuflada*.

^c Z lewej strony przy poniższym akapicie odręczny dopisek *Faktycznie taki pracownik Siokała był z[astępcą] szefa PUBP, obecnie pracuje nad nim Inspektorat UB*.

^d W dokumencie *urazają*.

¹ Bogdan Siokało (ur. 1924 r.) – funkcjonariusz UB. Dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. W l. 1946–1950 zastępca szefa PUBP w Złotorzy. Zwolniony ze służby w 1950 r. w stopniu chorążego. Por. *Twarze dolnośląskiej bezpieki...*, s. 68.

w UB jest sama hołota i zażydzenie. Ponadto źródło podaje, że **Siokało** utrzymuje kontakt z bratem ks. **Sobina**², b[yłego] gr[eko]kat[olika]. Dalej źródło podaje, że ks. prałat **Litwin** z Gorlic aprobejuje dalszą pracę w UB. **Siokało** Bogdan rozmawiał w tej sprawie z ks. **Litwinem** i ten uważa, że praca **Siokały** w UB jest potrzebna, gdyż mają tam zaufanego człowieka.

W rozmowie na temat ks. **Sobina** ob. **Bilinkiewicz** powiedział (inf[ormator] nadmienił, że słyszał, że [ks.] **Sobin** pracuje w wywiadzie³), że posądza go o to, że jest z kimś związany. Jego każda wizyta – mówi ob. **Bilinkiewicz** – czy to u mnie, czy u znajomych ma swego rodzaju misję i wywiad. To już wiele osób zauważyło. Należy nadmienić, że **Sobin** Maksym⁴, o którym wyżej jest mowa, jest szwagrem ks. **Szuflata** Pawła.

Odnosnie **Dońskiego**⁵, również szwagra ks. **Szuflata**, **Bilinkiewicz** powiedział, że ostatnio ten jeździł do Lwowa. W drodze do Lwowa zbierał dużo prywatnych listów, lecz od jakich osób – tego źródło nie podaje.

Źródło „**Arbor**” w doniesieniu podaje, że w rozmowie z ks. **Szuflatem** Pawłem ten ostatni powiedział, że biskup gr[eko]kat[olicki] **Malinowski**⁶, o którym podawaliśmy w poprzednim sprawozdaniu, obecnie jest w Niemczech Zachodnich w m[iejscowości] Mauzen⁷. Na zapytanie inf[ormatora], skąd posiada te informacje, ks. **Szuflat** nie dał żadnej odpowiedzi. Dalej ks. **Szuflat** opowiadał, że b[ył] administrator apostołski ks. **Złupko** Andrzej obecnie nie przejawia żadnej działalności i wszystkie czynności odprawia, siedząc na stołku.

² Piotr Sobin (1909–1952) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Bartnym pow. Gorlice, wyświęcony w 1941 r. (według innych źródeł w 1943 r.), celebś. Po święceniach wikariusz w Regetowie pow. Gorlice (1941–?), a później w Mochnacze Niżnej pow. Nowy Sącz (?–1944). W 1944 r. aresztowany przez organa bezpieczeństwa i przez 11 miesięcy przetrzymywany w areszcie PUBP w Jaśle, gdzie był torturowany. Zwolniony z nadszarpniętym zdrowiem. Uniknął wysiedlenia do USRR. W 1947 r. przesiedlony w ramach akcji „Wisła” na Dolny Śląsk. Od 1948 r. mieszkał w Kunicach k. Legnicy. Prawdopodobnie przez krótki okres wikariusz łańciskiej parafii w Legnicy. Po kilku miesiącach wyjechał do brata do Wrocławia, gdzie był wikariuszem w łańciskiej parafii św. Elżbiety. Nie powrócił już do zdrowia. Zm. po ciężkiej chorobie we Wrocławiu i tam został pochowany.

³ Informacja nieprawdziwa.

⁴ Maksym Sobin – osoba niezidentyfikowana. Może chodzi o brata ks. Sobina.

⁵ Michał Doński [właśc. Cap] (1919–2001) – działacz łemkowski. Ur. w Woli Cieklińskiej. W czasie II wojny światowej zaangażował się w ruch komunistyczny, od 1943 r. członek okręgowego komitetu PPR i szef sztabu okręgu GL. Po 1954 r. organizator lokalnych struktur administracji na Łemkowszczyźnie. W l. 1945–1946 funkcjonariusz aparatu bezpieczeństwa. W l. 1946–1958 mieszkał w USRR, gdzie współpracował z NKWD i MGB w zwalczaniu podziemia ukraińskiego. Po przyjeździe do Polski członek UTSK i aktywista łemkowski. Utrzymywał kontakty z „Łemkosojuzem” w USA, w l. 1975–1987 mieszkał w Yonkers, po czym powrócił do Polski. Zm. w Gorlicach. Zob. M. Krzysztofiński, J. Pisuliński, *Michał Doński (1919–2001), członek PPR i GL, współpracownik NKWD/MGB/MWD, funkcjonariusz UB, działacz łemkowski*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2006, nr 2, s. 431–438. Tam też dalsza literatura.

⁶ Informacja nieprawdziwa. Ks. Malinowski nie posiadał sakry biskupiej.

⁷ Nie udało się ustalić, o jaką miejscowość chodzi – być może o Mainz, czyli Moguncję.

To samo źródło podaje również, że w amerykańskiej strefie okupacyjnej Niemiec Zachodnich przebywa syn ks. **Chylaka** Józefa – wikarego parafii Ziębice pow. Ząbkowice, który w okresie okupacji był oficerem w SS „Galizien” i przed wkroczeniem wojsk radzieckich zbiegł z Niemcami. Ks. **Chylak** z ww. utrzymuje kontakt korespondencyjny. Wymieniony na terenie Niemiec Zachodnich ma prowadzić szeroką działalność nacjonalistyczno-ukraińską i jest powiązany w rewizjonistycznej działalności z emigracyjnym klerem greckokatolickim.

W okresie sprawozdawczym otrzymano materiały ze śledztwa prowadzonego p[rzeciwno] ks. **Lisze**, że b[były] adm[inistrator] apostolski ks. dr **Milik** Karol otrzymywał dolary od kardynała **Hlonda**, a po jego śmierci od prymasa **Wyszyńskiego** [nadesłane] z Rzymu jako zapomogi dla kleru gr[recko]kat[olickiego] celem podtrzymania go na duchu. Pieniądze takie otrzymywał do rozdziału na naszym terenie ks. prałat **Polański** Jan. Na spotkaniu z inf[ormatorem] „**Arbor**” ten zapodał, że – jak mu jest wiadomo – takie zapomogi otrzymał do rozdziału ks. **Polański** Jan dwa razy⁸, lecz już w polskiej walucie, znakiem tego pieniądze te były już przez kogoś wymienione z dolarów na polską walutę. Ponadto źródło podaje, że jak mu jest wiadomo, przez cały okres rozdziałem pieniędzy (dolarów) z Rzymu dla kleru gr[recko]kat[olickiego] zajmował się ks. **Deńko** Mikołaj z zakonu oo. bazylianów z Warszawy⁹.

Również w okresie sprawozdawczym otrzymano materiał, że na terenie majątku administrowanego przez jednostkę wojsk radzieckich w pow. Środa Śląska jest zatrudniony b[były] ksiądz gr[recko]kat[olicki] nazwiskiem **Kapimrała** Jan¹⁰, który ukrywa, że jest b[byłym] księdzem gr[recko]kat[olickim], natomiast prowadzi w dalszym ciągu działalność nacjonalistyczną, odprawia nabożeństwa w obrządku gr[recko]kat[olickim] (tajnie). Należy nadmienić, że ww. przechodzi w rozpracowaniu prowadzonym przez Sekcję 4 tut[ego] wydziału [jako] powiązany ze sprawą „**Wisła**” i jest podejrzany o prowadzenie działalności szpiegowskiej.

Należy nadmienić, że w okresie sprawozdawczym przechwycono materiał, gdzie ks. **Boś** Bolesław¹¹ – będąc w Warszawie – pisał do ks. **Hrebeniaka**^e Jarosława zam[ieszkałego] u ss. miłosierdzia w Wojszycach k. Wrocławia, m.in.: „Z Antonim raz spotkałem się w Warszawie, nie chciał do Jasi wstąpić, tylko po Warszawie powłóczył mnie, do nikogo nie chodził, może i ma teraz rację. Byłem

^e W dokumencie błędnie *Hrebeniuka*.

⁸ Ks. Polański i informator „Arbor” to jedna osoba. Autorzy dokumentu użyli takiego sformułowania, by zakonspirować swe źródło.

⁹ Informacja nieprawdziwa, ks. Deńko nie był bazylikańskim zakonikiem. Prawdopodobnie chodziło o o. Pawła Puszkarzkiego.

¹⁰ Jan Kapimrała *vel* Napierała – osoba niezidentyfikowana. Informacja, iż był to duchowny greckokatolicki, jest prawdopodobnie nieprawdziwa.

¹¹ Bolesław Boś – osoba niezidentyfikowana.

u Jasi z Mik[ołajem]¹². Sprawa ma się bardzo źle. Znalaziono dużo materiałów obciążających i 98 wizytówek amerykańskich. Szkoda marzyć o czymś, aby jeszcze inni nie pocierpieli przez nierozumność jego. Miodowa też siedzi i nie wiadomo, co z tego będzie. Wszelkiego narobił nieszczęścia i im, bo tam przechowywał wszystko na wielkie nieszczęście. Teraz mają ich z Miodowej usunąć (nasi siedzą), na co widocznie czekali i szukali okazji, co też i stało się. Złapali w swoje sidła, które przez nich widocznie były rozstawione, bo oni w takich rzeczach też mają swoich. Przed świętami spotkałem się u dziekana z siostrami Marią i Aleksandrą, pytały się o ciebie. Czuję się lepiej, tylko to nieszczęście z Mik[ołajem] martwi i niepokoi mnie, bo i na nas mogą się zemścić. Ty siedz też [cicho], bo oni nas mocno śledzą i wiedzą o nas wszystko”.

Innych materiałów w okresie sprawozdawczym nie otrzymano po linii kleru gr[ecker]kat[olickiego].

Plan operacyjnych przedsięwzięć

1. Celem potwierdzenia danych odnośnie współpracy ks. Hrebieniaka z gestapo na spotkaniu z inf[ormatorem] zażądać od inf[ormatora] „Arbor”, aby podał nazwiska względnie adres, gdzie zamieszkuje żona ks[iędza] prawosławnego, na którego ks. H[rebieniak] robił doniesienie do gestapo¹³.
Poza tym w porozumieniu z Sekcją 4 dać zadanie inf[ormatorowi] „Buk”, aby opisał, czy taki fakt miał miejsce i podał nazwisko ks[iędza] prawosławnego, który pracował w m[iejscowości] Banica^f pow. Gorlice.
Niezależnie od tego wysłać pismo do PUBP Gorlice celem zapoznania nam, czy takowy fakt miał miejsce i potwierdzenia powyższych danych. Po ustaleniu nazwiska i adresu żony ww. ks[iędza] prawosławnego przesłuchać w charakterze świadka na okoliczność współpracy z gestapo ks. H[rebieniaka].
2. Na spotkaniu z inf[ormatorem] „Arbor” wyjaśnić, skąd mu jest wiadomo, że b[były] adm[inistrator] apostolski Łemkowszczyzny ks. Malinowski po wyzwoleniu ukrywał się we Wróbliku Królewskim. Dane powyższe będą komprmat[eriałem] na informatora, gdyż ten był tam proboszczem po wyzwoleniu.
3. W porozumieniu z MBP sprawdzić w materiałach śledztwa p[rzeciwno] o. Puskarskiemu, czy ten podaje o pomocy otrzymywanej z Watykanu dla ks[ięży] gr[ecker]kat[olickich] oraz czy takowe pieniądze do rozdziału otrzymywał ks. Polański Jan.

^f W dokumencie błędnie *Panica*.

¹² Tu i dalej chodzi o zatrzymanego ks. Deńkę.

¹³ Informacja nieprawdziwa.

4. Przeprowadzić wywiad na ks. Napierałę Jana, który nie pracuje w duszpa-sterstwie i przez PUBP nastawić na ww. agencję celem stwierdzenia obecnej jego działalności. Przedsięwzięcia p[rzeciw]ko wymienionemu uzgodnić z Sekcją 4 Wydz[iału] IX [WUBP].

P.o. kier[ownik] Sekcji 1 Wydz[iału] XI
WUBP we Wrocławiu
(-) **Irek** M[ichał], ppor.

Naczelnik Wydziału XI
WUBP we Wrocławiu
(-) **Turlej** S[tefan], kpt.

Odbito w 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

Nr 80

1953 maj 29, Warszawa – Pismo zastępcy naczelnika Wydziału I Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego kpt. Eugeniusza Błaszczaka do naczelnika Wydziału XI Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu w sprawie informatora ps. „Arbor”

[^a]

Ścisłe tajne

Egz. nr 1^b

Do
Naczelnika Wydziału I
Woj[ewódzkiego] Urzędu Bezp[ieczeństwa] Publ[icznego]
we Wrocławiu

W związku z nadesłanymi doniesieniami ze źródła „Arbor” po środowisku księży gr[ecker]kat[olickich] zwracam uwagę, że w pracy z inf[ormatorem] „Arbor” należy wyjaśnić oprócz przeszłości poszczególnych księży ich działalność obecną: co oni robią, jakie kontakty utrzymują między sobą, kto przyjeżdża do nich i gdzie oni wyjeżdżają.

Szczególną uwagę należy zwrócić [na to], aby inf[ormator] przy każdej informacji podanej o danym księdzu – podawał jego obecne miejsce zamieszkania.

W kierunku rozpracowania tego środowiska wykorzystać należy inf[ormatora] „Buk”. Odpisy uzyskanych materiałów po tym środowisku ks[ięży] gr[ecker]-katolickich, wraz z planami przedsięwzięć, przesyłać [należy] do Wydz[iału] I Dep[artamentu] XI MBP.

Zaznaczam, że w sprawie przesyłania doniesień inf[ormatora] „Arbor” przeprowadzono kilka rozmów przez WCz z pracownikami Wydziału XI, które do dnia dzisiejszego nie dały żadnych wyników.

Z[astęp]ca naczelnika Wydz[iału] I Dep[artamentu] XI MBP
(–) Błaszczak E[ugeniusz]¹, kpt.

Od[bito] w 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr), b.p., oryginał, mps.

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka z godłem państwowym *Rzeczpospolita Polska*. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego i wpisana odręcznie liczbą dzienną pisma ZAB-234/53.

^b W dokumencie numer wpisany odręcznie.

¹ Eugeniusz Błaszczak – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

Nr 81

1953 czerwiec 15, Warszawa – Pismo naczelnika Wydziału I Departamentu XI Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego mjr. Stanisława Morawskiego do naczelnika Wydziału XI Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu w sprawie ks. Jarosława Hrebeniaka

[^a]

Ścisłe tajne

Egz. nr 1^b

Do
Naczelnika Wydziału XI
Woj[ewódzkiego] Urzędu Bezp[ieczęństwa] Publ[icznego]
we Wrocławiu
(do rąk własnych)

W odpowiedzi na pismo z dnia 27 maja [19]53 r. [^c] dot[yczące] ks. Hrebeniaka^d Jarosława zawiadamiam, że na werbunek ww. wyrażam zgodę.

Przed werbunkiem jednak należy kandydata dokładnie rozpoznać i ustalić jego obecne kontakty z klerem greckokat[olickim] na terenie kraju, z osobami przebywającymi za granicą oraz jego obecną działalność.

Zaznaczam, że na terenie Warszawy została aresztowana grupa księży greckokat[olickich], a m.in. ks. Deńko Mikołaj i o. Puskarski Paweł, podejrzani o prowadzenie działalności szpiegowskiej i współpracę z UPA.

Aresztowani zajmowali się również rozdziałem dolarów przesyłanych z Watykanu jako pomoc dla ks[ięży] greckokat[olickich], z których to funduszy najprawdopodobniej korzystał także ks. Hrebeniak Jarosław (na razie bliższych danych brak), gdyż będąc koło Warszawy, utrzymywał z nimi kontakt. Na powiązania ks. Hrebeniaka z ww. księżmi należy zwrócić przy werbunku szczególną uwagę.

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka z godłem państwowym *Rzeczpospolita Polska. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego* i wpisaną odręcznie liczbą dzienną pisma 502/53. Poniżej dekretycja por. *Trel, przekażcie mi sprawę H[rebeniaka]. 17 VI [19]53 [r.]* i nieczytelna parafa.

^b W dokumencie numer wpisany odręcznie.

^c Opuszczono liczbę dzienną pisma T-1031/1/53.

^d W dokumencie tu i dalej nazwisko duchownego wpisano odręcznie.

Ze względu na ważność sprawy werbunek winien przeprowadzić osobiście naczelnik Wydziału XI tow. Turlej po uprzednim opracowaniu szczegółowego planu zdjęcia ww., gwarantującego całkowitą konspirację.

W załączeniu przesyłam informację dot. ks. Hrebeniaka Jarosława do wykorzystania¹.

O wynikach meldować do Wydziału I Dep[artamentu] XI MBP.

Naczelnik Wydziału I Dep[artamentu] XI MBP
(-) Morawski St[anisław], mjr

Odb[ito] w 2 egz.

[^e]

Źródło: AIPN Wr, 0014/1624, k. 28, oryginał, mps.

^e Pośrodku, u dołu strony, podłużna pieczęćka *Wydział XI WUBP we Wrocławiu* z wpisaną odręcznie datą wpływu pisma 17 VI 1953 r., liczbą dzienną wpływu J-1031/53 oraz dopiskiem S I, oznaczającym prawdopodobnie Sekcję 1.

¹ Materiału nie publikuje się.

1953 lipiec 1, Warszawa – Anonimowa notatka dotycząca rozpracowania krypt. „A-O”

Ścisłe tajne

Informacja
dot[ycząca] rozpracowania krypt. „A-O”

Rozpracowanie „A-O”, założone w grudniu 1948 r., obejmuje grupę księży greckokat[olickich] na czele z o. **Puszkarskim** Pawłem (obecnie aresztowany), podejrzanych o uprawianie wywiadu na rzecz Watykanu i państw imperialistycznych oraz działalność rewizjonistyczno-nacjonalistyczną.

Kościół greckokatolicki podlega Watykanowi i dlatego po repatriacji bp. **Kocyłowski** do USRR w 1946 r. pełnomocnikiem Watykanu do spraw tego Kościoła został mianowany przez papieża kardynał **Hlond**. Po śmierci [prymasa] **Hlonda** pełnomocnictwa te przejął [kardynał] **Wyszyński**. W ramach tych pełnomocnictw [zadaniem duchowieństwa łacińskiego] było i jest udzielanie dla kleru greckokat[olickiego] jurysdykcji rzym[sko]kat[olickiej] (birytualizm) oraz pomocy finansowej.

Podstawą założenia rozpracowania były dwa dokumenty z Biura „B” będące listami pisanymi w lutym i czerwcu 1948 r. przez ks. **Hołyńskiego** Włodzimierza (nie żyje) do ks. **Deńki** Mikołaja (obecnie aresztowany).

Z listów tych wynikało, że:

- a) figuranci rozpracowania posiadają do dyspozycji dolary przesłane z Watykanu;
- b) utrzymują kontakt z papieżem, bp. **Buczka** (przewodniczącym Komitetu Ukraińskiego w Rzymie) oraz kardynałem **Tisserantem**, który z ramienia wywiadu amerykańskiego kieruje sektorem ukraińskim;
- c) utrzymują więź organizacyjną ze wszystkimi księżmi greckokat[olickimi] na terenie Polski i ZSRR.

Wywiadowczą działalność części kleru greckokat[olickiego] potwierdził także dokument otrzymany z Dep[artamentu] VII. Dokumentem tym jest list bp. **Buczki** do bp. **Senyszyna** Ambrożego z Waszyngtonu z kwietnia 1948 r., w którym bp **Buczko** w imieniu kardynała **Tisseranta** dziękuje **Senyszynowi** za 1 tys. dolarów, które zostały wysłane do Polski dla kleru greckokat[olickiego]. Jednocześnie bp **Buczko** zapewnia, iż za to bp **Senyszyn** otrzyma ważną wiadomość zza „żelaznej kurtyny”.

W ostatnim czasie notujemy aktywizację kleru greckokat[olickiego] tak w kraju, jak i za granicą, a w szczególności na terenie Niemiec Zachodnich. Na terenie kraju do aktywniejszych księży należą ks. **Hrynyk** Bazyli oraz ks. **Ripecki** Mirosław. Ten ostatni odprawia od dłuższego czasu kult w obrz[ądku] greckokatolickim.

Na terenie Niemiec Zachodnich księża greckokat[olnicy] wydali w styczniu br. „Księgę Białą”, która zawiera cały szereg kłamstw. Wydali również mapy, w których Ukrainę lokują od Warszawy i Krakowa do Morza Kaspijskiego.

Agencja rekrutująca się z tego środowiska nie była wykorzystywana dotychczas do jego rozpracowania, względnie wykorzystywana była słabo. Dotychczas po rozpracowaniu księży greckokat[olickich] pracują informatorzy:

- a) inf[ormator] „Eliasz”¹ [będący] na kontakcie Wydz[iału] II Dep[artamentu] XI [MBP] – możliwości posiada duże – wykorzystywany słabo;
- b) inf[ormator] „Arbor” [będący] na kontakcie WUBP Wrocław – pracuje chętnie, informacji udziela o działalności nacjonalistycznej z przeszłości figurantów; obecnie po tym środowisku ma słabe możliwości ze względu na dopuszczenie go do pracy pozytywnej;
- c) inf[ormator] „Janek” [będący] na kontakcie WUBP Koszalin – do pracy nieszczerzy – możliwości do pracy ma;
- d) inf[ormator] „Polesie” [będący] na kontakcie WUBP Gdańsk – do pracy nieszczerzy – możliwości ma duże.

¹ Rodion (Roman) Barabasz OSBM (1904–1965) – duchowny greckokatolicki, bazylianin. Ur. w Kamionce Strumiłowej, do zakonu wstąpił w 1923 r. w Krechowie pow. Żółkiew, gdzie odbył kandydaturę i nowicjat (1923–1925). W l. 1925–1927 studiował nauki humanistyczne i retorykę w bazylikańskim Domu Studiów w Ławrowie pow. Turka, a później filozofię w Krystynopolu pow. Sokal i Dobromilu (1927–1929) oraz teologię w Krystynopolu (1929–1932). Wyświęcony w 1931 r. W 1932 r. pomocnik magistra nowicjatu w Krechowie. Następnie ihumen w Dobromilu (1933–1937), Bukowej pow. Sambor (1937–1939) i Przemyślu (1939–1945). Proboszcz parafii bazylikańskiej w Przemyślu. Pod koniec 1945 r. pod naciskiem władz administracyjnych i organów bezpieczeństwa wyjechał do klasztoru w Warszawie. Od 1945 r. kapelan w łacińskim klasztorze ss. świętej rodziny w Ostrówku pow. Wołomin. W l. 1946–1950 prefekt w miejscowej szkole. Wikariusz parafii bazylikańskiej w Warszawie w l. 1946–1952, a w l. 1952–1964 jej proboszcz. Po aresztowaniu w 1952 r. o. Pawła Puskarskiego na polecenie prymasa Stefana Wyszyńskiego pełnił obowiązki delegata protoarchimandryty delegatury bazylikańskiej w Polsce. W 1959 r. mianowany oficjalnie kolejnym protoihumenem (funkcję tę pełnił do 1965 r.). Spowiednik łacińskich zgromadzeń ss. samarytanek w Fiszorze i ss. wizytek w Warszawie (1951–1953). Pod koniec życia pomagał w obsłudze placówki duszpasterskiej w Krukłankach pow. Węgorzewo (1964–1965). Zm. w Warszawie i tam został pochowany. Najprawdopodobniej w połowie lat pięćdziesiątych pozyskany przez organa bezpieczeństwa jako informator „Eliasz”. Z czasem w swej współpracy z bezpieką stał się – jak się wydaje – jej płodnym źródłem. Współpraca kapłana z SB trwała prawdopodobnie aż do jego śmierci, choć kwestia ta wymaga dalszych badań i poszukiwań archiwalnych.

Celem uaktywnienia informatorów w pracy i zmuszenia ich do szczerości zostaną opracowane informacje dla poszczególnych WUBP na ww. informatorów celem ich dowerbowania.

Pod koniec ub[iegłego] r[oku] przeprowadzono częściową likwidację sprawy, w wyniku czego zostali aresztowani ks. **Puszkarski**, ks. **Deńko** i inni – materiały dot[yczące] rozpracowania przekazano Dep[artamentowi] Śledczemu celem wykorzystania w śledztwie.

Na skutek przeprowadzonej likwidacji częściowej u pozostałych figurantów notuje się częściową obawę oraz ostrożność w swej działalności.

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

1953 listopad 2, Lublin – Anonimowa informacja dotycząca ss. służebnic z Chełma

Informacja

dot[ycząca] placówki [ss.] służebnic NP NMP w Chełmie Lubelskim

[SS.] służebnice NP NMP, greckokatolickie, przybyły do Chełma w czasie okupacji na zaproszenie ukraińskiego dyrektora szpitala. Zakonnice rekrutują się w większości z Ukrainek. Przed wojną zakon ten posiadał jedynie placówki na terenach zachodniej Ukrainy. W czasie okupacji były [one] pozytywnie ustosunkowane do Niemców, do pacjentów-Polaków odnosiły się wrogo. Używały tylko języka ukraińskiego.

Po wyzwoleniu wszystkie wyjechały z Chełma na wezwanie przełożonej generalnej z Rzymu, przez kilka miesięcy przebywały w Belgii, skąd miały wyjechać do Kanady i Rzymu. Po kilku miesiącach część z nich wróciła do Chełma, rzekomo na wezwanie ówczesnego dyrektora szpitala, dziś nieżyjącego. Pozostałe zakonnice wyjechały do Kanady. Po powrocie do kraju przeszły na obrządek łaciński, uzyskując na to zaświadczenie od dziekana chełmskiego ks. Mrozka¹. Kapelanem tej placówki w czasie wojny i po wyzwoleniu był bazylianin o. Jerzy Miszczyszyn², skompromitowany w procesie [bp.] Kaczmarka przez zeznania prowincjała [oo.] bazylianów o. Pawła Puszkarskiego, który na rozprawie podał, że [o.] Miszczyszyn [to] nacjonalista ukraiński [i] z tego powodu wyjechał po wojnie do Brazylii. Przełożona w Chełmie Oleksyn Olga Wissariona pozostaje w kontakcie korespondencyjnym z [o.] Miszczyszynem.

Po wyzwoleniu przełożona prowincji tego zakonu [s.] Czaban Amalia, urzędująca dłużej czas w Chełmie, wyrobiła zakonnicom dokumenty polskie przez znajomych adwokatów i notariuszy. Dokumenty te znajdują się w BDO w Chełmie. Wszystkie one podały, że są narodowości polskiej. M.in. dokumenty stwierdzające polską narodowość wyrobiła Czaban dla Ukrainki z Kijowa Natalii Hawryłaki³, która w czasie wojny wieziona na roboty do Niemiec wyskoczyła z transportu

¹ Marceli Mrozek (1907–?) – duchowny rzymskokatolicki, brak bliższych danych.

² Jerzy Miszczyszyn – osoba niezidentyfikowana, prawdopodobnie nie było takiego zakonnika.

³ Natalia (Jurija) Hawryłaka SSMI (ur. 1924 r.) – zakonnica greckokatolicka, służebnica. Ur. w Sieniawce koło Kaniowa, w czasie okupacji aresztowana przez Niemców i skierowana na roboty w Rzeszy. W okolicach Chełma udało się jej uciec, lecz wyskakując z pociągu, złamała nogę. Przywieziona została na leczenie do szpitala w Chełmie, gdzie pracowały ss. służebnice. Po długim leczeniu w 1946 r. wstąpiła do zgromadzenia, pierwsze śluby złożyła w 1949 r., a śluby wieczyste

i ranna leżała w szpitalu w Chełmie. Zakonnicom udało się nakłonić Hawrylakę do wstąpienia do zakonu. Hawrylaka zeznała, że wyrobiono jej fałszywe dokumenty, że urodziła się na radzieckiej Ukrainie, rodzina jej pracuje w kolchozie, brat jest lotnikiem, a ona sama była członkiem Komsomołu.

W latach [19]47–[19]48 ukrywała się w Chełmie w szpitalu nacjonalistka ukraińska Katarzyna Staniszevska, którą zakonnice przyjęły świadomie do pracy w szpitalu, wiedząc o tym, że ukrywa się [ona] przed władzami.

Zakonnice przyjęły również do pracy w charakterze pracownika fizycznego Maschnera Ferdynanda⁴ – Niemca zbiegłego z WP, który nie posiadał żadnych dokumentów i ukrywał się przed władzami.

W czasie rewizji u zakonnice w grudniu [19]52 r. stwierdzono, że zakonnice mają duże zapasy lekarstw, żywności i materiałów tekstylnych oraz otrzymują wartościowe paczki z zagranicy, prosząc o nie w listach. Podczas gdy żywność była u nas jeszcze na kartki, u nich niczego nie brakowało. Posiadały całe kupony materiałów różnego rodzaju, kartony czekolad, których brak było na rynku. Zakonnice posiadają zażyłe stosunki w Chełmie wśród ludności i dlatego nie miały żadnych trudności w nabywaniu tych towarów. Dyr[ektor] szpitala zakaźnego dr Litwis⁵, zapytany, czy otrzymuje prezenty od zakonnice, potwierdził, że tak i na dowód pokazał skarpetki na nogach, mówiąc, że dostał je od zakonnice na mikołaja. To obdarowywanie prezentami w szpitalu i w mieście przez zakonnice stworzyło nastawienie u miejscowych władz, że są one niezastąpione i że na ich miejsce nie znajdzie się świeckiego personelu, gdyż szpital jest dla zakaźnie chorych.

Chełm posyłał każdego miesiąca 2–3 tysiące złotych jako pomoc dla prowincji do W[arsza]wy. Przełożona Oleksyn podała, że zakonnice zarabiają dodatkowo na robieniu zastrzyków na mieście. Wysyłają paczki żywnościowe do prowincji i do [oo.] bazylianów. Na podstawie dwóch listów z Chełma, zabranych w czasie rewizji u [oo.] bazylianów, stwierdzono, że zakonnice starały się w prowincji o przysłanie dodatkowej zakonnicy do Chełma do pracy w buchalterii szpitala, gdyż dyrekcja miała w to miejsce zatrudnić osobę świecką. Zakonnice się tego niezwykle obawiały, gdyż, jak piszą w tych listach: „trzeba będzie wtedy i chleba dokupić, a o pomocy dla prowincji ani marzyć nie będzie można”. Dokumenty te znajdują się w WUBP

w 1955 r. Początkowo pracowała w szpitalu w Chełmie, gdzie pełniła funkcję intendentki i wykonywała zdjęcia rentgenowskie. Po wysiedleniu ze szpitala razem z innymi siostrami przyjechała do Janowa Lubelskiego pow. Kraśnik do pracy w domu pomocy społecznej. W l. 1955–1956 przebywała w domu swego zgromadzenia w Goleniowie, a później w Miastku (1956–1957) i w Piątku pow. Grudziądz (1957–1959). W 1959 r. powróciła do Domu Pomocy Społecznej w Janowie Lubelskim, gdzie pracowała jako magazynierka i kasjerka. Była też odpowiedzialna za kuchnię. W 2001 r. przeniesiona na emeryturę, wyjechała do Przemyśla, gdzie przebywa do dzisiaj.

⁴ Ferdynand Maschner – dokładnego życiorysu nie udało się ustalić. Jeniec narodowości niemieckiej, po ucieczce zatrudnił się jako pracownik fizyczny u ss. służebnic w Chełmie.

⁵ Litwis – osoba niezidentyfikowana.

Lublin i świadczą o tym, że zakonnice, gospodarując w szpitalu, dokonywały nadużyć, czego dowodem jest posiadanie zapasów żywności, wysyłanie paczek i pieniędzy do W[arsza]wy. W czasie rewizji znaleziono skrzynkę lekarstw, z których część była już przedawniona. Nie stwierdzono, żeby lekarstwa pochodziły z kradzieży w szpitalu.

Zakonnice po wojnie kupiły w Chełmie dom na własność przy ul. Engelsa, płacąc za niego 1,5 mln zł w starej walucie; płacą miesięcznie raty wysokie, przekraczające ich zarobki.

Placówka w Chełmie mieści się w pobliżu granicy radzieckiej i pobyt tych zakonnic na tym terenie w świetle zeznań [o.] Puskarskiego na procesie [bp.] Kaczmarka o działalności Kościoła greckokatolickiego, jako czołowego oddziału, przeznaczonego przez Watykan do wywiadu i penetracji na ZSRR, jest niepożądany. Kapelanem tej placówki jest bazylianin, który był aresztowany wraz z [o.] Puskarskim i wyszedł z więzienia [na podstawie] aktu łaski Rady Państwa w dniu 2 lipca br.

Zwolnienie zakonnic z pracy w szpitalu poderwie w znacznej mierze bazę materialną całego zakonu, gdyż prowincja w W[arsza]wie utrzymuje się z pomocy Chełma, a pozostałe zakonnice w kraju pracują jedynie na parafiach.

G.M.⁶

Źródło: AIPN Lu, 01/34, t. 1, k. 155–157, kopia, mps.

⁶ Dokument ten został następnie niemal w całości przesłany przez mjr. Tadeusza Kwiatkowskiego – w formie pisma – do sekretarza KW PZPR w Lublinie. Od oryginału różni go m.in. dopisane na końcu zdanie: „Z uwagi na powyższe proszę o spowodowanie usunięcia ww. zakonnic z pracy w Szpitalu Zakaźnym w Chełmie” (AIPN Lu, 01/34, t. 2, Pismo mjr. Tadeusza Kwiatkowskiego do sekretarza KW PZPR w Chełmie, 23 XI 1953 r., k. 48–50).

1953 grudzień 9, Warszawa – Anonimowa notatka dotycząca duchownych greckokatolickich

[^a]

Notatka

W czasie wizyty w Urzędzie do Spraw Wyznań w dniu 30 listopada [19]53 r. metropolita Makary¹ oświadczył m.in. co następuje.

Według posiadanych informacji b[isku]p gr[ecker]kat[olicki] b^b-Jozafat Kocyłowski^b wyświęcił tajnie przed wyjazdem do ZSRR trzech duchownych gr[ecker]kat[olickich] na biskupów²:

1. Hryńkę *vel* b^b-Hrynyka Bazylego^b
2. b^b-Deńkę Mikołaja^b
3. b^b-Kuryka^b, który rzekomo wyjechał do ZSRR³.

Pierwsii dwaj pozostali w Polsce i prowadzą robotę wśród duchowieństwa i wyznawców gr[ecker]kat[olickich].

Ks. Hrynyk w[edłu]g meldunków Referatu do Spraw Wyznań [PWRN] w Koszalinie ma stałą swą siedzibę w miejscowości Cyganek pow. Nowy Dwór [Gdański] woj. gdańskie. Stąd robi on częste wypadki na teren innych województw, gdzie są osiedleni przesiedleńcy z akcji „W” i prowadzi wśród nich propagandę religijną

^a W lewym górnym rogu odręczna adnotacja *Wydz[iał] I Dep[artamentu] XI. Tow. Śmigiełski.*

^{b-b} W dokumencie zakreślone odręcznie.

¹ Makary (Michał) Oksijuk (1884–1961) – duchowny prawosławny, biskup. Ur. w Międzyrzeczu Podlaskim, ukończył Seminarium Duchowne w Chełmie i Akademię Teologiczną w Kijowie, profesor teologii, wykładał w kijowskiej Akademii Teologicznej i na Uniwersytecie Kijowskim. W 1942 r., po śmierci żony, złożył śluby zakonne i został wyświęcony. Pracował w kijowskich parafiach. Od 1945 r. biskup lwowski i tarnopolski, od 1948 r. mukaczewsko-użhorodzki. Zaangażowany w likwidację Kościoła greckokatolickiego w Galicji Wschodniej i na Zakarpaciu. Od 1951 r. zwierzchnik Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. W 1959 r., ze względu na zły stan zdrowia, zrezygnował z urzędu i wyjechał do ZSRR. Zm. w Odessie i tam został pochowany.

² Informacja nieprawdziwa, żaden z wymienionych duchownych nie miał sakry biskupiej.

³ Prawdopodobnie chodzi o: Jan Kuzycz (1901–1979) – duchowny greckokatolicki. Ur. w Jaworowie, wyświęcony w 1931 r., celebs. Obronił doktoraty z teologii i filozofii. W l. 1932–1935 wykładowca Greckokatolickiego Seminarium Duchownego w Przemyślu, następnie jego rektor (1935–1946). Członek Kapituły przemyskiej, sędzia prosynodalny i referent Konsystorza. Aresztowany 26 czerwca 1946 r. i deportowany do USRR. Więziony we Lwowie i Kijowie, gdzie skazany został na zesłanie na Syberii. W połowie lat sześćdziesiątych powrócił na Ukrainę. Mieszkał we Lwowie, tam też zm. i został pochowany.

i niewątpliwie nacjonalistyczną, nakłania ludność gr[ecker]kat[olicką] do składania podań w sprawie otwarcia parafii gr[ecker]kat[olickich]. Ostatnio zaobserwowano jego ożywioną działalność na terenie pow. Bytów i Miastko. Na terenie Miastka znajduje się b[były] ksiądz gr[ecker]kat[olicki], który pracuje tam w charakterze księdza rzym[sko]kat[olickiego]. Ksiądz ten ułatwia ks. Hrynykowi działalność w powiecie, [który] odprawia tajnie w kaplicy nabożeństwa w[edług] obrządku gr[ecker]katolickiego.

We wsi Brzoza pow. Strzelce Kr[ajęskie] również znajduje się ksiądz gr[ecker]kat[olicki], który prowadzi agitację wśród Łemków i odprawia nabożeństwa w[edług] obrządku gr[ecker]kat[olickiego].

Grekokatolicki ^bksiądz Mirosław Ripecki^b nadal siedzi w Chrzanowie pow. Ełk i prowadzi agitację grekokat[olicką], ściągając rzesze gr[ecker]kat[olików] z [województwa] olsztyńskiego, szczególnie w święta kościelne. Tak np. 15 sierpnia [19]53 r. [ks.] Ripecki urządził odpust, w którym wzięło udział 7 księży, spowiadając wiernych.

Ks. Mirosław Ripecki przed wojną był podobno w Liskach k. Uhrynowa^c; prowadził tam akcję katolicką wśród ludności ukraińskiej i wydawał broszury antyradzieckie^d.

[^d]

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mokr.), b.p., oryginał, mps.

^c W dokumencie błędnie *Uhnowa*.

^d W dokumencie podpis nieczytelny.

⁴ Informacja nieprawdziwa.

1954 czerwiec 22, Lublin – Pismo ppor. Wacława Tomy z Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie do naczelnika Wydziału ds. Funkcjonariuszy w sprawie ss. służebnic z Chełma

Ścisłe tajne

Do naczelnika Wydziału ds. Funkcjonariuszy WUBP
w m[iejscu]

^a-(do rąk własnych)^a

[^b]

W odpowiedzi na pismo Wasze z dnia 11 czerwca [19]54 r. [^c] komunikujemy:

Zgromadzenie zakonne – [siostry] służebnice NP NMP, greckokatolickie – przybyły do Chełma w okresie okupacji i pracowały w szpitalu dla zakaźnych. W okresie tym były pozytywnie ustosunkowane do okupanta, do pacjentów Polaków odnosiły się wrogo. Używały tylko języka ukraińskiego. Po wyzwoleniu przyjęły obrządek łaciński oraz wyrobiły sobie dokumenty polskie.

W latach 1947–[19]48 ukrywała się w Chełmie w szpitalu nacjonalistka ukraińska Katarzyna Staniszevska, którą zakonnice przyjęły świadomie do pracy w szpitalu, wiedząc o tym, że ukrywa się przed władzami. Zakonnice przyjęły również do pracy w charakterze pracownika fizycznego Maschnera Ferdynanda, zbiegłego z WP, który nie posiadał żadnych dokumentów i ukrywał się przed władzami. Zgromadzenie to u miejscowych władz wyrobiło [sobie] taką opinię, że [siostry] są

^{a-a} W dokumencie wpisane odręcznie.

^b Opuszczono liczbę dzienną pisma AB-II-1806/54.

^c Opuszczono liczbę dzienną pisma YB-0360/54. Chodzi o dokument o następującej treści: „Proszę o udzielenie nam dokładnych informacji dot[yczących] sióstr zakonnych zatrudnionych w szpitalu dla zakaźnie chorych w Chełmie, a w szczególności chodzi nam o to: 1) Jakie materiały posiadacie na przełożoną tychże sióstr Wissarionę. 2) Czy utrzymywała ona, będąc w Chełmie, kontakty z funk[cjonariuszami] UB? Jeśli tak, to kiedy i jakiego były one rodzaju? 3) Jakie było jej postępowanie na terenie Chełma? 4) Gdzie obecnie tak ona, jak i podległe jej siostry przebywają? 5) Kto z podległych wam funk[cjonariuszy] obsługuje wymieniony obiekt – co potrzebne jest w celu uzyskania od tegoż pracownika potrzebnych nam danych w tej sprawie? Ze względu na ważny charakter sprawy proszę o możliwie szybkie udzielenie odpowiedzi” (AIPN Lu, 01/34, t. 2, Pismo naczelnika Wydziału ds. Funkcjonariuszy WUBP w Lublinie kpt. J. Osetka do naczelnika Wydziału XI tegoż WUBP, 11 VI 1954 r., k. 51).

niezastąpione oraz obdarowywały [one] różnymi prezentami dyr[ektora] szpitala dr. Litwisa, jak i inne osoby.

Przełożoną tego zgromadzenia była Oleksyn Olga imię zak[onne] Wissariona, c. Szymona i Marii, ur. 14 kwietnia 1906 r. w Kołomyi. O bliższe dane dot[yczące] Wissariony proszę się zwrócić do Wydz[iału] II Dep[artamentu] XI MBP, gdyż wymieniona pozostawała na kontakcie tamt[ejszego] wydziału (była zwerbowana).

W m[iesią]cu marcu 1954 r. zakonnice te zostały zwolnione z pracy w szpitalu w Chełmie i przeniesione do pracy w szpitalu dla nieuleczalnie chorych w Janowie [Lubelskim] pow. Kraśnik, gdzie obecnie pracują. Wydz[iał] XI tut[ejszego] urzędu zgromadzeniem tym zaczął się interesować w połowie 1953 r. i na skutek otrzymanych materiałów zakonnice zostały zwolnione z pracy w szpitalu w Chełmie. Kto bezpośrednio obsługiwał ten obiekt, tego udzielić nie możemy, gdyż nie posiadamy danych. Obecnie obsługuje ten obiekt ^aPUBP Kraśnik^a.

(-) **Toma W[acław]**¹, ppor.

Źródło: AIPN Lu, 01/34, t. 2, k. 52, oryginał, mps.

¹ Wacław Toma – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

1954 październik 19, Wrocław – Raport funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu o zatwierdzenie werbunku informatora ps. „Las”

„Zatwierdzam”

Szef Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego
we Wrocławiu

Onacik Jan^a, ppłk.

Ścisłe tajne

Egz. nr 1^b

Do szefa
Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego
w miejscu

Raport

o zatwierdzenie dokonanego werbunku inf[ormatora] „Las”¹

Ja – Irek Michał, kier[ownik] Sekcji 1 Wydz[iału] XI WUBP we Wrocławiu – melduję, że zgodnie z zatwierdzonym raportem o zezwolenie na werbunek z dnia 9 stycznia 1954 r., w dniu 16 października 1954 r. zawarbowiałem inf[ormatora] ps. „Las”.

^a W dokumencie także odręczny podpis i data 4 listopada 1954 r. Jan Onacik (1921–1988) – funkcjonariusz UB/SB. Ur. w Augustowie. W l. 1939–1941 funkcjonariusz sowieckiej milicji w Bielsku Podlaskim i Grodzisku. W aparacie bezpieczeństwa od 1945 r. Referent Sekcji 2 Wydziału I WUBP w Białymstoku (1945 r.), p.o. kierownik Wydziału do Walki z Bandytyzmem WUBP w Białymstoku (1945–1946), p.o. naczelnik Wydziału V WUBP w Białymstoku (1946–1947), naczelnik Wydziału V WUBP w Białymstoku (1947 r.), zastępca naczelnika Wydziału I Departamentu V MBP (1947–1950), naczelnik Wydziału III Departamentu V MBP (1950–1951), szef WUBP w Opolu (1951–1954), szef WUBP we Wrocławiu (1954–1955), szef WUdsBP we Wrocławiu (1955 r.), słuchacz rocznego kursu KGB w Moskwie (1955–1956), w dyspozycji Departamentu Szkolenia i Kadr KdsBP (1956 r.), kierownik WUdsBP w Bydgoszczy (1956–1957), I zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Bydgoszczy (1957–1958). Zwolniony ze służby w 1958 r. w stopniu podpułkownika. Por. *Twarze bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych...*, s. 373–374.

^b W dokumencie numer wpisany odręcznie.

¹ Chodzi o ks. Jarosława Hrebeniaka.

Przy werbunku był również obecny ref[erent] Fennig Henryk² w celu praktycznego wdrożenia się do pracy operacyjnej.

I. Przebieg werbunku

W związku z tym, że sposób, w jaki zaplanowano w styczniu br. zawierbowanie kandydata H.J., w obecnej chwili z uwagi na zmienione warunki kandydata stał się nieaktualny, [gdyż]^c kandydat obecnie nie przebywa u sióstr zakonnych, natomiast przebywa na placówce parafialnej w charakterze zastępstwa na okres nieokreślony. Poza tym obecnie jest on zdrowy, a tym samym nie wyjeżdża do lekarzy.

Po zebraniu bliższych danych co do kandydata i jego warunków przez inf[ormatora] „Ludowiec”³ [ustalono], że kandydat w obecnym miejscu zamieszkania, tj. ^dw Żelaznie, gm. Krosnowice pow. Kłodzko^d, przebywa od trzech tygodni, zamieszkując samotnie, bez żadnej rodziny w budynku piętrowym, zajmując pomieszczenia na piętrze, a jego gospodyni zamieszkuje na parterze.

Analizując powyższe, doszedłem do wniosku, że można będzie dokonać werbunku w jego mieszkaniu prywatnym – kancelarii. W dniu 16 października 1954 r. o godzinie 13.40 udałem się do mieszkania ks. H.J., gdzie przy wejściu na korytarz nastąpiło zetknięcie z kandydatem, gdzie po przywitaniu się oznajmiłem mu, że posiadam z nim do omówienia i załatwienia pewną sprawę.

Udaliśmy się na piętro do kancelarii parafialnej, gdzie wszcząłem z nim rozmowę ogólną na temat warunków w miejscowej parafii itp. oraz zorientowałem się co do jego zajęć w dniu 16 października 1954 r. celem zbadania, czy nie będzie istotnych momentów, które by mogły w procesie werbunku wpłynąć na jego przerwanie, względnie dekonspirację lub zerwanie.

Z chwilą upewnienia się, że można będzie dokonać werbunku bez żadnych specjalnych przeszkód i po zapewnieniu sobie warunków, że do pokoju nie wejdzie

^c W dokumencie niegramatycznie *a mianowicie*.

^{d-d} W dokumencie podkreślone odręcznie.

² Henryk Fennig (ur. 1933 r.) – funkcjonariusz UB/SB. Ur. w Racocie pow. Kościan. W aparacie bezpieczeństwa od 1952 r. Słuchacz Szkoły Oficerskiej MBP (1952–1954), referent Sekcji 1 Wydziału XI WUBP we Wrocławiu (1954–1955), referent Sekcji 3 Wydziału VI WUdsBP we Wrocławiu (1955–1956), oficer operacyjny Sekcji 3 Wydziału VI WUdsBP we Wrocławiu (1956–1957), oficer operacyjny Wydziału III KW MO we Wrocławiu (1957–1959), starszy oficer operacyjny Wydziału III KW MO we Wrocławiu (1959–1962), starszy oficer operacyjny Wydziału IV KW MO we Wrocławiu (1962–1963), kierownik Grupy Wydziału IV KW MO we Wrocławiu (1963–1969), zastępca naczelnika Wydziału III KW MO we Wrocławiu (1969–1972), słuchacz kursu KGB w Moskwie (1972–1973), naczelnik Wydziału III KW MO we Wrocławiu (1973–1975), zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Wałbrzychu (1975–1983), zastępca szefa WUSW ds. SB w Wałbrzychu (1983–1989), szef WUSW w Wałbrzychu (1989–1990). Zwolniony ze służby w 1990 r. w stopniu pułkownika. Por. *Twarze dolnośląskiej bezpieki...*, s. 145.

³ „Ludowiec” – informator WUBP, osoba niezidentyfikowana.

nikt z osób niepowołanych, przystąpiłem do omówienia z kandydatem jego przeszłości.

Następnie, po przeprowadzonej rozmowie, przystąpiłem do przesłuchania go w charakterze podejrzanego.

^d-Wymieniony w trakcie przesłuchania nie przyznał się w ogóle do popełnienia jakiegokolwiek przestępstwa, wyjaśniając, że już w roku 1947, na skutek oszczerczych doniesień itp. ^d został zatrzymany i przebywał przez kilkanaście miesięcy w obozie w Jaworznie, skąd zwolniono go w końcu 1948 r. ze względu na brak udowodnienia winy.

Jeśli chodzi o jego działalność w Banicy, to w ogóle nie przyznał się, aby posiadał jakikolwiek kontakt z policją [ukraińską] względnie z gestapo – powołując się przy tym na szereg osób z Banicy, które mogą stwierdzić o jego działalności na tamtym terenie.

W przeprowadzonej rozmowie na temat jego przeszłości i działalności starał się wykazać, że jest lojalnym obywatelem względem Polski Ludowej i nigdy nie był i nie będzie jej wrogiem.

W przeprowadzonej rozmowie stwierdziłem również, że zasadniczo jest on prawdomównym, jak też posiada perspektywy rozpracowania ^dreakcyjnej części kleru greckokat[olickiego], członków b[and] UPA i innych wrogich elementów ^d.

Po przeprowadzonej rozmowie odebrałem od niego materiał na piśmie w sprawie Miszczyszyn Stefanii (łąčniczki UPA, której brat zbiegł za granicę, skąd przesyła jej paczki. Brat ten był d[owód]cą bandy UPA ps. „Kruk”).

Z chwilą odebrania od kandydata wstępnych materiałów – życiorysu, spisu krewnych i znajomych – przeprowadziłem z nim rozmowę skierowaną na ustalenie jego faktycznego stosunku do Polski Ludowej.

Rozmowę tę zapoczątkowałem tym, że zażądałem wyjaśnienia, z jakiego powodu ciągle zmienia miejsce pracy, zamieszkania, czy składał ślubowanie oraz jakie by zajął stanowisko z chwilą zetknięcia się z takim czy innym przestępstwem ze strony księży czy też osób świeckich.

Na powyższe dał mi następującą odpowiedź:

1. Jeśli chodzi o systematyczne zmienianie miejsca zamieszkania, to oświadczył, że nie wypływa to w żadnym wypadku z jego złej woli i prosił, aby tego nie rozumieć, że może on ukrywa się przed władzami, względnie uchyla się od pracy społecznej. A wypływa to z tego, że nie posiada on zamiłowania do pracy parafialnej, tym bardziej, że jako księdzu nieinkardynowanemu w tutejszej diecezji nie przydzielono mu stałej placówki, a tym samym pracował w różnych zakonach, a znów po przydzieleniu go na zastępstwa jeździ po parafiach zgodnie z poleceniem Kurii.
2. Ślubowanie by chętnie złożył w każdej chwili, lecz nie składa go z tego powodu, że jako kapelan siostr zakonnych w swoim czasie nie został zapro-

szony przez władze do ślubowania. Przykro mu, że nie mógł spełnić tego obowiązku obywatelskiego.

3. O ile chodzi natomiast o reakcje na wszelkie przestępstwa takie czy inne, to bez względu na to, kto by to nie był, starałby się w pierwszym rzędzie przekonać danego człowieka o niesłusznym postępowaniu celem naprowadzenia go na należyłą drogę, a w ważniejszych wypadkach powiadomiłby władze. Przytoczył przykład reagowania ze swej strony na wrogą działalność w pow. Środa Śląska.

Po rozmowie zaproponowałem ks. H.J. współpracę z organami B[ezpieczeństwa] P[ublicznego] – na co wyraził on zgodę, zastrzegając się jedynie, że zgodzi się na wszystko i będzie sumiennie współpracował, jedynie gdyby praca ta miała pójść w kierunku zwalczania Kościoła, to tego by nie mógł zrobić.

W pierwszej chwili starał się wpłynąć na to, aby nie podpisywał zobowiązania, nadmieniając, że już przekazał raz pewne materiały funkcjonariuszom] z Warszawy – tak na słowo honoru itp. Nadmieniał jednocześnie, że to wygląda na to, że mu nie wierzymy.

Wyjaśniłem mu, że współpraca z organami B[ezpieczeństwa] P[ublicznego] jest to rzecz poważna i w żadnym wypadku nie może być załatwiona w sposób nieurzędowy itp. Przyznał to za rację i bez żadnego wahania napisał własnoręcznie zobowiązanie o współpracy z organami B[ezpieczeństwa] P[ublicznego]⁴, przyrzekając, że będzie się starał wykonać wszelkie zleczone mu zadania.

Werbunek – proces trwał od godziny 13.40 do godziny 19.10. Po zawerbowaniu inf[ormatora] „Las” została wspólnie z nim ustalona legenda, w[edług] której będzie on tłumaczył nasz pobyt u niego w sposób następujący: przybyli do mnie byli parafianie z paraf[ii] Siekierzyn, z którymi miałem do załatwienia ostateczne formalności związane z opuszczeniem tamtejszego kościoła, sporządzenie rozliczeń itp.

Nadmienić należy, że inf[ormator] w ogóle nie potrzebuje się przed kimkolwiek tłumaczyć co do naszego pobytu, za wyjątkiem usprawiedliwienia tego pobytu w oczach swojej gospodyni, która zresztą w większej części była nieobecna, ponieważ załatwiała sprawy z przygotowaniem ziemniaków do dostawy.

II.

Analizując dane co do możliwości informatora w oparciu o przeprowadzoną z nim rozmowę w czasie werbunku i przekazane informacje oraz zajęte przez niego stanowisko w stosunku do współpracy z organami B[ezpieczeństwa] P[ublicznego], należy stwierdzić, że ^dposiada on perspektywy do rozpracowania reakcyjnej części

⁴ Dokumentu nie publikuje się, zob. AIPN Wr, 0014/1624, Zobowiązanie ks. Jarosława Hrebieniaka do współpracy z aparatem bezpieczeństwa, 16 X 1954 r., k. 12.

kleru tak [rzymsko]katolickiego, jak i b[yłego] kleru grekokatolickiego, z którego sam się wywodzi. Również posiada dotarcie i możliwości rozpracowania czł[onków] b[and] UPA i organizacji nacjonalistycznych ukraińskich^d.

Nadmienić należy, że informator „Las” jest człowiekiem bardzo inteligentnym, taktownym, opanowanym. Przy werbunku przestrzegano w całej pełni środków konspiracji.

III.

W trakcie werbunku inf[ormatora] „Las” uzyskano następujące materiały:

- materiał w sprawie ob. Miszczyszyn Stefani – łączniczki bandy UPA i jej brata, który zbiegł za granicę i przebywa obecnie w USA, utrzymując kontakt ze swoją siostrą M[iszczyszyn] S[tefanią];
- materiał informacyjny w sprawie ks. Maćkowa (grekokat[olika]).

IV.

Informator otrzymał zadanie sporządzenia szczegółowej charakterystyki wszystkich księży tak rzym[sko]kat[olickich], jak i grekokat[olickich], z którymi zetknął się w czasie okupacji i po wyzwoleniu, podania całokształtu danych o działalności ob. Krynickiego⁵ i wójta z Banicy pow. Gorlice.

V.

Na najbliższym spotkaniu planuję przeszkolić informatora w następującym kierunku:

- pouczenie go o przestrzeganiu głębokiej konspiracji;
- umiejętność zachowania się w środowisku, gdzie otrzyma wykonanie zadania rozpracowania danego środowiska – sposób wykonania zleconych zadań;
- na spotkaniach zwrócona zostanie szczególna uwaga na wpojenie u informatora punktualności i sumienności wykonywania zleconych zadań oraz prawdomówności;
- również szczególną uwagę zwróci się na wychowanie informatora pod względem politycznym – wykazując mu siłę obozu pokoju na czele z ZSRR.

Przy werbunku zostało z informatorem uzgodnione hasło wzajemnego wywołania z chwilą, gdyby zaszła taka konieczność – odbywać się to będzie telefonicznie.

Informatora „Las” zamierzam sprawdzić przez informatora „Ludowiec”, który zamieszkuje w sąsiedztwie i posiada perspektywę zebrania interesujących nas danych, a zarazem sprawdzenia wymienionego.

⁵ Krynicki – osoba niezidentyfikowana.

Ocena werbunku przez przełożonego

^ePodczas samego werbunku nie osiągnięto zamierzonego celu. Raport o zezwolenie [na werbunek] był naciągnięty. Niemniej cel werbunku jest, z tym że tow. Irek porozumie się z Wydz[iałem] I i wytyczy plan kierunkowy dla inf[ormatora] po zagadnieniu nacjonalistów ukraińskich^e.

„Zgadza się”

Nacz[elnik] Wydz[iału] XI WUBP

we Wrocławiu

(-) Sikora Z[bigniew]⁶, kpt.

Opracował:

Kier[ownik] Sekc[ji] 1 Wydz[iału] XI

we Wrocławiu

(-) Irek Michał, por.

Odbito w 2 egz.

Źródło: AIPN Wr, 0014/1624, k. 8–11, oryginał, mps.

^{e-e} W dokumencie wpisane odręcznie.

⁶ Zbigniew Sikora (ur. 1924 r.) – funkcjonariusz UB/SB. W aparacie bezpieczeństwa od 1945 r. Oficer śledczy PUBP w Zgorzelcu (1945–1946), oficer śledczy PUBP w Jeleniej Górze (1946 r.), starszy oficer śledczy PUBP w Jeleniej Górze (1946–1947), p.o. zastępca szefa PUBP w Jeleniej Górze (1947 r.), słuchacz kursu dla zastępców szefów w CW MBP w Legionowie (1947–1948), zastępca szefa PUBP w Brzegu (1948–1949), zastępca szefa PUBP w Ząbkowicach Śląskich (1949–1952), szef PUBP w Kamiennej Górze (1952 r.), słuchacz kursu dla aktywu kierowniczego (1952–1953), inspektor ds. szkolenia zawodowego przy kierownictwie WUBP we Wrocławiu (1953–1954), naczelnik Wydziału VI WUdsBP we Wrocławiu (1954–1957), zastępca naczelnika Wydziału III KW MO we Wrocławiu (1957–1962), zastępca naczelnika Wydziału IV KW MO we Wrocławiu (1962–1967), naczelnik Wydziału IV KW MO we Wrocławiu. Zwolniony ze służby w stopniu podpułkownika. Por. *Twarze dolnośląskiej bezpieki...*, s. 267.

1955 maj 4, Warszawa – Pismo naczelnika Wydziału I Departamentu VI Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego kpt. Eugeniusza Błaszczaka do naczelnika Wydziału V Departamentu II Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie duchownych greckokatolickich

[^a]

Ścisłe tajne

Egz. nr 2^b

Do naczelnika
Wydz[iału] V Dep[artamentu] II KdsBP
w miejscu

W związku z prowadzonym przez nas rozpracowaniem księży greckokat[olickich] proszę o poinformowanie nas:

1. Jacy księża rozpracowywani są w prowadzonych przez was sprawach?
2. Na jakich księży, którzy nie są rozpracowywani przez was, posiadacie materiały?
3. Czy i jakie jednostki sieci agenturalnej mogą być wykorzystane do rozpracowania księży greckokat[olickich] zamieszkałych w chwili obecnej na terenie woj. wrocławskiego, olsztyńskiego, stalinogrodzkiego, warszawskiego i rzeszowskiego?
4. Czy są w waszym posiadaniu informacje na księży greckokat[olickich] ukrywających się na terenie PRL (o ile jest to możliwe, proszę o podanie nazwisk tych księży).

Ponieważ do rozpracowania tego środowiska opracowane mają być przedsięwzięcia operacyjne – proszę o potraktowanie tej sprawy jako pilnej.

Z[astęp]ca naczelnika Wydz[iału] I
Dep[artamentu] VI KdsBP
(–) Błaszczak E[ugeniusz], kpt.

Odbito 2 egz.

Źródło: AIPN, 01283/1601 (mikr.), b.p., oryginał, mps.

^a W lewym górnym rogu podłużna pieczętka z godłem państwowym Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego z wpisaną odręcznie liczbą dzienną HAB-182/55.

^b W dokumencie numer wpisany odręcznie.

1955 maj 26, Warszawa – Niezatwierdzone przez przełożonych postanowienie referenta Sekcji 2 Wydziału I Departamentu VI Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego ppor. Tadeusza Pilawskiego o założeniu sprawy agenturalno-poszukiwawczej dotyczącej ks. Romana Baczy

Zatwierdzam

^aDyr[ektor] Dep[artamentu] VI Kom[itetu] ds. Bezp[ieczeństwa]^a
[^b]

Ścisłe tajne

Postanowienie

o założeniu sprawy ^aagenturalno-poszukiwawczej^a

^aSt[arszy] ref[erent] S[ekcji] 2 Wydz[iału] I Dep[artamentu] VI [KdsBP] ppor. Pilawski Tadeusz^{1-a}, rozpatrzywszy materiały dot[yczące] ^aks. Baczy Romana, który ma się ukrywać pod nazwiskiem Kwiatkowski. Pozostałych danych personalnych brak^a,

stwierdziłem, że ks. Bacza Roman w okresie okupacji był aktywnym członkiem nacjonalistycznego komitetu ukraińskiego w Krakowie. Po wyzwoleniu był w ścisłym kontakcie z przywódcami org[anizacji] OUN-UPA. W ramach akcji „W” ^azbiegł w Krakowskie i ukrywa się do obecnej chwili pod fałszywym nazwiskiem^a.

Wnoszę o założenie sprawy ^aagenturalno-poszukiwawczej^a kryptonim [^c] o zabarwieniu: ^awroga ukraińska działalność nacjonalistyczna^a.

[^d]

Źródło: AIPN, 01283/1598 (mikr.), b.p., oryginał, druk wypełniony odręcznie.

^{a-a} W dokumencie wpisane odręcznie.

^b W dokumencie brak podpisu. Niżej odręczny dopisek *Nie ma potrzeby zakładania sprawy. Za jakie przestępstwo jest poszukiwany? 4 V [19]55 r. i parafa płk. Józefa Dziemidoka.*

^c W dokumencie brak kryptonimu.

^d W dokumencie nieczytelny podpis.

¹ Tadeusz Pilawski – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

1955 lipiec 21, Szprotawa – Postanowienie o założeniu sprawy ewidencyjno-
-obserwacyjnej krypt. „Alpa” na ks. Włodzimierza Hajdukiewicza

Zatwierdzam
Kier[ownik] Pow[iatowej] Deleg[atury]
do spraw B[ezpieczeństwa] P[ublicznego]
[^a]

Ścisłe tajne

Postanowienie

o założeniu sprawy ewidencyjno-obserwacyjnej

St[arszy] ref[erent] Powiat[owej] Deleg[atury] do spraw B[ezpieczeństwa] P[ublicznego] Szprotawa, chor. Szaramek Stanisław¹, rozpatrzywszy materiały dotyczące [ks.] Hajdukiewicza Włodzimierza, s. Włodzimierza, ur. 28 września 1902 r. w Aksmanicach^b pow. Przemyśl, stwierdziłem, że ww. wrogo ustosunkowany jest do PRL, wrogo się wypowiadał pod adresem ^cpartii i rządu^c, na kazaniach zbierał inform[acje] o przesiedleńcach z akcji „W”, które przekazywał do kardynała Hlonda, za co otrzymywał wynagrodzenie. Żyje [on] w dobrych stosunkach z ks. Milewskim², czł[onkiem] b[yłej] nieleg[alnej] organizacji, który obecnie wyszedł z więzienia. [Ks. Hajdukiewicz jest] podejrzany o to, że stanowi punkt kontaktowy zagranicznej korespondencji z Centralnego Prowodu Org[anizacji] OUN-UPA w Niemczech Zach[odnich]. Podtrzymuje duchowo przesiedleńców [z] akcji „W”.

^a W dokumencie nieczytelny podpis, prawdopodobnie autora dokumentu, w zastępstwie. Sam wniosek został napisany innym charakterem pisma.

^b W dokumencie *Jaksmanicach*.

^{c-c} W dokumencie wielką literą.

¹ Stanisław Szaramek – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

² Milewski – duchowny rzymskokatolicki, brak bliższych danych.

Wnoszę o założenie sprawy ewidencyjno-obszaryjnej na [ks.] Hajdukiewicza Włodzimierza jako na ^dbyłego aktywnego działacza nacjonalistycznego UPA^d i zarejestrowanie w Wydziale X [e].

[f]

Źródło: AIPN Po, 024/1, t. 2, k. 1, oryginał, druk wypełniony odręcznie.

^d -^d Wpisano odręcznie innym charakterem pisma nad przekreślonym pierwotnym wpisem *nacjona[istę] ukraińskiego*.

^e Dopisany odręcznie innym charakterem pisma kryptonim sprawy „Alpa”.

^f W dokumencie odręczny podpis taki sam jak u góry strony. Niżej odręczny dopisek innym charakterem pisma *Dorejestrowano – Oksana i Lubomir Hajdukiewicz 28 III [19]58 r.* i nieczytelny podpis. U dołu strony podłużna pieczętka wypełniona odręcznie *Wydział X WUdsBP w Zielonej Górze. Zarejestrowano w Ewidencji spraw pod nr. 173 dn[ia] 4 sierpnia 1955 r.* i nieczytelny podpis.

1955 lipiec 28, Wrocław – Charakterystyka informatora ps. „Las”

Zatwierdzam

[^a]

Ścisłe tajne

Charakterystyka
informatora ps. „Las”

Informator „Las” zawerbowany został do współpracy w październiku 1954 roku¹.

Przy werbunku materiały, jakie uzyskano w trakcie opracowania, ww. nie potwierdził, jak również nie uzyskano żadnych nowych. W dotychczasowej współpracy informator „Las” żadnych materiałów nie przekazał, gdyż na spotkaniach stwierdza, że nigdzie nie wyjeżdża i nic nie wie. Należy stwierdzić, że do współpracy jest ustosunkowany negatywnie, co wypływa z niewłaściwej z nim pracy. Dotychczas nie zdołano ustalić, jakie walory ww. posiada jako informator. Na spotkaniu jest bardzo skryty, mało mówny, odpowiada tylko krótko na zadawane mu pytania.

Spotkania odbywano na plebanii w miejscu zamieszkania.

Wynagrodzeń żadnych nie stosowano.

Wnioski

- 1) Należy wzmóc ilość spotkań do 2–3 miesięcznie, na których wyjaśnić [trzeba] przede wszystkim materiały uzyskane w trakcie opracowania. Przez większą ilość spotkań będzie można nakłonić informatora do współpracy (przekazać na powiat).
- 2) Odbierać materiały na te osoby, o które będziemy go pytali, a które on zna, takie, jakie będzie przekazywał.
- 3) Przeprowadzić z nim rozmowę na temat jego niewłaściwego stosunku do współpracy (spotkanie kontrolne z naczelnikiem wydziału).

^a W dokumencie odręcznie wpisana data 28 VII [19]55 [r.] i nieczytelny podpis.

¹ Zob. dok. nr 86.

4) Opracować korespondencję ww. na okres 6 miesięcy².

Ref[erent] Sekcji 3 Wydz[iału] VI [WUdsBP]
(-) Fennig H[enryk], ppor.

Źródło: AIPN Wr, 0014/1624, k. 84, oryginał, mps.

² W żargonie aparatu bezpieczeństwa chodziło o perlustrację korespondencji ks. Hrebieniaka przez pół roku.

Nr 91

1956 maj 12, Rzeszów – Raport kpt. Henryka Lecińskiego z Wojewódzkiego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Rzeszowie w sprawie ks. Sylwestra Krupy

„Zatwierdzam”

Naczelnik Wydz[iału] II

(**Kuźmicz Ł[ukasz]** – kpt.^a)

Ściśle tajne

Egz. nr^b

Do

Naczelnika Wydz[iału] II WUdsBP

w Rzeszowie

Raport

o założeniu sprawy ewidencyjno-obszerniczej

p[rzeciw]ko: [Ks.] Sylwester Krupa, s. Michała i Klementyny z d. Zakrzewska, ur. 4 stycznia 1892 r. w Nowym Siole pow. Lubaczów, narod[owość] polska¹, obyw[atelstwo] polskie, wyksz[tałcenie] seminarium duchowne, zawód ksiądz greckokatol[icki], zamieszkały Przemyśl, ul. Słowackiego nr 67

Streszczenie posiadanych materiałów

[Ks.] Sylwester Krupa przed 1939 r. ukończył greckokatol[ickie] seminarium i został mianowany na proboszcza parafii greckokatol[ickiej] w Zapałowie^c, a następnie w Cewkowie, gdzie przebywał do wybuchu wojny polsko-niemieckiej.

^a W dokumencie podpis także odręczny. Łukasz Kuźmicz (ur. 1925 r.) – funkcjonariusz UB. Ur. w Kuśniczach pow. Luboml. Przeżył atak UPA na rodzinną wieś, członek „Istriebitielnych Batalionów”. W aparacie bezpieczeństwa od 1944 r. Sekretarz Wydziału I WUBP w Rzeszowie (1944–1945), zastępca kierownika PUBP w Przemyślu (1945–1946), szef PUBP w Jarosławiu (1946–1948), kierownik Sekcji 1 Wydziału III WUBP w Rzeszowie (1948 r.), kierownik Sekcji 4 Wydziału IV WUBP w Rzeszowie (1948 r.), kierownik sekcji i p.o. zastępca naczelnika Wydziału I WUBP w Rzeszowie (1948–1950), naczelnik Wydziału I WUBP w Rzeszowie (1950–1955), naczelnik Wydziału II WUdsBP w Rzeszowie (1955–1957), inspektor Inspektoratu Kierownictwa Jednostki Bezpieczeństwa KW MO w Rzeszowie (1957 r.). Zwolniony ze służby w 1957 r. w stopniu kapitana. Por. *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 251.

^b W dokumencie brak numeru.

^c W dokumencie błędnie *Bochni Dolnej*.

¹ W rzeczywistości narodowość ukraińska.

W okresie okupacji pracował jako proboszcz parafii greckokatol[ickiej] w Żurawicy pow. Przemysł. W tym czasie [ks.] Sylwester Krupa nawoływał ludność ukraińską do współpracy z Niemcami oraz jako nacjonalista ukraiński brał udział we wszystkich uroczystościach i imprezach organizowanych przez nacjonalistów, na których nawoływał młodzież do wstąpienia w szeregi dywizji SS „Galizien”².

Po wyzwoleniu [ks.] Sylwester Krupa, przebywając na terenie Przemysła, utrzymywał ściśle kontakty z księżmi greckokat[olickimi], którzy byli aktywnymi czł[onkami] OUN i ściśle z nimi współpracował, za co w czasie akcji „W” został aresztowany i skierowany do COP Jaworzno, skąd powrócił w 1948 roku.

Obecnie [ks.] Sylwester Krupa utrzymuje cały szereg kontaktów z nacjonalistami ukraińskimi zamieszkałymi na terenie Przemysła, jak również często wyjeżdża na Ziemię Zachodnie, gdzie również kontaktuje się z nacjonalistami.

[Ks.] Sylwester Krupa utrzymuje również kontakty z nacjonalistami ukraińskimi, którzy po wyzwoleniu zbiegli z Polski i obecnie przebywają w Niemczech Zachodnich oraz USA.

Ostatnio z materiałów uzyskanych od inf[ormatora] ps. „Irena”³ wynika, że [ks.] Sylwester Krupa wspólnie z nacjonalistami ukraińskimi, jak prof. Matejko⁴, Truchan⁵, Demczukowa⁶, zamierzał wystosować do Rady Państwa petycję, w której domagano się otworzyć w Przemysłu cerkwie. W tym celu mieli oni zamiar zbierać w Przemysłu podpisy ludności ukraińskiej, jednak zamiary ich nie powiodły się, gdyż ludność ukraińska niechętnie chciała składać podpisy.

Analiza posiadanych materiałów

Analizując posiadane przez nas materiały odn[ownie] [ks.] Sylwestra Krupy, należy stwierdzić, że jest to osoba wpływowa i wśród osób narodowości ukraińskiej cieszy się on dość dużym autorytetem. Na terenie Przemysła obraca się wyłącznie

² Informacja nieprawdziwa.

³ „Irena” – informator WUBP, osoba niezidentyfikowana.

⁴ Szymon Matejko (1908–1989) – ur. w Poździaczu pow. Przemysł, ukończył Szkołę Handlową w Krakowie, w czasie II wojny światowej pracował w UDK w Rzeszowie, przez krótki okres służył w SS „Galizien” jako pisarz, zdemobilizowany z powodów zdrowotnych. W 1947 r. w ramach akcji „Wisła” przesiedlony na ziemię zachodnie, pracował jako nauczyciel w Liceum Handlowym w Słupsku, w 1954 r. powrócił do Przemysła, po 1956 r. działacz UTSK w Przemysłu (sekretarz Zarządu Wojewódzkiego w l. 1956–1959, usunięty ze stanowiska w wyniku działań organów bezpieczeństwa), aktywnie rozpracowywany przez aparat bezpieczeństwa. Zm. w Przemysłu i tam został pochowany.

⁵ Prawdopodobnie chodzi o: Mirosław Truchan (ur. 1925 r.) – ukraiński działacz społeczny. Ur. w Miorach koło Braclawia. W 1945 r. przyjechał jako repatriant do Polski. Początkowo mieszkał w pobliżu Sanoka, potem w Szczecinie. Aktywista UTSK. W 1964 r. aresztowany za utrzymywanie kontaktów z emigracją ukraińską i w tym samym roku skazany przez Sąd Wojewódzki w Szczecinie na rok pozbawienia wolności. Od 1976 r. na emigracji.

⁶ Chodzi o Martę Demczuk, zob. dok. nr 36, przyp. 16.

w środowisku nacjonalistów ukraińskich i dlatego też celem skontrolowania jego obecnych powiązań i działalności zachodzi konieczność założenia na ww. sprawy ewid[encyjno]-obserwac[yjnej].

Kierunkowy plan przedsięwzięć operacyjnych

1. W celu ustalenia charakteru obecnych kontaktów korespondencyjnych [ks.] Sylwestra Krupy z nacjonalistami ukraińskimi zamieszkałymi na terenach zachodnich oraz w krajach kapitalistycznych zaprowadzić inwigilację ww. przez Sekcję „W”.
2. Poprzez inf[ormatora] ps. „Irena” oraz agenturę PUdsBP, jak „Społecznik”⁷ [i] „Niezapominajka”⁸, kontrolować obecne powiązania i kontakty [ks.] Sylwestra Krupy na terenie Przemyśla. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na ewentualne próby organizowania przez [ks.] Krupę ludności ukraińskiej wokół siebie celem wychowywania jej w duchu nacjonalistycznym.
3. Kontrolować przez agenturę, czy po utworzeniu na terenie Przemyśla powiatowego komitetu ukraińskiego [ks.] Sylwester Krupa będzie starał się wywierać wpływ na tenże komitet odnośnie jego pracy wśród ludności ukraińskiej. Ustalone fakty ewentualnego nacisku Krupy na komitet ukraiński natychmiast przecinać przez Powiatową Radę Narodową.
4. Ustalone w wyniku inwigilacji i obserwacji agenturalnej nowe kontakty [ks.] Sylwestra Krupy systematycznie sprawdzać, wyjaśniając charakter tych kontaktów, oraz ustalić bliższe osoby nawiązujące kontakty z [ks.] Sylwestrem Krupą.

Kier[ownik] Sekc[ji] 5 Wydz[iału] II WUdsBP
w Rzeszowie
(-) H[enryk] Leciński⁹, kpt.

Źródło: AIPN Rz, 043/382, k. 3–5, oryginał, mps.

⁷ „Społecznik” – informator PUdsBP, osoba niezidentyfikowana.

⁸ „Niezapominajka” – informator PUdsBP, osoba niezidentyfikowana.

⁹ Henryk Leciński (ur. 1927 r.) – Ur. w Czeladzi pow. Będzin. W organach bezpieczeństwa od 1946 r. Wartownik PUBP w Katowicach (1946 r.), młodszy referent PUBP w Katowicach (1946–1947), młodszy referent Sekcji 3 Wydziału I WUBP w Rzeszowie (1947–1948), starszy referent Referatu III Wydziału I WUBP w Rzeszowie (1948–1949), słuchacz Rocznej Szkoły w CW MBP (1949–1950), starszy referent Referatu III Wydziału I WUBP (1950–1951), starszy referent Sekcji 10 Wydziału IV WUBP w Rzeszowie (1951–1953), kierownik Referatu Wojskowego Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego nr 1 w Mielcu WUBP w Rzeszowie (1953 r.), szef Obiektu nr 6 WUBP w Rzeszowie (1953–1955), kierownik Delegatury nr 7 Mielec WUBP w Rzeszowie (1955–1956), kierownik Sekcji 5 Wydziału II WUdsBP w Rzeszowie (1956 r.), starszy oficer operacyjny Sekcji 5 Wydziału II WUdsBP w Rzeszowie (1956 r.). Zwolniony ze służby w 1956 r. Por. AIPN Rz, 0054/3617, Akta osobowe Henryka Lecińskiego.

1956 maj 20, Warszawa – Postanowienie o złożeniu materiałów rozpracowania krypt. „Zakon” do archiwum

Zatwierdzam

Naczelnik Wydziału I Dep[artamentu] VI [KdsBP]

[^a]

Ścisłe tajne

Postanowienie

o złożeniu do archiwum Departamentu X

materiałów rozpracowania obiektowego krypt. „Zakon” nr [^b] 169/50 dot[yczących] kleru greckokatolickiego i związanych z nim osób świeckich

Uzasadnienie

Rozpracowanie obiektowe krypt. „Zakon” dot[yczące] kleru gr[ecko]kat[olickiego] i związanych z nim osób świeckich prowadzone było od 1950 r. przez b[yły] Wydz[iał] V Dep[artamentu] V [MBP]. Wszczęto je na podstawie materiałów mówiących o tym, że kler greckokat[olicki], który w poprzednim okresie powiązany był z działalnością nacjonalistycznych organizacji ukraińskich oraz band UPA, wznowił wrogą działalność po przesiedleniu na tereny polskie.

W toku rozpracowania uzyskano materiały, na podstawie których kilku księży greckokat[olickich] zostało aresztowanych i oddanych pod sąd. W późniejszym okresie zaniechano aktywnego rozpracowania kleru greckokat[olickiego] z [powodu] braku sygnałów, że prowadzi on nadal wrogą zorganizowaną działalność p[rzeciwi]ko PRL.

Od trzech lat rozpracowanie obiektowe krypt. „Zakon” nie jest przez nas prowadzone, a poszczególni księża rozpracowywani są przez jednostki terenowe.

^a W dokumencie pieczętka imienna *Błaszczak Eugeniusz mjr*, nieczytelny podpis i – prawdopodobnie błędna – data wpisana odręcznie 17 V [19]56 [r.].

^b W dokumencie numer nieczytelny.

W związku z tym stawiam wniosek o przekazanie tych materiałów do arch[ivum] Wydz[iału] II Dep[artamentu] X [KdsBP] celem złożenia ich w archiwum na okres lat 10.

ofic[er] operac[yjny]
[^c]

Źródło: AIPN, 01283/1597 (mikr.), b.p., oryginał, druk wypełniony odręcznie.

^c W dokumencie nieczytelny podpis.

1956 sierpień 8, Brzeg – Notatka służbowa funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Opolu dotycząca sprawy krypt. „Palermo” założonej na ks. Piotra Maziara

Ścisłe tajne

Notatka służbowa

z analizy sprawy ewidencyjno-obszaryjnej krypt. „Palermo”¹

Sprawa ewidencyjno-obszaryjna na księdza **Maziara** Piotra założona została na tej podstawie, że jako ksiądz greckokatolicki na terenie ziem wschodnich znany był jako nacjonalista ukraiński i współpracownik z bandą UPA, za co wyrokiem ^aWojskowego Sądu Rejonowego^a w Warszawie w 1952 r. został skazany na 10 lat więzienia.

Po ułaskawieniu go przez Radę Państwa w 1953 r. przybył na teren powiatu brzeskiego i do chwili obecnej jest proboszczem parafii Michałów pow. Brzeg.

Według danych informatora „Skowron”² wymieniony nadal pozostaje zażartym nacjonalistą ukraińskim, co wykazuje w rozmowach. Prócz tego utrzymuje on kontakt korespondencyjny, który ma być rektorem seminarium duchownego dla księży greckokatolickich w Turynie (Włochy)³.

Do sprawy tej został opracowany realny i aktualny plan operacyjnych przedsięwzięć, w którym przewiduje się również agenturalną obserwację figuranta przez informatora „Skowron”, mającego ku temu dobre możliwości^b.

Brakiem zasadniczym w pracy w sprawie jest to, że doniesienia znajdujące się w teczce roboczej informatora nie mają odbicia w sprawie.

^{a-a} W dokumencie *sądu wojskowego*.

^b W dokumencie *znajomości*.

¹ Sprawa o kryptonimie „Palermo” założona została 11 czerwca 1955 r., prowadzono ją do 8 stycznia 1957 r.

² „Skowron” – informator PUdsBP, osoba niezidentyfikowana.

³ Chodzi o korespondencję ks. Piotra Maziara z synem o. Romanem Maziarem.

W związku z sytuacją operacyjną sprawy uważamy za pożądane dalsze jej prowadzenie w oparciu o nakreślony aktualny plan przedsięwzięć operacyjnych z dnia 18 stycznia 1956 r.⁴

Insp[ektor] Kier[ownictwa] WUdsBP w Opolu
(-) Kazielski Tadeusz⁵, por.

[Zastępca kierownika PUdsBP w Brzegu]
(-) Strzyżewski Kazimierz⁶, por.

Źródło: AIPN Wr, 011/76, k. 34, kopia, mps.

⁴ Dokumentu nie publikuje się, zob. AIPN Wr, 011/76, k. 10–12.

⁵ Tadeusz Kazielski – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

⁶ Kazimierz Strzyżewski – funkcjonariusz UB, brak bliższych danych.

1956 październik 6, Wrocław – Charakterystyka informatora ps. „Las”

„Zatwierdzam”

[^a]

Ścisłe tajne

Charakterystyka inf[ormatora] ps. „Las”

Zawerbowany został w [19]54 r. W czasie werbunku, jak również w czasie rozmów, materiałów uzyskanych w czasie opracowania nie potwierdzono.

Do współpracy ustosunkowany jest negatywnie. Jest skryty, mało mówny, na pytania odpowiada krótko, bez potwierdzenia materiałów, o które go się pyta.

W związku z tym, że na spotkania nigdzie nie chce wyjeżdżać, odbywano spotkania na plebanii.

Od stycznia [19]56 r. byłem u inf[ormatora] czterokrotnie na spotkaniu, lecz za każdym razem ww. nie zastałem. Sądzę, że inf[ormator] celowo polecał zakonniczy informować mnie, że nie ma go w domu, pomimo że w tym czasie w domu jest.

Wnioski

1. Wyeliminować z sieci [agenturalnej].
2. Materiały przesłać do P[owiatowego] U[rzędu] [ds. Bezpieczeństwa] Kłodzko, celem założenia sprawy ewidencyjno-obszewacyjnej.

Ofic[er] oper[acyjny] S[ekcji] 3 Wydz[iału] VI
[^b]

Źródło: AIPN Wr, 0014/1624, k. 85, oryginał, rkps.

^a W dokumencie brak podpisu.

^b W dokumencie odręczny podpis ppor. Henryka Fenniga.

